СБОРНИКЪ
ОТДѢЛЕНІЯ РУССКАГО ЯЗЫКА И СЛОВЕСНОСТИ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Томъ LXXX, № 2.

ЧЕРНОГОРІЯ

ВЪ ЕЯ ПРОШЛОМЪ И НАСТОЯЩЕМЪ.

СОСТАВИЛЪ
П. РОВИНСКІЙ.

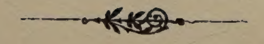

САНКТПЕТЕРБУРГЪ.
ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.
Вас. Остр., 9 линія, № 12.
1905.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
С.-Петербургъ, Августъ 1905 года.
Непремѣнный Секретарь, Академикъ *С. Ольденбургъ.*

ЧЕРНОГОРІЯ

ВЪ ЕЯ ПРОШЛОМЪ И НАСТОЯЩЕМЪ.

СОСТАВИЛЪ

П. РОВИНСКІЙ.

Пѣснями и статьею объ языкѣ мы заканчиваемъ второй томъ нашего сочиненія, посвященный этнографіи. При этомъ должны замѣтить, что, не смотря на обиліе представленнаго нами матеріала, размѣщеннаго въ трехъ книгахъ, этимъ далеко не исчерпывается все, что можетъ дать жизнь черногорскаго народа. Но мы съ одной стороны сами рѣшились не давать слишкомъ большого объема нашему сочиненію, такъ какъ это не чисто ученый, а только научный трудъ; а съ другой—были не въ силахъ исчерпать весь матеріалъ и представить его съ надлежащею полнотою, что обычно достигается только коллективною работой; тогда какъ мы работали единично, пользуясь весьма незначительнымъ количествомъ сочиненій, вышедшихъ въ свѣтъ прежде и не встрѣтивъ содѣйствія со стороны мѣстныхъ интеллигентныхъ силъ Черногоріи, потому что силы эти хотя и существуютъ въ Черногоріи; но ихъ представляютъ исключительно чиновники, которые слишкомъ заняты своими служебными дѣлами и интересами. Правда, и у нихъ находится досугъ, который они могутъ посвящать литературѣ, что доказываютъ выходившія въ Черногоріи повременныя изданія, какъ Гласъ Черногорца, Черногорія, Зета, Новая Зета, Просвѣта и др. и въ ихъ статьяхъ научнаго характера находится много матеріала относительно географіи, исторіи, этнографіи и археологіи Черногоріи; но журналы эти, не имѣя обширнаго круга читателей, которые могли бы дать имъ матеріальныя средства, а также не встрѣчая поддержки ни со стороны правительства, всегда стояли въ матеріальномъ отношеніи

очень шатко и существовали не подолгу; а наконецъ съ 1902 г. прекратились всѣ изданія, кромѣ оффиціальнаго Гласа Черногорца, и только въ нынѣшнемъ году сталъ выходить мѣсячный журналъ «Учительски лист», издаваемый учителями элементарной школы и посвященный исключительно народно-педагогическимъ цѣлямъ.

И этими изданіями мы не могли вполнѣ воспользоваться, такъ какъ наше сочиненіе выходило одновременно съ ними, а многое у насъ было напечатано нѣсколько раньше, хотя и не было еще выпущено въ свѣтъ. Но мы познакомимъ съ ними читателей въ отдѣлѣ о литературѣ, который войдетъ въ главу о современномъ положеніи Черногоріи. Теперь-же мы считаемъ долгомъ съ благодарностью упомянуть тѣ немногія лица не изъ интеллигенціи, которыя помогли намъ въ собираніи матеріала. Одни изъ нихъ, записавшіе или давшіе мнѣ самому записать какую-либо большую пѣсню (эпическую), упомянуты нами при самой пѣснѣ; но мы сочли неудобнымъ писать имена при каждой лирической пѣснѣ, а потому упомянемъ ихъ теперь. Это были: дѣвушка Стояна, дочь священника Милича и ея замужняя сестра Симона Радоничъ въ Васоевичахъ; вдова Марица Горова въ Цетиньѣ и Зако Рогошичъ въ Подгорицѣ, который записалъ мнѣ пѣсни подгорицкихъ потурченцевъ и нѣсколько свадебныхъ и вообще лирическихъ пѣсенъ.

ОГЛАВЛЕНІЕ.

СТРАН.

Неоконченныя.

СТРАН.

На самомъ концѣ мы помѣщаемъ списокъ опечатокъ и авторскихъ недосмотровъ, при чемъ считаемъ нужнымъ замѣтить, что знаки препинанія и падстрочные мы исправляемъ въ тѣхъ только случаяхъ, гдѣ отъ нихъ зависитъ смыслъ слова; но отмѣчаемъ также орѳографическія и другія ошибки, которыя легко испра-

вить самому читателю, какъ: а ли, угору, о толен, даром доривати, Кастрите, Асанига, ја шу вм. али, у гору, отолен, даром даривати, Кастриоте, јашу или смѣшеніе русскаго правописанія съ сербскимъ: Сулейманъ (въ сербскомъ текстѣ), Кујунџије. Есть мѣсто, въ которыхъ, очевидно, есть какая-то неправильность, но мы недоумѣваемъ, какъ ихъ исправить и потому оставляемъ въ томъ видѣ, въ какомъ получили написанными, какъ: стран. 416, строка 7 св. *Нугла* (можетъ быть, *ну* глај вм. ну гледај); 442—15 сн.

Не гледасте бурунтије старе,
На раје ча од Цара Мурата.

Въ счетъ строкъ входятъ примѣчанія внизу и заглавія; но не входятъ цифры, если онѣ правильны.

XIX.

ПѢСНИ.

ВВЕДЕНІЕ.

1. Сущность и характеристика пѣсни вообще и сербской въ частности. — Различіе сербскихъ пѣсенъ по способу ихъ пѣнія. — Стихотворная форма. — Особенность пѣсенъ черногорцевъ — магометанъ и ихъ вліяніе на другія. — Принятое нами раздѣленіе пѣсенъ.

Пѣсня составляетъ, такъ сказать, вѣнецъ свободнаго творчества народа въ духовной его дѣятельности. Эта дѣятельность народа стоитъ внѣ всякихъ внѣшнихъ побудительныхъ причинъ, вполнѣ свободная, вытекаетъ прямо изъ души его, изъ его внутренняго побужденія излить свою душу въ словахъ и гармоническихъ звукахъ.

Чуждая всякихъ практическихъ цѣлей, пѣсня удовлетворяетъ нравственно-эстетическую потребность народа.

Поэтому пѣсня больше, чѣмъ всякая другая духовная дѣятельность народа, проникнута его субъективностью.

Составляетъ-ли предметъ пѣсни какой нибудь фактъ изъ исторической его жизни или изъ жизни семейной, или же явле-

ніе природы, самый фактъ или явленіе служатъ только матеріяломъ, изъ котораго пѣсня создаетъ нѣчто свое, субъективное, иногда довольно далекое отъ воспроизведенія дѣйствительности. Очень часто найдете въ пѣснѣ чудесное: тамъ, гдѣ пролита невинная кровь, возникаетъ церковь, а гдѣ пала кровь злодѣя или злодѣйки, тамъ растутъ «тернъ и крапива» и образуется озеро; ангелы воскрешаютъ брата, чтобы онъ навѣстилъ свою сестру; святые дѣлятъ между собою управленіе благами природы и вообще принимаютъ дѣятельное участіе въ жизни человѣчества, не говоря уже о *вилахъ*, безъ которыхъ не обходится сербская народная пѣсня. Предметы изъ внѣшней природы, какъ небесныя тѣла, растенья, даже камни въ пѣснѣ живутъ такою-же жизнію, какъ человѣкъ: солнце или звѣзды сватаютъ дѣвушекъ, трава отъ горя, постигающаго страну, сохнетъ; если совершается какое-либо беззаконіе, изъ тучи падаетъ кровавый дождь; птицы и разныя животныя говорятъ человѣческимъ языкомъ. Все это, конечно, аллегоріи, иносказанія и заимствованія изъ миѳологіи, служащія только формой для выраженія какой-либо идеи. Но и тамъ даже, гдѣ пѣсня очевидно хочетъ и старается быть реальной, это ей не удается: фантазія отрываетъ её отъ дѣйствительности и потому въ ней вы и въ этомъ случаѣ находите не дѣйствительность, а субъективное пониманіе и представленіе ея пѣвцомъ. Поэтому въ народной пѣснѣ вы имѣете дѣло не съ фактическимъ ея содержаніемъ, а съ субъективною стороною народа; находите въ ней не то, что есть или было, а то, что по понятію народа, должно-бы или могло быть.

Поэтому народная пѣсня прежде всего раскрываетъ передъ нами душу народа, его субъективный міръ, а затѣмъ вводитъ насъ въ его жизнь со всѣми внутренними отношеніями, какъ семейными и общественными, такъ и личными, въ которыхъ главную роль играютъ отношенія между собою половъ. Въ такомъ именно смыслѣ мы понимаемъ лирическую поэзію. Въ поэзіи эпической, хотя въ основѣ и находятся факты, какъ нѣчто реальное, дѣйствительное; но на изображеніи ихъ опять всецѣло лежитъ

печать субъективности; тѣмъ болѣе, что и самые факты часто берутся не изъ дѣйствительной жизни, а просто создаются свободною фантазіей. Та-же печать субъективности лежитъ и на историческихъ пѣсняхъ т. е. пѣсняхъ съ историческимъ содержаніемъ, при чемъ, если дѣло касается болѣе отдаленнаго времени, то смѣшиваются собственныя имена дѣйствующихъ лицъ и названія мѣстностей; а неговоримъ уже о хронологіи. Это—то-же, что преданіе, только воспроизведенное съ большею свободой и съ бóльшимъ участіемъ фантазіи. И чѣмъ отдаленнѣе самый фактъ, тѣмъ больше простора для свободной фантазіи. Вотъ почему и въ исторической пѣснѣ мы можемъ изучать не самый фактъ, а субъективное отношеніе къ нему воспѣвающаго его народа. Поэтому, обращаясь къ сербской поэзіи, мы встрѣчаемся съ личностями Вука Бранковича, Марка Кралевича, Вукашина и др. совсѣмъ не такими, какими ихъ изображаетъ исторія. Пѣсня о женитьбѣ краля Вукашина является чисто фантастическимъ произведеніемъ, въ основѣ котораго однако лежитъ какое-то преданіе.

Кромѣ того, переходя изъ устъ въ уста, изъ поколѣнья въ поколѣнье, пѣсня подвергается переработкѣ пѣвцовъ, которые придаютъ ей свой мѣстный колоритъ, а иногда ненамѣренно, по не достаточной освѣдомленности, или намѣренно, подъ вліяніемъ мѣстнаго патріотизма или какой-либо тенденціи, переносятъ событіе изъ одной мѣстности въ другую и измѣняютъ имена личностей.

Вообще принято раздѣленіе пѣсенъ по содержанію на эпическія и лирическія; у сербовъ-же онѣ различаются еще по способу ихъ воспроизведенія. Однѣ называются «пјесме јуначке, које се пјевају уз гусле»; и другія—«умиљате, које се пјевају из гласа». Въ первомъ случаѣ пѣсня поется только однимъ пѣвцомъ, очень громко, но речитативомъ т. е. читается на распѣвъ, безъ особеннаго мотива и непремѣнно подъ акомпаниментъ гуслей, при чемъ главное составляетъ отчетливость произношенія отдѣльныхъ словъ и содержаніе, иногда очень длинное. Во вто-

ромъ-же случаѣ пѣсня поется на извѣстный мотивъ съ темпомъ скорымъ или медленнымъ, въ тонѣ веселомъ или печальномъ, сообразно съ духомъ содержанія пѣсни. Слова, конечно, имѣютъ значеніе и въ этихъ пѣсняхъ; но не требуется такое отчетливое произношеніе ихъ. Эти пѣсни поются и въ одиночку; но большею частью нѣсколькими, безъ различія мужчинами и женщинами.

Есть еще пѣнье «на предушке» и «уз тепсію», объ которомъ мы уже говорили (т. II, ч. 1, стр. 767—768) и скажемъ еще послѣ.

Наконецъ особеннымъ способомъ пѣнья сопровождается пляска въ черногорскомъ *оро*.

Это происходитъ такъ: двое садятся прямо на землю, сложивши подъ себя ноги, одинъ противъ другого и начинаютъ пѣть поочередно. Берутъ какую-нибудь пѣсню изъ тѣхъ, что поются подъ гусли, и затягиваютъ сразу очень высокимъ тономъ и съ сильнымъ дрожаніемъ голоса: «О—о—о.... у здравље нашег господара, и у здравље његових синова» и т. д., за чѣмъ слѣдуютъ различныя пожеланія; а затѣмъ уже самая пѣсня: «Вино пију до два побратима»... Протягивается это долго и при концѣ дѣлается два спуска ниже и еще ниже и тоже съ протяжкой, которою этотъ способъ и отличается отъ пѣнья подъ гусли. Для усиленія голоса пѣвецъ пальцемъ затыкаетъ себѣ ухо, закрываетъ глаза и, наклонившись на ту-же сторону, тянетъ, какъ говорятъ черногорцы, «изо всего мозга». Одинъ кончаетъ, другой начинаетъ. Подъ такую простую, монотонную и нѣсколько дикую пѣсню происходитъ не менѣе простая и однообразная пляска, состоящая въ скаканьи въ кругу и вскидываніи рукъ кверху съ гиканьемъ и пистолетными выстрѣлами (т. II, ч. 1, стр. 757—760).

Похоронныя пѣсни (тужбалицы)—это собственно причитанья по умершихъ, исполняемыя исключительно женщинами и объ нихъ мы уже говорили въ этой-же части нашей книги (стр. 318—320).

Намъ остается еще сказать о стихотворной формѣ этихъ пѣсенъ. Черногорскія пѣсни въ этомъ отношеніи не представля-

ютъ ничего особеннаго отъ остальныхъ сербскихъ пѣсенъ. Въ такъ называемыхъ *юнацкихъ пѣсняхъ*—во всѣхъ — десятисложный стихъ (десетерац) съ цезурой послѣ четвертаго слога и съ удареніемъ или протяженіемъ въ концѣ стиха на предпослѣднемъ слогѣ.

Въ лирическихъ пѣсняхъ также немного разнообразія. Въ числѣ 146-ти общежитейскихъ пѣсенъ, собранныхъ нами и представляемыхъ въ настоящее время, 51 пѣсня составлена въ десятисложномъ стихѣ и 46 въ осьмисложномъ. Есть по 7 (8 пѣсенъ), по 6 (3 пѣсни) и по 5 (1 пѣсня); а есть въ одиннадцать и двѣнадцать слоговъ.

Приведемъ здѣсь образчики изъ тѣхъ только, которые встрѣчаются рѣже.

По семи: Минух моми мимо двор,
Мимо зелен пеливор;
Наздрјех њој се на прозор,
Кад ми мома сама спи.

По шести: Ђевојка јунаку
Прстен повраћала:
«Прими, момче, прстен,
Moj' те род не љуби».

По пяти: Пројох проз гору,
Не знам, проз коју;
Дођох на воду,
Не знам, на коју.

Въ 11 слоговъ: Ђевојка сам, на све ми се жалује,
Ђе ја не знам, ђе мој драги данује;
Ђе л' дануј'е, ђе ли другу ми лу'е.

Въ 12 слоговъ: Дивни-ли су, мајко, коњи Мујагини,
За град заведени, свилом попуђени,
Срмом оседлани, златом зауздани.

Ихъ, впрочемъ, можно разбить и на шестисложные.

Есть сочетанія двухъ стиховъ различной мѣры.

8+3 (1): Фалила се жута дуња
На море:
Ја сам цвијет, на ови свјет
Најљепши. (11) *).

8+5 (6): Ђевојчице, неранџице,
Ружо румена!
Што ти са мном не говориш,
Вуста медена? (25).

8+6 (4): Ђевојчице, црнојчице,
Не стој спрема мене;
Ја потрошим моје благо,
Гледајући тебе (46).

6+9 (1): «Што то везеш, маро,
Што то везеш, о моја Маро?»
— Јаглук везем, Јово,
Јаглук везем, о мој Јоване. (68).

Разнообразится стихъ повтореніемъ одного или нѣсколькихъ словъ изъ него въ началѣ или въ концѣ; напр.

Ја пошетах, ја пошетах
Зеленијем лугом, зеленијем лугом;
Са ђевојком, са ђевојком,
Невјернијем другомъ, невјернијем другом.

или: Пошета —, пошетала Јагода на воду;
За Јаго —, за Јагодом Радоје на коњу;
За Радо —, за Радојем јагодина мајка (41).

Или-же прибавляются слова въ концѣ стиха въ видѣ припѣва; какъ:

*) Цифры, подъ которыми эти пѣсни находятся въ сборникѣ.

Осу се небо звјездама — звјездане дане, мој мио брале!
Осу се небо звјездама;
И равно поле овцама — звјездане дане, мој мио брале!
И равно поле овцама (31).

Висока је јела зелена — тамина јела
Висока врхом до неба — тамина јела (92).

У ђевојке црне очи — има, има!
Да ме оће погледати — шњима, шњима!
То би мени мило било — збиља — збиља! (72).

Прође ми момче кроз село — јање моје бјело
Натури фесић на чело — јање моје бјело. (44)

Иногда эти лишнія слова вставляются въ серединѣ стиха, напримѣръ:

О ђевојко — бриго материно — о ђевојко!
Злато моје — бриго материно — злато моје (121)!

Иногда они вставляются въ серединѣ и въ концѣ:

Засинд̂јела, миле мој, засинд̂јела, браца Јоца,
Зисинд̂јела у село ђевојка.
Седамдесет, миле мој, седамдесет, браца Јоца,
Седамдесет и седам година (132).

Или въ такой формѣ:

Синџирићи звече, хеј — вала звече!
Звече вала, звече биља, звече ја!
За кога ми звече? хеј — вала звече!
Звече вала, звече биља, звече ја (пѣсни при играхъ 1).

Иногда самый короткій текстъ, заключающій въ себѣ смыслъ, обставляется словами, не имѣющими никакого смысла; какъ:

Ђелди-белди — мому воде — Сава ђелди — мому воде;
Ђелди-белди — мома и се *) — Сава ђелди — мома и се,
Ђелди-белди — обзираше — Сава ђелди — обзираше. (143).

Такихъ пѣсенъ, впрочемъ, очень немного; а большею частью десяти — и осьми-сложныя, иногда въ перемѣшку со стихами другого размѣра. Вообще разнообразія со стороны формы очень мало. Также однообразны и мелодіи, а много пѣсенъ поется на одинъ и тотъ-же голосъ.

Въ мелодіяхъ этихъ трудно найти что-либо вполнѣ оригинальное, чисто черногорское; это мелодіи общесербскія, также какъ и самыя пѣсни, большая часть которыхъ поется и въ другихъ сербскихъ краяхъ, а многія усвоены отъ другихъ и даже напечатаны въ разныхъ изданіяхъ и въ пѣсенникахъ. Но онѣ такъ усвоились въ Черногоріи, что поются, какъ собственныя, хотя объ нѣкоторыхъ и говорятъ: то герцеговинская (Осу се небо звјездама), то шумадинская. (Киша пада, трава расте). Мы выдѣлили изъ общаго числа нѣсколько пѣсенъ черногорскихъ турокъ, хотя онѣ поются и не турками; но въ ихъ складѣ и духъ есть нѣчто, отличающее ихъ отъ другихъ черногорскихъ пѣсенъ.

Сами же турки поютъ больше всего пѣсни, поющіяся и христіанами. Я слышалъ у нихъ пѣсню сочиненную и напечатанную «Младо пастирче унило, а што си се тако снуждило» и др.

А пѣсню № 6 я слышалъ въ Васоевичахъ не отъ турокъ и не знаю даже, поютъ-ли её турки; но въ ней дѣйствуютъ личности съ турецкими именами — мать Айкуна и сынъ Мухамедъ (Мујо), что и заставило насъ отнести её къ турецкимъ пѣснямъ.

Все равно какъ въ Черногоріи очень распространена пѣсня:

Љепа ти је, љепа ти је у Алаге љуба,
Те љепоте, те љепоте у свој Босни нема и т. д.

и по содержанію она совершенно отвѣчаетъ турецкимъ нравамъ

*) и се — обзираше.

и обычаямъ. Мы её впрочемъ не помѣстили, потому что она находится во всѣхъ сербскихъ пѣсенникахъ.

Это, такъ называемыя, *севдалійскія* пѣсни, страстно любовныя, которыя проникли въ Черногорію и сдѣлались домашними, но тѣмъ не менѣе выдѣляются изъ другихъ.

По мѣстностямъ въ самой Черногоріи выдѣляются пѣсни подгорицкія и васоевицкія тѣмъ, что въ нихъ ярче выступаетъ плотское пониманіе любви и замѣтно нѣкоторая распущенность нравовъ со стороны женщины (см. №№ 71, 41, 40, 33, 72, 141, 142). Здѣсь мы усматриваемъ вліяніе турецкое, какъ и въ играхъ (см. т. II, ч. 1, стр. 756—757). Одна кучская пѣсня (№ 143) дѣлаетъ намекъ на злоупотребленіе деверя по отношенію къ невѣстѣ, на что собственно въ Черногоріи мы также не имѣемъ ни одного примѣра.

Въ нѣкоторыхъ нашихъ пѣсняхъ складъ стиха не соблюденъ и спутанъ (№№ 48, 86, 132, 127, 120, 144, 138 и др.), очевидно, при передачѣ и записываніи, и исправить ихъ можно, какъ то дѣлалъ Вукъ Караджичъ, но мы этого сдѣлать не рѣшились, не видя въ томъ надобности.

Число представляемыхъ нами пѣсенъ можно бы еще значительно увеличить; но для нашей цѣли представить только образцы этого количества достаточно. За немногими исключеніями всѣ эти пѣсни или вовсе не были нигдѣ напечатаны, или представляютъ варіанты. Трудно и услѣдить за всѣмъ, что было напечатано, такъ какъ множество пѣсенъ печаталось и печатается въ различныхъ періодическихъ изданіяхъ, пѣсенникахъ и календаряхъ; но нѣкоторыя пѣсни мы помѣстили въ своемъ сборникѣ, хотя и знаемъ, что онѣ были напечатаны; вслѣдствіе того, что онѣ поются слишкомъ часто и въ Черногоріи и тѣмъ опредѣляется народный вкусъ или выборъ; какъ: «Oj јабуко зелeнико», «Осу се небо звjездама», «Пољем се виje», «Скочи коло», «Киша пада» и нѣкоторыя другія, впрочемъ весьма немногія.

Какъ ни мало однако предлагаемое нами собраніе, оно даетъ намъ возможность указать различные виды лирическихъ пѣсенъ

сообразно съ ихъ содержаніемъ и съ случаями, при которыхъ онѣ поются, и расположить ихъ въ извѣстной системѣ.

По этому мы различаемъ пѣсни: 1) Общежитейскія, неприурочиваемыя ни къ какому особому моменту народной жизни, семейной или общественной, и между ними даемъ особое мѣсто нѣсколькимъ пѣснямъ турецкимъ; 2) пѣсни, поющіяся при различныхъ играхъ, также шуточныя и дѣтскія; 3) колыбельныя; 4) отдѣльная пѣсенка, которую дѣти поютъ на Богоявленіе; 5) свадебныя и наконецъ 6) пѣсни съ эпическимъ содержаніемъ, которыя однако-же поются не «уз гусле», а «из гласа», какъ и другія лирическія пѣсни; есть между ними и мистическія.

Сюда-же мы относимъ и пѣсни, поющіяся «на предушке» и преимущественно женщинами. Мужчина поетъ такъ тогда только, когда у него нѣтъ подъ руками гуслей, когда напр. идетъ пѣшкомъ или ѣдетъ верхомъ, и поетъ такимъ образомъ обыкновенную *юнацкую* пѣсню.

Мы имѣемъ только одну такую пѣсню, которая прямо была намъ спѣта такимъ образомъ женщиной. По содержанію и по характеру она могла бы быть спѣта и съ гуслями; но женщина никогда не прикасается къ гуслямъ, поэтому она, обладая такою-же, какъ и мужчина способностью запоминать и воодушевляться тѣмъ-же, чѣмъ мужчина, прибѣгаетъ къ этому особенному способу пѣнья безъ гуслей. Мы позволили себѣ къ нашей одной такой пѣснѣ присоединить еще три изъ сборника Сима Милутиновича, записавшаго ихъ отъ женщинъ, которыя безъ сомнѣнія пѣли ихъ «на предушке»; кромѣ, можетъ быть, Яглики Мушкобаны, объ которой говорятъ, что она была совершенно какъ мужчина: помужски одѣвалась, носила оружіе и ходила въ четованье; а потому могла пѣть и съ гуслями.

Эти пѣсни составляютъ переходъ къ настоящимъ юнацкимъ.

Послѣ этого мы перейдемъ къ разсмотрѣнію по отдѣльности представляемыхъ нами пѣсенъ лирическихъ и эпическихъ.

---

2) Лирическія пѣсни. Различіе ихъ по содержанію: изъ области внѣсемейной, семейныя, любовныя и сатирическія. Выраженіе въ нихъ народнаго духа. Пѣсни при играхъ, дѣтскія, колыбельныя и свадебныя.— Лирическія пѣсни съ эпическимъ содержаніемъ.

По содержанію во всѣхъ лирическихъ пѣсняхъ главную роль играетъ любовь между двумя полами, и по непремѣнному участію въ нихъ женщины Вукъ Караджичъ назвалъ ихъ женскими. Мы назвали-бы ихъ житейскими въ томъ смыслѣ, что содержаніе имъ даетъ обыденная жизнь и главнымъ образомъ, конечно, отношенія мужчины и женщины; но есть и другіе мотивы.

Въ нашемъ собраніи съ такими другими мотивами являются слѣдующія: «Московска ружица» (1), «Деспотовић Ђуро» (5), «Три сунца» (2), «У Никшичу граду», которыя навѣяны явленіями изъ области гражданско-политической или историческимъ воспоминаніемъ. Въ другихъ поводомъ послужили наблюденія природы: «Коjа гора нема разговора» (4), «Оj тичице» (6); о послѣдней замѣчено, что она поется во время жатвы, когда именно наблюдается указываемое въ пѣснѣ явленіе. Иногда значеніе дѣйствительнаго факта или явленіе природы приписывается миѳу и изъ того создается картина, какъ: «Бjела вила град градила» (13); или-же берется фактъ изъ жизни, который, если не былъ дѣйствительнымъ, то очень близокъ къ дѣйствительности, напр. «Бога моли Загорка Ђевоjка» (8) или «За што се служи» (9). Иногда рѣшается какой-нибудь вопросъ, напр. что всего шире, быстрѣе, милѣе и слаже (10) или кто всѣхъ лучше (11); очень высоко ставится «момче нежењено» (12). Есть пѣсни аллегорическія, какъ: цвѣтокъ, всѣмъ предпочитающій дѣвушекъ (16), орлы и дѣвушки (17), больной соколъ (18); съ мистическимъ смысломъ «Сандино огледало» (22).

Больше всего пѣсенъ, выражающихъ отношенія между членами семьи, при чемъ меньше другихъ членовъ упоминается отецъ. Отдѣльно упоминаніе отца мы встрѣчаемъ только въ одной пѣснѣ, и

при этомъ высказывается далеко несимпатичное отношеніе къ нему дочери (32). Въ другихъ случаяхъ отецъ упоминается только въ числѣ остальныхъ членовъ семьи. Много чаще упоминается мать, при чемъ роль ея не всегда одинакова. То она нѣжитъ свою дочь, которая въ этой нѣгѣ ростетъ и хорошѣетъ (24) и, выйдя замужъ, вспоминаетъ это время, какъ самое счастливое: «кад ја бијах код мајке ђевојка, тад ја бијах и цар и ђевојка» (12); съ матерью дочь дѣлится своимъ горемъ (104); она оберегаетъ свою дочь отъ искушенія (25, 36), и это береженье доходитъ иногда до крайности (90); она-же въ пользу своей дочери выговариваетъ извѣстные подарки (42); бываетъ, что, льстясь на богатство, мать выдаетъ свою дочь замужъ противъ ея воли «за недрагом и за немилијем» (37, 103). Бываютъ случаи, что мать даже помогаетъ нѣкоторому разврату своей дочери (33, 39); а въ то-же время для вида выставляетъ невинность этой дочери, давно уже развратившейся при матери (41). Въ одной пѣснѣ мать отдаетъ свою дочь въ монастырь; но и тамъ она, не получивъ прочныхъ нравственныхъ началъ дома, не устояла противъ грѣха (40). Есть пѣсня, въ которой мать является отравительницей своихъ невѣстокъ (38) *).

Послѣ матери самая тѣсная связь между братомъ и сестрой. Сестра умоляетъ солнце не заходить, чтобы дать ей докончить рубашку для брата (7); безъ брата сестрѣ плохо живется (27); за то съ такою любовью она провожаетъ брата на сватовство и учитъ его, какъ онъ долженъ держаться, чтобы понравиться невѣстѣ (28). Отъ брата больше, чѣмъ ото всѣхъ другихъ членовъ семьи, зависитъ выдача дѣвушки замужъ, и потому дѣвушка, выходя замужъ не по своему желанію, при томъ въ очень далекій край, прежде всѣхъ обвиняетъ въ томъ братьевъ (29); одна дѣвушка обвиняетъ брата даже въ продажѣ ея съ цѣлью купить за то наряды своей женѣ, и потому предаетъ его страшному проклятію (30).

*) Подобная-же пѣсня находится и въ герцеговинскихъ пѣсняхъ (Вука Караджж. изд. 1866 г., стр. 7).

Есть пѣсня (31, собственно герцеговинская), въ которой сестра убиваетъ брата; но убійство это такое странное, ничѣмъ немотивированное, что мы склонны видѣть въ этой пѣснѣ какой-нибудь особенный, мистическій смыслъ.

Въ одной пѣснѣ отношенія между молодыми парнями и дѣвушками опредѣляются двумя султанскими фирманами: по одному фирману (пѣсня 19) отъ каждаго *кола* (круга, хоровода) изъ десяти дѣвушекъ берется по одной, чтобы выдать ихъ за молодыхъ парней; по другому-же (20) дѣвушки назначаются быть *комороджіями* (возчиками военнаго провіанта), а провожатыми имъ молодые парни.

Влеченіе молодого человѣка къ дѣвушкѣ выражается иногда очень нѣжно (15, 21); парень бываетъ стыдливѣе дѣвушки и прибѣгаетъ къ выраженію своей страсти иносказательно (61); а иногда онъ бываетъ даже сантименталенъ (58, 60); у одного болитъ сердце за поповой дочкой (55).

Очень милую картинку и примѣръ нѣжнаго любовнаго объясненія представляетъ пѣсенка (56), въ которой парень говоритъ дѣвушкѣ, что для него она красивѣе жаркаго солнца и его брата мѣсяца; а она ему отвѣчаетъ, что онъ ей дороже отца и матери и всѣхъ четырехъ ея братьевъ.

Дѣвушка, услышавъ отъ коня, что хозяинъ его хочетъ жениться на ней, обѣщаетъ свои серебряные токи перелить въ на подковы для него, а своимъ ожерельемъ украсить ему узду (43). Охваченная страстью дѣвушка умоляетъ свою мать позвать красавца въ домъ и на слова ея, что у нихъ нѣтъ для него ни ракіи, ни ужина, отвѣчаетъ: «глаза мои—ему ракія, уста мои—ужинъ» (44). Одна прямо зазываетъ къ себѣ красавца, обѣщая ему все (45), другая обѣщается сама прійти къ своему обожателю (46); а третья на упреки брата за увлеченіе отвѣчаетъ, что ей не нужны ни отецъ, ни мать, ни братъ, если у нея нѣтъ ея милаго (47).

Есть и такія дѣвушки, что требуютъ подарковъ отъ своихъ любезныхъ (65).

Мужчина вообще выражается энергичнѣе и сильнѣе: одинъ съ

отчаяніемъ жалуется, что сердце у него растрескалось, какъ земля въ сухое лѣто (107); другой влюбился въ свою сосѣдку такъ, что, въ случаѣ неудачи, сойдетъ съ ума (48). Молодой парень угрожаетъ дѣвушкѣ, что, если она откажетъ ему въ любви, то онъ или умретъ, или впадетъ въ грѣхъ т. е. прибѣгнетъ къ насилію (51). А еще одинъ угрожаетъ цѣлому селу, что онъ взбѣсится и сожжетъ село, въ которомъ погибнутъ всѣ, кромѣ его и его любезной (52).

Любовь эта воспламеняется, конечно, красотою, которая и описывается въ нѣсколькихъ пѣсняхъ (62, 63, 64, 65, 66). Даже царевичъ, увидѣвши бѣдную дѣвушку, съ стройнымъ станомъ, съ бѣлымъ, румянымъ лицомъ и съ большими черными глазами, требуетъ отъ матери, чтобы она взяла её за него, и мать это исполнила (59).

Надобно замѣтить, что въ большей части пѣсенъ въ описаніе красоты входятъ станъ, глаза и волосы; въ одной пѣснѣ красавицѣ дѣлается такой комплиментъ:

Вруће сунце — њедра твоја,
Ладна вода — сузе твоје,
Ракли — сапун — очи (или рука) твоји (76 и 77 герцег.).

Но есть такія пѣсни, въ которыхъ дѣло доходитъ до ногъ (71 подгор.), грудей (72 вас.) и другихъ частей (75 подгор.).

Бываютъ встрѣчи молодыхъ людей случайныя (50, 80, 82) или по предварительному договору (49), а иногда мужчина употребляетъ и насиліе (83, 84).

Жалобы слышатся больше со стороны женщины на то, что любимый ею человѣкъ не отвѣчаетъ ей взаимностью (104, 106, 108, 112, 113) или онъ отъ нея очень далеко и не можетъ скоро вернуться (109, 110). Приходится иногда жаловаться и мужчинѣ (91, 93, 99, 100).

Естественный исходъ любовныхъ отношеній представляетъ бракъ; но тутъ, какъ мы видѣли, встрѣчаются иногда препятствія со стороны родныхъ той или другой стороны. Противъ

этихъ препятствій со стороны невѣстиной въ употребленіи бывало похищеніе ея; но бываетъ невозможно и это: «Да ме просиш,— не даду ме; да уграбиш, — *не смијеш* ме», потому что у невѣсты девять родныхъ братьевъ и двѣнадцать двоюродныхъ (197), и дѣло разстраивается. Бываютъ случаи, что сватаются два брата; тогда дѣвушка рѣшаетъ: «неђу ниједнога; што ђу чинит свађу међу брађу!» (98). Иногда просто любезный беретъ другую, и брошенная имъ съ самоотверженіемъ говоритъ своей матери: «Нека му ју, честита му била!» (95); а другая разражается проклятіемъ на женихова отца (94); а еще одна, умирая, завѣщаетъ своему жениху, чтобы онъ взялъ ея сестру (96).

Не любятъ дѣвушки выходить замужъ за «са́мца», за одинокаго человѣка, въ томъ смыслѣ, что у ея мужа нѣтъ родныхъ братьевъ, а ен деверей; потому что по черногорскому обычаю молодая не ходитъ ни въ гости, ни на игры съ мужемъ, а одна тоже не можетъ, слѣдовательно на играхъ безъ деверей ей не съ кѣмъ поплясать и повеселиться (101, 102). Иная выходу замужъ предпочитаетъ утопиться (117).

По выходѣ замужъ молодая ни объ чемъ такъ не думаетъ, какъ объ отправленіи «у походе» т. е. въ свой родной домъ, къ чему она готовится и приготовляетъ всѣмъ своимъ подарки, и нѣтъ для нея больше несчастія, какъ если кто-нибудь изъ ея родныхъ умретъ; а пѣсня, утрируя это, представляетъ, что померли всѣ отъ чумы или отъ горя (115, 116).

Супружества не всегда бываютъ счастливы. Такъ, одна бѣжала отъ бѣшенаго мужа (105), другую мужъ за что-то прибилъ и прогналъ къ ея роднымъ, не давши ей на дорогу ни подарка, ни проводника; а потомъ у него разболѣлась голова, и это отъ проклятій его супруги (89).

Бываютъ браки несоотвѣтственные по общественному положенію молодыхъ (125, 126); но еще невыносимѣе несоотвѣтствіе въ возрастѣ; поэтому всегда отдается предпочтеніе молодому передъ старымъ, котораго дѣвушки немилостиво гонятъ (127, 128, 129, 130, 131).

Разбирая жениховъ, дѣвушки (сельскія) не хотятъ выходить замужъ за горожанъ, потому что они моты и все, что зарабатываютъ, тратятъ на табакъ и кофе, а потомъ голодные сидятъ и смотрятъ на дѣвушекъ (122); а одна дѣвушка, перебравши жениховъ — писаря, торговца, сапожника, портного, во всѣхъ находитъ недостатки и предпочитаетъ всѣмъ имъ пьяницу (сароша): «онъ будетъ пить, а я ему наливать, любо дорого!» (123). Это конечно сатира.

Бракъ, хотя и составляетъ конечную цѣль, какъ для мужчины, такъ и для женщины; тѣмъ не менѣе для женщины съ бракомъ прекращается ея прежняя жизнь въ свое удовольствіе (121); а къ мужчинѣ также всѣ начинаютъ относиться хуже (119), да и самъ онъ хуже относится къ другимъ (118). Какъ-бы однако ни былъ бракъ счастливъ, воспоминанія періода любви до брака остаются лучшими воспоминаніями (120). Много зависитъ это, конечно, отъ того, какая жена, «љепа или грдна» (124).

Нѣсколько пѣсенъ посвящено сатирѣ на брачныя отношенія (133, 134, 135, 137, 138, 139) и на засидѣвшуюся до старости дѣву (132).

Рядомъ съ этимъ идетъ шутливая пѣсенка на лягушку тещу и лягушонка зятя (140) и двѣ пѣсни о монахахъ и булахъ т. е. женахъ турокъ (141, 142).

Исходя изъ того положенія, что въ лирическихъ пѣсняхъ народъ выливаетъ свою душу, высказываетъ свой характеръ и воззрѣнія на отношенія семейныя, между обоими полами и брачныя, мы можемъ сдѣлать выводъ изъ разсмотрѣнія перечисленныхъ пѣсенъ и на основаніи того составить заключеніе о характерѣ и воззрѣніяхъ черногорца, на сколько они проявляютъ себя въ этой области. Но сдѣлать общее подобнаго рода заключеніе мы не въ правѣ; потому что въ числѣ этихъ пѣсенъ есть много такихъ, которыя пришли со стороны или принадлежатъ исключительно одному какому-либо краю. Мы не могли этого указать при каж-

дой пѣснѣ, потому что также нераздѣльно представили ихъ намъ пѣвцы или пѣвицы, отъ которыхъ мы эти пѣсни записывали или которые доставляли ихъ намъ записанными.

Но различить ихъ всегда можно и, какъ мы уже замѣтили, различіе это отмѣчается самими черногорцами, хотя далеко не вездѣ. Это можно видѣть въ семейной жизни и особенно въ его отношеніяхъ къ женщинѣ: ему чуждо грубое, плотское воззрѣніе на женщину, проявляющееся въ пѣсняхъ васоевичей, подгоричанъ и частью герцеговинцевъ, въ большей или меньшей степени подчинившихся турецкому вліянію; онъ скроменъ и даже стыдливъ передъ женщиной, что однако не исключаетъ любви страстной, глубокой и самоотверженной. Эта характеристика можетъ служить указателемъ происхожденія пѣсни: если этихъ качествъ нѣтъ, то пѣсня не чисто черногорская.

Чтобы дать нѣкоторое понятіе о турецкомъ духѣ, мы привели нѣсколько пѣсенъ подгорицкихъ турокъ. Изъ двухъ гайдуцкихъ пѣсенъ одна (148) записана также отъ турка въ Подгорицѣ; но изображенное въ ней звѣрство представляетъ собою нѣчто необыкновенное и исключительное, чего, безъ сомнѣнія, на дѣлѣ не бывало; но въ духѣ турецкомъ непремѣнно утрировать дѣйствительность.

Что пѣсня не чисто черногорская, можно видѣть по содержанію ея и по обстановкѣ изображаемой въ ней жизни. Такъ, черногорецъ не можетъ говорить о султанскихъ фирманахъ, регулирующихъ его внутреннюю жизнь; нѣтъ у него при домѣ *азбашчи*, ни въ домѣ *ћепенка*; не носятъ черногорскія дѣвушки «фесиħ меджидиjу», «киту асизиjу» или «лале од бисера», не дѣлаютъ онѣ изъ своихъ волосъ «сулуфе»; не играетъ черногорецъ на тамбамбурицѣ и т. д. Пѣсни съ содержаніемъ подобнаго рода принадлежатъ герцеговинскимъ краямъ Черногоріи или Подгорицѣ, а отчасти Васоевичамъ, гдѣ отъ недавняго еще турецкаго господства сохранились воспоминанія о турецкой обстановкѣ жизни и даже самая эта обстановка, особенно женскіе костюмы. Но пѣсни эти распространяются по всей Черногоріи, представляя

собою нѣчто новое, и вносятъ въ черногорскую жизнь и поэзію нѣкоторое разнообразіе. Прельщаетъ въ нихъ черногорца также страстность, обыкновенно весьма сдержанно выражаемая въ чисто черногорской пѣснѣ.

Объ остальныхъ лирическихъ пѣсняхъ нечего говорить. Относительно колыбельныхъ пѣсенъ замѣтимъ, что онѣ обыкновенно сливаются съ пѣсенками, которыя поютъ дѣти, и въ нашемъ собраніи довольно нескладныя. Пѣсня-же изъ Морачи, доставленная намъ отцомъ Никифоромъ, представляетъ какую-то странную композицію, интересную однако указаніемъ на Россію.

Свадебными пѣснями дополняются статьи въ нашей книгѣ «Бракъ и супружескія отношенія» (т. II, ч. 1, стр. 236—262) и «Бракъ съ описаніемъ обрядовъ» (тамъ-же стр. 263—304).

Пѣсни съ эпическимъ и отчасти мистическимъ содержаніемъ составляютъ переходъ къ *юнацкимъ* пѣснямъ.

Не зная музыки, мы не можемъ дать болѣе точнаго, опредѣленнаго понятія о напѣвѣ и вообще о музыкальной сторонѣ пѣсни; но для этого существуетъ прекрасный сборникъ чеха Л. Кубы, который спеціально съ этою цѣлью пропутешествовалъ по всей Черногоріи и, собравъ до 70 пѣсенъ, напечаталъ ихъ съ нотами для голоса и для акомпанимента на фортепіяно. Въ общемъ мелодіи схвачены имъ правильно (не зная нотъ, мы просили намъ пѣть и играть другихъ); но нѣкоторыя, слишкомъ оригинальныя, не совсѣмъ удались, и самъ онъ говоритъ что нѣкоторыя особенности можно-бы было уловить только съ помощью фонографа *). Подъ общимъ заглавіемъ «Slovanstvo ve svých zpěvech» книга VIII его сборника заключаетъ въ себѣ пѣсни «Černohorské» sešiti 1—4; Praha 1890; больш. 8°, 124.

Издалъ онъ и свое путешествіе по Черногоріи, въ которомъ также приведено 49 пѣсенъ съ нотами: «Na Černé Hoře» въ Прагѣ, 1892 г. больш. 8°, 455.

---

*) Кромѣ пѣсенъ, ему удалось положить на ноты четыре мелодіи, которыя въ Васоевичахъ играютъ на свирѣли пастухи, различныя для козъ, овецъ, крупнаго рогатаго скота и для людей (?) (№№ 64—67). Очень интересно такое раздѣленіе, объ которомъ мы не знали.

3) Эпическія пѣсни. Извѣстные сборники эпическихъ пѣсенъ.— Отъ кого и въ какой мѣстности пѣсни нами записаны. — Поэтическое творчество въ Черногоріи въ сравненіи съ другими сербскими землями. — Реальное объясненіе пѣсенъ. — Удаленіе ихъ отъ дѣйствительности и преобладаніе субъективнаго воззрѣнія.— Удаленіе позднѣйшей пѣсни отъ первоначальнаго оригинала и сохраненіе нѣкоторыхъ чертъ изъ отдаленной древности. — Различіе пѣсенъ по внутреннему ихъ достоинству. — Преобладаніе фантазіи надъ дѣйствительностью.— Образчикъ пѣсни въ зачаточномъ состояніи. — Сравненіе пѣсенъ по тремъ сборникамъ. — Общее заключеніе о характерѣ черногорскихъ пѣсенъ. — Поэтическое творчество въ Черногоріи въ новѣйшее время.

Эпическая поэзія сербовъ давно уже обратила на себя всеобщее вниманіе и заняла видное мѣсто въ народной литературѣ не только сербской но и въ иностранной. Какъ только появлялись изданія сербскихъ пѣсенъ, тотчасъ слѣдовали и ихъ переводы, при томъ первыя выходили по внушенію иностранныхъ поэтовъ и ученыхъ, какъ Гёте, Гердеръ, Гриммъ, Фатеръ, Боппъ, Гумбольдтъ, которые выражали этимъ пѣснямъ удивленіе и тѣмъ поощряли ихъ собирателей сербовъ.

Благодаря такому обстоятельству, мы рано имѣемъ сборники сербскихъ пѣсенъ, въ которыхъ значительное мѣсто занимаютъ черногорскія т. е. относящіяся по содержанію спеціально къ Черногоріи. Эти сборники: Сима Милутиновича — (подъ псевдонимомъ Чубра Чойковича) «Пѣванія Церногорска и Херцеговачка», изданныя въ Лейпцигѣ въ 1837 г.; «Српско Огледало», первое изданіе, сдѣланное въ Бѣлградѣ въ 1845 г. и второе въ 1895 г. на Цетиньѣ, и извѣстное собраніе серб. пѣсенъ Вука— Караджича, изданіе разныхъ годовъ, а послѣднее 1892—96 г.г.

Въ первомъ изданіи изъ 175 пѣсенъ 65 относятся къ Черногоріи; во второмъ 52 и въ третьемъ 61. При этомъ пѣсенъ, не имѣю-

щихся въ Срп. Огл., у Сима М. 47 и у Вука 29, слѣдовательно всего 76, прибавивъ которыя къ имѣющимся въ Срп. Огл., получимъ общее число черногорскихъ пѣсенъ 128. Мы не сдѣлали подобнаго-же сопоставленія между Симомъ и Вукомъ; но во всякомъ случаѣ черногорскихъ пѣсенъ набирается болѣе ста, не считая тѣхъ, которыя только записаны въ Черногоріи, а по содержанію относятся къ другимъ сербскимъ землямъ.

Но, имѣя въ виду вообще творчество черногорскаго народа въ области поэзіи, мы должны замѣтить, что множество общесербскихъ пѣсенъ записано собирателями также отъ черногорскихъ пѣвцовъ.

Симо М. двѣ пѣсни записалъ отъ своихъ дѣда и отца; затѣмъ: Гашо, слѣпецъ изъ Рисна далъ 5 пѣсенъ; окраины, какъ Баняны, Гацко и Никшичъ съ окрестностью дали 18 и двѣ неизвѣстно откуда; всего—25 пѣсенъ; слѣдовательно черногорскіе пѣвцы дали 150; а пѣвцовъ было 58. Больше всего пѣвцовъ было изъ Бѣлопавличей (21), затѣмъ изъ Морачи и Ровцевъ (17); нѣтъ ни одного изъ Рѣцкой и Цермницкой нахій, только два изъ Добрскаго села и изъ Кучъ; но это могло произойти случайно. Замѣчательно, что въ числѣ пѣвцовъ есть и дѣти: Брацанъ Перчевичъ, «мали козарчич, мој љубавни пјевач», какъ называетъ его Симо, далъ ему 6 пѣсенъ и столько-же «ђак» Вулина Поповичъ, оба изъ Бѣлопавличей; а изъ Морачи «овчар» Драгое Дрекаловичъ изъ Пилопатей и двѣнадцатилѣтній Стоянчичъ Живковъ изъ с. Ясенова дали по одной пѣснѣ, и по одной-же пѣснѣ дали три женщины: двѣ дѣвушки Гола и Госпава и Яглика Мушкобана.

Вукъ упоминаетъ пятерыхъ пѣвцовъ изъ Черногоріи: Рашка и Милутина изъ Колашина, слѣдовательно морачанъ, и еще троихъ черногорцевъ Дьюра Милутиновича, Филиппа Бошковича и Миливоя Мушикина.

Что касается содержанія этихъ пѣсенъ, упоминаемыхъ въ нихъ личностей и мѣстностей; то онѣ охватываютъ въ этомъ отношеніи не только всю старую Черногорію, но и края герцего-

винскіе, присоединенные къ ней въ послѣднее время, какъ Пива, Рудины, Никшичъ, Баняны, не говоримъ уже о также не особенно равно сплотившихся съ Черногоріей Граховѣ, Пиперахъ, Кучахъ и Дробнякахъ. Нѣтъ пѣсенъ, спеціально относящихся къ Цермницѣ (у Сима М. одна № 25); онѣ начинаются только съ тридцатыхъ годовъ XIX ст.; то-же должно сказать и относительно Кучъ. Но историческія судьбы этихъ мѣстностей давно уже входятъ въ исторію Черногоріи, играютъ въ ней извѣстную роль и эти племена упоминаются вмѣстѣ съ другими, и потому много новаго имѣющаго значенія въ ихъ пѣсняхъ мы не найдемъ. Въ повременныхъ сербскихъ изданіяхъ отъ времени до времени появляются новыя пѣсни; доставлялись онѣ и намъ; но ими увеличивается матеріялъ только количественно, не прибавляя ничего таковаго, что повело-бы къ новымъ выводамъ относительно черногорскаго эпоса и уясненія касающихся его вопросовъ, что составляетъ нашу главную задачу, и не представляя въ то-же время поэтическихъ достоинствъ. Таковымъ мы предпочли пѣсни, взятыя не изъ черногорской жизни, какъ о Георгіѣ Скандербегѣ, о котарскихъ сердаряхъ и другія, изъ которыхъ мы видимъ, что черногорецъ воодушевлялся подвигами своихъ братьевъ сербовъ, не ограничиваясь тѣсными предѣлами своего отечества, и это одушевленіе было также горячо и сознательно, какъ и по отношенію къ его родному краю. Эти общесербскія пѣсни поются черногорцемъ больше даже, чѣмъ его собственныя, мѣстныя. Но есть край, который болѣе шестидесяти лѣтъ уже дѣйствуетъ и живетъ заодно съ Черногоріей и объ которомъ во всѣхъ упомянутыхъ сборникахъ не только нѣтъ ни одной пѣсни, но не упоминается даже его имя. Это — Васоевичи. Причина такого явленія заключается въ томъ, что жизнь этого племени шла совершенно въ другомъ направленіи. Въ то время какъ вся Черногорія имѣла дѣла съ Герцеговиной и съ турками Скадрскаго округа и южнаго Приморья; Васоевичи имѣли передъ собою Старую Сербію и черезъ нее, такъ называемую, Шумадію. Пѣсни васоевичей прежде всего оригинальны и новы по содержанію; а

затѣмъ не лишены нѣкоторой своеобразности по духу и складу. Поэтому мы обратили особенное вниманіе на нихъ и ими пополняемъ существовавшій доселѣ пробѣлъ въ пѣсенномъ матеріалѣ Черногоріи. Къ этимъ пѣснямъ мы сочли необходимымъ дать объясненія, безъ которыхъ большинству читателей онѣ будутъ непонятны, вслѣдствіе того что и самое племя васоевичей было мало извѣстно.

Указавъ такимъ образомъ, какимъ пѣсеннымъ матеріаломъ обладаетъ черногорскій народъ, обратимся къ разсмотрѣнію его творчества въ этой области, при чемъ постараемся дать свои объясненія на тѣ постулаты, которые въ этомъ отношеніи уже сдѣланы ученою литературой.

Постулаты эти мы находимъ у Асмуса Сёрензена (Asmus Soerensen), посвятившаго цѣлый рядъ статей исторіи развитія сербскаго эпоса *).

Между прочимъ, не видя появленія новыхъ сборниковъ черногорскихъ пѣсенъ послѣ трехъ указанныхъ выше, ученый этотъ задается вопросомъ: «Не вымеръ-ли этотъ родъ народной поэзіи въ Черногоріи?» (B. XIX, S. 92), и потомъ обращается къ намъ: «Можетъ быть, Ровинскій представитъ намъ образчики черногорскихъ героическихъ пѣсенъ настоящаго времени во 2-мъ т. своего сочиненія» (тамъ-же).

Образчики есть готовые и безъ нашего сочиненія, какъ «Јуначки споменик», появившійся въ 1864 г. и воспѣвающій военные подвиги черногорцевъ отъ 1852 до 1862 г.; а относительно послѣдней черногорской турецкой войны есть даже не одинъ сборникъ. Правда, въ обоихъ этихъ случаяхъ фигурируютъ уже имена поэтовъ: воев. Мирка Петровича, бѣлопавлича Максима Шобаича и др. Но первый былъ совершенно безгра-

*) Beitrag zur Geschichte der Entwickelung der serbischen Heldendichtung (Archiv für Slav. Phil. B. XVI. 66—118; XVII, 198—253; XIX, 89—132. XX, 78—114.

мотный, а второй — самоукъ; поэтому оба они вполнѣ народные поэты.

Есть пѣсни новѣйшія и безъименныя, ненапечатанныя и переходящія только изъ устъ въ уста, которыя, однако, совершенно одинаковы съ упомянутыми выше. Этимъ мы даемъ утвердительный отвѣтъ на вопросъ г. Сёренсена; но за тѣмъ слѣдуетъ вопросъ о внутреннихъ качествахъ этихъ пѣсенъ.

Прежде, чѣмъ отвѣтить на этотъ вопросъ, относящійся только къ извѣстному, послѣднему періоду въ жизни черногорскаго народа, постараемся уяснить себѣ, какимъ образомъ вообще проявлялось творчество черногорца въ области эпической поэзіи, сопоставивъ его съ такою-же дѣятельностью, проявлявшеюся и въ другихъ сербскихъ краяхъ.

Ф. Миклосичъ въ соч. «объ эпической поэзіи сербовъ» *) говоритъ, что больше всего эпосъ распространенъ въ Босніи, Герцеговинѣ, Черногоріи и горныхъ округахъ Сербіи (нынѣшняго королевства); что тамъ очень мало людей, которые не умѣли-бы играть на гусляхъ; умѣютъ даже жены и дѣвушки. На Дунаѣ и Савѣ уже рѣже можно услышать гусли. Въ Сремѣ, Бачкой и Банатѣ гусли находятся только у слѣпцовъ, которые съ ихъ помощью выпрашиваютъ себѣ милостыню, и потому онѣ называются *слепачке гусле*. Но съ удаленіемъ отъ Срема въ Славонію, ближе къ Хорватіи и Далмаціи снова усиливается эпическая поэзія, хотя у Хорватовъ она далеко не процвѣтаетъ такъ, какъ у сербовъ» (стр. 88—89).

Присоединимъ къ этому и наши личныя наблюденія. Во время пребыванія нашего въ Сербіи въ 1868—69 г.г. мы имѣли случай замѣтить, какъ тамъ мало были извѣстны гусли. Въ Бѣлградѣ, чтобы послушать пѣнье *«уз гусле»*, пользовались какимъ-нибудь случайно попавшимъ туда герцеговинцемъ или черногорцемъ. Интеллигенція, проникнутая патріотическими чувствами,

---

*) Ф. Миклошиħ — «Епско песништво у Срба» — переводъ съ нѣм. Стефана Поповича (Србск. летоп. 1863; кн. 108).

старалась ихъ пропагандировать, и въ средѣ ея умѣли кое-какъ играть очень немногіе. Такимъ былъ капитанъ Георгій Влайковичъ, пріобрѣвшій однако это искусство въ время его военной службы въ Россіи; немного игралъ Живоинъ Жуйовичъ, тоже учившійся въ Россіи, въ Кіевѣ; учились и другіе. Когда-же мнѣ привелось путешествовать по внутренности Сербіи, то въ сельскихъ домахъ я нигдѣ не видалъ гуслей; только въ городкѣ Лозницѣ умѣлъ играть и хорошо старый попъ Игнатъ, который самъ и дѣлалъ гусли и надѣлялъ ими своихъ пріятелей въ Бѣлградѣ. Въ Чачкѣ при мнѣ всѣ увлекались пѣньемъ какого-то серба изъ Новобазарскаго санджака (чуть-ли не васоевичъ); въ Ужицахъ я также слышалъ гусли на базарѣ и въ кофейнѣ; но не знаю, были то мѣстные пѣвцы или изъ другихъ мѣстъ.

Въ Черногоріи-же, можно сказать положительно, нѣтъ ни одного сельскаго дома безъ гуслей и нѣтъ черногорца, который, хоть плохо, не умѣлъ-бы пѣть «уз гусле». Въ Черногоріи каждый мальчикъ, начиная хватать отцовское оружіе, въ то-же время хватается и за гусли; а съ гуслями, конечно, живетъ и эпическая пѣсня. То-же самое можно сказать и о Герцеговинѣ, по крайней мѣрѣ, о предѣлахъ, смежныхъ съ Черногоріей, какъ Гацко, Невесинье, Требинье. Въ Босніи мы встрѣчали ихъ мало и то больше у магометанъ. Впрочемъ наши наблюденія относятся только къ сѣверной части ея, къ Посавинѣ и окрестностямъ Сараева. Приводилось намъ слышать гусли въ Дубровникѣ и въ Далмаціи (близъ Шибеника). Послѣ вопроса о распространенности эпической пѣсни, является вопросъ объ томъ, гдѣ она возникаетъ и создается.

Миклосичъ говоритъ, что пѣсня возникаетъ тамъ, гдѣ происходило воспѣваемое въ ней событіе. Такъ должно быть и въ большинствѣ случаевъ, по всей вѣроятности, и бываетъ; но не всегда.

Такимъ исключеніемъ въ этомъ отношеніи является Сербія.

Со времени паденія Сербскаго Царства, а за тѣмъ Босніи и Герцеговины, она является главнымъ театромъ крупныхъ исто-

рическихъ событій, сопровождавшихся громкими военными дѣлами и имѣвшихъ своихъ героевъ; но въ пѣснѣ они мало отразились. Это можно объяснить тѣмъ, что народъ къ нимъ относился безучастно, такъ какъ война происходила между Турціей и Венгріей, а послѣ Австріей, которыя народу были чужды; да и велась она не въ интересахъ народа, положеніе котораго отъ того еще ухудшалась. Народу нуженъ былъ покой, онъ тяготился вѣчнымъ военнымъ положеніемъ. Иногда сербскій народъ предпочиталъ турокъ венграмъ хотя между послѣдними главную силу составляли сербы, какъ воевода Павелъ Бакичъ, который на полѣ битвы и пораженія турокъ игралъ въ коло, а на ихъ трупахъ устраивалъ вечернюю трапезу. Не вызвала поэтическаго воодушевленія въ тамошнемъ сербскомъ населеніи и война за освобожденіе, предпринятая самимъ народомъ съ народнымъ-же вождемъ Георгіемъ Чернымъ Петровичемъ; событіями этими воодушевляется и создаетъ пѣсни не тамошній житель, а сербъ изъ Зворника въ Босніи Филиппъ Вишничъ.

Совсѣмъ другое мы видимъ въ Черногоріи: она изо дня въ день ведетъ войну съ врагами своего народа и мѣстные пѣвцы, сыны Черногоріи, воспѣваютъ подвиги своихъ героевъ, отчасти создаютъ ихъ, окружая память ихъ ореоломъ славы и воплощая въ нихъ свои идеалы. Двѣ самыя лучшія и самыя большія пѣсни—«Женитьба Максима Черноевича» и «Бановичъ Страхиня» записаны Вукомъ Караджичемъ отъ морачанина Миліи изъ Колашина. Не говоримъ уже о цѣломъ циклѣ пѣсенъ пастушескаго эпоса XVIII в., создавшагося на мѣстѣ. Творчество черногорцевъ никогда не переставало; оно продолжается и нынѣ, и ни одно болѣе или менѣе крупное событіе не оставляется безъ пѣсни.

Является новый вопросъ: кто-же были эти пѣвцы?

Миклосичъ вѣрно замѣчаетъ, что у сербовъ «сочиненіе пѣсенъ (пјевање) не составляетъ особеннаго дара, присущаго только нѣкоторымъ, призваннымъ къ тому личностямъ; у нихъ это божій даръ, который присущъ каждому» (стр. 90—91). Это мы видимъ въ Черногоріи, гдѣ всѣ поютъ, мало кто не составляетъ

пѣсенъ, особенно въ позднѣйшее, новѣйшее время, когда для этого у черногорца больше возможности предаваться своему влеченію, и когда тому помогаетъ грамотность, которая однако накладываетъ на народную пѣсню свою печать, сообщаетъ ей особенный характеръ, объ чемъ мы еще будемъ говорить. Но здѣсь мы подтверждаемъ только тотъ фактъ, что эпическая пѣсня издавна укоренилась въ черногорскомъ народѣ и продолжаетъ жить въ немъ до нынѣ, составляя, такъ сказать, естественный продуктъ его высшей, духовной жизни.

Перейдемъ теперь къ самой пѣснѣ, къ ея содержанію и созданію изъ него одно цѣльнаго поэтическаго произведенія.

Здѣсь опять мы не можемъ миновать труда г. Сёрензена, который подвергаетъ сербскую пѣсню такому всестороннему разбору, какого до него мы не встрѣчали.

Держась того взгляда, что эпическая народная пѣсня воспроизводитъ фактъ, дѣйствительно совершившійся, онъ прежде всего старается опредѣлить мѣстность и личности, къ которымъ пріурочивается воспѣваемое событіе. При этомъ онъ хотѣлъ-бы всѣ упоминаемыя мѣстности найти на существующихъ картахъ Черногоріи и, само собою разумѣется, не находитъ ихъ. И странно искать какія-нибудь ничтожныя мѣстности, урочища на картѣ въ такомъ маломъ масштабѣ (1:294.000), какъ приложенная къ нашему сочиненію о Черногоріи, сдѣланная въ топографическомъ отдѣлѣ нашего главнаго штаба; ихъ не найдемъ даже на картѣ австрійскаго генеральнаго штаба, которая сдѣлана въ масштабѣ почти въ три съ половиною раза бóльшемъ (1:75.000).

Такія, слишкомъ мелкія мѣстности не могутъ быть нанесены на общую карту страны; но онѣ могли-бы быть объяснены въ особыхъ примѣчаніяхъ въ изданіи пѣсенъ и то не иначе, какъ при помощи мѣстныхъ жителей.

Важнѣе, по нашему мнѣнію, точно опредѣлить личности упоминаемыя въ пѣснѣ. Что касается черногорскихъ мѣстностей, то онѣ не представляютъ намъ большихъ затрудненій, потому что у насъ была возможность провѣрять, такъ какъ онѣ и понынѣ

остаются однѣ и тѣ-же. Совсѣмъ другое съ именами личностей, давно уже умершихъ, память объ которыхъ сохранилась только у ихъ ближайшихъ родственниковъ; а часто перепутываетъ имена самая пѣсня. Въ этомъ случаѣ еще труднѣе обойтись безъ содѣйствія мѣстныхъ силъ.

Имѣя это въ виду, мы на первый разъ сдѣлали выборку всѣхъ личныхъ именъ, упоминаемыхъ въ «Сербскомъ Огледалѣ», распредѣливъ ихъ по племенамъ и нахіямъ и указавъ пѣсню и стихъ, въ которыхъ они упоминаются, и напечатали въ выходящемъ на Цетиньѣ журналѣ «Луча» 1895 г. *).

Мы надѣялись, что черногорцы, вообще любящіе говорить и писать о своихъ предкахъ, не преминутъ и въ этомъ случаѣ отозваться; но, кромѣ двухъ-трехъ устныхъ замѣчаній, мы не нашли отзыва ни въ комъ, и наше предпріятіе осталось втунѣ.

И такъ, намъ приводится разбираться въ этомъ вопросѣ самимъ, съ помощью собственныхъ средствъ, что чрезвычайно трудно, а между тѣмъ необходимо для уясненія содержанія пѣсни.

Какъ трудно реальное объясненіе пѣсни для человѣка, чужого той мѣстности, которая въ ней описывается, можно судить по тѣмъ неодумѣніямъ, въ которыя при подобныхъ случаяхъ часто впадаетъ г. Сёрензенъ. Возьмемъ для примѣра пѣсню о нападеніи турокъ на Чурилацъ въ Бѣлопавличахъ (1792 г.), которую г. Сёрензенъ разсматриваетъ по двумъ экземплярамъ— у С. Милутиновича (№ 163) и въ «Сербскомъ Огледалѣ» (№ 28). Онъ затрудняется рѣшить, какое соотношеніе между этими двумя записями: происходитъ-ли различіе между ними только въ изложеніи (litterarische) или и по содержанію (stoffliche); но преимущество отдаетъ онъ второму (В. XX, стр. 85), и совершенно справедливо, потому что въ первомъ есть темныя мѣста и несообразности (стр. 86). Онъ находитъ однако разницу и тамъ, гдѣ ея

*) «Луча» 1895, св. IX, X и XI. Всего мы приводимъ 136 фамилій черногорцевъ, 11 черногорцевъ-же ренегатовъ и 80 турокъ.

нѣтъ. Такъ, онъ говоритъ, что у С. Милутиновича въ турецкомъ войскѣ упоминаются два албанца, тогда какъ въ «Оглед.» объ албанцахъ не говорится ни слова. Въ немъ мы читаемъ слѣдующее:

Па је везир војску окупио,
Покупио дванаест хиљада;
Пред њоме су два веља главара:
Ђона Марка и Хота Хасана.

Эти два главаря и были албанцы: объ одномъ прямо говорится, что онъ былъ *хотъ* (албанское племя близь Подгорицы), а на албанское происхожденіе другого указываетъ его албанское имя *Ђон* (Иванъ).

Тамъ-же его смущаетъ ровъ, который черногорцы выкопали поперекъ всей равнины между Зетой и впадающей въ неё рѣчушкой Сушицей: въ одномъ случаѣ онъ служитъ для защиты села Чурилца, въ другомъ—церкви св. Ѳеклы. Въ сущности это одно и то-же. Чурилацъ небольшое село на самой равнинѣ, а за нимъ въ разстояніи около трехъ верстъ упомянутая церковь на такъ называемой Тьеранича — главицѣ, гдѣ въ то время былъ главный базаръ въ племени Бѣлопавличей, а въ настоящее время городокъ Даниловградъ (названъ такъ въ честь князя Даніила), и церковь св. Ѳеклы была соборною для всѣхъ Бѣлопавличей; а поэтому она и составляла для турокъ главную цѣль. Село-же Чурилацъ само по себѣ не имѣло никакого значенія и состояло изъ домишекъ, сдѣланныхъ изъ плетня и обмазанныхъ глиной, а иногда и совсѣмъ безъ обмазки. Объ нихъ-то и говорится въ пѣснѣ «од љескова прућа» т. е. изъ прутьевъ мелкаго орѣшника; тогда какъ рядомъ въ Мартиничахъ (тоже Бѣлопавличи) «куле од камена». Сёрензену это кажется какою-то несообразностью. А дѣло объясняется очень просто.

Въ первомъ случаѣ мѣстность ровная и низкая, которая каждый годъ въ извѣстное время покрывается водой, и потому почва состоитъ изъ мягкаго наноса; иногда на далекое разстояніе нѣтъ

камня; а подвозить его издалека по мѣстности, изборожденной проточинами, превращающимися иногда сплошь въ болота, при недостаткѣ хорошихъ дорогъ, было невозможно. Мартиничи-же расположены въ мѣстности каменистой.

Такимъ образомъ всѣ недоумѣнія разрѣшаются знакомствомъ съ мѣстностью и другими мѣстными условіями, и разница двухъ пѣсенъ не существенная, а только въ отдѣльныхъ выраженіяхъ, въ языкѣ, иногда въ расположеніи и способѣ изложенія. И это неизбѣжно, потому что невозможно запомнить въ точности всѣ отдѣльныя слова и выраженія, и пѣвецъ удерживаетъ въ памяти только общій ходъ разсказа. Хорошій пѣвецъ всегда и самъ бываетъ поэтъ или, по крайней мѣрѣ, человѣкъ, одаренный поэтическимъ чутьемъ, и обращается съ пѣснею свободно, давая ей свою окраску, сообщая ей нѣчто своего, субъективнаго.

Конечно, отступленія отъ оригинала въ самомъ началѣ могутъ быть самыя незначительныя, только въ отдѣльныхъ выраженіяхъ, litterarische, какъ говоритъ Сёрензенъ, а не stoffliche. Но со временемъ удаленіе отъ первоначальнаго текста можетъ идти дальше. Одно пѣвецъ измѣняетъ или замѣняетъ своимъ, вслѣдствіе того что не припомнитъ точно оригинала; другое измѣняетъ намѣренно по своему вкусу; иногда дѣлаетъ вставки, считая, что ими пѣсня пополняется и больше уясняется. Случается, что соединяются въ одно двѣ различныя пѣсни или наоборотъ, изъ одной пѣсни дѣлаются двѣ.

Все это лучше можно видѣть на примѣрахъ.

Такъ въ «Сербскомъ Огледалѣ» есть двѣ пѣсни о нападеніи турокъ на село Трнины въ Малыхъ-Цуцахъ: одна изъ нихъ относится къ 1717 г. (№ IX), а другая къ 1722 (№ XI). Въ той и другой нападеніе дѣлается изъ Герцеговины: въ первой нападаетъ Синанъ-бегъ Ченгичъ изъ Гацка; а во второй бегъ Любовичъ изъ Невесинья вмѣстѣ съ родственникомъ его требинскимъ пашою Гусейномъ. Въ обоихъ случаяхъ цѣль похода одинаковая: разорить кулу кнеза Рогана, который много бѣдъ нанесъ туркамъ, и взять въ плѣнъ его молодую жену, славившуюся не только

внѣшнею красотой, но и другими высокими достоинствами. Цуцамъ помогаютъ чевляне, и турки въ обоихъ случаяхъ терпятъ пораженіе, при чемъ побѣдители, приведя на Чево множество плѣнныхъ агъ и беговъ, рѣшаются отпустить ихъ за хорошій выкупъ. Но противъ этого возстали всѣ чевскія женщины и въ особенности

«Вјерна љуба кнеза Моисија,
Баш од Чева, мјеста крајичнога»;

и тогда каждый *посѣкъ* своего плѣнника. *)

Очевидно, что это относится къ одному и тому-же событію. И трудно допустить, чтобы турки, потерпѣвши пораженіе однажды, черезъ пять лѣтъ опять потерпѣли пораженіе на томъ-же мѣстѣ. Есть несоотвѣтствіе и въ хронологіи. Во второй пѣснѣ (1722 г.) Христина, жена кнеза Моисея, вспоминаетъ, что черногорцы потерпѣли пораженіе отъ визиря Тюприлича *ономлани* (1720), а въ первой что она *лани* (1716) была въ плѣну у бега Любовича и оставалась у него цѣлый годъ. Здѣсь мы имѣемъ разницу на четыре года; а Тюприличъ разгромилъ Черногорію въ 1714 г.; слѣдовательно прибавляется разница еще третья.

И далѣе, при сверсткѣ погибшихъ черногорцевъ и турокъ зачисляются одинъ за другого однѣ и тѣ-же личности:

въ одной пѣснѣ. А диздара од Клобука Зука
За сокола Мандушића Вука.
а въ другой. Мурић Зука за Мандушић Вука.

Несообразности въ хронологіи бываютъ очень крупныя. Такъ, извѣстно, что Вукъ Митюновичъ погибъ со всѣми черногорскими главарями въ 1714 г.; а между тѣмъ онъ потомъ воскресаетъ, чтобы въ качествѣ арамбаши предводительствовать четой въ 1758 г. (№ XXIV, стихи 92 и далѣе). Въ тѣхъ-же двухъ пѣсняхъ (№№ IX и XI) въ числѣ прежде погибшихъ упо-

*) То-же самое и у Сима М. пѣсня № 12.

минаются Томановичъ (Вукъ) и онъ-же подъ именемъ Вукца арамбаши; а затѣмъ онъ опять появляется въ 1825 и 1835 г.г. (№№ XII и XIV).

Всѣ эти промахи и путаница вносятся, конечно, позднѣйшими пѣвцами, хотя въ основѣ и лежитъ первоначальная пѣсня.

Весьма поучительна въ этомъ отношеніи пѣсня «Женидба Максима Црнојевића», самая большая во всемъ собраніи пѣсенъ Вука Караджича (по изд. 1875 г. № 89; 1226 стиховъ) и одна изъ лучшихъ по своимъ поэтическимъ достоинствамъ. Она полна несообразностей.

Между прочимъ есть анахронизмы очень крупные. Такъ Иванбегъ, разсылая приглашенія въ сваты къ своему сыну въ различныя мѣста, шлетъ третье письмо

Ломну Кучу и Братоно жичу
На војводу Ликовиђ Илију.
А четврту књигу оправно,
Прати књигу у Дрекаловиће (стр. 299—309).

Что въ то время были Кучи и безъ Дрекаловичей, это фактъ историческій, хотя впослѣдствіи это стало забываться и подъ именемъ Кучъ разумѣютъ прежде всего Дрекаловичей. Но Дрекаловичей въ иванбегово время не существовало; потому что самъ родоначальникъ ихъ Дрекале могъ жить только во второй половинѣ XVI в. (см. т. II, ч. 1, стр. 80—81); а Ликовичъ Илія, собственно Иляковичъ, еще позднѣйшій потомокъ Дрекала, былъ никто другой, какъ воевода Илія Радонинъ, находившійся уже въ сношеніяхъ съ Россіей въ 1755 г. (тамъ-же стр. 82—83). Чтобы сдѣлать эту несообразную вставку пѣвецъ долженъ былъ жить въ такое время, когда сталъ забываться и Илія Радонинъ. Впрочемъ, если пѣвецъ былъ изъ края, болѣе удаленнаго отъ Кучъ, то ошибка могла произойти отъ его незнанія; подобно тому, какъ дрекалова правнука Ивана, господствовавшаго въ Зетѣ, называютъ Иванбегомъ и смѣшиваютъ съ Черноевичемъ. Поэтому временемъ такой вставки можно считать конецъ XVIII в.

Но рядомъ съ несообразностями, вошедшими въ пѣсню въ позднѣйшее время, въ ней есть мѣста, указывающія на ея древность.

Въ описаніи Жабляка представляется, что онъ стоитъ среди какой-то обширной равнины, «широко поље под Жабљаком» (стр. 368, 371, 374), которое идетъ непрерывно до Цетинья:

Од Жабљака до воде Цетиње
Све широко поље притискоше:
Коњ до коња, јунак до јунака,
Разапесе чадор до чадора,
Под чадоре красне поглавице (стр. 373—379).

Это все сваты, которые отправляются въ Венецію за невѣстой.

При томъ положеніи, въ какомъ находится Жаблякъ въ настоящее время, весь окруженный водой, въ видѣ небольшого острова, этого никто не могъ-бы сказать. Съ сороковыхъ годовъ текущаго столѣтія уничтожилось наконецъ отъ наводненій цѣлое село Салковина на описываемой равнинѣ подъ Жаблякомъ; а болѣе низкія части затоплены гораздо раньше. Въ иванбегово-же время было сухопутное сообщеніе не только вверхъ по берегу рѣки Черноевича, которая представляла просто горную рѣчушку, но и гораздо ниже, отъ Враниы къ Вирбазару, гдѣ черезъ рѣку былъ каменный мостъ, по временамъ видимый и нынѣ; тамъ пролегала сухопутная дорога, и Скадрское озеро начиналось гораздо дальше. Судя по описанію рыбной ловли у Марина Болицы (1614 г.), подъ Жаблякомъ были уже въ его время рыболовныя тони, глубокія мѣста (такъ называемыя *ока*), что уже въ то время исключаетъ возможность въ тѣхъ мѣстахъ сухопутнаго сообщенія. Еще важнѣе для насъ упоминаніе рѣки Цетиньи, о существованіи которой давно уже никто не помнитъ въ Черногоріи.

Не подозрѣвая существованія когда-либо такой рѣки, Вукъ

Караджичъ дѣлаетъ къ этому примѣчаніе: «У Жабляка—рѣка Морача, которая выше его раздѣляется и, окруживъ его, впадаетъ въ Скадрское озеро; рѣка-же Цетинья находится тамъ далеко въ Далмаціи (вытекаетъ близь городка Врлики и впадаетъ въ море у Омиша)» (стр. 537). А между тѣмъ въ пѣснѣ мы находимъ слѣдующее относящееся къ ней мѣсто. Иванбегъ пишетъ, чтобы сказали старцу Недѣльку, въ вѣденіи котораго находились пушки на Цетиньѣ:

«Нека топе пуни и препуни,
Нека прида праха и олова,
Нек подигне небу под облаке,
Нека пукну стари баљемези;
Хабер подај у сватове,
Нек се наша браћа ослободе,
Нек одмакну коње од обале,
Од студене од воде Цетиње;
Е се могу коњи покидати,
У Цетињу воду поскакати» (стр. 540—549).

Конечно, въ пѣснѣ есть преувеличеніе позднѣйшаго времени: рѣка Цетинья и въ то время не могла быть такой большою и опасною; но она была несомнѣнно. Теперь только мѣстами видится ея старое русло; а въ наше-же время въ верхней части нынѣшняго Цетинья на глубинѣ сажени находились слѣды стараго моста, и на чертежѣ стараго Цетинскаго монастыря, сохранившемся въ документахъ, опубликованныхъ въ Римѣ съ 1896 г. и относящихся къ концу XVII в., видно также, что тамъ была рѣка и надъ нею мостъ, на которомъ находилась одна изъ монастырскихъ построекъ.

Этого никакъ не могъ выдумать позднѣйшій составитель пѣсни, а удержалъ это мѣсто, унаслѣдовавъ старую пѣсню, современную описываемому въ ней событію. Нѣтъ сомнѣнія, что четыре столѣтія, въ продолженіи которыхъ пѣлась эта пѣсня, она подверг-

лась большимъ передѣлкамъ и разрослась, такъ какъ каждый пѣвецъ дѣлалъ добавленія по своему вкусу и разумѣнію; но въ основѣ ея лежитъ старая пѣсня, составленная, если не непосредственнымъ свидѣтелемъ событія, то подъ впечатлѣніемъ живыхъ разсказовъ объ немъ, и вылилась она тогда-же съ такими характерными подробностями, что позднѣйшіе пѣвцы не посмѣли ихъ коснуться *). Такъ же мы смотримъ и на пѣсню «Срп. Оглед», ,,Синови Иван-бегови" (№ 1).

Первая сцена, какъ Иво Черноевичъ въ Которѣ попиваетъ вино съ молодыми черногорцами, какъ потомъ прилетаетъ соколъ и какъ его принимаетъ Иво на свою кабаницу, а послѣ ведетъ съ нимъ бесѣду о своемъ сынѣ Станишѣ, находившемся заложникомъ у турецкаго султана, и т. д. Вся эта сцена проникнута народнымъ духомъ, хотя не сказали бы очень стараго времени. Проклятіе Ива султану: «Москови ти царство разориње!» (стр. 85) ясно указываетъ на XVIII ст. Очевидно, что пѣсня эта дошла до насъ въ переработкѣ позднѣйшаго времени; но въ основѣ ея также чуется старая пѣсня, а не какая-нибудь позднѣйшая композиція. На это опять указываютъ подробности, которыхъ не придумать пѣвцу слишкомъ отдаленнаго отъ событія времени. Напр.

Глас допаде Црнојевић Ђуру
На Цетиње пред бијелом црквом,
(*Баш кад баба копаше Ивана*)
Да Станиша *иде од Стамбола*. (ст. 112—116).

Далѣе черногорцы отвѣчаютъ своему господарю Георгію Черноевичу на его вопросъ, что предпринять по отношенію къ Станку:

---

*) Серензена эта пѣсня приводитъ въ такое недоумѣніе, что онъ склоняется признать ее чьимъ-нибудь позднѣйшимъ самостоятельнымъ произведеніемъ (*eine Schöpfung aus freier Hand*), а не передачею старинной народной пѣсни (Arch. B. XVII, S. 234).

«Ко ђавола тражи и наша' га,
Ми смо војска тебе, господару!
Чувај нама образ и поштење,
Да те наше не разнесу стрјеле
И зелени не здробе палоши!» (ст. 148—151).

То было время, когда черногорцамъ плохо было извѣстно огнестрѣльное оружіе, когда они употребляли только стрѣлы, копья и мечи (палаши).

Въ томъ-же родѣ изъ позднѣйшей эпохи пѣсня «Српски бадњи вече» (№ III).

Всѣ эти пѣсни историческія, потому что въ основѣ каждой лежитъ фактъ, взятый изъ исторической жизни народа, но усвоенный и понимаемый народомъ иначе, чѣмъ онъ представляется въ исторіи; такъ какъ пѣсня—поэтическое произведеніе, а не пересказъ исторіи. Въ ней больше фантастическаго, и безъ того не было-бы и пѣсни; но, кромѣ положеннаго въ основу историческаго факта, въ подробностяхъ такая пѣсня сохраняетъ исторически вѣрныя черты того времени, которыя мы и находимъ въ разсмотрѣнныхъ нами пѣсняхъ.

Вукъ Караджичъ спеціально о черногорскихъ пѣсняхъ говоритъ, что въ нихъ больше истины, чѣмъ поэзіи, «что въ нихъ не столько проявляется свободное творчество фантазіи, сколько болѣе или менѣе вѣрная передача дѣйствительности».

Правда, есть такія, которыя скорѣе можно назвать реляціями въ пѣсенной формѣ. Таковы въ «Срп. Огл.» №№ XX, XXVI, XXVIII, XXXIV, XXXV, XXXVI и др. Особенно этимъ отличаются пѣсни, касающіяся племени пиперъ, при чемъ упоминается множество личныхъ именъ просто въ видѣ перечня всѣхъ участниковъ, какъ будто, стараясь никого не обидѣть. Это показываетъ, что нѣтъ выдающейся личности, героя; а поэзія не можетъ быть безъ героя.

И самые факты берутся слишкомъ обыкновенные, обыденные, при томъ дѣйствіе происходитъ массовое, не дающее мѣста для

эпизодовъ съ отдѣльными личностями. А личный элементъ играетъ главную роль въ поэзіи.

Поэтому лучшія пѣсни тѣ, въ которыхъ весь интересъ сосредоточенъ на одной или немногихъ личностяхъ, какъ: «Петар Бошковић (X), «Вук Томановић» (XVI), «Бојс Кучима или Рашовића кула» (XV), гдѣ главное вниманіе обращено на Дьюра Јововича; четыре пѣсни (XVI, XVII, XVIII и XXI), относящіяся къ Никцу изъ Ровинъ; «Јуначка смрт» (XXV), гдѣ тоже есть герой Николичъ Иванъ; «Кула Караджича» (XLIX) съ эпизодическимъ характеромъ; «Удар на Салковину» (LVIII), тоже съ отдѣльнымъ эпизодомъ. Пѣсня «Погибија Бећир-бега Бушатлије» (LVII), въ цѣломъ очень прозаичная, красится эпизодомъ съ молодымъ Новицей Радовичемъ (ст. 230—258).

Самыя слабыя пѣсни, относящіяся къ событіямъ очень крупнымъ и большого значенія, какъ: «Милорадовић» (IV), «Царев-лаз» (V), «Ћуприлић-везир» (VIII), «Шћепан Мали» (XXIV), «Погибија Махмут-паше на Крусе» (XXXII).

Первая изъ нихъ (IV) искусственная и не заключаетъ въ себѣ никакихъ элементовъ для пѣсни, представляя сухія разсужденія и разговоры; во второй (V) есть нѣкоторое одушевленіе и попытка ввести нѣчто особенное (похожденіе троихъ лазутчиковъ); а третья (VIII), по всѣмъ вѣроятіямъ, въ народѣ не существовала, потому что народъ не любитъ воспѣвать свои пораженія; а сочинена кѣмъ-то, человѣкомъ книжнымъ, въ позднѣйшее время; поэтому въ ней нѣтъ никакихъ подробностей, которыми должна краситься пѣсня. Приблизительно то-же можно сказать и о двухъ послѣднихъ пѣсняхъ, представляющихъ собою голыя реляціи о битвахъ.

Многія изъ этихъ пѣсенъ невысокаго поэтическаго достоинства; да и содержаніе такъ обычно, представляетъ битвы, которыя случаются чуть не каждый день и возникаютъ по поводамъ чисто практическаго значенія: отбить овецъ, прогнать со своихъ пастбищъ сосѣда или завладѣть его пастбищами, воротить свою добычу и отомстить за неё добычею-же, если можно, въ

большемъ размѣрѣ, чтобы потомъ похвалиться; иногда отомстить за своего человѣка и т. п. Это мелкія, обычныя экспедиціи, иногда оканчивавшіяся совершенно безъ кровопролитія; или-же убивали одного, двоихъ-троихъ, а въ пѣснѣ цифра эта увеличивалась до «двадес-тридес глава». Дѣло, конечно, и не въ числѣ убитыхъ; а въ томъ, что одинъ уступалъ, а другой на его счетъ распространялся.

Такіе случаи не могли вызвать воодушевленія; а воспроизвести ихъ было необходимо, потому что таковъ былъ обычай — пустить непремѣнно разсказъ, для большей его занимательности, въ видѣ пѣсни; благо, пѣть можетъ всякій и досуга у всякаго много.

Надобно замѣтить, что описаніе самаго боя бываетъ очень короткое, которое и нельзя назвать описаніемъ. Напр. въ пѣснѣ «Освета за невјеру турску» (L) въ числѣ 210 стиховъ битвѣ посвящено только 10; начинается «Ал'се бију из Сплужине Турци» (ст. 180) (когда и какъ это началось, объ томъ выше не говорилось), а оканчивается: «Побјегоше уз Рудине Турци» (ст. 189).

Курьозны бываютъ и поводы подобнаго рода военныхъ экспедицій.

Такъ, нѣкто Шабанъ Вуйошевъ, сидя дома на Езерахъ, подъ Дурмиторомъ и углубляясь мысленнымъ взоромъ за р. Тару, протекающую подъ нимъ мимо Езеръ, усматриваетъ тамъ село Грдіевичи, гдѣ около полутораста лѣтъ назадъ, Байо Пивлянинъ потерпѣлъ отъ турокъ такое пораженіе, что, потерявъ большую часть своей дружины, самъ долженъ былъ покинуть родной край и поселиться въ Боккѣ на берегу моря, гдѣ и теперь показываютъ остатки его *кулы*. Это напоминаетъ ему, что тогда пораженіе Бая не было отомщено, и потому онъ надумалъ отомстить туркамъ теперь, пользуясь тѣмъ обстоятельствомъ, что Тара тѣмъ лѣтомъ сильно обмелѣла и на ней всюду открылись броды. Пишетъ онъ по этому поводу одно письмо своему побратиму морачскому сердарю Міяту, приглашая его набрать, сколько возможно, больше войска и прійти къ нему на Езера, чтобы оттуда вмѣстѣ

ударить на упомянутое село; а другое попу Милутину Церовичу въ Дробнякахъ. Оба охотно соглашаются. Но прежде нужно *уходити* турокъ т. е. разузнать черезъ развѣдчиковъ, гдѣ и какъ они расположены, а главнымъ образомъ относительно турецкой стражи, постоянно находящейся въ *паланкахъ* (блокгаузахъ). Совершивъ всю подготовительную работу, они собираются ни много, ни мало—въ числѣ тысячи человѣкъ. И вотъ они передъ паланкой, въ которой сидитъ самый сильный булюкбаша Меховичъ Муйо. Все это передается въ разсказѣ, довольно живомъ и интересномъ, со множествомъ бытовыхъ чертъ, чему и посвящено 164 стиха. Затѣмъ идетъ оригинальная сцена между Міятомъ и Меховичемъ, котораго первый вызываетъ выйти на бой, на что тотъ и выскакиваетъ съ ружьемъ на готовѣ и нацѣлился на Міята.

Па окрену јунак но јунака.
Мијатова пушка уграбила (предупредила),
Те турчина добро погодила
Подъ ал-калпак (красный фесъ), у чело јуначко,
Све му чело пуче на четворо;
Паде Турчин на долину мртав.
Турчин паде, а Мијат допане,
Те му русу посијече главу,
И скиде му везену шишану;
Док загрмље са четири стране;
На паланке турске ударише (ст. 182—192).

Затѣмъ идетъ описаніе боя, очень сжатое, но дающее картину довольно яркую:

Да је коме стати те гледати!
Пушке брече, а јунаци јече;
Нож сијева, крвца се прол’јева;
Таман тридест глава посјекоше
И доста им јада направише,
И паланке турске похараше,

Похараше па их запалише,
И пљенише овце и говеда;
И велике коње и волове;
Ту велики шићар задобише
И одоше здраво и весело (ст. 193—203).

Собственно бой изображенъ въ этихъ послѣднихъ десяти стихахъ.

Главная тема пѣсни состоитъ въ томъ, что собралась тысяча черногорцевъ, напала неожиданно на турецкіе блокгаузы, овладѣла ими и неуспѣвшихъ бѣжать изъ нихъ тридцать турокъ съ ихъ начальникомъ увела и, взявъ добычу, удалилась. Самый фактъ можно принять за дѣйствительность; но все остальное—мщеніе за Боя Пивлянина, будто-бы руководившее Шабаномъ Вуйошевымъ; разсылка имъ писемъ, вовсе ненужная при постоянныхъ личныхъ свиданіяхъ; сцена между Міятомъ и Муйомъ Меховичемъ — созданіе фантазіи пѣвца; и благодаря этому, пѣсня является не сухою реляціей, а довольно поэтичнымъ произведеніемъ.

Въ прекрасной пѣснѣ «Синови Обилића» (XVIII) изображенъ геройскій подвигъ Никца Томановича изъ Ровинъ. Подвигъ этотъ состоялъ въ томъ, что онъ явился на Чевскіе Убли первымъ съ небольшимъ отрядомъ и открылъ бой съ многочисленнымъ турецкимъ войскомъ, и началось съ того, что прежде всего убили главнаго вождя, отчего турки смутились, и подоспѣвшему болѣе сильному черногорскому войску послѣ этого легко было ихъ бить между скалъ, въ такой тѣснотѣ, что имъ и повернуться было негдѣ. Это былъ дѣйствительный подвигъ Никца, и изъ сорока человѣкъ его отряда спаслись только шестеро, между которыми былъ и Никацъ, весь израненный.

Но вся обстановка этого подвига, по разсказу старыхъ черногорцевъ, выдумана, и представленъ онъ въ видѣ подвига Милоша Обилича. Какъ это произошло по пѣснѣ мы изложили выше въ главѣ «О войнѣ» (стр. 45—47). Суть дѣла этимъ, однако, не измѣняется; а только пѣснѣ придано больше занимательности, колоритности и прибавлена сцена, прекрасно характеризующая ду-

шевное состояніе черногорца въ виду рѣшимости на неминуемую гибель. Это—сцена, психологически вѣрная дѣйствительности и въ то-же время очень картинная, которою и красится пѣсня.

Во всѣхъ этихъ пѣсняхъ выставляются только побѣды черногорцевъ и въ этомъ мы можемъ не сомнѣваться. Конечно, рядомъ съ этимъ были и пораженія; но, какъ мы уже замѣтили, пораженій своихъ народъ не воспѣваетъ; развѣ только и въ нихъ было мѣсто проявленію высокихъ доблестей отдѣльныхъ личностей и обратнаго, какъ въ отрывкахъ Косовскихъ пѣсенъ—царь Лазарь съ цѣлымъ сонмомъ окружавшихъ его героевъ съ одной стороны, и Вукъ Бранковичъ съ другой.

Что черногорцы при столкновеніи съ турками всегда почти одерживали верхъ, доказательствомъ служитъ ихъ постепенное расширеніе и усиленіе на счетъ послѣднихъ.

Поэтому нѣтъ никакого основанія видѣть ложь въ пѣсняхъ, воспѣвающихъ побѣды черногорцевъ надъ турками, и въ основѣ каждой пѣсни мы видимъ дѣйствительный фактъ. Но въ то-же время пѣсня, какъ произведеніе свободнаго творчества народа въ области его духовной дѣятельности, создаетъ нѣчто самостоятельное, при чемъ она не стѣсняется реальностью: вводитъ въ свое изложеніе вѣщіе сны, различныя предзнаменованія, разговоры съ фантастическими существами-вилами; въ воспроизведеніи же яко-бы фактическихъ подробностей старается стать на реальную почву и воспроизводитъ ихъ непроизвольно, а сообразно съ тѣмъ, какъ то бывало въ дѣйствительности, комбинируя отдѣльные факты изъ дѣйствительной жизни въ портреты, сцены и картины, создаваемыя пѣвцомъ. Смотря на все это, вы не знаете, происходило-ли все такъ въ данномъ случаѣ; но видите, что когда-то и гдѣ-то это было; такъ оно естественно, живо и реально. Въ этомъ лежитъ не фактическая истина, а истина художественная, поэтическая. Пѣсня представляетъ дѣло такъ, какъ оно могло и должно было происходить, по мнѣнію пѣвца, проникнутаго глубокимъ знаніемъ своего народа, пониманіемъ его души и идеаловъ.

Это та истина, къ которой относится изрѣченье: Si non è vero, è ben trovato. Такъ мы смотримъ на черногорскую эпическую пѣсню, будь она историческая или неисторическая.

Что касается темъ изъ отдаленной старины, то въ нихъ пѣсня идетъ за преданіемъ, иногда прямо создается на основаніи преданія, въ основѣ котораго, если оно не чужое или ненавязанное извнѣ, также лежитъ дѣйствительный фактъ. Въ пѣснѣ, какъ и въ преданіи, можетъ быть большая путаница въ хронологіи, въ именахъ личностей, въ названіяхъ географическихъ, а въ деталяхъ всегда сказывается работа фантазіи. Поэтому исторія не можетъ на нихъ основываться, но не должна ихъ совсѣмъ игнорировать; какъ преданіе, такъ и пѣсня, при содѣйствіи исторической критики могутъ служить иллюстраціей къ тексту. Таковы въ Черногоріи преданія и пѣсни объ Иванбегѣ и его сыновьяхъ Станишѣ или Максимѣ, о Баѣ Пивлянинѣ, объ истребленіи потурченцевъ въ Черногоріи при владыкѣ Даніилѣ Петровичѣ.

Съ пѣснями-же позднѣйшаго времени, съ XVIII в., мы вступаемъ уже на историческую почву и имѣемъ преданіе, довольно свѣжее, дающее намъ возможность провѣрки. Эти пѣсни даютъ намъ живую картину вѣчной войны черногорцевъ съ турками и даютъ прекрасныя иллюстраціи въ исторіи этой войны, которая однако не можетъ на нихъ основываться. Какъ иллюстраціей, мы и воспользовались ими въ описаніи не самой войны, а способовъ воеванія, детальной обстановки ея, возможными во время войны сценами, картинами, характерами и т. д., чему главнымъ образомъ и посвящена цѣлая XV глава нашего сочиненія «Война» (т. II, ч. 1., стр. 1 — 161). И должно при этомъ замѣтить, что при скудности содержанія вслѣдствіе однообразія темъ, въ частностяхъ, въ детальныхъ описаніяхъ и характеристикахъ сказывается спеціально черногорскій характеръ, на что мы и указываемъ въ упомянутой главѣ примѣрами, взятыми изъ пѣсенъ.

Истинно поэтическое, художественное произведеніе представляетъ пѣсня «Похара Жабляка» (VI, 498 стихахъ); она прекрасна въ цѣлой композиціи и въ деталяхъ; а изображеніе глав-

ныхъ героевъ и ихъ дѣйствій, которое дѣлаетъ *орфана* (служанка) своей госпожѣ, женѣ Якубаги, напоминаетъ нѣсколько описаніе ахиллесова щита въ Гомеровой Илліадѣ. Пѣсня эта всѣми почти приписывается владыкѣ Петру II и съ полнымъ основаніемъ, потому что только онъ и былъ способенъ создать такую художественную пѣсню, которая въ тоже время вполнѣ сохраняетъ народный характеръ. Сущность этого дерзкаго предпріятія, выполненнаго двѣнадцатію черногорцами, мы изложили выше (стр. 77—79). Мы передали его по разсказу людей, знавшихъ лично участниковъ дерзкаго предпріятія и, можетъ быть, отъ нихъ то и слышавшихъ; но есть нѣчто и фантастичное въ разсказѣ, какъ напр. измѣреніе высоты крѣпостной стѣны, чтобы сообразно съ тѣмъ приготовить лѣстницу. Цѣлая треть пѣсни (140 стиховъ) посвящена, такъ сказать, прологу, въ которомъ излагается вѣщій сонъ жены Якубаги и сцена между нею и мужемъ; а затѣмъ еще 150 стиховъ посвящено разговору орфаны съ ея госпожой, въ которомъ она описываетъ черногорцевъ, показавшихся на стѣнахъ крѣпости Жабляка, и только въ другой половинѣ излагается ходъ дѣла.

Были безъ сомнѣнія и другія пѣсни; но онѣ тотчасъ исчезли и забылись, какъ только появилась упомянутая выше. Набросокъ или конспектъ одной такой пѣсни, плохо написанный и нескладно составленный и неконченный, а приписываемый одному изъ участниковъ въ дѣлѣ, попался намъ въ рукописи. Интересна эта рукопись въ томъ отношеніи, что представляетъ намъ пѣсню въ зачаточномъ видѣ и въ тоже время изображаетъ дѣло иначе, чѣмъ въ напечатанной уже пѣснѣ и въ устномъ современномъ разсказѣ. Это, кажется, единственный случай, гдѣ мы находимъ пѣсню въ такомъ видѣ, и потому рѣшаемся её напечатать, какъ она ни плохо составлена.

Она написана сначала отдѣльными стихами, хотя размѣра никакого не выходитъ, а потомъ сплошь. Видно, что авторъ говорилъ, а другой, плохо знавшій грамоту, записывалъ; путался авторъ и еще прибавлялъ къ тому писецъ. Представляя это произ-

веденіе, мы исправляемъ орѳографію, если она не представляетъ какихъ-либо характерныхъ особенностей, а мѣшаетъ только правильному пониманію. Заглавіе ея: «Церногорци Жаблякъ похараше 1835 године м҇ца марча 15» (въ печатной 10 марта). Затѣмъ слѣдуетъ самое изложеніе.

«Наиперви Периша (Радовић *) и Петро (Ђукановић) зборише,
Како те га похарати.
И Периша Петру говорио:
«А мене се е санак привидио,
Уз бедем се стубе саме направише».
Па у томе приказаше Кену (Кењо Станковић);
Па Периша поде (пође) у гору зелену
И донесе четири дриева.
За по године никоме не казаше;
Па кажаше Милошу (барјактару Јанковићу) и Николи (Газиводи),
И казаше кнезу и сердару (не знаемъ, кто были),
И они су господару приказали,
И от нега добре гласе дониеше,
Праха и олова».

Далѣе будемъ писать сплошь, хотя въ оригиналѣ идутъ все отдѣльныя строки; отмѣтимъ только, гдѣ онѣ окончатся.

«Ноћномъ пођоше на Жабляк; па гледаю бедеми; па ђе глеше и ошт (что лѣстница не достаточна) им се виђаше и Периши казаше: «Ми смо бедем очима виђели, едва може тица излећети, а некмо ли твое стубе досиећи». Па Периша говораше: «По биеломе данку, очима ћу бедем погледати» — па ми пође по Жаблякомъ градом.

Уза село Труше (иначе Трунше, собственно урочище) и при Морачи дође, и измери бедема очима; па се врати низа село Труше. А срете га побратиме Петро и срете га Милошев Ни-

*) Въ скобкахъ наши слова.

кола: «Ес'ли Жабляк уходио? Оћемо-ли га примити?» А Периша нима говораше: «Хај, не бојте се, моя браћа драга, досете ни стубе на бедему; е я нећу поћи, ни повести друга, док не питам славна Господара». Па Периша пођe Господару, те он пита Господара свога, свиетлу му полюбио руку: «Ел' заповиет твоима слугама похарати Жабляка-града?» Господар му тако говораше: «Куче су ми турци преварили; хајте, слуге, похарајте града!»

«Господару слуге говораху: «Подаи ни благослов». И даде им боже благослове. Али Петро на Риеку чекаше, у Риечки га грат причекао, докле ноћца замрачила. И срете хи (и, их) поп Томо (съ Вранины): «Оћу ли свама, Периша и Петро?» Опрати хи кнеже и сердаре: «хајте з богомъ, мила браћо наша! ако ви Бог да и срећа од Бога и примете се тврдоме Жабляку» — Ми заисто влеру вам даемо, да ћемо руком за бедем дофатити».

Три војника возом пођоше, на Провалине (протокъ изъ Горняго-блата въ р. Каратуну близь Жабляка); срете хи Кењо и Милош: «Есте ли (пита) Кењо, што војске скупили?» — А ми есмо седам-осам друга. — «А не мојте наприет ходити, док не кажемо, ђе ћемо удрити».

Ено они међу нима доше и дружина сва виђеше, да те ударити на Жаблякъ.

«Како ћемо, браћо, увдрити? око града варош велика; а да не (нас) дванаест стотина и не биемо ударили, а некмоли дванаест друга!» Па говоре Периша и Кењо: «Ми ћемо, браћо, до града». И половина друга пођe отъ пазара, от моста стара. Кад при вароши доше, важгелаю турци, халакаю; и турские врата много уминуше; сокацима ево при бедему доше. И Периша састављаше стубу, па е ћераху уз бедеме. Али стубу исправити не могаху, и Периша се припе уз бедему, у бедеме стубу исправио; па ћерају стубу уз бедему, и закучи за пас (корнизъ) од града. Периша се пење, да стубу откучи, али е откучит не може; па се на стубу исправио, теке за бедем се рукама прифатио, а натраг се повратит не може; но изиде на бедем биели, па се сагну, да стубу дофати, а пусту стубу досећ не може; па се другом даље заги-

њаше, те дофати стубу од бедема*), па ћераю стубу уз бедему; па и Петро изиде на бедему. Периша и Петро по граду поше; али град наполи преграђен. Стаде Петро, да отвара врата, а Перниша њему не даваше: «Не мо, Петро, да не чую турци!» Ее и Кењо и Милош под бедем; код њихъ Костић Михат (Милош?) и Газивода Иваш. Дружина нама на Морачу пришла; нису што те нама помоћи; а дружина натрак се повратише на бедем и на топове се наклонише и Кења дозиваху. И Кењо се уза стубу примакнуо: «Хајде, Кењо, за дружину!» Кењо се каменом у Морачу бача (знакъ, на который тѣ должны были прійти), и дружина при варошу доше. Кењо њима каживаше: «Ето Перниша и Петро у град на бедему!»

Кад у град улегоше, од истока зора забијели; по граду се разредише и у џамию починуше; џебехани стражу поставише и чардаку стражу поставише. Перниша и Петро и Кењо пред харем поше. Од харема се отворише врата, изиде Якупова мајка и не́ виђе од нас друга ниједнога.

Загнаше се Перниша и Петро, да нађу у постелю турке; уграби хи Кењо: «Срамота е барзо погинути, а хоћемо данас свакояко!» И они се натраг варнуше.

Виђе була Якупова три војника; викну була Якупова: «Ето у наш град кану кавури!» А стара була говораше: «Што су ту кавури селаметом туркием, кияметом кавурскием!» — Не блеж, було, ево ти киямет! — Тадер по граду кавгу заметнуше, Якупага пушку на прозор изнесе; Перниша пушку каменом гађа: «Мач, турчине, пушку с прозора! не мој данас мећат!» Вели Якуп: «Е-ли мене рая ударила?» — (Није раја) него (не го) есу с мјеста церногорци! — Рече Якуп: «Кое сте церногорци?» Каза хи се Кењо; рече Кењу: «Ти ли се, Кењо, Бог те не убио, хол мене пуштит на аману и на вјеру божу?» И даде му вјеру тверду, и турчин стаде варат Кења, па изиде на пергую (пергал, балконъ) проз прозор, па руком зове турке.

---

*) Другіе приписываютъ все это Кеню Станковичу.

Чардак ломе (црногорци) каменима и с чардака избјежаше турци; Аливодић скочи низ нови бедем; а Юсуфа при бедему жива уфатише. Павишић му узе оружје, пак га води, да га види Якуп-ага: «Пуш (ти) га, Кеньо, да спремимо заедно!» и Кеньо га пушти, и до врата дође; но не да га Петро; па га у чардак поведоше. Пак Периша по граду пође, од весеља да каже дружини, ер се њима передадоше турци. Кад изиде на бедем, сташе турци проз варош блежати; На град виде карстата барака. Погледа Периша и виђе на кулу турке; едно туре тако проговара: «Што си царногорче, рано доранио на нашему граду?» — Речи хи Периша: «Већ бријеме е, да се погледамо!» Турци се пограбише на оруже. Периша се загна под њима под прозор, краем куле пред вратима дође, па е Кењу говорио: «Чувај, Кеньо, сад залуду стражу: у легоше к нама турци, а я виђу много оружа.

Отсюда идетъ сплошь:

Кое ниедан другоме не примичи, но з бока, кудиен улазе турци. Периша вратима у кулу улеже. Он хоћаше турцима у кулу улести, да не гледа, ђе му гину дружина; но га друга сретоше, а врата су добра затварђена. А у кулу велико весеље бјеше; буле соколаху турке: «Сад ћете удрит на кавуре!» Пробачи Периша десну руку проз врата: «Што е удвор велико весеље? данас ће бити не весеље, а злом ћу ве смерти погубити!» па избјежа из куле. А Якуп изнад нега на прозор: «Што е, Кеньо, за Бога, добро мене причува стражу!»

Залуду тебе чува Кеньо стражу, я сам у твою улазио кулу; ти некакво весеље градиш; ти излазити из куле не ћеш. — Па Якуп Периши говори: «О, ти си, што си преко влере у мою кулу улазио!» — Муч, турчине, сад ћеш виђети, а кои ће юнак бољи бити! Па потарча по граду на нову бедему, да он види, кудиен турци улазе; али хи виђет не могаше. Па завика Пеовић Нико: «О, Периша! проз прозор ви улегоше турци. Периша се обарни дружини; а дофати се о диздаревој кули: «А ђе сте ми, моя злосретна дружино? пењите ми уз бедем од куле!» — Ал' су турци стубу прениели; а од стубе до вароши млоги турци

код бедема блеху, па излазаху уза стубу турци. Кад хи виђе Периша, пушком меће, а каменом бача; каменима стубу саломио; од бедема поблегоше турци и у варош улегоше. И то гледаху неколко жуплана. Прегазише воде Провалине; на Морачу — малу доше и Морачу-малу прегазит хоћаху, ал' из вароше млоге пушке запуцаше, погибоше два добра юнака — Лопичић Драгов Никола и од Костића Коичин Ђуране. Па се војска натраг повратила; а турци халак учињеше: «Хајте з богом, црногорци! за ове у град не мислите; ми ћемо за њих мислити». Па се бране огњем из пушака. Юсуф вика брат-Якупу: «Гајрет, брато, ништа мене ние; нако што нисам абдес узима». Скочи Периша с бедема у град и рече му: «Доста е мене око града вике о' турака; да ти код нас ту проз град не викаш!» Периша га за гарло дофати и узе му пушку иза паса; па е даде попу Тому: «Води, попе, то отолен пасче, е га глеят очима не могу». У то вика Якупага: «Хајде, Кењо, ти индата никаквога не маш; да л' не видиш, е те е индат оставио; но хајдете! искупи дружину и хајте из моега града; е ће доћи сила о' турака; ништа ти нећу моћи помоћ». А Кењо му говори: «Ми још ниесмо роби; кад бидемо, тадер ће се знати». Кењо Перишу руком зваше, и окупише се код њих три-четири друга; говори Кењо: «Слушајте, браћо, што говоре турци; да можемо излећети и здраво поверх свокоега друга, боље е онђен свиема погинути, но срамотно из града поблећи; ми већ образа небисмо имали». Периша се на кулу поврати и Якупага још боље вика: «Ви изласте из моега града!» Периша му тако проговара: «А што си се, туре, посилио? Ми смо ти узели џебехану; я ћу поћи у џебехану, на себе ћу узет товар праха; у кулу га под тобом доониети; на мене ћу заждит прах, и твое све турке у кулу изгорети и у Морачу у воду бачити». Слуша туре, оће л' бити истино; стаде (Периша) купит по кули камење, по кули му ломит ћерамиде: «Чу л' турчине, сиротина диздарину дае!» — Стаде турчин викат Кења: «Не дај, Кењо, и реци вашему Periши; е ми сву кулу раскопа». А Кењо Периши говори: «Остави, Периша! већ ни турци ништа зборит нете; но ти, Петро, питај Якупагу,

оћу л' минут испред твое куле, да се испанем я својом дружином». Вели Якуп: «Неће нитко испред куле минут искрај барјака». Петро дружином мећаше пушкама и проз прозор рањише Якупа».

На этомъ разсказъ прерывается.

Изо всей путаницы видно, что дѣло далеко не шло такъ гладко, какъ представляется по пѣснѣ и по другимъ разсказамъ. Забрались черногорцы въ градъ, единственно благодаря обычной турецкой безпечности и нерадивости и распущенности военачальниковъ; но, войдя, въ градъ и полонивъ находившихся тамъ нѣсколькихъ турокъ, черногорцы не рѣшаются ихъ убить, потому что тогда турки изъ города взяли-бы ихъ приступомъ, тѣмъ болѣе, что черногорцы въ то время не умѣли обращаться съ пушками, да и съ остальными боевыми снарядами и припасами не знали, что дѣлать. Поэтому они сохраняли жизнь своимъ плѣнникамъ, которые въ свою очередь остерегались предпринять что-либо рѣшительное и противъ черногорцевъ. Между тѣмъ черногорцы охраняли отъ турокъ ворота, къ которымъ можно было пройти только по узкой дорожкѣ; хотя часть ихъ забралась уже въ какую-то кулу съ помощью черногорской же лѣстницы; но дѣйствовать свободно они не могли, потому что выходъ изъ кулы также охранялся черногорцами, которые въ свою очередь не могли пройти мимо той кулы. Дѣло рѣшилось, когда та и другая сторона получили помощь; при чемъ, очевидно, къ черногорцамъ приспѣла помощь раньше, потому что было гораздо ближе, и тогда они окончательно завладѣли градомъ и держались въ немъ противъ гораздо большей силы турокъ, собравшейся послѣ отъ Подгорицы и отъ ближайшихъ арнаутскихъ племенъ. Чѣмъ окончилось все это, мы уже знаемъ (см. т. II, ч. 1., стр. 79).

Послѣ этого продолжимъ сравненіе пѣсенъ по напечатаннымъ уже текстамъ въ трехъ упомянутыхъ выше сборникахъ и возьмемъ тѣ пѣсни, на которыя не обратилъ вниманія г. Сёрензенъ, чтобы избѣжать, сколько возможно, повтореній.

Первую пѣсню возьмемъ, напечатанную въ Срп. Оглед. подъ

заглавіемъ «Јуначка смрт» (XX, 145 стиховъ), а Вука «Иванъ Николинъ» (№ 22; 73 стиха).

Величиною пѣсни, конечно, не рѣшается вопросъ о ея большей или меньшей древности и оригинальности. Чаще бываетъ, что пѣсня, краткая въ своей первобытной формѣ, увеличивается прибавками позднѣйшихъ пѣвцовъ. Но въ данномъ случаѣ въ болѣе краткой пѣснѣ мы находимъ сокращенія и пропуски, сдѣланные на счетъ большей опредѣленности и ясности.

Въ Срп. Огл. Бегъ-Зотовичъ спрашиваетъ Вука Шикмановича, жителя села Попаръ (близь Жабляка), къ которому турки прибыли въ гости, куда имъ отправиться съ четой, и при этомъ, какъ старый четникъ, знающій мѣста и спрашивающій только о выборѣ, Бегъ-Зотовичъ перечисляетъ эти мѣста:

А ли ћемо Виру Цеклинскоме,
А ли ћемо лугу Наратскоме,
На бијеле овце Перишића,
Е да би смо овце плијенили
Али какау главу уграбили?
А ли ћемо на Крсти крваве,
Да чекамо цеклинске трговце?»
Но ми Вуче бегу одговара и т. д. оканчивается
тѣмъ, что —
Но хајдемо на Крсти крваве,
Да чекамо младе црногорце».

Въ Вуковомъ сборникѣ все это выражается въ одномъ стихѣ: «Куда ћемо с четом обрнути?» Изъ этого мы видимъ, что пѣвецъ совершенно не имѣетъ понятія о мѣстахъ, гдѣ происходитъ дѣйствіе, что еще больше обнаруживается далѣе.

Рѣшаютъ пойти «у Доње лугове, да чекамо цеклинске трговце» и т. д. Но

«Кад то зачу бега Зотовића,
Од страха се у болест метнуо,
Лежа туре, главе не дигнуло!»

Мѣсто совсѣмъ непонятное.

Далѣе вся эта экспедиція совершается сухопутно; а потомъ

— добри јунак испануо
Од простране ломне горе Црне (слишкомъ общая фраза),
Од Превлаке Николин Иване;
Он је турску чету угледао,
А кад виђе, е утећ' не може,
Он за плећи ножа сакриваше,
И ту њега турци уфатише,
Узеше му пушке обадвије,
У лађу га бјеху убачили,
И водом га бјеху одвозили.

Въ «Срп. Оглед.» иначе:

Но излази Шикмановић Вуче,
Он на једну вробу излзио,
Пак погледа уз ту воду хладну,
Ал' се вози низ воду дријево;
Иде момче у дријево само» и т. д.

Затѣмъ идетъ цѣлая сцена и картина отъ 55 ст. до 88; а тогда, объявивши по требованіямъ турокъ свое имя, захваченный турками Иванъ спрашиваетъ:

Но тако ви, турци витезови!
Каж-те мени за вјери турскојзи,
Је ли бега Зотовића овден?
Стари су ни били пријатељи,
У нега се ја бих поуздао,
Да ме не би погубио бего».

У Вука-же ни съ того, ни съ сего онъ, какъ только его взяли, спрашиваетъ:

«Ко је овђе бего Зотовића?»

Очевидно, что пѣсня Вука представляетъ собою не настоящій оригиналъ пѣсни, а только пересказъ ея, лишенный всѣхъ деталей, которые и сообщаютъ ей живость и поэтическій характеръ.

Возьмемъ еще одну пѣсню, находящуюся во всѣхъ трехъ сборникахъ — «Три сужња» у Вука (№ 4; 128 стиховъ) и у С. Милутиновича (№ 10; 79 ст.) и «Плач три тавничара» въ Срп. Огл. (№ LX, 156 ст.).

Пѣсня, очевидно, одна и та-же: тѣ-же самыя дѣйствующія лица три воеводы (у Сима «юнака»): пиперскій Лѣшъ, васоевицкій Васо (у Сима «Солат») и ровчанскій Вуксанъ Булатовичъ; то-же дальнѣйшее содержаніе, расположенное въ одинаковомъ порядкѣ, съ одинаковою обстановкой; одинаковость, хотя и не вездѣ, въ языкѣ и отдѣльныхъ выраженіяхъ. Но значительная разница въ количествѣ стиховъ, причемъ больше всѣхъ въ Срп. Огл. и не напрасно: въ немъ мы находимъ одинъ очень важный и въ народномъ смыслѣ характерный эпизодъ, пропущенный другими, заключающійся въ томъ, что день, назначенный для казни троихъ узниковъ, совпалъ съ днемъ Ильи пророка, который они хотятъ передъ своею смертью прославить и по этому случаю воевода Вуксанъ говоритъ:

«Сад видимо, моја браћо драга,
Јере ћемо данас погинути:
Но за Бога, оба побратима!
Да се није придесило коме
Ситна гроша, ал' жута дуката,
Да пошљемо, браћо, на пазаре,
Да црвена вина набавимо?
Дан је данас светога Илије,
Браћо мила, да се причестимо

И хришћанску дужност испунимо,
Да у славу божу папијемо,
Данас, браћо, па веће за довјека!
Еда би ни Бог драги помога',
Без замјене да не погинемо!»

Ни Вукову, ни Симову пѣвцу это неизвѣстно; тогда какъ съ этимъ связано преданіе о постройкѣ Вуксаномъ въ память своего избавленія въ тотъ день церкви прор. Ильи на одной вершинѣ надъ с. Градцемъ Лѣшанской нахіи.

У Вука и Сима въ концѣ говорится, что Вуксанъ бѣжалъ черезъ Краину, попалъ въ Цермницу и именно въ с. Болевичи, гдѣ его принялъ сердарь Машанъ Болевичъ (у Сима ошибочно «Боіович»), который и препроводилъ его въ Ровцы. А въ Срп. Огл. точно указанъ и дальнѣйшій путь:

Отолен га Машан препратно
У крваво Чево на крајину,
У сокола Бурића Ђукана.
Ђукан га је дочекао дивно,
Држао га два мјесеца дана.
С војводом се Ђукан побратими,
Под седло му коња даровао,
Па препрати војводу Вуксана,
Препрати га у дубока Ровца.

Эту прибавку мы считаемъ позднѣйшею, составленною по преданію; но въ общемъ текстъ Срп. Огл. оригинальнѣе и во всѣхъ отношеніяхъ лучше.

Такія пѣсни, благодаря дурной записи, лишенныя того, что составляетъ сущность поэтическаго произведенія, и могли дать Вуку поводъ сказать, что въ черногорскихъ пѣсняхъ больше истины, чѣмъ фантазіи, иначе говоря, что это — не пѣсни, а реляціи.

Не можемъ мы пускаться въ дальнѣйшія сравненія, которыя можно найти у Сёренсена, отдающаго рѣшительное преимуще-

ство сборнику Сима передъ Вуковымъ; но и теоретическія соображенія приводятъ насъ къ заключенію, что пѣсня, записанная на мѣстѣ, какъ у Сима или въ Срп. Огл., стоитъ выше той, которая записана не на мѣстѣ и отъ пѣвца, случайно попавшагося, какъ у Вука. Въ первыхъ двухъ сборникахъ былъ выборъ пѣвцовъ, чего не было у Вука, и его пѣвцы однѣ пѣсни знали отлично, а другія плохо, но, такъ какъ у Вука не было выбора, ему приводилось иногда записать и плохую пѣсню.

Въ такомъ, но не въ редакціонномъ смыслѣ мы вмѣстѣ съ г. Сёрензеномъ готовы отдать преимущество передъ Вукомъ Симу и распространяемъ это и на Срп. Огл., которое при томъ лучше редактировано, чѣмъ сборникъ Сима.

Послѣ этого сравненія различныхъ записей перейдемъ къ характеристикѣ ихъ по существу.

Въ этомъ отношеніи мы предоставляемъ высказаться г. Сёрензену, который такъ тщательно изучилъ черногорскій эпосъ, а какъ иностранецъ долженъ дать болѣе строгое и въ то же время болѣе объективное сужденіе; но опять распространяемъ на всѣ черногорскія пѣсни то, что онъ приписываетъ преимущественно пѣснямъ, находящимся въ сборникѣ Сима; такъ какъ въ общемъ и по существу это однѣ и тѣже пѣсни. «Сообразно съ содержаніемъ и настроеніемъ — говоритъ онъ — въ нихъ находится нѣчто необработанное и узкое. Поэтому, если содержаніе преобладаетъ надъ формой, то не льзя сказать, чтобы съ формальной стороны можно было что-нибудь изъ этихъ пѣсенъ выбросить. Въ этой сбитой краткости заключается ихъ своеобразность и въ то-же время сила. Никогда не производятъ онѣ впечатлѣнія чего-то неготоваго, неумѣлаго, незрѣлаго, какъ то часто бываетъ въ кратносложныхъ пѣсняхъ Богишича, а иногда и въ пѣсняхъ съ длиннымъ стихомъ». Тѣми-же своеобразными качествами отличается и языкъ этихъ пѣсенъ (Archiv. B. XIX, стр. 130).

Анализируя содержаніе черногорскихъ пѣсенъ и заключающіеся въ нихъ принципы и воззрѣнія, Сёрензенъ даетъ такую характеристику черногорца: «Что-же касается черногорца и его по-

ступковъ, какъ они изображаются во множествѣ разсмотрѣнныхъ нами пѣсенъ, то въ нихъ онъ хотя и является суровымъ и жестокимъ, но никогда не бываетъ грубымъ; при всей неумолимости въ неизбѣжной кровавой борьбѣ другъ противъ друга, противъ столько-же неумолимаго противника, онъ никогда не запятнаетъ себя ненужною жестокостью; если въ вѣчномъ отрубаніи и добычѣ турецкихъ головъ нельзя не признать нѣкоторую дикость, которая намъ, культурнымъ людямъ, можетъ напоминать каннибализмъ; то не слѣдуетъ забывать, какъ мало еще прошло времени съ тѣхъ поръ, какъ и цивилизованные европейскіе народы побѣдили въ себѣ эти дикіе инстинкты» (стр. 126).

Столько мы считали необходимымъ сказать спеціально о черногорскихъ пѣсняхъ; но въ Черногоріи поются не однѣ черногорскія пѣсни, а и другія сербскія и послѣднія больше.

Если вы попросите хорошаго пѣвца спѣть хорошую пѣсню, онъ не запоетъ вамъ одну изъ своихъ, а о Бановичѣ мѣстныхъ Страхинѣ, Кралевичѣ Маркѣ, о царѣ Лазарѣ или вообще какую-нибудь косовскую пѣсню, о постройкѣ Скадра, о Старинѣ Новакѣ, о Котарскихъ сердаряхъ, о Якшичахъ и т. д. Изъ мѣстныхъ-же каждый край имѣетъ свои любимыя: катунянинъ любитъ пѣть о Томановичахъ, о битвахъ на Царевомъ-лазѣ и на Крусахъ, о битвѣ на Граховцѣ; изъ Рѣцкой нахіи — о битвѣ на Салковинѣ, о взятіи Жабляка; дробнякъ — о женитьбѣ Краля Вукашина, о погибели Измаилаги; бѣлопавличъ — о Бошковичѣ; морачанинъ — о воеводѣ Минѣ и сердарѣ Міатѣ и т. д. вообще о своихъ знаменитыхъ битвахъ и герояхъ. Часто поютъ пѣсни изъ войны Карагеоргія съ турками; поютъ и о Георгіѣ Скандербегѣ.

Надобно замѣтить, что все больше отрѣшаясь отъ стараго своего патріархальнаго и племенного быта, когда всѣ функціи народной жизни заключались въ самомъ народѣ, и переходя къ быту государственному, гдѣ важнѣйшія изъ этихъ функцій перешли главнымъ образомъ на князя и его правительство, Черногорія вступила въ фазу, неблагопріятную для народнаго поэтическаго творчества. Пѣвецъ съ того времени не имѣетъ уже той

свободы ни въ выборѣ предмета, ни въ его изображеніи по своей мысли и чувству, и принужденъ попадать въ тонъ не только правительства и стоящихъ во главѣ его личностей, но и соображаться даже съ мелкими единицами, играющими какую-нибудь роль при отправленіи различныхъ должностей въ осложнившемся государственномъ организмѣ.

Въ бытность мою въ Черногоріи, въ Никшичѣ произошелъ такой характерный въ этомъ отношеніи случай.

Максимъ Шобаичъ, родомъ изъ Бѣлоповличей, по занятію торговецъ, объ которомъ мы не разъ уже упоминали, издалъ цѣлую книжку пѣсенъ, въ которыхъ съ точностью реляцій, изобразилъ послѣднюю черногорско-турецкую войну (1876 — 1879) и воспѣлъ въ высокомъ патріотическомъ настроеніи всѣ черногорскія побѣды и ихъ героевъ, никого при этомъ не обидѣлъ, потому что не смѣлъ. Нашлись однако люди, которые обидѣлись: одни тѣмъ, что пѣвецъ гдѣ-то ихъ не упомянулъ; другіе, что онъ недостаточно ихъ похвалилъ, какъ бы слѣдовало, по ихъ мнѣнію. Обиженные были никшицкіе главари. Имѣя въ своихъ рукахъ судъ, городское управленіе, а также власть административную и военную, они составили рѣшеніе изгнать изъ Черногоріи всѣхъ братьевъ Шобаичей (ихъ было трое и всѣ семейные люди). Тогда они обратились съ жалобой и прошеніемъ къ князю, изложивши весь ходъ дѣла въ видѣ курьезномъ и даже смѣшномъ, а въ тоже время изобличающемъ крайнюю притязательность и самоволіе обидѣвшихся. Князь, само-собою разумѣется, понимая незаконность и безсмыслицу поступка главарей и цѣня Шобаичей, какъ добрыхъ черногорцевъ, хорошихъ гражданъ и людей, собственными силами достигшихъ извѣстной степени интеллигентности, чѣмъ страна должна гордиться, — сразу сталъ на ихъ сторону; но, чтобы соблюсти законъ и порядокъ, послалъ въ Никшичъ для разбора дѣла Пера Матановича, сердаря изъ племени цекличей, имѣвшаго за собою извѣстную славу юнака и не чуждаго пѣснотворству. Только такимъ образомъ Шобаичи были спасены, а главари, дѣйство-

вавшіе слишкомъ самовластно и даже беззаконно, были оштрафованы и получили надлежащее вразумленіе.

Если такое дѣло могло возникнуть за недостаточную, по мнѣнію главарей, похвалу имъ или за пропускъ ихъ подвиговъ; то можно себѣ представить, что ожидаетъ пѣвца за малѣйшее порицаніе: оно можетъ окончиться побоищемъ или судомъ.

При той суетности, тщеславіи и мелочности большинства современныхъ черногорскихъ героевъ возможно только ихъ восхваленіе—при томъ до небесъ! или ругань, направленная на изобличеніе въ измѣнѣ отечеству или недостаточномъ почтеніи къ предержащимъ властямъ; или наконецъ памфлетъ, при чемъ авторъ долженъ тщательно скрыть свое имя, если не хочетъ бѣжать изъ Черногоріи.

Въ старое время такимъ отношеніямъ не было мѣста въ Черногоріи Героевъ было немного и тѣ, представляя своею личностью воплощеніе доблестей и идеаловъ своего народа или своего племени, ни въ комъ не возбуждали ни ревности, ни сомнѣнія. Они при томъ всегда бывали очень скромны. Что это были за люди, мы уже говорили (см. т. II, ч. 1, стр. 72—73). Это были люди, которые, не занимая никакого оффиціальнаго положенія, не бывши ни воеводами, ни сердарями, ни кнезами, дѣйствовали по собственной инициативѣ, на свой страхъ и пользовались безграничнымъ довѣріемъ и преданностью своего народа; ихъ слава составлялась независимо ни отъ какихъ внѣшнихъ вліяній, а вся держалась на ихъ личныхъ качествахъ и подвигахъ, и они пользовались ею, не получая отъ того никакихъ выгодъ и не гонясь даже за почетомъ, не говоря уже о какихъ бы то ни было внѣшнихъ знакахъ отличія, которыхъ въ то время и не существовало. Только изъ Россіи иногда присылались медали, которыя впрочемъ раздавались большею частію главарямъ и вообще людямъ вліятельнымъ, хотя-бы и не боевымъ героямъ, которые оставались безъ знаковъ отличія и не нуждались въ нихъ.

Теперь настали отношенія и условія совсѣмъ другія. Отличаются прежде всего высшіе военачальники, потому что въ ихъ

рукахъ вся иниціатива и отъ ихъ распоряженій зависитъ весь успѣхъ дѣла; за ними идутъ другіе военачальники по рангу; простой офицеръ можетъ отличиться только передъ своимъ батальоннымъ командиромъ, точно исполнивъ его распоряженія; простымъже войникамъ раздаются знаки отличій въ массѣ. извѣстное количество на бригаду, батальонъ, чету, взводъ. Награды эти даются не за исполненіе долга, въ которомъ человѣкъ даетъ отчетъ только передъ своею совѣстью и народомъ, а долга, обязательнаго по службѣ, за неисполненіе котораго онъ подвергается отвѣтственности и наказанію. Теперь можно пріобрѣсти знакъ отличія или заслужить кару, угождая своему начальству или дѣлая ему противное, изъ чего возникаютъ судбища, доходящія до князя, а иногда дѣло пройдетъ и такъ: недостойный получитъ, а достойный нѣтъ. Прежде обмана не могло быть, потому что оцѣнку дѣлали товарищи, непосредственные участники въ дѣлѣ; а теперь это зависитъ отъ начальника, котораго можно расположить въ свою пользу или-же чѣмъ нибудь возбудить противъ себя.

При томъ военный успѣхъ теперь зависитъ не столько отъ личнаго геройства, сколько отъ хорошаго оружія и умѣнія военачальника избрать хорошую позицію и вообще хорошо все разсчитать и распорядиться имѣющимися въ его рукахъ средствами. Все совершается по извѣстному порядку, впередъ установленному и всюду одинаково принятому; поэтому во всемъ одинаковость и однообразіе, и слишкомъ мало мѣста для проявленія индивидуальности, очень мало разчета и на случайности, на основаніи которыхъ пѣвцами создавались очень интересные эпизоды. Однимъ словомъ современная народная пѣсня перестаетъ быть народнымъ поэтическимъ произведеніемъ и является только реляціей, съ большею или меньшею точностію и вѣрностью, передающею факты и наблюденія, и съ тенденціей угодить начальству.

Останавливаясь на вопросѣ, продолжается-ли народная эпическая поэзія въ Черногоріи въ настоящее время, г. Сёрензенъ дѣлаетъ такое заключеніе: «Во всякомъ случаѣ въ нѣкоторыхъ частяхъ Черногоріи, какъ на границѣ съ Албаніей, существуютъ

вполнѣ условія, при которыхъ этотъ родъ поэзіи можетъ продолжаться и должны являться новыя произведенія въ этомъ родѣ (Arch. B. XIX, стр. 92).

Относительно условій, въ какихъ находится современное поэтическое творчество черногорскаго народа, мы высказали нашъ взглядъ; а образчики, которыхъ г. Сёрензенъ ожидаетъ отъ насъ, мы также указали ему. Добавимъ только что къ нимъ вполнѣ можно приложить слова Вука: «въ нихъ больше истины, чѣмъ поэзіи»; при чемъ истину слѣдуетъ принимать не историческую и не поэтическую, а такъ, сказать, лицепріятную, такъ какъ въ воспѣваемыхъ ими событіяхъ, принимали участіе, если не они сами, то люди, лично имъ близкіе и знакомые, къ которымъ всегда примѣшивается доля пристрастія или непріязни.

Замѣтимъ однако, что пѣсни эти не пользуются въ народѣ большимъ распространеніемъ. Вскорѣ за послѣднею войною, подъ живыми ея впечатлѣніями распространились было пѣсни Шобаича, особенно у молодыхъ, грамотныхъ пѣвцовъ; но это не продолжалось много: здравый поэтическій вкусъ одержалъ верхъ и народъ попрежнему поетъ свои старыя, но не старѣющія пѣсни.

Послѣ этого предлагаемъ небольшой сборникъ пѣсенъ, между которыми особый отдѣлъ составляютъ васоевиція.

Къ послѣднимъ дѣлаемъ цѣлое введеніе, чтобы ввести читателя въ совершенно новый циклъ, очень мало извѣстный въ литературѣ.

СБОРНИКЪ ПѢСЕНЪ.

А. **Пѣсни лирическія** (женске пјесме, које се пјевају из гласа).

I. *Общежитейскія* (въ томъ числѣ внѣсемейныя, семейныя, любовныя, сатирическія и двѣ гайдуцкихъ).

1.

Московска ружица.

Што је лијепо под ноћ погледати,
Де господа рујно вино пије (sic).
Пред њима је злачена трпеза,
На трпезу сиви соко шеди:
Златне му су ноге до колена
И оба два крила до рамена;
На главу му московска ружица.
Питају га сва редом господа:
«Ко ти злати ноге до колена
И оба два крила до рамена,
Ко ти даде московску ружицу?»
— Служно сам цара и царицу:
Цар ми злати ноге до колена,
А царица крила до рамена;

*) Мы вездѣ удерживаемъ правописаніе оригинала.

Имам брата у Москова-града,
Ми послао московску ружицу
(од Ђока из Берана у Турским Васојевићима).

2.

Три сунца.

Три су сунца јутром огријала:
Једно грије преко Подгорице,
А то друго преко Цариграда,
А то треће преко Бијограда.
То, што грије преко Подгорице,
Оно грије на Цетиње књаза;
То, што грије преко Цариграда,
Оно грије краља и краљицу;
То, што грије преко Бијограда,
Оно грије на небо звијезде. (Вас).

3.

У Никшићу граду нема лада.
Буковино, мој дебели ладу!
Никшић граду, мој велики јаду!
Ђе у тебе лада не имаше,
Неког бора насред Цариграда,
И њему су поломјене гране,
Вјешајући турци џежердане,
А ђевојке ситане ђердане,
А невјесте црвене папуче. (Вас.)

4.

Зацмиљела у Дољане *) трава,
У Дољане и око Дољана.

---

*) Равнина близь Подгорицы, гдѣ находятся главные виноградники.

Зачула је вијетрошка вила *):
«Што је тебе, у Дољане траво?»
— Како што је, вијетрошка вило!
Омркла сам росна и зелена;
А јутрос сам у крв до кољена
Од јунаках, од Црногораца,
Од делијах, од Подгоричана,
Од јунаках, од Дрекаловићах **),
Од бановах, осталијех Куча,
Од Брзкута, свиленога скута. (васоев)

5.

Која гора нема разговора.

Која гора нема разговора,
У њу момка нема, ни ђевојке,
Ни чобана, што овце чувају;
Нити има од горе хајдука,
Нити ловца, што лове кошуте,
И јелена витија рогова.

6.

Деспотовић Ђуро.

Горюм иде деспотовић Ђуро,
Гором иде, гори попијева:
«Благо тебе, зелена горице!
Ти здрениваш, па се помлађиваш;
Овиј јадни деспотовић неће;

---

*) Съ планины *Вјетрника.*

**) Послѣ этого стиха въ кучахъ поется иначе:

Синоћ дође паша Топал-паша,
Чим почину, сатрије ми цвијеће.

А послѣ этого Кучи и Черногорцы разбили турокъ и тогда выросла новая трава и новые цвѣты; по продолженія этой пѣсни намъ не удалось слышать.

Но ја имам девет ђевојака
И сваку сам у дом удомио;
А једну сам себе оставио!
(Да њега стара чува и издржава).

7.

Ој тичице ситничице (поютъ въ Зетѣ во время жатвы).

Ој тичице ситничице,
Не лежи се покрај пута;
Јер ја имам брата ловца,
Он ће тебе уловити,
Цару ће те поклонити.
Цар ће нему ћимар дати:
Урошево и Крушево,
Орахово и Грахово.

8.

Ђевојка је сунце братимила.

Ђевојка је сунце братимила:
«Вруће сунце, мој по Богу брате!
Стани мало над гором зеленом,
Доклен брату кашуљицу везем:
На рамена лабудова крила,
Међу плећи међедову шапу,
Уз рукаве шевтери — бехаре,
Уза скуте ајкунине прутке».

9.

Ђевојке се наћецају у жњевењу.

Бога моли Загорка ђевојка:
«Дај ми, Боже, љето ладовито

И у љето жито положито,
Да се зајмим с Маром у постату.»
Бога молила па и домолила.
Бог јој даде љето ладовито
И у љето жито положито;
Поћера се с Маром у жњевење:
Мара пожње триста и три снопа,
А Загорка пуно четириста.

10.

За што се служи.

Ој чардаче, огњем изгорио!
У тебе сам три љета љетио:
Једно љето порад коња врана,
Друго љето порад ђевојака,
Треће љето порад соколова.

11.

Питања Ајкуне ђевојке.

Проврела вода студена
Низ оно поље широко;
На воду Ајка ђевојка,
Ђе русу косу развија,
Ђе бјело лице румени:
«Фалимо Бога једнога,
Што ми је шире од поља?»
Шире-је небо, што је над нама.
«Фалимо Бога једнога,
Што ми је брже од коња?»
—Јочи су ми брже од коња.—

«Фалимо Бога једнога,
Што ми је милије од брата?»
—Драги је мили' од брата.—

12.

Ко је најљепши.

Фалима се жута дуња на море:
«Ја сам цвијет на ови свјет најљепши (2)»
То зачула зеленика јабука (2):
«Што се фалиш, жута дуњо, на море (2)!
Да си цвијет на ови свјет најљепши? (2)
А ја сам цвијет на ови свјет најљепши. (2)»
То зачула *шестореда шеница* (2) и т. д.
То зачула *танкошија лоза винова*. . . .
То зачула ђевојчица, скоро вјерена. . . .
То зачуло младо момче скоро вјерено:
«Ја ћу изјест жуту дуњу на море,
А угришћу зеленику јабуку,
А испешћу шестореду шеницу,
А попићу танкошију лозу винову,
Пољубићу ђевојку, скоро вјерену;
Ја сам цвијет на ови свјет најљепши».

13.

Што може момче невјерено, нежењено.

Преко мора танка ленга *),
Нико ленгу проћ не може;
Само момче невјерено,
Нит вјерено, нит жењено.

---

*) Веревка между двумя столбами, на которой развѣшиваютъ бѣлье для просушки.

14.

Бјела вила град градила.

Град градила бјела вила
Не на небо, не на земљу;
Већ на грану од облака.
Троје врата саградила:
Једна врата—сувог злата,
Друга врата—од бисера,
Трећа врата—од мерџана.
Што су врата сувог злата,
На њи вила сина жени;
Што су врата од бисера,
За њи вила шћер удаје;
Што су врата од мерџана,
На њи вила сама сједи,
Сама сједи те бе сједи.

Варіантъ:

Бјела вила град градила
Ни на небо, ни на земљу,
Витој јели на загранке,
На загранке под облаке.
На град гради троја врата:
Једна врата од челика,
Друга врата од шкрлета,
Трећа врата сва од злата.
Што су врата од челика,
На њи вила шћер удаје;
Што су врата од шкрлета,
На њи вила сина жени;
Што су врата сва од злата,
На њи вила сама сједи,
Сама сједи те бесједи.

15.

Ђевојка и чобанин.

Гором иде лијепа ђевојка,
Гором иде, а жеђа јој преда;
Тражи воде, наћи не могаше;
Нађе капљу на станцу камену,
Саже лице, да воду попије.
Угледа је од горе чобанин:
«Не пи' воде, лијепа ђевојко!
Синој су је виле замутиле».
— Ајд' отолен, од горе чобанин!
Синој су је виле замутиле,
А јутрос је пером разбистриле.
Ајд' отолен, од горе чобане!
Пасаше ти бјеле овце.
— Нек пасају, поклали ји вуци!—

16.

Зашто ја вино пијем.

Мила-мала у вину пливала,
А у руже лице умивала;
Па је за то пијем и миришем,
Да ме миле жеља мине.

17.

Дајте ме ђевојкама.

Висока је гора расла:
Да би врхом долен пала,
Да се чини равно поле;
Ту би свако биље расло,
Гороцвијет понајбоље.

Героцвијет проговара:
«Берите ме, не држте ме!
Не дајте ме јунацима;
Јунаци ме грдно носе:
Ваздан драги под оруже,
А поноћи под узглавље».
Висока је гора расла...
«Не дајте ме невјестама,
Невјесте ме ружно носе:
Ваздан драги за уривке,
А поноћи по дно куће.
Ну дајте ме ђевојкама,
Ђевојко ме дивно носе:
Ваздан драги у њедрима,
А поноћи у водицу.»

18.

Орли и ђевојке.

Орли с мора полећеше,
Сви градове прелећеше,
А Стамбола не могаше,
По Стамболу попадаше;
Они воде заискаше.
А момчађ се зарекоше,
Те им воде не дадоше.
Невјесте се зарекоше,
Те им воде не додоше.
Ђевојке се зарекоше,
Те им воде додадоше.

19.

Мој болен соколе.

Рајоле, расла јабука,
Мој миле, расла јабука,

Мој миле, Ђуру пред дворе.
Рајоле, на њу соколе,
Мој миле, на њу соколе,
Рајоле, болен соколе.
Мој миле, болен соколе.

20.

Ферман, да се момчад млада жене.

Све језеро зелено,
Крајевима позлаћено.
Што је крајем позлаћено,
То је коло ђевојачко.
Од Цара ми ферман дође,
Од везира бурунтије,
Од кадије три тапије,
Да се коло десеткује:
Све од кола по ђевојка,
Да се жене момчад млада.

21.

Ферман, да су ђевојке коморџије.

Ситан ферман од Цара ни дође,
Да се купе коморе на море:
Коморџије лијепе ђевојке,
Пратиоци — нежењени момци.

22.

Име Мила.

Мила ми је, мило ми је,
За то што је красна;
Мила ми је, мила ми је,

Што је горска вила,
Што је звјезда јасна,
Што је вила,
А име јој Мила.

23.

Сандино огледало.

Ој јаворе, зелен боре!
Благо теби усред горе:
У зиму ти зима није,
У љето те град не бије.
Под тобом је кладна вода,
А на воду коњ зеленко,
А на коња бојно седло,
И на седлу уписано:
— Свети Петар и Никола,
Анђелија и Марија,
И сандино огледало,
Што се Санда огледује,
А на бога погледује:
— «Фала богу, љепа ли сам!»

24.

Добра возарина.

— О, Лазаре, од брода возаре!
Чувај лађу, не превези кога.
Синоћ ми је утекла ђевојка,
Силновито понијела благо.—
А делија рано подранио
И превезе лијепу ђевојку.
Добру њему возарину дала:
Два дуката и бурму од злата.

25.

Овако ме угоила мајка.

Oj, ђевојко, злаћепа јабуко!
Кад си расла, на што си гледала?
Ал' на мене, ал' на брата мога?—
«Ни на тебе, ни на брата твога;
Но м' овако угоила мајка.
Рано лези, а доцкан устани;
Кад ме буди, у очи ме љуби:
— ««У стан', срце, грануло је сунце;
Да пуштајеш овце ал' јаганце.»»

26.

Не смијем од матере.

— Ђевојчице, неранџице,
Ружо румена!
Што ти са мном не говориш,
Вуста медена?—
«Ја не смијем од матере,
Срећо весела.»

27.

Ђевојка Смедеревка.

— О ђевојко — Смедеревко,
Отвор мене Смедерево,
Да ти виђу бјело лице:
Ал' си бјела, ал' румена? —
«Нисам бјела, ни румена,
Но сам јадна потамњела»

28.

Без брата брата није.

Шета Маре, шета Јане
Покрај гувна сребрнога.
Маре — јелек и кошуља,
Јане сва у злату.
Кои туђен пролазаше,
Сваки Мари руком махну,
А Јани нигда нико.
Јане мајци потрчала
И мајци је каживала:
«Ој моја мила мајко!
Шетах с мојом другарицом
Покрај гувна сребрнога и т. д.
— Мучи, моја шћери Јане:
Маре има девет брата;
Ти не имаш ниједнога».
Јане мајци говорила:
«Ајдмо, мајко, на пазару,
Да продамо рухо моје,
Да купимо брата мене.»
— Мучи, моја кћери Јане!
Бисм' одили на пазару
И продали рухо твоје,
И купили брата тебе;
Но без брата брата није.

29.

Сестра учи брата.

Ој Дунаве, мутна вода,
Што се често замућујеш?

Ал' те муте бродом виле,
Ал' возари весловима?
«Не муте ме бродом виле,
Ни возари весловима;
Но ме муте вељи коњи,
Вељи коњи и сватови,
Идућ Вуку за невјесту.
За њим сестра трком трчи:
— Причекај ме, брате Вуко!
Кад ћеш доћи близу двора,
Близу двора ђевојчина,
Сагни капу над очима,
Пушти перчин низ рамена,
Играј коња покрај поља.
Благо баби вуковоме,
Младој браћи, гледајући,
Драгој љуби, чекајући!

Примѣчаніе. Первыя два слова повторяются: Ој Дунаве, ој Дунаве, мутна вода; Што се често, што се често зумућујеш? и цѣлый стихъ послѣ тоже повторяется.

30.

Е сам брзо браћи омрзнула.

Полегла је ђетелина трава
А жњела је златорука Јана,
Златном руком, сребрнијем српом,
Братскијем коњима полагала
И овако њима говорила:
«Јед' те, вранци, једите, зеленци,
Доклен ћете путак путовати
Преко клете три горе јелове,
Три јелове, а три јаворове,

А три јесу само јасенове.
Е сам брзо браћи омрзнула,
Далеко ме браћа претурила».

31.

Брат сестру продаваше, а она га кунијаше.

— О, јаблане кликоване!
Ђе си синоћ кликовао? —
«Тамо доле у ливаде,
Ђе брат сестру продаваше,
Љуби рухо куповаше.
Сестра брата кунијаше:
— Љуба ти га не раздрла!
Ако рухо и раздрла,
Под њим чеда не имала!
Ако чедо и имала,
На војску га не пратила!
И ако на војску пратила;
С војске њој се не врнуо!
Дружина му доходила
И коња му доводила,
И на коња бојно седло,
А о седлу рукавице,
Пуне крви наливене,
Сваком свилом извезене,
Црном свилом понајвише,
Да је мајци црнше срце! —

32.

Сестра је брата заклала.

Осу се небо звјездама—звјездане дане, мој мио брле!
Осу се небо звјездама.
И равно поле овцама (повторяется припѣвъ)
И равно поле овцама (всякій стихъ два раза).

Звјездама нема данице.
Овцама нема чобана.
До једно дјете Радоје.
И оно лудо заспало.
Буди га сестра Јелица:
«Устани, брацо Родоје!
Овце ти зашле за брдо». *)
Будећи нож извадила,
Свога је брата заклала.
Проврела крвца до мора,
Чула се жалост до Бога,
Ђе сестра брата заклала.

33.

За баба није.

Шета се Јане уз винограде—
Еј Јане—Јане, Јанице млада!
Срете је бабо у винограде......
«Коме ћеш винце из винограда?»
— Коме ћу,—даћу; тебе га нећу!

34.

Мајка допушта.

Минух моми мимо двор,
Мимо зелен пеливор;
Наздрјех њој се на прозор.

---

*) Отсюда есть вар. и до конца иначе:

— Нека их, сејо, не могу;
Вјештице су ме изјеле:
Мајка ми срце вадила,
Стрина јој лучем свјетлила. —

Кад ли мома сама спи,
У њедра њој дуња здри.
Пођох питат баба ње,
Оћу л' легат покрај ње.
«Не мој лећи покрај ње,
Да не (и)згубиш главу шње».
Минух моми мимо двор и т. д.

Далѣе онъ спрашиваетъ брата, сестру, у всѣхъ одинъ отвѣтъ; а наконецъ мать отвѣчаетъ:

«Ако не ћеш сврху ње,
Допале те муке шње». (вас.)

35.

Ђевојка јунаку прстен повраћала.

Ђевојка јунаку
Прстен повраћала:
«Прими, момче, прстен,
Мој те род не љуби:
Ни отац, ни мајка,
Ни брат, ни сестрица,
Да се зовем млада
Твоја вјереница.
Ја те, момче, молим
И богом те кумим:
Не мој мене младу
На глас износити,
Е сам јадна млада
У свему несрећна.
Ја посијах сиње,
Ниче ми пелимче.
О пелим — пелимче,

Моје горско цвјеће!
С тобом ће се моји
Свати окитити,
А мене жалосну
До гроб' испратити.»

36.

Не дају ми братац и сестрица.

«Маре моја, напој мени коња
И на коња сивога сокола». —
— Не могу ти напоити коња,
Ни на коња сивога сокола:
Не дају ми братац и сестрица,
Да ја будем твоја вјереница.—

37.

Мајка не да.

Гром грооће, муња меће
На јуначке тамне ноћи;
У ђевојке црне очи,
У момчета конопјаске (?);
Момче иште да пољуби;
Код ђевојке мајка сједи,
Па њој не да, но ју гледа.
— «Бог њој даде веље јаде,
Што ју гледа, те је не да!»

38.

Мајка мене другом' дала.

— О ђевојко, душо моја!
Што говори мајка твоја?

Оће л' тебе мени дати,
Оће л' мене «зете» звати?—
«Не надај се, млад јуначе:
Мене мајка другом дала.
У Пазару господару;
На њега је мор-долама,
По долами златан јелек,
По јелеку златна пуца,
Под појасом сахат куца».

39.

Мајка трује своје снахе.

Перулика покрај мора расла;
Перулику сви сватови брали;
Ма не бере младожења Павле.
Но догони коња до ђевојке
И ђевојци лако проговара:
«Ој ђевојко, дуго јадна била!
Кад бидемо близу двора мога,
Изишће ми моја стара мајка
На два штапа на обор од врата;
Изнијеће пуну купу вина;
Проспи вино, а ту купу бачи.
Ово ми је девета женидба;
Осам ми је мајка отровала.
Страх ме добро и бојим се љуто,
Да ће тебе отроват девету.»

Примѣчаніе. Пѣсня неоконченная и начало нѣсколько иначе, чѣмъ у Вука Караджича—Мајка крвница (Срп. Нар. пјесме из херцеговине, Беч, 1866, № 2).

40.

А ђе си ме љубио?

Пошетала ђевојка, кајно-кајно ђевојка,
Кајно ђузел-ђевојка.
Пошетала низ полѐ, кајно-кајно низ поле,
Кајно ђузел — ђевојка.
За њом приста момчеце, кајно — кајно...
Кајно ђузел — ђевојка.
«Стан', постани, ђевојко! кајно....
Прије сам те љубио.» кајно....
— А ђе си ме љубио?....
На чардаку код мајке»....

41.

Мајка Мару у манастир дала.

Мајка Мару у манастир дала,
Не би ли јој книгу научила,
Не би ли јој душу споменула?
Мара мајци наручује брзо,
Да јој пошље од злата бешику,
У бешику од свиле пелене
И кошуљу зету калуђеру.
Кад то мајка разумјела Мари,
Мајка Мару добро проклињала:
«У јад тебе мајка у манастир дала,
Не би ли јој книгу научила,
Не би ли јој душу споменула!»

42.

Још луда ми је!

Пошета—пошетала Јагода на воду;
За Јаго—за Јагодом Радоје на коњу;

За Радо-за Радојем јагодина мајка:

(и далѣе во всѣхъ стихахъ первые три слога повторяются).

«Стан' полако, Радоје на коњу!
Тамо ми је Јагода на воду;
Луда ми је, препануђеш ми је,
Од стида ђе у воду скочити,
О'страха ђе у гору побјеђи».
— Бре! не лудуј, јагодина мајко;
Синођ ми је на скуту спавала *),
Броила ми пуца по доламн,
Наброила седамдесет пуца,
Седамдесет и седам путаца.—

43.

Мајка се погађа за своју шћер.

— Станина мати,
Ол' ми Стану дати?—
«Стане ма нема
Танке кошуље».
— А ко ђе ме служит,
Ја ђу јој је купит.—
— Станина мати,
Ол' ми Стану дати?—
«Стане ма нема
Зелене доламе»

Далѣе—Стане ма не ма—трамболоса паса, златиније мин-

---

*) Сву нођ ми је на руку преспала;
Ако ли ми не вјерујеш, мајко,
Ти погледај моју десну руку,
Како ми је сва отекла рука
Све од русе косе јагодине.

ђуше, На руке прстене» — и тотъ на все отвѣчаетъ: — Ако ће ме служит,

Ја ћу јој купит. — а тогда

она отвѣчаетъ:

«Ево твоја Стане».

44.

Ђевојка је ђога братимила.

Ђевојка је Ђога братимила:
«О ђогате, мој по Богу брате!
Је-ли ти се господар женијо?»
— Није ми се господар женијо,
Теке оће с тобом, ако бог да.
«Ја да знадем е је то истина,
Ја би моје токе расковала,
Те би ђогу плоче саковала;
И би ситни ђердан разнизала,
Би ти, ћого, узду поднизала».

45.

Сврати га, мати, бога ти!

Проће ми момче кроз село,—јање моје бјело!
Натури фесић на чело.
Гледа га ђевојка с пенџера
И мајци тихо говори:
«Сврати га, мати, бога ти!»
— Не могу, шћерца, свратити,
Јер бо је момче шехерче:
Искаће момче ракију,
Искаће момче вечеру.
«Сврати га, мати, бога ти!
Моје му очи—ракија,
Моја му уста—вечера».

46.

Аjде к мени, лиjеп млад!

Пошетао лиjеп-млад
Под биjели Будим-град.
Гледала да Дjелина
С бjела града Будима:
«Аjде к мени лиjеп-млад
На биjели Будим-град,
Да пиjемо руjно вино
И да се веселимо,
И да се љубимо,
И да се грлимо».

47.

Сама ћу ти доћи.

«Ђевоjчица, црноjчице,
Не стоj спрема мене (2).
Јa потрошим моjе благо,
Гледаjући тебе (2)».
— Ти не троши благо твоjе,
Сама ћу ти доћи (2). —
«Ђевоjчица, црноjчице
Не стоj спрема мене (2).
Јa продадах бjеле овце,
Гледаjући тебе (2)».
— Не продаваj бjеле овце;
Сама ћу ти доћи (2).—
Ђевоjчица, црноjчице,
Не стоj спрема мене (2).
Јa продадох бjеле дворе,
Гледаjући тебе (2)».

— Не продавај бјеле овце,
Сама ћу ти доћи (2).
— Ђевојчица, црнојчице,
Не стој спрема мене (2).
Ја продадох моје коње,
Гледајући тебе (2).»
— Не продавај своје коње,
Сама ћу ти доћи (2). —
«Ђевојчица, црнојчице,
Не стој спрема мене (2).
Ја продадох све оруже,
Гледајући тебе (2).»
— Не продавај све оруже,
Сама ћу ти доћи (2). —

48.

Волим драга нег вас род.

Ситна трава зелена
До шатора бијела;
Под њим сједи ђевојка,
Шије-везе дарове.
Отуд иде млад јунак;
Стаде млада бјежати;
Он је стаде ћерати.
Запе њојзи купина
За танану (свилену) кошуљу.
А'л говори млад јунак:
Богомъ сестро, купино!
Не пуштај ми ђевојку».
Ал' то види њезин брат,
Стаде мајци пањкати;
Она с' поче правдати:
«Волим свекру, него бабу,

А свекрви, него мајци,
А ђеверу, него брату,
Волим драгог', нег' вас род.
Шта ће мени тај вас род,
Кад ја не мам драгог мог!».

49.

Ал' оћу се помамит!

Мајка сина Јова пита:
— Сине Јово, боле ли ти ране?
«Мајко моја, мене боле ране».
— Сине Јово, за ким боле ране?
«Мајко моја, за првом комшијком».
— Сине Јово, мамићемо је.—
«Ал' је мамит, ал' се за њом помамит».

50.

Рекла мени драга доћи.

— Рекла мени драга доћи,
А ја чеках до поноћи.
Мене драга не шће доћи,
Ја окренух кући поћи.
Ја је сретох насред моста,
Пољубих је једном доста;
Осташе ме медна уста,
Као да сам шећер јио,
Али да сам шербет пио.

51.

Ђевојка је под гором заспала:
Сва је гора од ђевојке сјаше,
Од њезина пребијела лица,

Јагодица испод сулуфица,
Бјелог чела испод тунофеса.

52.

Ал' ме узми, ал' умријех!

Пред кућу ти студна плоча;
На њу сједи младо момче,
Ситно пише ђевојчици:
«Моја душа с твојом дише,
Ал' ме узми, ал' умријех,
Ал' улего сад у грујех».

53.

Сво ћу село запалити!

Ја пођо и пошета
Проз гору, проз зелену,
На воду, на студену.
Кад на воду ђузел-мома,
Ђузел-лице бијељаше,
Ђузел-вјеђе уздизаше.
«Ђузел-мома, ајде дома,
Те ти кажи проза село:
Ако зета не сретете,
Зетће ви се помамити,
Сво ће село запалити,
Без до мене и до тебе».

54.

Што ће знати мајка?

— О ђевојко, ђе се бимбер брала?—
«Младо момче, у зелене башче».

— О ђевојко, да сам те видио!
«Младо момче, што би ми чинијо?»
— О ђевојко, би те обљубио!
«Младо момче, па што би ми било?»
— О ђевојко, караће те мајка. —
«Младо момче, што ће знати мајка?»
— Стара мајка на лице познаће. —

55.

Моја су ти врата отворена.

— Дај, ђевојко, да једном пољубим! —
«Младо момче, би л' ти мило било?»
— Дај, ђевојко, да што би то било! —
«Младо момче, караће ме мајка».
— Ако кара, избити те не ће;
Ак' избије, изагнат те не ће;
Ако изгна, бјежи к мени, драга:
Моја су ти врата отворена,
У поноћи, кано усред подне. —

56.

Боли ме срцѐ за поповом шћерком.

Полећело јато голубова (по 2 раза)
Тамо доле низ Нове-Пазаре;
Они траже брђанина Јова,
Ђе сијече перо од пајуна.
Не посјече перо од пајуна,
Но посјече по десници руци.
«Брате Јово, боли-ли ти рука?»
— Секо Јеко, не боли ме рука,
Но ме боли срце за ђевојком.—
«Брате Јово, брате Јово,

За чијомъ ђевојком?»
— Секо Јеко, секо Јеко,
За поповом шћерком.
Она звекне, мене срце јекне. —

57.

Милиј си ми од оца и мајке.

Засјало се момче и ђевојка,
Као сунце кроз јелове гране.
Момче с' држи за зелену грану,
А ђевојка у зелену траву.
Она сједи и пртено руби,
А момче њој тихо приговара:
«Вала, драга, вала си ми љепа!
Лепша си ми до жаркога сунца
И мјесеца, брата сунчевога».
А ђевојка момку одговара:
«Вала, драги, вала си ми мио!
Милиј си ми од оца и мајке
И од моје брата сва четире».

58.

Чини ми се, да би пошла за ме.

«Саба — зора је, сад је свануло,
А мој мио, ђе си синоћ био?» — хај!
— Ђе сам био, добро ми је било,
Видио сам гиздаву ђевојку — хај!
На глави њој фесић меџидија,
А за фесом кита асвзија — хај!
По фесићу кићени дукати,
А за увом лале од бисера — хај!
Окреће се, насмијесе на ме,
Чини ми се, да би пошла за ме — хај!

59.

Ка' да си ме млада мађијала!

«О ђевојко, не много лијепа,
Ни лијепа, ни рода велика!
Што си моме срцу омиљела,
Ка' да си ме млада мађијала!»
Ђевојка је момче проклињала:
«Толико те виђела мајка
Колко сам тек ја виђела,
Једном, кад с војске иђаше».

60.

Оће царевић ђевојку, и ако је сирота.

На та' град гора расла,
А под гором коло игра,
И у коло ђевојка је:
Танка стаса висока,
Бјела лица румена,
Црна ока велика.
Видијо ју царевић;
Ојде мајци каживат:
«Што сам, мајко, видијо!
Видијо сам ђевојку:
Танка стаса висока,
Бјела лица румена,
Црна ока велика;
Ајде, мајко, проси је!»
— То је, сине, сирота. —
«Ја сам, мајко, сиромах,
Ајде, мајка; доведи ју».
— Ојде мајка, доведе.

61.

Име моје, име твоје у љубави саплетено.

О весела веселице,
Весели-ли очи имаш!
Когагођ си погледала,
Свакому си смрза дала!
Е и мене погледала,
И мене си смрза дала.
Што би, вило, сада дала,
Да ме њеси никад знала?
Што с' у лица поблеђела,
Као цвијет џерсамина?
Записаћу име моје,
Име моје, име твоје
Усред горе бриштанове.
Когођ прође, нека види
Име моје, име твоје,
У љубави саплетена,
У радости раздвојена.

62.

Стидње момче, но ђевојка.

Три су пута преко поља
Иде момче и ђевојка;
Стидње момче, но ђевојка,
Испод стида момче рече:
«О, ђевојко, душо моја!
Бих ти нешто нарекнуо:
Ако ћеш ме објесити
О злу дрву, о дријену,
О твом грлу пребијелу!»

63.

А каква је шећер-Мара!

Расла гора леленова,
А у гору шећер-коло,
А у коло шећер-Мара:
Сунцем главу повезала,
Мјесецом се опасала.
Какве су јој бјеле руке,
Ваљале би Бањске-Луке!
А какве су обрвице,
Ваљају и Подгорице!
А какве су русе косе,
Ваљају и равне Босне!

64.

А каква је моја Куна!

Куна моја, а љепота твоја:
Љепота ти Цариград ваљаше,
А висина Плава и Гусиња,
А мудрина града Колашина,
А стасипа варош Подгорицу.

65.

Хајка-ђевојка.

Под оном гором зеленом
И оном вишом планином
Мало је село виђаше;
У село коло играше;
У коло Хајка-ђевојка:

Спуштила кавад до земље,
А златни ћемер до бедре,
А ситан бисер низ њедра,
А русу косу низ паса.
Гледа је момче са града:
«Oj, море Хајко-ђевојко!
Уздигни кавад о' земље,
А златан ћемер до бедре,
А ситан бисер низ њедра,
А русу косу низ паса».
— Пројђи ми се, момче делијо!
Бабо је кавад кројио,
Браћа су ћемер ковали.
Сестре су бисер низале,
Мајка је косу гојила. —

66.

Ђевојчица-божа љепотица.

С оне стране Сибињ-воде
Сибињ-трава до појаса,
Ђетелина до кољена;
У њу пасу два пауна
И два тића-пауниħа.
Чувала их ђевојчица,
Једна божа љепотица;
На ђевојци кошуљица,
Нити ткана, ни предена,
Ни од злата саплетена.

(не достаетъ конца).

67.

Што има моја јараница.

У ђевојке, у јарана мога,
Очи су јој, ка' и у гаврана,

Једно грло—три струка ђердана,
Једне уши, а двије минђуше,
Двије руке—двоје белензуке,
Обрвице—морске пијавице.

68.

Драги буди драгу.

Три су ми горе високе,
Једна је мало повећа,
Повећа, понајљепша.
У њу ми драги лов лови,
Па за њим драга коња води:
Дала му пити водице
Из њене десне ручице;
Дала му зоби бисера
Из њена скута свилена.
Ђе дала, туна заспала.
Завика страћа из града:
«Чије је злато застало?»
Завика драги из лова:
«Моје је, не будите га!»
Па узе стручак ружице,
Удара злато уз лице:
«Дигни се, злато, дигни се!
Да ли се нијеси наспала,
Девет година крај мајке,
Десету, драга, крај мене?»

69.

Купи ми злата.

«Што то везеш, Маро,
Што то везеш, о моја Маро?»

— Јаглук везем Јово,
Јаглук везем, о мој Јоване.
«Коме ћеш га, Маро,
Коме ћеш га, о моја Маро?»
— Моме брату, Јово,
Моме брату, о Јоване.
«А за мене, Маро,
А за мене, моја Маро?»
— Купи злата, Јово,
Купи злата, о мој Јоване.
«Колико ћу Маро,
Колико ћу, о моја Маро?»
— Три дуката, Јово,
Три дуката, о мој Јоване.
«С мога ножа, Маро,
С мога ножа, о моја Маро».

70.

Ђевојка куне момка, момкова мајка одговара.

Ђевојка се хћела окупати
Код Рибнице близу Подгорице;
Па се млада поче свуковати:
Бачи кавез у зелену траву,
А кошуљу код воде студене.
Искраде се чобан, момче младо,
Украде јој рухо са кавезом
И њезину свилену кошуљу.
Љуто куне лијепа ђевојка.
То зачула Јованова мајка,
Па ђевојци тихо одговара:
«Која куне мог сина Јована,
До године у мом дому дошла,

А до друге и чедо имала,
Њему баба кошуљу скроила».

71.

Њежност младе мајке.

Јовов ђогат по мејдану шета,
Покријо га зеленом доламом,
С обје стране до зелене траве,
А по глави везеним јаглуком.
Гледала га с прозора ђевојка:
«Болан Јово, опаши се пасом,
Да ти ружа кроз пас не пропане,
Да ти драга другог не допане».
Моја драга, јеси л' си удала?
«Јесам, драги, и чедо имала;
Љепо сам му име нађенула,
Љепо име лудани Никола;
Кад га зовем, не зовем га Нико,
Већ му вељу: «оди мени, дико!»

72.

Што бих волиј.

Расла трава ђетелина,
Тамо горе, у планину.
У њој пасу два јелена,
Два јелена и кошута.
Чуваше њих ђевојчица,
Једна божа љепотица;
На њу танка кошуљица,
Вр' кошуље ђечермица.
Отуд иду три делије,
Три делије у димије:

У кућу им брашна није,
А у стовну [1]) масла није.
Један збори и говори:
«Ја бих волиј шњом чувати,
Него с царем вечерати».
Други збори и говори:
«Бих је волиј распасати,
Но над Босном везир бити.»
Трећи збори и говори:
«Бих јој волиј ноге дићи,
Него душом у рај поћи». (подгор.)

73.

Да ме оће ђевојка.

У ђевојке црне очи—има, има!
Да ме оће погледати—шњима, шњима!
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке бјели зуби—има, има.
Да ме оће утризнути шњима, шњима!
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке медна уста—има, има.
Да ме оће пољубити—шњима, шњима!
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке бјеле руке—има, има.
Да ме оће загрлити—шњима, шњима.
То би мени мило било—збиља, збиља.
У ђевојке бјеле дојке—има, има.
Да ме оће ударити—шњима, шњима.
То би мени мило било—збиља, збиља.
(За тѣмъ идутъ: косы, ноги и т. д.) (вас).

---

1) Глиняный сосудъ, въ которомъ хранится масло.

74.

То-же — иначе.

Коло игра на двадесет и два,
У том колу љепа Мара игра:
Какве Мара црне очи има!
Да ме оће погледати шњима,
Волео бих, нег' што баба имам.

—

Коло игра и т. д.
Каква Мара медна уста има!
Да ме оће пољубити шњима.
Волео бих, нег' што мајку имам.

—

Коло игра....
Какве Мара бјеле руке има:
Да ме оће затрлити шњима,
Волео бих, нег' што брата имам.

—

Коло игра....
Какви Мара бјеле ноге има!
Да ме оће паходити шњима,
Волео бих, нег' што секу имам. (Герц.)

75.

Што је ђевојка радија имати.

Три ђевојке путом ишле,
Једна с другом говориле,
Што би која најрадија.
Најстарија говорила:
«Ја би чоху најрадија».
А најсредња говорила:
«Ја би сребра најрадија».

А најмлађа говорила:
«Ја би момче најрадија.
Чоха ће се изнијети,
Сребро ће се раздријети;
Момче ће ми чоху купит,
Момче ће ми сребро купит,
И момче ће потрајати.»

76.

Дијете врголи.

Ој дијете, не врголи,
Мене нешто глава боли.
«Наслони главу на моју главу,
Биће боље од главобоље»!
Мене нешто плеће боли, руке,
ноге, пупак и проч.
«Наслони плеће на моје плеће,
Тебе и плећу биће боље» и т. д. (подгор.).

77.

Вруће сунце — њедра твоја.

Ђулмиона брегом шета,
Над брегом се навирује
Ладну воду погледује,
У воду се огледује:
«Фала богу, лијепа л' сем!
Још да су ми очи црне,
Ка' што ми је руса коса,
Би три града премамила
И у граду шер — Мустафу
Ил му брата шер — Мурата.»

— Ђулмионо, душо моја!
Опер' мене златни стремен.»
«Ладна вода надалеко,
Вруће сунце нависоко,
Ракли-сапун на чаршију.
— Вруће сунце — њедра твоја,
Ракли-сапун — руке твоје. (Герц.)

78.

То-же — иначе.

Дилбер Мара ружу брала
Покрај двора диздарева.
«Дилбер Мара, душо моја!
Опери ми ал-тестемел».
— О, диздаре — господаре!
Вруће сунце заладило,
Ладна вода подалеко,
Ракли — сапун у чаршију.»
«Дилбер — Маро, душо моја!
Вруће сунце — њедра твоја,
Ладна вода — сузе твоје,
Ракли — сапун — очи твоји. (Герц.)

79.

Како ми се драга naљутила.

Под ноћ пођох по акшаму
Преко поља широкога,
Те до моста каменога;
Сретох драгу насред моста;
Пољубих ју једно доста,
Осташе ми медна уста,
Ка' да нешто с медом једох,

Или с медом ил' шеђером.
Ја јој рекох; «Добро вече!»
Она рече: «Dођ' до вече!»
Ја не ојдох оно вече;
Но ја ојдох другу вече.
Драга ми се наљутила:
Сламком врата подкочила,
А везиљком заклопила;
А ћепењке отворила,
На њи дојке протурила,
Мене млада намамила.

80.

То-же — иначе (герцеговинская).

Доцкан прођох из чаршије
Испред двора драге моје;
Кад ми драга на вратама.
Ја јој велим: «Добар вечер»;
Она мени: «Дођ' до вече.»
Ја не одох оно вече,
У коју ми драга рече.
Кад се драга наљутила,
Бјеле дворе затворила,
И канате чивијела,
Мума — свјећу удунула,
Огањ — ватру запретала.
А ја проЂох у азбашчу,
Свезах коња за наранџу,
А сокола за гранчицу.
Коњ ми врисну, соко писну;
Кад ево ти драге моје:
Гологлава без феспћа,
Босе ноге без папуча,
Гола плећа без јелека. (Герц.)

81.

У ружи нађох ђевојку.

Прегазих земљу ногама,
Прегледах свијет очима,
Не нађох за се ђевојку.
Већ одох гори зеленој;
У гори ружа румена;
Под ружом ђевојка заспала.
Каква је бјела, румена,
Каква је танка, висока,
Баш ко да је млада за мене!
У ружи нађох ђевојку.

82.

Момак буди љепу Мару.

Љепа Мара цвјеће брала,
Ђе га брала, ту заспала.
Отуд иде младо момче,
У руке му струк јаблана,
Бсеје Мару по ђердану:
«Дик се, Маро, дик се, душо!
Да бришемо бјеле дворе,
Бјеле дворе и оборе».

83.

Ево нама доброга шићара.

Сабах зора, а ја још код двора;
Ићинђија, а ја у лов пођох;
Ја на брдо, а сунце за брдо.
Кад на брдо зелена ливада;

На ливаду порасла топола,
Под тополом заспала ђевојка:
Под главу њој снопек ђетелине,
У руке јој шарено јеленче *.
Ево нама доброга шиђара:
Тебе, доро, снопак ђетелине,
А за мене лијепа ђевојка.

84.

Фрисну ђевојка; не знам, што је њој.

Пројох проз гору (2),
Не знам, проз коју.
Дојох на воду,
Не знам, па коју.
Нађох ђевојку,
А не знам, чију.
Стадох њој на ногу,
Не знам, на коју.
Фрисну ђевојка;
Не знам, што је њој.

85.

Змај понесе под крилом ђевојку.

Змај прољеће с мора на Дунаво
И пренесе под крилом ђевојку.
Ђуто пишти под крилом ђевојка:

---

*) Вар. У њедра јој тица јаребица.
Застаде ју момче на ђогата:
«Благо мене и тебе, ђогате!
Мене ево лијепа ђевојка,
Тебе ђого, снопек детелине,
Хрту моме шарено јеленче,
А соколу тица јаребица.» (вас.)

«Леле мене до Бога једнога!
Оста мени јаглак недовезен;
Немам сестре, да ми га довезе,
Немам брата, да ми га донесе,
Нити мајке, да ми га оправи.»

86.

Прођи ми се, момче делијо!

Под оном тором зеленом
И оном вишем планином
Мало се село виђаше;
У село коло играше;
У коло хајка-ђевојка:
Спуштила кавад до земље,
А златни ћемер до бедре,
А ситан бисер низ њедра,
А русу косу низ паса,
Гледа је момче са града:
«Ој, море хајко-ђевојко!
Уздигни кавад од земље,
А златан ћемер до бедре,
А ситан бисер низ њедра,
А русу косу низ паса».
— Прођи ми се, момче делијо:
Бабо је кавад кројио,
Браћа су ћемер ковали,
Сестре су бисер низале,
Мајка је косу гојила.»

87.

Момак куне ђевојку.

Све језеро зелено,
А о крају везено;

Посрједи позлаћено;
По позлати коло игра.
Изнад кола тама пала,
Изнад таме соко вије,
Погледује равно поље,
Ђе играше коња двоје —
Радоица и Јовица.
Радојици коњ утече,
Те у барчу ђевојачку.
А ђевојка говораше:
«Не мој, момче, коња ћерат
И жуто ми цвјеће газит.»
А Радојца говораше:
— Ја ћу тебе бољ уклети:
Ти си млада не удала,
Док на моме крилу не заспала;
Ако л' млада ти не шћела,
А ти ако се удала,
Ти порода не имала;
Ако би пород имала,
На војску га не спремала;
Ако га на војску спремала,
Отуд никад не доша;
Остала ти сестра безбраткиња,
А мајка-црна кукавица.

88.

Куну момка мајка и кћи.

«Кћери мила, кћери мила,
Ђе си синоћ била?»
— Мајко моја, мајко моја,
У башчи сам била. —
«Шћери мила, шћери мила,

Што си ти радила?»
— Мајко моја, мајко моја,
Цвијеће сам брала. —
«Шћери мила, шћери мила,
Коме си га дала?»
— Мајко мила, мајко мила,
Драгом' сам га дала. —
«Шћери мила, шћери мила,
Гора ти га ломила.»
— Мајко мила, мајко мила,
Не, но моје зубе. —
«Шћери мила, шћери мила,
Вода ти га носила.»
— Мајко мила, мајко мила,
Мене га донела. —

89.

То-же — иначе.

Ово село рано вечерало,
Вечерало и полијегало;
По ливади коње повезали.
Богдану су коњи покидали
И Милици бостан похарали.
Ал' га куне миличина мајка!
Но говори лијепа Милица:
«Куни, мајко, и ја ћу та клети:
На долу му полегла пшеница,
А по кући све мушка ђечица,
У бријегу шестаредац јечам,
А пчеле му небо премрежиле,
Вране—козе крше прекрилиле,
Овце му се трипут хиљадиле,

А краве му катун проглушале,
А волови планину букали,
А планинке коло заметале.

90.

Љуба ме је клела.

Јунак прође кроз гору зелену,
Наслони се на јелу зелену:
«Вита јело, што ме глава боли?»
— О, јуначе, од мене ти није;
Мајку имаш, мајка те је клела. —
«Не ће мене моја мајка клети,
Нема сина до мене једнога.»
— Сестру имаш, сестра те је клела. —
«Не ће мене моја сестра клети,
Нема брата до мене једнога.»
— Љубу имаш, љуба те је клела. —
«Хоће љуба, божја проклетница!
Синоћ сам је био и карао,
А јутрос је у род оправио
Без колача и без пратиоца.»

91.

Ђевојка је очи клела.

Ђевојка је црне очи клела:
«Очи моје, обље-на гледале!
Огледало тако не гледало!
Својој су ме мајци омразиле,
Што сам шњиме драгога гледала.»

92.

Ђевојка — невјеран друг.

Ја пашетах зеленијем лугом
Са ђевојком невјернијем другом,
И с мојијем' пехливан — ђогином;
Свезах коња за јелу зелену,
А ђевојку на десницу руку.
Мало тренух, па опет се пренух;
Ал' ђевојке на десницу нема,
Ни мојега пехливан-ђогина.
Трагом пођох до Новог-Пазара;
Кад ђевојка по пазару шета
И за собом мог ђогата вода.
«О ђевојко, што си куповала?»
— Драги Јово, шећер куповала. —

Поется эта пѣсня такъ:

Ја пошетах, ја пошетах
Зеленијем лугом, зеленијем лугом,
Са ђевојком, са ђевојком,
Невјернијем другом, невјернијем другом и т. д.

93.

Не траје много жалост драге за драгим.

Висока јела зелена—тамина јела.
Висока врхом до неба
Спустила гране до траве;
Под њом ми драги болује;
Честе му драга долази:
«О'ли ми, драги, умријет?»

— О'ли ме, драга, жалити?
«Ја ћу те, драги, жалити
Од мога дома до твога гроба.»

94.

Нису твоје очи за ме.

Вјетар руже уз поље носаше,
Под Јовин је чадор наносаше;
Под чадором болан Јово лежи.
Виш' главе му тамбурица висаше,
Болан Јово тамбури говораше:
«Тамбурице, моја дангубице!
Тамбурице, не остала пуста!
Доста си ме пуста наранила
И жеднога винца напоила,
Ђевојчице на двор измамила,
Удовице на авлинска врата.
Удовице, не намигуј на ме!
Кад су били твоје очи за ме,
Ниси хћела ни гледати за ме.» (Герц.)

95.

Жен' се, драги, жељела те мајка.

Жен' се драги, жељела те мајка,
Тебе мајка, а ти ђевојака!
Зови мене, драги, у сватове,
Да ти, млади, јенџи-була будем;
Лијепо ћу свате даровати:
Сваком свату свилену мараму,
Свекру-бабу свилену кошуљу,
Свили му се кости од бољести,
Као моје срце од жалости,
Што ме нешће за сина узети! (Герц.)

96.

Нека му је, честита му била!

«Извир-вода извирала
Из зелене зановети;
Ка' извира, куд се ђеде,
Црновјечнице моја?»
— Попише ју врани коњи,
    Стара мајчице моја...
«Ка' ју пише, ку' се ђеше,
    Црновјечнице моја?»
— Ђуру оте за невјесту,
    Стара мајчице моја. —
«Нека му ју, честита му била,
    Црновјечнице моја.»

97.

Сасватана, а нељубљена, умирућ, препоручује своме драгом' своју милу секу.

Гором језде кићени сватови,
Горица им с листом одговара:
«Куд идете, кићени сватови,
Куд идете, куд коње марите?» —
Умрла је лијепа ђевојка,
На умор је мајци говорила:
«Љепо, мајко, свате дочекајте,
Све сватове на росне ливаде,
Мога драга у моју одају;
Љепо, мајко, свате даривајте:
Сваком свату по бошчалук дате,
Моме драгом девет бошчалука
И десету моју милу секу.»

98.

Не даду ме.

«О, ђевојко, бјела Јане!
Ти се бјелиш и румениш;
А што мени, млада, велиш?»
— А ја теби, млада, вељу:
Да ме просиш, — недаду ме;
Да уграбиш, не смијеш ме:
Е ја имам девет брата
И дванаест братучеда;
Сваки — добра коња јашу,
Сваки — остру сабљу пашу;
Ако тебе уфатише,
Главу те ти изгубити,
Мене грдну оставити.

99.

Нећу ниједнога, да не чиним свађу између браће.

Порасла је детелина трава,
А жњела је златорука Јана,
Златном руком, а сребрним српом,
Турала је коњима братскијем:
«Гриз'те, гриз'те мојег' брата коњи,
Е оћете далек' за ђевојку.»
Ника ојде гором јаворовом,
А Никола гором јасеновом,
Обојица за једну ђевојку;
Излегоше на Цмиљево-поље.
Кад дођоше колу ђевојачку
И у колу мајка и ђевојка.
Ника вели: «Моја је ђевојка!»

А Никола: «Није, но је моја!»
Бацише јој бурме и прстење.
Но мајка говори ђевојци:
«Узми, кћери, којег' тебе драго:
Оба добри, оба момци живи.»
Но ђевојка говорила мајци:
«Бог ме, мајко, нећу ниједнога,
Што ћу чинит' свађу међу браћу!»

100.

Мене се преудаде драга.

Кршно ти ми ово љето дође,
Кршно мене и дорату моме:
Дорату ми не роди ливада,
А мене се преудаде драга,
Те за кога — ни по' јада мога
Баш у село за јарана мога!
Па ме јаран зове у сватове.
Ал' ћу поћи, али нећу поћи?
Оћу поћи, па да не ћу доћи.
Па кад с кумом сједнс у прочеље,
Наздравићу мојој милој драгој:
«Ни у моје, ни у твоје здравље,
Но у здравље старог живовања!»

101.

То-же — иначе.

Сив соколе, сиво перје твоје,
Што долазиш под пенџере моје?
Ил' долазиш, до ашикујемо?
Ил' долазиш, да ме бону видиш?
«Нит долазим, да ашикујемо,

Нит' долазим, да те бону видим;
Већ долазим, да ти јаде кажем:
Синоћ се ми преудала драга,
Да би за ког,—не би ни жалио,
Већ уда се у махалу нашу,
У махалу за јарана мога,
Јаран мене зове у сватове:
Јадно поћи, а јадно не поћи!
Оћу поћи, па да нећу доћи,
Јер ћу бити ђевер уз ђевојку».

102.

Што ме даде за самцом јунаком!

Што се гора уврлелеаше?
Јел' од вјетра, ал' од сунца љетња?
Ни од вјетра, ни од сунца љетња,
Но од клетве лијепе ђевојке.
Она куне своју милу мајку:
«Бог т' убио, моја мила мајко,
Што ме даде за самцом јунаком!
Кад се скупи коло на планину,
Свака снаха уз ђевера свога;
Јадна Јана украј кола сама.»
То зачуо из кола Никола:
«Бог т' убио, вјереница љубо!
А ја имам девет побратима
И дванаест првобратучеда:
Бирај, Јане, којега ти драго.»

103.

То-же — иначе.

Сунце игра преко ведра неба,
А влашићи преко влашке земље.

У влашића чудно коло игра,
У то коло девет јетрвица,
Свака игра својијем ђевером,
Љепа Јања на крај кола сама,
Па ми куне остарјелу мајку:
«Стара мајко, Бог да те убијо!
Што ме даде за једнијем Јовом,
Који нема брата рођенога,
Да ја имам млада са ђевером?»
Она мљава, да нико не чује,
Ал' то чула Јованова мајка,
Па је њојзи жа' и мучно било,
Па говори својој снахи младој:
«Мила снаха, што си невесела?»
— Е ти немам ручнога ђевера
И мој Јово брата рођенога.»
«Е ма има десет братучеда.»
Она њојзи стаде говорити:
«Мајко мила, Бог ти помагао!
Јеси л' чула, ал' тико казава':
Није брана без жата јаблана,
Нит мириса без руже румене,
Нити брата, што не роди мајка».

104.

То је благо, што је срцу драго.

Цмиљ ђевојка по планини брала,
Цмиљ је брала, јаблан прескакала;
Па јаблану тијо говорила:
«О, јаблане, и тебе би брала;
Но ме мајка за недрага дала;
Нема тога, коме би те дала.»

Вар. Иначе конецъ:

Но ме мајка за недрагом дала,
За недрагом и за немилијем,
За недрагом, ђе је доста блага.
Није благо ни сребро, ни злато,
Но је благо, што је срцу драго.

105.

Он ме не шће ни каменом!

Мајка Мару на вечеру звала;
Мара мајци одговара:
«Вечерајте, мене нечекајте:
Од јада ми забољела глава.
Мој ми драги проз чаршију прође;
Ја га гађах зеленим јабуком,
Он ме не шће ни каменом.
Камено му мајци срце било,
А сестрици тако годинице.
Мајка ме је њему омразила,
Те он к мене не окрене главу».

106.

Муж се је помамио.

Кренула је дилбер Стоја,
У род да иде;
Сусрете њу мио свекар,
Ђе с војске иде.
«Дилбер — Стојо, снахо моја,
Јесте л' сви здрави?»
— Сви смо здраво и весело,
Но не би твој син. —

— А он ти се помамио,
Убио га бог! —
«Не куни га, дилбер — Стојо;
Караћу га ја.»
— Ал' га карат, ал' не карат;
Мој му благосов! —
«Врт' се натраг, дилбер—Стојо,
Убио те бог!
Не мож' прећи бунар — воду,
Ноге мијући,
И прошетат равно поле,
Цвјеће берући.»
— Не брижи се, мио свекре,
Прећићу ти ја;
Прећићу ја бунар — воду,
Ноге мијући:
Прошетаћу равно поле,
Цвјеће берући. —

107.

Да ја гледам мога вјереника.

Ђевојка је зелен бор садила,
Бор садила, с бором говорила:
«Расти боље, мој зелени боре!
Не расти ми граном у ширине,
Но ми расти граном у висине,
Да се пењем тебе у врхове,
Да ја гледам по мору ђемије,
У ђемије мога вјереника,
Пјева ли му уз рамена славља,
На кољена тица поиграва;
А у руке држи тамбурице,

А уз њих он танко попијева:
— Тамбурице, моја дангубице!
Дангубио, ко ве направио!» —

108.

За драганом срце испуцало.

Мујо шета покрај воде ладне,
А драгана проз зелену башчу.
Мујо с ладном водом проговара:
«Ладна водо, моја сува жеђо,
А драгана моја жива жеђо!
Бог ће дати и киша ће наћи;
Земља ће се земљом саставити;
Ја с драганом нигда ни довијек.
За драганом срце испуцало,
Кајно земља о Петрову — дану.
Бог ће дати и киша ће наћи,
Земља ће се земљом саставити,
Ја с драганом никад ни довијек.»

109.

Драги ти се оженио.

Ђевојка је ружу брала;
Кад убрала, тад заспала.
Ал' је буди младо момче:
«Устај, устај, ђевојко!
Ружа ти је увенула;
Драги ти се оженио;
Устај, дај му благосов» *)

---

*) Иначе: А ђевојка одговара:
Даћу му ја благосов и т. д.

— Ведро небо загрмјело,
Па га убило».
Једно дрво на крај мора,
Друго на Дунав;
Кад састане дрво с дрвом,
Драги ће са мном;
Црна врба кад породи
Грожђе бијело,
Тада и ја с мојим драгим
Пород имала. —

110.

Имам драга надалеко.

Киша пада, трава расте,
Гора зелени;
И гора се с листом саста,
А ја немам с ким.
Имам драга надалеко,
У туђој земљи.
Туђа земља, туго моја,
Шиљ' ми драгога!
Кад срету њу два путника
Из туђе земље.
«О, бога ви, два путника,
Из туђе земље!
Јестел' ви ђе виђели
Мога драгога?»
— Е да смо га ђе виђели,
Не познамо га?
«Е ласно је га познати,
Јад га не знао!
На драгоме мор-долама,
Мором до земље:

На доламп шеђер — пуце
С те и те банде;
Љубићу га међу пуца,
Ђе срце куца.

111.

То-же — иначе.

Полећеле три птичице.
Пери шарене,
И падоше на дворове
Петра војводе.
Ишетала из дворова
Јела госпођа;
Ишетала из дворова,
Па им говори:
«Ујте отлен, три птичице,
Пери шарене!
Не коб'те ми, три птичице,
Петра војводу.
Ако га ђе видите,
Поздрав'те ми га».
— Ми да га и видимо,
Не би познали —
«Ласно га је познати и т. д.

И наконецъ:

Ви кажите, три птичице,
Петру војводи,
Синове сем (му) поженила
Све од господе;
Шћере сем му разудала
Све за војводе;
Ђога сем му угоила,
Као најбоље.»

112.

Драги неће доћи до три године.

У баштини бунар — вода,
Ја је не пијем;
Крај бунара ружа цвате,
Ја је не берем;
У ружи ми бумбул цјева,
Ја га не слушам;
Већ устајем свако јутро.
Па га оћерам:
«Ајд' одатлен, бумбул — тицо!
Ја те не слушам.
Нема овђе мога драгот,
Да те послуша».
Моје драго надалеко
У туђој земљи;
Ја му пишем ситну књигу:
«Дођи, драгане».
А он мени отпищје
Тужно жалосно:
«Не могу ти, драга, доћи
За три године».

113.

Драги мој другу милује.

Ђевојка сам, на све ми се жалује,
Ђе ја не знам, ђе мој драги данује;
Ђе л' данује, ђе ли другу милује.
Ја сам сада и ђевојка, и соко,
Крила имам, узвићу се високо,
Па ћу виђет, ђе мој драги данује,

Ђе л' данује, ђе-ли другу милује.
А нека га, драги ће се кајати,
Па ће доћи под мој пенџер плакати,
Ја му нећу за те сузе хајати.

114.

Невоља ми бледој бити.

Тавна ноћи, тавна ти си;
Драга моја бледа ти си.
Невоља ми бледој бити:
Имам драга самоволна,
Никда дома не доходи,
И кад дође, с јадом дође,
Са мном јадном не говори,
Но говори с другом драгом.

115.

Вила је милу шћерцу изгубила.

Извир вода извирала;
На њу сједи бјела вила,
Бјело лице нагрдила,
Русу косу подкратила.
Питали ју друге њене:
«О за бога, друго наша!
Што си лице нагрдила,
Русу косу подкратила?»
— Како, што сам, друге моје?
Имала сам милу шћерцу;
У петак је испросила;
У суботу надомила,
У неђељу укопала.

На гробу јој два ђевера,
Лијепу јој пјесму поју:
«Наш бостане објављени!
У петак си објавијо,
У суботу процатијо
У неђељу увануо».

116.

Узалудно спремање у пооде.

Вила Јану преко мора звала:
«Јеси л' роду у пооде била?
Јеси ли му даре наредила?»
— Ја нијесам у пооде била;
Теке јесам даре наредила:
Брату Петру коња и сокола,
Старој мајци од злата кошуљу,
Сестри Ружи два низа бисера,
Снои Анђи од злата јабуку.—
«Кам' да ти је, посестримо Јано!
Брата Петра јучен укопаше,
Стару мајку под покров покрише,
Сестра Ружа тек се побољела,
Снау Анђу теке причестили».
— Брате Петре — моја незаклетво,
Стара мајка — у род неповратку,
Сестро Ружо — лијепо гледање,
Снао Анђо — далеко сретање. —

117.

То-же — иначе.

Вила Јану преко горе звала:
«Ајде, Јане, у род да идемо!»

— Причекај ме, другарице вило!
Док наредим даре и колаче,
Брату Петру коња и сокола,
Старој мајци од свиле кошуљу,
Снахи Кати од злата јабуку,
Сестри Ружи питому ружицу.—
Вила Јани на то одговара:
«Ками ће поћ у род, другарице Јано!
Петра су ти јутрос укопали,
А мајка ти теке наносила,
Снаха Ката тех се причестила,
Сестра Ружа тех се разбољела.»
Тадер Јане црна закукала:
«Куку, брате, у род не доходе,
Куку, мајка, у род не доходе,
Куку, снахо, надалек' срећање,
Куку, сестро, надалек' праћање!»
(всѣ померли отъ чумы).

118.

Како се је Тодора удала.

Купала се Јаливера,
Јаливера и Тодора;
Тодора је удала се,
Па дозива Јаливеру:
«Јаливеро, секо моја!
Поздрави се мајци.
Тодора је удала се
. . . .
Два бриjега — два ђевера,
Двје фрбице — јетрвице,
Тополица — свекрвица,
Вита јела — мила за'ва,
Мрамор камен — младо момче.»

119.

Приjе женидбе и посље ње.

Заблеjала jагничица.
Питала њу ђевоjчица:
«Што jе теби, jагничицо?»
— Како,—«што jе»—ђевоjчице?
Док се пастир не ожени, —
Из пасишта по планини,
На поjиште, по сметиште;
А пландиште под jелиште.
Кад се пастир оженио,
Из пасишта на буниште,
На поjиште на мочило,
А пландиште под стрешиште.»

120.

Што би, кад ко остара.

Овца блеjала крај поља;
Угледа jе млад чобане.
«Што jе тебе, овцо моjа,
Те ти блеjеш без престанка?»
— Е чобане, моj чобане!
Кад jа биjах млада овца,
Пасах траву ђетелину,
Пиjах воду са извора.
А сад, код сам остарала,
Пасем само суху траву,
Пиjем воду из локвине. —
«Оj ти, овцо, jадна овцо!
Код jа биjах младо момче,
Ђевоjке ме *момче* зваху,
Миле снахе *драги брајо*,

Старе бабе *Богом сине*;
А када сам остарао,
Ђевојке ме ђедо зову;
Снахе зову *вуциклашњо*,
А невјесте *хајд' отолен!*»

121.

Слатке успомене.

Знаш ли, моја мила, Милице,
Када ми смо оно
Двоје љубљасмо
У азбашчу зелену,
Под ружицу румену?
Кад се руја рујаше,
На нас двоје падаше;
А ми двоје купљасмо,
У њедра их метасмо,
Да ни њедра миришу,
Да бећари уздишу:
Ко је с тога, да мирише,
А ко није, да уздише. (Герц.)

122.

Удаћеш се и покајаћеш се.

О ђевојко, бриго материно, о ђевојко!
Злато моје, бриго материно, злато моје!
Све се бринеш, бриго материно, све се бринеш,
Удати се не ћеш, бриго материно, удати се нећеш.
Удаћеш се, бриго материно, удаћеш се,
Пак ћеш рећи, бриго материно, па ћеш рећи:
«Јао, моја мајко! бриго материно, Јао моја мајко!
Кад ја бијах бриго материно, кад ја бијах

Код мајке ђевојка бриго материно, код мајке ђевојка,
Тад' ја бијах бриго материно, тад ја бијах
И цар, и ђевојка, бриго материно, и цар, и ђевојка.
А сад нисам бриго материно, а сад нисам
Ни цар, ни ђевојка, бриго материно, ни цар, ни ђевојка.
Служих свекра, бриго материно, служих свекра,
За девет година, бриго материно, за девет година;
Не заслужих, бриго материно, не заслужих
Раше, ни кошуље, бриго материно, раше, ни кошуље.

123.

Бањанке ђевојке не оте варошана.

Пошетале — јадо — бањанке ђевојке,
Покрај Бање — јадо — покрај воде ладне;
Међу собом — јадо — говориле младе:
«Еј да нам је — јадо — Бању саградити,
Бању саградити — јадо — цвјеће насадити,
А на цвјеће — јадо — момке намамити,
Да нам даду — јадо — ка што нам не даду,
Да нам даду — јадо — момке пробирати:
Варошана — јадо — не бих ни једнога;
Варошани — јадо — једне јолганције,
Што имаше — јадо — све за духан даше,
Што стекоше — јадо — у кафу попише;
Гладни сједе — јадо — а ђевојке гледе.

124.

Оћу поћи за сароша.

Легох спати, сан ме вара,
Заспати не могу,
Гледајући, слушајући,
Куд ме мајка даје.

Мајка даје за ћатипа,
  Тун' ја поћи нећу:
Ђатип пише па уздише,
  То ми није драго.
Па ме дава за трговца,
  Тун' ја поћи нећу:
У трговца доста новца,
  Ђеца гола — боса.
Па ме дава за шуштера,
  Тун' ја поћи нећу:
Шуштер куца до поноћи,
  Неће кући доћи.
Па ме дава за терзију,
  Тун' ја поћи нећу:
У терзије танка игла,
  Још тања нафака.
Па ме дава, за сароша,
  Тун' ја оћу поћи:
Сарош пити, ја му лити,
  То је мени драго.

125.

Ко има дивну жену, а ко — грдну.

Ћирикћала ћирикљица
  У кострике — ловорике,
Ко ће јој се досјетити?
  Неко јој се досјетио,
Што но она ћирикћаше,
  Ћирикћаше, говораше:
«Ко год има дивну жену,
  На весеље нек не иде,
Весеље му вазда дома,

А ко има грдну жену,
Нек не иде на кукање;
Куку му је вазда дома.»

126.

Честита је брдска козарица!

У Богића, у Морачанина,
У њега су девет винограда
И десета питома јабука.
То Богићу под залогом било,
То Богићу жа' и мучно било.
У Богића у Морачанина,
У њега је лијепа ђевојка;
Просе му је с три — четире стране:
Бољевиће и Дрекаловиће,
И проси је хотски Ћесан ага;
Он је проси, Богић му је даје,
Он је води преко Подгорице.
Среле буле подгоричке:
«Добро дошо, хотски Ћесан-аго!
Честита је брдска козарица,
Козарица и говедарица.

127.

Она кучка рода хорјатскога.

Позно пођох, рано дома дођох
И прошетах проз нове дућане;
Додадох се тијоме Дунаву.
Ја л' на Дунав вози шајка — лађа:
На крму јој возарица, возарица Јане,
Веслом маха, оком наговара —
У Јусуфа с мора карамфила;

Јусуф — туро соја госпоцкога,
Она кучка рода хорјатскога.

128.

Стари ђедо и ђевојка.

Стари ђедо на јавор,
А ђевојка под јавор.
Над њом ђедо брадом тресе:
«Ти л', ђевојко, моја да си?»
— Кад ја твоја, обрела се голубица.
«А ја старац — млади голуб.»
— Кад ја твоја—обрела се јаребица.
«А ја старац — млади кокот,
Те ти моја свакојако.»
— Кад ја твоја—обрела се дивља коза.
«А ја старац — дивљи јарац,
Те ти моја свакојако.»

Немного иначе.

Три ђевојке под бор сједе,
На њи стари росу тресе:
«Ви ђевојке, да сте моје!»
— Ми кад, стари, твоје биле? —
Назвале се дивје козе,
«Ја сам старац, дивљи јарац,
А ви моје свакојако!»
Назвале се јаребице,
«А ја старац, та јаребац,
Те ви моје свакојако!»

129.

Проћ се с врагом, стар на коња!

Гором иде ђевојчице,
Гором иде, злато преде,

Са златом се разговара:
«Злато моје, коме ћу те (дати)?»
— Сусрете је стар на коња:
«Божја помоћ, ђевојчице!
Може-ли ми злато бити
И са златом ђевојчица?»
— Прођ' се с врагом, стар на коња!
Не може ти злато бити. —
Стари прође, млади дође:
«Помагај бог, ђевојчице!
Може ли ми злато бити
И са златом ђевојчица?»
— Бог је с тобом, младо момче!
Може тебе злато бити
И са златом ђевојчица.—

130.

То-же — иначе.

Млада Крсте дим димила,
Дим димила, лој топила,
На пржини, на крај мора.
Отуд иде стар на коња:
«Божја помоћ, млада Крсте!
Оћу ли ја доћ помоћи,
На пржину, на крај мора?»
— Ајт' отален, стар на коња!
Ти ми не мош дим димити,
А камо-ли лој топити! —
Стари прође, млади дође:
«Помагај бог, млада Крсте!
Оћу-ли ја доћ' помоћи
Дим димити, лој топити?»
— Dођ' овамо, младо момче!

Ти ми можеш дим димити,
На пржину, на крај мора;
Тебе ми те бог помага;
Ти ми можеш у млин доћи
И у млине врћи кљинс.

131.

Мич' се, грдо сједа!

«Ој, ђевојко љепа!
На ти киту цвјета.»
— Мич' се грдо сједо!
Ја сам доста љепа
И без твога цвјета.—

132.

Нећу тебе, војводо!

Овце пасла Тодора
Широм полем до мора;
На мору иј појила,
Под јавор иј бројила.
Отуд иде војвода:
«За мном пођи, Тодора.»
— Не ћу тебе војводо!
Синоћ сем те виђела:
Гониш коње на воду,
Нарамујеш на ногу;
Опанци ти шклапају,
Обојци ти падају.
Нећу тебе, неваља' си!
Волим брату овце пасти,
Старој мајци потку прести,
Него тебе стара грлити.

133.

Ђевојка од седамдесет и седам година.

Засинд̂јела, миле мој, засинд̂јела, браца Јоца,
Засинд̂јела у село ђевојка.
Седамдесет, миле мој, седамдесет, браца Јоцо,
Седамдесет и седам година.
Седам пута, миле мој, седам-путе, браца Јоца,
Седам путих на ћабу одила.
Из ћабе јој, лише мој, из ћабе јој, браца Јоца,
Из ћабе њој нешто проговара:
«О ђевојко, миле мој, о ђевојко, браца Јоца,
О ђевојко, што се не удајеш?»
— Душо ћаба, миле мој, душо ћаба, браца Јоца,
Душо ћаба, удават се нећу.
Док не роди, миле мој, док не роди, браца Јоца,
Док не роди јавор јабукама,
Црна врба, миле мој, црна врба, браца Јоца,
Црна врба грожђем бијелијем.
А *кадрма* *), миле мој, а кадрма, браца Јоца,
А кадрма питомом ружицом.

134.

Понуде за бону жену.

Разбоље се чојку жена,
Лелех — невоље!
Но је питај, јадан чојче:
«Би-ли понуде?»
— Што ме питаш, јадан чоче?
Бих ја понуде!—

---

*) вм. *калдрма* — мостовая.

Донеси ми кокошкицу
Непроноскињу;
Па још к томе сатић меда
Од млада роја;
И донеси погачицу,
Три пут сијану;
Сувиш тога боцу вина
Од старе лозе.—
Донесе јој јадан чоче
Све те понуде.
Изјела је кокошкицу
Сву до кошчице;
А изјела сатић меда
Вас до воштине;
Изјела је погачицу
Сву до корице;
Попила је боцу вина
Све до бочице.

135.

Понуде за драгога.

О Милана, Милана!
Што ми нијеси казала,
Да мој драги болује?
Да му пошљем понуде:
Од комарца ребарца,
Од мушице душице,
Једну главу шећера,
Да ми драги вечера.

136.

Научих се вино пити.

Научих се вино пити,
Па ме поче жена бити.

— Не мој мене, жено, бити;
Купиђу ти нове нити,
Па ђу(ти) помоћ уводити
И у брдо, и у нити.

137.

Мајка с попом, шћерка с његовим сином.

Мајка моја с попом спи,
А у попа љепи син;
Курвина бих била кћи,
Кад не спала б' шњим.

138.

Ожени се луд нејак.

Ожени се луд-нејак,
Па доведе гиздаву.
Нешће она љетом жњети,
Зими на воду.
Питаје њу луд-нејак:
«Како ћемо живјети?»
— А ти узми два вола,
Па одведи на пазар,
Да ми купиш жут кавад,
Да сам колу коловођа.—
Па он узе два вола,
Па и крену на пазар.
Ту га срете мудрило:
А ђе ћеш ти луд-нејак?
«Ожених се гиздавом,
Па ми нешће гиздава,
Нешће љети на жњетву» и т. д.
Тад му рече мудрило:

Поврни се понатраг,
Па ти сврни у лиштак,
Па убери палиштак,
Па потрупај гиздаву:
Оће љету на жњетву
И ће зими на воду.—

Такъ онъ и поступилъ; а тогда красавица сдалась и закричала:

— Не, за бога, луд-нејак!
Оћу љету на жњетву,
Оћу зими на воду.

139.

Удадох се за младо момче удо-лудо.

Зарекох се и завјетовах се,
Да не узмем младо момче удо-лудо (2).
Преварих се, удадох се,
Бог ми даде младо момче удо-лудо,
Oj јади — јади, удо-лудо.
Па му купих аршин чохе,
Oj јади — јади, аршин чохе!
Да му скројим доламицу,
Oj јади — јади, доламицу!
Па му мало попретече,
Oj јади — јади, попретече.
Па му скројим чакширице,
Oj јади — јади, чакширице.
Па ми мало попретече,
Oj јади — јади, попретече.
Па му скројим фина феса,
Oj јади — јади, фина феса.
Опремих га, наредих га,

Oj јади — јади, нередих га.
Па га спремих за козама,
Oj јади — јади, за козама.
Заврзе се, огребе се,
Oj јади — јади, огребе се.
Донесох га, припеках га,
Oj јади — јади, припекох га.
Скочи жижка, изгоре га,
Oj јади — јади, изгоре га.
Па га турих на полицу,
Oj јади — јади, на полицу.
Дође кока, укљуну га:
Oj јади — јади, укљуну га.
Па га ставих под полицу,
Oj јади — јади, под полицу.
Дође мачка огребе га,
Oj јади — јади, отребе га.
Избачих га на буниште,
Oj јади — јади, на бунипте.
Дође пашче, понесе га,
Oj јади — јади, понесе га.

Срв. Вука Кар. Срп. народ. пјесме из Херцеговине № 290.

140.

Цура лакат дуга, три широка.

Ја имадох мудра стрица,
Паде му се на ум женит,
Оде себе цуру тражит.
Ојд' у село, сломи чело,
Ојд' у друго, сломи руку,
Ојд' у треће, сломи плеће,
У четврто мому нађе:

Лакат дугу, два широку.
Преже кола и кочије,
Натовари младу мому.
Сташе кола кркоћати,
А биволи бокоћати,
Па биволи ту сустали.
Нит' је ориз, ни пшеница,
Но зла кутња домаћица.
Ту му Боже не поможе,
У кућу му проћ не може.
Маче прага и пражницу,
Те уведе домаћицу.
Ту му Боже не поможе,
Ђе јо' ноге дић не може.
Те испаде, нађе село,
Па покупи деветину
И десетог попетину.
Стадоше јо' ноге дизат:
Једну мало подигоше,
Стадоше јо' другу дизат;
Она им се омакнула,
Те побила деветину
И десетог попетину.

141.

Ташта жаба и зет жабче.

На потоку двоје коца *),
На њих жаба платно спује.
Отуд иде зете жабче:
«Помагај бог, таштo жабо!

*) Рыболовная снасть см. II т. 1 ч. стр. 718.

Могу-ли ми гаће бити,
Гаће бити и кошуља?»
    — Бог је с тобом, зете жабче!
Тебе могу гаће бити,
Гаће бити и кошуља.

142.

Була и калуђер (вас.).

Шета була и калуђер.
Була гаће изгубила,
Калуђера биједила:
«Ти ми, кале, гаће нађи!»
Калуђер се кунијаше:
«Да их није ни видио,
Та и главом не платио;
И тако му бјеле цркве,
Та ме црква не притисла,
Црква мене, а ја тебе.»

143.

Буле и калуђер (вас.).

Прошле буле у љешнике,
    Ај — хој! у љешнике,
Ђе убрале, ту заспале,
    Ај — хој! ту застале.
Кад су буле пробудиле,
    Ај — хој! пробудиле,
Најстарија говорила,
    Ај — хој! говорила:
«Тако у јад не ходила,
    Ај — хој! не ходила!
Гаће су ми одрјешене,

Aj — хој! одрјешене.»
А друга је говорила,
Aj — хој! говорила:
«И моје су посмачене,
Aj — хој! посмачене.»
А трећа је говорила,
Aj — хој! говорила:
«Ја сам моје изгубила,
Aj — хој! изгубила.»
Ту нађоше калуђера,
Aj — хој! калуђера.
Па та буле сапирају,
Aj — хој! сапирају:
«Што си од нас учинио,
Aj — хој! учинио?»
А калуђер седијаше,
Aj — хој! седијаше.
Више њега криво дрво,
Aj — хој! криво дрво.
Булама се кунијаше,
Aj — хој! кунијаше:
«Ја нијесам тако ме убило!
Aj — хој! ме убило!
У свему је криво дрво,
Aj — хој! криво дрво.
Оно мене, ја на тебе,
Aj — хој! ја на тебе.
Тако се је догодило,
Aj — хој! догодило.»

144.

Онђен ми је круна пала (кучская).

Ђелди—белди—мому воде—Сава—ђелди—мому воде;
Ђелди—белди—мома исе—Сава—ђелди—мома исе;

Ђелди—белди—обзираше—Сава—ђелди—обзираше;
Ђелди—белди—ђевер вели—Сава—ђелди—ђевер вели:
Ђелди—белди—Снахо моја!—Сава—ђелди—снахо моја!
«Ђелди—белди—што с' обрћеш?—Сава—ђелди—што с' обрћеш?»
Ђелди—белди—мој ђевере—Сава—ђелди—мој ђевере!
Ђелди—белди—ђе но синоћ—Сава—ђелди—ђе но синоћ
Ђелди—белди—коначисмо,—Сава—ђелди—коначисмо,
Ђелди—белди—онђен ми је—Сава—ђелди—онђен ми је
Ђелди—белди—круна пала.—Сава—ђелди—круна пала.
Ђелди—белди—ђевер вели—Сава—ђелди—ђевер вели:
«Ђелди—белди—другућу ти—Сава—ђелди—Другу ћу ти
Ђелди—белди—круну купит—Сава—ђелди—круну купит.»

145.

Бјелопољци.

Бјелопољци момци,
Сукнени конци;
Како нама дођоше,
Нама ману нађоше:
Ђе смо танки и високи,
Ђе смо бјели и румени;
А они су дуга раста,
Дуга раста, танка врата,
Танка врата чангаласта;
Не ћемо их ми. (Герц.)

146.

Несообразности.

«Дивни-ли су, мајко, коњи мујагини!
За град заведени, свилом попућени,
Срмом оседлани, златом зауздани.»

Гледала их Јада, мујагина фата,
С горњега пенџера:
«Доведи их, Јадо, ноћас на вечеру.
— Чемерна је, Јадо, њихова вечера;
А на њих је, Јадо, јелек од дувана,
По јелеку, Јадо, пуце с обје стране,
Пали су му, Јадо, у анбар зелени,
У воду студену...

147.

Зеље сади ага Асанага
У Мостару покрај Сарајева.
Гледало га момче са крај Беча,
На Биоград пушку наслонио;
На љепо га мјесто погодио,
Под кољена међу оба ока.

148.

Хајдучка пјесма (херцегов.)

Одкако сам гора постанула,
Још ме није тица прелећела,
А јутрос ме чета прегазила.
Пројездише тридесет хајдука,
Пронијеше рањена јунака,
На јунаку седамнаест рана,
Седам рана од седам сабаља,
Осам рана од осам анџара,
Двије ране од два џефердара.
Спуштише га под јему зелену,
Покрише га диван-кабаницом.
Јунак јекну, сва планина звекну;
Вуче вије, а гракче гавране.
Проговара рањени хајдуче:

«Не виј, вуче, не гракчи, гавране!
И ако сам рана допануо,
А да узмем мога џефердара,
Оба ћу ти крила саломити!»

149.

Тоже (отъ подгорицкихъ турокъ).

Планино, моја старино! љеље!
Доста сам по те одио, љеље!
Пушку мартинку носио, љеље!
Ајдучку чету водио, љеље!
Многе сам мајке цвилио, љеље!
А многе цуре љубио, љеље!
Заклах их брата Јована, љеље!
Наћерах оца, да пече, љеље!
Отац га пече и плаче, љеље!
Наћерах мајку, да једе;
Мајка га једе и плаче, љеље.

II. *Пѣсни потурченцевъ.*

1.

Ђевојка је облак фатала, љеље!
Су три — четири делије љеље!
«Делије, моји јарани љеље!
Кој ће претурит бел Дунав, љеље!
Тур да сам косу очешља, љеље!
Тур да сам љеса оплела, љеље!
Дубоко море дно не ма, љеље!
Широко поле от *) нема, љеље!

*) ход, хода т. е. такъ обширно, что не льзя или очень трудно перейти.

Триста ђемија ки нема, љеље!
Мехмеда мени не даду, љеље!
Мехмеде, мори Мехмеде, љеље!
Што је то чудо од тебе, љеље!
Три села плачу на тебе, љеље!
Мехмед је каракачлија, љеље!
Три цуре сједе па пију, љеље!
Су зелен бардак ракија, љеље!
Мехмеде, море Мехмеде, љеље!
Алал да су ти ђевојке, љеље!
И београцке невјесте, љеље!

2.

Ђевојка кличе: аман—аман—из бјела грла—аман—аман!
Она дозива: аман—аман—султан—Хасиза—аман—аман!
«Султан Хасизе: аман—аман—брате рођени!—аман—аман!
Може-ли бити: аман—аман—што бит не може?—аман—аман!
Риба без воде: аман—аман—птица без горе—аман—аман!
Оли ђевојка: аман—аман—без млада момка?—аман—аман!

3.

Мајка кара Алију
И невјесту Хајрију:
«Удри, сине, Хајрију,
Не ће хајра да ради,
Већ се са мном инади,
Да јој се је гиздати
И у коло фатати».
Потјера је Алија,
Утече му Хајрија,
Затвори се у чардак.
Говорио Алија:
«Отвори ми, Хајрија.»

— Нећу, богме, Алија,
Ти ћеш мене посјећи.—
«Не ћу, богме, Хајрија,
Хоћу лећи заспати.»—
Превари се Хајрија
И отвори Алији.
Тржи сабљу Алија,
Да удари Хајрију.
Говорила Хајрија:
«Не удри ме по пасу,
Већ удри ме по врату;
Чедо ми је под пасом».
Трже сабљу Алија,
Да удари Хајрију.
Говорила Хајрија:
«Стани, стани, Алија,
Доведи ми ђјечицу,
Да их мајка свјетује.»
Доведе јој ђечицу,
Па их мајка свјетује:
«О, ви, дјецо, сирото!
Ви немате матере;
Ви идите у мејтеф;
А кад дође ви бајрам,
Не мојте се гиздати,
Ни у коло фатати.»
Трже сабљу Алија,
Па удари Хајрију;
Не удри је по врату,
Већ је удри по пасу.
Живо чедо испаде.
Узима га Алија,
Па га носи матери:
«На ти, мати, јабуку,

Па се играј, забављај,
Без свог сина Алије
И невјесте Хајрије.»
Па он иде низ поље,
Сретоше га кајинови *):
«Како, како, Алија,
Како нам је Хајрија?»
— Добро вам је Хајрија,
Остала је код куће,
Плећим' земљу мјерећи,
Очим' звијезде бројећи.
Сјетише се кајинови
И убише Алију;
Па одоше кајинови,
Покупише дјечицу,
Убише му мајчицу,
Запалише дворове.

4.

— Синко Мујо, што те паша зваше?—
«Драга мајко, знам, зашто ме зваше:
Синоћ иђох из механе винске,
Сусретох ђевојку, из врућа амама;
Сретосмо се узкијем сокаком.
Ту бог уби ковчар од рукава,
Зађеде њој три струка ђердана,
Просуше се ситне трепетљике;
Сатпусмо се купит ситне трепетљике;
Куписмо је до веље јације;
Ту не, мајко, нојца прифатила,
А бијели данак оставио;

*) шурјаци.

Ђевојка ме позвала на суду.
Ја ђевојци тако проговорих:
— «Де, ђевојко, што си звала на суд? —
А ђевојка тако одговара:
— Мајка моја на рођење клела,
Да не зборим прва од јунака. —
На том смо се, мојко раздвојили».

5.

Шета момче и ђевојче;
Њу ми пита младо момче:
«О, бога ти, моја драга!
Одколен си јутрос дошла?»
«О, чу-ли ме, младо момче:
Не познајеш марамицу,
Твоју милу јараницу?
А не видиш антерију,
Три године муштерију?»
Дофати је испод скута,
Понесе је накрај пута,
Па је љуби два — три пута;
Пољуби је у вр' чела,
— Свс за инат свога села —
Па је стеже преко паса,
Не даде јој пуштит гласа;
Загрли је око врата —
— Све за инат њеног брата —
— «Бјеж, Марице, моја драга!
Пуче данак и зорица,
Садће доћи другарица;
На њојзи су два фистана;
Овђе нама нема стана».
Поведе је накрај моста,
Целива је једном доста;

Осташе му медна уста,
Ка да нешто с медом једе.
Момче вељи: «Остај с богом!»
Она вељи: «Ја ћу с тобом!»
— Не мо'ш са мном, драга моја.—
Поврну се, привати је,
Певеде је на дворове!
Оде момче играт хата,
Оста млада гледат с врата.

6.

Порасла је вита јела,
Вита висока;
Под њом сједи млади Мујо
С мајком Ајкуном.
Изнад њих се тице вију,
Ситно жуборе.
— «Чујеш, мајко, чујеш Ајко,
Што тице сборе?» —
Тице зборе и говоре,
Да се женим ја».—
— Жен се, Мујо, жеп се, синко,
Жељела те ја! —
«Не куњ, мајко, пе куњ, Ајко;
Шалим ти се ја».
— Шалио се, жалио се,
Мој ти благосов! —

Пѣсни незаконченныя.

1.

Задунуше сабазорски вјетрови,
Мила моја, сабазорски вјетрови.

Те разбише у азбашчи ружице
Мила моја, у азбашчи ружице.
Под ружицом расла трава зелена,
Мила моја, расла трава зелена.
По травици ибришимли сеџада,
Мила моја, ибришимли сеџада.
На сеџаду дилбер — мома ђевојка,
Мила моја, дилбер — мома ђевојка.
На крило јој од седефа ђердефа,
Мила моја, од седефа ђердефа,
А у руке од биљура иглица,
Мила моја, од биљура иглица.
(Послѣ что-то произошло).
Наљути се дилбер — мома ђевојка,
Мила моја, дилбер — мома ђевојка;
Те саломи седефли ђердефа,
Мила моја, седефли ђердефа,
И саломи од биљура иглицу,
Мила моја, од биљура иглицу. (вас.)

2.

Сјеничко — мори — сјеничко поље широко;
Кладнице водо — кладнице водо студена
С које си стране — с које си стране Јавора?
С десне сам стране — с десне сам стране Јавора.
Дошла ми сестра — дошла ми сестра Јелена;
Довела коња — довела коња зелена;
На коња брата — на коња брата рањена;
Довела с мора — довела с мора доктора,
Да вида брата — да вида брата рањена.
Убрала киту — убрала киту левена;
На левену соко — на левену соко сјеђаше;
Сјеничко поље — сјеничко поље гледаше,
У поље свилен — у поље свилен шаторе.

3.

Бугарка ђевојка
Из бугара(х) дошла;
С бугарком ђевојком
Финафес' натукла;
Обрве навукла,
Силај сулуфице,
Румен' јагодице,
Пребијело лице.
«Ну изиди, јадо,
На та ашик — врата,
Да ми видиш драгу
У зелену башчу;
По жуту неранџу,
Како ми се шеће,
Камо ми се креће... (вас.)

III. *Пѣсни при различныхъ играхъ, также шуточныя и дѣтскія.*

1.

Синџирићи звече, хеј — вала звече!
    Звече вала, звече биља, звече ја!
За кога ми звече? хај-вала звече
    Звече вала, звече биља, звече ја!
За брата ми звече, хеј-вала звече!
    Звече вала, звече биља, звече ја!
Синџирићи звече, хеј-вала звече!
    Звече вала, звече биља, звече ја!
За кога ми звече, хеј-вала звече?
    Звече вала, звече биља, звече ја!
Даље истим начином приговарају:

за оца, за мајку, за сестру или по именима, коме ко је љуб-момак или ђевојка.

2.

Загорончице мојо (2),
За гором си расла (2),
За гором под јабланом;
На јаблан роса паде.
Скочите да скочимо,
Да росу отресемо,
Да јаблан поберемо,
Јунаке закитимо:
Јунаци — браћа наша.
Загорончице мојо и т. д.
Невјесте да китимо:
Невјесте су снахе наше.
Ђевојке да китимо:
Ђевојке су сестре наше.

3.

Скочи коло да скочимо! (2)
Да видимо, ко ће боље;
А знадемо, ко не може:
Ко се скоро ожепио,
Свако добро пожелио;
И у селу јараницах
И везени марамица.
Коловођо, дико наша!
Што се коло уморило?
Али ти се задрјемало,
Али ти се уморило?
Оком трени, колом крени,
Нек је коло свo весело!

4.

Ибришимски конци,
Црногорски момци:
«Мене ме маме,
Да ме премаме;
Хоће знати бабо,
Да је мени драго,
Не би знао бабо».

5.

Гурун гуче на јелић;
Питајте га: «Шта велиш?»
— Што се момче (име момка) не жениш?—
Момче (име) се фали,
Јану су му дали.
Јана стаде плакати,
А бабо њу 'тјешити:
«Не мој Јана плакати;
А ја имам два вола-бивола
И четире мркоња,
Све би дао за његеве бркове».

6.

Паде лист с тополе
Насред чаше попове.
Да је знала топола,
Да је чаша попова,
Све би гране савила
И чашу би попила.

7.

Колумбери сви ћепери,
Сви ћепери на вечери;
Не дадоше вечерати,
Ни по кући поглеати.
Оћу исти к милу Богу,
Да ми Бог дажда да,
Да ја дажда гори дам,
Да ми гора жира да,
Да ја жира вепру дам,
Да ми вепар сало да,
Да ја сала маци дам,
Да ми маца мачe да,
Да ја маче старцу дам,
Да ми старек стапек да,
Да ја стапек огњу дам,
Да ми огањ љеба да,
Да ја љеба дјеци дам,
Да ми дјеца не плачу.

Прибавка:

Да му дјеца порасту,
Да ми иду у школу,
Да науче читати,
Писати, рачунати;
И да иду у цркву,
У цркви да пјевају,
Да се моле Богу и служе.

8.

Ми смо млади радосни,
Поиграмо овђен,

Доклен нама дође,
Никољдан, никољдан,
Господару имендан.

9.

Чим-чика чемерика,
Али стрика зеленика;
Сунчево, соколово,
Демирово, деспичево.
Деспич паде у ливаде,
За њим цуре гологлаве
И дјетићи голотићи.
Што је мене војвода,
То је тебе војвода.
Препливаше говеда
Преко брода Јелена,
Ту му паде црјево
На краљево дрјево.

10.

Ђинђери — калуђери,
На ђинђери браду;
Не дамо ти Мару,
Ни лијепу Јану.
Пошли Петру парицу,
Да ти скује грлицу.

11.

— Труса — вера, кобила,
Доклен си га носила?
«До попова мочила».
Трусните јој сјенца,

Да вам роди ж'дрјебца,
Путонога љепа;
На чело му звјезда.
Да га турци товаре
Преко Мале — Мораве;
Ђе Морава не стане,
Ту га турци оставе.

12.

Кугле руме-думе,
На жуте дуње и на јабуке,
Около жуте, унутра љуте;
На рјечи мио, на срце гнио.
Тако је сваки,
Туђин ко,
Нека Бог га убио!

13.

— Мац-мацане, копрцане,
Што си мене сир изјио?—
«Нијесам га ни видио,
До трошицу на полицу.
На зубе ме меко бјеше,
Низ грло ме слатко бјеше.
Већ нијесам сира јио,
Та га вазда не желио».

14.

Трумба-лумба пакарале,
Више куће Дарманове.
Оно није трумба — лумба,

Но Дармана жена бије
Тресницама у гузицу,
А столицом у главицу.

15.

Тпруки-чула, реме-чула;
Реме текла и претекла.
Претекла те божа матаница
На враницу-кобилицу.
Сврћи, враие, на вечеру!»
— Немам каде вечерати,
Ни на дворе поглеати.
На дворе су Угричићи,
Дворе те ми поарати. —
Деспот паде у ливаде,
За њим буле гологлаве,
И орлови, голубови
И зли коњи копитови.

Приговоры.

Девет сестримица: дилбер Јована и Драгомана, и Јелисава, и Добрисава.

Отуд иде Анђуша, Ђузел-Менђуша, Ђузел-Лукава, јаглук украла у царевића Драгомановића, ој дел' Мустафа! (Жупа Никшицкая).

Чобаны, держа палку стоймя на концахъ двухъ пальцевъ, бѣгаютъ съ него, стараясь удержать равновѣсіе, приговариваютъ: «Једно голе, два голе, три голе, трокушан, трокушица, вечикос, тркизец.»

IV. *Колыбельныя пѣсенки* (*уколебавке*).

1.

Њина, њина малу дјецу;
У планину, у крајину,
Пуна доље, пуна кућа.
Њина мајка своју дјецу
У планину, у крајину.
Шета Бета у Радета;
Шика мајка свога сина,
Чобанина, крајишника,
У планину, у крајину,

2.

Њина — њина малог Милутина,
Милутина Драгутина.
Да ми иде у планину,
Да ми чува бјеле овце.
Пастири те се окупити,
Игре те се затурити,
Кола те се започети,
Ђевојке те запјевати,
А момци те поиграти,
Соколови полећети,
Гора ће се насмијати,
Мајке те се веселити,
Своју дјецу окупљати
У скупштини околини.

3.

Миле очи, сан од очи,
Сан оће ти, драго, доћи;
А да хоће, како неће,

Тебе ми се све намеће,
А на твоје црне оке,
Црне хоке, златне токе.

4.

Кокотиће шародане,
Што ти крила лепетоћу?
«Не оте ме какошице,
Разма једна кокошица,
И то јесте пиличица,
Пиличица, масличица,
Отуд дође лисичица,
Изједе ми пиличицу,
Моју милу масличицу.

5.

Њина мајка своју дјецу.
Која мајка сина њиви,
Она мајка не дангуби;
Која мајка кћере њиви,
Она мајка све дангуби.
А ја њивим јаганчара,
Јаганчара и овчара,
И четника, и војника,
И часнога убојника.
Да ми иде — ако бог да! —
У четнике, у војнике
Уз милога господара.

6.

Заспи, злато, твоја ми је нина,
Нина се је за тебе радила
Шест мајстора за петнаест дана:

Један кова, други позлаћава,
Трећи meће од злата јабуке,
А четврти космак од шимшира;
Пети меће сјајно огледало,
Шести вели: «Огледуј се, злато!»

7.

Иш, кокоте, шарено ти перје!
Све ни појеш рано прије зоре,
Те ми злато у бешику будиш:
Бих га могла и разбудити,
Него хоћу, да ми злато спава,
Да ми спава, да вељи порасте.
Кад устане, да у школу иде;
Мајка ће му колач опригати,
Кад ће злато и школе изаћи.

8.

Нина, нина, сан ти очи мами;
Мамио и, док их измамио,
Виду здрави се све веселији.

9.

Спавај, синко, сан те преварио!
Прије тебе, нег' мене крај тебе.
Санак у бешику, урок под бешику.
Уроци по гори ходили,
Траву пасли, с листа воду пили,
Тебе, сине, ништа не удили.

10.

Спавај, синко, у шикајли беши!
Та бешика на мору кована;

Ковали њу до три кујунџије:
Један куje, други позлаћује,
Трећи гради од злата јабуке.
Та бешика чак у Мисир дошла,
У Мисиру свилом наложена,
У Стамболу дибом прекривена,
Преко Сињег-Мора пренешена,
Тебе, сине, у дом донешена;
И сваке ти среће донијела,
А највише санка и напредка.

11.

Спавај, синко, санак ми заспао!
Тебе мајка у гори родила,
У горици међу вуковима;
Бјела вила бабица ти била,
Вучица ти пупак одрезала,
Кошута те мљеком задојила.

12.

Мајка пјева дјетету, кад га њиха у колијевци или кад га носи у наручју, па хоће, да га задовољи, ако је дијете што ојетко.

(Доставилъ іеромонахъ Никифоръ изъ Морачи).

Кад се ова књига штије,
Да се Москов с Турском бије.
Москови се Богу моле,
Како свога цара воле.
Пушти, Боже, тија вјетра,
Те подигни цара Петра,
Константину, славном пољу,
Попушти му, Боже, вољу

И по мору, и по пољу.
Ослободи Свету Гору,
И у Гору манастире,
По свијету све пастире,
Да мијемо мијо наше,
Да славимо име наше.
Бјеле овце саборити,
Сваком мила, како мати.
Сваки своју хоће дати
За московску сјајну круну.
Сјајна круна московита,
У Господа вословита.

V. *Религіозная пѣсенка, которую въ Зетѣ дѣти поютъ на Крещенье.*

Пољекоше, златно крило голуби, голуби;
Ус пиргове, нис пиргове цареве, цареве.
Сусрете их кум Јоване, Јоване:
«Ђе сте били, златно крило голуби, голуби?»
— Играли смо, пјевали смо у царја, у царја; *)
Роди ни се мушко чедо, Христос је;
Па ојдосмо к бистрој води Јордану,
Да крстимо Христа, сина Господа.
Устрептеће ведро небо и земља;
Препаде се Дјева Марија.
Њој говори златни куме Јоване:
«Не препан' се, света Дјево Марија;
Рећи ћемо три ријечи христове,
Да с' устави ведро небо и земља».
Утјеши се света Дјева Марија.

---

*) И далѣе повторяются послѣдніе три слога.

VI. *Свадебныя пѣсни* (*сватовске*).

Въ домѣ жениха передъ отправленіемъ съ перстнемъ для обрученія (вјеридба).

1.

У оно сјеме јесење,
У ове дворе весеље.
Штој је, те се веселе?
Младога Марка вјеримо.
Све му се племе весели,
Највише бабо и мајка
И мила браћа и сестре. (подгор.)

2.

У гору се сјекло и ломило,
У ове се дворе веселило.
Млади Марко, на твоје весеље;
Стари бабо, на твоје поштење;
Поштен био, ко те је родио. (подгор.)

3.

Расла ми трава до бјела двора.
До бјела двора младога Марка.
Туно ми Марко коња коваше,
Драга га љуба с пенџера гледаше.
Марко ми њојзи ријеч говори:
«Мич ми се отлен, мој' обје очи!
Уковах коња, тебе гледајућ».
— Ја и то хоћу, мој' обје очи,

Да га укујеш, да не путујеш;
Јере не могу сама спавати,
Ни бјеле дане изгледивати,
Ни тавне ноћи исчекивати.

Утромъ, когда сваты собираются отправиться за невѣстой и потомъ отправляются.

4.

Јарко сунце иза горе сјаше,
У ови дом добро јутро зваше:
«Добро јутро, кућњи домаћине,
Весеље ти добро сретњо било
Са свом браћом и пријатељима,
Кумовима и добротворима.

5.

Буљбуљ поје уз ружицу,
Сабах зора је.
Устај, устај, младо момче,
Справи сватове!
«А ја имам мила брата,
Справиће ми их».
Буљбуљ поје уз ружицу,
Сабах-зора је.
Устај, устај, момче,
Справи енђије!
«А ја имам миле сестре,
Справиће ми их».

6.

Ајте з богом, кићени сватови!
На пут ви добра срећа била,
Добра срећа, лијепа ђевојка.

Невjеста се гласовима нада,
Златну перу и пули-дуваку,
И биjелу хату без биљеге,
И ђеверу прстенджиjи Перу,
И младоме ђувегиjи Марку.

Пѣсни, не относящіяся къ опредѣленному акту, а вообте наиболѣе поющіяся при свадебномъ веселѣѣ въ домѣ жениха.

7.

Оj jабуко зеленико!
Зелен ти, зелен род родила.
На три гране три jабуке;
На четврту соко сjеде.
Соко гледа равно поле,
Ђе кошута воду пиjе.
— Бjеж, кошута, jадна била!
Ето ловца херцеговца,
Живу ће те уфатити,
Цару ће те поклонити;
Цар ће теби даровати
Орахово и Грахово
И све равно Сараjево.

8.

Сараj трава до рамена,
Ђетелина до кољена.
У њу пасу два jелена
И три тића пауница.
Њих му чува ђевоjчица,
Jедна божа љепотица.
На њу ми jе доламица
Права кроjа скадарскога,

Ситна шава мисирскога.
Отуд иду три делије,
Три делије у димије.
Један од њих проговара:
«Ја бих волиј ш њом чувати,
Него с царом вечерати.»
Други од њих проговара:
«Ја бих волиј ш њом чувати,
Но над Босном везир бити».
Они трећи проговара:
«Луда-ли сте, браћо моја!
Ја бих радиј шњом чувати,
Но у Стамбол царом бити.»

9.

Ладна водо поносита,
Што се криво кунијаше,
Е у тебе брода нема?
У тебе су и три брода,
А по броду босиљ расте,
По босиљу коло игра.
Из кола се магла дигне,
Из магле се соко изви.
Но га маме момчад млада
На сребрне џефердаре;
Но се соко више вије.
Невјесте га себе маме
На свилене јаглачиће;
Но се соко више вије.
Ђевојке га себе маме
На питоме ружичице;
Но се соко ниже вије;
Ђевојке су врагулије,
Те сокола премамише.

10.

Ибар вода не ма брода,
До све камен до камена;
По камену босиљ расте,
По босиљку коло игра;
Из кола се магла дигла;
У маглу се соко вије.
Мамљају га млади момци
На њихове златни ноже:
Што га они више маме,
То се соко више вије.
Мамљају га невјестице
На свилене јаглучиће:
Што га оне више маме,
То се соко ниже спушта;
Крилима им лад чињаше,
Ђевојкам се загрљаше.

11.

— Чобанине, кићена јабуко!
Јеси л' овце водом напојио? —
«Двјеста јесам, а двјеста нијесам,
Још толико иза брда јави,
И за њиме три дивне ђевојке:
За једном ље забољела глава,
А за другом срце испуцало,
А за трећом оћу умријети».

12.

Жут јаблане, подигни ми гране,
Да проведем коња крађенога
И на њега брата рањенога

Ни од пушке, ни од остра ножа,
Веħ од зуба лиjепе ђевоjке,
Што га закла под грло биjело.

13.

Благо тебе, црвен каранфиле,
Коjи цвjеташ драгоj на пенџере,
Те jе гледаш jутром и вечером,
Кад се драга свуче и обуче
И кад ħера бухе проз кошуљу.
Да ми се jе бухом прометнути,
Jа бих знао, ђе бих љетавао:
Моjоj драгоj под грло биjело,
Бих jоj пио крвцу из гр'оца.

14.

Ђевоjчица гором греде,
На вретено златно преде,
Са златом се разговара:
«Злато моjе, коме ħу тс дати?
Ко ме срете, томе ħу те дати».
Сусрете jе стар на коња:
«Божjа помоħ, ђевоjчице!
Може-ли ми злато бити,
Али злато, ал' ђевоjка?»
— Бог ми с тобом, стар на коња!
Не може ти злато бити,
Нити злато, нит' ђевоjка.—
Стари проħе, млади доħе:
«Божjа помоħ, ђевоjчице!
Може ли ми злато бити,
А ли злато, ал' ђевоjка?»
— Хаjде амо, младо момче,
Твоjе злато и ђевоjка.

15.

Ој Дунаве, ој Дунаве
Тијо вода ладна.
Превези ме, превези ме
Тамо и овамо.
Тамо ми је, тамо мије
Село омиљено.
И у селу, и у селу
Љепота ђевојка.
Пред кућом њој, пред кућом њој
Бунар-вода ладна.
Крај бунара крај бунара
Јаблан дрво расте.
Попећу се, попећу се
Јаблану на гране;
Превићу се, превићу се,
Како ластавица.
Закукаћу, закукаћу,
Кано кукавица,
Не бил' ми се, не бил' ми се,
Смиловала мајка,
Смиловала, смиловала
Мени злато дала.

16.

Полем се вије, о зор-делијо,
По равном пољу на враном коњу.
Гледа га Хајка са танка чардака:
«Ој, зор-делијо и перје твоје!
Твоје ме перје на чардак пење!»
— Ој, зор-ђевојко и косе твоје!
Твоје ме косе кроз поље носе.

Oj зор-ђевојко, oj дилбер-хајко!
С чардака сијаш, ка' сунце јарко.
Oj, сиђи амо с чардака твога,
Да играш са мном гаврана мога! —
«Oj, зор-делијо на коњу врану!
Што зорно играш на пољу равну?
Оди овамо на моје дворе,
Лако се пети на чардак горе.»
— Ето ме, Хајко, сунашце моје,
Да љубим црне очице твоје.

17.

О ђевојко овчарице!
Отуд ти је кошуљица?
Око врата сва од злата
И под грло златно пуце.
Волиј бих га распучити,
Бјело лице пољубити,
Но ми души у рај поћи:
Што ће мени рај помоћи,
Н' ове дуге, ледне ноћи?...

Иначе:

О ђевојко јанчарице *)!
На тебе су кошуљице,
Око врата све од злата,
Златно пуце под гр'оце.
Бих ти волиј пуце развит,
Но на Стамбол везир бити,
Везир бити ја л' не бити,
Тебе младу пољубити.

---

*) Которая пасетъ *јањце* (јаганце) — ягнятъ.

Въ домѣ невѣсты передъ приходомъ жениховыхъ сватовъ.

18.

Заспала мома крај мора,
Мале моја, заспала мома крај мора,
Под једно дрво маслино,
Мале моја, под једно дрво маслино.
Пунуо вијор од мора,
Мале моја и т. д.
Те сломи грану маслину,
Те трсну мому по лицу.
Љуто га мома куњаше:
«Бог да т' убио, вијоре!
Зашто ме удри у сану,
Ђе чудан санак сњевала,
Ђе бјеу тројица код мене:
Један ми дава јабуку,
Други ми дава злат прстен,
Трећи ме младу љубљаше.
Тај што ми даваше јабуку,
Тај шћаше бити мили кум;
Тај што ми даваше злат прстен,
Тај шћаше ми бит млад ђевер;
Тај сито ме младу љубљаше,
Шћаше ми бити драги мој».

19.

Соко лети преко Сарајева,
Тражи лада, ђе ће ладовати.
Нађе јелу на сред Сарајева
И под јелу простран̃у авлију,
У авлију Сумбул-удовицу
И ђевојку, питому ружицу.

Соко стаде мислит-размишљати:
Ал' ће љубит' Сумбул-удовицу,
Ал' ђевојку, питому ружицу?
Све је мисли наједно скупио,
Те он љуби Сумбул-удовицу,
Не ђевојку, питому ружицу.
Ђевојка је Сарајево клела:
«Сарајево, огњем изгорјело!
Какво у те наста безаконство,
Да се љубе Сумбул-удовице,
Не ђевојке, питоме ружице!»

20.

Вила се лоза винова
Около града Будима,
Будила кнеза Лазара:
«Устани, кнеже Лазаре!
Сунце ти дворе огрија;
Ушета Милош у дворе,
А Милош ти дворе обигра;
Пред дворе коња привеза (за копље коња...),
Да проси Јану ђевојку».
— Јана је давно прошена
На Горње — Влахе за Влахом;
Влашки је прстен у Јане,
Јани је ђердан у Влахе.—

21.

«Сеничице, лијепа ђевојко!
Малена си, ја бих те просио»:
— Ти ме проси, а ја ћу ти расти:
Једно љето тебе до кољена,

Друго љето тебе до појаса,
Треће љето тебе до рамена,
А четверто, да ми лице љубиш.—

22.

Каранфиљче, цвјеће моје,
Још да ми је сјеме твоје;
Ја бих знао, ђе бих цвао,
Мом драгоме под пенџере:
Кад мој драги легне спати,
Каранфиљ ће мирисати,
Мој ће драги уздисати;
Уздих ће се далек чути,
Чак далеко у облаке;
Богу ће се ражалити,
Нас ће двоје саставити.

23.

Плаво момче плавовите ћуди,
За два пара не бих пару дала;
За једнога црномањастога,
Ја бих дала пола бабова мала
И бих дала ђога пелифана,
И на ђога брата — капетана,
И на брата двије пушке мале,
И на пушке сахат од дуката.

24.

Дремала дрема, цара дворила,
Цара дворила, гонџу држала,
Гонџу држала па је заспала,
А из руке њој гонџа испала,

Ђе гонџа паде, ту земља пуче,
Ђе земља пуче, ту ружа ниче,
Под ружу сједи терзија Јово.
Царева шћерца каваз шијаше,
Каваз шијаше, Јова гледаше;
Ал' јој говори терзија Јово:
«Царева шћери, што си малена?
Да си велика, моја би била».
— Узми ме, Јово, бићу голема!
И мајка ми је још мања била,
Па је узрасла, тату љубећи.—

25.

Бисер Мара по језеру брала,
Према себе свога баба звала;
«Дођи, бабо и доведи лађу,
Да возимо бисер из језера».
Не ма баба, нити вози лађу.
Бисер Мара по језеру брала,
Према себе своју мајку звалаи т. д.

Нема мајке, нема брата, нема сестре; тогда

Према себе свога драга звала:
Пођe драги и довезе лађу
И одведе Мару из језера.

26.

Текла вода валовита
Из камена становита;
Под њом расла ђетелина,
Код ње сједи ђевојчица;
Свилу преде, гојтан плете,
С гојтаном се разговара:

«О гојтане, мој гојтане,
Да је мене јадној знати,
За ким ћу те раздерати,
Ал' за старо, ал' за младо?
Да је знати, — за старијем,
Бих те труњом искитила,
А кострином подкитила;
Да је знати, — за младијем,
Бих те свилом искитила,
А бисером подкитила,

27.

Јечам жњела за гором ђевојка,
Јечам жњела, јечму говорила:
«О, јечмене, жито положито!
Ја те жњела, а ја те не јела;
Сватовски те коњи позобаше —
Или моји, или брата мога,
Прије моји, него брата мога,

28.

Младо момче испод Сења прође,
Од Сења се стидно уклањаше;
Поче пјеват тихо проз сокаке:
«Је л' до Сења лијепе ђевојке,
Ал' ђевојке, али удовице,
Ал одскора младе пуштенице,
Да напоји коња и јунака?»
То од Сења нико не чујаше,
Само зачу сека Јованова;
Изнесе му у кондијер воде.
Момче нешће, ншта да погледа;
Нити гледа воду, ни кондијер,

Већ ђевојку међу очи црне.
Ђевојка се њему допанула;
Па је узе за бијелу руку,
Те је баци за собом на коња.
То од Сења нико не видијо,
'Нако соко сењанине Иво,
Па је момку ријеч говоријо:
«Стани, зете, да се огледамо!
Коме сестру на срамоту водиш?
Треба, да се, зете, даривамо
Из пушака врућијех крушака,
А од мача крвавијех пега.»
На то њему сестра одговара:
«Врћ' се натраг, мој брате Иване!
Волим узет незнана делију,
Него сјеђет брату на дворове».

29.

Два пребјега гору пребјегоше,
Пребјег момче и пребјег ђевојка.
У пребјег се поболи ђевојка:
«Бог т' убио, у пребјег ђевојко!
Што с' поболи у гори зеленој,
Ни код твоје, ни код моје мајке,
Ни чаршије, ни близу пазара!»
— Нијесам ја побољела млада,
Но да видим, хајеш-ли за мене.—

30.

Нитко не зна ничијега хала,
До ђевојке, која спава сама;
Сама спава, сама разговара,

Сама меће руке на јабуке,
Обрне се с десне на лијево,
Нит' је кога с десне, ни с лијеве,
Студен јорган око себе вије.

31.

Ој, голубе Витомире!
Не падај ми на малине:
Још нијесу сазренуле.
Кад те стати зријевати,
Саме те ми опадати,
Кано сузе ђевојачке,
Кад од мајке обраћају.

32.

Једна мајка два весеља чини:
Сина жени, милу шћер удаје;
Па ми сјетно шета испред двора.
Угледа је с пенџера ђевојка:
«Ој, тако ти, моја стара мајко!
Што се сјетно шеташ испред двора,
А ти, мајко, два весеља чиниш,
Сина жениш, а мене удајеш?»
— Право ћу ти, мила шћери, казат:
Далек' те је мајка удомила,
Три дни хода преко равна поља,
А четири преко мора слана.
Три је, шћери, блага без хесапа;
Но велику муку кажеваху:
Свекра кажу, ка' у гору вука,
А свекрву живу жеравицу,
А ђевере змаје огњевите,
А заове, кажу, као љуте гује.—

«Не плаши се, моја стара мајко!
Ја ћу томе свему угодити:
Своме свекру меко простирати,
У свему га, ка оца, слушати;
А свекрви не одговарати,
Да јој љубим руке и кољена;
Ђевере ћу далек' сусретати,
Надалеко пред обоје брата,
Сриіетањем ћурке прифаћати,
Лов прифаћат', за здравље се питат;
А за'ве ћу везти научити,
Ситна веза и књиге бијеле,
Ја ћу с тијем дому угодити».

33.

Колика је гора божурова,
Ни тица је прељећет не може;
Маркови је свати прељећеше.
Сви сватови под божур стадоше,
Ђевер снахом под жутом неранџом.
Ал' дољеће соко тица сива,
Он ми паде на жуту неранџу
И потресе цвјеће од неранџе
Марковици по свилену скуту.
Она га у киту китњаше
И златном га жицом увијаше.
Говоре јој два ручне ђевера:
«О, бога ти, мила снахо наше,
Што ти оће цвјеће од неранџе?»
Она њима стидно одговара:
— Два ђевера, два златна прстена!
Стид је мене у вас погледати,
А камо-ли с вама говорити!
Ја сам чула и казали су ми,

Да је много за'ва и ђевера;
Ја сам јадна рода сиротнога,
Па нијесам дара донијела,
Да дарујем за'ве и ђевере;
За то купим цвјеће од неранце,
Шњим' ћу миле за'ве даровати,
А ђевере са жутом неранцож.—

34.

О Цетињо, водо падносита!
Што се синоћ криво кунијаше,
Да на тебениђе брода нима?
А ја синоћ и подоцкан прођох,
А на тебе и три брода нађох.
На један брод кићене сватове,
На други брод братац и сестрица:
Сестра брату уз рукаве везе,
А брат сестри крojаше доламу.
Сестра брату пониже (полако) говори:
«Спучи, брате, пуце низ њедарца,
Да не може ни јабука проћи,
А камо-ли рука од јунака!»
А брат сестри повише говори:
«Када дође рука од јунака,
Сама ће се пуца одпучити.»

35.

Излеће соко из горе,
Отресе крила од росе;
Срете га љепа ђевојка:
«О, бога ти, сиви соколе!
Је да ли ђегођ сватова?»
— Ето ти сватови низ поље.—

36.

Кокот поjе, зору зове:
«Зора моjа, добро моjе!
Дик се, Маре, дик се, душо
Те дорани рано воде,
Да бришемо пером дворе,
Пером дворе и оборе;
Да турамо редом столе,
У столове златне чаше;
Е те дођи сада свати,
Да испиjу редом чаше.»

Когда сваты приходятъ.

37.

Добро дошли, господо сватови!
Добро дошли, jесте-ли се, млади, уморили,
Док се нашем двору доходили?

38.

Трепетала трепетљика
Пуна бисера;
Они двори, гђе смо саде,
Пуне весеља.
Ту ми бабо шћер удаjе,
Те се веселе;
Ту ми маjка шћер удаjе — потомъ: браћа —
секу, сестре — секу удаjу,
Те се веселе.

39.

Феслићен *) ми се не њиха;
Што му jе, те се не њиха?

*) Душистые васильки (basilica odorata).

Госпођа му се удаје,
На аманет га предаје:
«У вечер ми га наспите,
У јутро ми га побер'те,
У киту ми га скитите,
Златном га жицом вежите,
По брату ми га пошљите,
По брату по најмлађему».

Сваты требуютъ, чтобы имъ показали невѣсту.

40.

Отворите нам на вајату врата,
Да видимо ту нашу ђевојку:
Је л' ђевојка за нашег' јунака,
Је ли тјело за наше одјело,
Јесу л' прсти за наше прстење.
Извед', брате, сестрицу за руку.
«Ја-б' извео, али ми је жао!»
— Кад је жао, зашто си је дао?—
«Да сам знао, не би ви је дао!»

Когда сваты собираются уводить невѣсту.

41.

Полако-те, господа сватови!
Полако нам злато одводите:
Јер је наше злато научено
Свакој његи, у матере било.

Когда невѣста отправляется.

42.

Јарко сунце на истоку
Оће да гране;

Наша Мара на походу
Оће да пође.
Уставља је мили бабо,
Да још не иде.
«Ја не могу, мили бабо,
Бит' ми не може!»

Уставља је мајка, браћа, сестре—одинъ отвѣтъ: «Бит' ми не може!»

Опять въ домѣ жениха.

Когда невѣста вступаетъ въ домъ.

43.

Извила се златна жица
Из ведра неба.
То не била златна жица
Из ведра неба;
Но то наша мила снаша
Из згодна рода.

44.

Наша снаха честито ни дође,
У дворе је срећу донијела,
Пред двором је срећу дијелила:
За косом је сунце огријало,
У рукама сивога сокола,
У устима меда и шећера;
Свекрвима неодговарање,
Ђеверима хитро сусретање,
Јетрвама дивно дочекање,
Заовама миле договоре.

45.

Чија је воно ђевојка (2),
Те рано рани на воду?
Турила фесак над око,
А жути дукат на чело;
Турила перо на јеро.
Гледа је момче са града:
«Чија је вано ђевојка,
Те рани рано на воду и т. д.
Погледа своје сватове,
Како њој иду низ поле».
Говори момче делија:
«Оно је моја ђевојка.»

46.

Што лијепо низ поље гледати
Жуту дуњу међу листовима,
Ка' снашицу међу ђеверима.
Ђевер снахи ријеч говораше:
«Ој снашице, питома ружице!
Ал' си расла, бора гледајући,
Ал' мојега брата чекајући?»
— Ој ђевере, мој златни прстене!
Стид је мене тебе погледати,
Ал' некмо-ли с тобом говорити:
Ја сам била једина у мајке,
Шећер јела, шербет-воду пила,
А мила се водом од ђулсије, *)
Чистила се свиленом махрамом.—

*) Розовая вода (ђул — роза).

Варјантъ. Послѣ «Ал' мојега брата чекајући» слѣдуетъ:

«За кога си бијелила лице,
Ал' за мене, ал' за моје сејмене?»
— Нисам расла, бора гледајући,
Ни твојега брата чекајући;
Ни за тебе бијелила лице,
Ни за тебе, ни за твоје сејмене.
Но сам била једита у мајке:
Свилу прела, на памук сјеђела,
Шећер јела, шербет — воду пила.

47.

Одвила се златна жица
Од ведра неба.
То не била златна жица
Од ведра неба;
Већ то била срећа *)
Од мила Бога;
Савила се младожења
Око свог' драга.
Одвила се златна жица и т д.
Савила се невјестица
Око вјенчева.
Савила се златном куму
Око калпака;
Савила се барјактару
Око барјака.

Старому свату, куму и хозяину, а случается, и священнику.

48.

Стари свате, камо ти фала,
Кад ти се фалиш од нећеље дана,

*) Вар: Већ то била златна Стана од добра рода.

Да покупиш момке и јунаке?
А ту нема момка, ни јунака,
Не играју не пјевају за те;
Напили се воде блатушине,
Попадали, као орлушине.

49.

Пијте вино, гости наши!
Није то вода;
Но је вино краткошија,
Госте премеће;
Преметнуће млада кума,
То се ја боим.
Напиј ми се, млади куме,
Нека ти је част;
Међу браћом и дружином,
Вазда поштен глас!

50.

Посади се, домаћине,
Нека ти је част;
Међу браћу и дружину
Вазда поштен глас.

51.

Попова брада
Воља три града.
Бисер се рони,
У чашу пада:
Свака му зрно
Дукат ваља.
Око и чело
Све ти било,
Свештениче, весело — весело!

Иногда послѣ 47-й поютъ шутливую пѣсню:

52.

Травничка ђевојка
Из Травника дошла.
Синоћ бјеше млада,
А јутрос на врага!
Избила је свекра и свекрву,
Заове све и ђевере.
Моли јој се војно:
«Не мој мене бити,
Добар ћу ти бити
Кућу ти мити,
Воде доносити,
Љеба укувати;
И кад би не прошло
Сахат по акшаму,
Стираћу ти меко и високо,
Душек по душеку,
Јорган по јоргану,
Везена јастука
Под бијелу руку.»
— Слушај мене, војно!
Ако то не чини,
Кожу ћу ти дрјет,
Шиљет у чаршију,
Људма поручиват:
Ви купујте, људи,
Кожу од магарца».

Тоже и молодому.

53.

Док се младић не ожени,
Ђевојке га «брате» зову,

А невјесте «мили брате»,
Старе бабе «мили сине.»
А пошто се ожепио,
Ђевојке га «враже» зову,
А невјесте «враг ђаволе»,
Старе бабе «пасиј сине».

Когда молодые уходятъ.

54.

Соко ћера јаребицу. — Медет-медет.
Што му чини, те је ћера? — јалан-јалан
Слатко му је тиче месо. — медет-медет.
То не био соко-тица. — јалан-јалан
Но то био млади Марко — медет-медет.
Он не ћера јаребицу — јалан-јалан.
Но он ђера невјестицу — медет-медет. (Подгор.)

Когда сваты расходятся.

55.

Купус козе изједоше,
А јарице све главице;
Ид' те с Богом све званице:
Понапријед стари свате,
Па за њиме мили куме,
А за њиме војевода;
Иди, попе, без поћере.

Иные послѣ третьяго стиха поютъ иначе:

Слободи их домаћица:
«Не бојте се, све званице:
Пуни су ми коши жита,

Самјесћемо и јесћемо;
Пунан ми је тор оваца,
Заклаћемо и јесћемо;
Пуне су ми бачве вина,
Вадићемо и пићемо».

III. **Лирическія пѣсни съ эпическимъ содержаніемъ.**

1.

Дука Манделина и Марко — Краљевић.

(Од Симоне Марка Радоњића. — Васојев.).

Овце пасла Дука — Манделина,
Овце пасла Бога замолила:
«Дај ми Боже, једну рану кишу
И у кишу један прамен магле,
Да замаглим дворе Краљевића,
Да му пуштим овце у ливаде».
Бог јој пусти једну росну кишу
И у кишу један прамен магле,
Да замагли дворе Краљевића,
Да му пушти овце у ливаде.
Тај мах пушти овце у ливаде,
Кад ето ти Краљевићу Марко:
«Божа помоћ, лијепа ђевојко!»
— Бог да' добро, незнана делијо! —
«Чије овце, чијел' су ливаде?»
Она њему ријеч одговара:
«Бјеле овце Мандушића Вука,
А ливаде Краљевића — Марка».
Он удари около оваца
И уфати овна деветака,

И на овну звоно од хиљаде,
А у звону зрнце ђинђерово.
— Не фала ти, Краљевићу Марко,
Што ми узе мога деветака
И на овну звоно од хиљаде,
И у звону зрнце ђинђерово!
А ја имам овцу разблудницу,
Родиће ми овна деветака;
А ја имам брата кујунџију,
Сковаће ми звоно од хиљаде
И у звону зрнце ђинђерово.—

2.

Нађоше се брат и сестра.

(Од Стојане попа Милића Вас.).

Ракита је разгранала
Према двора Радићева;
Под њом робље починуло
И у робљу робљеница,
Једна божа љепотица,
Низ плећи њој плетеница.
Радић мајци бесједио:
«Прос' ми, мајко, робљеницу,
Једну божу љепотицу».
Мајка њему одговара:
«О, Радићу, мили сине!
Твоја сеја поробљена
У сребрну бешичицу,
Златном жицом обнешену;
Преко мора пренешена,
Крај Дунава потурена.»
Радић мајке не питао,

Но он проси робињицу;
Он њу проси, док испроси.
Па сватове покупио,
Те доведе робињицу.
Па попове доводио,
Све попове и ђакове,
Да младенце привјенчају.
А кад сташе на вјенчање,
Ведро небо наоблачи,
Из облака крвца капље,
Те Радићу по долами,
А ђевојку по марами.
Попови се зачудише,
Сви попови и ђакови.
Питају њих, младих, ђаци:
«А за бога, ви младенци!
Да нијестел' што рођаци?»
А ђевојка бесједила:
«Ја сам луда поробљена,
У сребрну бешичицу,
Златном жицом обнешену;
Преко мора пренешена,
Крај Дунава потурена,
Мајци мојој Томна име;
Имала сам девет брата,
Најмлађему Радић име.»
Нађоше се брат и сестра.

3.

Суђен је!

(Од старе Саве Дедовића Вас.).

Расла јела у осоју,
Зелен-боре у присоју;

Јела бору говорила:
«Благо теби, зелен-боре:
Тебе вазда сунце грије,
Јелу нигда ни довијек.»
А бор је јој говорио:
— Лакше тебе, дивна јело:
Тебе с врха бисер капље,
Из сриједе челе лете; —
А иза дна Дунав тече;
Крај Дунава ливадица,
На ливаду коло игра,
У то коло љепа Мара.
Мара парте изгубила
И два трака од дуката,
И од срме трепетљике.
Мара лошу ријеч рече:
Ко ће њојзи парте наћи
И два трака од дуката,
И од срме трепетљике,
Тај ће Мари лице љубит.
Но Бог уби Арапина!
Те набави криву косу,
Те покоси дивну траву,
Те он Мари парте нађе
И два трака од дуката,
И од срме трепетљике;
Стаде Мари лице љубит.
Мара мајци поручује:
«Прати мене аршин платна,
Два аршина ибришима,
Да завијем црне очи,
Да не гледам Арапина.»
Њојзи мајка поручује:
«Мучи ми Маро, суђен је!»

Къ этой пѣснѣ есть у насъ два варіанта.

Въ одномъ начинается пѣсня такъ:

Што у гору огањ гори?
Око огња коло игра
И уколу љепа Мара.

Далѣе, какъ въ первой, только послѣ являются Юговичи, которые перековали свои ружья на косы и:

Младу траву покосише.
Враг донесе Арапина,
Те он Мари парте нађе.

Въ третьей подъ видомъ Юговичей являются албанцы; приводимъ её цѣликомъ, такъ какъ она короткая.

Неда ђердан изгубила
У високе сјенокосе.
«Ко ће Неди ђердан наћи,
Неда ће му љуба бити».
То зачули Југовићи:
Мале пушке расковаше,
Саковаше криве косе;
Покосише сјенокосе,
Те нађоше Неди ђердан.
То не бјеху Југовићи,
Но то бјеху арбанаси.
Неда мајци поручује:
«Справи, мајко, аршин платна,
Да завијем црне очи,
Да не гледам арбанасе».

4.

Вукић Бранковић и Султан.

У Вукића Бра̀нковића (2).
Врани коњиц без бильега;

На чело му сјајни мјесец,
У гриву му видра игра;
Из копита огањ даје.
А за то му нико не зна,
Н'ако сестра Видосава,
Која му је зоб давала
Из ленђена сребрнога.
С Вукиђем се посвадила,
Цару га је повиђела (просочила):
«Султан-царе, господаре!
У Вукиђа, брата мога,
Врањиц коњиц без бељега;
На челу му сјајни мјесец,
У гриву му видра игра,
Из копита огањ даје.»
Кад је царе разумио,
Цар Вукиђу поручио:
«Пошљи мене коња твога,
Ја ђу тебе и два моја,
И два града невардане,
И двје ђордс непасане,
И двје моме нељубљене.»
Кад је Вукиђ разумио,
Вукиђ цару поручио:
«Султан-царе, господаре
Не дам тебе коња мога,
Да ми griднеш и три твоја,
И три града невардане,
И двје ђорде-непасане,
И двје моме нељубљене.
Здрава била глава моја
И пода мном врани коњиц.
Ја ђу коње отет твоје,
А градове освојити,

Ђорде твоје опасати,
Твоје моме обљубити».

5.

Дамјанова љуба.

Коло води љуба Дамјанова»;
А каква је љуба Дамјанова!
Сво је коло главом надфатила
И љепотом својом зачинила.
Ал' повика из луга Никола:
«Покриј лице, Дамјанова љубо!
Сад ће теби Дамјан погинути».
Али она хаје и не хаје,
Већ све љепше колом окрећује.
Пуче пушка из зелена луга,
Пуче пушка, остала му пуста!
Те убије Дамјан-господара.
Дамјан паде, а љуба допаде:
«Ој Дамјане, моје јарко сунце!
Лијепо ли ти ме бјеше обасјало;
Ал' ми брзо за горицу зађе!»
Па уфати ножа дамјанова,
Сама себе у срце удрила,
Мртва тужна крај Дамјана паде.

Вар.

Али пуца из кола Никола
И убијо Дамјан-капетана.
Дивно га је Јела ожалила,
Ожалила, па га саранила:
Над главу му цркву оградила,
Над појасом ружу посадила,
На дно ногу жубер-воду ладну,
Ко је стариј, да се Богу моли,

Ко је млађи, да руже мирише,
А ко жедан, да водице пије;
А за душу Дамјан-капетана,
А за здравље Дамјанове Јеле!...

6.

Алибег и ђевојка.

(Од старе Саве Дедовића — Вас.).

Пирлиторе, висока планино!
А Дурмитор и још височија!
С тебе ми се Биоград виђаше,
Ђе Алибег ђевојку вођаше *),
До ђевојке коња догоњаше
И ђевојци ријеч говораше:
«Ој ђевојко, дуго јадна била!
Што си тако у лице блиједа?
Али си се од мене препала,
Ал' од мога ножа и анџара?
Ал' те фата трољетна грозница?
Али си се у род уљубила?»
— Кад ме питаш, право да ти кажем:
Нијесам се од тебе препала,
Ни од твога ножа и анџара,
Нит' ме фата трољетна грозница;
Него сам се у род уљубила. —

---

*) Въ другой пѣснѣ за этимъ вставлено:

Бога моли, бего Алибего:
«Дај ми, Боже, вијор од планине,
Да подигне дувак са ђевојке,
Да ја видим, што за собом водам:
Ал' је вила, ал ју је родила,
Али јој је на бабине била?»

«Ко те љуби, змија те пољуби?»
— Кад ме питаш, право да ти кажем:
Два трговца с мора дебелога,
Два пашинца из пашина двора,
Два беговца из бегова двора,
Асанота из Јасеновога. —
«Кад љубише, што ти мита даше?»
— Два трговца с мора дебелога
Дадоше ми хиљаду дуката;
Два пашинца из пашина двора
Дадоше ми два жута кавада;
Два беговца из бегова двора
Дадоше ми два златна ћемера;
Асоната од злата јабуку. —
«А ками ти то толико благо?»
— Раздрла сам два жута кавада,
Продала сам два златна ћемера,
Потрошила хиљаду дуката;
А ево ми од злата јабука».
Пружи њему од злата јабуку;
А бег ману, одсјече њој руку.

7.

Малисор и пашиница.

(Од Марице Горове).

Лов ловио Малисоре
Покрај двора пашинога.
Угледа га пашиница,
Маха руком и марамом:
«Ојд' овамо, Малисоре;
Господара дома није,
Но је поша' у планину,

Доћи неће за годину;
А да неће ни за двије, штете није».

. . . .

Меко му је простирала,
Мудра бјеше пашиница,
Трије страже поставила.
Једну стражу на крај мора,
Ону другу насред' поља,
Ону трећу на стомборе.
Вика стража са крај мора:
«Бјеж' из двора, Малисоре!
Ево паше из планине».
Малисоре бјежат шћаше,
Ма му не да пашиница.
Вика стража са сред поља:
«Бјеж' из двора, Малисоре!
Ево паше из планине».
Малисоре бјежат' шћаше,
Ма му не да пашиница.
Вика стража из стомбора:
«Блеж' из двора, Малисоре!
Ево паше из планине».
Малисоре низ прозоре!
Двије пушке оставио.
Пашиница у стомборе;
Но и паша у стомборе,
Па он пита пашиницу:
«О, бога ти, пашиницо!
Што ти ј' коса помршена,
Што су очи замућене,
Што су њедра отворена?»
— О, бога ми, господару!
Што ми коса помршена,
Глава ми је забољела;

Од велике главобоље
Сами су ми сузе ишли;
Што су њедра отворена,
Ђеца су се шњом' играли. —

8.

Приморкиња и Алибег.

Приморкиња коња јаше,
Коња јаше, сабљу паше,
На Дунав се назираше,
Сама собом говораше:
«Фала богу, згодна ли сам!
Танка стаса и висока,
Бјела лица и румена;
Још да су ми очи црне,
Три би града премамила
И у граду Алибега,
Алибега ал' му брата».
То бегове слуге чуле:
«Слушај, беже, господаре!
Приморкиња коња јаше и т. д.
Алибега ал' му брата».
Бег слугама нерeђује:
«Уватите приморкињу,
Мјерите њој косу с мачем».
Уватише приморкињу,
Мјерише њој косу с мачом,
Кад јој коса, ка' два мача.
Поведоше приморкињу,
И била је бегу љуба.

9.

Највјернији друг — љуба.

Овце чува чобан Павле
Крајем воде и Дунава;
Шетњу шета покрај воде
Доклен нађе златан ђердан.
Пође плачућ Павле дома,
Стаде проват своју мајку.
Пита мајка сина Павла:
«Што је тебе, сине Павле?»
— Како што је, стара мајко!
У њедра ми љута змија;
Но ти пружи десну руку,
Те извади љуту змију.—
«Ојд, отолен, сине Павле!
Волија сам десну руку,
Него тебе, сина мога».
Напријед је суминуо,
Сусрете га мила сестра:
«Што је теби, брате Павле?»
— Како што је мила секо!
У њедра ми љута змија;
Но ти пружи десну руку,
Па извади љуту змију.—
«Ајде з богом, брате Павле!
Волим своју десну руку,
Него тебе, брата мога».
Када виђе, што је сестра,
Напријед је суминуо.
Сусрете га вјерна љуба:
«Штоје тебе, мио Павле?»
— Како што је, љубо моја!

У њедра ми љута змија;
Но ти пружи десну руку,
Те извади љуту змију. —
Када зачу вјерна љуба,
У њедра му руку тури,
Те извади златан ђердан.
Пођс љуба појућ дома,
Оста мајка ћером кукат.

10.

То-же — иначе.

Синоћ ово добо
Виле пробректаше:
«Марка проведоше!»
Марко зове мајку:
«Мајко, дај откупа!»
— Марко, штој откупа? —
«Мајко, десну руку».
— Прођи с богом, Марко!
Без тебе ја могу,
Без руке немогу. —
Марко сеју зове:
«Селе, дај откупа!»
— Марко, штој откупа? —
«Селе, црне очи».
— Прођи с богом, Марко!
Без тебе ја могу,
Без очи не могу. —
Марко љубу зове:
«Љубо, дај откупа!»
— Марко, штој откупа?

«Љубо, русу косу!»
— Без косе ја могу,
Без тебе не могу. —

Неоконченныя.

1.

Пиперске ђевојке и паша.

Запојаше пиперске ђевојке
На Морачу, на ту воду ладну:
«Фала Богу, фала јединоме,
Ђе осташе у Рогаме куле,
Мало село, веља грађевина».
Оне мљаваху, никто и не чује;
То зачуле аге подгоричке,
Ушеташе паше под шаторе:
«Слушај, пашо драги господаре!
Запојале пиперске' ђевојке
На Морачу, на ту воду ладну:
Фала Богу, фала јединоме,
Ђе осташе у Рогаме куле,
Мало село, веља грађевина».
Уфатите пиперске ђевојке,
Доведите мени под шаторе.
(Ходили, но успѣть не могли).

2.

Паша и три танке робиње.

Ђевојка је црне очи клела:
«Црне очи, да вас Бог убије!
Све виђосте, јутрос не виђосте,

Ђе ви паша испод ћошка пројђе
И поведе три тапке робиње.
Једна бјеше танка и висока,
Друга бјеше бјела и румена,
Трећа јаше коња поред паше.
Свезане јој и руке, и ноге;
Она паши ријеч говораше:
— Аман, пашо, аман господаре!
Зенђије ми ноге прекидоше,
Букагије турајли — димије,
Белензуци моје бјеле руке. —
Скочи паша, ка' да се помами,
Па јој смаче с рука белензуке,
А раскопча тешке букагије,
Па је скиде са коња витеза.
Постави је у зелену траву,
Те јој младој обљубио лице...

3.

Смѣшанная, составленная изъ двухъ.

У насъ она имѣется въ трехъ экземплярахъ, а есть и напечатанная. Изъ нихъ только въ одномъ начало связывается съ концомъ; а въ другихъ есть какой-то пропускъ и вмѣсто одной можно считать двѣ различныхъ пѣсни. Во всей полнотѣ приведемъ одинъ экземпляръ, а другіе употребимъ, какъ варіанты.

Паде магла по Бојани,
Медна роса по ливади;
Нитко росу проћ не мога,
Само једна боса Мара;
Ни она је проћ не мога:
Попузну јој десна нога,

Десна нога, љева рука; *)
Тун' ми Мари прстен паде.
Тун' се Марко нагоњаше,
Мара њега бијеђаше:
«Ти ми, Марко, прстен нађе».
— Нисам, Маре, жи(ве) ми главе;
Но сам синоћ с лова доша, **)
Јутрос рано у лов поша;
Пуштах хрте низ ливаде,
А загаре низ дубраве:
Лов'те, лов'те, мои хрти,
Мои хрти и загари;
Што год лова уловите,
Вама месо, мени кости».
«Што ти хоће голе кости?»
— Да направим кључ од града;
У граду су ми девет брата,
Међу њима једна сестра. ***)
Ту ми сестру сунце проси;
Сва је браћа редом даjу,
Најмлађи је не даваше:
««Стан'те, браћо, јадна браћо!
Сунце оће много дара:
Свака звјезда по махраму, ****)
Мјесечина јаглачину,
А Влашићи опанчићи»».

*) Сплузну јој се десна нога,
Придржа се љевом руком;
Паде Мари прстен с руке.
**) Ја сам синоћ с војске доша'
А јутрос сам у лов поша'.
***) Међу њима зеленкоса,
Сунце проси зеленкосу.
****) Влашићима опанчићи,
А мјесецу кошуљицу,
Сунцу ћемо зеленкосу.

Третій экземпляръ во второй половинѣ совершенно сходенъ со вторымъ; только другой оттѣнокъ дается въ слѣдующихъ стихахъ:

Да ја скујем кључ од града,
Да отворим граду врата,
Да ја видим, штој' у граду.
А' с'у граду девет брата,
Међу њима једна сестра
Име јој је зеленкоса;
А ту сестру сунце проси.

Но начало въ нем совершенно другое:

Садих јелу на камену (2),
Наврнух јој жубер — воду,
Ставих стражу младу мому.
Не виђех је за годину;
Кад ја пођох, да је виђу,
Не могах се примакнути
Од брзине жубер — воде,
Од љепоте младе моме,
Од висине витс јеле;
О њој висе златне гране.
Макох, једну да окинем,
Не могох је окинути;
Макох, другу да окинем,
Не могох је окинути;
Макох, трећу да окинем,
Трећу могох окинути.

Далѣе пѣвецъ не зналъ и перешелъ прямо ко второй половинѣ предыдущихъ экземпляровъ.

VIII. *Пѣсни эпическія, поющіяся безъ гуслей (на предушкс).*

1.

(Спѣта Марицею Горовой).

Начинается она погибелью никшицкаго юнака Дьюлекъ-бега (1852 г.), затѣмъ изза него турки нападаютъ на Черногорію, а какъ шло дѣло, пропущено; есть только заключеніе, въ которомъ тоже немного пропущено.

Сину муња из осојне банде,
Из осојне из букова шушња.
Није оно муња, ни стрјелица,
Но делија Мика Вуковићу,
У руке му крстача — барјака;
Барјак бачи на борову грану,
Са Ђулека уграбио главу.
Зачуди се сва гора и трава
И сва јадна сиротиња раја,
Куд се ђеде са Ђулека глава.
Из планине нешто проговара:
«Не чуди се ни горо, ни траво!
Ни сва јадна сиротиња — раја,
Куд се ђеде са Ђулека глава.
Ето глава на Цетиње равно,
Ђе су многе окапали главе
Од Никшића и Ерцеговине».
То се чудо надалеко чуло,
То је чуо цар Отмановићу;
Па је ситну књигу направио
И посла је на Цетиње равно,
А на руке Петровићу књазу:
«Чујеш-ли ме, Петровићу — њажe!
Ал' не чујеш, ал' хабера не маш?
Што си твоју силу насилио,
Те си моје погубио слуге,

Изгуби ми Бећка и Ђулека!
Кунем ти се и вјеру ти дајем:
Ја ћу моју опремити војску
И твоју ћу попрштити рају.
Шиљем војску па четире стране:
С једном војском на Грахово равно,
С оном другом на Црмницу малу;
С оном трећом на Бјелопавлиће;
А с четвртом подъ Острогъ—планину,
На Повију, малу Московију».
Како река', није преварио.

(Пропускъ и заключенье).

Одржа се Црна — Гора храбра.
Црна — Гора — мјесто мало,
Јуначкијем дјелом славно,
А у свијет прослављена,
Царом Петром порођена

(еще что-то пропущено).

Носи главу вилофску;
Мудра глава све сустиже
И војнике на бој диже,
Међу њима ријеч рече,
Таман ка'да мед истече:
«Моја браћо, црногорци!
Ви видите с оба ока,
Е се везир за крш згучи,
Од пушке га рана мучи».

2.

Грујице Посестрима.

(Од Голе ђевојке у Морачи).

Подранила туркиња ђевојка,
Подранила јутром на водицу,

Да донесе воде у маштроти.
Но ђевојка мало зачамала,
Њу ми мајка остарала кара:
«Курво једно, а не моја ћерко!
Што ти јеси на води чамала?
Ти се јеси с неким састајала!»
Она с' мајци криво кунијаше;
Али њојзи лажа не помага,
Не помага лажа ни заклетва;
Но да ћаху њој извадит душу,
Она млада казат не оћаше,
Ђе је била и што је виђела,
С киме ли се за што л'побратила.
Стара викну, ка' да се помами,
Повикнула своје девет синах
И десетог бега Атлагића.
Бег скочио од земље на ноге,
Поскочио ка' да с' помамио:
Своје девет довикује синах;
Сви најбоље коње појахаше,
Поћераше Грују и Новака.
Ка' то виђе Новак и Груица,
Утекоше у гору зелену,
Унесоше рањен' Радивоја;
Турише га у буково шушље,
Затрпаше јеловијем грањем.
У то стиже девет Атлагићах,
Оборише огањ из пушаках.
Дочека их Новак и Груица,
Џевердане своје изметнуше,
Свак по неког уби Атлагића;
Доватише с' коњах њиховијех,
А тргоше маче од бедрице,
Све су девет изгубили били,

А десетог живог уфатили;
Пак и њега изгубит' оћаху,
Ал' га не да Новаковић Грујо:
«Атлагићу, дијна ти твојега!
Проказа л' ме моја посестрима?»
— А тако ми дијна и крсмета,
Није — рече — проказала,
Проказала твоја посестрима,
Но вољела главу изгубити;
А ми сами јесмо с' осјетили,
Те за вама у поточ потекли».
Грујо њему живот опростио
И сестри га његовој послао,
А вијерној својој посестрими,
Све девет му поклонио главах
И хата му био повратио;
Атлагић је отле појахао.
Ал' га чека остарала мајка,
Да радосне њојзи каже гласе,
Она гледа, иду л' Атлагићи.
Док угледа најмлађега сина,
По имену Атлагић Османа,
У зобнице нешто нагучио;
Једва чека, да одјаше сине,
А док мајци на кулу изађе;
Па га пита: «Што ми носиш, синко?»
Осман мајци кротко одговара,
А истресе своје браће главе:
«Грујо ти се поздравио, мајко!
И посла ти на пешек карпузе,
Нека знадеш, да кога имадеш».
Мајка писну, а Османе вриснү,
А загрли своју милу сеју,
Пољуби је и два и три пута:

«Фала тебе, моја мила селе!
Све, која си поднијела,
А свог побра браћи не издала,
Те ми с тебе живот опростио».

(Изъ сборника С. Милутиновича № 76).

3.

Златна свирала.

(Од Јаглике Мушкобане у Морачи).

Лов ловио паша Џин-Алија,
Лов ловио крај краљева двора,
У крај двора краља Владислава;
Лов ловио па се уморио,
Па свратио краљу на ужину.
Лијепо га краље дочекао,
А су своје двије снахе младе.
Наслања се млађа на старију:
Дробан јој се бисер одолио,
Дробни бисер и камење драго.
А то гледа паша Џиналија,
Њу ми гледећ', гледат' не могао;
Па он пита краља Владислава,
Имаде-ли још којега сина.
Њему каже по истини краље:
«Имам једног тамо у планини,
А на име чобан Мијаило.»
Паша њега опет упитао:
«Јеси л' сина, краље, оженио?»
— Нијесам га—рече—оженио.—
Паша њему шћерцу обећава;
А крањ паши вако одговара:
«Не може ни вјера поднијети!
Већ ти булу привежи турчину».

Наљути се паша Џинајлија,
Па отиде двору бијеломе,
Посла момке у Шару-планину,
Да уфате чобан — Мијаила,
Да га жива свом паши доведу.
Ал' ну-то им муке и белаја,
Никако га преварит' не могли.
У томе су игру заметнули,
Бацају се камена с рамена.
Ал' Мијајло не бача оружја,
Под оружјем свјема преметао,
Под оружјем свјема одскочио.
Док на трку искочили били,
Ту оружје сви оставе своје;
Тада скоче пашине делије,
Сви сплахаше те га уфатише,
Наопако руке савезаше,
Па га паши своме поведоше.
Мијајло је дружби говорио:
«Моја браћо, остала дружина!
Причувајте моје бјеле овце,
Док Бог даде те се к њима врнем».
А кад био према дворовима,
Према двора паше силенога,
Молио се чобан Мијаило:
«О за Бога, дванаес делијах!
Попуштите моје бјеле руке,
А додајте свиралу ми златну,
Да ја узмем жељу од свирале».
То делије за мобу примиле,
Попуштиле чобанину руке,
Дадоше му злаћену свиралу.
Једним прстом у њу ударио:
«Авај мене, миле снахе моје!»

Другијем је прстом ударио:
«Авај мене, моја стара мајко!
То ти хоћу жељан умријети».
Па трећијем прстом ударио:
«Бог т' убио, мој мио бабајко,
Што си с турком пио вино рујно!»
Још оћаше прстом ударати,
Не даше му дванаес делијах;
Још оћаше чобан бесједити,
Не даше му пашине делије:
Узеше му злаћену свиралу,
Свезаше му наопако руке,
Одведоше паши Џинајлији,
Сједоше га паши ус кољено.
Ал' му вели паша Џинајлија:
«Потурчи се, чобан Мијаило!
И даћу ти лијепу ђевојку,
Да је љубиш, кадгод се пробудиш».
Мијаило њему одговара,
Те бе' страха и ка' да се кара:
«Не бих ти се, пашо, потурчио,
Да ми дадеш ћерцу за љубовцу
И царево свеколико благо!»
Паша таде пареди делије,
Да у пољу хендек ископају,
Те Мијајла жива укопају,
Укопају жива до појаса,
Да им нишан буде на биљегу.
Укопаше г', па га нишанише;
Како кои стрељат долазио,
Тако њега стрелом погађаше.
А ли трже краљевић Мијајло,
Трже собом тамо и овамо,
Искочио јунак ис хендека,

Па пролеће кроза све делије,
Те одлеће на бијелу кулу;
Како дође, пашу је удрио,
Удрио га ногом у мјешину,
Прште паша, ка' од јаја љуска.
Па Мијајло више с' не обзире,
Но својега подби џефердана,
Па утече нис то поље равно.
Он не бјежи к свом' бијелу двору,
Нити бјежи у Шару—планину,
Већ он бјежи цркви Вилендару;
Ту се у пут покалуђерио,
Свети Саво јесте био,
Кои но се и данданас слави
У србаљском роду и народу.

(Изъ того-же сбор. № 77).

4.

Марков лов

(Од Госпаве Морачке, ђевојке).

Подранио Краљевићу Марко,
Подранио у лов у планину:
Не моли се Богу и неђељи,
Но отиде лов ловити зором.
Лов ловио три бијела дана,
Лов ловио, ништа не добио,
Пак се врне натраг низ планину.
А кад био на воду Јабуку,
Марко глену у воду студену,
Ал' у води змију сагледао:
Змија му се коња прифатила,

Пење му се ус коња шарина,
Пак се с коња Марка прифатила,
Око грла Марку се обвила,
Обвила се седамнаес путах;
Отлен Марко нис планину крену.
Па кад брже своме двору дође,
Он са шарца свога не сјахује,
Но дозива мајку Евросиму,
Да јој каже, што је уловио.
А кад мајка змију сагледала,
Она бјежи у бијеле дворе,
А остави свога сина Марка,
Да га змија за гроце стеже.
Опет зове Краљевићу Марко,
Зове баба Вукашина краља,
Да прифати, што је уловио,
Уловио његов сине Марко.
Кад изиде Вукашипс краље,
А пред своју пребијелу кулу
И кад виђе змију око Марка,
Плећи даде, а бјежати стаде.
Опет Марко силно повикује,
Довикује у дворове бјеле,
А на име своју вјерну љубу:
«Изађ' де ми, Видосава љубо,
Да ми примиш, што сам уловио!»
Кад изиде љуба Видосова,
Кад сагледа свога господара,
Она писну из грла бијела,
Па сестрими ону змију љуту:
«Богом сестро, шаровита гујо!
Опрости ми мога господара,
Господара Краљевића Марка!»
А с Марка јој змија проговара,

Проговара него Краљевићу:
«Ајде натраг опетена Марко,
Носи мене гори у планину,
Оклен си ме, Марко, шићарио».
Нејма куда Краљевићу Марко,
Већ обрну шарца од мејдана,
Он отиде опет ус планину.
А кад дође на воду Јабуку,
Отиде се одмотават' змија
И краљеву бесједити Марку:
«Знај ме добро, Краљевићу Марко!
Ја сам тебе поклонила љуби;
А не би се главе наносио,
А камо ли лов ловио лахки,
У планину у свету неђељу!»
Сиде змија, у воду заплива,
И Марко се њојзи кунијаше:
«Хоћу пазит' љубу и неђељу,
Пазит' боље од очњега вида!»
(Изъ того-же сборника № 153).

Б. **Пѣсни эпическія** (јуначке, које се пјевају уз гусле).

I. *Двѣ пѣсни мистическаго содержанія.*

1.

Барјактар Ђуро оженио се с вилом.

(Прибиљежио је Томо Ораовац из Куча).

Захвали се Ђуро-барјактаре
На Медуну, у Куче крваве,
Да се нигђе оженити неће,
Нит' с влахињом, нити са туркињом,
Н' ако с комском вилом загоркињом.

То зачула остарала мајка,
Те говори Ђуру-барјактару:
«Чу-ли мене, о мој синко Ђуро!
Нико досад није на свијету
Са вилом се, синко, оженио;
Па не можеш ни ти, Ђуро мио!»
Ал јој рече Ђуро-барјактаре:
«Не збори то, моја мила мајко,
Не мој сина с тијем убијати,
Не мој срце моје искубати,
Јер да нисам гледа' комску вилу,
Не бих теби ово говорио.
Кад сам ланих на планини био,
На Царине под Ком излазио,
Тад ја виђох пребијелу вилу
У пећини у кому планини,
Ђе је бјело разгрнула платно,
Ал' јој од њег' бјење бјеше лице,
Руменије, нег' у пехар винце,
Тад је мене срце понијела;
Па ако се са њом не оженим,
У земљу ћеш мене закопати».
Кад то зачу остарала мајка,
Тад' је Ђуру сину говорила,
Овако је Ђура сјетовала:
«Кад не може другојаче бити,
Ти послушај мојега савјета,
Ако слушаш, кајати се нећеш.
Ледна зима када, сине, прође,
А весели ђурђев—дан кад дође,
Тад' ће виле из Кома изаћи,
На ђурђев-дан на Рикавцу поћи,
Да се купљу у плаво језеро.
Ти појаши претила дорина.

Хајде право преко свих планина,
Прије зоре дођи до језера
И сакриј се у буково лишће.
А кад дођу пребијеле виле,
Оне ће се стати свуковати,
У језеро голе ускакати,
На сухо ће хаљине ставити;
Па која се тебе, Ђуро, допанула;
Уграби јој бијело одјело:
У њом су јој крила сакривена,
Без којијех лећети не може,
Нити поћи у Ком, у планину;
Већ за тобом свуда ће одати,
Д'ако би јој рухо поклонио.
А ти натраг не окрени главе,
Док не дођеш на Медуну граду».
Кад то зачу Ђуро-барјактаре,
Од радости на ноге скочио,
Старој мајци руку пољубио,
Па овако њојзи бесједио:
«Е вала ти, моја мила мајко!
Ти с'и мене дивно сјетовала,
И тако ћу, мајко, учинити,
И с вилом се оћу оженити».
Па све броји мјесеце и дане,
Док бијели ђурђев-дан не сване.
А кад бјели ђурђев-данак дође,
Он појаха претила дорина,
Па га крену уз Куче крваве;
Па он иде преко свих планина,
Доклен дође Рикавцу — језеру.
А кад тамо јунак долазио,
Код језера се мало одморио,
Па се сакри у буково лишће,

Да га не би видијеле виле.
Чим је зора била забјелина,
Ал' ето ти три бијеле виле,
Које сјају, ка' звјезда даница.
Чим су пале код плавог језера,
Одмах су се стале свуковати,
У језеро голе ускакати.
Каде свака у воду скочила,
Тад устаде Ђуро-барјактаре,
Па најљепшој узе одијело
И појаха дебела дорина,
Идућ живо преко свих планина;
Доклен дође у Куче крваве,
На Медуну, граду бијеломе,
А са њиме сама гола вила.
Издалека мајка видијела,
Од авлије врата отворила:
Левом руком сина загрлила,
А десном је вилу дохватила;
Па их води двору бијеломе.
А на знање дадоше свакоме,
Да се с вилом Ђуро оженио.
Тун' весеље велико чињаше,
Па на свадбу браћу окупише;
Још дозваше и попа, и кума,
Те вјенчаше Ђура-барјактара
С пребијелом вилом загоркињом.
У друштву су они живовали
За дваесте и осам годинах
И дивни су пород породили,
Баш три сина и четири шћери.

На этомъ пѣсня оканчивается; но преданіе идетъ дальше. По совѣту матери Дьюро-барьяктаръ похищенную имъ ру-

башку вилы заперъ въ сундукъ. Но пришло имъ время женить сына; на свадьбу собралось много гостей и было большое веселье. Затѣялось *коло*; жена стала молить мужа дать ей рубашку, чтобы легче поскакать въ *коло.* «Послѣ столькихъ лѣтъ — говорила она — можешь не бояться, что я уйду. Еслибъ я рѣшилась оставить тебя; то не оставлю дѣтей.» Мужъ согласился; а она, проплясавши два-три раза, ухватила четыре дочери и улетѣла съ ними на Комъ- планину.

По другому разсказу у нихъ было четыре сына и двѣ дочери, и, улетая, вила схватила подъ пазуху только сына и одну дочь; а оставался еще грудной ребенокъ. Испуганный отецъ успѣлъ только спросить: «Что мнѣ съ нимъ дѣлать?» — Пусть попьетъ изъ того серебрянаго бокала — отвѣтила она — и ему не потребуется больше молоко матери». Только онъ это сдѣлалъ, какъ ребенокъ полетѣлъ за матерью. Хотѣлъ было также напиться и другой, только что женившійся сынъ, чтобы улетѣть; но ему жаль было оставить молодую жену.

Пѣсня эта была напечатана въ словенскомъ журналѣ «Slavjan. Časnik slovenstven i uzajemen za slavjane knjizevne i prosvëtljene. Vreduje—Mtija Majar. Celovac: 1875, №№ 8 и 9. Тамъже находится и окончаніе въ прозѣ, которое однако мы передаемъ по устному сообщенію Т. Ораховца, потому что печатнаго текста намъ не удалось видѣть.

Съ подобнымъ же содержаніемъ, но нѣсколько иначе, есть пѣсня въ сборникѣ Б. Петрановича (Српске народне пјесме из Босне — Сарајево, 1867, мал. 8°, Ч. I, 360) «Влашићу Павлу побјеже вила» (№ 17).

2.

Луди Јован бачен у тамницу.

(Записалъ въ Подгорицѣ черног. протодьяконъ Ф. Радичевичъ).

Што висока цариградска врата,
На њих сједи Јованова мајка,
Па ми шика лудога Јована:

«Нинај — нинај, лудани Јоване,
Да би Бог да' и Богородица,
Да преузмеш све царево благо
И цареву ћерцу за љубовцу».
То зачуше двје цареве слуге:
«Аман царе, аман господаре!
Мајка шика лудога Јована,
Те га шика на царева врата,
Да јој Бог да и Богородица,
Да преузме све царево благо
И цареву ћерцу за љубовцу».
Цару се је мучно учињело,
Па ми посла до два тавничара:
Дофатише лудога Јована,
Метнуше га у дно од тамнице,
Нек га једу змије и акрепи,
Нека му је вода до кољена,
Нек тамнује за девет година.
Кад се пуне девет напунише,
Отворише студену тамницу,
Кад онамо Јован на столици
И до Јова јованова мајка;
А пред њима синија од злата,
На синији гуја преплетена.

Ту-же пѣсню только по своему поютъ и подгорицкіе турки:

У Будима деветеро врата,
И десета од сувога злата.
У Будиму нико не бијаше,
Него Мујо и мујина мајка.
Мајка Мују у бешици љуља,
Уз бешику танко попијева:
«Расти, расти, нејачак Мујага,
Па прихвати царство дједовину

И везирство своју бабовину.»
Она мисли да нико не чује,
Ал' то чула два лака улака,
Они иђу тер паши казују,
Посла паша два лака улака:
«Донесте ми малога Мујагу.»
Отиђоше два лака улака,
Донесоше нејака Мујагу.
Говорио паша улацима:
«Носите га у нову тавницу,
Ђе но лежи вода до кољена,
По којој се џилитају гује».
Послушаше два лака улака,
Бацише га у нову тавницу
Ђе но лежи вода до кољена,
По којој се џилитају гује.
Тако прође девет годин' дана.
Кад настала година десета,
Одна вели паша улацима:
«Хајд' донесте кости Мујагине.»
Послушаше два лака улака,
Они иђу у нову тавницу,
Од тавнице отворише врата.
У тавници шедрван водица,
Око воде румена ружица,
Туде Мујо авдест узимаше,
Хурија му махраму држаше,
А друга му срџаду стераше.
Они иђу те паши казују.
Томе с' паша добро зачудио,
Па он иде собом на тавницу.
Кад је дош'о пред нову тавницу,
У паши је живо срце пукло.
Оста Мујо на пашину мјесту,

И прихвати царство ђедовину,
И везирство своју бабовину.
(«Луча» 1899, I, стр. 48). Прибиљежио Саво Миладиновић.

II. *Двѣ пѣсни о Георгіѣ Кастріотѣ Скандербегѣ.*

(Записаны отъ Вукоты Арсова Ковачевича изъ с. Божичей въ Васоевичахъ).

Исторія Георгія Кастріота Скандербега такъ тѣсно связана съ исторіей Зеты того-же времени, именно съ исторіей Стефана Черноевича, всѣ двадцать четыре года своего правленія отдавшаго на совмѣстную со Скандербегомъ войну съ турками,— что мы въ исторической части нашего сочиненія (Т. I, стр. 410—415 и въ примѣчаніяхъ стр. 704—708) отводимъ ему особое мѣсто, при чемъ стараемся уяснить смыслъ и значеніе этой связи. Рядомъ съ этимъ мы замѣтили, что въ Черногоріи много разсказывается народомъ о Скандербегѣ и съ нимъ связываютъ черногорцы нѣкоторыя свои народныя преданія, какъ напр. Кучи о происхожденіи рода Дрекаловичей и др. Кромѣ преданія, есть объ немъ и пѣсни.

Въ то-же время, пользуясь общеніемъ съ албанцами, мы старались и у нихъ найти преданіе или пѣсню о Скандербегѣ; но къ удивленію нашему ничего не нашли, кромѣ самыхъ общихъ воспоминаній, какъ и вообще у нихъ очень слабо историческое преданіе, а ничего подобнаго сербской юнацкой пѣснѣ нѣтъ и въ зародышѣ (объ этомъ мы также высказывались и надѣемся еще поговорить отдѣльно). Въ Черногоріи мы знавали нѣсколько албанцевъ изъ племени Мирдитъ, которые такъ близко живутъ къ Кроѣ, столицѣ Скандербега, и были между ними хорошіе пѣвцы. Изъ нихъ одинъ, проживающій въ г. Ульцинѣ, спѣлъ мнѣ объ немъ коротенькую пѣсню (конечно. поалбански), но тутъ-же заявилъ, что онъ перенялъ эту пѣсню у

черногорцевъ, у которыхъ есть большія пѣсни. Тамъ-же онъ указалъ мнѣ одного Куча, который и спѣлъ пѣсню о Скандербегѣ въ родѣ той, какую мы еще раньше записали въ Васоевичахъ.

Что у сербскаго народа всегда былъ возбужденъ интересъ къ этому герою, доказательствомъ служитъ сказаніе объ немъ, сдѣланное по Барлецію, которое мы знаемъ по двумъ спискамъ: одинъ не позже второй половины XVII в. въ Импер. Публич. Библ. (О. IV, № 341); а другой XVIII в. въ цетинской митрополичьей разницѣ; и сверхъ того еще въ хронографѣ Московской Синадальной библіотеки (Изборникъ А. Попова 1869 г. стр. 156—159) *). При этомъ Скандербега считаютъ сербомъ Черноевичемъ, и многія имена, встрѣчающіяся у Барлеція, также передѣлываютъ на сербскія, да и Албанію считаютъ сербскою страной. Л. Ковачевичъ, во время своего путешествія по Черногоріи, нашелъ на одной книгѣ у нѣкоего Стефана Врковича запись: «Прѣстави се господинь Ивань Кастриѡт ва дни цара Амоур (ата) въ ле(то) ѕцмє (1437), мѣсеца маіа ѻ днь ч...... (четвртькь)». **)

Запись эта, конечно, въ новѣйшей перепискѣ, очевидно сдѣлана современно событію. Все это, взятое вмѣстѣ, указываетъ, что сербы не теряли изъ виду того, что происходило въ сосѣднемъ имъ албанскомъ краю, и считали это очень близкимъ, какъ бы своимъ дѣломъ, что и было въ дѣйствительности.

Поэтому не льзя согласиться съ слѣдующимъ заключеніемъ профессора В. Качановскаго, высказаннымъ имъ по поводу новѣйшаго сочиненія о Скандербергѣ ***). Сказавъ, что при болѣе полномъ изученіи обнародованныхъ архивныхъ матеріаловъ возможно-бы было «представить въ болѣе ясномъ образѣ симпатич-

*) Одинъ списокъ напечатанъ въ журналѣ Сербской королевской Академіи (Глас, кн. XXII); но мы его не видали.

**) Заглавіе этого сочиненія Л. Ковачевича у насъ утратилось, осталась только помѣтка въ концѣ: ноябрь 1867 г. стр. 271.

***) Scanderbeg. Historische Studie von *Julius Pisko* k. und k. Vicekonsul u. Leiter des öster. — ungar. Generalkonsulatsin Janina. Wien. 1896. (Ж. М. Н. П. 1897 г. ноябрь стр. 243—252).

ную личность Георгія Скандербега», онъ продолжаетъ: «Его неподкупная честность, богатырское мужество, наводившее ужасъ на турокъ и венеціанцевъ, однако, не оставили слѣда въ народной памяти южно-славянскихъ племенъ; невольно приходится изумляться тому факту, что этотъ богатырь не воспѣтъ южнославянскимъ богатырскимъ эпосомъ хоть наравнѣ съ другими, менѣе важными историческими личностями XIV и XV вв. Одно предположеніе можно допустить, что, такъ какъ албанскій элементъ не принималъ участія въ составленіи южно-славянскаго эпоса, а славянскій элементъ въ то отдаленное время не особенно дружилъ съ элементомъ албанскимъ (какъ не дружитъ и теперь), то понятно албанскій вождь не могъ быть воспѣтъ ни сербскимъ, ни болгарскимъ эпосомъ» (стр. 252). Не сознавая себя достаточно свѣдущимъ въ литературѣ этого предмета, я не могу съ достовѣрностью знать, были-ли гдѣ нибудь напечатаны сербскія пѣсни о Скандербегѣ, помимо того, что прямо было взято у Качича Міошича (всего 8 пѣсенъ) напр. І. С. Поповичемъ *) или другимъ кѣмъ. Но въ сборникѣ П. Драганова (Македонско-славянскій сборникъ. С. П. Б. 1894 г.) ему посвящено 17 небольшихъ пѣсенъ, и по его-же указанію (стр. 106) одна пѣсня находится въ сборникѣ Д. Миладинова. Значитъ, юго-славяне не относились къ этому герою безучастно. Еще болѣе это подтверждается нашими двумя пѣснями, которыя при томъ, сходясь въ главномъ съ пѣснями Качича М., показываютъ въ то-же время своеобразное отношеніе къ темѣ и самостоятельную ея переработку въ сербскомъ духѣ и по сербскому воззрѣнію.

Своеобразность эта видна и въ указанныхъ выше рукописныхъ житіяхъ Скандербега, составленныхъ, какъ въ нихъ говорится, по «Марину Скадранину, словенину родом, у латинском језику велми ученому».

Прежде всего своеобразность эта выражается въ томъ, что

---

*) Живот и витежка воеванія славногъ княза епірскогъ Ђорђа Кастріота Скендербега. У Будиму; 1828, 8⁰, VI+127. Жизнеописаніе составлено по Барлецію, Сагреду, Бусеріесу и др.

Скандербегъ Кастріотъ смѣшивается съ Скандербегомъ Черноевичемъ, черногорскимъ санджакомъ, бывшимъ уже послѣ него, и албанскія края считаются сербскими, чему помогло то обстоятельство, что нѣкоторое время на нихъ и простиралась власть зетскихъ государей до албанскаго Бѣлграда (Берата) и тамъ, напр. въ Лѣшѣ (Alessio) было сербское населеніе, удалившееся потомъ въ Черногорію; хотя объ отцѣ его говорится такъ: «іванъ Кастриѡть Черноевикъ от колѣна краліева македонских». А въ письмѣ къ царю Мурату самъ Скандербегъ титулуетъ себя такъ: «Воин Исус христовје вјери Георгіе Черноевик Кастриотов син кнез Албански» (по цетинской рукописи) *).

Дальше мы не можемъ продолжать сличеніе этого сербскаго произведенія съ оригиналомъ, пока рукописи не будутъ напечатаны, что необходимо сдѣлать въ интересѣ исторической науки.

Кстати замѣтимъ для свѣдѣнія г. В. Качановскаго, что вражды между сербами и албанцами никогда не было; а со времени поступательныхъ дѣйствій турокъ на Балканскомъ полуостровѣ, они дѣйствуютъ заодно, что особенно выразилось при Скандербегѣ. Какъ всѣ сербскія племена—Кучи, Васоевичи, Бѣлопавличи вмѣстѣ съ албанскими Климентами, Хотами Грудами и др. бились противъ турокъ, можно видѣть у Марина Болицы. Если въ турецкомъ войскѣ, отправлявшемся отъ Скадра и Подгорицы на Черногорію, были Албанцы, то были также и Сербы Кучи. А 1832 г., когда влад. Петръ II дѣлалъ попытку овладѣть Подго-

*) Мы имѣемъ списокъ съ нея, сдѣланный однако для насъ другимъ; а находится она въ рукописной-же книгѣ въ полулистъ обыкновенной, довольно толстой писчей бумаги, въ твердомъ переплетѣ; на которомъ снаружи стоитъ надпись: «Крусоволъ»; а внутри также надпись: «Крусоволь Иван-бега Црноевиħа—у Рѣце писано въ лѣто ҂ѕцог мца генварꙗ д днъ». Всего 81 листъ съ нумераціей по одной сторонѣ; почеркъ полускоропись, не крупная; статьи различныя съ обозначеніемъ содержанія на поляхъ. Первая статья «Повест ѡ Скендерьбегу черноевічꙋ вастог крьщени нареченномъ геѡргию» (л. 1—31); но между лл. 30 и 31 видно, что 4 листка вырѣзаны и связь содержанія нарушена. Кромѣ этого еще IX статей.

Книга эта принадлежала Цѣтинскому монастырю, откуда я её и бралъ.

рицей, къ нему присоединились тогда и сосѣднія албанскія племена. Въ пятидесятыхъ еще годахъ текущаго столѣтія въ голодные годы черногорцы сотнями семействъ отправлялись на прокормленіе въ Печскую нахію, гдѣ встрѣчали самый радушный пріемъ со стороны тамошнихъ агъ и беговъ албанцевъ. Вражда эта появилось недавно, главнымъ образомъ съ послѣдней черногорско-турецкой войны и разростается подъ внѣшнимъ вліяніемъ австрійскихъ агентовъ и католическаго духовенства *).

Переходимъ теперь къ самымъ пѣснямъ.

Рядомъ съ первою мы помѣщаемъ и текстъ той-же пѣсни по Качичу Міошичу для удобства сличенія; а на варіанты другой укажемъ въ примѣчаніяхъ, которыя мы сдѣлаемъ послѣ пѣсенъ.

1.

Санак снила Косава краљица
У Лепиру, граду бијеломе,
Ђе је љуту породила гују
Са крилима с оба — двије стране;
Па је Лепир поклопила крилом,
А к Стамболу обрнула главу;
Па на Стамбол главом зијевнула. **)

Санак снила Војсава краљица,
Вирна љуба краља од Епира,
По имену Иве Кастриота,
Санак снила, у санку видила,
Да је љута змаја породила:
Крила су му Епир покривала,
К Цариграду глава допирала,

*) Объ этомъ можно найти въ статьѣ нашей: «Албанцы и ихъ роль въ исторіи и современной жизни Балканскаго — полуострова». Подписана Рцъ. (С. Петербургскія Вѣдомости 1899 г. №№ 82, 96 и 139).

**) Подчеркиваемъ мы въ томъ и другомъ текстѣ мѣста одинаковыя, но различно выраженныя.

Још у ње је чедо проплакало,
А је снила, на ноге скочила,
Па будила свога господара:
«Господаре, од Лепира крале,
Господаре од Лепира крале!
Ја сам ноћас (х)рђав сан виђела».
Те му сана по реду казује:
«Кад си, крале, мудар и разуман,
Мож-ли мене сана толковати?»
Но јој краљу ријеч бесједио:
«О, Косаво, љубо вијерница!
Злу се сапу лако досјетити:
Што си љуту обродила гују,
То ћеш родит доброга јунака;
Што је Лепир оклопила крилом,
То ће своје отачество бранит;

Која живе турке прождираше.
Када-ли се од сна пробудила,
У њојзи је чедо проплакало,
Сузицам је лице обливала,
Ивану је санак повидала.
Кад је Иван љубу разумио,
Липо јој је санак толмачио:
«Што си, љубо, у санку видила,
Да си љута змаја породила,
То ћеш родит' голема јунака,
Који но ће цару додијати;
Што-ли крилим' Епир покриваше,
То ће бранит' све краљевство наше.
Што ј' у тебе чедо проплакало,
Нејако ће бити одведено,
За њиме ћеш сузе проливати,

Што к Стамболу обрнула главу,
То ће многе добиват мејдане;
Што на Стамбол главом зијевнула,
Луда те га турци поробити;
Што у тебе чедо приплакало,
То ћеш остат кукавица љута
Без синова и без бановина».
Тако било *непуна година*,
Ал' се у ње мушко чедо нађе;
Љепше бјеше од јабуке златне;
На њега су многа облележа:
На главу му даница звијезда,
А на прса сјајна мјесечина,
Уз бедру му сабља подписата,
Уз мулије цареве делије,
На прсте му са сабље зламење.

Али ће се дите избавити».
Још не прође *недиљица дана*,
Породила Војсава краљица
Липо чедо, прија невидјено,
Зламенито, прија нерођено.
На челу му од круне зламење,
А на руци од бријетке ћорде.
Чудила се епирска господа,
Гледајући по њему зламења.
Мајка чини велико весеље,
Свога синка шиље на крштење,
Липо му је име поставила,
Липо име, Јуре дите младо.
Када-ли је дите понарасло,
Војсави је лоша срића била:
Арбанију турци поробише,

Ал' се купи љепирска господа,
Сеир чиње кралевога сина,
Сеир чиње и даровали га.
Краљ доведе попа-свештеника
И из села кума намјерника;
Те он крсти свога мила сина.
Лијепо му име нађенуо,
Љепо име Кастриоте Ђура.
Ал' га држи крале и краљица,
Они држе свога мила сина;
Ал' дијете ласно подњивити:
Кад напуни до седам година,
Ка' но друго о дванајст година,
Но да видиш јада изненада!
Ал' се клети подигоше турци
Од Стамбола и од Анадола,

Од Ивана харач запиташе
И четири у тутију сина,
Репозија прворођенога,
Константина и Станишу млада,
Јуру дите, синка најмлађега.
Ивану се друго не могаше,
Јер му бјеше Мурат додијао;
Већ му даје благо небројено
И четири у тутију сина.
За њима је мајка излазила,
Сва у црно бише обучена,
Од жалости косе расплитала,
Било лишце сузам' обливала.
Да је кому послушати било,
Како цвили Јуре дите младо!
Хваташе се мајци о грлоцу,

Те сву српску земљу прегазише
До Лепира, града краљевога
И Лепира града поараше,
И бјеле му попалише куле;
Краљу сабљом одсјекоше главу;
Узеше му круну и кључеве
Па иј даше паши крујанскоме;
Четири му заробише сина;
Костадина и Завишу млада,
И Станишу, сина најсредњега,
И лудога Кастриота Ђура,
— Нема више до седам година;
Поведоше преко поља равна.
Но за њима приступа краљица;
Она кука, како кукавица,
А превија, како ластавица;

Сузе ронећ мајци говораше:
«Остај с Богом, мила мајко моја!
Видиш-ли ме, видим-ли те веће,
И хвала ти на млику билому,
Којим си ме, мајко, задојила».
Мајка синка липо целиваше,
Сузе рони, тер му говораше:
«Ходи с Богом, драго дите моје,
Не привркни свете вире твоје!»
То изусти, на земљицу паде;
А турци јој синке поведоше
Прико равне земље Арбаније,
Сва четири цару дароваше.
Кад је царе Јуру разгледао,
Зламење на њему угледао:
Британку сабљу на десници руци,

Вајно њојзи за четири сина.
А на њу се Ђуро обрћаше,
Ђете лудо, ал' бесједи мудро:
«Не ид' за нам, наша стара мајко;
Теке нама ну опрости мљеко,
Којем не јеси одњивила».
Одведоше краљеве синове,
Одведоше Цару на пешкешу.
А кад и је Царе сагледао,
Он намече лакога џелата,
Три краљеве те посјече сина,
Костадина и Завишу млада,
И Станишу најсредњега сина;
Догна сабљу до лудога Ђура
— Нема више до седам година
Сила му се лијеп учинио;

Свитлу круну на глави јуначкој,
Гоји њега у двору билому.
Када-ли је дите понарасло,
Не бијаше такога јунака
У турчина, ни у каурина:
Он на мејдан често излазаше,
На мејдану главе осицаше,
По вас дан се џилиташе с турцим',
Тер их често с коња обараше.
Малено је вриме постајало,
Мајка њему билу књигу пише,
Да му бише бабо приминуо
У Кројану, граду бијелому.
Турци њему отеше краљество,
Оста јадна Војсава краљица
И брез краља и брез краљевине,

Па га нешће турчин оштетити;
Но га Царе јесте потурчио
И турско му име нађенуо,
Нађеде му «Скендербего луди»;
Па га узе мјеште сина свога»,
Да га држи у Стамболу граду,
Да он гују у њедрима рани.
Тако било за дванас' година;
Но да видиш Скендербега луда!
Стаде луду ђецу заплакиват
По Стамболу, граду бијеломе.
Стадоше га турске мајке клети.
Куну оне Цара од Стамбола,
За у за' час слугу придворио;
Бог' ме ће ти очи извадити!
За то Ђуро хаје и не хаје.

Брез господства и брез бановине.
Мислио је Кастриотић Јуре,
Како би се цару измакао,
Сиротицу мајку походио
И своје се круне добавио.
Али му је срића прискочила:
Удариште унгарске катане,
Поробише цареве државе,
Прид њима је војевода Јанко.
Кад је Мурат гласе разумио,
Силену је војску сакупио,
Пак је даје Кастриотић Јурју,
Тер је њему царе бесидио:
«*Вирна слуго, Кастриотић Јуре!*
Што год имам у двору јунака,
Младих паша, ага и спахија,

Кад напуни до двадес' година,
Дофати-се коња и оружа;
Стаде веље добиват мејдане;
А Царе га боље миловаше,
А више га даром дариваше.
Те му ситна књига четисала
Од Лепира, своје пустојбине,
Од његове остарјеле мајке:
«О мој сине, Кастрите Ђуро!
А јеси л' ти у животу, сине?
Ал' не чујеш, ал' хабера немаш?
Ја у ово живоват не могу.
Све проводим ате и парипе
По Лепиру, твојој пустојбини;
Ђемови ми руке истргоше,
Мамузима ноге искидаше;

Нада тебе неимам јунака,
Који ће ми прид војском изаћи
И побит се с војеводом Јанком;
Придајем ти силну војску моју
И мојега ћату великога,
Спомени се, драго дите моје,
Да сам тебе за сина узео,
У мојему двору одгојио
И за пашу тебе учинио.
А кад сам те, синко, потурчио,
Липо сам ти поставио име,
Липо име, дите Скендербеже,
То ће рећи: «снажни Александро».
Кад је Јуре њега разумио,
Поклони се до земљице црне
И подиже турке витезове

На копита Лепир пренијеше.
Обје су ми очи искапале,
Све жалећи до четири сина;
Ај помози, ако помоћ можеш!»
А кад Ђуру ситна књига дође
И кад виђе, што му ситна пише,
Топле сузе су га пропануле,
У мараму сузе покупио,
Па од цара заклонио лице,
Па он мисли, што ће и како ће,
Како би се јадан избавио.
Ал' се мало среће подигнуло
Од Сибина, града бијелога,
Подиже се Сибињанин Јанко
Шњеговија триста угричића
И дијете Бановац Секуле,

Прико равне земље Романије.
Брзо Јуре к српској земљи дође,
На пољу је табор учинио,
Из табора билу књигу пише,
Тер је шаље војеводи Јанку:
«*Каурине, од Сибиња Јанко!*
Ја имадем и за двоје војске,
Сјутра ћемо на те ударити,
Ал' се немој, побро, поплашити.
Спомени се, Сибињанин Іанко,
Да ми једну вјеру вјерујемо:
Када сутра у боју будемо,
Придаћу ти сву војску цареву.
Ја сам сужањ Мурат-Сулемана,
А синак сам Иве Кастриота,
Покојнога краља од Епира,

И са њима сва њемачка војска.
Окренуше низ Анадолију,
Те све турске арају градове;
Док дођоше под Стамболу граду,
По' Стамболу, у поље Тирану;
Ту је Јанко војску уставио.
Наперили мушемли шаторе,
Под шаторе ватру наложили,
Ту се војска рахат учињела.
Сједе Јанко, ситну књигу пише.
А шиље ју у Стамболу граду,
На кољено Цару од Стамбола:
«О, чу-ли ме, Царе од Стамбола!
Ну изиди мене на мејдану;
Ето овђен' у пољу Тирану,
Да на сабље мејдан подјелимо,

Који но је скоро приминуо.
Мурат ми је отео очинство,
Мајка моја у невољи цвили,
Рад би мoју мајку походити
И очинство моје пригледати».
Кад је сјутра јутро освануло,
На унгарце турци ударише.
Кад се поче крвца проливати,
Поче Јуре натраг узмицати.
Кад видише аге и спахије,
Да Кастриот натраг узмицаше,
Који није нигда измицао,
Побигоше натраг брез обзира.
Тад унгарци сабље повадише.
Своја бојна копља положише,
Добрим коњем пустише диждуме,

Да главама међе побијемо;
Е је поље крвцу зажељело,
Гавранови — меса од јунака.
Па ако ми изисти не смијеш,
За тебе ће, царе, горе бити:
Ја ћу доћи у Стамболу граду,
Сабљом ћу ти одесећи главу;
Па сједнпутћу у твоју столицу,
Па освоит златне соколове (?),
Па ја судит, што је мене драго».
А кад цару ситна књига дође
И он виђе, што му ситна пише;
Па он мисли, што ће и како ће:
Да му иде, изисти не смије;
Да не иде, бити му не може.
Па дозива Мемеда телара:

Сву цареву војску исикоше.
А кад види Кастриотић Јуре,
Добави се ћате великога,
Над њиме је сабљу извадио,
Тер је њему Јуре беседио:
«Удиљ пиши листак књиге биле,
Напиши је од стране цареве
И шаљи је кројском капетану,
Нек ми даде Кроју и Епиру.
Ако-ли је написати нећеш,
Ево теби тврду виру дајем,
Осићу ти русу главу твоју
И даћу ју војеводи Јанку».
На ино се ћати не могаше,
Већ написа листак књиге биле,
Кад се Јуре књиге добавио,

«О, мој сине, Мемеде теларе!
Узми, синко, три товара блага».
Ојде Мемед и понесе благо
И он иде три мјесеца дана
По Стамболу и око Стамбола,
Па се грлом и авазом виче:
«Је ли була родила турчина,
Да изиде Јанку на мејдану,
На одмјену цара чатитога;
Ево њему три товара блага».
Ко га чује, чини се, не чује;
Ко га види, Мемеда заоди;
Не нађе се доброга турчина,
Да изиђе Јанку на мејдану,
На одмјену цара честитога;
Па се Мемед у Стамболу врати,

Ћатипу је главу осикао,
Пак отиде к равној Арбанији
И с њиме је триста арбанаса,
Све племића и господичића,
Витезова прије нежењених.
Кад је доша у Кроју бијелу,
Даје књигу кројском капетану.
Књигу штије кројски капетане,
Књигу штије, а сузе пролива.
Али му се ино не могаше,
Већ му даје кључе била града,
Познаје га, да је поглавица
Од све равне земље Арбаније.
Кад се Јуре кључа добавио,
Дружини је својој говорио:
«Дружинице, мила браћо моја!

Дође Мемед и донесе благо;
Па га цару бачи на сеџаду
И овако цару бесједаше:
«Вас ти Стамбол чума поморила,
Поморила коње и јунаке;
Ђе не имаш доброга јунака,
Да изиде тебе на одмјену.»
Но да видиш цара од Стамбола!
Он дозива Скендербега луда:
«О, мој сине, Скендербеже луди!
А мож' ли се, синко, поуздати,
Да изидеш влаху на мејдану?
Ако доби Јанка на мејдану,
Бирај, сине, што је теби драго!
Али Босну, ал' Ерцеговину,
Ал' Мисира, града најбољега,

Наоштрите свитле сабље ваше.
А кад буде noћас у по ноћи,
Што нађете, да је сунећено,
Тер се неће крстом прикрстити,
Исиците мало и велико».
Једва они ночце дочекаше,
Своје бритке сабље наоштрише;
А када је у по ноћи било,
Исикоше мало и велико.
Када-ли је данак освануо,
Ори Јуре високе мунаре,
Тере зиђе цркве и олтаре,
Узе круну старца бабе свога.
Сву освоји равну Арбанију,
Што год нађе, да је сунећено,
Све исиче мало и велико,

Али, сине, по Сгамбола мога;
Да ти нико пресудит не може,
Без цареве само саме главе».
Кад то зачу Кастриоте луди,
Он овако цару говораше:
«Ја се могу, царе, поуздати;
Теке чу л' ме, од Стамбола царе:
Ја ти нећу од јабане војску;
Но ти оћу од Стамбола војску;
И да ми даш ћата великога,
Кои пише цареве фермане
И притиска царева мухура».
Жа' је цару од Стамбола војску
И жао му ћата великога,
Кои пише вељега фермана;
Али даје, бити му не може.
Даје њему од Стамбола војску
И даде му ћата великога.
Ојде Ђуро и поведе војску.
Доклен дође у пољу Тирану,
Ту је турску уставио војску.
Наперише мушемли шаторе;
По' шаторе ватру наложише,
А на ватру каву пријарише;
Ту се турци рахат учињеше.
Сједе Ђуро, ситпу књигу пише,
Па је шиље под шатором Јанку:
«Господине, војеводо Јанко!

Пак походи милу мајку своју.

Није змија змију приварила,
Што Скендербег Мурат-Сулемана.

Знаш-ли, Јанко, није давно било,
Кад се диже царе од Стамбола,
Те похара све српске градове
И похара Лепирскога града,
И мојега посјекоше баба;
Узеше му круну и кључеве,
И даше иј паши кругјанскоме,
И три брата мене посјекоше,
А и мене луда потурчише;
Камо срећа, да ме изгубише!
Но ми турско име нађенуше.
До тако ми Бога истинога!
Ако су ме, мене потурчили
И турско ми име нађенули,
Нијесу ми срце превјерили.
Но чу-ли ме, војевода Јанко!
А у јутру, ка' ће зора бити,
Удариђеш мене на табору;
Ја ћу утећ пољем пут Стамбола
И викаћу из грла бијела:
«Бјеж'те, турци, пољем да бјежимо,
Е оћемо сваки погинути,
А од Јанка и његове војске,
У оклопцу коњи и јунаци!»
А слаба је стамболска господа,
Па ће утећ пољем пут Стамбола.
Ти у задње удариђеш, Јанко,
А ја ћу се спријед обрнути,
А на моју витку бедевију;
Сјећу турке, што ја будем кадар,
Стаћемо се усред од ордије.
Теке чувај ћата царевога,
У њега су цареви мохури;
Може нама ћато требовати.

И ево ти божа вјера тарда,
О' Ђура ти пријеваре нема».
А кад Јанку ситна књига дође,
И кад виђе, што му ситна пише,
Бијелога хата оклопио,
Па га ћера кроза сву ордију;
Те слободи силовиту војску.
Па у јутро, зора кад је била,
Јанко удри Ђуру на табору.
Кад то виђе Кастриоте Ђуро,
Он појаха витку бедевију,
Па утече пољем пут Стамбола,
А за њиме стамболска господа.
А у задње ударио Јанко,
А о' спријед поврати се Ђуро;
Па повади сабљу од појаса,
Па посјече и разгони турке.
Сјече Ђуро, а и сјече Јанко.
Кудијенак Јанко пролазаше,
Тудијен би кола проодила;
А кудијен Секул прооћаше,
Тудијенак возник остајаше:
А кудијен Ђуро прооћаше,
Би се двоја кола разминула;
А сву турску војску посјекоше;
Састаше се насред од ордије,
Уфатише ћата царевога.
Но да видиш Кастриоте Ђура!
Он говори војеводи Јанку:
«Да ми Јанко, тридесет делија,
Да иј свучем, да иј преобучем,
Да иј свучем рухо сератлинско,
Да обучем у рухо делинско,
Ка' што носе цареве делије;

Да ја идем у Крујану-граду,
Да посјечем пашу крујанскога,
Док нијесу допанули гласи,
И да узмем круну и кључеве.»
Даде Јанко тридесет делија
Те иј свуче, те иј преобуче;
Па дозива ћата великога:
«Пиши мене веђега фермана,
Подпиши ми круну и кључеве
И подпиши пашу крујанскога,
И притисни царевим моуром,
Да се паша бранити не смије,
Да његову посијечем главу».
Пише ћата — чарета му нема —
Па је Ђуру ферман попружио;
А Ђуро је ферман узимао,
А ћатипа сабљом ударио,
И њему је главу одкинуо,
Па отлен је био окренуо.
Те он дође у Крујану граду
И ту нађе пашу крујанскога;
Ђуро њему ферман попружио.
Кад то виђе паша од Крујана,
Он донесе круну и кључеве;
Те иј даде Кастриоту Ђуру,
Па под сабљу подносаше главу.
Те га Ђуро сабљом ударио
И његову одкинуо главу.
Па он ојде у Лепиру граду,
У Лепиру, старој постојбини;
И ту нађе остарјелу мајку,
У животу, теке у рђавоме:
Обље су јој очи искапале,
Све жалећи четир' мила сина.

2.

Одкако је свијет настануо
И одкад су цари зацарили,
Војску вишу нису потежили,
Но што ју је царе од Стамбола.
Ево купи силу и Турћију,
Од леднога дана митровога
До весела дана ђурђевога.
Код сакупи силу и Турћију,
Он је војску под тевтер турио,
Колико му војске излазаше:
Деведесет иљада барјака,
Деведесет иљада пјешака,
Деведесет иљада коњика;
Па толико бега и спахија,
Па толико опа и кадија,
Па толико од Анадолије;
Још толико прекоморске војске;
Још сву своју стамболску господу.
Па сам царе јесте серашћера
Са Мемедом, сином јединијем.
Па окрену ашлук и заиру,
Да обоје раде и намиру;
С војском иде низ Уруменлију.
Доклен дође под Кружаном градом,
Ту су турци табор учињели,
Разапели мушемли шаторе,
Под шаторе ватру наложили,
А на ватру каву пријарили.
Сједе царе, ситну књигу пише,
Па је шиље у Кружану граду
На рукама Кастриоту Ђуру:
«О, чу-ли ме, Врапалија бане!

Ну изиди Крују на бедему,
Па погледај по пољу Дибрену,
Што се силе турске сакупило.
Ал' се немо' препанути, Ђуро:
Ово није ничесова војска,
Но сватови Мемеда мојега;
Оте свати у Кру̂јану граду,
За лијепу кру̂јанку ђевојку.
Ја сам чуо, причали ми људи,
Е ти имаш лијепу ђевојку;
Јесте фина, ка' угору вила;
Ја — Мемеда сина за женидбу,
А ни њега нѐ куде дружина;
О' ли ми ју, Ђуро, поклонити,
За Мемедом, за сином мојијем,
И ми да смо главни пријатељи?
Па ка' ћеш ми поклонит ђевојку,
Опреми ми за сватове даре,
А кои су свати поносити.
То не те ти другија дарова,
Већ младија од момака глава;
Да се фале по Стамболу моме,
По Стамболу и око Стамбола,
Како си иј даром доривао.
Ако ми је поклонити нећеш,
Чека' мене, ето ја на тебе.»
Па кад Ђуру ситна књига дође
И кад види, што му ситна пише,
Он једанак на ноге скочио;
Па изиди Крујн на бедему,
Па погледа у пољу Дибрану,
Што се силе војске сакупило.
Па и опет Ђуро говорио:
«Фала Богу, фала истиноме!

Је л' у свијет остало турчина,
Што се није онђек' сакупило?»
Па и опет Ђуро говораше:
«А сила је у Бога милога!»
Ни мало се није препануо;
Но он сједе другу књигу пише,
Па је шиље у пољу Дибрену,
Под шатору цара од Стамбола;
Па овако њему говораше:
«А ја имам лијепу ђевојку;
Јесте фина — изјела ју змија!
И ја ћу је тебе поклонити
За Мемедом, за сином твојијем;
Ја о' тебе, коме ћу бољему?
Добро ћу ти оженит Мемеда
Остром сабљом Кастриота Ђура.
А што пишеш за сватове даре,
Добре сам ти приправио даре,
Мрка праха и олова тешка,
Из пушака врућијех крушака,
Тијем ћу ти свате даривати.
За то теби ни мало не фала,
Ај' на мене, када тебе драго.
Ја се надам у Бога милога,
Ја да ћу те добро дочекати;
А надам се боље испратити,
Да се прича, до кад је краина».
Па кад цару књига дође
И кад виђе, што му ситна пише,
Он повика младога телара,
Да он виче младе барјактаре,
Да дофате свилене барјаке,
Да потрче уз Кројанске стране.
«Да дођете под Кројаном градом;

Друг се другу пењ'те на рамена
Испењте се, па се прескочите,
По бедему побијте барјаке;
Од Крујана уфатите врата.
Кои неће побити барјака,
Туриђу га, море, у топове
Шњим ђу Ђура и Крујана гађат.»
Кад зачуше млади барјактари,
Дофатише свилене барјаке,
Потрчаше уз Крујанске стране.
Друг се другу пење уз рамена,
Испеше се, па се прескочише,
Па по Круји барјаке побише
И од Крује уфатише врата.
Кад то виђе Кастриоте Ђуро,
Он устаде на ноге лакане;
Па је остру сабљу повадио,
Па посјече младе барјактаре.
Узе њима свилене барјаке,
А главе иј у град уносио,
А трупине низ бедем бачио.
Па се натраг био повратио,
Те сиротно отворио друштво;
Око Крује турку ударио;
И од Крује одканише турке.
Па се вазданбише и сјекоше,
Тако се је данак оставио,
А тамна иј нојца приватила.
Турска војска у поље широко,
А ђурова у Крујану граду
Но да видиш Кастриота Ђура!
Сву ноћ Круји по бедему шета;
Кад у јутру зора осванула,
Он изиде Круји на бедему,

Погледује по пољу Дибрену.
Ал' је турска сила изгинула;
Ситница се јесте прејазила
Од турака и њиних ћурака.
Па погледа мору до обале,
Ал' угледа цара од Стамбола
Са Мемедом, сином његовијем:
Прибили се мору до обале,
Кано овце, кад разгоне вуци.
Па се натраг био повратио;
Па повика Амежу синовца:
«Мој синовче, Амежа војвода!
Ну, уљези у коњском јахару,
Те изведи два коња витеза,
Мене вранца, а тебе путаља,
Е оћемо пута путовати».
Амежа га итро послушао;
Па уљеже у коњском јахару
И опреми два коња виловне,
Па изведе у дижер-авлију.
Кад ту сиде Кастриоте Ђуро,
Појахаше два добра јунака.
Док дођоше мору на обалу,
Ту нађоше цара од Стамбола
И код њега мало нешто војске.
Више себе Бога поменуше,
Па у турке јуриш учињеше;
Уфатише цара од Стамбола,
Шћаше њему главу изгубити;
Но га куми царе од Стамбола:
«Не, за Бога, Вранајлија бане!
Имам нешто с тобом говорити,
Па ћеш мене одесјећи главу».
Па га Ђуро мало причекао:

«А за Бога, Кастриоте Ђуро!
Али су те очи ждраловите,
Али ти је срце змајевито,
Те ти такве добијеш мејдане?
Али ти је под крилима вранац?»
Ђуро њему нешће одговарат;
Веће цару одсијече главу,
Па уфати царевић Мемеда;
Но да видиш царевић Мемеда!
Ђура куми — греоте му нема, —
«Не, за Бога, Костриоте Ђуро!
Не мој мене одесјећи главу;
Нема царе до мене једнога.
Но ме пушти, идем у Стамболу;
Кунем ти се турском вјером тврдом,
Већ на тебе никад војштит нећу;
Да навојштим, пофалит се нећу».
Шћаше њега Ђуро изгубити;
Но му неда Амежа војвода:
«Не, за Бога, Кастриоте Ђуро!
Преко Бога не мој на турчина».
А Ђуро му живот поклонио,
Оправи га у Стамболу граду:
«Нека гласник иде у краину
И нек прича за своју женидбу,
И фали се у Стамболу граду,
Како сам ти оца даровао
И одвише кићене сватове».

То је било, кад се учинило;
Овђен нама мир и здравље било,
Мир и здравље и помоћ од Бога.

Домаћину и у дом, каму је,
С овом браћом се пријатељима,
С овом овђе и другом, ко дође,

Ввыводы изъ сравненія съ Качичемъ Міошичемъ.

Изъ сопоставленія пѣсни, записанной нами отъ простого васоевича, съ тою, которую сочинилъ Качичъ Міошичъ, мы не можемъ ни мало сомнѣваться въ томъ, что это одна и таже пѣсня. Тотъ-же общій планъ, то-же содержаніе, расположенное въ одномъ и томъ-же порядкѣ, тотъ-же приступъ и то-же заключеніе. Языкъ разнится и сильно, но не столько въ филологическомъ смыслѣ, сколько въ художественномъ; а есть выраженія совершенно одинаковыя, народныя; одинаковость ихъ такова, что нѣтъ мѣста предположенно какого-нибудь общаго источника, преданія или старинной записи, на основаніи чего два разные пѣвца могли бы подойти другъ къ другу такъ близко, что двоихъ можно-бы было принять за одного. А такъ какъ по общепринятому мнѣнію, выраженному такъ рѣшительно г. В. Качановскимъ, что о Георгіѣ Скандербегѣ въ памяти южно-славянскихъ племенъ не осталось слѣдовъ, то естественно заключить, что наша сербская пѣсня есть ничто иное, какъ воспроизведеніе качичевой пѣсни съ тѣми уклоненіями, которыя всегда дѣлаются народными пѣвцами, на что мы указали выше. Но первая больше второй на сто стиховъ или на одну треть.

Есть народныя пѣсни, какъ о женитьбѣ Максима Черноевича, въ которыхъ видно, что она разрослась въ продолженіи двухъ или болѣе вѣковъ, вслѣдствіе тѣхъ наслоеній, которыя дѣлались длиннымъ рядомъ поколѣній, что и возможно открыть путемъ критики. Но та пѣсня дошла до насъ черезъ устное преданіе, дающее полный просторъ свободѣ и фантазіи позднѣйшаго пѣвца; эта-же пѣсня появилась въ свѣтъ печатною и съ того

времени прошло только полтораста лѣтъ, а какъ вошла она въ народъ, и того меньше. При томъ въ ней есть вставки такого рода, которыя въ качичевой пѣснѣ являются непонятными для насъ пропусками. Такъ, вмѣсто трехъ стиховъ качичевой пѣсни:

Војсави је лоша срића била:
Арбанију турци поробише,
Од Ивана харач запиташе

въ нашей пѣснѣ десять, изъ которыхъ мы узнаемъ, откуда поднялись турки, какъ они попрали всю сербскую землю (вм. Арбанију), разорили градъ Лепиръ, пожгли бѣлыя кулы, а главное— Ивану отрубили голову, корону-же и ключи передали пашѣ въ Кроѣ, которая, значитъ, тоже была взята. Это много больше, чѣмъ «запиташе харач», и даетъ полное, яркое изображеніе того, что дѣлали турки, выраженное Качичемъ въ отвлеченномъ словцѣ «поробише».

И почему «лоша срића» отнесена къ Воисавѣ, когда это была бѣда, обрушившаяся на цѣлую страну? Въ нашей пѣснѣ это представляется сильнѣе и шире: «Но да видиш јада изненада!» Если это къ ней отнесено, какъ къ матери маленькаго Юрія, то почему и не къ отцу?

Совсѣмъ различно представлено положеніе плѣненныхъ дѣтей Ива Кастріота.

Что сталось съ троими старшими, Качичъ ничего не говоритъ; а по нашей пѣснѣ ихъ тотчасъ велѣно палачу зарубить, что онъ и исполнилъ; на наднесши уже саблю надъ Юріемъ, палачъ остановился, прельстившись его красотою «Па га нешће турчин оштетити»; а тогда и царь отступился отъ своего свирѣпаго, безумнаго, въ порывѣ сдѣланнаго рѣшенія; затѣмъ потурчилъ его и взялъ себѣ въ сыновья, назвавъ Скандербегомъ.

У Качича царь прельстился тѣми знаками, которые были на немъ (корона на головѣ и сабля на правой рукѣ), за что еще

скорѣе долженъ-бы былъ обречь его на смерть; и потомъ вся милость выражена въ стихѣ:

Гоjи њега у двору билому.

А ни слова ни о потурченьи, ни о пріемѣ въ дѣти, ни объ имени; объ чемъ однако долженъ былъ вспомнить послѣ (ст. 110—116), при чемъ самъ царь указываетъ ему на это, какъ на милость, и объясняетъ ему, что данное ему имя значитъ «снажни Александро». Съ художественной стороны это выходитъ совсѣмъ неумѣстно, если не сказать, пошло.

Затѣмъ въ нашей пѣснѣ разсказывается о дѣтствѣ Скендербега, что онъ сталъ продѣлывать, когда ему было двѣнадцать лѣтъ:

Стаде луду ђецу заплакиват;
Стадоше га турске мајке клети и т. д.

(Ст. 95—102).

А отъ двадцати лѣтъ «Дофати се коња и оружа, стаде веље добиват мејдане», а царь за то оказывалъ ему еще больше милостей (ст. 104—108). У Качича о дѣтствѣ ни слова; при томъ онъ не означаетъ лѣтъ, какъ въ нашей пѣснѣ: семь, двѣнадцать, двадцать лѣтъ, а у него общее выраженія: «Када-ли је дите понарасло»—о семилѣтнемъ (стр. 37) и о двадцатилѣтнемъ (ст. 74).

Въ какихъ сильныхъ выраженіяхъ мать пишетъ письмо сыну, приводимое въ нашей пѣснѣ (ст. 112—123), и какая блѣдная передача только содержанія его у Качича! (ст. 83—88). И тутъ-же Скандербегъ начинаетъ думать объ измѣнѣ (ст. 89—92); а въ нашей пѣснѣ изъ этого сдѣлана маленькая, но очень трогательная картинка, какъ сынъ, заплакавши отъ материна письма, утираетъ слезы платкомъ и закрываетъ имъ лицо, чтобы не увидѣлъ того царь, и тутъ-же «мисли што ће и како ће, како би се јадан избавио». (Стр. 124—130).

Въ это время, по Качичу, произошло нападеніе венгровъ

(унгарске катане), которые стали громить «цареве државе», подъ предводительствомъ Янка (не говорится *сибињанин*) (ст. 94—96).

Въ нашей же пѣснѣ, кромѣ Сибинянина Янка съ его «триста угричића», упоминается еще «дијете Бановац Секуле и са шњима *сва њемачка војска*» и затѣмъ идетъ цѣлое описаніе похода, покуда дошли «Под Стамболу, у поље Тирану» (географія сильно страдаетъ), гдѣ и расположилось лагеремъ; а Янко пишетъ царю угражающее письмо. Царь не знаетъ, что дѣлать: вызываетъ черезъ глашатая юнаковъ, но таковыхъ не находится; и тогда обращается къ Скандербегу: «О, мој сине, Скандербеже луди!» и т. д. (Ст. 145—190).

Это такой эпизодъ, который такъ вяжется съ цѣлымъ содержаніемъ, что выбросить его нельзя, не нанесши ущерба цѣлому изложенію, какъ то дѣлаетъ Качичъ, и который нужно было взять откуда нибудь, а простому пѣвцу его не выдумать.

Сербскій пѣвецъ не имѣетъ никакого понятія ни о географіи, ни объ исторіи; поэтому Скандербегъ у него прямо изъ Стамбола шагнулъ «у пољу Тирапу», гдѣ и засталъ Янка. А Качичъ знаетъ, что Скандербегъ прежде отправился въ Сербію, гдѣ встрѣтился съ Янкомъ (ст. 118—121) и пишетъ ему письмо, начинающееся весьма нелѣпо: «Каурине, од Сибиња Јанко!», а послѣ напоминаетъ, что они исповѣдуютъ одну вѣру т. е. христіанскую (ст. 125—130).

Въ нашей-же пѣснѣ онъ пишетъ: «Господине, војеводо Јанко!» и послѣ разсказываетъ всю свою исторію, раскрываетъ ему свою душу и уговаривается, какъ уничтожить турокъ (ст. 227—263).

Предоставляемъ читателю самому докончить сличеніе, для чего мы въ виду облегченія ему труда и печатаемъ оба текста рядомъ. При этомъ наглядно представляется, въ чемъ одинъ текстъ передъ другимъ полнѣе или сокращеннѣе.

Обращаемъ только вниманіе на конецъ пѣсни, гдѣ вмѣсто шести стиховъ, заключающихъ её такъ естественно трогательнымъ изображеніемъ матери, въ которой лично для Скандербега

совмѣщалось все, объ чемъ онъ никогда не переставалъ думать; у Качича придѣланъ конецъ изъ 18 стиховъ, говорящихъ только, что составитель пѣсни былъ духовное лицо, что проглядываетъ и въ другихъ мѣстахъ и не даетъ ему сдѣлаться чисто народнымъ пѣвцомъ.

Въ нашей-же пѣснѣ народный духъ, народное воззрѣніе пробивается въ каждомъ выраженіи: змѣя покрыла крыльями Эпиръ, подняла и обернула голову къ Стамбулу и разинула пасть, готовая его пожрать (у Качича—протянула уже голову до Цареграда и пожираетъ живьемъ турокъ); о снѣ, разсказаномъ королю его женой, говоритъ: «Злу се сану лако досјетити» — всѣ сны больше предвѣщаютъ дурное, чѣмъ хорошее; новорожденный «љепше од јабуке златне», а знаки на немъ, кромѣ военнаго оружія, звѣзда даница и свѣтлый мѣсяцъ, а не корона непремѣнно; всѣ приходятъ любоваться ребенкомъ (у Качича: удивляются только знакамъ) и приносятъ подарки; а отецъ король приводитъ «попа—свештеника и из села кума намјерника» (у Качича: мајка чини велико весеље, свога синка шиље на крштење); мать за дѣтями «кука, како кукавица, вајно њојзи за четири сина» (у Кач.: одѣта въ черное, расплела косы, обливается слезами). Сынокъ Дьюро, «ђете лудо», носящее въ себѣ задатки героя, не плачетъ, «ал' бесједи мудро: не ид'за нам', теке опрости нама мљеко, којем не јеси одњивила» — одведоше краљеве синове (у Кач: онъ хватается за шею матери, плачетъ и говоритъ; а мать напоминаетъ, чтобы онъ не перемѣнилъ своей вѣры, и наконецъ падаетъ на землю). А между тѣмъ въ пѣснѣ есть письмо матери къ сыну очень сильное, образное и заканчивается словами: «Ај помози, ако помоћ можешь».

Въ цѣломъ эта пѣсня исполнена живости, драматизма, образовъ и сценъ чисто въ сербскомъ народномъ духѣ, и такою она врядъ-ли могла создаться изъ блѣднаго, скуднаго картинами и безжизненнаго разсказа добраго патріота, но сухого монаха, которому нужна не поэзія, а поученіе. Поэтому онъ боится живой

свободной фантазіи и все, по его мнѣнію, фантистическое выбрасываетъ или исправляетъ.

Сербскій пѣвецъ, не гонясь много за исторіей, да и не зная ея хорошо, чтобы усилить впечатлѣніе, представляетъ, что турки сразу покончили съ Албаніей: все разорили, пожгли, короля убили, дѣтей его плѣнили и троимъ тотчасъ-же срубили головы; потомъ на копытахъ коней своихъ даже землю разнесли, а королева стала безъ рукъ отъ провода ихъ коней, изранена шпорами всадниковъ... Пѣвцу нѣтъ дѣла до исторической послѣдовательности и точности: у него все это совершилось сразу, а не въ нѣсколько походовъ; и, имѣя въ виду прославленіе своего героя, онъ всю исторію его борьбы, длившейся четверть столѣтія, укладываетъ въ нѣсколько яркихъ эпизодовъ. Качичъ-же справляется постоянно съ историческими источниками, держится послѣдовательности и реальной истины: у него король умеръ послѣ, какъ о томъ увѣдомляетъ сына мать, и турки на первый разъ ограничились тѣмъ только, что взяли съ короля харачъ, низвели его съ королевскаго достоинства и взяли дѣтей его въ заложники; а что сталось съ другими троими, объ томъ умалчиваетъ, и вообще выпускаетъ всѣ эпизоды сербской пѣсни, которыхъ онъ не находилъ въ исторіи. Но въ тоже время дѣлаетъ промахи, забывъ сказать въ началѣ, что Юрія султанъ потурчилъ и усыновилъ; онъ потомъ только вспомнилъ объ этомъ, но неумѣстно, сдѣлавъ изъ этого какую-то неловкую сцену сантиментальнаго объясненія султана. Вообще у него сантиментальность заступаетъ мѣсто сильнаго чувства, выражаемаго сербскою пѣсней (прощаніе матери съ дѣтьми); иногда онъ не кстати старается смягчить тяжелое впечатлѣніе (въ предсказаніи плѣненія будущаго героя прибавляетъ: «Али ће се дите избавити ст. 24). Случается, что своими исправленіями онъ очевидно дѣлаетъ произвольныя натяжки. Такъ, въ сербской пѣснѣ говорится, что Юрій родился, когда прошло не полныхъ полгода послѣ видѣннаго королевою сна; у Качича «не прошло и недѣльки», потому что ребенокъ въ то время уже заплакалъ въ утробѣ матери; какъ будто

мать не могла этого видѣть во снѣ раньше за цѣлый годъ и даже больше, когда ребенка не было и въ зачатіи?

Въ концѣ пѣсни по нашему тексту Скандербегъ набираетъ себѣ тридцать человѣкъ, которыхъ одѣваетъ какъ свиту султана, чтобы ввести въ заблужденіе кройскаго пашу, и такимъ образомъ проникаетъ въ крѣпость и предъявляетъ ему султанскій фирманъ. Это, если не историческая истина, то имѣетъ видъ совершенной вѣроятности. А у Качича Скандербегъ, взявши фирманъ и убивши султанскаго канцлера,

«Отиде к равноj Арбаніи

(какъ будто, гдѣ онъ былъ, еще не Албанія)

И с њиме je триста арбанаса,
Све племића и господичића,
Витезова приjе нежењених.

(ст. 168—172).

Въ этомъ нѣтъ никакого смысла, и видно, что нашъ пѣвецъ понималъ дѣло лучше.

Такъ подробно остановившись на первой пѣснѣ, мы не имѣемъ надобности дѣлать того-же по отношенію ко второй; укажемъ только, что у Качича она длиннѣе на 27 стиховъ, и это удлинненіе произошло вслѣдствіе введенія Качичемъ описанія битвы, по извѣстному шаблону, и сцены, въ которой представлено отчаянное положеніе султана Мурата, (ст. 90—130). Между прочимъ, держась правильно географіи, онъ описываетъ, какъ кровь лилась внизъ долины и «у Дрину се рику саливаше»; (ст. 135—137) а нашъ пѣвецъ, забывъ, гдѣ происходитъ дѣло, и вообще плохой знатокъ географіи, говоритъ:

«Ал' je турска сила изгинула,
Ситница се jесте преjазила (перегородилась)
Од турака и њиних ћурака» (плащей; ст. 137—139).

Позабывъ или не зная рѣки Дрина, онъ вспомнилъ Ситницу на Косовомъ—полѣ, на которой погибъ Милошъ, также наполнивъ её турецкими тѣлами и конями. Это, какъ говорятъ черногорцы, «утекла му ријеч»—сорвалось слово, которому тутъ нѣтъ мѣста. Такихъ несообразностей полна сербская поэзія.

Вопреки исторіи у него Муратъ не умираетъ самъ подъ Кроей; а его убиваетъ Скандербегъ; убилъ-бы онъ и сына его Мехмеда, но уступилъ его мольбамъ и заступничеству своего родственника Амежи, оставилъ его въ живыхъ и отправилъ въ Стамболъ, чтобы онъ тамъ поразсказалъ о своей женитьбѣ (Муратъ въ письмѣ къ Скандербегу писалъ, что онъ идетъ со сватами, чтобы женить своего сына на кроянкѣ дѣвушкѣ) и какъ Скандербегъ обдарилъ его отца и особенно его нарядныхъ сватовъ.

Качичъ заставляетъ Мурата разсказывать довольно пространно всѣ свои пораженія и въ молитвѣ къ Магомету, пригрозить, что, если онъ не поможетъ туркамъ, то онъ Муратъ поклонится «папи латинскому», и заключаетъ все такою насмѣшкой надъ нимъ:

То изусти, а душу испусти
Под Кројаном, на пољу равному,
И полети к свецу Мухамеду,
Тер се Мурат с њиме барабари,
Близу свеца, подвив ноге, сиде,
Лулу пијући, на ватри се гријући
(ст. 220—225).

Если записанную нами пѣсню считать воспроизведеніемъ пѣсни Качича; то и въ послѣдней мы находимъ ясныя указанія на то, что она представляетъ собою тоже передѣлку какой-то пѣсни, при чемъ, гонясь за историческою вѣрностью, Качичъ многое выбрасываетъ, передѣлываетъ и исправляетъ, часто очень неудачно и всегда съ ущербомъ поэтическому достоинству пѣсни. Въ нашей пѣснѣ мы находимъ именно тѣ мѣста, которыя Качи-

чемъ были выброшены или остались въ неисправленномъ имъ видѣ. Откуда-же все это взялъ пѣвецъ, современный намъ Васоевичъ? Этого не могло-бы быть, еслибъ онъ не имѣлъ чего-нибудь дуугого, кромѣ Качича. Но Качича онъ, очевидно, не имѣлъ; это старая пѣсня, которая поется въ Васоевичахъ и Кучахъ. Да какъ имъ и пользоваться книгой Качича, напечатанной латиницей, когда эти люди и своей грамоты не знаютъ? Книжечка Качича «Разговор угодни» была очень распространена въ сербско-хорватскомъ Приморьѣ. Вотъ что по этому поводу говоритъ самъ приморецъ Д. Живалевичъ въ своемъ соч. «Андриjа Качиħ Миошиħ» (Нови-Сад 1893): «Приморецъ морякъ и теперь, отправляясь изъ дома, въ свой скромный сундучекъ рядомъ съ иконой св. Николая, который его сопровождаетъ и хранитъ на морѣ, кладетъ и качичеву *пѣсмарицу* и носитъ её съ собою по морской пучинѣ; а только успокоится послѣ жестокой бури, раскроетъ её и читаетъ про себя или товарищамъ *храбрениjа воjевања и гласовита jунаштва своjих дида и шукундида*» (подчеркнуты слова Качича; ст. 114).

Отъ Приморцевъ могли познакомиться съ Качичемъ скорѣе всего жители западной части Черногоріи — цермничане, нѣгуши цекличи, цуцы, которые находятся въ постоянныхъ сношеніяхъ. съ ними. И дѣйствительно у нѣкоторыхъ здѣсь мы и теперь находили Качича, тѣмъ болѣе что многіе изъ нихъ болтаютъ по-итальянски и знаютъ латиницу. Но ни на одной сербской пѣснѣ не видно его вліянія. Всѣ эти пѣсни представляютъ собою самостоятельныя произведенія народныхъ пѣвцовъ со всѣми достоинствами и недостатками народной поэзіи и возникли раньше, чѣмъ появилась книжка Качича, кромѣ тѣхъ, конечно, въ которыхъ воспѣваются и событія позднѣйшаго времени. Нѣтъ слѣдовъ этого вліянія ни на «бугарштицахъ», которыя, по словамъ В. Богишича, въ XVI и XVII вв. приходятъ уже въ упадокъ (стр. 74).

Въ черногорскихъ пѣсняхъ, собранныхъ С. Милутиновичемъ, г. Сёрензенъ открываетъ заимствованные у Качича обороты и цѣлые стихи (Arch. XX стр. 108—109); но это дѣло С. Милу-

тиновича, который, конечно, имѣлъ Качича подъ рукою и, можетъ быть, по его примѣру, дѣлалъ нѣкоторыя исправленія, если не въ цѣломъ содержаніи, то въ отдѣльныхъ выраженіяхъ. Въ нашихъ пѣсняхъ о Скандербегѣ мы находимъ совершенно обратное, т. е. при одинаковомъ содержаніи другой языкъ, другія формы и другой стиль.

Г. Сёрензенъ не допускаетъ, чтобы въ основаніи сербскихъ пѣсенъ о Скандербегѣ лежали пѣсни народныя, на томъ основаніи, что самъ Качичъ прямо указываетъ на Барлеція, Сагреда и другихъ, по которымъ онъ составилъ свои пѣсни. И далѣе онъ заключаетъ: «врядъ-ли въ XV и XVI ст. въ тѣхъ областяхъ (Зеты и Бояны) могъ существовать какой-либо самостоятельный героическій эпосъ» (тамъ-же 109—111).

Такое заключеніе явно противорѣчитъ всему, что по тому-же предмету утверждаютъ наши извѣстные слависты и знатоки народной славянской поэзіи Ф. Миклошичъ, В. Ягичъ и В. Богишичъ, которые указываютъ на очень давнее существованіе героическаго эпоса у славянъ, особенно у восточныхъ, у православныхъ сербовъ. *В. Богишичъ*, собравъ бугарштицы въ западныхъ краяхъ — (Народне пјесме и т. д. с расправом о «Бугарштицама» Београд, 1878. 8⁰, 430): въ Далмаціи и южномъ Приморьи, доказываетъ, что и онѣ возникли у тѣхъ-же восточныхъ сербовъ и готовыми пришли въ западные края, гдѣ и подверглись переработкѣ (стр. 79).

Собираніемъ-же произведеній народной поэзіи занимались еще прежде Качича дубровчанинъ Юрій Матеи († 1728) и Іосифъ Бетонди († 1764), на что указываетъ В. Ягичъ въ своемъ сочиненіи объ исторіи славянской народной поэзіи *) (стр. 99).

Въ томъ-же сочиненіи Ягича мы находимъ указаніе, что самъ Качичъ говоритъ объ этихъ пѣсняхъ: «Въ качичевом Razgovor

---

*) Gradja za historiju slovinske narodne poezije. Prvi dio: Historijska svjedočanstva o pjevanju i pjesnistvu slovinskih naroda. Zagreb 1876, 8⁰. 105. (оттиска изъ Rada Jugosl. Akad. knj. XXXVII).

ugodni (изд. 1859 г.) — читаемъ у Ягича — встрѣчаются двѣ только пѣсни, объ которыхъ самъ онъ говоритъ, что онѣ народныя, именно двѣ «писме војводе Јанка, које опћенито пивају далматини, бошњаци, личани и остали од славинскога народа. Липе су слушати, *ако и није могуће, да су посве истините*». Послѣдняя оговорка очень важна въ томъ отношеніи, что изъ нея видно, какъ смотрѣлъ Качичъ на народную поэзію. И еще при концѣ другой пѣсни онъ говоритъ: «ово се пива од нашега народа, ко ће вировати, нека вирује, ко неће нека мирује». На стр. 305 того-же изданія есть пѣсня «од града Задварја». Эту пѣсню Качичъ исправилъ согласно съ исторіей, а въ предыдущемъ изданіи, судя по его словамъ, помѣщена была настоящая народная пѣсня. Онъ говоритъ: «ова је писма и прије од мене штампана, али није све, кака је овде, јер *сам је штампао, како сам је чуо пивати;* али будући историје штио и другачије од мудри' људи разумио, ето је приказујем свиту онаку, како се је догодило» (стр. 100—101).

Тамъ-же Ягичъ говоритъ, что Качичъ самъ сочинялъ пѣсни, поддѣлываясь подъ народный складъ и размѣръ (стр. 100).

Иначе, кажется, смотритъ В. Богишичъ. «Во всякомъ случаѣ — говоритъ онъ — если кто, такъ это Качичъ пѣлъ для народа, и объ немъ можно сказать, что онъ далъ народу то, что отъ него взялъ» (стр. 78).

Послѣднія слова мы понимаемъ такъ: новыхъ пѣсенъ онъ не сочинялъ, а бралъ готовыя, народныя, которыя исправлялъ «передѣлывалъ на основаніи своихъ познаній въ исторіи. Еслибы онъ не держался народныхъ пѣсенъ, то сочинилъ-бы ихъ больше. Но онъ держался именно существовавшихъ уже пѣсенъ, вмѣсто которыхъ, какъ неотвѣчающихъ исторической истинѣ, хотѣлъ пустить свои, чтобы поставить на мѣсто лжи истину. А выходило иногда наоборотъ.

Такую неудачную передѣлку представляетъ пѣсня о кралѣ Владимірѣ (по изд. 1880, стр. 45—47).

Это одна изъ лучшихъ его пѣсенъ, какъ и пѣсни о Скандер-

бегѣ и Янкѣ Сибинянинѣ. Объ ней Д. Живалевичъ выражается такъ: «Эту пѣсню, какъ по содержанію, такъ и по композиціи мы безъ всякаго колебанія ставимъ въ рядъ самыхъ лучшихъ нашихъ балладъ, въ томъ родѣ, конечно, какія во множествѣ представили намъ народные пѣвцы» (стр. 36).

Но содержаніемъ она уклоняется отъ преданія, которое до сихъ поръ хранится у сербскаго народа; до нѣкоторой степени воспользовался имъ и *Дуклянскій попъ*, называющій Владимира въ своей хроникѣ кралемъ зетскимъ. Качичъ-же называетъ его кралемъ далматинскимъ, котораго славитъ Лика и Крбава. Очевидно, что онъ не былъ знакомъ съ тѣмъ краемъ, къ которому народомъ приурочивается жизнь и дѣятельность краля Владиміра, хотя и говоритъ, что съ гуслями въ рукахъ прошелъ вездѣ отъ Скадра до Задра. Онъ знаетъ только Далмацію и Приморье, къ которымъ, и относитъ факты, если не имѣетъ болѣе точнаго указанія, изъ чего вышла еще и такая несообразность: тѣло его Косара переноситъ въ какой-то Креанъ (стр. 45), вмѣсто Краины, и, какъ католикъ, онъ не пропускаетъ случая назвать православныхъ епископовъ «наследници Фоцијa невирнога» (тамъ-же).

Можно даже думать, что онъ дѣлалъ подобнаго рода измѣненія и искаженія сознательно, чтобы больше возвеличить свою родную Далмацію, увѣренный въ то-же время, что далматинцы этихъ несобразностей и не замѣтятъ. При томъ вездѣ слишкомъ ясно пробивается его духовный чинъ и конфессіонализмъ; поэтому онъ свои пѣсни назначалъ главнымъ образомъ для славянъ католиковъ, не скрывая своего недружелюбнаго отношенія къ православію.

О нѣкоторыхъ его пѣсняхъ Д. Живалевичъ говоритъ, что, «когда мы ихъ читаемъ, то готовы думать, что это съ малыми перемѣнами народныя пѣсни; но такое предположеніе съ другой стороны отступаетъ передъ прозой, которая заимствована изъ хроники Орбини, по которой онѣ и составлены» (стр. 107). Надобно замѣтить, что въ хроникахъ того времени также замѣтно вліяніе народнаго преданія и народной пѣсни. Но Качичъ, имѣя

въ виду главнымъ образомъ поученіе, при томъ въ католическомъ духѣ, старается ихъ очистить ото всего, что въ нихъ есть не христіанскаго, поэтому и изгналъ всѣ миѳическіе образы и народныя фигуры. Прекрасны его пѣсни о Янкѣ Сибинянинѣ, которому онъ видимо сочувствуетъ и не можетъ не сочувствовать, какъ борцу за христіанъ противъ турокъ; но въ описаніи битвы подъ Бѣлградомъ онъ теряется въ тѣни св. Ивана Капистрана, которому, какъ духовному лицу, Качичъ приписываетъ чудодѣйственное спасеніе Бѣлграда.

Эта разница между народнымъ пѣвцомъ сербомъ и Качичемъ, католикомъ, при томъ духовнымъ лицомъ, во всей яркости очевидна при сравненіи приведенныхъ нами пѣсенъ о Скандербегѣ. Кромѣ упомянутыхъ выше доводовъ въ пользу того, что существовали сербскія пѣсни о Скандербегѣ, кромѣ качичевыхъ и прежде него, свидѣтельствуетъ Јованъ Гундуличъ, который въ одномъ мѣстѣ своей поэмы «Осман» говоритъ, что сербскій народъ въ своей пѣснѣ воспѣлъ Георгія Скандербега (пѣсня III, ст. 98—99).

Да и возможно-ли, чтобы сербы, воспѣвая чужихъ героевъ Іоанна Гундіади и Силаги, окрещенныхъ въ сербовъ, прошли молчаніемъ Скандербега, который и въ дѣйствительности былъ по характеру больше сербъ чѣмъ албанецъ?....

Сдѣлаемъ въ заключеніе одно замѣчаніе относительно личности Качича, какъ составителя пѣсенъ.

Всѣми принято въ старцѣ Милованѣ, упоминаемомъ Качичемъ гуслярѣ, видѣть его самого, и основываютъ это главнымъ образомъ на его-же пѣснѣ «Радована и Милована». Вотъ что мы находимъ въ этой пѣснѣ:

Књигу пише од Котора кнеже,
По имену старац Радоване,
Тер је шаље побратиму своме
Миловану од Горице црне (стр. 3).

Далѣе онъ упрекаетъ Милована, что онъ не воспѣлъ Лику,

Крбаву, Босну, Далмацію, Романію и Болгарію. Съ одной стороны это можно принимать, какъ общую программу желательныхъ Качичу пѣсенъ; а съ другой Милованъ, какъ черногорецъ, и могъ пѣть только о своихъ восточныхъ краяхъ, а не о Далмаціи и Босніи, которыя были для него слишкомъ далеки. Въ этомъ мы видимъ, что онъ дѣйствительно былъ черногорецъ, отъ котораго Качичъ воспользовался нѣкоторыми пѣснями; и ужъ, конечно, не Качичъ Радованъ, а черногорецъ Милованъ скитался но бѣлому свѣту съ гуслями въ рукахъ и «изводио је пјесме од јунака», получая за то настолько скудную лепту, что не могъ даже «купити тикву вина».

О Качичѣ Міошичѣ существуетъ цѣлая литература; но самое обстоятельное сочиненіе объ немъ, какъ о пѣвцѣ, цитированное уже нами соч. Дан. А. Живаљевића — Андрија Качић Миошић. Словински песник (оштампано из «Летописа Матице српске» кн. 171—174). Нови-Сад, 1893, 8°, 130, съ портретомъ Качича. У него-же указана и вся, относящаяся къ тому литература. Между прочимъ у него показано 24 изданія Качича латиницей (первое изд. не извѣстно, а 2-е 1753 г.) и три кириллицей (самое старое 1818). Кромѣ того кириллицей-же отдѣльно печатались пѣсни о Скандербегѣ съ его жизнеописаніемъ въ 1828, 1836, 1849 и въ новѣйшее время въ журналахъ, календаряхъ и сборникахъ пѣсенъ.

III. *Общесербскія пѣсни.*

1.

Старина Новак и бан Радивоје.

(Отъ Марка Јовичевича изъ Рѣцкаго — града).

Вино пили до два побратима
У Клисури, високој планини:
Једно бјеше Старина Новаче
С побратимом Радивојем баном.
Но говори Радивоје бане:
«Побратиме, Старино Новаче!
Војевасмо по тридесет љета,
Не знадосмо, ко је јунак бољи.»
А стари му Новак бесједио:
«Ја знам, да сам бољи за јунаштво».
Кад га чуо Ридивоје бане,
Он од земље на ноге скочијо,
Па је бритку сабљу повадијо
И Новака зове на мејдану,
А Новак му старац проговара:
«Није преша, драги побратиме,
У Клисури мејдан дијелити;
Него хајдмо на језеро мутно,
У које је несита хаждаја.
Колико је у годину дана,
Сваки данак ије по чељаде;
А досад се не нађе јунака,
Да удави неситу хаждају;
Па да шњоме мејдан дијелимо,
Тун' ћемо се, побре, огледати».
Како рекли, тако учињели,
Полећеше на језеро мутно.

А кад били на мутно језеро,
Туи' находе лијепу ђевојку,
Ђе роњаше сузе низ образе
И судбину своју проклињаше.
А Новак јој божју помоћ виче,
Још јој тако јунак проговара:
«О бога ти, лијепа ђевојко!
Што си тако јутрос уранила,
Прије зоре и бијела дана,
Која те је нужда допанула?»
А цура му тако проговара:
«А бога ми, нежнани јуначе!
Сирота сам без нигђе никога,
Само имам на огњиште мајку,
С којом тугу по наполи дјелим.
Сад допаде моју стару мајку,
Да с' изложи проклетој аждаји;
А ја дођох, да заступим мајку».
Тад завика Старина Новаче:
«Радивоје, мијо побратиме!
Хајде пођи на језеро мутно,
Па позови неситу хаждају.»
А Радивој на ноге скочијо,
Па полеће на језеро мутно.
Па викаше неситу хаждају.
Колико је добро кликоваше,
Ни Новак га чути не могаше;
Ал' му Новак тако проговара:
«Радивоје, мијо побратиме!
Тако-ли се на мејдан позива?»
Па искочи на ноге лагане,
А istрже димишкињу ћорду,
Па полеће на језеро мутно,
А завика, што му грло даје,

По имену неситу хаждају:
«Излаз', море, несита хаждајо
Пред језеро, да се огледамо».
Стаде мало, не би ни колико,
Замути се зелено језеро
И стадоше пјене ударати,
Док искочи несита хаждаја.
Дочеко је старина Новаче
С голом сабљом у бијелој руци.
Ћераше се мало по мејдану;
А гледа их Радивоје бане.
Стаде мало, не би ни колико,
Освои га проклета хаждаја,
Опаса га три-четири пута.
Док завика старина Новаче:
«Побратиме, Радивоје бане!
Помози ми сада на невољу».
За то бане ни хабера нема;
Но утече горе уз планину.
А Новак се носи на мејдану,
Јопет кличе старина Новаче:
«Бјежи, јадна сирото ђевојко,
Е ме хоће изгубит хаждаја».
А сирота цура проговара:
«А Новаче, стари мејданџијо!
Камо тебе злаћена ханџара?»
Тад се сјети старина Новаче
И извади оштрога ханџара,
И разбучи проклету хаждају.
Тад прискочи сирота ђевојка,
Те помогла староме Новаку;
Удавише проклету хаждају.
Цура мину на бјелу кулу,
Новак паса горе уз планину,

Докле дође у тврду Клисуру;
Тун' находи Радивоја бана,
Па извади димишкињу ћорду,
Да он бану посијече главу,
Док завика Радивоје бане:
«Не, за Бога, мијо побратиме!
Поштеди ме у тврдој Клисури,
Не мој мене окинути главу;
А прижнајем, да си бољи јунак.
А дајем ти божу вјеру тврду,
Да ћу тебе донијети главу
Од некаква доброга турчина,
По имену од Зворника Мујa,
Кои се је бијо захвалијо,
Да ће малу чету покупити
И изагнат тебе из Клисуре».
Па кад мрче и западе сунце,
Пође бане стиом (?) низ планину;
Ето ти га право у Зворнику
И, што рече, јунак не превари:
Он донесе од турчина главу
И ухвати булу мујагину,
Одведе је право у Клисури.
Те се Новак с баном умирио;
Ето ти их опет у механу,
Испијају вина црвенога.

2.

Влашић Радуле.

(Отъ того-же).

Књигу була удовица пише,
А шаље је Влашићу Радулу:

«О, Радуле, стари јараниче!
Што ти моје дуње омрзнуше,
Моје честе дуњс и јабуке
И лијепе свилене махраме,
И љубећи моје бјело лице,
Ка' што си се вазда научијо?»
Кад Радула ситна књига дође,
Он је со не другу направијо,
Па је шиље були-удовици:
«О, ти јадна були-удовицо,
Моја прва стара јаранице!
Ја сам чујо, ђе причају људи,
Да си мушко чедо породила,
Чедо мушко, туре Хусеине,
Па ме је страх и бојим се љуто,
Јер ће мене изгубити туре».
Кад види је була-удовица,
Она опет другу књигу пише,
Па овако Раду бесједила:
«Ја се оћу у болијест турит,
Па ћу послат сина Хусеина,
Да донесе воде са Орина.
Ти запани у расове јели,
Удри пушком, остала му пуста».
Кад Радула књига допанула,
Једанак је на ноге скочијо,
Па полеће на води Орини;
А була се у болијест тури.
На њу дјеца долазаху луда,
Па старојзи мајци говораху:
«Би-ли о'шта окусила, мајко,
Жуте дуње, ал' питома шипка,
Ал' какога лова планинскога»,
Али була дјеци бесједила:

«Да ни о’шта не би окусила,
’Нако пила воде са Орина,
Чини ми се, да бих боља била.»
Скочи туре на ноге лагане,
Па полеће низ бијелу кулу,
Те дофати бистра џефердара
И прифати ђугум из прозора;
Пак се врати низ бијелу кулу.
А була му тако бесједила:
«Хусеине, без теб’ сијеђеља,
Што ти оће бабово оруже?»
— Да се са шњим заговорам путом.—
Он га бачи на бијелу кулу,
Па изиде на стобор на врата
И туп’ пађе Фатиму — ђевојку.
Па му сестра ријеч бесједила:
«Хусеине, без теб’ сијеђеља,
Камо тебе бабово оруже?
Да бог да ти остануло пусто!
Много мајка има јаранина,
А највише Лакшића Радула;
Страх је мене и бојим се љуто,
Јер ће тебе изгубити мајка.
Причекај ме на стобор на врата,
Да донесем бистра џефердара».
Донесе га пред бијелом кулом;
Па су дјеца пушку истурила,
Па из друге љепше напунила,
Два-три маха праха жеженога
И четири брзога олова;
Па га димно сестра научила:
«Када дођеш на води Орини,
Ти погледај наоколо воде,
А напријед у расове јели,

Да те ватра не понесе жива».
Када туре цуру разумијо,
Он полеће пољем широкијем,
Доклен дође на води Орини;
Па погледа у расове јели
И видијо Влашића Радула,
Ђе се мучи у зелену јелу,
А на руке држи џефердара,
Па на љишан узима турчина.
Па кад Раде пушку истуријо,
Тун' турчину добра срећа била,
Те клонуо главом при камену,
И ватра га претурила жива.
А кад виђе, е га не убијо,
Он паклони свога џефердара
И убијо Влашића Радула,
Паде Раде на долину мртав.
Туре дође на Радула мртва,
Да му русу посијече главу;
Али сабље од мејдана нема,
Да му добру посијече главу.
Па дренову спицу доватијо
И црне му очи извадијо;
Пах и одма у ђугун туријо,
Па дофати воде са Орина,
Па пошеће на бијелу кулу.
Али се је исправила мајка;
А туре јој тако проговара:
«Узми, мајко, те се воде напиј;
Ма се чувај, Бог те не убијо,
'Намо очи попит од Радула».
Тадер була сина проклињаше:
«Бог т' убијо, сине Хусеине!
Ти си Раду очи извадијо,

Да би мајка без теб' сијеђелъ»
На њу се је туре насрчило,
Те је бритку сабљу повадијо
И напољи булу учинијо.

Похожая пѣсня у Вука К. II, № 8.

3.

Женидба Милована Краљева.

(Записао је Ђукић из Лијеве-Ријеке).

Вино пије од Будима краље,
Служи му га краљев Миловане,
С десном руком, а срмајли купом.
Па му даје пола чаше вина
И што даше, и то просипаше.
Краље рече Миловану сину:
«Коју сам ти жалост учинијо,
Што ми рујно пролијеваш вино
И дајеш ми пола чаше вина?
Је л' ти мало пива и јестива?
Ја сам добре куле начинијо
И чардаке на Будиму моме;
Око града бедем поставијо,
Наврх града табље укрутијо,
А на табље убојне топове,
Да се рахат браниш од турака».
«Све си, бабо, добро начинијо,
Ал' ме ниси, бабо, оженио.
Врсници се моји поженише,
Поженише и пород имаше;
Па ме коре момчад по механа.

Тама рече од Будима краље:
«Миловане, моје дете лудо,
У за' час те ожениjо, сине!
Ево има четири године,
Одбио сам стотину градова
И толико троје паланака;
И све тражих за тебе ђевојку:
Ђе ја нађох лијепу ђевојку,
Ту не нађах добра пријатеља;
Ђе би паша' и повео друштво,
И сједијо за неђељу дана,
И попијо рахат чашу вина;
А ђе нађох добра пријатеља,
Ту не нађох лијепу ђевојку.»
Тама рече краљев Миловане:
«Бабо мио, од Будима крале!
Ја сам чуо, ђе причају људи
За силнога Чевкез — Асанагу,
Од Кладуше, од турске краине.
Да се туре скоро оженило
С бјелом булом из турскога рода;
Друге нема без бијеле виле,
Ни бијеле буле, ни српкиње.
Али ћу се оженити шњоме,
Али црном земљом у Кладушу,
Ал' се никад ни женити нећу.»
Рече тама од Будима краље;
«Мучи, сине, каменом ти биле!
Није ласно у Кладушу поћи:
Кратки данци, а дуги конаци;
Туђа земља, калауза нема,
Туђи људи, не знају ти ћуди.»
То у вечен у пиво збораше;
Кад у јутру дан и зора била,

То Милован не заборавијо,
Но на ноге јупачке скочијо;
Те сигура краљева дорина
И украде од злата јабуку
Своме бабу, од Будима краљу.
Па појаха претила дората
И отиде право уз планину,
И навали у Кладушу равну;
И ту нађе девет ђевојака,
Ђе бијеле на бјелило платно.
Божу иј је помоћ натурио,
Па иј рече краљев Миловане:
«Одколен сте девет ђевојака,
Одколен сте од којега града?»
Ђевојке му ријеч говориле:
«А, бога ми, незнана делијо!
Нам се не зна града, ни паланке;
Ми смо јадне девет робињица
Од Котара, од српске паланке.
Враг донесе Чевкез — Асанагу
Од Кладуше, од турске краине,
Нас зароби девет ђевојака».
Тама рече краљев Миловане:
«Је л' ми дома богом побратиме?
Која л' му је у Кладушу кула?»
«Дома нема Чевкез—Асанаге;
Но је чуо Чевкез—Асанага
За некаква краљев' Милована,
Да се младо влашс зафалило,
Да зароби чевкезову љубу
За живота Чевкез—Асанаге.
Па кад зачу Чевкез—Асанага,
Онда поша' у Будиму граду,
Да позове краљв' Милована,

Да позове на мејдан јуначки.
Што му кулу у Кладушу тражиш,
Ласно му је кулу познавати.
Скоро њу је Чевкез начинијо;
Покријо ју од олова клисом;
Наврх куле копље поперијо,
Наврх копља од злата јабуку.»
Кад то зачу краљев Миловане,
Он отиште уз Кладушу дора,
Доклен дође под бијелу кулу;
Ал' при њему бог и срећа била,
Јер на врата капиције нема;
Но су пошли у пљану механу.
Он ућера у авлију дора,
Па га шета проз мермер-авлију.
А гледа га чевкезова љуба
На прозору од бијеле куле;
Па слушкињи ријеч говорила:
«Ајде, речи ономе јунаку,
Нека миче коња из авлије,
Док нијесу дошле капиције;
Е те њему одкинути главу.
Жао ми га, да га Бог убијо!
Љепоте му на јунака нема;
Благо мајци, која га имала,
Благо сестри, што се купе шњиме,
Благо љуби, коју ће грлити».
Кад то зачу лијепа ђевојка,
Одмах сиђе у мермер — авлију.
Вели њему лијепа ђевојка:
«Ајд' отолен, незнана делијо!
Кад ће доћи Мујо и Алиле,
Страх је Анку, е ћеш погинути.»
Тама рече краљев Миловане:

«Ајде пођи, лијепа ђевојко,
Каж' ми снаши, чевкезовој љуби,
Ја и Чевкез богом побратими;
Нека сиде у мермер-авлију,
Е ћу моју снашу даровати.
Ако знаде Чевкез—Асанага,
Е сам бијо у Кладушу равну,
Побратим ће тебе прекорити,
Е те нисем даром даривао.»
Пође одмах на кулу ђевојка
И кажује чевкезовој љуби:
«О госпођо, чевкезава љубо!
Опо није незнана делијо,
Но побратим твога господара».
Кад то чула чевкезова — љуба,
Окити се, што најљепше може,
Па се сигра низ бијелу кулу.
Ал' да видиш крањев—Милована!
Баци руку у џеп од доламе,
Па извади од злата јабуку,
Па је пружи чевкезовој љуби.
Она пружи, да прими јабуку,
Он преко ње пребачи јабуку,
Њу дофати за бијелу руку;
За собом је баци на дората,
Па утече пољем широкијем.
А солдати јакму учињеше
На лијепу од злата јабуку.
Кад то чуше Мујо и Алија,
Ћерају га пољем широкијем;
Ћераше га, стићи не могаше;
Вратише се на бијелу кулу;
Изидоше на бедем од града,
Упалише топа абердана,

Абер даше Чевкез—Асанаги
У Будиму, граду бијеломе.
Досјети се Чевкез—Асанага,
Ћера ђога, у Кладушу дође;
Ал' му нема вијернице љубе.
Па је Черкез(sic) вако говорио:
«Бог т' убио, краљев Миловане!
Кад си моју љубу заробио,
Што ми ниси кулу запалио?»
Па повади сабљу димискију,
Те посјече тридесет солдата
И посјече Муја и Алију;
Те отолен поврати ђогата,
Па га ћера гором и планином,
Доклен дође на дно од Будима
И ту виђе краљев' Милована.
Да му даше ђаво мировати,
Он могаше лако живовати;
Но он пије по планина вино,
Па се једном за се обратијо
И угледа Чевкез—Асанигу;
Плећи даде, бијежати стаде.
Но га ћера Чевкез на ђогата;
Ђера Чевкез и пристиже близу.
Милован се при невољи нађе,
Па он виче из грла бијела:
«Мијо бабо, од Будима крале!
Отвори ми од капије врата».
Крале њему отворијо врата,
И убјеже краљев Миловане;
За њим крале затворијо врата.
Но му вели Чевкез—Асанага:
«О, чу-ли ме, краљев Миловане!
Ти ј'ако си јунак од јунака,

Не мој мене у хрз ударити,
Не мој моју обљубити љубу.»
Но му вели краљев Миловане:
«Aj, не бој се, Чевкез—Асанага!
Док одморим себе и дората
И рујна се понапијем вина,
Па ћу тебе на мејдан изисти».
Одмори се и напи се вина,
Па закрочи дебела дората,
Исћера га пољем зеленијем.
Сусрета га Чевкез на ђогата;
На остре се сабље ударише.
Па кудијен турчин удараше,
У дијете сабља упадаше,
По три литре меса одваљује.
Кудијенак дете удараше,
Од турчина сабља одскакаше,
А за сабљом огањ сијеваше,
Сијеваше низ облук ђогату,
По земљици запаљује траву;
Милована ране оборише.
«Аој мене, моја стара мајко!
Ђе погибо' данас од турчина
У Будиму, граду бијеломе».
Но га чула бијела кадуна,
Па је њему була говорила:
«Миловане, шњима не видијо! *)
Не помага ни отац, ни мајка;
Но Бог благи и добра дружина.
На Чевкеза, господара мога,
На њега је панцијер-кошуља,
Испријечи, па се излијечи».

---

*) Здѣсь что-то пропущено.

Кад то зачу краљев Миловане,
Ману сабљом и десницом руком
И Чевкеза по пасу удрио,
На двије га поле прекинуо;
Па му узе коња и оруже.
Но да видиш бијеле кадуне!
Она трчи низ бијелу кулу,
Па дофати краљев' Милована;
Изнесе га на бијелу кулу;
Па се врати у поље зелено,
Те покупи биље и цвијеће,
Те извида лудог' Милована,
Извида га за петнаест дана
Кад Милован ране преболијо,
Он дофати бијелу кадуну,
Поведе ју у бијелу цркву,
Прекрсти ју и привјенча за се.

4.

Иво Сењанин и Травнички везир.

(Пјевао је Марко Баошић из Горње-Мораче).

Вук завија под јелу зелену,
Вран загракто' на јелу зелену.
То не бјеше од горице вуче,
Но то бјеше рањени хајдуче.
Тица му је ране опазила;
Ал' бесједи рањени хајдуче:
«Бре! одбиј се, црна тица врана;
Пуна ми је преко крила диљка,
Да ја смијем пушку изметнути,
Оба би ти опалио крила.
Ако си се ужелио меса,

Ти прелети на дно од Кунара,
И кад бидеш на прву пољану,
Ту ћеш наћи тридесет турака;
А полети мало понапријед
И ту ћеш наћ' и другу пољану
И наћићеш шесдесет турака,
Све су турске аге и бегове,
Ни на једном русе главе нема.
Ни ти падај, нити једи меса,
— Тако теби не одпало перје!
Но полети мало понапријед,
Ту ћеш наћи до двије јелике,
Међу њима три љеша јуначка;
Ту ћеш панут и најести меса.
Па полети у ломне Котаре,
А на кулу Стојан — Јанковића,
Те му кажи, што је и како је.»
А кад врана ријеч саслушала,
Ударила у лагана крила
И ето ње на дно од Кунара.
Кад ли дође на прву планину,
И ту нађе тридесег турака;
Нити пада, нити једе меса,
Па пролеће на другу пољану
И ту нађе шесдесет турака,
Све турскије аге и бегови,
Ни на једном русе главе нема.
Нити пада, нити једе леса,
Па полети мало понапријед
И ту нађе до двије јелике,
Међу њима три љеша јуначка.
Ту се вране меса накранио
И јуначком крви напоио;
Па полеће у ломне Котаре,

А на кулу Јанковић — Стојана;
Тамо вран је био починуо.
Док на Травник пукоше топови,
Три уједно, тридесет заједно,
Шенлук чини травнички везире:
Посјекао три сердара млада,
Три сердара, сва три од Котара.
Кои њему први долазагу,
Даваше им чоху нерезану;
Кои њему други долазагу.
Даваше им коње неседлане;
Кои њему трећи долазагу,
Даваше им благо небројено.
У то доба на двор му дођоше.
До три главе котарских сердара.
Одоше их турци познавати;
— Познавати, познат не могагу:
Неко вели Јанковића глава,
Други вели Цмиљанић Илије,
Трећи — глава Митровић Стојана.
То зборагу, турци не знавагу;
Тада рече ћепване стари:
«Чујеш мене, травнички везире:
Ево има дванаест година,
Турио си Сењанина Ива,
Турио га у тавницу тавну;
Ти му задај божју вјеру тврду,
Да ћеш њега пуштит из тавнице,
Да ти позна три каурске главе».
Кад то зачу травнички везире,
Он на млађе вику учинио,
Да доведу Сењапина Ива,
И он њему вјеру задавао,
Да ће њега пуштит из тамнице,

Да му ништа учинити неће.
Млађи били Ива доводили.
А какав је Иван-капетане!
Удрила му коса до појаса,
Нокти су му, као раоници.
А да видиш травничког везира!
На млађе је вику учинио;
А Ивана дивно направили:
Једни мију, други косу брију,
А трећи му нокте сарјезују.
Тадер рече травнички везире:
«О, чу-ли ме, Иван-капетане!
Познај мене три каурске главе».
Тадер Иван главе познаваше
И овако зађе бесједити:
«Чујеш-ли ме, травнички везире!
Главе су се у крв умаштане,
Опери ми три каурске главе.»
Опраше му три каурске главе,
Свинуш' главе, као да су живе.
Тадер рече Сењанин-Иване:
«О, чујеш ме, травнички везире!
Чија, велиш, да је ова глава,
Колико је теби учинила квара,
Док је мртва запанула овђе?»
Тадер рече травнички везире:
«Вељу, глава Цмиљанић—Илије:
Много ми је учинила квара,
Док је мртва запанула овђе;
Тридесет ми је посјекла турака».
Тадер рече Сењанин — Иване:
«Но је глава Закари сердара,
Који није горij од Илије».
Па је другу доватио главу:

«Чија велиш, да је ова глава,
Колико је учинила квара,
Док је мртва запанула овђе?»
Тадер рече травнички везире:
«Много ми је учинила квара,
Док је мртва запанула овђе,
Шесдесет је посјекла турака;
Вељу, глава Стојан — Јанковића».
«Није глава Стојан — Јанковића,
Но је глава Митровић — Стојана;
Није горij Јанковић — Стојана».
Тадер трећу приватио главу:
«Чија, велиш, да је ова глава?»
— Вељу глава Вука Мандушића. —
«Није глава Вука Мандушића,
Но је глава мог' сина Тадије;
Аох мени, мој несретни сине!
На злу-ли смо мјесту састанули,
А на дворе травничког везира;
У зао час потражио баба,
Док си своју изгубио главу!»
Па он мртву пољубио главу.
Па везира био замолио,
Да-би њему мртву поклонио,
Да се с мртвом Иво разговара.
Тадер везир поклонио главу
И даде му тридесет дуката,
И пушти га Сењу на краину.
Оде Иво дома кукајући;
Оста везир дома пјевајући.
А кад био на дно од Кунара,
Ту он срете шесдесет хајдука
И пред њима Стојан — Јанковићу,
И су њим је Цмиљанић Илија.

А кад дође Иван — капетане,
Па он зове оба побратима:
«А за бога, богом побратиме!
Побратиме, Стојан — Јанковићу!
Ви не вод' те војску ка Травнику,
Ка Травнику, граду бијеломе;
Но ћу вама више чудо причат.
Нашла мука каду везирову:
Оће везир шњоме у планину,
У планину, а за Јеловицу.
Ту се були младој већ уснило,
Да је води травнички везире
У џамију, турску богомољу,
Тадер она оће оздравити».
Кад саслуша шесдесет хајдука,
За Иваном сви су окренули.
И ето иј путем пријекијем,
На планину на ту Јеловицу,
Тадер рече Стојан Јанковићу:
«Није л' мајка родила јунака,
Да он оде у турску џамију,
Да с' сакрије у долап до врата.
А кад бише турци улазили,
Би се добар момак намјерно,
Да за собом затворио врата?»
Сва дружина ником поникнули.
А кад виђе Стојан Јанковићу,
Он завика на своју дружину:
«Ехе, браћо, да ве Бог убио,
Кад се данас не нагна јунака!»
Па дозива Цмиљанић — Илију:
«Богом брате, Цмиљанић — Илија!
Кад затворим на џамију врата
И повичем грлом бијелијем,

Да ми биднеш у индата».
Па прифати пушку до ремика,
Па он оде у турску џамију,
Те се сакри у долап до врата,
А сад ћу ви за везира причат.
А каи везир каду саслушао,
Он сакупи стотину турака,
Па ето их на планину, друже,
На планину, па за Јеловицу;
Све пјевагу и пушке мећагу.
А кад дошли ка њиној џамији,
У турака добар бјеше адет,
Те с'умију и авда узимљу;
Улегоше у њину џамију.
Таман турци одоше клањати,
А искочи Стојан Јанковићу,
Из долапа на џамије врата,
Па завика грлом бијелијем:
«А ђе сте ми оба побратима?
К мене, браћо, ако Бога знате!»
У то момци брже дохитали;
У толико турци кидисали,
Да Стојану на врата изиду.
А кад стаса шесдесет хајдука,
Тадар Стојан сабљу повадио
И са њиме оба побратима.
Што пропушта Стојан Јанковићу,
Дочекује Сењанин Иване;
Што пропушта Сењанин Иване,
Дочекује Смиљанић Илија.
Исјекоше стотину турака;
Уватише травничког везира,
На сваке га муке udараше.
Тадар рече Иван-капетане:

«А за бога, два млада сердара!
Даруjте ми травничког везира,
Да га водим Сењу на краину,
Да га бацим у ледну тавницу,
Да га држим, колико он мене,
Нешто мало дванаест година».
Сердари му вољу испунише,
Дадоше му травничког везира,
Тадер друштво шићар диjелило,
Ивану су старjешинство дали,
Дадоше му ђога везирова
И његово руго и оружjе.
О толен се браћа раздвоили,
Отидоше своме завичаjу.
Иван иде Сењу на краину
И одведе травничког везира,
И стави га у ладну тавницу,
И држа га дванаест година.
Кад с' измину дванаест година,
Тадер Иво па се помислио
И одпушти травничког везира
И даде му тридесет дуката.

Примѣчаніе. Ту-же пѣсню мы нашли напечатанною въ выходящемъ на Цетиньѣ журналѣ «Луча» (1899 №№ V и VI, стр. 246—255) подъ заглавіемъ «Освета братска». Она почти вдвое длиннѣе нашей (на 203 стиха) и, очевидно, представляетъ по отношенію къ ней оригиналъ; но эта поется, какъ особая, самостоятельная пѣсня; при томъ сокращеніе произведено такъ искусно, что, не сличая съ оригиналомъ, нельзя замѣтить никакихъ пропусковъ, и даже тѣмъ она какъ будто выигрываетъ въ художественномъ отношеніи. Поэтому приводимъ её, какъ образчикъ, воспроизведенія.

5.

Женидба паше Тиранина.

(Отъ того-же).

Одкако је настануо свијет,
Није љепши процаптио цвијет;
Но што јесте вактом процаптијо
А на Скадру, граду бијеломе,
Јест Ајкуна, лијепа ђевојка,
Мила шћерца од Скадра везира.
Друге буле, ни влахиње нема,
Ни у гору загоркиње виле;
А љепша је од јабуке златне,
А дужа је од копља бојнога.
Те се чудо чуло по свијету;
Па ју просе просци са свих страна,
Просе лале и просе бегови.
То зачуло седам турских паша,
А од седам турскијех санџака;
Па иј ето Скадру бијеломе,
У везира на конак панули,
Па су њему тако говорили:
«Господаре, од Скадра везире!
Ми смо чули, ђе говоре људи,
Да је у те настала кадуна,
Да је љепше у свијету нема;
Оћеш-ли је нама поклонити,
Бирај зета, којега ти драго;
А остали нањутит се неће;
Но те њему у сватове поћи.
Кад то чуо скадарски везире,
Он пашама ријеч говоријо:

«Кои ће дат тридес' ћеса блага,
Даћу њему Ајкуну ђевојку,
Да му буде вијерница — љуба».
Кад то чуше седам турски паша,
Међу собом вјеру уфатише,
Да не узму Ајкуну ђевојку;
Па отолен паше окренуше,
Сваки пође вилајету своме.
Но да видиш паше Тиранина!
Он покупи тридес' ћеса блага;
Па га ето Скадру бијеломе,
У везира на конак пануо.
И даде му тридес ћеса блага;
Везир њему Ајкуну-ђевојку,
И још брзу свадбу углавише:
Од неђеље за петнаест дапа;
Доклен пође и натраг се врати,
И покупи три хиљаде свата.
Отлен пође паша Тиранине,
Па уз путу свате покупијо;
Па га ето двору бијеломе.
Угледа га остарала мајка
Са пенџера од бијеле куле,
Па сусрете свога мила сина;
Па је њему тако говорила:
«Добро доша', паша Тиранине!
Јеси л' тебе испросијо љубу,
Тебе љубу, мени одмјеницу?»
Па јој паша тако одговара:
«Ја сам, мајко, запросијо љубу,
Мене љубу, тебе одмјеницу
И брзо сам свадбу углавијо,
И узгред сам свате покупијо».
Па му мајка тако проговара:

«Знаш-ли, пашо, није давно било,
Кад си с Вуком брати' црногорцем,
Ти му даде божу вјеру тврду,
А кад ћеш се оженити, сине,
Да ћеш Вука звати у сватове,
Но му не мој (х)илу учињети
— То те моје не губало мљеко!
Па му пиши лист-књигу бијелу
И ти зови Вука у сватове».
А паша је послушао мајку;
Па дофати дивит и хартију,
Па он пише лист-књигу бијелу
И поздравља побратима свога:
«Побратиме, Вуче црногорче!
Знаш-ли, Вуче, није давно било,
Ја ка' сам се с тобом братимијо,
Ја сам тебе божу вјеру дао,
Ја кад ћу се, побро, оженити,
Да ћу тебе звати у сватове.
Ја сам младу запросијо каду,
Ја у Скадру, граду бијеломе,
Милу шћерцу од Скадра везира,
Баш Ајкуну, лијепу ђевојку;
Па те зовем, побро, у сватове».
Па је шаље преко Горе Црне.
Кад је Вуку књига допанула,
И видијо, што му књига пише,
Одиста му мила не бијаше;
Па се шета сјетно, невесело.
Но га гледа остарала мајка,
Па му тако она проговара:
«Мијо сине, млади црногорче,
Отклен ти је књига допанула?
Је л' ти, сине, књига од мејдана,

Те се сјетно, невесело шеташ?»
Одговара млади црногорче,
Одговара остаралој мајци:
«Није мене књига од мејдана;
Да је мене књига од мејдана,
Ја на мејдан радо би пошао;
Но ме ситна књига допанула
Ја од паше, побратима мога.
А паша је запросијо каду,
А у Скадру, граду бијеломе;
Па ме паша зове у сватове.
Не смијем му у сватове поћи,
Но су турци (х)илави јунаци,
Не мари им иљу учињети,
Мене, мајко, живот оштетити,
Саморану тебе оставити».
Кад то чула остарала мајка,
Она Вуку тако проговара:
«Мијо сине, Вуче црногорче!
Пођи, сине, паши у сватове,
Не мо' на се бруку оставити
И преварит побратима свога».
А Вуче је послушао мајку,
Па се кити, што најљепше може:
Одијело, што му поднијело,
И припаса свијетло оруже
И његову криву ћемеркињу,
А у руке узе џефердана;
А млађи му вранца сигураше;
Па се сигра низ бијелу кулу
И готова находи врнчића.
Прекрсти се, па га закрочијо;
Гони коња преко Горе-Црне,
Дан по данку, канак по конаку,

Доклен дође Тири, земљи равној,
Код дворова побратима свога.
Ал' је паша свате покупијо;
Чека побра три бијела дана;
Чауш вика, талбуана рика,
Да устају кита и сватови;
А пред њима паша искочијо.
У руке му алај-барјак златни;
Па је паша тако бесједијо:
«Је-ли мајка родила јунака,
У сватове мене оправила,
Да он узме алај-барјак златни,
Да га носи мене пред сватове?»
Ал' сви турци ником поникоше,
И уцрну земљу погледаше.
Но не ниче млади црногорче;
Но о'земље на ноге устаде,
Па се паши попримаче близу,
Из руку му барјак узимаше;
Па закрочи својега вранчића.
Гони вранца узпут пред сватове;
Доклен дође испод Скадра-града,
Ту је свога вранца узљутијо,
Те му штурни скаче попријеко;
А вије му се алај-барјак златни.
Угледа га Ајкуна ђевојка
Са прозора и бијеле куле;
Па је цура 'вако говорила:
«Ај машала, милом Богу фала,
Прикладнога онога јунака
И бијеле руке за барјака!
Благо мајци, која га имала,
Благо сестри, што се куне шњиме,
Благо љуби, коју ће он љубит!

Боже, мене у нарок пануо!»
То ју чула остарала мајка,
О' себе ју шаком ударила:
«Мучи, Ајко, каменом ти биле!
Оно јесте младо црногорче».
Ту сватови на конак пануло.
Кад у јутру јутро освануло,
Чауш вика, талбуана рика:
«Азур свати, азур је ђевојка!»
Сви сватови на ноге скочише
И Ајкуну младу поведоше.
Ста иј пратит' од Скадра везире
А са својом вијерницом љубом;
Па му тако љуба говорила:
«Господару, од Скадра везиру!
Да ти кажем, што сам синоћ чула
Од Ајкуне, лијепе ђевојке;
Када виђе млада црногорца,
У ђевојке пуче срце живо;
(пропускъ)
Боже, ми га суди по нароку.
Но ти реци паши Тиранину,
Да погуби Вука црногорца».
Кад то чуо Скадарски везире,
Он призива свога зета мила:
«Мијо зете, паша Тиранине!
Кад ћеш бити на првом конаку,
Погубићеш Вука црногорца;
Е се Ајка ашик учињела
На згоднога млада црногорца».
Отоленак свати окренуше;
Док иј бијо данак оставијо,
А тамна иј нојца прифатила,
И сватови табор учињеше.

Заповиђе паша Тиранине,
Да погубе Вука црногорца.
Кад то чула Ајкуна ђевојка,
Љуби пашу у скут и у руку:
«Не, за Бога, пашо господаре!
Не крвави првога конака;
Кад ћеш бити на другом конаку,
Погубићеш Вука црногорца».
Паша Ајки љубав учинијо,
Остави га за другог конака.
Кад су били на другом конаку,
— Но да видиш Ајкуне ђевојке!
Она справи двије анђе—буле,
— Родом бјеу ловне Горе—Црне —
Те иј справи Вуку под шатаром,
Да му кажу, што је и како је,
Да ће њега паша погубити.
И пођоше двије анђе-буле,
Све му кажу, што је и како је.
Да му паша о невјери ради.
Кад то чуо Вуче црногорче,
Он од земље на ноге устаде;
Па га ето паши по' чадором,
Ђе он спава с Ајкуном ђевојком.
Чепну Ајку на ногу десницу;
Скочи Ајка, како горска вила;
Пред њом Вуче иде пред шатора.
Па је Вуче барјак дофатијо,
Поби барјак у земљицу црну;
Појахаше на коња вранчића;
Сташе бјежат ловној Гори—Црној.
Но да видиш паше Тиранина:
Он оправи три мрке џелата,
Да посјеку Вука црногорца.

Али Вука по'чадаром нема;
Барјак вије, под њим Вука није.
Брзо паши одма казиваше,
Да је Вуко дома утекао
И штету ни неку учинијо.
Када видиш паше Тиранина,
Ал' му нема Ајкуне ђевојке;
Па на свата вику учинијо.
Сви ћераше, стићи не могаше;
Сви се свати натраг повратише;
А сам паша пође у поћеру.
Кад је Вуку бјежат досадило,
Одјахаше од коња вранчића.
Починуше у Краину равну;
Па му Ајка у перчину бište;
Па је Вуку једном говорила:
«Како знадем пашу Тиранина,
Он ће доћи нама у поћеру,
Не мари ни живот оштетити».
«Ај, не бој се, моја душо драга,
Добила си добра господара;
Ја би пашу одма погубијо».
А л' се Ајки очи отргоше
И погледа уз Краину равну,
И угледа пашу Тиранина,
Ђе он гони крилата ђогата.
Па му Ајка тако говорила:
Господару, црногорче Вуче!
Ено иде паша Тиранине,
Са' ће тебе главу одкинути,
А мене ће мука(х) намучити;
Ајде, устај, да дома бјежимо!»
За то Вуче не окреће главу;
У то стаса паша на ђогата,

Голу носи у руками ћорду;
Ал' се Вуко на вранчићу нађе:
На голу га сабљу дочекао
И од паше главу уграбијо,
И узе му коња и оруже.
Појахаше на два коња зорне;
Ал' говори Ајкуна ђевојка:
«Паша мијо, на срећу одијо,
Кад си мене коња доводијо,
Да не ја шу двојца на једнога;
Но да јаши сваки на својега».
Поведе је ломној Гори — Црној,
Покрсти је и привјенча за се.

То је било или није било;
А нама се мир и здравље вило,
Мир и здравље и помоћ од Бога.
Домаћине, дај нам чашу вина,
Да наздравим старим јунацима;
Слатка ће ми бити, као свима.

ПѢСНИ ВАСОЕВИЦКІЯ.

ВВЕДЕНІЕ.

Вліяніе турокъ. — Различіе между васоевичами и другими черногорскими племенами, выражающееся въ ихъ историческомъ преданіи, въ политическихъ стремленіяхъ и содержаніи пѣсни. — Содержаніе васоевицкихъ пѣсенъ вообще и реальное объясненіе каждой пѣсни по отдѣльности. — Какъ составлялись эти пѣсни. — Подделка. — Способъ собиранія и записыванія пѣсенъ. — Пѣсни новѣйшаго времени.

Въ отдѣлѣ «Племенной составъ Черногоріи» (т. II, ч. 1, стр. 3—127) мы уже указали на особенное географическое положеніе Васоевичей, которымъ обусловливалось болѣе позднее присоединеніе ихъ къ союзу другихъ черногорскихъ племенъ, а также и иное направленіе ихъ исторической жизни. Само собою разумѣется, не могло это не отразиться и на ихъ поэзіи. Живя въ болѣе, чѣмъ остальныя племена, тѣсной связи съ турками и отчасти подчиняясь имъ, васоевичи больше прониклись ихъ духомъ, что, какъ мы видѣли, отразилось на ихъ нравахъ и сказалось въ ихъ лирической пѣснѣ. Обратимся теперь къ ихъ эпической поэзіи.

Здѣсь, во первыхъ, мы встрѣчаемся съ совершенно другимъ историческимъ преданіемъ. Васоевичи не знаютъ ни зетскаго государства, ни его государей Черноевичей; а затѣмъ, занимаясь,

также, какъ и черногорцы, четованьемъ, они имѣютъ дѣло съ албанцами, а не съ сербами — потурченцами, какъ то мы видѣли у черногорцевъ. Такими только въ концѣ XVIII и въ XIX ст. являются колашинцы, потурчившіеся въ позднѣйшее время. Особенность въ историческомъ преданіи васоевичей составляетъ борьба за независимость не только противъ турокъ, но еще противъ единоплеменныхъ и единовѣрныхъ имъ кучъ, которые старались подчинить ихъ себѣ и для этого не стѣснялись дѣйствовать противъ нихъ въ союзѣ съ турками. Отчасти противъ нихъ-же дѣйствуютъ и другіе ихъ сосѣди ровчане и морачане, какъ-бы въ договорѣ съ кучами, и братоножичи. Ничего не находимъ о столкновеніяхъ ихъ съ пиперами, которые можетъ быть и сами были противъ кучъ, стремившихся и на нихъ распространить свою гегемонію.

Наконецъ у васоевичей мы встрѣчаемъ цѣлыя экспедиціи не только въ сосѣднія области, но и далеко внутрь Шумадіи, чтобы наказать какого-нибудь пашу и вообще турокъ за притѣсненія и насилія, производимыя ими надъ сербами христіанами; причемъ не имѣются въ виду никакія корыстныя цѣли. Въ Черногоріи-же вниманіе къ Шумадіи возбуждается только со времени возстанія Карагеоргія.

Вообще васоевичи не знаютъ героевъ Черногоріи, какъ черногорцы—васоевицкихъ, и эпосъ тѣхъ и другихъ каждый имѣетъ свое особое содержаніе, свою область, въ которой происходятъ дѣйствія, и развивается онъ въ иномъ духѣ и направленіи.

Поэтому, представляя нѣсколько эпическихъ пѣсенъ васоевицкаго племени, мы считаемъ необходимымъ объяснить тѣ обстоятельство, при которыхъ онѣ возникли, найти, по возможности, ту историческую основу, на которой онѣ создались, и сообразно съ тѣмъ расположить ихъ въ хронологическомъ порядкѣ.

Вся исторія Васоевичей держится почти исключительно на народномъ преданіи, съ которымъ поэтому мы и должны имѣть дѣло.

Изъ болѣе старой исторіи въ васоевицкихъ пѣсняхъ увѣко-

вѣчены слѣдующія преданія *): 1) разселеніе васоевицкаго племени изъ тѣсныхъ предѣловъ Лѣвой — Рѣки, которое должно было произойти въ половинѣ XVI в., такъ какъ въ самомъ началѣ XVII в., по Марину Болицѣ, мы находимъ ихъ уже вполнѣ осѣвшимися въ такъ называемой Нахіи (иначе Нижніе — Васоевичи) и тѣ-же самыя названія селъ, какія существуютъ теперь; 2) нападеніе турокъ на Лѣвую — Рѣку, окончившееся тѣмъ, что турки въ концѣ концовъ должны были удалиться, понесши нѣкоторый уронъ, что и подтверждается свидѣтельствомъ Марина Болицы, указывающаго на подобный фактъ въ 1613 г.; 3) отношеніе Васоевичей къ другимъ сосѣднимъ племенамъ, въ особенности къ Кучамъ, которые одно время держали гегемонію надо всѣми окружными племенами; 4) четованіе въ сосѣднихъ турецкихъ земляхъ и наконецъ 5) отдѣльные эпизоды изъ жизни отдѣльныхъ личностей.

Относительно перваго разселенія Васоевичей мы не нашли никакой пѣсни, хотя оно и пріурочивается въ одной пѣснѣ къ Вуку Брайотичу, который, будтобы, убивши одного пашу, не могъ оставаться въ Лѣвой — Рѣкѣ изъ опасенія не столько турокъ, сколько кучъ, которые и наводили турокъ на васоевичей, освободившихся отъ ихъ гегемоніи.

Но этому противорѣчитъ другая пѣсня о пораженіи турокъ, напавшихъ на Лѣвую — Рѣку въ началѣ XVII ст., въ которомъ Вукъ Брайотичъ, принимаетъ дѣятельное участіе.

Дѣйствительно, общее разселеніе должно было произойти послѣ перваго жестокаго погрома Лѣвой—Рѣки турками, когда, по словамъ преданія, въ продолженіи семи лѣтъ въ ней некому было огонь развести. Выселеніе-же Вука Брайотича было част-

*) H. Hecquard въ сочиненіи своемъ «Histoire et description de la Haute Albanie» (Paris 1859) приводитъ обширный и довольно поэтичный разсказъ о первомъ доселеніи Васоевичей подъ Комъ, составленный имъ, будто-бы, по народной пѣснѣ; но такой пѣсни у Васоевичей не существуетъ; да и по духу разсказъ этотъ не имѣетъ ничего сербскаго народнаго; поэтому мы считаемъ его поэтичоскимъ произведеніемъ самого Эккара.

ное, его личное, при томъ въ гораздо позднѣйшее время; поэтому первою въ хронологическомъ порядкѣ мы поставили-бы пѣсню объ упомянутомъ выше пораженіи турокъ (въ сборникѣ № 3), и только за этимъ должна слѣдовать пѣсня о Вукѣ Брайотичѣ. Но есть еще двѣ пѣсни старше: одна о погибели Арапа и Ракеты Раевича, которая записывателями васоевичами отнесена къ 1595 г., что очень вѣроятно, такъ какъ Ракета этотъ, если не дѣдъ, то отецъ попа Ракетича, дѣйствовавшаго послѣ; а другая пѣсня о пединкѣ между Агой изъ Медуна и васоев. воеводой Јованомъ Вишничемъ, которую мы также относимъ къ болѣе старому времени, а на какомъ основаніи, скажемъ послѣ.

Только послѣ этого слѣдуютъ двѣ пѣсни, въ которыхъ играетъ роль Вукъ Брайотичъ, при чемъ одна (№ 3) носитъ заглавіе «Ударац на Васојевиће 1625 г.» а другая (№ 4) «Вук Брајотић, његова жена, лијепа Брђанка, и паша од Требиња».

Далѣе идутъ пѣсни о васоевицкихъ четникахъ: Милошѣ Марковичѣ (№№ 5 и 6), Милошѣ Дьиновичѣ, (№ 7) Иванѣ Лакушичѣ (№ 8), Божѣ Вешовѣ (№ 13) и Фазли Шарцѣ арамбашѣ (№ 14).

Отдѣльные эпизоды составляютъ «Стане заробљена у Мостар» (№ 5) и «Женидба Ђура Куштримовића (№ 11), первая изъ начала XVIII ст., а вторая конца его или второй его половины. Къ первой половинѣ XVIII в. относится походъ васоевицкихъ воеводъ вмѣстѣ съ кучскимъ воев. Радоней въ Шумадію (№ 10), а къ концу его относится «Ударац колашински на Васојевиће» (№ 12).

Обратимся теперь къ этимъ пѣснямъ къ каждой по отдѣльности и остановимся на подробностяхъ, которыми прежде всего опредѣляется время факта, воспѣваемаго въ ней, и возникновенія самой пѣсни, а затѣмъ уясняется ея содержаніе и характеризуются выведенныя въ ней личности.

Первыя двѣ пѣсни по ихъ композиціи очень недавняго времени и потому полны анахронизмовъ и другого рода несообразностей; но поединки, давшіе имъ содержаніе и рѣшающіе дѣло

не личное что-либо, а между двумя сторонами, представляютъ явленіе народной жизни очень старое. Герой первой пѣсни Ракета, какъ мы указали, также принадлежитъ старому времени. Одно только можетъ быть сомнѣніе: не пріурочена-ли какая-нибудь чужая пѣсня къ имени Ракеты, какъ одна герцеговинская пѣсня передѣлана въ васоевицкую замѣною имени Јована Мусича именемъ Стефана Васоевича?

Крупный анахронизмъ составляетъ упомитаніе рода Османагичей въ Подгорицѣ, которые по ихъ семейному и мѣстному преданію происходятъ отъ рода Мартиновичей въ Байцахъ, потурчившихся и удалившихся изъ Черногоріи въ началѣ XVIII в., когда тамъ произошло извѣстное общее истребленіе и изгнаніе магометанъ. Упоминаніе «сербской механы» въ Подгорицѣ и пистолета, изъ котораго братъ Арапа убилъ Ракету, также отзывается новизной. Но въ основѣ лежитъ старое преданіе, васоевицкое или чужое, а способъ, какимъ Арапъ убилъ Ракету изъ ямы, указываетъ на нѣчто оригинальное, принадлежащее, безъ сомнѣнія, также старому времени.

Вторая пѣсня была уже напечатана въ сборникѣ Вука Ст. Караджича подъ заглав. «Ага од Медуна и Јован Бабовић» (изд. 1896 г., кн. IV, стр. 106; 65 стиховъ); но въ нашей записи она полнѣе (130 стиховъ), при чемъ пополняются мѣста очень важныя для лучшаго пониманія содержанія, а есть и варіанты, которые болѣе естественны и народны.

Что касается сюжета, то онъ, конечно, взятъ изъ какого-то преданія и въ значительной степени украшенъ фантазіей; фамиліи-же Бабовичей и Вишничей одинаково существовали и еще существуютъ въ Лѣвой — Рѣкѣ; но послѣдніе всегда играли болѣе видную роль, какъ по богатству, такъ и по силѣ ихъ рода.

Въ вуковой пѣснѣ прибавлено, что Бабовичъ, получивши вызовъ отъ аги, совѣтуется съ матерью, какъ ему поступить; а мать отвѣчаетъ, что онъ долженъ принять этотъ вызовъ, такъ какъ лучше съ честью умереть, чѣмъ жить безчестно, осрамивши себя отказомъ. Мысль эта слишкомъ общая; а сыну не было

другого исхода и безъ совѣта матери, который въ этомъ случаѣ совсѣмъ ненуженъ. Можно впрочемъ въ этомъ видѣть вообще высокое почитаніе матери сыномъ, которой это не могло не касаться, такъ какъ ей предстояло лишиться сына и остаться «саморана», на что сынъ не могъ рѣшиться безъ совѣта съ матерью. Далѣе въ вуковой пѣснѣ мѣстомъ поединка названо «Кучко збориште», которое находится какъ разъ подъ Медуномъ; а въ другомъ мѣстѣ вовсе не называется мѣстность; у насъ же названо Стравче и послѣ Потрчка-ливада тоже близко къ нему, но отъ Медуна въ разстояніи трехъ или болѣе часовъ, что вѣроятнѣе, какъ мѣсто нейтральное.

Послѣ перваго боя, побѣдившій Бабовичъ тотчасъ отбираетъ у аги булу, коня и оружіе, чего не могло быть, такъ какъ произошло соглашеніе биться еще второй разъ. Вызывая на второй поединокъ у насъ ага повторяетъ прежній вызовъ, въ прежней формѣ; а въ вуковой пѣснѣ онъ сопровождаетъ это сильными ругательствами, что также мало отвѣчаетъ народному духу. Остальные варіанты мы означаемъ при самомъ текстѣ пѣсни.

«Ударац на Васојевиће 1625» — представляетъ позднѣйшее воспроизведеніе народнаго преданія, о которомъ мы уже говорили въ исторіи Васоевичей и тамъ-же сдѣлали сопоставленіе его съ указаніемъ М. Болицы на одно пораженіе турокъ, бывшее при немъ, слѣдовательно раньшего 1625 г. Въ видѣ пролога въ началѣ присоединено преданіе о братоножичскомъ воеводѣ Пеѣ Становичѣ, дочь котораго отведена была въ Цареградъ въ султанскій гаремъ, вслѣдствіе чего по жалобѣ его султану на васоевичей послѣдній и посылаетъ на нихъ войско.

Въ этомъ эпизодѣ обрисовываются отношенія между васовичами и братоножичами далеко не пріятельскія, при чемъ васоевичи сами дали поводъ, занявши землю братоножичей на Ножицѣ (въ Лѣвой — Рѣкѣ) и разорили ихъ монастырь. И въ первой пѣснѣ мы видимъ, что Ракета идетъ въ Подгорицу не обычнымъ путемъ черезъ Вѣтерникъ и Братоножичей, а черезъ Кучи,

что также указываетъ на враждебныя отношенія между васоевичами и братоножичами. Все это не могло быть придумано пѣвцомъ новѣйшаго времени, а почерпнуто имъ изъ стараго преданія или, можетъ быть, и изъ пѣсни, дошедшей до него въ позднѣйшей переработкѣ, кое-что однако сохранившей изъ стараго времени.

Бушатліи, Махмутбеговичи и Шабанагичи если и были уже въ то время выдающимися родами, то во всякомъ случаѣ не играли еще той роли, какую приписываетъ имъ пѣвецъ подъ впечатлѣніемъ того значенія ихъ, которое они пріобрѣли впослѣдствіи, въ его время. При томъ албанцы въ то время еще не покорились Турціи, не приняли еще магомотанства и вмѣстѣ съ сербами считались бунтовщиками, противъ которыхъ и предпринимались военныя экспедиціи. Въ то время не существовало той «лютой Арбаніи» и «Малесіи», которая-бы, какъ въ настоящее время, могла двинуться на сербовъ. И всѣ упомянутые вожди не утратили еще тогда своей сербской народности. Для экспедицій подобнаго рода у султана были настоящіе турки, занимавшіе въ то время Подгорицу и Зету до Скадрскаго озера. И Гусинье обращено турками въ укрѣпленный градъ тоже въ позднѣйшее время для военныхъ операцій противъ албанцевъ, главнымъ образомъ климентъ. Все это въ пѣснѣ составляетъ наслоенія позднѣйшаго времени, подъ которыми совершенно теряется главная основа старой пѣсни или преданія.

Вукъ Брајотичъ, къ которому относится слѣдующая пѣсня (№ 4), представляетъ собою личность, пользующуюся большою славой во всѣхъ Васоевичахъ и его именемъ гордятся считающіе себя его потомками Сайчичи въ с. Виницкой, между черногорской границей и турецкимъ городкомъ Беранами. Такою-же славой пользуется и сложенная объ немъ пѣсня, которую вполнѣ, однако, немногіе знаютъ, и намъ нелегко было найти такого пѣвца.

Но въ главномъ точно такого-же содержанія пѣсня напечатана въ сборникѣ «Српско Огледало» (№ LXI) подъ заглав. «Ош гриво, туђе je мливо» т. е. прочь отъ чужого! Тема пѣсни самая обыкновенная.

Турецкій паша является въ покоренную страну, чтобы собрать дань и въ то-же время внушить народу страхъ и почтеніе къ себѣ и вообще къ туркамъ; а это по турецкому обычаю достигалось путемъ насилій разнаго рода и оскорбленіемъ чести подвластнаго населенія. Въ числѣ такого рода дѣйствій входило непремѣнное требованіе молодыхъ и красивыхъ женщинъ, какъ для самого паши, такъ и для его свиты. Иногда выборъ падалъ на извѣстную красавицу, жену какого-либо сильнаго человѣка. Такъ въ одной пѣснѣ паша въ письмѣ черногорскому владыкѣ требуетъ жену Белу Станишину (С. О. XIX); въ другой требинскій паша Гусеинъ соблазняется прелестями и высокими доблестями жены кнеза цуцкаго Рогапа (С. О. XI). Такою женщиной въ нашей пѣснѣ является жена Вука Брайотича; а въ «Срп. Ог». Ружа Батричева изъ рода Никчевичей въ Пѣшивцахъ (LXI).

Въ концѣ концовъ насильникъ получаетъ заслуженное возмездіе, не достигши ничего или достигши цѣли невполнѣ, какъ то видно изъ нашей пѣсни. Мстителемъ въ данной пѣснѣ въ обоихъ экземплярахъ является деверь; но виновника не убиваютъ на смерть, а отпускаютъ домой, въ нашемъ экземплярѣ изувѣчивши его, а въ «Срп. Ога». только навязавши ему на спину самаръ (вьючное сѣдло).

Въ нашей-же пѣснѣ мужъ хотѣлъ изрубить въ куски свою жену, какъ оскверненную; но этого не допустилъ братъ, убѣдивши его, что оскверненія никакого не произошло; въ другой-же мужъ хотѣлъ зарубить турка, но ему не далъ также братъ; а какъ мужъ отнесся къ женѣ, что составляетъ главное, въ этой пѣснѣ не говорится, и, узнавъ о случившемся въ домѣ, онъ оплакиваетъ только брата и двоихъ малолѣтнихъ племянниковъ, которыхъ считалъ погибшими въ бою съ турками, во время погони за ними, а о женѣ и не вспоминаетъ.

Такое равнодушное отношеніе къ женѣ, по нашему мнѣнію, не естественно и не можетъ быть объяснено разницею въ характерахъ черногорца или герцеговинца и васоевича; все равно какъ и слишкомъ мягкое отношеніе къ непріятелю. Въ этомъ случаѣ преимущество истины на сторонѣ нашего экземпляра.

Совершено расходятся между собою оба экземпляра этой пѣсни въ пріуроченіи содержанія къ опредѣленной мѣстности и дѣйствующимъ личностямъ.

Въ одномъ экземплярѣ паша является изъ Плевлей подъ Никшичъ и, расположившись въ полѣ со свитой, ставитъ свой шатеръ въ нѣкоторомъ отдаленіи отъ другихъ; въ другомъ паша изъ Требинья приходитъ въ Кучи, останавливается подъ градомъ Медуномъ, который въ то время былъ въ турецкихъ рукахъ, и оставался онъ тутъ полгода, собирая дань и принимая мѣстныхъ главарей, являвшихся къ нему на поклонъ съ подарками.

Въ нашей пѣснѣ въ числѣ главарей явился кучскій главарь Лале, сынъ знаменитаго Дрекала, котораго М. Болица называетъ княземъ, но является онъ позже другихъ, чѣмъ и выражаетъ свое достоинство, возбудивъ въ пашѣ нѣкоторое неудовольствіе и подозрѣніе, которыя онъ, однако, тотчасъ-же разсѣялъ. Онъ-же на требованье паши указываетъ на жену васоевицкаго главаря Вука Брайотича, что подсказало ему, конечно, вообще непріязненное чувство къ васоевичамъ, предупредивши въ то-же время, что это дѣло не легкое; когда-же паша предложилъ ему исполненіе этого дѣла, онъ ловко отказался, сославшись на свое одиночество дома и вслѣдствіе того недосугъ. Совершаютъ-же это тридцать *пашайлій* (свита паши).

Въ «Срп. Огл.» указываетъ на красавицу и потомъ приводитъ её къ пашѣ простой *кнез* т. е. сельскій старшина.

Сравнивъ два экземпляра, мы находимъ, что помѣщенный въ «Срп. Огл.» лучше редактированъ, въ немъ всѣ части размѣрены и уравновѣшены, пѣсня доведена до извѣстной краткости безъ нарушенія полноты; въ ней нѣтъ ничего лишняго. Это и состав-

ляетъ характерную черту хорошей народной пѣсни. Но въ ней есть несообразности, на которыя мы указали и которыя не отвѣчаютъ народному духу. Такъ, въ немъ видно желаніе позднѣйшаго пѣвца съ одной стороны сгладить черты суровости, а съ другой показать равнодушіе или пренебреженіе къ женщинѣ, якобы присущее черногорцу.

Въ васоевицкой пѣснѣ мы встрѣчаемъ несообразности болѣе крупныя. Расправа Јована Брайотича съ тридцатью чобанами надъ пашою съ тридцатью пашайліями представляетъ такую возьню, что-то крайне запутанное и непонятное (просимъ читателя обратиться къ самой пѣснѣ отъ стиха 229 до 248), и происходитъ все это на виду у турокъ, сидящихъ въ градѣ Медунѣ, которые не могли этого допустить; тогда какъ въ «Срп. Огл.» это передается естественно, правдоподобно и понятно. И далѣе все идетъ какое-то дѣланное, причемъ, отправляя изувѣченнаго пашу домой, провожаютъ его шутками и остротами слишкомъ плоскими, не въ народномъ духѣ (ст. 256—260).

Нужно замѣтить, что конецъ пѣсни (съ 225—280 ст.) сильно разнится отъ остальнаго и является чѣмъ-то нескладнымъ, лишеннымъ художественнаго такта и не отвѣчающимъ народному духу; тогда какъ первая часть вся проникнута народнымъ духомъ, какъ въ обрисовкѣ дѣйствующихъ лицъ (Лале Дрекаловичъ), такъ и въ цѣлыхъ сценкахъ, нелишенныхъ картинности и художественности (между Лаламъ и пашой, между пашой и женою Брайотича).

Есть и тамъ анахронизмы, какъ четованье противъ колашинцевъ, когда Колашинъ не игралъ еще такой роли и былъ сербскимъ; въ словахъ жены Брайотича пашѣ (ст. 206—210) также есть выраженія болѣе новаго времени и т. п. Но все это мелочи, которыми не измѣняется характеръ цѣлаго и не нарушается его стройность и естественность.

Несоотвѣтствіе-же конца началу и серединѣ пѣсни мы встрѣчаемъ очень часто. А въ пѣсняхъ о битвахъ лучшія мѣста всегда представляетъ вводная часть, заключающая въ себѣ подготови-

тельныя сношенія и дѣйствія; самая-же битва описывается очень кратко и въ концѣ пѣсня какъ-бы обрывается. На это мы уже указывали въ другомъ мѣстѣ.

Въ пѣснѣ о В. Брайтичѣ конецъ былъ, безъ сомнѣнія, также кратокъ, а растянутъ добавленіями позднѣйшихъ пѣвцовъ, которые, видя въ краткости недостатокъ, постарались по своему его додѣлать и тѣмъ, конечно, испортить.

Что пѣсня эта существовала въ давнее время, въ томъ увѣряетъ насъ свидѣтельство всѣхъ васоевичей, которые мнѣ постоянно о ней говорили; но что она подверглась сильнымъ измѣненіямъ, также несомнѣнно; да иначе и быть не могло, и этому должно приписать всѣ, существующія въ ней не сообразности. Но въ какомъ отношеніи она находится къ пѣсни, помѣщенной въ «Срп. Огл.», мы ничего не можемъ сказать, потому что не знаемъ, откуда взялась эта послѣдняя. Во всякомъ случаѣ, по нашему мнѣнію, нельзя допустить, что-бы она послужила оригиналомъ для пѣсни васоевицкой. Но существовала одна общая старая пѣсня, которая потомъ различными пѣвцами и была приноровлена каждымъ къ своей мѣстности.

Теперь слѣдуютъ пѣсни, относящіяся къ четованью, объ которомъ мы уже говорили въ первой части этого тома. Тамъ-же мы указали на разницу въ характерѣ четованья въ Черногоріи и въ Васоевичахъ.

Если черногорцевъ принуждала къ тому экономическая необходимость и четованье составляло для нихъ до нѣкоторой степени доходную статью; то васоевичи нужды такой не имѣли; со своими турками, агами и бегами, они жили мирно, всегда имѣли въ нихъ защиту противъ турецкихъ чиновниковъ, а въ случаѣ столкновенія съ сосѣдями и помощь.

Не раньше, какъ во второй половинѣ или даже въ концѣ XVIII у васоевичей открывается непрерывная четницкая война съ колашинцами, которые, населившись изъ разныхъ мѣстъ, какъ чужой элементъ въ тѣхъ краяхъ, стали жить на чужой счетъ, на счетъ грабежа окружнаго сербскаго населенія и набѣ-

говъ на сосѣдніе края морачанъ и васоевичей, отбивать скотъ и плѣнить пастуховъ. Тѣмъ-же стали отвѣчать имъ и васоевичи; но этотъ родъ войны у нихъ мы находимъ только въ позднѣйшее время; а до того кремени васоевицкіе четники предпринимали цѣлые походы въ турецкія земли во имя защиты своихъ братьевъ, православныхъ сербовъ противъ турецкаго зулума.

У черногорскихъ четниковъ отчасти имѣлась въ виду та-же цѣль — наказывать турокъ, мстить имъ за обиды свои собственныя и подчиненнымъ имъ сербамъ; но, предпринимая набѣги, они прежде всего черезъ своихъ *уходъ* разузнавали, гдѣ больше *шитьяра* (добычи) т. е. скота и легче его отбить. Васовицкіе четники нисколько не выставляютъ этого своею цѣлью.

Кромѣ того, у черногорскихъ племенъ была высшая центральная власть въ лицѣ владыки, безъ воли и благословенія котораго не предпринималось ни одно крупное дѣло; а иногда владыка и направлялъ ихъ на какое-либо крупное предпріятіе. У васоевичей такой центральной власть не существовало, и только ок. половины XIX ст. такимъ лицомъ является игуменъ Георгіевыхъ столповъ Моисей, который уже задумалъ и васоевичей поставить подъ власть черногорскаго митрополита, а самъ покуда являлся какъ-бы его представителемъ.

Воеводы, кнези и другія мѣстныя власти, какъ мы видѣли и у черногорцевъ, у нихъ также не играли важной роли, если не отличались особенными доблестями. Въ этомъ отношеніи отъ васоевичей, какъ и отъ другихъ черногорскихъ племенъ, отличались кучи, у которыхъ воеводамъ предоставлена была значительная власть, если они умѣли угодить народу, вслѣдствіе чего воеводы эти пріобрѣтали иногда вліяніе и на остальныя племена и вступали даже въ сношенія съ Россіей.

У васоевичей только Лѣвая — Рѣка пользовалась нѣкоторымъ преимуществомъ, какъ метрополія, откуда произошли всѣ васоевицкіе роды и образовались цѣлыя села, имѣвшія своихъ особыхъ главарей.

Самымъ старымъ четникомъ арамбашой является Милошъ

Марковичъ изъ Лѣвой — Рѣки, объ которомъ у насъ двѣ пѣсни (№№ 5 и 6).

Въ первой пѣснѣ онъ дѣйствуетъ вмѣстѣ съ другимъ, такимъ-же арамбашой, Иваномъ Лакушичемъ; но ему принадлежитъ рѣшеніе, куда отправиться, и рѣшаются они истребить усилившійся въ «равномъ Хасѣ» (окрестность Беранъ) родъ Дьулагичей и разгромить ихъ кулу, которые

«Тешки зулум сиротињи раде....
Сиротињи зулум одолио,
Веħ јој у то живовања нема.
Оħу чету на њи окренути,
Ја би, да' Бог и среħа јуначка,
Да погубим девет Ђулагиħа;
Да почине сиротиња раја»
Од зулума девет Ђулагиħа».

Предпріятіе увѣнчалось полнымъ успѣхомъ, только Марковичъ былъ сильно раненъ. Не обошлось дѣло и безъ добычи, которую четники раздѣлили между собою, «свакојему другу подједнако».

Изъ другой пѣсни «Погибија Марковиħ Милоша» мы узнаемъ, что онъ четовалъ главнымъ образомъ по Шумадіи, откуда наконецъ пришла жалоба на него кучскому воеводѣ Радонѣ, который въ то время игралъ очень важную роль въ цѣломъ краю.

Жалоба пришла отъ Станиши «Оборкапетана» въ Шумадіи и Луки «старовлашанипа» въ Новобазарскомъ округѣ, при чемъ взводились на него такія обвиненія:

«Онъ препире торе и оборе,
А и гони коње и волове,
И он руши господске дворове».
Но пуще всего то, что онъ
«доша' код бијеле цркве,
Дмитровицу цркву развалијо

И црковно благо покупијо;
Па га носи у Голеш-планину,
Шњиме рани од горе ајдуке,
Који бију по Србији турке».
На это онъ отвѣчаетъ:
«Често јесам у Србију бијо
И тамо сам чете предводијо,
О' турака рају сам бранијо;
Клао сам се са турцима;
А србе сам о' свашта чувао.
Што ми кажу Дмитровицу цркву,
Да сам цркви штету учинијо;
Кад сам кође код ње долазијо,
Ја сам цркви прилог оставијо».

Относительно грабежа церкви очевидно, что это была клевета; а главное было то, что онъ грабилъ и убивалъ турокъ, особенно знатныхъ, громилъ «госпоцке дворове». Обвинителями-же его явились оборъ — капетанъ, поставленный турками представитель мѣстной власти и такой-же турецкій прислужникъ «старовлашанинъ»; а кучскому воеводѣ ничего другого и ненужно было, какъ только погубить сильнаго человѣка въ сосѣднемъ васоевицкомъ племени, чтобы и на него легче было распространить свою власть. На судѣ, въ Кучахъ и убили Марковича, но не открыто, а съ помощью хитрости, и отдѣлались смертью только одного своего, тогда какъ безъ хитрости не раздѣлались-бы съ нимъ такъ дешево, а могъ погибнуть и самъ воевода.

За этимъ слѣдуютъ двѣ пѣсни (№№ 7 и 8), въ которыхъ дѣйствуютъ двое: Дьиновичъ Милошъ и Лакушичъ Иванъ. По содержанію обѣ пѣсни очень схожи и мы подозрѣваемъ, не произошло-ли двѣ пѣсни изъ одной, и Дьиновичъ Милошъ не Марковичъ-ли.

Къ той-же котегоріи четницкихъ предпріятіи слѣдуетъ отнести и пѣсню о походѣ на Бихоръ и Шумадію трехъ васоевиц-

кихъ воеводъ вмѣстѣ съ воеводами кучскимъ, братоножичскимъ и албанскаго племени Климентъ. Это уже цѣлая экспедиція и объ ней мы имѣли случай говорить прежде (т. II, ч. 1, стр. 109 и 110).

Еще двѣ пѣсни (№№ 12 и 13) выводятъ намъ арамбашу Божа Вешова или Вешовича, который въ одной пѣснѣ вмѣстѣ съ другими бьется съ колашинцами, сдѣлавшими набѣгъ для грабежа, и помогаетъ ихъ пораженію; а въ другой погибаетъ отъ руки измѣнника. Какъ Марковича Милоша погубилъ кучскій воевода Радоня, такъ этого гусиньскіи безъ Шабанагичъ, по высшему однако приказу скадрскаго валіи Бушатліи, что указываетъ на его большое значенье. То и другое относится къ концу XVIII или къ первымъ годамъ XIX ст., какъ говорятъ васоевичи «раније карађорђеве параде» т. е. возстанія противъ турокъ Карагеоргія.

Къ тому-же времени относится и пѣсня «Фазли Шарац арамбаша», объ которомъ мы знаемъ только то, что находится въ пѣснѣ.

Еще изъ того-же времени (между 1810 и 1815 п.) пѣсня «Бој на Љубану» (№ 15), въ которой васоевичи отбиваютъ нападеніе кучъ.

Есть пѣсня, въ которой вспоминается бывшій когда-то погромъ всѣхъ Васоевичей, но не тотъ первый, послѣ котораго, какъ говорятъ васоевичи, семъ лѣтъ некому было огня развести, а какой-то другой, чѣмъ опровергается общее у васоевичей, преданіе, что Лѣвую — Рѣку турки только однажды разгромили. Пѣсню эту мы получили въ двухъ экземплярахъ и подъ двумя заглавіями: одно «Стане заробљена у Мостару» (№ 9), а другое «Кољевић Комлен». Мы удержали первое, потому что подъ тѣмъ заглавіемъ текстъ ровнѣе и выдержаннѣе; но есть выраженія лучше и во второмъ, поэтому мы и приняли ихъ въ варіантахъ. Заглавіе мы также удержали то самое, какое далъ пѣвецъ, да и содержанію оно болѣе соотвѣтствуетъ. При этомъ пѣвецъ Миро Дедовичъ дѣлаетъ такую поправку къ содержанію пѣсни: Ком-

некъ Колевичъ не турками убитъ; а послѣ того бѣшеный конь сбросилъ его съ себя; онъ упалъ на колъ подложечкой и тутъ-же скончался. Но въ пѣснѣ лучше было сказать, что его убили турки.

Одна пѣсня съ романическимъ содержаніемъ «Женидба Ђура Куштримовића» (№ 11), въ которой красавица Фатима, дочь бега Шемовича въ Будимлѣ (близь Беранъ, на другой сторонѣ р. Лима), влюбилась въ красавца-же васоевича Дьюра, увидѣвши его, когда онъ проходилъ мимо ея двора, возвращаясь изъ Босніи съ зимовки, и потомъ крестилась и вышла за него замужъ. Этимъ и заканчивается пѣсня; а преданье идетъ дальше. Послѣ этого онъ не могъ оставаться въ своемъ селѣ (кажется, Трепча), сдѣлался арамбашой и въ продолженіи трехъ лѣтъ гайдуковалъ. Фата, въ крещеньи названная Марой, все время была съ нимъ и въ это время у нихъ родилась дочка. Когда онъ по ночамъ уходилъ въ четованье, грабилъ и убивалъ турокъ, семейство его скрывалось въ пещерѣ. Однажды онъ укралъ барана и, изжаривши его на вертѣлѣ подъ скалой выше Трепчи, съ вертеломъ внесъ въ пещеру и поставилъ, прислонивши къ стѣнѣ. Затѣмъ онъ и жена его уснули.

Турки-же, подглядѣвши, какъ онъ жарилъ барана, собрались, окружили его въ пещерѣ и захватили вмѣстѣ съ женой спящихъ. Ихъ тутъ-же обоихъ связали и повели, предоставивъ матери нести своего ребенка въ колыбелькѣ; а проведя ихъ понадъ Лимомъ и дойдя подъ село Трешнево, всѣхъ троихъ каменовали и набросали сверху *гомилу* (курганъ), которая и теперь тамъ стоитъ. А скала, гдѣ Дьюро пекъ барана, по нему называется *Куштримов — крш*. Было это тоже «прије Карађорђеве параде».

Въ сороковыхъ годахъ прошлаго столѣтія Васоевичи обращаются къ Черногоріи и ихъ самостоятельная дѣятельность выражается въ мелкомъ четованьи для отомщенія за кого-либо изъ своихъ ради добычи или просто изъ удальства, при чемъ отправляются иногда всего три-четыре человѣка. Часто высылалисі четы противъ такихъ-же четъ со стороны албанцевъ и колашин-

цевъ, и дѣло кончалось какою-нибудь перестрѣлкой издали; но бывали случаи, что кто-либо и погибалъ съ той или другой стороны. Обо всемъ этомъ послѣ остаются разсказы, есть и пѣсни. Но какъ мелки и обычны самые факты, такъ незанимательны, сухи и лишены поэзіи относящіяся къ нимъ пѣсни. И то еще нужно сказать, что въ нихъ слишкомъ замѣтна партійность. Мы могли-би собрать много такихъ пѣсенъ; но отказываемся отъ нихъ, потому что нѣкоторыя изъ нихъ не пѣлись и не поются народомъ, а впервые появляются въ свѣтъ изподъ пера ихъ авторовъ. Не разъ намъ случалась, получивши такую, записанную уже пѣсню, прочитать другимъ, и получить отъ слушателей отвѣтъ, что такой пѣсни прежде не было, или, что въ ней дѣло представлено совсѣмъ иначе, чѣмъ оно происходило въ дѣйствительности. Есть между этими записывателями очень добросовѣстные. Одинъ напр., доставивши мнѣ нѣсколько пѣсенъ, сдѣлалъ такую приписку: «Перепиши себѣ только первую пѣсню; а другія три не переписывай, потому что я самъ составилъ ихъ «по разспросамъ у другихъ». Одинъ, хорошій пѣвецъ «уз гусле», также составилъ нѣсколько пѣсенъ, въ томъ числѣ и пѣлъ ихъ про себя, а послѣ и другіе стали пѣть, зная, что онѣ сочинены имъ, но вполнѣ правдивы и не лишены нѣкоторой поэзіи. Есть, однако, прямо обманщики.

Въ выходившемъ на Цетиньѣ журнальчикѣ подъ названіемъ «Луча», въ книгѣ за ноябрь и декабрь 1899 г. въ отдѣлѣ «Народне умотворине», а въ подотдѣлѣ «Српске народне јуначке пјесме» находится пѣсня «Вук Брајотић и ага од Медуна» въ 438 стиховъ, и подъ нею подпись: «Прибиљежио Мираш Ђукић, Васојевић».

Это та самая пѣсня, которую мы записали въ Кучахъ подъ заглавіемъ «Ага од Медуна и Јован Вишнић», заключающая въ себѣ 132 стиха, а у Вука напечатана подъ именемъ «Ага од Медуна и Јован Бабовић» въ 65 только стиховъ.

Въ чемъ заключается равница этихъ двухъ текстовъ и откуда она могла произойти, мы уже указали; разница во всякомъ

случаѣ незначительная, и потому не можетъ быть ни малѣйшаго сомнѣнія, что это одна и та-же чисто народная пѣсня. Но въ пѣснѣ, записанной М. Дьюкичемъ, она совершенно затирается въ сочиненныхъ имъ детальныхъ сценахъ, служа только темой для цѣлаго новаго произведенія, только не народнаго.

Народная пѣсня, какъ-бы ни украшала фантазіей своихъ героевъ, въ основѣ всегда держится дѣйствительнаго факта и дѣйствительныхъ именъ, не гонясь за ихъ знаменитостью; напротивъ, она создаетъ славу именамъ новымъ. Не такъ понялъ свою задачу М. Дьюкичъ: зная Бабичей и Вишничей въ настоящее время, какъ не играющихъ никакой видной роли, онъ не понимаетъ, что въ исторіи возможны всякія превратности; одни возвышаются, другіе падаютъ, и незнатные въ настоящее время упомянутые два рода могли играть важную роль въ старое время. Г. Дьюкичу нужно непремѣнно славное имя, поэтому онъ и взялъ Вука Брайотича, не соображая, что поединокъ этотъ могъ быть даже раньше его появленія на свѣтъ. Какъ ни трудно возстановлять хронологію въ народныхъ пѣсняхъ по имѣющимся даннымъ, по двумъ имѣющимся народнымъ-же пѣснямъ онъ жилъ позже, именно въ первой половинѣ XVII ст.; а поединокъ могъ происходить гораздо раньше. Не будемъ однако настаивать на этомъ и допустимъ, что по времени В. Брайотичъ тогда могъ быть на поединкѣ; но почему-же пѣвцы имѣющихся у насъ двухъ экземпляровъ такое славное имя, извѣстное, конечно, и имъ, замѣнили другимъ, мѣло извѣстнымъ? И какъ могли они пропустить столько подробностей, которыя даетъ намъ г. Дьюкичъ, и сократить пѣсню противъ одного экземпляра больше, чѣмъ втрое, а противъ другого въ шесть разъ? И отъ кого онъ слышалъ и записалъ эту пѣсню?

Съ полною увѣренностью говоримъ, что пѣсню эту сочинилъ самъ г. М. Дьюкичъ и сочинилъ плохо, набравши деталей и цѣлыхъ сценъ изъ другихъ пѣсенъ и прикрасивши своею не высокаго полета фантазіей. Первая часть, доводящая дѣло до начала поединка, въ народной пѣснѣ составляетъ всего 25 стиховъ;

а у Дьюкича она растянута на 194 ст. При томъ въ народной пѣснѣ первымъ является Вишничъ и въ ожиданіи соперника по юнацкому обычаю сидитъ въ шатрѣ и пьетъ ракію и вино; а когда появился ага, то и ему предлагаетъ выпить, если не ракіи, то вина; у Дьюкича-же это самое продѣлываетъ ага. Дикую, невозможную сцену создаетъ онъ, когда ага бьетъ бичемъ свою жену за то, что она ставитъ В. Брайотича доблестнѣе своего мужа и, преувеличивая эти доблести, говоритъ:

«Ја сам чула ђе говоре људи:
Кад му (Вуку Б.) било петнаест година,
Добио је петнаест мегдана» (ст. 101—103).

Такія преувеличенья сербская поэзія допускаетъ только относительно личностей полумиѳическихъ, какъ Марко Кралевичъ, Реля Крылатый и др.; а героевъ, взятыхъ изъ дѣйствительности, она старается изобразить, сколько возможно, реальнѣе и правдоподобнѣе.

Конецъ сочиненъ самый нелѣпый. Побѣдивши и убивши агу, В. Брайотичъ овладѣваетъ всѣми его доспѣхами и его кадуной (женой), влюбляется въ неё, проводитъ съ нею ночь и хочетъ на ней жениться, а свою жену, красавицу Андьелію прогнать. Но удерживаетъ его отъ этого поступка мать, и тогда онъ выдаетъ её замужъ за своего побратима Ибрагима Мекича изъ Колашина.

Но въ то время никакихъ Мекичей и вообще турокъ въ Колашинѣ не существовало, онъ былъ тогда чисто сербскій и сдѣлался турецкимъ гораздо позже.

Надергавши отовсюду деталей, г. Дьюкичъ также старается воспользоваться богатствомъ народнаго языка, но и тутъ выдаетъ свое непониманіе и неумѣлость. Когда Вишничъ, поразивши агу въ другой разъ, готовъ былъ опять его простить, стала его уговаривать жена:

«Ја те кумим и Богом заклињем,
Не мој туре живо оставити;

Ногом ће се ejeћи научити
И тебе ће jадом доjадити».

Дьюкичъ передѣлываетъ это такъ:

«Не пуштаj га, Вуче господаре,
Jер ако je руке изгубио,
Би некако ноге научио,
Би те опет нашла бољоглава» (ст. 344—347).

Нелишнимъ считаемъ сообщить, что намъ извѣстно о личности фальсификатора. Это молодой человѣкъ, отецъ котораго знаетъ много пѣсенъ и поетъ ихъ «уз гусле»; нѣкоторыя пѣсни мы отъ него и записали. Сынъ его еще мальчикомъ оказывался весьма способнымъ, а потомъ почувствовалъ призваніе къ поэзіи и началъ писать стихи, которые иногда и печатались въ черногорскихъ журналахъ. Но онъ задумалъ изобразить въ стихахъ, въ формѣ народной пѣсни цѣлую исторію Васоевичей и явился съ этимъ произведеніемъ къ покойному J. Павловичу, издававшему въ то время журналъ «Црногорка». Павловичъ конечно, отказался печатать. Иначе отнеслась къ нему редакція «Лучи»; не знаемъ только, помѣстивъ произведеніе Дьюкича подъ рубрикой народныхъ пѣсенъ, поступила она такъ сознательно или введенная въ заблужденіе; во всякомъ случаѣ это обнаруживаетъ, что она отнеслась безъ достаточной критики къ представляемымъ ей произведеніямъ.

Остановившись такъ долго на разоблаченіи поддѣлки, мы имѣли въ виду въ то-же время характерный и любопытный фактъ, указывающей, какъ иногда создается пѣсня.

Принимая пѣсню записанную уже, всегда рискуешь получить не народное произведеніе, и еще больше рискъ, если записыватель и пѣвецъ одно и то-же лицо. Если записывается другимъ и со словъ другого, то значитъ, что пѣсня поется народомъ, и возможно только нѣкоторое искаженіе; а если одно лицо записыватель и пѣвецъ, то у него достаточно времени, чтобы сочинить

совершенно новую пѣсню, которой народъ и не знаетъ. Мнѣ случалось записывать пѣсню отъ нѣсколькихъ или, хотя-бы отъ одного, но въ присутствіи другихъ, и тогда являлось нѣчто въ родѣ редакціи: одни поправляли, напоминая пѣвцу пропуски и недомолвки или исправляя невѣрности, а другіе старались исправить форму, стихъ, обороты и т. п.

Самое лучшее, конечно, записывать прямо отъ одного пѣвца и послѣ можно провѣрять, прочитывая другимъ. Говоря передъ вами, пѣвецъ не имѣетъ времени сочинять, что такъ возможно, если онъ записываетъ её самъ. Сербъ, надобно замѣтить, такъ твердо знаетъ пѣсню, что всегда можетъ повторить её, не прибѣгая къ пѣнію и помощи гуслей, чѣмъ мы и пользовались.

Отъ пѣсенъ о событіяхъ, болѣе близкихъ къ современности, мы отказываемся, потому что для пѣсни необходимо, чтобы она продержалась болѣе продолжительное время въ устахъ народа; тогда только она можетъ считаться народною и тогда-же исчезаетъ и имя сочинителя.

Да и самая жизнь Васоевичей съ половины прошлаго столѣтія вступаетъ въ болѣе спокойную фазу, въ которой мало что можетъ сильно затронуть народную фантазію; стѣсняетъ также простого народнаго пѣвца и существованіе рядомъ съ нимъ пѣвцовъ грамотниковъ и книжной поэзіи.

Крупное, потрясающее душу событіе въ жизни Васоевичей позднѣйшаго времени составляетъ погромъ, произведенный турками въ 1854 г., чтобы наказать ихъ за преданность Черногоріи; но и оно осталось безъ пѣсни, потому, можетъ быть, что народъ вообще не любитъ воспѣвать свои пораженія.

Помѣщаемъ одну пѣсню того времени (приблизительно конца пятидесятыхъ годовъ прошедшаго столѣтія) «Похара Бијора» (№ 16). Она интересна тѣмъ, что васоевичи, зимовавшіе со стадами въ Босніи, возвращаясь оттуда, нашли путь закрытый бихорцами, и обращаются съ жалобой къ гусинскому *забиту* (главарю), который въ свою очередь обращается въ Скадръ, откуда и приходитъ турецкое войско, состоящее главнымъ образомъ изъ

арнаутъ, и помогаетъ васоевичамъ, чего, въ другихъ случахъ, сколько намъ извѣстно, не бывало. Впрочемъ это были васоевичи, неприсоединенные къ Черногоріи, а оставшіеся въ турецкомъ подданствѣ. Посланный противъ Бихора Асанъ-хотъ тотъ самый, который послѣ напалъ на черногорскую Краину, но съ цѣлымъ своимъ войскомъ (до 600 чел.) былъ захваченъ черногорцами въ плѣнъ и отведенъ на Цетинье.

Совершенно новую пѣсню приводимъ о двухъ битвахъ, бывшихъ въ Полимьѣ въ ноябрѣ и декабрѣ 1879 г., во время нашего тамъ пребыванія. Она сочинена туркомъ и о первой битвѣ записана нами отъ самого пѣвца, а о второй записали мнѣ другіе.

Васоевичи-же дали мнѣ три пѣсни, по содержанію выходящія изъ ихъ цикла и не ими сочиненныя, но ими донынѣ распѣваемыя и отчасти передѣланныя, что и даетъ намъ основаніе помѣстить ихъ вмѣстѣ съ другими васоевицкими пѣснями.

Одна изъ нихъ о Котарскихъ сердаряхъ, не знаю, была-ли гдѣ-нибудь напечатана; поэтому мы не могли сравнить её съ оригиналомъ, занесеннымъ въ Васоевичи, безъ сомнѣнія, изъ края, къ которому она относится по содержанію. А двѣ, относящіяся къ возстанію Карагеоргія, хотя и напечатаны были въ сборникахъ Вука Караджича, Косты Ненадовича и др.; но въ нашихъ экземплярахъ представляютъ не только важные варіанты, но и совершенно иную редакцію и, сказали-бы, лучшую, чѣмъ въ извѣстныхъ печатныхъ изданіяхъ.

ПѢСНИ.

1.

Погибија Арапина и Ракете Рајевића.

(Од Ђорђа Ђукића).

Подиже се црни Арапина
Од Стамбола и од Анадола;
Па претури земље и градове,
А све тражи себе мејданџију:
Нико њему изист не смијаше.
Докле дође варош Подгорици;
Ту у поље шатор поперијо;
Па све себе тражи мејданџију.
То зачуо бег Османагићу;
Па у варош туријо телара.
Телар виче три дана бијела
Проз китицу варош Подгорицу:
«Има л' каква влаха, ал' турчина,
Да Арапу пође на мејдану?
Ако ли га на мејдан добије,
Даћу њему хиљаду дуката.»
Не нађе се влаха, ни турчина,
Који ће му на мејдан изаћи.
То се чуло у Васојевиће;

Па зачуо један добар јунак
Од племена од Васојевића,
По имену Рајевић Ракета.
Кад зачуо, на ноге устао;
Млађијема заповиједт даде,
Да му млађи коња сигурају.
Он припаса мача зеленога,
Па се сигра низ бојанли кулу.
Њему млађи коња приведоше,
Приведоше до бињеш-камена;
Прекрсти се, па га закрочијо;
Па га ето низ Дрекаловиће.
Доклен дође варош Подгорици;
Тунак бјеше на конак пануо
И ту јунак конак коначијо.
Кад то чуо бег Османагићу,
Да је доша' њему заточниче,
Од земље је на ноге скочијо;
Па га ето у српску механу,
Ђе је Рајко на конак пануо,
Па му беже селам натуријо!
Њему Рајко селам прифатијо.
За јупачко питају се здравље;
Ту казаше, да су здраво били.
Рајко њему тако бесједијо:
«Ја сам чуо, бег Османагићу,
Да је доша' црни Арапине,
Те он тражи себе мејданџију
У бијелу варош Подгорицу;
Ал' му нико не смије изисти.
Па у варош туријо телара;
Он је вика' три дана бијела;
Те си добру ријеч обећао:
«Кто погуби црна Арапина.

Да му даднеш хиљаду дуката».
Тако њему беже проговара:
«Истина је, што си разумијо;
То ћу дати, више ћу придати.»
Тај мах Рајко на ноге скочијо:
«Ја ћу поћи Арапу на мејдан.»
На то њему беже одговара:
«Кад си такав јунак настануо,
Ето тебе мача зеленога,
Да Арапу на мејдану пођеш!»
Јунак мача радо дофатијо,
Те је бегу тако бесједијо:
«Ја од мога бољега не тражим.»
Па од земље на ноге скочијо,
Па га ето у поље Ћемовско.
Кад изиде у поље широко,
Угледа га црни Арапине,
Да му иде Србин на мејдану;
Одиста се Арап препануо,
Те у земљу брата закопао
И њему је тако бесједијо:
«Ево иде мене мејданџија!
Но ако ми до невоље буде,
Једа би се за ме осветијо».
У то стаса Рајевићу Рајко;
Па Арапа зове на мејдану.
Онда Арап на ноге устаде
И закрочи суру бедевију.
Сретоше се два добра јунака;
Варају се и ударају се,
Прогоне се по мејдану борци.
Једном ману Рајевић Ракета,
Те Арапу уграбијо главу;
Па му узе сабљу оковану

И узе му суру бедевију.
Кад то виђе из јаме Арапче,
Он запали малу кумбурлију,
Те погоди Рајевић Ракету:
На добро га мјесто погодијо,
На сред паса, не учини гласа.
Шће му Арап главу окинути,
Но га не да бег Османагићу;
Но Арапу посијече главу
И узе му коња и оруже
И укопа доброга јунака.
Укопао и за душу дао,
Као што му иде по закону.
Па дофати коња и оруже
И хиљаду жутије дуката
И посла их у Васојевиће
На рукама попа Ракетића;
Те му пише, све како је било.
Кад су попу паре долазиле,
Он добави од мора мајсторе,
Те бијелу начинијо цркву,
Задужбину Рајевић Ракете.

2.

Ага од Медуна и Јован Вишњић.

(Записано со словъ Луки Поповича въ Нижнемъ-Медунѣ).

Књигу пише ага од Медуна,
А шиље је у Васојевиће,
А на име Вишњића Јована.
Овако му ага говорише:
«Чу-ли мене, Вишњићу Јоване!
Ја те сјутра на мејдан позивам

На зелену на Потрк-ливаду;
Ту јуначки да дјелимо мејдан.
И доведи вјереницу љубу,
Е ћу и ја узет моју каду.
Ко добије на мејдан јуначки,
Он нек води обје двије љубе.»
Кад Јовану ситна књига дође,
На књигу му одговора даје,
  И овако Јован говорио:
  «Ходи, ага, кад је теби драго;
Ја ћу довест' моју вјерну љубу;
А ти довеђ' булу-кадуницу
И јуначки да се угледамо.»
У толико ага окреуоо
И на Стравче бјеше доходио,
И ту нађе Вишњића Јована.
Ту му ага «помоћ» називаше,
Те на мејдан њега позиваше:
  «Ајд', Јоване, да га дијелимо».
Ђе састаше два добра јунака,
На бритке се сабље ударише.
Махну једном ага од Медуна,
Те Јовану рану ударио.
Наљути се Вишњићу Јоване,
Па се аги ближе примакнуо,
Те му десну руку окинуо
И на главу бјеше каисао,
Да од аге посијече главу;
Ал' га ага богом кунијаше:
  «Не за бога, Вишњиће Јоване!
  Не мој мене данас оштетити;
  Но ћу тебе братску вијетати,
Да ја једном пођем до на море,
Да се видам, д'ако се извидам».

У то Јован њега опростио
И овако аги говорио:
«Не мој, ага, братску заборавит;
Но кад би си и ти извидао,
Да ми нашу братску извршимо».
У то агу на свог коња прими,
А була му свога коња води;
Те на Медун опет долазаху.
А кад ага не Медуну дође,
Ту је ага књигу написао,
Те ју шаље мору дебеломе;
Те он тражи приморски ећиме;
И за себе свеј, како је, каже,
Ту он има добра пријатеља,
Те је аги књигу управио:
«Ајде-иди, е ћеш се извидат».
Ага пође те се извидао.
У то врјеме мало потрајало,
Нешто мало, двје године дана;
Доклен ага руку извидао,
Лијевом се сјећи научно.
А пошто се добро извидао,
Опет ага на Медуну дође
И ту своју каду-булу нађе;
Па отален ситну књигу пише
Опет исто Вишњићу Јовану:
«Ајд' Јоване, братску да вршимо
Али опет да мејдан дјелимо,
Али опет љубе да водимо,
Ко добије, да поведе двије?
Ал' ако се бисмо братимили,
Да ни љубе дарове опреме».
У то ага са Медуна пође
На зелену Потрчку ливаду.

Кад је ага туна долазио;
Ал' је Јован први уграбио,
На ливаду шатор поперио,
Па за шатор ђога привезао.
А он пије црвенога вина,
А код њега вјереница љуба.
У то ага њима «помоћ» зваше,
И Јован му «помоћ» прифатио
И код себе мјесто учинио,
И овако аги говорио:
«Ајде, ага, да пијемо вино,
А н' оће се, за тебе ракије;
Е ви ваша вјера не допушта,
Да пијете црвенога вина».
Ал' му ага на то и не гледа;
Но овако говори Јовану:
«Ајд', Јоване, да га дијелимо;
Е сад братску свршават нећемо,
Докле једном мејдан савршимо.»
Ту се Јован па свог коња прими;
А ага се не скида, ни јије,
И ни мало себе (не) одморјева.
Тадар Јован коња окрочио
И своју је сабљу извадио,
Те се с агом сусретоше,
На бритке се сабље ударише. *)
Кад замахну Вишњиће Јоване,

---

*) Вар. На бритке се ћорде ударише,
Једном махну хага од Медуна
И дофати Бабовић Јована,
Дофати га по свилену пасу,
Лијева је замашита рука:
Посјече му двије пушке мале;
А Јован се добро насрдио.

Те агину окинуо руку.
Паде ага са својега коња
На лијепу зелену ливаду.
Тад прискочи Вишњиче Јоване,
Да од аге посијече главу,
Ал' га ага Богом кунијаше:
«Не, за бога, Вишњиће Јоване,
Не мој мене окинути главу!
Нема мајка до мене једнога,
Да ме гледа на огњиште мајка,
Да ме сједи она саморана».
Али Јован за Бога хајаше
И ођаше агу оставити;
Но искочи јованова љуба,
Те Јовану поче говорити:
«Ја те кумим и Богом заклињем,
Не мој туре живо оставити;
Ногом ће се сјећи научити
И тебе ће јадом дојадити».
Тада Јован туре ударио,
Те му турску осијече главу;
Па му узе коња и оружје
И његову булу-кадуницу.
Отле Јован прими своју љубу,
Прими љубу на агина вранца,
А була њој коња водијаше.
Здраво иде у Васојевиће,
Е задоби агу од Медуна
И вјерну му он поведе булу,
Да му служи вјерну љубу;
Здраво иде, весела му мајка!

3.

Ударац на Васојевића 1625 г.

(Отъ Луки Паунова Вешовича изъ Лѣвой-Рѣки).

Подиже се Станојевић Пејо
Од каменог села Балевића;
Увезесе Блатом зеленијем,
Доклен дође Скадру бијеломе;
Па отолен у воду Бојану;
Па залеже морем Јадранскијем;
Извезесе стојну Цариграду,
Код свог зета цара Сулеймана,
Па ту њему на диван изиде,
Па га љуби у скут и у руку
И пред њиме свилену сеџаду;
Измиче се дворећ старијега.
Но му царе тако говораше:
«А бога ти, Станојевић Пејо,
Које су те виле донијеле?
Али доша' шћери у походе,
«Али какав зулум наћерао?»
Пејо му се смјерно поклонио,
Па се ојде цару јадовати:
«Султан царе, огријало сунце!
Ја сам дошо' к теби од невоље,
Од зулума од Васојевића,
Што се мени они учинише:
Царске џаде нама прекидоше;
Сваку срећу нама одузеше,
Одузеше воду на Ножицу;
Узеше ни зелене планине;
Кад ни дође вакат од планине,

На планину ми не издигнемо».
Кад то царе Пеја разумијо,
Он му нешће ништа говорити;
Но му ситни ферман накитијо
На силнога пашу Бушатлију,
Да му дадне силну Арбанију
До Призрена, града бијелога.
Када царски ферман прифатијо,
Он се цару смјерно поклонијо;
Па га ето Скадру бијеломе,
Код силнога паше Бушатлије;
Па му царски ферман попружијо.
Виђе пашо, што му ферман пише,
Па он други ферман накитијо;
Па га посла Пећи — Дукађину,
Мустај-паши Махмутбеговићу:
«Како примиш ситнога фермана,
Покупи ми љуту Малесију
До Призрена, душанова града;
Води војско ка Гусињу-граду;
Е оћемо на Васојевиће.
Ја ћу купит љуту Арбанију,
А пред њима Арапина црна».
Кад је паша књигу прифатијо
И видијо, што му књига пише;
Па он купи љуту Малесију
Од Гусиња до Призрена-града.
Па га ето с војском у Гусиње.
Ту се двије војске саставише
У Гусињу, граду бијеломе;
Па се паша одатлен окрену,
Собом узе Бег-Шабанагића,
Па ји ето уз Врмошу равну.
Излегоше врху Широкару,

Навалише на Верушу равну,
На Верушу табор учинише.
Из табора ситну књигу пише;
Па је шиље на Лопате равне,
На рукама попу Ракетићу:
«Како књигу на рукама примиш,
Покупи ми од земље главаре
И доведи мене на предају.
Покупи ми дванас ђевојака
Од добрија кућа и оџака
За мојија дванас пашајлија,
И доведи Брајотића Мару,
Да је љуби црни Арапине;
А мене ћеш младу попадију,
Попадију попа Ракетића,
Да је паша по' чадору љубим.»
Кад је попу књига долазила,
Он покупи племенске главаре,
Па пред њима књигу проучијо.
«Сад чујете, што ни паша пише.
Сад ал' ћемо на предају поћи,
Али пашу позват на мејдану?»
Њему на то они одговоре:
«А бога ни, попе Ракетићу!
Сви смо ради часно погинути,
Но турчину раја постанути;
Раја турска никад били нисмо.
Но му пиши лист-књигу бијелу:
Нека иде нама на мејдану,
Па што коме Бог и срећа дадне!»

А поп њему на то одговара:
«Мустај-паши одпоздрав на писмо!
Што ми зовеш од земље главаре,
Да ми к тебе дођу на предају,
Зовемо те, пашо, на мејдану.
Што ми иштеш дванас ђевојака,
Те си мене у хрз ударијо,
Посјећу ти дванас пашајлија.
Што ми пишеш Брајотића Мару,
Мара има добра господара:
Арапа ће позват на мејдана.
Што ми пишеш попадију младу,
За њу ћу ти изгубити главу».
Па је пошље паши у табору.
Кад је виђе силан Мустај-паша,
Одиста му мила не бијаше;
Па срдито на ноге устаде;
Па на троје раздијели војску.
Прву посла преко Планинице,
А пред њиме Арапине црни,
Да удари на Ножицу равну,
Па да иде на Лопате равне:
«Ту ћемо се с војском саставити».
Други дијо војске одвојијо,
Те он пође Слацком широкијем,
А пред њоме Бег-Шабанагића.
Па је њему тако бесједијо:
«Жари, пали, а сијеци главе;
Ајде с војском Ракетића цркве.»
Трећу војску себи оставијо,
Поведе ју на Лопате равне,
И Лопате огњем изгореше.
Код бијеле цркве Ракетића
Ту је паша табор учинијо;

Ту се турска војска састадоше.
Но да видиш попа Ракетића!
Он на троје раздијели војску:
Један дијо Вуичића Вуку;
Други дијо Брајотића Вуку;
Трећи дијо себи оставијо.
Па милога Бога поменуше,
А у турке сложно ударише,
Са три краја снажно навалише.
Алабанда, затури се кавга,
Убише се огњем из пушака;
Онда турци плећи окренуше.
Уз Лопате турке поћераше;
Ћерајући низ Верушу турке,
Разагоне турке на буљуке;
Ту на двоје турке раздвојише.
Једно ћера Брајотићу Вуче,
Ћера Вуче уз Турјак-планину,
Па сустиже црна Арапина,
Па Арапу тако бесједијо:
«О чу-ли ме, црни Арапине!
Ти обрни суру бедевију,
Па повади сабљу оковану.»
Сретоше се два добра јунака;
Коњи им се прсима удрише,
А јунаци на сабље острице;
Варају се и ударају се.
Сабљом ману Брајотићу Вуче,
Те Арапу посијече главу,
А узме му коња и оруже,
И отлен су боја раздвојила.
Но да видиш Вуичића Вука!
Е он ћера Махмутбеговића
А уз Кому високу планину.

Доћера га у клисуре љуте
И ту пашу на мејдан позивље:
«Обрни се, Мамутбеговићу,
Да на сабље живот дијелимо!»
Обрну се Мамутбеговићу,
На остру га сабљу дочекао.
Но му не да Вуичићу Вуче;
Но му русу посијече главу,
Па је њему тако бесједијо:
«Сад ти љуби младу попадију!»
Посјече му дванајс пашајлија,
И на томе боја раздвојише.
И ту турске главе изброише,
У том боју што ји посјекоше:
Шест стотина и педесет више.
Па ту своју браћу изброише,
У том боју што им погибоше:
Седамдесет и четири више,
А толико има рањеника.

4.

Вук Брајотић, његова жена, лијепа брђанка, и паша од Требиња (пјевао је Милан из Доње-Аржанице на Лиму, а пореклом из Забрђа у Васојевићима).

Подиже се паша од Требиња,
Ојде паша Колашину граду
Ш његовијех тридест пашајлија,
А да купи цареву мирију.
Те ту сједи три-четире дана,
О ледноме дану — митровоме.
Одатлен се паша подигао,
Ојде паша у Куче камене,

Ђе-но турска нога не прескаче.
Те ту сједи по године дана.
Сви главари кучки доходише
И пешкеше паши доносише.
Купи паша порез и харача
На дијете од девет година,
Купи харач од седам година.
Сви главари кучки дохођау
На дивану паши од Требиња,
Не доходи једно влашче младо,
Младо влашче, Дрекаловић Лале.
Вели турчин, паша од Требиња:
«А за бога, сви кучки главари!
Што је, Лале мени не долази?
Али ми је Лале одметнуо?»
Веле њему сви кучки главари:
«Није ти се Лале одметнуо,
Но све овце у планину чува;
Брата нема, братучеда нема,
Нема код ког' оставити браве».
У то мало не тија вријеме,
Те се гора преобуче листом,
Земља црна травом и цвијећем;
Стаса јагње бјело за пециво,
Бјела груда стаса за једило;
Сјави Лале овце од планине,
До Медуна дојави до града.
Ту је шњима ноћцу копачио;
Ту помузи три стотине брава,
Те ту груду вељу усирио,
Која макла до дванаест ока;
Те у јутру код паше отидне.
Доведе му краву јаловицу
И штиркињу (овцу) од девет година;

Два товара бијеле пшенице,
Један товар масла и скорупа,
Груду сира о' дванаест ока.
Доцкан дође Дрекаловић Лале,
Доцкан дође, ама добро дође;
Пред пашом је диван учинио,
Пашину је руку пољубио.
Те му паша 'вако бесједио;
«Што си ти ми, Лале, задоцнио,
Јеси-ли ти мене одметнуо?»
На то Лале паши одговара:
«Ни сем се ја тебе одметнуо;
Но све овце у планини чувах.
Брата немам, братучеда немам;
На кога ћу овце оставити?
А сада сам доша' на дивану;
Чини, пашо, што је теби драго!»
Па му вељи пешкеш подтурио.
Тај ман му је паша говорио:
«Аферим ти, пиле соколово!»
Па га сједе уз десно кољено;
Па му каве даје и дувана;
Па у томе иглан затуришe;
Па га пита паша од Требиња:
«За бога, ти, Дрекаловић Лале,
Како би се паша оженио,
Са некаквом лијепом ђевојком
Или љепом удовицом младом,
Ил' невјестом, скоро доведеном,
Што би била паши пашиница?»
На то Лале њему одговори:
«Чу-ли мене, пашо од Требиња!
Не знам цуре, нити знам невјесте,
Нити какве љепе удовице;

До ћу теби, пашо, сјетовати.
Има тамо у Васојевиће
Бјела кула Брајотића Вука,
До два брата, до два Брајотића,
— Једно Вуче, а друго Јоване —
Има Вуче кићену брђанку.
Бјеше паши пашиница била;
Но у тврде руке запанула,
Не даду њу до два Брајотића,
Доклен оба погинути не те.»
Тај ман паша њему бесједио:
«Ајде, Лале, пиле соколово,
Те ти узми тридест пашајлија,
Те отиди у Васојевиће,
Те до куле Вука и Јована,
Гђе ћеш оба жива уфатити;
Ту пороби лијепу брђанку
И доведи мени на дивану.»
Лале тајман бјеше говорио:
«Аман, пашо, драги господаре!
Немам коме овце оставити,
Но ми леже овце у торове.»
Пашо њему аман прифатио;
Шаље тамо своје пашајлије.
Отидоше тридест пашајлије,
Отидоше уз Куче камене,
Те дођоше у Васојевиће
На Лопате код вукове куле.
Ту не бјеше Вука ни Јована;
Вук отиша' у чету јуначку,
До бијела града Колашина;
Јован чува овце у Верушу;
Без сама је баба Брајотића
И код ње је вукова брђанка.

Кад дођоше тридест пашајлија
На вукову од камена кулу,
Они вичу из грла бијела:
«Јесу л' дома Вуче и Јоване?»
Но да видиш вукове брђанке!
Проз прозора главу протурила,
Бјелим грлом њима бесједила:
«Овђе нема Вука ни Јована;
Вук отиша' у чету јуначку,
Колашину, граду бијеломе,
Јован чува овце у Верушу.»
То је њима још милије било.
«Донеси нам једну купу вина,
Да напојиш тридест пашајлија.»
Она млада на ноге скочила,
Она сигра низ бијелу кулу,
Те се спусти у подруме пивне;
Уточила једну купу вина,
Те изнесе међу пашајлија.
Кад попише једну купу вина,
Они купу натраг поврнуше,
А брђанку љепу уграбише,
За бијеле руке уфатише,
Поведоше низ Лијеву — рјеку.
Ојде јадна, грдна кукајући,
Све имени ђевера својега,
Па у томе 'вако проговара:
«Ђђе си, ђевер, нигђе те не било!
Е мене су поробили турци;
Сама оста Брајотића баба,
Сама оста на бијелу кулу.»
Ту се баба јаду досјетила:
Подбила је пушку Брајотића,
Абердана, Брајотића пушку;

На прозор је пушку протурила,
Па јој живу ватру поклонила.
Саломе се високе планине,
А одјекну брда и долине.
Зачу Јован горе кад оваца,
Гђе чувао овце у планину,
И код њега тридесет чобана.
Он дозива тридесет чобана:
«Браћо моја, сиви соколови!
Пуче пушка на бијелу кулу,
На бијелу Брајотића кулу;
Ја млим, да је Вуче погинуо;
Отишао у чету јуначку.
Ну ви ваше смијешајте овце
И два друга код њих оставите;
А ми ајдмо на Лопате равне,
На бијелу Брајотића кулу,
Да видимо, је ли Вуче погинуо.»
Погнало је тридесет чобана.
Као тридест сивих соколова;
Сви подбише свијетло оружје,
Те дођоше на бијелу кулу.
Кад на кулу — похарана кула,
Поробљена вукова брђанка,
Тајман Јован стару мајку пита:
«Како ми је моја снахо мила?»
Јовану је мајка бесједила:
«Е јесу њу турци поробили;
Одведоше на Медуна-града,
Да ожену пашу од Требиња.
Трчи, сине, ако бога знадеш!
Боље ти је рано погинути,
Но у томе вијек вјековати.»
Јован пође низ Васојевиће

И за њиме тридесет чобана.
Кад су били преко Вјетерника,
Турци јесу на Биочу равном;
Јован дође на Биоче равно,
Турци бјеху на граду Медуну.
Тај ман Јован био говорио:
«Ајдте, браћо, тридесет чобана,
Ударите на тридест чадора,
На пашине тридест пашајлија,
А ја оћу пашину чадору,
Не мој нико пушку истурити,
Док не чује џефердана мога.»

Запуцаше пушке од Медуна,
Ожепише пашу од Требиња.
Сједи паша и весеље гради,
Вином служи вукова брђанка;
Вино пију турци — краишници;
Она рони сузе низ образе.
Паша њојзи ријеч проговара:
«Шта то ти је, вукова брђанко?
Али немаш за сватове дара?
Али сем ти паша необичан?»
Она тајман њему бесједила:
«Нијесам ја томе се надала,
Нијесам ти даре приправљала;
До надам се у Бога милога,
Ја у Бога и ђевера мога,
Доћиће ми Брајотић Јоване,
Е ће мене брзо походити,
Љепе ће ти дарове донети;
Из пушака врелијех крушака,

Јатаганом скроиће хаљине;
То те бити сватовим' дарове».
Ал' не мари паша од Требиња,
Гледа паша у љепу брђанку,
Као соко плау голубицу;
Те шњом ради, што је њему драго.
Растурио тридест пашајлија
На њинијех тридесет чадора;
Сам остаде с вуковом брђанком;
Па њој стаде 'вако говорити:
«Распучај ми пуце под гр'оце
И раскопчај ковче јеждерлије,
Оћеш са мном на душеке легат.»
Оће она, чарета њој нема,
Нема спаса, не мож' бити друкче!

У то стаса Брајотић Јоване,
Јован слуша, што паша збораше.
Колико му срце заиграло,
Зазвече му за силав оружје.
Ту он гађа од Требиња пашу;
Али није пашу погодио.
Паша скочи на ноге лагане,
Сам у гаће и бјелу кошуљу;
Па похита на ђогина свога,
Те ђогина коња закрочио.
Ал' у Куче ђогат не помаже,
Но су Куче клете камените.
А за њим се Јован натурио
И за њиме вукова брђанка.
Ту савише пашу од Требиња,
Те га жива одмах уфатише,
Те под чадор бјели доведоше.

Кад то виде тридесет чобана,
Посјекоше тридест пашајлија,
Сваки носи од турчина главу.
У то Јово њима проговара:
«Аферим вам тридесет чобана!»
Те у чадор пашин улегоше.
Јован пашу на муке турио:
Он му десно око извадио
И десну му руку саломио,
Па лијеву ногу у кољено;
И усјече дреновога стапа,
Па му даде у лијеву руку;
Па га прати у земљу Турћију,
Да он проси, да се љебом рани,
Нека знаде, ђе се оженио,
Нек' се фали на турске кафане;
Е те га ће миловати турци,
Узео је вукову брђанку;
Боље те га аге миловати.
Тај ман Јован дома окренуо,
Ојде дома здраво и весело
И дружини раздијели благо,
Нешће себи ни динара пара.
А он узе пашина ђогина
И узео пашино оружје.
А тридесет глава од турака
Донијеше на вукову кулу,
Окитише кулу и авлију
И врнуше вукову брђанку.
У то стаса Брајотићу Вуче;
Он оћаше русвај учинити
Својој љепој кићеној брђанки;
Али не да Брајотић Јоване:
«Не мој, брате Брајотићу Вуче,

Јер зулуму ништа није крива».
Тај ман се је Вуче поврнуо:
«Е јунаци, весела ви мајка!
Вама мајка, што ве одродила,
Мене овђе браћа и дружина!»

5.

Четовање Марковић Милоша.

(Од Ђорђа Ђукића).

Подиже се једна чета мала,
Једна чета, два су четовође,
Одколен се вазда подизала,
Од племена од Васојевића.
Оба ћу ви по имену казат:
Једно ти је Марковић Милошу,
А друго је Лакушић Иване.
Ето чета Комом и планином,
Доклен дође на Љубан планину.
Ту је чета трудна починула
И ладне се воде напојила.
Па бесједи Лакушићу Иво:
«Побратиме, Марковић Милошу!
Да куд ћемо чету окренути?
Ал' ћемо је Плаву, ал' Гусињу,
Али ћемо граду Колашину,
Пријепољу, ал' Бијелу пољу,
Ал' ћемо је питому Бијору,
Али ћемо к Пећи-Дукађину,
Али чету к Пештеру Сјеници?»
Чека Милош, па му одговара:
«Побратиме, Лакушић Иване!
Нећу чету окренути Плаву,

Ни Гусињу, нити Колашину,
Пријепољу, ни Бијелопољу,
Ни питому Пећи Дукађину,
Ни ћу чету к Пештер', ни Сјеници.
Но сам чуо, ђе казују људи,
Ето тамо Хасу гиздавоме
Бјелу кулу старца Ђулијана;
Око куле камена авлија,
А на кулу девет Ђулагића;
Тешки зулум сиротињи раде:
Узимају данке и араче;
А све купе ситне четвртине
И порезе од седам година;
Узимају цареву мирију.
Сиротињи зулум одолио;
Већ јој у то живовања нема.
Оћу чету на њи окренути,
Ја би да' Бог и срећа јуначка,
Да погубим девет Ђулагића;
Да почине сиротиња раја
Од зулума девет Ђулагића.»
Онда Иво њему бесједио:
«Побратиме, Марковић Милошу!
Ја ти тамо с четом поћи нећу.
Три пут сам му чету подизао
На његову кулу и авлију;
Каква бјеше кула и авлија!
Баш да пукне муња од облака,
Не би њојзи квара учињела;
А камо ли рука од јунака!
Но ћу моју чету окренути
У пространу Пештер и Сјеницу,
Ту сам пређе ћара уводио:
Ту у Пештер бјеше трговина,

Трговина шесдесет волова,
Код њи нема до два чобанина;
Доста ћара за дружину бјеше.»
Опда Милош Иву проговара:
«Нека ћара и нека белаја!
Ајд идимо на нашег душмана,
Да сломимо нашего крвника,
Све што прши нашу сиротињу,
Која јадна у невољу цмили.»
То збориште, на ноге усташе,
Па наполи друштво дијелише.
Иво иде к пространој Пештери;
Милош ојде Хасу гиздавоме.
У најљепши вакат долазио,
Међу акшам и међу јацијe,
Он кад дође кули и авлији,
При Милошу добра срећа била:
Дома нема осам Ђулагића;
Но су пошли у село Заостро,
Да покупе данке и араче;
Ал' на кулу Ђулагића бега
Он се нада осам Ђулагића,
Да му дођу на бијелу кулу.
Отворио од авлије врата,
У авлију уводио друштво,
Па овако њима бесједио:
«Чекајте ме, моја браћо драга,
Чекајте ме кули у авлији;
А ја пођох на бијелу кулу,
Да облазим кулу и чардака.»
Па га ето уз скамлије кули,
Ал' од куле отворена врата:
Надају се дојте Ђулагићи.
Он ушета у бијелу кулу;

Ал' у кулу гарац од свијеће,
Он угледа Ђулагића-бега,
Ђе он спава кули у камари;
А код њега двије каде младе,
Под главу му двије златке мале,
Превари се, — шинула га гуја, —
Те дофати пушку саделију.
Ал' га турска була опазила,
Па повика господара свога:
«Господаре, Ђулагићу-бего!
Мене таче рука од хајдука.»
Скочи бего, ка' да се помами,
Па дофати пушку саделију,
Па јој даде ватру огањ живи;
Те погоди Марковић Милоша,
Десну му је ногу саломио.
При Милошу добра срећа била:
Те му пушка феђер утулила.
Нити паде, нити се препаде,
Но се срете бистрим џефердаром;
Па утече низ скамлије кули,
Доклен дође у мермер-авлију.
Ал' ту друга ниједнога нема,
Утекоше лугу и шеварју,
Утекоше, срамота њи била!
Он се штапље бистрим џефердаром;
Па га ето лугу и шеварју;
Па је собом јунак бесједио:
«О, лужино, камо ми дружина?»
Па дофати ханџар из појаса,
Па под собом ендек йскопао,
У земљу се јунак закопао.
Кад у јутру дан и зора била;
Рано рани Ђулагићу-бего

У руку му везена шишана;
А кад дође каменој авлији,
Он ту нађе крвцу од јунака;
Па по крвци потражи хајдука.
Доклен дође лугу и шевару,
Ту он виђе Марковић Милоша.
Чим га виђе, тијем га познаде,
По чувењу и по казивању;
Пак овако њему проговара:
«Курво једна, Марковић Милошу!
Што си до сад јунак учинио,
То ће бити твоје грјешне душе;
Што ћеш по сад, Милош, учињети,
То ће бити све о моје душе.»
Па не оће пушком да га бије,
Но га шћаше жива уфатити.
Милош њему на то одговара:
«О, Турчине, кукала ти мајка!
У чем си се, Туре заумило?
Није ласно уфатит, сокола,
Ал' под облак њега стријељати.»
Па од ока пали џефердана,
Те погоди Ђулагића бега
У ковије међу очи двије,
Док му прште чело под капицу.
Пушка танка, ма је гласовита:
То се чуло у село Заостро;
То зачуо старац Ђулијане,
Па повика осам Ђулагића.
Пучс пушка на танку чардаку:
Бегу јесте нешто до невоље;
Ђулагићи на ноге скочише
И готове коње закрочише;
Па их ето Хасу гиздавоме.

Кад дођоше кули и авлији,
Погледаше лугу и шевару,
Угледаше Ђулагића бега,
Ђе је њима погинуо бего;
И виђоше Марковић Милоша,
Па на њега јуриш учињели.
Но да видиш Марковић Милоша!
Редом пуни бистра џефердара,
Те погоди Ђулагић Алију.
Јопет Милош пуни џефердара,
Те погоди Ђулагић-Мурата.
Па четвртом пуни џефердара,
Те погоди Ђулагић-Асана;
Петом пуни Милош џефердара,
Те погоди Ђулагић-Омера;
Шестом Милош пуни џефердара,
Те погоди Ђулагића-Паша;
Седмом пуни Милош џефердара,
Те погоди Ђулагића-Аља;
Осмом Милош пуни џефердара,
Те погоди Ђулагићо-Реџа;
Адеветом пуни џефердара,
Те погоди Ђулагића-Мала.
Кад то виђе старац Ђулијане,
Да погибе девет Ђулагића;
Он појаха ата четвртака,
Па повади сабљу димискију
На Милоша јуриш учинио,
Па је њему тако говорио:
«Курво једна, Марковић Милошу!
Ласно ти је тиће перутати;
Но је мука орла дочекати.»
Па на њега јуриш учинио,
С атом њега старац прескочио.

Милош тога с' није препануо;
Но десетом пуни џефердара,
Те погоди старца Ђулијана.
Тај мах Милош из гласа кликује:
«А ђе сте ви, од горе хајдуци?
А ђе сте ви, нигђе вас ни било!
Ви дођите лугу и шевару,
Посјеците девет Ђулагића
И десетог старца Ђулијана,
И прифат'те рањена јунака;
Јесу мене ране одољеле.»
То зачуше његова дружина;
Па њи ето преко поља равна,
Док дођоше лугу и шевару.
Посјекоше девет Ђулагића
И десетог старца Ђулијана;
Па њи ето на бијелу кулу,
Те по кули покупише благо.
А каде их младе потиснуше,
Бјелу кулу огњем изгорјеше,
Приведоше ата ђулагина;
Па дофате рањена јунака,
Турише га коњу на рамена,
Па њи ето уз Нахију равну.
Док дођоше на Љубап-планину,
Тунак они на конак панули
И рањена одморе јунака,
Превију му ране у мараме.
Док ево ти Лакушић-Ивана
И он шићар добар задобио,
Пештерскијех шесдесет волова,
И он носи двије турске главе.
Кад он нађе рањена Милоша,
Иван њему ране честиташе;

Један другом честита јунаштво;
Па велики шићар дијелише,
Свакојему другу поједнако,
Сваки ојде вилајету своме,
И Милош се рана изљечио.

6.

Погибија Марковић Милоша.

(Отъ того-же).

Честе књиге земљу пропадоше,
Од Србије и од Шумадије,
Од Станише обор-капетана
И од Луке старовлашанина;
Иду књиге земљом и свијетом,
Док дођоше у Куче камене
На рукама војводи Радоњи.
Кад Радоња књиге дофатијо
И на књиге печат саломијо,
И кад виђе, што му књига пише,
Војвода је на ноге скочијо
И Куче је на збор окупијо.
Кад војвода Куче окупијо,
Па је њима ријеч говоријо:
«Чуете-ли, мојо браћо драга,
Како ме је књига допанула
Од Србије и од Шумадије,
Од Станише обор-капетана
И од Луке старовлашанина.
Давијају Марковић Милоша,
Да он иде земљи Шумадији,
Тежак зулум у Србији гради.

Он препире торе и оборе,
А и гони коњи и волове,
И он руши господске дворове.
И то шћају с јадом опростити;
Но њи доша' код бијеле цркве,
Дмитровицу цркву развалијо
И црковно благо покупијо;
Па га носи у Голеш-планину;
Шњиме рани од горе ајдуке,
Који бију по Србији турке».
Па војвода њима говоријо:
«Је-ли мајка родила јунака,
Да погуби Марковић Милоша?
Даром ћу га добро обдарити:
Даћу њему двије пушке мале,
Од сувога саливене злата;
И даћу му вранца крилатога,
Оседлана и осигурана.»
Кад војводу Кучи разумљеше,
Многи Кучи ником поникнуше,
А у црну земљу погледаше;
А с војводом неки говорише:
«Ко ће жива змаја уфатити
Ил' сокола под облак убити?!»
Но не ниче Станковић Пауне,
Он не ниче, но из грла виче:
«Ја сам јунак и родијо ме је,
Ујак ми је Марковић Милошу.
Ја ћу њега ласно преварити
И жива га к тебе доводити.»
Војвода му тако говоријо:
«Мој соколе, Станковић Пауне!
Ако створиш, што си говоријо,
Да доведеш Марковић Милоша,

Ја ћу тебе боље даривати;
Ја ћу дати и још ћу придати,
Даћу тебе Марицу ђевојку
И бијелу направити кулу.»
Паун му се на то обећао,
Кад издигну кучи на планину,
Да доведе Марковић Милоша.
И отлен се Кучи растурише.
Доклен вакат од планине дође,
На планину Кучи издигоше.
Па се диже Станковић Пауне
И ето га на Ком на планину,
На студену воду Маргариту,
На торину Марковић Милоша
И војводе Поповић Радула.
Ту га срете Марковић Милошу;
Руке шире, у лица се љубе,
Питају се за јуначко здравье;
И тунак је конак учинијо.
Па га пита Марковић Милошу:
«Мој сестрићу, Станковић Пауне,
Што су тебе Кучи оправили?
А ти мени о невјери радиш.»
Но му рече Станковић Пауне:
«Мој даица Марковић Милошу!
Мене јесу Кучи оправили,
Божу су ми вјеру задавали,
Да ти дођеш с војводом Радулом;
Е ве зове војвода Радоња,
Да дођете на Царине равне.
Војвода ве зове на сабору,
Да би сте се шњима помирили
Да стојимо један код другога,
Да не цапа један о'другога;

Да чобани за'дно пасу овце.
Приjед здравља и живота мога,
Да ви ништа учинити не те;
Мирно поћи, а весело доћи».
Бесjеди му воjвода Радуле:
«О Милошу, од краине крило!
Бог ме, штe не Кучи преварити;
Оба ћемо тамо погинути;
Е су Кучи приjеваре старе».
То рекоше, коне поjахаше.
И ето jи Комом и ћенаром,
И ето су на кучке Царине,
Ђе су Кучи збора окупили;
Међу њима воjвода Радоња.
У то стаса воjвода Радуле
Са соколом Марковић Милошем,
Па Кучима «помоj» натурише;
Добро «исе» Кучи прифатише,
Па о' земље на ноге скочише,
И с ногу иj «помоj» приватише,
И широко мjесто учинише.
Но не оће воjвода Радоња;
Но бесjеди воjвода Радоња:
«Добре дођи, од краине кнеже!»
Но бесjеди Марковић Милошу:
«Ja ниjесам од краине кнеже,
Но сам jунак Марковић Милошу.»
Опет рече воjвода Радоња:
«А бога ти, Марковић Милошу!
На тебе су додиjале даве
Од Србиjе и од Шумадиjе,
Од Станише обор-капетана
И од Луке старовлашанина,
Тешки зулум у Србиjи радиш.

Ти препиреш торе и оборе,
Па изводиш коње и волове;
Разваљујеш госпоцке дворове;
Дмитровицу цркву порушијо
И њезино благо покупијо.»
На то њему Милош одговара:
«Кољен(?)да си војвода Радона!
Често јесам у Србију бијо
И тамо сам чете преводијо,
О' турака рају сам бранијо;
Клао сам се тамо са турцима;
А Србе сам о' свашта чувао.
Што ми кажу Дмитровицу цркву,
Да сам цркви штету учинијо;
Кад сам кође код ње долазијо,
Ја сам цркви прилог оставијо.»
Војвода му та' ма бесједио:
«А бога ти, Марковић Милошу!
Откуд тебе двије пушке мале
Све од срме и сувога злата?
Откуд ти је бистра џефердана,
Што таквога ни у Млетке нема?
Откуд ти је дебели дорине,
Што таквога у сва Брда нема?»
На то Милош њему одговара:
«Продао сам овце и овпове,
Те узео двије пушке мале;
Те сам прода' краве и волове,
Те купијо бистра џефердара
У Латина за оку цекина.
Дората ми кобила родила,
Ранијо га верушкијем сјеном.»
Но војвода куче уредијо,
Па Кучима тако наредијо,

Да чувају војводу Радула,
А изгубе Марковић Милоша.
Па нареди Мрчаричића Пера,
Милошу се с плећа учинијо
И на њега пушку окренуо,
И с љутом га рапом саставијо.
У то писну Марковић Милошу:
«Мој сестрићу, Станковић Пауне!
Ајде пријђи, да ми ране видаш
И узми ми свијетло оруже,
Да ми Кучи не носе оруже.»
Отуд иде Станковић Пауне;
Он не иде, да му ране вида,
Но он иде, да му токе скида.
Док га Милош близу напуштијо,
Па од ока пали џефердара,
Те погоди Станковић Пауна,
Мртвога га земљи поклонијо;
Па заплева из грла бијела;
«Благо тебе, Станковић Пауне,
Кад погибе јунак од јунака;
Мене ками доброму јунаку,
Кад погибо' јунак од погана,
Од Мрчара и Мрчаричића.»
То изусти, а душу испусти.
У то су га Кучи притиснули,
Узеше му главу и оруже;
А Радула оправи Радоња.

7.

Милот Ђиновић и паша од Зворника:

(Записао је Богдан, попа Милића син)

Што се чета подигнула мала,
Одакле се вазда подизала,
Од Лопата и Васојевића;
Чета мала о'тридеот друга
И пред њима двије четобаше:
Једно бјеше Ђиновић Милошу,
Друго бјеше Лакушић Иване.
Поведоше чету уз планину,
Изведоше Кому високоме
Код студене воде Маргарите;
Ту је чета трудна починула.
Ко је гладан, леба заложио;
Ко је жедан, — воде се напио,
А ко јунак, — о оружју ради.
А када се чета одморила,
Тад говори Лакушић Иване:
«Побратиме, Ђиновић Милошу!
Куда ћемо чету окренути?
Али ћемо Плаву, ал' Гусињу,
Али ћемо Пећи Дукађину,
Ал' крваву граду Колашину,
Али ћемо низа Шумадију?»
Нити ћемо Плаву, ни Гусињу,
Нити ћемо Пећи Дукађину,
Ни крваву граду Колашину;
Него ћемо низа Шумадију,
Потражити пашу од Зворника.
Е сам чуо, и кажују људи,

Да је пашче умом побјеснило
И велики зулум починило:
Обљубио триста ђевојака
Су његових тридесет даија;
Родило се триста копилади.
Па сам чуо, и кажу ми људи,
Ђе не смију ђецу покрстити
Од силнога паше од Зворника;
Оће, цуре ђецу да му њиве,
Па да ђецу узме у даије,
Да и они силни зулум граде
По Србији и по Шумадији.
А ја више то слушат не могу,
Што од Срба веље јаде граде
И муке им велике задају.
Жив не био, е га нећу наћи
И ш њим ћу се знати поздравити.
То изрече, на ноге скочио.
И за собом чету окренуо,
С чстом пође низ Нахију равну.
Све планине здраво претурио,
Док је доша' Гају Моравскоме.
Ту је чета трудна починула;
Ту сјеђели три бијела дана.
Ожеднеше у гору ајдуци;
Замрзе им језик у вилице,
Утекоше очи у куктуру.
Ал' говори тридесет ајдука:
«Арамбаша, Ђиновић Милошу!
Чини ћевап тридесет ајдука;
Погибосмо Гају Моравскоме
Без никакве ране на јунаку;
Но без воде овђе погибосмо.»
Кад то чуо Ђиновић Милошу,

Он извади ножа позлаћена,
Да извади себи срце живо.
Кад погледа друму широкоме
И угледа лијепу ђевојку;
Она носи тулумбију вина.
Стрча брзо друму широкоме,
Па овако јунак бесједио:
«Богом сестро, лијепа ђевојко!
Поклони ми тулумбију вина:
Ево тебе тридесет дуката.»
А ђевојка за брацку примила,
Поклони му тулумбију вина;
Неће цура да прими дукате;
Но овако њему бесједила:
«А Бога ти, драги побратиме!
Али јеси чети арамбаша,
Али јеси на путу путниче?»
А он њојзи право казиваше:
«А ја јесам од горе ајдуче!
Ја сам чуо и кажу ми људи
За некаква пашу од Зворника:
Па се желим ш њиме поздравити.»
Кад то зачу лијепа ђевојка:
«Благо мене, драги побратиме!
Кад за српски премишљаш се народ.
Ја ћу тебе дивно сјетовати:
Ето доље у поље широко,
Код бијеле самодвижне (?) цркве *)
Ђе је свилен чадор разапео;
Под чадором пије ладно вино
И он љуби лијепе ђевојке.»
Кад ђевојку Милош саслушао,

*) Напоминает «Самодрежу цркву».

Милош пође у гору зелену,
А ђевојка друму широкоме.
Док је тамна нојца омркнула,
Па је Милош чету окренуо
До чадора паше од Зворника
Су његове тридесет даија;
И избави Србе од зулума
И здраво се дома повратио.

8.

Погибија Лакушић Ивана.

(Од Ђорђа Ђукића).

Двије су се чете подигнуле,
Обадвије од Васојевића.
Пред четом су двије четовође:
Једно ти је Лакушић Иване,
А друго је Ћиновић Милошу.
Па њи это турском земљом равном,
Док дођоше у Србију равну.
Кад су близу до Ваљева били,
Починуше у гору ајдуци.
Па гледају друмом широкијем,
Кад ето ти моравска ђевојка.
Она иде друмом широкијем;
На пут јој се Иван учинио.
Носи млада једно мјеше вина;
А Иван јој та ма бесједио:
«А Бога ти, бијела влаињо!
Ал' је вода, ал' црвено вино?»
Извежи ми ту мјешину вина,
Да ти даднем три дуката жута,

Да напојим тридесет ајдука.»
А ђевојка њему одговара:
«А, Бога ми, од горе ајдуче!
Би ти дала црвенога вина;
Но га оћу бегу Љубовићу.
Ево има двје године дана,
Од како је доша' у Ваљево
Су његове тридест арачлија,
Рудничкије и биоградскијех.
По Ваљеву тежак зулум раде:
Прже коке, а љубе ђевојке.
И мога су брата уфатили,
Доклен пођем и донесем вина.»
А Иван јој тај ма говорио:
«А ђе сједе Турци арачлије?»
А ђевојка њему проговара:
«Турци сједе у шаторе своје.»
То Ивану врло мило било;
Па ђевојци тако бесједио:
«Дај ти мени овај мијех вина,
Да напојим од горе ајдуке;
Па када ће нојца омркнути,
Дајем тебе вјеру невarану!
Ја ћу поћи бегу под чадору,
Живот ћу му на сабљу узети,
Па да знадем, е ћу погинути.»
И с ђевојком ојде код ајдука;
Те се жедни напоише вина;
Он јој даде три дуката жута.
У то их је данак оставио,
А тамна их нојца прифатила.
Тад ајдуци на ноге усташе;
Притегоше на себе оруже
И дођоше до шатора близу.

А Турци се не боје никога;
Код чадора тридесет парипа.
Тај ма рече Лакушић Иване:
«Ја отидо уводит шаторе.»
И уљеже одма у шаторе;
Глуо доба, поспали су Турци.
Предаде им коње ајдуцима;
Сваки свога коња прифатише;
Па се Иван опет повратио
И уљеже бегу под шатором,
Туре спаше, за зло не знаваше;
А код њега српкиња ђевојка,
Ни спаваше, ни сан снијеваше;
А хајдук ју руком уфатио,
А ђевојка тај ма говорила:
«Дик се, бего, не дигнуо главе!
Оледи ме рука од хајдука.»
Викну Турчин из грла бијела;
А на ноге Турци устадоше.
А Иван му реда не чињаше,
Но му узе сабљу и оружје
И о грлу златнога сахата;
И стаде му ногом под вилице!
У томе га притискоше Турци.
Скочи Иван између Турака;
Дотури се Иван до хајдука.
Одмах коње турске појахаше,
И у то их зора застанула.
Геаци су невјерни јунаци:
Дадоше им коње и оружје,
Те хајдуке брзо пристигоше.
Виче Турчин бего Љубовићу:
«Ко си, добар српски арамбашо,
Што ми узе коње и оружје?

Ти не бјежи јутрос у планину,
Но, ако те српкиња родила,
Врати мога претила ђогата,
Да јуначки мејдан дијелимо.»
Кад то зачу Лакушић Иване —
Јунака је ласно преварити —
Он поврати коња од мејдана.
Остадоше Турци и хајдуци;
Сретоше се два добра јунака
На деснице и сабље оштрице.
Ману сабљом Лакушић Иване,
Те му русу посијече главу
И узе му коња и оружје.
На хајдуке навалила војска;
Убише се бојем уз планину;
Па хајдуци Турке саломише
И седам им глава уграбише.
У то пуче пушка о' Турака,
Те погоди Лакушић Ивана;
Живо му је срце прекинула.
Хајдуци га мртва прихватише
И на томе боја раздвојише.
Хајдуци се мало измакоше;
Арамбашу мртва укопаше.
А Иван се добро осветио:
Погубио бега Љубовића.

9.

Стана заробљена у Мостару.

(Од Мира Дедовића с Полице).

Што закука кукавица сиња, *)
О бижићу, о дану Савину,
У Мостару, граду бијеломе,
На камену мостарску ћуприју?
Па гласује кукавица сиња,
По имену Станојева Стана;
Кукајући књигу ситну пише,
А шиље је у Васојевиће
На рукама Николић Оташа:
«Мој ђевере, Николић Оташу!
Знаш, ђевере, јеси л' запазио,
Кад на Брда ударише Турци:
Они Брда Мала похараше,
Мала Брда, све Васојевиће,
До остаде село једно мало,
Село мало на дно Лимањ-дола.
Ти утече у Пиперс равне,
А у таста, кнеза пиперскога;
А злочести утече Станоје,
Он утече у камена Ровца
Код мојега баба невјернога,
Код његова таста Иваниша
И ту сједе двије године дана.
Док стасаше градски арачлије
Од бијела града Невесиња,
И пред њима бего Љубовићу;

*) вар. Она кука, кад времена нема,
О ледному дану савиному.

Те у кнеза на конак панушe
И с кнезом се погодише тај мах.
Бег остави на Ровце хараче,
Да не купи за девет година.
Кнез му даде војводу Станоја
И два сина два Станојевића,
Двије снахе су двије кол'јевке,
С њиме мене, кукавицу Стану,
Поведоше низ Херцеговину,
Луду ђецу у јаму бацише,
Са снахама мене раздвојише.
Ево данас девет годин' дана,
Како лежим у Мостару б'јелу,
Девет су се пуне напуниле,
Сад десета наступа година.
Сад се купе турске харачлије,
Да полазе у камена Ровца,
Да у Ровца покупе харача. *)
Но ако си јунак од јунака,
Ти покупи неколико друга;
Узми собом Кољевић Комлена».
Кад Оташу ситна књига дође,
Књигу гледа, сузе пролијева;
Па тридесет покупи момака
И узео Кољевић Комлена;
И одоше уз Васојевиће.
Док дођоше Штавну широкоме,
Ту их био данак оставио.
Па сидоше на воду Морачу
И Морачу воду прегазише,
Дадоше се уз камена Ровца;

*) Саде кумим и Богом братимим,
Да би своје осветио.

Док дођоше на кнежеву кулу,
Ево дошли турске харачлије.
До поноћи пјеше и сиграше,
Од поноћи поспаваше Турци.
Кад то виђе Николић Оташу,
Он закуми тридесет момчади:
«Отпашујте са себе пасове,
А од главе одвијај шалове;
Па носите сламу и сијено,
Да кнежеву кулу зазиђемо,
Да њу живом ватром запалимо.»
Отпашују са себе пасове,
Одвијају од главе шалове,
Те доносе сламу и сијено;
Па бијелу запалише кулу.
Уфатише обадвоје врата;
Посјекоше петнаест Турака;
Уфатише кнеза Иваниша;
Посјече га Кољевић Комлене.
А узеше петнаес парипа
И бегова хата бијелога.
Појаха га Кољевић Комлене;
Кад на врата навалише Турци,
Ту убише Кољевић Комлена. *)

10.

Васојевићи ударају на Бихор и Шумадију заједно с кучким војводом Радоњом.

(Од Мира Дедовића с Полице).

Вино пију двије војводе:
Једно Ђеко, а други Вуксане —

*) Но јунака тридест Васовића
Сваки свога посјече турчина.

У Црешњево на бијелу кулу.
Па што Ђеко бесједи Вуксану:
«О Вуксане, мој брате рођени!
Дај да силну војску покупимо,
Да ломноме удримо Бихору.»
Тако сложни, те се насулише
И четири књиге накитише.
Једну шаљу у Васојевиће
На војводу Рајковић Батрића;
Другу књигу у Братоножиће
А на руке Бањевић Павићу;
Трећу књигу у Куче камене
На Косору гњезду соколову
На кољено војводи Радоњи;
А четврту књигу накитише,
Те ју шаљу у Гусињу-граду
Краљу Деди, Клименачкој глави.
«Сви купите војске изабране!
С војском хајте у село Црешњево.»
А кад вакат и вријеме дође,
Све војводе војске покупише
И дођоше под Црешњево равно,
Под Црешњево у росне ливаде.
Па војводе сигураше војску
И свој војсци таин покупише.
Тако ту ноћ конак учинише;
Па у јутро зором уранише
И развише крсташе барјаке.
Претурише на Лим, воду ладну,
И ето их Хасу пространоме;
Сви војводе конак учинише.
Оставише војводу Радоњу
На равноме пољу Побјенику;
Краља Деду, Климсначку главу,

На Загорје и на Аржаницу;
А војводу Баљевић Павића
На равноме пољу Лисијеву;
Три војводе од Васојевића
У Будимљу у Рецепагића.
Од Бихора нико не виђаше,
До виђела са Крушчице вила,
Па прикличе у џемат бихорски,
По имену бихорске бегове
Ћоровића и Ајдарпашића:
«Зло ви било, бихорски бегови!
Видите ли, оч'ма не гледали!
На вас иде силовита војска.
Војску воде Ђека и Вуксане;
Сјутра ће ви зором ударити.»
Кад Ћоровић разумио вилу,
Он сиједе, ситну књигу пише,
Књигу шаље Ђеки и Вуксану:
«Пријатељи, Ђеко и Вуксане!
Не мој водит Деду и Радоњу;
Они воде од јабане војску;
На пашу те вјеру похулити,
А ево ти бисаге дуката,
И даћу ти од мегдана вранца,
Што ми га је везир поклонио,—
Кад сам к њему у Травник ходио,
Покривена чохом до копита.»
А кад Ђека писмо прегледао,
Он се таман грохотом насмија:
«Та што мисли крмска потурица»
Вуксан таман њему говораше:
«Узми, брате, бисаге дуката.»
Ђека тада брату одговара:
«Нећу врнут Деду и Радоњу,

Да ми даде све царево благо;
Ни на себе покор оставити.»
Па у јутру зором поранио;
Те на ломни Бихор ударили
И цио су Бихор похарали
До равнога Поља-Бијелога.
Похараше Пештер и Сјеницу;
Прескочише на Јавор-планину;
Искочише Јелици-планини.
Ту nађоше Лауш-канетана,
Ђе хараше Шумадију равну;
И ту своје смијешаше војске.
Па да видиш невјерна Маџара!
Ту отрова војводу Радоњу,
Ту војводе растурише војску,
Кад им главна нестаде војводе.

11.

Женидба Ђура Куштримовића.

(Пјевао је Илија Арсенијев Вукичевић из Требче).

Одкако је свијет постануо,
Није љепши цвијет процаптијо,
Но што цапти данас у краину,
У Будимљу, граду бијеломе,
На дворове браће Шемовића,
Мила сестра девет Шемовића,
А на име Фатима ђевојка.
Љепоте јој по свој земљи нема,
Ни бијеле буле, ни влаиње,
Нити има танане латинке.
Кој видијо вилу на планину,

Ни вила њој бељћи друга није.
Па се чудо на далеко чуло,
Широм земљом по свој царевини.
Па њој млоги просци долазаше,
Млоге паше и млоги везири,
И остале аге и бегови:
Бушатлија, са Скадра везире,
И чувени паша од Пазара,
И од Пећи Мамутбеговићу.
Фата о' тих ниједнога неће.
Докле једно јутро уранила,
Уранила Шемовића нена,
Па призива своју милу шћерку:
«Шћери моја, Фатимо лијепа!
Бог да даде, да си ми слијепа,
Но што си ми одвише лијепа;
Те ти млози просци долазише,
Господини и господичићи,
Од добријех кућа и оџака,
Ал' о' тија нешће ниједнога.
Но чу-ли ме, моја мила Фато:
Данас ти је дивно запануло,
Да ти бираш, којега ти драго.
Ако оћеш бират по јунаштву,
Узми, Фато, Скадарскоч везира;
Ал' ако ћеш бират по љепоти,
Узми, шћери, пашу од Пазара;
Ако-ли ћеш бират по оџаку,
Узми пашу Мамутбеговића,
У питому мјесту Дукађину».
Но кад зачу Фатима ђевојка,
Овако је млада говорила:
«О' тија ти ниједнога нећу;
Но ја оћу Куштримовић Ђура.

Арамбашу од Васојевића.
Има пуно три године дана,
Ка' ја виђо' Куштримовић Ђура,
Ђе промави хиљаду оваца,
Пред овцама дванајест угича;
Јави овце из Босне поносне
Испред наше пребијеле куле;
На угиче звона ударају,
Те цијели Будим проламају.
Ја провире' кули на прозоре
И угледа доброга јунака,
Баш јунака арамбашу Ђура,
Красан јунак на овоме свјету!
А на Ђура дивно одијело:
За појас му двије саделије,
Међу њиме од срме анџара;
А у руке од срме свирања.
Кад га виђо' и познадо' дивно,
Кроз прозор му јаглук протурила
И младога Ђура обдарила,
И овако њему говорила:
««На знање ти Куштримовић Ђуро:
Бићу тебе вјереница љуба,
Али тебе, али земље црне,
Ал' се никад ни удават нећу.»»
Па чу-ли ме, моја стара мајко:
Одкако сам њега сагледала,
Ја не постим поста рамазана,
Нит' вјерујем свеца Мухамеда;
Но ја постим поста сва четвора,
Па светкујем светога Јована
И вјеру сам моју преврнула;
А бијело лице нагоила
За сокола Куштрим-арамбашу.

Па чу-ли ме, моја мила мајко:
Ал' ћу Ђуру бити вјерна љуба,
Ал' се млада ни удават нећу!»
Кад је мајка Фату саслушала,
Овако је шћери говорила:
«Кад је тебе срце понијело
За србина Куштримовић Ђура,
Одиста ти оштетити нећу;
Но му пиши лист књиге бијеле:
Нека купи свате, како знаде,
Нека иде у Будимљу граду,
Ал' нек' своју мудро чува главу,
Да га не-би итко опазијо,
Е би своју изгубијо главу.
Нека иде ноћњо без мјесеца
До Будимље, града бијелога,
Па нек цука алком на вратима;
Брзо те се отворити врата
И узећеш Фатиму ђевојку.»
Кад је мајку Фата саслушала,
Од радости на ноге скочила,
Па је ситну књигу накитила,
Ка' што ју је мајка научила;
Па ју прати у Васојевиће,
На рукама Куштримовић-Ђуру.
Кад је књигу Ђуро проучијо,
На лагане ноге поскочијо,
Те покупи тридесет сватова,
По избору добрија јунака,
Све коњике, брзе јанћане.
Па кад Ђуро скупијо сватове,
Окренуше ноћу без мјесеца
Низ Нахију, низ Васојевиће.
Прегазише (Х)Аса гиздавога,

Прегазише Лима зеленога
Уљегоше у Будимљу-граду,
Под бијелу Шемовића кулу,
У поноћи, кад природа спава.
А ђе су ми девет Шемовића,
Девет брата Фатиме ђевојке?
Сви спавају на бијелу кулу;
Но не спава Шемовића нена
И ненина лијепа ђевојка,
Зарочница (sic) аранбаше Ђура;
Јер се нена сватовима нада,
Да им преда лијепу ђевојку,
Као што је књигу оправила.
Но што ради Куштримовић-Ђуро?
Подалеко свате повратијо,
Сам притрча пред бијелу кулу,
А у руке бистра џефердана;
Па зацука алком на вратима.
То зачула Шемовића нена
И Фатима лијепа ђевојка;
Па од земље на ноге скочиле,
Од авлије врата отвориле.
Кад виђоше аранбашу Ђура,
Ал' на Ђура токе позлаћене:
Засија се камена авлија,
Кано мјесец, из неба ведрога,
Кад обасја, од петнајест дана.
Ђуро њиме виче: «Добро вече».
Ал' му буле љепше прихватише:
«Добре доша', српска аранбашо!»
Но им Ђуро опет говоријо:
«Је л' истина, што ми књига пише,
Ал' истина, али пријевара,
Да је Фата моја вјерна љуба?»

Кад то зачу Шемовића нена,
Фату узе за бијелу руку,
Па ју даде Куштримовићу-Ђуру:
«На ти, Ђуро, моју милу шћерку,
За тебе је срце понијела,
А бијело лице нагоила;
Па ју води у Васојевиће,
Нека тебе буде вјерна љуба;
Па крсти је и привјенча', Ђуро;
Па ју води на бијелу кулу,
А сврх тога, честита ти била».
То говори Шемовића нена,
То говори, топле сузе ваља:
Жали мајка своју мезимицу,
Која вољно иде у каура.
Узе Ђуро Фатиму-ђевојку;
А нену је дивно даривао,
Даде нени педесет дуката;
Па се Ђуро у дружину врати.
Отале се свати подигоше,
Здраво Лима-воду прегазише
И гиздавог (Х)Аса претурише;
Па ето их уз Васојевиће
Пред бијелу у Јастаће цркву.
Ту им саба-зора осамнула
И даница лице помолила.
Добавише и попа и кума,
Покрстише лијепу невјесту
И дивно јој име нађенуше:
Красна Мара аранбаше Ђура.
Па из цркве у ђурове дворе;
Ту весеље за три дана граде;
Нека му ју, честита му била!

12.

Ударац колашински на Васојевиће.

(Од Ђорђа Ђукића).

Подиже се једна чета мала,
Откољен се вазда подизала,
Од бијела Колашина града.
А пред четом добар четовођа,
По имену Меонић Синане;
Собом води седам осам друга;
Па их ето уз тарске лугове.
Док дођоше у Верушу равну,
На Рашково починуше гувно;
Ту се чета мало одморила.
Онда гледа Меонић Синане
И погледа у Брнечке стране,
И угледа Миликић Новака,
Ђе он чува пребијеле овце;
Друга нема, поредника нема,
На главу му од абе капица,
И на њега сура кабаница;
На рамо му бистрог џефердана:
Ђе науми, може погодити,
Ђе погледа, може дотурити.
Ту је чета ћара уводила;
Па се натраг чета повратила.
Доклен дошли Колашину граду,
Код Турчина Меке капетана;
Па му Мека тако проговара:
«Добро доша' Меонић Синане!
Јеси л' каква уводио ћара?»
— «Ја сам био у чету јуначку,

Ето тамо у Васојевиће;
Ја сам добар шићар уводио,
Уводио овце Миликића,
Код оваца Миликић Новака». —
Кад то зачу Мека капетане,
Он повика аге колашинске,
Да покупе по граду грађане,
Пријепоље и Бијелопоље
И са њима оба Колашина.
Аге тај мах на ноге усташе:
Сакупише иљаду војника,
А пред њима Мека капетане
Са јунаком Турчин Алиником.
И отолен војску подигоше,
Па их ето Слатску широкоме,
И ту они на конак панули.
Но сан снила Новакова Мара,
Санак снила, а у сну скочила.
Она буди свога господара:
«Господаре, Миликић Новаче!
Ја сам чудан санак снијевала.
Ђе пониче питома ружица
Од Веруше и Рашкова гувна
До бијеле Ракетића цркве;
А истече крвава даница
И поред ње двије преходнице;
Сјајан мјесец у траву пануо.»
Онда Новак љуби бесједио:
«Љубо моја, већ га не заспала!
Злу се сану ласно досјетити:
Што пониче питома ружица
Од Веруше и Рашкова-чувна,
То те нама ударити Турци;
Што је мјесец у траву пануо,

Ја ћу данас Новак погинути;
Што истекла крвава даница,
Ти ћеш остат, Маро, удовица;
Што поред ње двије преоднице,
То те остат двије кукавице,—
Једно—Ђурђа, а друго—Јаглика.»
У ријечи, у које су били,
У томе им ударише Турци.
Онда Новак на ноге устаде
И дофати бистра џефердара
И он гађа Асан-барјактара:
На добро га мјесто погодио,
На сред паса, да не чини гласа.
У то турске пушке запуцаше,
Погодише Миликић Новака
И код њега Јаглику ђевојку.
Поробише Новакову Мару
И бијеле плијенише овце.
Кад то зачу биогорска вила,
Кличе вила Вешовића Божа:
«Брате Божо, јеси л' разумио,
Јутрос Турци удрише Новаку
И његову погубише главу,
И вјерну му заробише љубу,
И бијеле овце плијенише.»
Кад то зачу Божо Вешовићу,
Он повика Милошевић Ода;
Одо виче Николић Оташа;
Оташ виче Крушнић Јездимира;
Јездо виче Вучинић Аџију,
А Аџија Зечевић Симона.
Ови Србя на ноге усташе,
Те у Слатско Турке пристигоше;
Па са њима бојак затурише.

Оно виђе Новакова Мара,
Па повика мила брата свога,
Мила брата Вешовића Божа:
«Мене, брате, поведоше Турци!»
Кад је Божо сестру разумио,
Ђе му сестра у невољи цмили;
Па у Турке јуриш учинио.
Ту двије-три посијече главе.
Кад то виђе Милошевић Одо,
Зор Турчина, сила-Алинику,
Ђе он води Новакову Мару,
Па повика туре-Алинику:
«Стан', Турчине, да је дијелимо!
Ти поврати коња од мејдана,
Да на сабље живот дијелимо.»
Ласно ли је прскорит' јунака!
Па он свога коња повратио,
Остру сабљу у руке сподбио,
На Ода је јуриш учинио.
Но је јунак Милошевић Одо:
На британку га сабљу дочекао,
Те посјече туре-Алинику.
Кад то виђе Крушчић Јездимире,
Што то раде два добра јунака,
Он у Турке загон учинио;
Те турцима плијен отимаше,
И вратише Новакову Мару;
И на томе бојак раздвојише.
У то стиже Вучинић Аџија;
Пита Аџо за Вешовић' Божа
И сокола Милошевић Ода:
«Је л' ви данас ко гођ погинуо?
Ал' с Турцима боја раздвојише?»
Па их пита Вучинић Аџија:

«Је л' Турцима квара учињено?»
Одговара Вешовићу Божо:
«Драги брате, Вучинић Аџија!
А нама је Ново погинуо;
Ми смо њега добро осветили:
За Новака туре-Алинику,
За Јаглику двадест и четири.»
То је било, истина је била;
Овђе нама мир и здравље било.

13.

Погибија Божа Вешова.

(Од Ђорђа Ђукића).

Књигу паша Бушатлија пише
Од бијела Скадра са Бојане,
Па је шиље у Гусиње равно
На рукама бег-Шабанагића:
«О чу л', беже, моја вјерна слуго!
Ево пуно двадесет година,
Од како ми даве додијаше
На сокола Марковић Милоша;
Милоша смо с благом погубили.
Земља ипак мирна не остану;
Па ми опет даве додијаше
На сокола Вешовића Божа.
Све од Турске до'де давуџије;
Тежак зулум сиротињи ради:
Разваљује куле и авлије
И изводи коње и волове,
А плијења на буљуке браве;

А све носи на тојаге главе,
А сијече аге и бегове;
По зенђилој Васовој Пахији
Не дава им араче купити.
Па, чу ли ме, моја вјерна слуго!
Ако ти га Бог и срећа дадне,
Да изгубиш Вешовића Божа,
Даћу тебе три стотин' читлука
У зенђилу Васову Пахију,
Да агујеш и да господујеш.»
А кад бегу књига допанула
И кад виђе, што му ситна пише,
Ону тури, нову књигу пише,
Па је шиље у Пахију равну
На рукама Обадовић Курта:
«О Турчине, Обадовић Курто!
Како књигу на рукама примиш,
Одма ајде у Гусиње равно
Па дворове бег-Шабанагића.»
Кад је Курту књига долазила,
И видио, што му књига пише,
Азгим Туре на ноге скочило
И готова коња закрочило;
Па га ето у Гусиње равно
На бијеле бегове дворове.
Сусрете га бег-Шабанагићу:
«Добро доша', од крајине крило!»
Па му даде каве и дувана.
А кад су се каве напојили,
Онда беже књигу дофатио,
Па пред њиме ситну проучио
И овако њему бесједио:
«Издај мене Божа Вешовога,
И даћу ти тридесет читлука

У пахију бег-Шабанагића,
Које ми је паша обдарио.
Турићу те првога војводу
У зеиђилу Васову Пахију,
Ти да судиш, а ја да не судим.»
Онда Курто на ноге устаде,
Те му тако Курто бесједио:
«Је л' истина, бег-Шабанагићу,
Да ћеш дати, што си обећао?
Ја ћу Божа ласно преварити.
Тек ми дадни тридесет Турака
Од бијела Плава и Гусиња,
Ђе гој има доброга јунака,
Е је Божо јунак на свијету,
Те не могу сам га погубити.»
Бег му даде тридесет јунака,
Биранијех добријех момака
Од бијела Плава и Гусиња.
Тај мах Курто на ноге устаде
И за њиме тридесет Турака;
Па га ето у Божиће равне.
Ту је ситну књигу накитио,
Те је шиље Божу Вешовићу,
Па је шиље на Лопате равне:
«Како књигу на рукама примиш,
Устанућеш на ноге јуначке,
Па кумство ми ајде у Пахију.»
Онда Курто на ноге устаде,
Па поведе чету уз планину;
Докле дође на Љубан планину,
Па ту гради метеризе тврде
Око пута с обадвије банде.
А кад Божу књига допанула,
И кад виђе, што му ситна пише,

Он дозива мила брата свога,
По имену Вешов' Радована;
Па му каже, што му књига пише;
Па овако њему бесједио:
«Сигурај ми два коња једнака.»
Онда мајка њему бесједила:
«Оћеш ли ме послушати, сине,
Да не идеш у Нахију равну,
Е те тебе Турци преварити.
У паше су прифатили мито,
Како Кучи Марковић Милоша.»
— «Неће мене Туре преварити:
Но је родом од Васојевића,
Па је скоро к дину прискочило».—
Па од земље на ноге скочио.
Окити се што боље могаше;
Па припаса свијетло оружје,
А у руке узме џефердана.
Млађи њима коње изведоше;
Приведоше до бињеш-камена,
Па готове коње појахаше.
Па их ето Комом и планином,
Док дођоше на Рогам-планину;
Угледа их Курто арамбаша.
Кад угледа доброга јунака,
И на њега рухо и оружје:
Планину је сунце огријало
Од његових тока и јелека;
Па се бјеше Туре покајало,
Жа' му било њега иштетити.
Па Турцима ријеч говорио:
«Чујте мене, моја браћо Турци!
Како знадем два добра јунака,
Какво носе срце у њедрима

И још више свијетло оружје,
Данас те не, богме, нагрдити.»
Па му Турци 'вако бесједили:
«Знаш ли, Туре, срамота те било!
Кад искаше бегу агалуке
И војводство над Васојевиће?
Срамота се тако повратити.
Кад одемо Плаву и Гусињу,
Карат' те не буле и кадуне.
Ми смо ради главом погинути,
Него 'вако дома полазити.»
У ријечи, у које су били,
У то стаса Божо Вешовићу
С Радованом, братом његовијем;
Ту на турску чету нагазише.
Из бусије пушке запуцаше,
Погодише два добра јунака:
Радована с раном саставише;
Многе пушке Божа погодише,
Од доброга коња одвојише.
Паде Божо у зелену траву;
На њег' Турци загон учинише.
Но је јунак, кукала му мајка!
Па од паса вади пушке мале,
Те он уби два добра јунака
И трећега с раном саставио.
Па ту друге пушке запуцаше,
Те јунаку срце опалише;
Па на њега загон учинише,
Те му добру главу посјекоше.
Радовану јуриш учинише;
Но се неда Вешов Радоване;
Но дофати бистра џефердара,
Те он уби доброга Турчина,

Арнаута од града Гусиња.
Онда Турци натраг узмакоше,
Своје мртве дома понесоше.

14.

Фазли Шарац арамбаша.

(Од Мира Дедовића).

Што бијела вила кликовала?
Кличе вила са врх Зелетина,
А прикличе у Гусиње граду,
Врујн води на обали ладној;
А имени два Шабанагића
Мехмет-пашу и брата Ђулбега:
«Јесте л' чули, два Шабанагића,
Е прескочи хајдук Фазли-Шарац,
Он прескочи на Ком на планину
И конак је учинио први,
Први конак Пеху широкоме,
Код бијела Кркина катуна.
И добро му на конаку било:
Заклао му овна маторога.
Па навали низ вашу Нахију
И дошао у село Црешњево;
Ту је шљега' на крштено кумство,
А у кнеза Стојановић Васа;
И ту су га добро дочекали:
Заклаше му ћурку и ћурана.
Па сјутра дан зором заранио,
Навалио Хасу пространоме;
По чивчија порез ударио,
Све по товар бијеле пшенице

И за трошак маџарију златну,
Па се јунак натраг површуо.
Фазли асли побољео љуто
Од кауна срца јуначкога.
Сјутра хоће Комом високијем,
А пут му је Подом-Боровијем.
Но ако сте, ка' кажују, људи,
Ви узмите неколико друга,
Изидите Кому високоме,
Те ту ћете дочекат хајдука».
Кад то чуше два Шабанагића,
Мехмед-паша на ноге скочио
И Ђулбега брата опремио,
И даде му шездесет грађана;
И одоше Комом високијем.
Док дођоше Поду-Боровоме,
Ту бусију уфатише Турци.
Таман јарко обасјало сунце;
Погледаше високом планином,
Угледаше сивога сокола,
Ђе га болест освојила тешка:
На пусту ее пушку наслањаше;
Са њим друга нема никаквога,
До са шњиме иде Шабо Фатић;
На бусију турску нагазише.
Запуцаше шесдесет пушака,
Погодише сивога сокола,
Ни жива га земља ни счекаше.

15.

Бој на Љубану (ок. 1810—1815 гг.).

(Од Мира Дедовића).

Честе књиге земју пролазају,
Ал' од кога иду те до кога?
Од Љакића из Васојевића
На Медуну војводи кучкоме.
«Попе Мићо, кучка војводо!
Брате, знаш-ли, кад се заратисмо
И ту рату ништа не добисмо,
Мимо браћу многу изгубисмо.
Но те молим, како брата свога:
Ходи, брате, да се помиримо,
Да идемо један у другога,
Да не цапа један од другога,
Да смо браћа једно и заједно.»
Кад војводи ситна књига дође,
Књигу гледа и мило му било.
Скупи на сбор од Куча главаре,
Пред њима је књигу истурио;
Књигу гледа наустице прича:
«Ситна ми је књига допанула
Од војводе из Васојевића,
И моли ме, да се помиримо;
Но оћемо л', кучки поглавари?»
Сви су серазију учинили;
Но бог уби једног брђанина!
Он овако њима говораше:
«Што сборите, кучки поглавари?
Ђе имасмо доброга јунака,
Свакога су нама погубили.

А знате-ли — не знали ве људи!
— Кад погибе Станојев Иване?
Посјече га Хаковићу Мићо;
Он је био наша војводо.
Па потола Никетина Луку,
Посјече га Лакићевић Симо;
Па такијех педетет брђана.
Свакога су нама поубили,
Сваки сједи нама неосвећен.
Сад да једну војску покупимо,
На планину њима ударимо,
Једа бисмо штогођ осветили».
И тако су били насулили,
Те су двије чете оправили.
Једну чету наВарду-планину,
Другу чету на Љубан-планину,
Да у ходе Варду и Љубана,
Може се ли на њих ударити.
У то бјеше три дана бијела,
Уходише Варду и Љубана.
Чета с Варде њима говораше:
«На Варду се ударит не може,
Е је Варда штурна, валовита.
Па око ње стражу истурили
И пред стражом Љакићевић Сима:
Он јуначку не суши обућу,
До све стражу чува од брђана,
И са шњиме тридесет момчади,
Све Фатића и Кастратовића».
Чета рече њима са Љубана:
«На Љубан се може ударити,
Мала снага бјеше на катуну:
Чуваше њих Мартиновић Перо
И са шњиме Зонићу Милета».

И на то су били насулили,
И брђана војску покупили;
Покупише хољаду брђана.
Та бијела кликовала вила
Са врх Кома, високе планине,
А прикличе на Љубан-планину,
А Лекића имени Мартина:
«Зло ти било, Лекићу Мартине!
Е на тебе силна иде војска
Од Подања до врх Широкара.
Гђе гођ има куча под оружјем,
На Љубан ти оте ударити;
Но уклони овце и чобане.»
Кад то зачу Лекићу Мартине:
«Шта говориш, саврх Кома вила?
Шта-ли кажеш силну кучку војску,
Мени док су кучи пријатељи,
Не даду ми војсци ударити.
Па и да би ударила војска,
Докле ми је шесдесет чобана
И пред њима Мартиновић Перо
Са соколом Зонићем Милетом,
Па док су ми браћа Божићани
И пред њима Хаковићу Мићо,
Па док су ми браћа Коњушани,
А пред њима Лакићевић Симо
И са шњима Смаиловић Тахир;
Па да од њих није ниједнијех,
Докле су ми браћа Дабетићи
На студену воду Маргариту
И пред њима Којићу Вуксапе
Са соколом Лекић Радованом»...
И још с вилом говорит оћаше;
Но на томе Брда ударише,

Те на Лубан катун плијенише.
Убише се шесдесет чобана
По Лубану, високој планини.
А кад на врх од планине били,
Ето пуче пушка од Брђана,
Те погоди Мартиновић Пера.
Па с' убије боја жестокога,
Доклен били на дно од Рогама,
У то њима мали индат дође,
Дође њима Хаковићу Мићо.
Кад га види Зонићу Милета,
У јунака срце заиграло,
У Брђане јуриш учинише.
Три-четире посјекоше главе,
Прегнаше њих на Рогам-планину,
Сагнаше је Турјаку-планини.
Глас допао на Варду-планину,
Претекоше на Ђуру-планину;
Ту јим плијен вељи отимаше.
Зајмише се низ Курлајске-стране;
Брдске многе ту осташе главе.

16.

Похара Бијора.

(Пјевао је и записао Миња Радоњић с Андријевице у Васојевићима).

Кад узпишће шеесст чобана,
Што се њима укипула џада
Од Бијора, бијелога града;
Те не могу пројавити овце,

Што с' у Босну били на зимницу.
Пред њима је један добар јунак,
А на име Сајчићу Никола.
Па када се у невољи нађе,
Он појака вранца дебелога,
Те Никола у Летине дође
До на кулу попа од Лопижа.
Ту га попе дивно дочекива:
Руке шире у лица се љубе;
На бијелу изведе и кулу,
И седоше на душеку меку.
А пита и попе од Лопижа:
«О мој брате, Сајчићу Никола!
Одкуда те донијеше виле,
Те ти к мене у Лопиже дође?»
— А слушај ме, србски свештениче!
Жива ме је мука допијела.
Бијорци ми цаду прекидоше,
Осташе ми овце у Сеницу;
Но ја жалим шеесст чобана.
Но ме, попе, ситну књигу пиши,
А ја ћу ти јаде каживати;
За медију оћу ти платити».
Сада попе вика вјерну љубу:
«Донеси ми дивит и артију:»
Онда попе ситњу књигу пише,
А Никола ријечи наслаже:
«Мемед-пашо од Гусиња-града!
Док сам бјо у Васојевиће,
Ја сам тебе главе доносијо
Зликоваца и Колашинаца
И Брђана крабрија јунака;
Китијо ти на Вруjу бедеми;
Ти ме држа, како сина свога.

Данас ми се џада прекинула,
Бијорци ми џаду прекидоше,
У Сеницу овце остадоше,
Што мојија, а што свијецкија,
Има тридес и двије иљаде.
И да оћу сада погинути,
Ни за тебе добро бити неће.»
Књигу склопи, књигоноше нађе;
Књигу посла паши у Гусиње.
Никола се у Сеницу врати;
Књига дође у Гусињу-граду,
Мемед-паши на бијеле руке.
Пред пашом се клања књигоношче,
А књигу му на кољено тури.
А кад паша књигу прегледао,
Колико му силна мука дође,
Крвљу на нос и на уста пође.
Одма паша ситну књигу пише,
Па је шиље Скадру бијеломе,
А на име паши Ибраиму,
Великоме турскоме везиру.
«Слушај мене, велики везире
Осташе ми овце у Сеницу;
Бијорци ми џаду прекидоше.
Но дај мене твојега индата,
А од наше земље арнауцке;
Ако-ли ми индат послат нећеш,
На Врују ме више наћи нећеш.»
Па он спреми брза татарина,
Те понесе књигу шаровиту;
А он даје Скадру на Бојану
Ибраиму паши на дивану;
Па се паши смерно поклонијо,
Из руку му књигу потурijо.

Како паша књигу прегледао,
Обрну се с десна на лијево,
Те Ас-Оту слуги проговара:
«О Ас-Оте, моја вјерна слуго!
Узми одма двадес товар прака
И покупи љуту Малесију,
Па и води Плаву и Гусињу,
Те ви тога расћерајте врага,
Да од њега не остане трага».
Одма Асот на ноге скочијо,
Те покупи иљаду војника
По цијелој љутој Арбанији,
Ђе гој нађе доброга јунака.
Узе прака двадесет товара
И јето га у Гусиње-града.
Па на јавте растурише војеку
Те ту једну нојцу коначише;
Докле сафи-зора ударила,
Тад је силна војска окренула;
Па још узе Плава и Гусиња
И наије о' те оба града,
И кренуше низ Васојевиће.
Докле сведе па Јаштаку војску,
Ту је једну нојцу коначила.
Кад у јутру сунце огријало,
Асот јунак на ноге скочијо,
Па се прими у вр'ове.
Он дозива бијорске ајане
Аговића и Ђемановића,
Адровића и Скендеровића,
Палушане и Годочелане:
«Пустите ми овце и чобане,
Ал' ћу пустит војску по ајане».
А бијорци њему говорају:

«Иди отлен, козо арнауцка!
Пустиһемо бијорске делије,
Да по асу љубе Анђелије.»
Тад Ас-оту сила за јад дође.
«Божа вјера, бијорски ајани,
То бит неће ошаф од крушака,
Но те бити зрна од пушака.»
Па је одма момче оправијо
Ка соколу Сајчићу Николи
У Сеницу, граду бијеломе.
Момче оде поћом без млесеца,
Докле дође Сајчићу Николи,
Па Николи поздравље кажује
Од Ас-ота и свија главара:
«У сриједу, која прва дође,
Ти изјави овце на Крушчицу.»
Када зачу Сајчићу Никола,
У сриједу најавијо овце
И са њиме шеесет чобана,
Прије зоре и бијела дана
Остигоше овце на Крушчицу.
А кад сафи-зора ударила,
Тад је Ас-от окренуо војску
И у војску туријо теларa.
Тридес вође од Васојевића,
Што пиковом војском управљају,
На ајане шњоме ударише,
Опколише су четири банде.
Сад не штеде жене, ни ђетета,
Но све чине, што је њима штета.
Тад шеесет кућа изгореше,
Двадес и пет глава посекоше,
На силу им овце изјавише
И на Јаштак овце дојавише.

Ту чобани овце дијелише
И шес дана у то оставише.
Па отоље овце окренуше:
Неко јаву Колашину-граду,
Неко Плаву, а неко Гусињу,
А Никола своим чобанима,
Он одјави уз Васојевиће.
Ас-от своју растурује војску
И сам оде Скадру бијеломе.
Васовићи њега испратише
И на помоћ дивно зафалише,
Тада оде сваки сенту своме
И још у пут свако пјевајући;
Оста Бијор јадни кукајући.
С овим ову пјесму свршујући
И милога Бога спеминући.

17.

Бојеви у Полимљу (27 новембра и 27 децембра 1879 г.).

(Пјевао је *Осман Абдуллах* из Гусиња, поријеклом из Куча).

Све у име да Бога молимо,
А за здравље цар-Отмановића:
Уздржи му, Боже, царевину,
И газију пашу гусинлију,
Што му ћенар и крајеве чува;
Главе дава, ћенар *) не пуштава.
Сад велимо, да пјесму бројимо
Од истине у нашу земану.

---

*) предѣлъ, граница.

Први бој.

Уранила сила од Гусиња,
Силан паша на оџаку своме,
Прије зоре и сабаха рана.
Нешто спават њему не даваше,
Па он вика у мушке конаке:
«Јесте л' мениураниле слуге?
Огањ ватру наложиле живу,
А заждили муме виђелице, *)
А помели варакли одају, **)
А златно ми намјестили шиљте, ***)
У буџаке ставили јастуке?»
Но му мушки од одаје вичу:
«Али-пашо, драги господару!
Ми смо теби рано подранили,
Огањ ватру наложили живу,
А заждили муме виђелице,
А помели варакли одају,
А златно ти намјестили шиљте,
У буџаке ставили јастуке»
Тадар паша скочи на ногама
Ево дође у мушке конаке,
Селам даде, низ одају крену.
Агарли ****) му кафу начинише
И у чибук духан запалише.
Често сахат гледа у реказе, *****)
Је л' му вакат доша' од сабаха,
Да он клања турскога намаза.

---

*) Свѣчи.

**) Комната, въ которой потолокъ украшен рѣзбой и позолотой.

***) Подстилка для сидѣнья—ковровая или изъ сукна, расшитая; бываетъ и плетеная изъ соломы или другого чего.

****) Кофе, не стоявшій, а на свѣжей водѣ тотчасъ сваренный.

*****) *реказѐ* — потур. черты, знаки, цифры на циферблатѣ.

Кад му вакат од сабаха дође,
«Јаллах!» — рече, на ноге скочио
И уз руке присука рукаве,
Турски авдес на себ' ударио.
Ево клања вакатли сабаха
И два добра предаде селама.
Драгом Богу даву учинио,
Па с' измаче, сједе на шиљтету.—
Кляче вила са врх Широкара,
Са Маглића, са према Гусиња,
Ево кличе, у Гусиње виче
И дозивље соко—Али-пашу:
«Ал' не чујеш, ал', пашо, не хајеш,
Али, пашо, ни хабера немаш,
О, који се јади направише!...
У Берлину, латинскоме граду,
Ту се седам окупило краља,
Седам краља од седам земаља.
Међу њима Књаз Никола дође
Те затражи Плава и Гусиња
И робињу у Дечане цркву,
И широку земљу Дукађина,
Гиздавицу шехер — Ђаковицу,
До Призрена и Шарган-планине:
««То је српско отачаство старо
То је царство Душаново било!»»
Краљи даше, Цара не питаше,
И осмога направише краља,
Да му влада на Призрен завлада.
На теб' креће црногорски књаже,
Подигнуо своју државину,
Гору-Црну и седморо Брда
И сву рају, што се одметнула,
На султана пушку обрнула.»

Бре! кад зачу гази *) гусинлија,
Чубук баци, а на ноге скочи,
Нит кундуре, ни постоле тражи;
Па се маши кули уз бојеве,
Те је џевап вили учинио:
«Фала теби, ко сестри од мајке,
Тек не фала Берлини краљима!
Док је моја на два рама глава,
Не дам Плава, а не дам Гусиња!
Могу стејћи задрмат ордију,
С књаз Николом заметнути кавгу
Ниже Плава, а спрема Гусиња,
Поред Лима на Новшиће равно.
Ако мене јаки Бог помогне,
Те добијем Књаза на Нешиће,
Ни ћу цара, ни ћесара питат,
Ђе ћу њему ставити границу.
Ако мене туна задобије
— Задајем му Божу вјеру тврду —
Виш' му пушке ни пуцати неће.
Нек ме води на Призрену граду,
Нек му влада на Призрен завлада.»
То зборио па се повратио;
Ево иде на варак-одају;
Од муке га шетња уфатила,
Ево шета тамо и овамо;
Хе се паша срдит догодио,
Те не може срца осабрити; **)
Па дофати дивит и калема
И хартије — књиге бресезије; ***)

*) чел , который много отрубалъ непріятельскихъ головъ; паша, завладѣвшій непріятельского крѣпостью.

**) Успокоить.

***) Брез или без јазије (письмена), неписанная, чистая.

Кнљаз Николи кљигу нарећује:
«Кнљаз Никола, црногорско крило!
У злу си се памет заумио,
А у теже бреме упртио,
Што си тако силом пресилио,
Ђе ти вакат и земана дође,
Ђе муртати *) цара освојише,
Те ти турску земљу попустише;
Сад је вакат, да на мене дођеш,
Са с изумом свије седам краља
И нашега цара честитога.
Па чујеш-ли, црногорски кнеже!
Нит га фала Бару, ни Улцињу,
Ни тичици шехер-Подгорици,
Ни бијелу Спужу, ни Жабљаку,
Колашину, на крајини глави
— Њему руга до страшнога суда —
Но га фала Плаву и Гусињу.
Плав за тебе ни хабера нема;
Ајде брзо ништа не узмичи!»
То зборио, кљигу запучио,
Запучио и запечатио.
Ево нађе младо варошанче,
Кљигу спреми војводи Милану
На судницу на Андријевицу;
Војвода ће Кнљазу на Цетиње.
Па да видиш, што се домислио!
Хе, на млађе срклет учинио: **)
«Брже трч'те Плаву и Гусињу,
Те од земље скупите главаре
И мојијех седам барјактара.

*) Измѣнники; люди, дѣйствующіе въ своихъ личныхъ интересахъ.
**) крикнулъ, далъ приказанье.

И нек дође Хусеин-бег стари.»
У млађијех поговора нема,
Доведоше земаљске главаре,
Доведоше на варак — одају.
Сви седнуше и кафу попише;
Све су аге шенли *) и весели;
Необично пашу погледати,
Хе л' је своју чехру **) оштетио:
Низ вилице објесио брке,
Хе крваве очи замутио.
Нико пашу питат не смијаше,
Но га пита Хусеин бег стари:
«Али-пашо, наша старјешино!
Што све аге шенли и весели,
Ти си своју чехру оштетио?»
Каде стаде паша бесједити:
«Ево јутрос у зоросвиђања,
Како мене вила дозивала,
Са Маглића, са према Гусиња,
Хе који се јади направише!
На нас креће црногорски Књаже;
Па сам јутрос књигу оправио
И мало сам Књаза укорио..
— Није шала кућа Петровића! —
Како ћемо књаза дочекати?
Ми на цара нада не имамо
И од цара индата немамо;
Цар не даде и сви седам краља;
Сад што ћемо, моја браћо драга?»
Е што викну тридест агалара:
«Али пашо, наша старјешино!

*) въ хорошемъ расположеніи духа.
**) видъ, выраженіе лица.

Што је љето и година дана,
Ми га, пашо, зажалит нећемо;
Ни велике овце на збојеве,
Ни велика шарена говеда.
Купи војску, доведј' у Гусиње.
Раад' Бога и онога свјета,
Порад дина и порад ђмана,
Раад' нашег грдна сибијана
Нећеш ли ни ватан *) одржати.»
Више паша не шће ни чекати;
Но довати дивит и мурећеп
И хартије књиге бресезије.
Ево прву наређује карту,
А шиље је Крастенићу равну
Ман Авдији, младом барјактару:
«Ман Авдије, ка' од срца сине!
Јеси л' чуо, је л' ти ко казао,
Ја сам с Књазом сефер **) отворио.
Купи војску, трчи у Гусиње.»
Е ту шиље, другу наређује,
А шиље ју Гашу питомоме:
«Али-Ибро, царева газијо!
Јеси л' чуо, је л' ти ко казао,
Хе л' ме вел'ка сила учинила,
Гора-Црна и седморо Брда;
Купи војску, трчи у Гусиње.»
Е ту шиље, другу наређује,
А шиље ју Дукаћину равну
На Мустафу, млада барјактара:
«О, Мустафа, ка' од срца сине!
Јеси л' чуо, је л' ти ко казао,

*) Позиція.
**) Война.

Ја сам с Књазом сефер учинио;
Купи војску, трчи у Гусиње.»
Е ту шиље, другу нарећује,
А шиље је Пеhи поноситој
Пријатељу Махмутбеговићу:
«Кад смо скоро у Ђакову били,
Те посјекли Мехмет-Алипашу,
Е веhила *) од седам краљева,
Ти си мени бесу тврду дао,
Кад ће мени до невоље бити,
Да ми дођеш на невољу љуту;
Купи војску, трчи у Гусиње?»
Е ту шиље, другу нарећује,
А шиље је шехер-Ђаковици
Пријатељу Саидбеговићу:
«Кад смо скоро у Ђакову били,
Те посјекли Мехмет-Алипашу,
Ти си мени бесу тврду дао,
Кад ће мени бити до невоље,
Да ми дођеш на невољу љуту;
Хе л' сам с Књазом сефер отворио,
Купи војску, трчи у Гусиње».
Салих-аги књигу писат неhће,
Хе л' је лоше у мејтеп ходио,
А горе је карту научио
Од тебета **) и то наопако.
Сали-аги наустице шиље:
«Сали-ага, царева газијо!
Дижи, Салко, до двије Ругове,
Е Ругову и Доњу, и Горњу.
Кадри-бајра не мој оставити,

*) повѣреннаго.
**) азбука.

Не мој срећу своју изгубити,
Хе ли нама може требовати.
Купи војску, трчи у Гусиње.»
Таман паша књиге растурио,
Растурио низ Штипнију љуту.
Мало прошло, дуго не трајало,
Од Васање пушке запуцаше,
Запјеваше арнаути љути;
Када ево силовите војске
Са нахије, Крастенића равна,
И пред њима млада барјактара
На вранина, коња од мејдана.
Ето сила паде у Гусиње,
У Гусиње на росне ливаде.
Испадоше аге гусинлије,
Те ту силу редом разредише;
Та се војска рахат учињела.
Мало прошло, дуго не трајало,
Запуцаше кратки венедеци,
Запјеваше љути Арнаути
С Дукађина, мјеста питомога;
А пред њима Мујо барјактаре
На лабуда, коња од мејдана.
И та сила паде у Гусиње,
У Гусиње на росне ливаде.
Испадоше аге гусинлије,
Те ту силу редом разредише;
Та се војска рахат учињела.
Мало прошло дуго не трајало,
Ево друге пушке запуцаше,
Запјеваше Арнаути љути
С гиздавице шехер Ђаковице;
А пред њима Саидбеговићу
На чилаша коња црногривца,

Вас у срму и жежено злато;
Пљаца му се с обје стране ћорда.
И та сила паде у Гусиње,
У Гусиње на росне ливаде.
Мало прошло, дуго не трајало,
Ево друге пушке запуцаше
Са велика Гаша питомога,
А пред њима царева газија
Али-Ибро на коња путаља.
И та сила Плаву на главицу;
Но испаде Хусеин-бег стари
И ту силу редом разредио.
Мало прошло, дуго не трајало,
Ево друге пушке запуцаше
Од велике Пећи поносите,
А пред њима Махмутбеговићу,
Вас у срму и у суву злату,
На лабуду, коњу од мејдана;
И та сила Плаву на главицу;
Но испаде Хусеин бег стари,
Те ту силу редом разредио;
Те се војска рахат учињела.
Мало прошло, дуго не трајало,
И од Дјела пушке запуцаше.
Кад ево ти вука од Турака,
Салих-ага су двије Ругове,
Он све сенту са Велике гледа,
Је-ли когођ заметнуо кавгу;
Ево иде и ћера кулаша,
Ево стиже Плаву на главицу;
Испадоше од војске главари,
Сали-аги на селам стануше.
Ево виче из грла бијела:
«О, главари, црн вам образ био!

Ми смо дошли Плаву у индату,
Што нијесте Марку ударили?»
Мољу му се од војске главари:
«Сјаши, Салко, својега кулаша;
Хе без паше вијећања нема;
Без Гусиња удара нам нема.»
Он одсједе својега кулаша,
Та се војска рахат учињела.
Обје су се рахат учињеле:
Једна војска Плаву и Гусињу;
Црногорска у село Велику,
У Велику и у Аржаницу,
И Пепиће-поље притиснула.
Цуногорци фурсат *) уфатише:
Ето двије куле запалише,
На Пепиће и на Иван-поље,
Како које јутро освићаше,
Е све ближе страже примицаху,
А на косу извише Новшића.
То трајало неколико дана,
Једно јутро туре уранило
Прије зоре и сабаха рана,
А од Плава Феровић Јакупе.
Нешто му се спават не могаше;
Па на оџак ватру наложио
И агарли кафу приставио;
Каве пије и тегли духана.
Доклен дође вакат од сабаха,
Е да Турци клањају сабаха
По кућама и по џамијама;
Запјеваше мрки Црногорци,
Пукоше им пушке стражарице,

*) Шанецъ, крѣпкая позиція.

Зачуше се Плаву питомоме,
Е се плавски сиб'јан *) преплашио,
Е се луда ђеца заплакаше.
Е кад зачу Феровић Јакупе,
Удари се шаком по кољену,
Прскоше му меневише плаве **)
«Вај си мене укорна замана!
Мучан сам ти вакат ишчекао,
Да пјевају мрки Црногорци,
Да пуцају пушке стражарице.
Боље ми је хрзом погинути,
Но срамотно к'о сиб'јан живјети.»
Јунак био, на ноге скочио.
Ево пријеђе китну чивилуку, ***)
Па припаса свијетло оружје.
Ево сидне низ тахнапу кулу,
Па наведе пљацом и сокаком.
Ево иде код Хусеин-бега,
Е ту нађе од војске главаре.
Селам даде, низ одају крену.
Сви главари селам прифатише
И Јакупу мјесто начинише;
Ево сједе код Хусеин бега,
А млађи му каву наточише
И у чибук духан запалише.
Е да видиш Феровић Јакупа!
Нити хоће кафе из филџана,
Нити хоће из луле духана;
Но уздише јунак од срдаца.
Но га пита Хусеин-бег стари:

---

*) Вообще жители, почерног. *робље.*

**) Вышивка шолковымъ чернымъ или синимъ шнуркомъ, которою украшаютъ турки свои штаны.

***) Гвозди на стѣнѣ для вѣшанья одежи, оружія и проч.

«О, Јакупе, ка' од срца сине!
Што си своју чехру оштетио?
Што си ми се, сине, препануо
Од војводе Миљановић Марка?
Кунем ти се и вјеру ти дајем,
Ја ћу сјутра појахат ђогина,
Па навести у Гусиње равно,
С Али-пашом вијећ вијећати.
Е па двије војске смијешајте,
Па удрите Марку у Велику,
У Велику и у Аржаницу,
И Пепићу, пољу широкоме.»
Е што вели силан Феровићу:
«Ко је Турчин на срдашцу своме,
Те је њега родила туркиња,
Он ће сјутра Марку ударити
Без изума *) нашег командира.
Ко је Турчин, у индат ће доћи.»
Но то зачу туре испријека,
Сали-ага са Ругове тврде;
Па скочише два добра јунака,
Ударише пљацом и сокаком.
А да видиш Феровић Јакупа!
Ђе иђаше, из грла викаше:
«Ко је пјешак, притежи опанке,
Ко је коњик, притежи колане,
Е ће бити на Новшиће кавга.»
Док избише Плаву на главицу,
Сали-ага пушке истурио.
Но скочише Хаси и Руговци:
«Што је, Салко, за Бога милога!»
— «Што?—вељаше гази Сали-ага—
Ко је пјешак, притежи опанке,

*) позволенья.

Ко је коњик, притежи колане!»—
То му једва дочекала војска.
А да видиш Феровић Јакупа!
Ево иде до јахара свога,
Те изведе коња од мејдана:
«Јаллах,» рече, сједе на чилашу.
И Ман-ага на коња дорина,
Сали-ага на коња кулаша;
Испадоше Плаву на ћуприју;
Е за њима силовите војске;
А да видиш Феровић Јакупа!
Ђе иђаше, трага не пријаше;
Доклен стиже у село Новшиће.
Једну војску извише Новшића,
Другу војску селу оставио.
Ударише на Маркову стражу.
Маркова ји папуштила стража,
На живу ји ватру дочекала.
При Турцима добра срећа била:
Нит' падоше, пит' се препадоше,
Војводину посјекоше стражу.
Халабанда! заметну се кавга;
Боја бију, боја дочекују.
Оде хабер Аржаници Марку:
«О, војводо Миљановић Марко!
Твоја ти је изгинула стража.»
То војводи врло мило било,
Што су Турци прије започели,
По Берлину и по седам краља.
Па он вика своје командире:
Прво зове војводић Тодора
И Вуксана од Братоножића,
И још Васу од Дрекаловића,
И Драгишу са Мораче Доње:

«Командири, моја браћо драга!
Раад Риста и седморо поста,
Раад нашег црногорског Књаза,
Поред Лима с обје двије стране
У Новшиће, ако Бога знате!»
Халакнуше, Бога поменуше.
Поп Никола на коња дорина,
Па дората, коња од мејдана,
Извадио аламанку ћорду,
Е ипчека Феровић Јакупа.
Мили Боже, немила састанка!
Рањен јечи, а здрави га гњечи,
И пролазу коњи без јунака,
А јунаци без добријех коња.
Боја бише сахата четири,
Боја бише Турци и Брђани.
Док Јакупу мука одољела,
Око њега, гђе му гине друштво;
Па наћера својега чилаша,
Те мијеша мрке Црногорце,
Ка' чобани у планину овце.
Доклен виђе војводић Тодоре
— Црногорци њему браћо драга —
«А удрите Феровић Јакупа!
А удрите Феровић Јакупа!»
Насу лунтра, *) ка' небеска крупа.
На Јакупа и коња чилаша,
Седам-осам уби га пушака.
Он погибе, алла-рахмет-илесен!
Црногорци ноже повадише,
Да посјечу Феровић Јакупа.
До њега се туре догодило,
А од Плава Омер барјактаре,

*) Огонь, пальба и ружье.

Те он брани Феровића главу.
Доклен друге пушке запуцаше,
Те убише Омер-барјактара.
Црногорци ноже повадише,
Са Омера да посјечу главу.
Ту се туре близу догодило,
Авдиница од Пећске нахије,
Те он брани омерову главу.
Доклен друге пушке запуцаше,
Авдиницу млада погубише,
Црногорци ноже повадише,
С Авдинице да посјечу главу,
До њега се туре догодило,
Ево Чеља од Ругове тврде.
Те он брани Авдиницу млада.
Доклен друге пушке запуцаше,
Те убише Чељу од Ругове.
Црногорци ноже повадише,
Ево Чељи да посјечу главу.
До њега се туре догодило,
Сали-ага на коња кулаша,
Те он брани Чељу од Ругове.
Доклен друге пушке запуцаше,
Сали-аги коња погодише;
Коњ му клече на прва кољена,
Сали-аги ноге притиснуо.
Црногорци ноже повадише,
Да посјечу Сали аги главу.
До њега је срећа догодила,
Догодише Хоти и Руговци,
Сали-аги одржаше главу.
Е да видиш коња Феровића,
Ђе он бјежи низ село Новшиће,
На њега се седло искривило,

Кубурлије крвљу заливене,
Дизгине се међу ноге вучу,
Виђоше га од Плава плављани:
«Вај си нама данас и до вјека!
Леле нама, Јакуп погинуо!»
И Ман-ага рана допануо,
Од којијех преболети неће;
Који данас осветити неће,
О, душа му џенет не виђела!
Ко ће данас лице зафалити
Од српскога праха и олова?
Халакнуше, Бога споменуше.
Па викнуше Хоти и Руговци:
«Ајдмо, браћо, ако Бога знате!
Хеле нама Јакуп погинуо!»
Кад се до три ма'ле *) саставише,
Наведоше низ косу Новшића,
Поред Лима џаду уфатише:
Алабанда и још виша кавга!
О, да видиш муке од Брђана!
Воду газу, а боја бијаху;
Док удрише води на валове,
Неколико вода понијела.
Па да видиш војеводе Марка:
Поред Лима ћераше ђогина,
Све на воду окрећаше главу;
Лим се мути, војвода се љути,
Све на воду окрећаше главу,
Ђе му мрке носи Црногорце.
Њему није жао Црногорце;
Но му жао Куче витезове:
Ш њима орлује, а ш њима добрује,

*) Махале.

И на себе власт владе добија.
Акшам дође, боја раздвојише,
Раздвоје се Турци и Брђани.
Е сташе се окупљиват Турци;
Шехитима рахмет *) оправише,
А рањене у Плав понијеше,
Сташе главе турат' на хесапу:
Три стотине и тридесет глава
Од Брђана и Црногораца,
И пред њима до седам барјака,
Још пред њима четири бурије;
Сад понесше паши у Гусиње,
Те табије главам' накитио.
Па да видиш војеводу Марка!
Он ту стаде и два и три дана
На судницу на Андријевицу
Код војводе господина Божа.
Треба Књазу цевап учинити;
Све му пише, што је и како је;
Запучио и запечатио,
Ево нађе црногорче младо,
Књигу спреми на Цетиње равно.

Други бој.

Књаз Никола рано подранио
И попио јутрену ракију,
Из палаца испао под бријест;
Е све сенту и граници гледа,
Кад ће њему карта батисати:
Је л' војвода примио Гусиње,
Је л' његова влада завладала

*) Блаженнымъ т. е. погибнувшимъ въ бою за вѣру сдѣлали поминъ души.

На дворове паше Гусинлије.
У то стиже књигоношче младо,
Капу скида, а земљи се гиба,
Књаз' Николу у руку цјелива,
На крило му књигу оставио.
Књаз Никола књигу дофатио,
Распучи је и распечати је.
А кад виђе, што му карта прича,
У нједу скочи на погама.
Ево иде у танку Биљарду,
Па на млађе вику учинио:
«А скуп'те ми цетињске главаре!»
У млађијех поговора нема:
Искупише цетињске главаре,
Доведоше у танку биљарду.
Све засједе јунак до јунака,
У прочељу силан Петровићу,
Е је мало чехру промјенио,
Па га пита војевода Машо:
«Крупо—Књаже—Бог ти дао здравље!
— Што си нама чехру оштетио?»
Књаз Никола књигу покучио,
А даде је војеводи Машу:
«Прочитај ми од Гусиња карту,
Авази *), иск' чују војеводе,
Који су се јади направили
Ниже Плава, а према Гусиња,
Поред Лима, поред воде хладне.
Ел' је моја изгинула војска,
Оста руга до страшнога суда
(Црногорци њему браћа драга).
Гусиња се разминути нећу,

*) Вслухъ громко.

Раад Риста и седморо поста,
Ја ћу другу подигнути војску!»
Стаде Машо карте нарећиват;
Машо шара, а Књаз наређује,
На војводе и на капетане,
На сердаре и на командире
По држави Гори—ломној—Црној:
«Кој гођ' може пушку дофатити,
На Турчина па ју истурити,
На Турчина, крсту душманина,
О' дјетета о двана'ст година,
А до ђеда од шездесет љета,
На Гусиње, на катиле старе —
Хе л' су нама много јада дали —
Свако трчи шехер Подгорици!
Ја ћу спремит цетињске главаре
— О' што смо ју скоро задобили —
Те ћу своју прегледати војску.»
Књажева се узбунила земља;
Свако трчи шехер — Подгорици;
Е три своје, три дивне бригаде:
Ево прву војеводе Ђура
У Брскуту свиленоме скуту;
Од Лазара од Херцеговине
И војводе Миљановић Марка.
Књажева се сила подигнула,
Ко гођ' може пушку понијети,
Е све креће у Куче камене,
Од Брскута до врх' Широкара,
До Велике и Чакор-планине,
Ниже Плава, а према Гусиња.
Пах, да видиш војеводе Божа!
Ево паши књигу нарећује,
Шта у књигу вели војевода!

«О, чујеш ли, пашо Гусинлијо!
Цар те дао и сви седам краља
У Берлину, граду латинскоме;
Оди, море, да се не бијемо!
Задајем ти Божју вјеру тврду,
Иза Књаза бити бољег' неће,
Него тебе, пашо Гусинлијо,
Бирај беге, турај у војводе,
Агаларе турај капетане;
Бирај момке, стави барјактаре,
Нећеш имат велику вардију: *)
На годину маџарију жуту,
А на кућу маџарију жуту,
Да се знате, е сте Петровића.
Нећеш, пашо, на то укабулит,
Задајем ти Божју вјеру тврду,
Подигнућу моју државину,
Пах ћу удрит теби на Гусиње,
Све ти мушко под сабљу турити,
А тебе ћу жива уфатити,
Од тебе ћу јаде направити».
То зборио, књигу запучио,
Запучио и запечатио,
Пак је шиље паши Гусинлији.
Е кад паши така књига дође,
Он искупи од војске главаре,
Пак он позва Симовић Филипа,
Те му даде од војводе карту.
Ево Филип пах је распучио,
Распучио и распечатио;
Ево ситну прочитао карту.
Авазиле међу главарима,

*) Дань.

Све им прича, што је и како је.
Та му књига мила не бијаше;
Опет паша књигу повратио:
«А чујеш-ли, војевода Божо,
Од крваве куће Петровића!
— Ти си јунак и ка' што те кажу
У четвртак, који први дође,
Чекај мене, ево ја на тебе,
Да те нађем у село Велику,
У Велику и у Аржаницу,
И Пепићу, пољу широкоме».
То зборио, књигу запучио,
Запучио и запечатио,
И справио војеводи Божу.
Кад војводи така књига дође,
На судницу на Андријевицу,
Распучио па је проучио.
Кад видио, што му књига пише,
Он се књизи вјеровати неће.
Пах дозивље војводу Милана: *)
«Је л' истина, што ми паша пише?»
Говори му војвода Милане:
«Ево пуне тридесет година,
Од како сам с пашом на границу,
Што гођ' ми је паша бесједио,

---

*) Такое непослѣдовательное писаніе этого имени пусть не почтутъ за нашу ошибку. Мы держимся выговора, какъ слышимъ изъ устъ народа, и въ выговорѣ этого имени постоянно слышимъ такую разницу: о Маркѣ, кучскомъ воеводѣ, говорятъ—*Миљанов* или *Миљановић* (ст. 357, 411 и 603), а о Вуковичѣ, васоевицскомъ воеводѣ—*Милан* (ст. 123) и Тодор или Гавро Милановъ, причемъ *л* выговаривается не такъ твердо, какъ нашъ *л*, но и не такъ мягко, какъ *љ*. Можетъ быть, это обусловливается тѣмъ, что Кучи, вообще *л* выговариваютъ мягче другихъ черногорскихъ племенъ; хотя тамъ же есть и противное этому прозвищѣ *Милачић*. Слышится эта разница и въ другихъ случаяхъ, объ чемъ мы будемъ говорить въ отдѣлѣ о языкѣ.

Он ме није никад преварио.»
Дан по данак и четвртак дође.
Пах је паша војску растурио,
А пред војске своје командире:
Најпрвога Мах̑мутбеговића,
Те он паде на Чакор планину;
Са Јечмишта гази Сули-агу;
Усејн-бега пољу Иванпољу.
Ево паша на Пепиће равно;
Ево тражи мрке Црногорце,
Нећел' ш њима заметнути кавгу,
Тражио их, док је нагазио
На сокола војводић Тодора
На Мурину, селу маленоме.
Алабанда, затури се кавга!
Боја бију, боја дочекују,
Боја бише четири сахата.
Док Брђани загон учинише,
Ето мало Турке потискоше;
Неколико уграбише глава.
А кад виђе паша Гусинлија,
Пах он викну своје командире:
«Пошто сва три села запалише,
Командири, моја браћо драга,
На Србина, дину душманина,
Ајдмо, браћо, ако Бога знате!»
Пах велики загон учинише;
Црногорце мало потиснуше,
Неколико ујагмише глава.
Акшам дође, боја раздвојише,
Раздвојише Турци и Брђани,
Свако оде ка сенту својему.

Такъ какъ пѣсня эта представляетъ собою поэтическое воспроизведеніе дѣйствительныхъ фактовъ, совершившихся въ новѣйшее время, при томъ передъ нашими, такъ сказать, глазами, то мы можемъ и считаемъ нужнымъ изложить эти факты, какъ они были въ дѣйствительности. Это дастъ намъ возможность оцѣнить пѣсню съ реальной стороны, насколько въ этомъ воспроизведеніи проявилась добросовѣстность и вѣрность дѣйствительности, а затѣмъ и поэтическая способность пѣвца.

Но прежде мы поясимъ, когда и по какому случаю произошли эти двѣ битвы.

Въ 1878 г. военныя дѣйствія прекратились на всемъ Балканскомъ-полуостровѣ, и Австрія въ сентябрѣ этого года провела до конца оккупацію Босніи и Герцеговины. Но Черногоріи предстояло еще занять Плавско—Гусинскій округъ, примыкающій къ ея крайней сѣверо-восточной границѣ и присужденный ей по Берлинскому трактату.

Надобно замѣтить, какъ мы ни были на Берлинскомъ конгрессѣ изолированы въ нашихъ требованіяхъ въ пользу славянъ, ради которыхъ и выдержана была война съ Турціей, по отношенію къ Черногоріи намъ удалось установить такую границу, которая, проходя по высочайшему въ тѣхъ краяхъ хребту *Проклетія*, давала Черногоріи доминирующее положеніе надъ цѣлымъ албанскимъ краемъ и открывало путь впередъ къ Печи, Дечанамъ и т. д., отъ которыхъ её отдѣляло-бы разстояніе 6—8 часовъ хода. Это какъ-то просмотрѣли европейскіе дипломаты и поняли только послѣ; а тогда были употреблены всѣ средства, чтобы не допустить проведенія этой границы. Главнымъ образомъ тутъ дѣйствовала Австрія, склонившая къ тому и Турцію.

Турція, показывая видъ, что готова исполнить предписанія европейскаго ареопага, поручила исполненіе этого дѣло одному изъ лучшихъ своихъ генераловъ Мехметъ-Али-пашѣ, который и прибылъ для того съ войскомъ въ Дьяковицу. Но тутъ начали дѣйствовать противъ того: чтобы возбудить фана-

тизмъ албанцевъ, подъ вліяніемъ извнѣ и главнымъ образомъ при помощи католическихъ священниковъ создана была, такъ называемая «lega albanese», во главѣ которой сталъ скадрскій вали Риза-паша, а также и главный начальникъ тамошняго войска Дервишъ-паша. И тогда, вмѣсто того чтобы помочь Али-пашѣ въ исполненіи возложеннаго на него порученія, противъ него подняли всѣхъ албанцевъ, не давши ему въ то-же время достаточно регулярнаго войска. Въ результатѣ было то, что въ Дьяковицѣ произошло возмущеніе и Али-пашу убили. На мѣсто его назначенъ былъ Мухтаръ-паша, которому приказано было не передавать Черногоріи присужденной ей территоріи и распущенъ былъ слухъ, что онъ также окруженъ албанцами и не въ состояніи ничего сдѣлать; были даже слухи, что и его убили. Все это были фокусы: Турція всегда легко расправлялась съ албанцами, когда того хотѣла; это мы видѣли не разъ. Но тутъ она дѣйствовала подъ вліяніемъ Австріи, а послѣ и сама находила выгоднымъ для себя сохранить самоволіе албанцевъ, ссылаясь на которое она можетъ допускать всякія насилія надъ своимъ, не пользующимся ея расположеніемъ, населеніемъ.

При такихъ обстоятельствахъ Черногоріи было сказано, что-бы она заняла упомянутую провинцію и то безъ отлагательства.

Это было осенью; а пока черногорское войско, едва отдохнувшее послѣ почти трехлѣтней войны, тронулось въ путь, то наступила уже зима, которая въ томъ году была особенно сурова.

Одно отдѣленіе войска, три катунскихъ батальона, подъ командою Дьюра Петровича заняло позицію въ Брзкутѣ противъ *малисоръ* (горныя албанскія племена) Скадрскаго округа, и это мѣсто находилось сравнительно въ небольшомъ разстояніи отъ города Подгорицы; а другое — подъ предводительствомъ Марка Милянова, извѣстнаго героя и кучскаго воеводы, находилось въ Васоевичахъ, съ которыми сообщеніе, и безъ того трудное, было тѣмъ труднѣе, что путь идетъ черезъ высокія горы и долинами

рѣкъ, которыя въ періодъ наводненій бываютъ почти непроходимы.

Здѣсь было четыре батальона васоевицкихъ и два кучей и братоножичей; но всѣ они были неполные, особенно послѣдніе два не имѣли и половины своего обычнаго состава; такъ что всего было не болѣе двухъ съ половиною тысячъ. А противъ нихъ были албанцы, собиравшіеся отъ Печи, Призрена, Дьяковицы и границъ Македоніи, которые могли выставить до 20.000 войска и даже больше. При томъ они собирались въ краю, который нисколько не пострадалъ въ послѣднюю войну и представлялъ всѣ удобства для помѣщенія и богатъ былъ всякимъ продовольствіемъ; тогда какъ черногорское войско расположилось въ Васоевичахъ, гдѣ во время войны, сожжены были всѣ дома (здѣсь всѣ постройки деревянныя) и съѣденъ почти весь скотъ, а хлѣба едва успѣли немного посѣять и родилось весьма мало. Правда, дома были отстроены, но кое-какъ на скорую руку, тѣсные и для собственнаго семейства. Поэтому войско должно было размѣститься въ шалашахъ и другихъ постройкахъ, въ которыхъ лѣтомъ ютятся пастухи со своими стадами. Не говоря уже о стражѣ, которая стояла на самыхъ высокихъ пунктахъ, подвергаясь всѣмъ невзгодамъ; два батальона занимали высокую *планину* Сѣкирицу (6.419 фут.), которая была уже покрыта снѣгомъ, не имѣя никакого крова, лежа на снѣгу и согрѣваясь около постоянно горѣвшихъ костровъ. Въ ноябрѣ мѣсяцѣ настала ужасная погода: дождь со снѣгомъ и страшнымъ вѣтромъ производили въ воздухѣ цѣлую революцію. Стаи птицы журавлей, гусей, утокъ, перелетавшихъ съ сѣвера въ теплые южные края, мутились въ воздухѣ, наполняя его своимъ крикомъ и не зная, куда обратиться; множество падало на землю и тутъ ихъ живыхъ брали руками.

Рѣки Тара, Лимъ, Злорѣчица и другія, текущія съ высочайшаго горнаго массива Кома (ок. 8000 ф.), вздулись и выступивъ изъ береговъ, затопили идущія возлѣ нихъ дороги; всѣ ручьи обратились въ бурные потоки и также преграждали всякое со-

общеніе между частями войска, и одно время была опасность, что будетъ снесенъ единственный мостъ черезъ р. Злорѣчицу и тогда прервалась-бы всякая связь между войскомъ и мѣстечкомъ Андріевицей, которая служила центромъ для всѣхъ операцій и черезъ которую шли сношенія съ остальною Черногоріей.

При такихъ обстоятельствахъ шла доставка почти отъ моря черезъ всю Черногорію всего, какъ боевыхъ, такъ и съѣстныхъ припасовъ. Сколько лошадей съ вьюками пало въ рѣки и унесено ихъ бурными волнами! были несчастія и съ людьми.

Нѣкоторое время находящееся тамъ черногорское войско было въ очень опасномъ положеніи вслѣдствіе недостатка необходимѣйшихъ припасовъ. Албанцы находившіеся въ несравненно лучшихъ условіяхъ, могли этимъ воспользоваться, но не воспользовались. Между албанцами все это время происходило сильное движенье; держались скупштины; собирались они въ Плавѣ и Гусиньѣ и опять расходились: бывало ихъ въ сборѣ до 10.000, которые располагались въ сосѣднихъ мѣстностяхъ; но ничего рѣшительнаго не предпринимали. Причиною было то, что частью не было полнаго согласія между главарями отдѣльныхъ племенъ; а частью они вообще не отличаются рѣшимостью на какое-либо крупное предпріятіе. Свѣдѣнья обо всемъ этомъ тамошніе сербы христіане доставляли въ главный черногорскій станъ и нѣсколько разъ сообщали «Завтра нападутъ на васъ турки»; но такихъ *завтра* прошло нѣсколько а ожидавшагося нападенія не было. Наконецъ, 27 ноября нападеніе произошло, когда въ главномъ станѣ на Андріевицѣ того не ожидали, и произошелъ бой, который и представленъ въ первой пѣснѣ.

Не мѣсто здѣсь излагать, какъ шла эта битва; скажемъ только, что въ черногорскомъ войскѣ не было единства дѣйствія и въ то время какъ одна часть его, кучскій и братоножичскій батальоны, сломивши дѣйствовавшее противъ нихъ отдѣленіе албанскаго войска, приблизительно до 2.000 или нѣсколько и болѣе, погнали его и загнали далѣе села Новшичей, находящагося уже въ турецкой границѣ; другая часть, болѣе численная, от-

бивъ напавшее на нихъ албанское войско, прекратила бой. Тогда это послѣднее обратилось на кучей и братоножичей, а также воротились и прогнанные ими албанцы, и черногорцы очутились въ одной тѣснинѣ, между крутымъ, очень высокимъ берегомъ р. Лима и близко подошедшими къ нему горами и между цѣлымъ албанскимъ войскомъ, превышавшимъ ихъ числомъ, по крайней мѣрѣ, въ пять или шесть разъ. Они пробились однако сквозь это войско; но изъ нихъ 108 чел. пало на мѣстѣ и 116 было ранено. Албанцевъ пало несравненно больше; говорятъ, что они нѣсколько дней на телѣгахъ возили съ поля битвы трупы своихъ; но во 1-хъ, эта потеря для албанцевъ численно была менѣе значительна и чувствительна; а во 2-хъ, у всѣхъ павшихъ здѣсь черногорцевъ были отрублены головы и выставлены на кольяхъ на стѣнахъ гусинской крѣпости, что въ тѣхъ краяхъ и составляетъ главный трофей и доказательство побѣды; поэтому въ пѣснѣ эта битва прославляется, какъ блестящая побѣда.

Ровно черезъ мѣсяцъ, 27 дек., произошла и другая битва, при чемъ черногорское войско, по предписанію свыше, держалось оборонительнаго положенія, въ виду чего въ жертву албанцамъ отдано было село *Великая*; а въ то-же время войско это было увеличено тремя вновь прибывшими батальонами (и еще два запасные не были даже введены въ дѣйствіе); оно было теперь лучше снабжено боевыми припасами и строже была организована команда, вслѣдствіе чего отъ начала до конца выдержано было единство дѣйствія; такъ что всякое отдѣленіе его въ нуждѣ всегда получало вовремя подкрѣпленія. Поэтому, не смотря на то, что въ этой битвѣ число албанцевъ было значительнѣе, уронъ въ черногорскомъ войскѣ былъ сравнительно незначительный: 32 убитыхъ и 76 раненныхъ; при чемъ албанцамъ не удалось отрубить голову ни одному черногорцу; тогда какъ черногорцы могли ихъ имѣть много, еслибъ то не было запрещено ихъ собственнымъ начальствомъ *).

*) Обѣ эти битвы въ свое время были нами описаны въ корреспонденціяхъ въ газетѣ «Русскій Курьеръ» 1880 г. въ январѣ и въ февр.; а также

Въ предлагаемой нами пѣснѣ слѣдуетъ отмѣтить прежде всего правдивость. Если въ ней преувеличено число погибшихъ въ первомъ бою черногорцевъ (330 вм. 108), то это свойственно всякой пѣснѣ все нѣсколько преувеличивать, и числа при этомъ не имѣютъ главнаго значенія; да и невозможно пѣвцу гнаться за точными цифровыми данными. Но онъ не скрываетъ того, что албанцевъ тутъ было громадное число отъ Крастеничей, Гаша, Печи, Дукадьина, Дьяковицы, Руговы, а само собою разумѣется, что тутъ-же были ближнія племена Клименты, Шали, Шоши и др.; какъ не скрываетъ онъ и того, сколько и съ албанской стороны пало людей знатныхъ. Очень сдержанно онъ представляетъ второй бой: въ началѣ черногорцы «мало турке потискоше, неколико украбише глава»; а потомъ турки «црногорце мало потискоше, неколико ујагмише глава», и на томъ бой оканчивается, не давъ рѣшительной побѣды ни той, ни другой сторонѣ, какъ и было въ дѣйствительности.

Пѣвецъ не пускается ни въ какія мелочи и подробности битвы, въ которыхъ и нѣтъ ничего поэтичнаго; не восхваляетъ онъ ни отдѣльныхъ личностей, а только съ похвалой и участіемъ поминаетъ погибшихъ въ бою, при чемъ даетъ нѣсколько яркихъ картинъ смерти этихъ героевъ.

Какъ и въ другихъ лучшихъ сербскихъ пѣсняхъ самая битва описывается коротко; а больше мѣста дано изображенію обстоятельствъ, предшествовавшихъ ей и давшихъ ей ходъ и направленіе, а также характеристикамъ главныхъ личностей. Между послѣдними прекрасна характеристика Али-бега или Алипаши гусинскаго, стоявшаго тогда во главѣ всего этого движенія; его душевное состояніе и разговоръ съ вилой и отношеніе къ нему другихъ главарей. Параллельно съ этимъ онъ старается, по своему пониманію, представить характеристику и черногорскаго князя Николая, какъ онъ, рано вставши и непремѣнно попивши

описаніе ихъ вошло и въ нашу же статью «Черты изъ боевой жизни Черногоріи» въ Русской Мысли 1881 г. кн. V и VI.

«јутрену ракију», что по его понятію всякому сербу христіанину необходимо, въ ожиданіи извѣстій съ мѣста битвы нетерпѣливо смотритъ къ границѣ; какъ является «книгоноше младо», подаетъ ему письмо, прочитавъ которое, князь въ гнѣвѣ вскакиваетъ на ноги и т. д.

Это не сухой пересказъ, а картина.

Нельзя не отмѣтить также благороднаго отношенія пѣвца и къ непріятелю: онъ не допускаетъ никакихъ грубыхъ, обидныхъ выраженій ни противъ Черногоріи и черногорцевъ вообще, ни противъ отдѣльныхъ личностей.

Наконецъ, вся пѣсня проникнута чисто народнымъ духомъ и не носить на себѣ той печати оффиціальности, которою страдаетъ современная черногорская пѣсня, полная восхваленій своимъ оффиціальнымъ личностямъ. Мы имѣли въ рукахъ двѣ васоевицкихъ пѣсни объ тѣхъ-же битвахъ; но въ нихъ мы не нашли поэзіи, а только сухое перечисленіе мелкихъ подробностей, значительную долю хвастовства и особенно восхваленіе своихъ командировъ, офицеровъ и др., вслѣдствіе чего ихъ и не печатаемъ.

При текстѣ въ спискахъ мы даемъ объясненіе нѣкоторыхъ только словъ турецкихъ или албанскихъ, которыя могутъ быть неизвѣстны и сербамъ другихъ краевъ, даже въ самой Черногоріи; что-же касается именъ собственныхъ, географическихъ и личныхъ, то объясненіе первымъ можно найти въ моей книгѣ и на приложенный къ ней картѣ, а вторыя сами собою объясняются изъ текста пѣсни.

Можетъ быть, не всякому извѣство только названіе *Штипнија*, (ст. 228) иначе *Арнаутлук* — въ смыслѣ албанскаго народа и края, хотя-бы и не принадлежащаго собственно Албаніи, но населеннаго албанцами (шиптар, шкипетар). Воевода Машо, (ст. 565 и далѣе) Врбица, бывши мин., внутр. дѣлъ, послѣ удалившійся въ Боснію, гдѣ и померъ недавно; воев. Милан (ст. 664 и 666) Вуковичъ, воев. васоевицкій; а војводић Тодор (ст.

417, 441 и 682) сынъ его, командиръ одного изъ васоевицкихъ батальоновъ.

Въ языкѣ мы не позволили себѣ никакихъ измѣненій: удерживаемъ *раад* (ст. 167, 168, 570) вм. обычно употребляемаго *ради* или *рад;* неправильный стихъ.

Шњима орлује, а шњима добрује (ст. 517)

или неясныя фразы:

Могу стејћи задрмат ордију (ст. 79).
И на себе власт владе добија (ст. 518).

Замѣтимъ при этомъ, что пѣсни эти мы уже напечатали въ выходящемъ на Цетиньѣ журналѣ «Књижевни Лист» (1902 г., св. I и II), имѣя въ виду, до выхода ея въ свѣтъ въ моей книгѣ, обратить вниманіе на разницу между пѣсней турецкаго серба, проникнутаго духомъ чисто народной жизни, и современнаго черногорца, котораго значительно задѣла оффиціальность, въ ущербъ свободному народному поэтическому творчеству.

18.

Илија Цмиљанић и Стојан Јанковић — котарски сердари.

(Пјевао је Ђукан Радонин Вешовић из Доњих Васојевића, записао Гавро Вујовић учитељ).

Прије зоре и бијела дана
Подранила сестра Цмиљанића;
На чардаку ватру наложила,
На оџаку кафу приставила;
Кафу пије, своју бригу бије.
Ј'ако *) бије, чудит јој се није:
Е јој нема два мрка сердара.
С тридес' срба, браће котарана,
На њиија тридес' ћулиана.

*) Иако.

Сердари су у чету јуначку,
Три неђеље затрајали дана,
Не доносе на тојаге главе,
Ни доводе робље у синџире.
Кад у јутру саба-зора била,
Анђелија на ноге скочила,
С Чивилука дурбин дофатила,
Па се стрну до прозора кули,
Просунула џаме од прозора.
Анђа гледа низ поља Которска,
Прегледала поља и ширину,
Поље тамно никад није само,
Што не њиви вука ал' хајдука,
Али добре чете у планину;
Кад се прамак таме затуријо.
Мрка тама никад није сама,
А из таме ниче коњаниче,
Испадоше два мрка сердара,
Два сердара, оба побратима.
Како иду, боље да не иду:
Оба бјеху на коња једнога,
На путаља Јанковић — Стојана.
Сердари су допанули рана;
Погинули тридес' которана,
Шњима нема срба ниједнога.
Кад их виђе сестра Цмиљанића,
Она зове илијину слугу:
«Голубане, очи ти испале!
Ну се сиграј низ бијелу кулу,
Пред авлију сусрети Илију.
Ја бих рекла, свијем се заклела,
А да има ђога илијина,
Да би били срби у планину,
Да збијају ћара за дружину;

Ћара нема, нити му се нада,
Но су негђе браћа изгинула».
У млађега поговора нема;
Но се сигра низ бијелу кулу,
Пред авлију сусрете Илију,
За дизгин му прифати путаља,
Коња води каменој авлији.
Кад ето ти сестра Цмиљанића,
Она сиђе низ бијелу кулу,
Редом брои ситне басамаке.
Кад сердаре сагледала била,
Закукала, како кукавица,
А ј'ако је, чудит' јој се није:
Дивна лица, ђе је порушено,
И пушкама засад нагрђено,
Соколовска крила поломљена.
Рече сердар Цмиљанић Илија:
«Не мој кукат, сестро Анђелија;
Но ме спушти низ коња путаља.
Што на мене, што ми на хаљине,
Има свега седамнаес' рана;
Погибе нам тридес' которана;
С нама срба нема ниједнога.
Истури ме на бијелу кулу,
А простри ми меко и широко,
Па ме спушти на мека душека».
Њега сестра једва дочекала,
Па га спушти низ коња путаља,
Истури га на бијелу кулу,
Па га спушти на душеку меку,
Па му носи вино и ракију,
И то треба рањенику љуту.
Но да видиш Јанковић — Стојана:
Он је дизгим у руке скупијо,

Па путаља низ Котаре крену.
У Котаре тридес' чардакова,
Бјеле куле у боју једноме,
Бјеле биле, те се порушиле:
На њих кука тридес' кукавица;
По гласу су кукавице биле,
По имену до тридес' сестара,
Све сестара србскијех сердара.
Оне куну оба побратима:
«Е да Бог да не дизали главе!
Камо тридес' срба — котарана,
Што ни браћу тамо изгубисте?»
Сердар сиде право низ Котаре
До бијеле Јанковића куле;
У авлију уђера путаља,
Пак он виче са коња путаља:
«Је л' ми кога на бијелу кулу,
Да прифати пода мном путаља?»
На кулу му нигђе нико нема,
До што му је сестра Јевомија (Јефтимија).
Она сједи на танкој одаи,
По шиљтету ноге попружила,
По шиљтету и миндеру меку,
Како патка по дубоку фиру.
Чим га чула, на ноге скочила,
Сиграла се низ бијелу кулу.
Кад сердара сагледала била,
Закукала, како кукавица;
Куку њојзи кукавици црној
За сердара, за брата својега.
А сердар ју оде слободити:
«Не мој кукат, ни рушити лице;
Нијесу ми ране од умора,
На ме није (до) седам — осам рана;

Нег' се бојим, па се препануо:
Илија је рана допануо,
На Илију седамнаес' рана;
Погибе нам тридес' котарана.
Но ме спушти низ коња путаља,
Истури ме на бијелу кулу,
А простри ми дуго и широко,
А намечи како рањенику.»
Сестра брата низ путаља спушти,
Истури га на бијелу кулу,
А спушти га на душеку меку;
А доноси бијелога платна,
Те увије ране на сердара,
А доноси што ће рањенику.
Док се сердар рањен одморијо
И јуначки рожак повратијо,
Даде му се руком узмахнути;
Те посуну џаме од прозора,
Пах погледа право уз Котаре.
Кад се прамак магле зађенуо,
А из таме ниче коњаниче,
Ниче јунак Цмиљанићу Вуче
На његова помамнога вранца.
Ето Вуче стрмом низ Котаре,
Јер је Вуче на стражу остао,
Кад сердари у чету пођоше,
Да им стражу у планину чува,
Јер би могли подпазити турци—
Сердари су у чету јуначку—
Украдом им попалит Котаре.
Ето Вуче Цмиљанића кули,
У авлију уђерао вранца.
Ту га срете сестра Анђелија,
А под братом прифатила вранца.

Нешто силан уздивијо Вуче:
«Анђелија, сестро Цмиљанића!
И пријед сам бије у Котаре,
Ове граје нигда није било,
Што је граја у наше Котаре».
Ојд' јему се сестра јадовати:
«Нугла Вука, да га хрђа тукла!
Јеси л' чуо, јеси л' разумијо,
Сердари су допанули рана,
Погинули тридес' котарана
И твога су ђога оставили.»
Но што рече Цмиљанићу Вуче:
«Мучи, сестро, кукавицо црна!
Ками студен, да су погинули,
А до су ми ђога опремили.
Доклен бјеше у Вука ђогина,
Је сам чете србске подизао,
Водијо их у градове турске,
У градове и турске паланке;
Доносијо од турака главе,
Изводијо робље у синџире,
Износијо ћара за јунаке.
Па знаш, сестро, Бога ти једнога!
Кад уграби од злата кочију,
Под кочију двије бедевије
У кочији лијепу ђевојку,
Код ђевојке три товара парах,
Нешто шале маџарије мале.»
Пах на дизгим ишћера гаврана,
А окренц право низ Котаре.
Пред њим сестра приступила била,
За дизгим му прифати гаврана:
«Јадни Вуче, да те хрђа туче!
Што не viђe брата рањенога;

Већ га нећеш нигда до вијека.»
За то Вуче не обрне главе,
Но прођера низ Котаре вранца;
Нагна вранца покрај чардаковах,
На њих кука тридес' кукавицах;
«Вијђи, Вуче, сиротињска мајко,
Сиротињске велике неправде
Од Илије и брата Стојана!
Камо тријес' браће котарана?
Поведоше и не доведоше,
Грдне сестре у црно завише,
Кукавице црне поставише.»
Вуче сузе брише у јаглуку:
«Што ћу, сестре, црне кукавице!»
Пах на страну проћерао вранца,
А догна га двору Јанковића;
У авлију одјахао вранца,
Окрену му узду на јабуку,
Сам се вранац по авлији шета.
Вук на кулу сердару изиде,
Ту сердара рањенога нађе.
Колико се бјеше нaљутио,
Не шће њему божу помој викат;
Но сједоше један до другога.
Док се Вуку мучат' дојадило,
Пах упита рањена сердара:
«А, Бога ти, Јанковић — Стојане!
Ђе-ли бисте оба — два сердара
С тридес' срба браће котарана,
Ђе-ли бисте, ђе-ли пролазисте,
Ђе-ли браћу србе изгубисте,
Ђе ђогата мога остависте?»
Тамап рече Јанковић — Стојане:
«А Бога ми, Цмиљанићу Вуче!

Кад ме питаш, право ти да кажем:
Дигосмо се оба побратима
С тридес' срба, браће котарана,
На нашијех тридес' ћулијана;
Претурисмо широке Котаре,
Уљегосмо у Кунар — планину;
Ту смо коње наше одморили,
Из мјешинах вина се напили;
Доклен мрче и почину сунце
И акшам се по земљи повуче;
Ми смо добре коње приклопили,
А планине ноћу уочили.
Три планине ноћу претурили,
У четврту кад смо ударили,
У Бјелашу високу планину,
У коју су седам пандурица,
И на сваку турски пандур бјаше,
За свакијем по тридес пандура.
Чему могу трага наодити,
Они живо пишта не пуштају,
Не пуштају, нити пропуштају;
Баш да има соколова крила
И бијела пера лабудова,
Међу пера по два драма меса,
Неби пера месо износила,
А камо-ли ноге од јунака,
Ал' добрија коња виловника!
Тако нама Бог и срећа дала,
Те Бјелаша здраво претурисмо,
На Кораву — воду долазисмо.
Ах каква је крвава Корава!
Она вазда мутна и крвава,
Која ваља дрвље и камење.
У безброду коње угонисмо

И без брода воду претурисмо,
У Будимском *) лугу ускочисмо
И ту дуга дана заданисмо.
Кад у јутру ограшило сунце,
Ми гледасмо њихова Будима,
Кад од града поклекнула врата,
А из града трупа искочила,
Трупа мала, сасвијем ваљана;
Ту имаше до триста грађана
На њинијах триста седланика.
Турци силни, а коњи им бјесни;
У појас им пушке — леденице,
А о куку криве маџаркиње;
А под њима коњи, како виле,
А пред њима Куна—Асан-ага
На алату, вас у чисту злату.
Сваки џилит носи у рукама,
По лугови коње подиграју,
С коњах пучу турске кубурлије.
Пах су турци игру затурили,
А из руку џиде испуштују,
На голе их руке дочекују;
Пах се турци у град повратили.
Ми гледамо њихова Будима;
Кад од града овце изјавише,
Пет хиљада бијелијех брава,
А пред њима петнаес чобанах;
У Будимско-поле овце уставише.
Пах из града треће чудо пође:
Кад испаде тридес' ђевојака,
Све из тора добријех турака;
А пред њима Златија ђевојка,

*) Вездѣ и далѣе *Будимъ* ошибочно взятъ вмѣсто *Удбины*.

Мила сестра Куне — Асан-аге,
Дивна була, три ју јада били!
На кадуну три кавата златна,
Више злата, но црвена платна:
Један кават до зелене траве,
Други кават теке до кољенах,
Трећи мали, што беһаре мами;
Једна глава, а три перишана.
Колико јој чело разносито:
Би јој стала шака од јунака,
Од доброга, камо л' хрђавога!
Здрав да видиш, би се поболијо;
Болан да си, те би преболијо;
Да пољубиш, би се помамијо!
Ето буле низ Будимска — луга
На Кораву воду излазише,
Те бијело лице бијелише;
Пах се натраг буле повратише,
С чобанима игру затурише.
Играју се турци и ђевојке;
Попуцују пушке на пољапу.
Ах, да ти је виђет', Цмиљанићу — Вуче!
У србина живо срце пуче,
Гледајући турке и ђевојке.
Ми смо таман на ноге скочили,
Ћулијане коње приклопили
И турцима тај пут ударили
И петнаес' главах посјекосмо,
И петнаес' бравах плијенисмо,
Тридес' цура-була заробисмо —
Ђе је срећа, ту је и несрећа! —
Но утече Златија-ђевојка;
Бјежи була ка Будиму-граду.
Какве ноге бјеху у Златије!

Ја ју ћерах на коња путаља,
Не мога' ју очима виђети;
Но је була у град ускочила
И брату је хабер учинила.
Од града се одвојили турци,
Будимскијем лугом сустигли се;
Живијем се огњем дочекасмо.
Петнајс' наши посјекоше главах,
Отеше нам тридес' ђевојаках;
Остависмо пет хиљда бравах
И ми њима убисмо стотину.
Пригнаше се до Кораве близу;
Убисмо се боја жестокога.
Ту нам петнајс' глава посјекоше;
Ми сердари допадосмо рапах,
И ми њима убисмо стотину;
На Кораву коње догонисмо,
У безброду коње угонисмо;
Она ваља дрвље и камење;
Враг донссе јелу из планине
Донесе ју крвава Корава
Те удари Цмиљанић — Илију,
Одвоји га од коња ђогина;
Понесе га крвава Корава.
А ја јесам воду пребродијо;
Из воде ме Илија корио:
«Побратиме, Јанковић-Стојане!
Ти у тече у ломне Котаре;
Што ћеш тамо за овамо казат',
За Илију с тридес' котаранах?
Корит' те те котарске ђевојке.
А да знаш-ли, кад се братимимо,
Ни од дуга, ни од какве крви,
Но од добра гласа и јунаштва»».

Илија ме прекорио грдно.
Ја путаља јесам нагонио
Според воде крваве Кораве;
Тако ми га Бог и срећа дала,
При крају ми пријера Илију.
Ја га турих за се на путаља;
Дваш и триш га утегнуо пасом,
Четврти мах од сабље кајасом.
Плећи дадох, а бјежати стадох;
Тамо бисмо, тамо погибосмо,
Тамо браћу нашу остависмо
И ђогата твога бијелога».
Таман рече Цмиљанићу Вуче:
«Ој сердаре, Јанковић Стојане!
Ја те кумим, како брата свога:
Ти утежи ране на тијело,
Пах сигурај твојега путаља,
Поведи ме до Будима-града;
Не би л' јаде моје осветијо,
Али главу своју изгубијо,
Ал' ђогата мога избавио?»
Но му рече Јанковић Стојане:
«Побратиме, Цмиљанићу Вуче!
Док преболе ране на сердаре,
Онда ћемо чету подигнути;
Повешћу те до Будима-града;
Ја ћу вољу твоју потпунити.
Има, Вуче, за девет година,
Како ми се бабо заробио,
Мили бабо, Јанковићу Павле,
Те тамнује у Будиму-граду,
У тамницу кућу бездавницу.
Куд гођ' ода и чету провода,
Све се мучим, да избавим баба;

Не могах га нигда довијека.
Ово трећа што ми чета гине
Под Будима, града бијелога».
Тун' се Вуче на ноге дигнуо
И он сиде каменој авлији,
И приклопи дебелога вранца,
Па окрену право уз Котаре.
Но га гледа Јанковић Стојане,
Док замину Вуче за Котаре,
Пах он зове сестру Јевомију:
«Јевомија, сестро сердарева!
Донеси ми једну крпу платна,
Да увијем ране на сердара.
Хоћах отић' с Цмиљанићем Вуком:
Туђи људи не знају му ћуди,
Тамо ће нам погинути Вуче;
У подрум ми сигурај путаља».
Јевомија сигура путаља;
Сердар крену са бијеле куле,
У авлију приклопи путаља,
Па отиште право уз Котаре.
Кад изиде Кунару — планини
И ту нађе Цмиљанића Вука;
Ту он њему божу помој виче.
Вук скочио, коња прифатио;
Но му вели Јанковић Стојане:
«Ајде, Вуче, дома да идемо,
Док преболи Цмиљанић Илија.»
Не оће се разбијати Вуче;
Горке муке за добра сердара,
Јер су тешке муке од пушака.
Пах су добре коње приклопили,
Три планине ноћу претурили
У Бјелашу ђе су ускочили,

У који је седам пандурица,
А на њима седам пандур-баша,
За свакијем по тридест пандура.
И Бјелаша нођу претурише,
На Кораву воду пријеђоше,
У Будимска луга ускочише
И ту дана дуга задашише.
Докле јарко ограшило сунце,
Они гледе Будимскога града.
Од града су поклекнула врата,
А из града трупа искочила,
Трупа мала сасвијем ваљана:
Ту имаше до триста грађана
На њинијех триста седланика;
Турци силни, коњи им бијесни,
У појас им пушке саделије,
А о куку криве ћемерлије;
Под турцима коњи, како виле;
Сваки џилит носи у рукама;
По лугова коње подиграју;
С коња пучу турски венедици.
Кад се турци игре наиграше,
Свијех гледа Цмиљанићу Вуче,
Таман рече Јанковић — Стојану:
«Ој сердаре, Богом побратиме!
Нека ђогат — три га клали вука!
Тек ме води опет у Котаре.»
Сердар рече Цмиљанићу Вуку:
«Ој ти, Вуче, луда ли те нађох!
Ја сам тебе и пријед молијо,
Док преболе ране на сердаре,
Кад ме свуче грдна и рањена.
Неј ме лако вратит у Котаре,
Што те с кавгом не ћу саставити

Или жељу твоју потпунити:
Јер је ово Јанковић Стојане».
И ту дана дуга преданише,
Доклен мрче и почину сунце
И акшам се по земљи повуче,
Тамна нојца паде на ледину,
С договора на ноге скочише,
Пах и добре коње приклопише,
А Будимско поље уочише.
Кад су били Будиму на врата,
Сердар цукну зенђиром на врата.
Капиџија из града вељаше:
«Ко нам цука зенђиром на врата.
Могао би изгубити главу!»
Но му вели Јанковић Стојане:
«Капиџијо, отвори ми врата
Од Будима царевога града;
Е ја носим царскога фермана
Од Стамбола, стола царевога;
На Стамбол је Москов ударијо,
Стамбол бије на четири стране;
Мука дошла столу и Стамболу.
Ферман дође Куни — Асан — аги,
Да му индат води од Будима,
Да бранимо стола и Стамбола»
Капиџија онда одговара:
«А Бога ми, царева делијо!
Овђе није Куна — Асан — ага,
Но је поша у Врлику — граду,
У тазбину, женину родбину;
Он ће сјеђет за петнаес' дана.»
Но се дере Јанковић Стојано;
Капиџија опсова му мајку.
«Отвори ми од Будима врата.

Ферман ће ми добавити Куну.»
Превари га; отвори му врата.
Своје коње у град ућераше
Пред механу крчмарице Маре.
И повика Јанковић Стојане:
«Јеси л' дома, крчмарице Маро?»
Чула Мара и позна сердара:
«Благо мене ноћас задовјека!
Како ви је чета погинула,
Ја сам мњала да си погинуо.»
Рече сердар: «Каменом ти, Маро!
Поведи ми коње у подрумс,
А сердаре на бијелу кулу.»
Кад сердари сједоше на кулу,
Јоданак им донијела вина.
Кад заграја Златија ђевојка.
«Нуте курве, крчмарице Маре,
Што ме лаже три године дана
За делију Цмиљанића Вука!
Како сам се Вуку обећала,
Како постим сва четворо поста,
У годину петак и сриједу,
Ни вјерујем свеца Мухамеда,
Но светкујем светога Јована,—
Нити Вука, ни од Вуку гласа.»
А то рече и размину кулу.
Слуша сердар Јанковић Стојане.
«Што је, Маро, јад те задесијо!
Што-ли граи ноћас у Будиму?»
Зашто Мара не познаје Вука,
Стаде му се Мара јадовати.
Али Мари Вуче одговара:
«Ево-во је Цмиљапићу Вуче!»
Ал' се Маре посилила Вуку,

Богоми га, пољуби у руку,
Па га подби под бијелу руку,
Поведе га Златији на кулу;
Шњима сердар Јанковић Стојане.
Сердар оста под бијелу кулу;
Мара с Вуком к Златији на кулу.
Примаче се Златији на врата,
А Златија на танкој одаи:
Запалила у фењер свијећу
И све жали Цмиљанића Вука.
Таман Мара отворила врата:
«Ој Златијо, мила посестримо!
Ево тебе Цмиљанића Вука.»
Кад га виђе Златија ђевојка,
Од миндера на ноге скочила;
Она срете Цмиљанића Вука,
Па га сједе на мека душека.
Колико се посилила Вуку,
Богами га, пољуби у руку.
Сигра Златка и донесе вина,
Те сердара напоила вина.
Они мљаше, мало затрајаше;
Сердару се големо чињаше,
На којега седам — осам рана:
Сердар јекну, сва му кула звекну.
Кад се сјети Цмиљанићу Вуче:
«Јао мени, Јанковић Стојане!»
Кад разумје Златија ђевојка,
Итро була на ноге скочила,
Низ бијелу кулу поитала,
Сердару се поклонила била,
Те му десну руку пољубила,
Пак сердара изведе на кулу;
Сједе сердар на танку одају.

Брзо Златка доносила вина,
Сердарима стаде дијелити
Оно пиво, што најпрво било.
Када нешто у Будиму граи.
Дешпек бјеше Јанковић Стојану;
Сердар пао у душманске руке
И говори Златији ђевојци:
«Снахо моја, Златија ђевојко!
Што је граја по Будиму — граду?»
— А Бога ми, мој мио ђевере!
Има дана четири године,
Како сам се млада превјерила
За делију Цмиљанића Вука,
Не светкујем Мухамеда свеца,
Но вјерујем светога Јована
И још постим све четвора поста,
У годину петак и сриједу;
Па полазим сужње у тамницу,
Међу њима Јанковића Павла,
Њега сам ти често облазила,
По три пут' сам била у неђељу;
Носила му пиво и једиво,
Пак носила танку преобуку.
Како ти је чета изгинула
Под Будиму, граду бијеломе,
Ја сам мљала, е погибе Вуче.
Ја нијесам старца облазила:
Бога ми, је старац изгладнио,
Па он пишти у ледну зиндану.»
Тадар рече Јанковић Стојане:
«Доведи ми сужња из тамнице».
Златија се заигра низ кулу,
Из тамнице доводила Павла,
Изведе га на бијелу кулу.

Па он старац на вратима дође,
А погледа два мрке сердара
И он мљаше, пријевара бише;
Плећи даде и бјежати стаде.
Но што вели Јанковић Стојане:
«Бог т' убио, Јанковићу Павле!
Не познајеш Вука и Стојана.»
Тад' се старац у одају врну;
Руке шире, у лица се љубе;
Пак сједоше један до другога.
Тада рече Јанковић Стојане:
«Ајде, Павле, дома да бјежимо!»
Но му рече Јанковићу Павле:
«Ој сердари, моја ђецо луда!
Не ћете ме лако изводити,
Што ли нећу кавгу затурити.
Није шала ни за девет рана,
А камо-ли за девет година!
Турци су ме муке измучили
У тамницу Купе—Асан—аге.
А тако ти, Златија ђевојко,
Кад ме турци клети уфатише,
Камо мене пушка дадосавка?» *)
А Златија Павлу говорила:
«Ђецу турску ја јесам сретала,
Ђе ти пушку јашу по сокака.»
Пах скочила од земље на ноге;
Пах донесе пушку дадосавку
И даде је Јанковићу Павлу.
Када узе старац дадосавку,
Колико се пушци посилијо,

*) Иначе: *додосавка, додосајка,* нѣкоторые (Грахово) передѣлываютъ въ *сладославка,*—то-же что *шиба* см. нашу кн. т. II, ч. 2, стр. 20.

Он поигра по танкој одаи,
Док под старцем штице запуцаше.
Но му вели Златија ђевојка:
«Лакше играј, Јанковићу Павле,
Не пробија' штице по одаи.»
Тада пуни пушку дадосавку;
Он јој тури литру тученика
И дванаес' од олова зрна;
Обрати се, рече сердарима:
«Сјејте, ђецо, напијте се вина;
Ја се вучем мучке побаучке,
Да изидем таблы на топове,
Ђе и чува Ибрица топџија.
Кад чујете пушку дадосавку,
Итајте ми, ђецо, у индату.»
То им рече и обрну Павле.
Кад испадне таблы на топове,
Он запали пушку дадосавку
И погоди Ибрицу топџију
И уз њега уби четворицу.
Сердари му бише у индату
И топџије под сабљу турише.
Они пале топе и кумпаре,
По Будиму проваљују куле;
Те се чуди мало и велико,
Одкуд пучу од облака муње,
Те нам ломе по Будиму куле;
Тутањ чуше у Врлику-граду.
Кад зачуо Куна — Асан — ага,
Пак дозива он Мемеда слугу:
Ти појаши каурског ђогата,
Којега смо скоро задобили;
Итај брзо Будимскоме граду,
Што-ли пучу на Будим топови?»

У млађега поговора нема.
Он приклопи бијесна ђогата,
Брже-боље, како ђогат море.
Када Мемед под Будима дође,
Но се Мемед зачудио слуга:
Он погледа на бедем од града,
Он погледа и позна сердаре;
Позна Вуче својега ђогата:
«Удри, Павле, ону потурицу,
Што но јаши Цмиљанића ђога».
Павле пали пушку дадосавку
И Мемеда раном обранијо.
Но је туре добар бињаџија,
А још има крилата ђогата;
Турчин бљежи у Врлику — граду,
Абер чини Куни-Асан-аги:
«Нама власи града прифатише,
Освоише табљу и топове,
Поломише куле и чардаке.»
Кад разумље Куна-Асан-ага,
Он запали топа абердана;
Абер даје на четири стране;
Скупи му се серат и краина,
Диже турчин војску и топове.
Та се војска по Будиму слила,
Убише се боја из топовах.
Бој се бије, никад не престаје;
Но се бране три србска сердара;
Док им мука горка додијала.
Но што вели Златија ђевојка:
«Ој чусте л' ме, два мрка сердара!
Напуните топе и кумпаре,
Обрпите грла у облаке:
Ј'ако чује гђегођ' о'србова,

Ја и нама дође у индату.»
Они пале топе и кумпаре,
Ојде јека од града до града.
То зачуо Коса генерале,
Пак запали два топа једнака,
Два заједно, а двадес' уједно,
Је да још ко чује од србова.
То зачуо од Ердеља бане
И опали два топа једнаке,
Два заједно, а двадес' уједно.
То зачуо Мандушићу Вуче
И Вук пали два топа једнаке,
Да се купи серат и краина,
Брже боље, како кои може.
Кад ето ти Мандушићу Вуче
И за њиме педесет барјака,
За барјаком по стотина друга;
Ита Вуче на ломне Котаре.
У то стаса Коса генерале
На алата вас у чисто злато,
И за њиме стотину барјака.
У то стигне од Ердеља бане
На ждраљина, коња његовога,
И за њиме стотина барјака.
Сви итају на Котаре равне;
У Котаре боја нигђе нема.
Ту нађоше рањена Илију,
Дигоше га грдна и рањена,
И сиротне шњиме котаране,
Да им води војске у планине.
Туна крене војска и ордија;
Све планине редом претурише,
Искочише у Бјелаш — планину;
У Бјелашу поломише куле,

Посјекоше стотина пандура;
У Бјелашу починула војска.
Златија је дурбин дофатила,
О'свуј гледа, једа откуд војске;
Док је србску уочила војску,
Таман рече Јанковић Стојану:
«Чија војска у Бјелаш — планину?»
Сердар дурбин у руке сподбио:
Он познаше крсташе барјаке
И познаше војсци поглаваре,
Он познаде Косу генерала
И код њега од Ердеља бана,
Пак познаде Мандушића Вука.
Весели се Павле и Златија:
«Ено наша силна србска војска!»
Но се сили Јанковићу Павле:
Бржe пуни топе и кумпаре,
Пак их пушта у турску ордију.
Тад и србска окренула војска
У Кораву, у воду без броду.
Кораву је сила пресушила,
У Будимско поље прискочила.
Боже мијо, боја жестокога
И чуднога тога погледишта,
Кад се сила у Будиму слила
И велика крвца се пролила!
Пала тама од земље до неба;
Од брзога праха и олова
Не види се коња, нит' јунака.
У тами се премећу јунаци,
Од таме се ништа не виђаше.
Бога моли Јанковић Стојане
Са бедема од бијела града:
«Дај ми, Боже и свети Илија,

Баш једнога вјетра од планине,
Да подигне маглу из равнине,
Да прегледам боја крвавога,
Је-ли когој оста на мејдану,
Јесу-ли ми у живот банови,
Кои мене у индат дођоше.»
Његова се извршила молба,
Те му вјетар из планине пуну,
Из равнипе маглу потиснуо,
На банове лице је сјајнуло.
Тад угледа Косу генерала
И код њега од Ердеља бана;
Но не види Мандушића Вука
И сердара Цмиљанић Илију,
Кои јупак бјеше под ранима,
Кои рана пријед задобијо
Баш у друштву с Јанковић Стојаном,
Кад су пријеђе у Будиму били.
Опет му се даде погледати
Низ Будимска поља широкога;
Кад угледа Мандушића Вука
И сердара Цмиљанић Илију,
У крепости брацког мејданџију:
Они воде Куну-Асан-агу
Са везаних руку наопако.
Војника се турског не виђаше:
Сва је турска изгинула војска;
Бијеле се по пољу лешине,
Ка бијеле овце у торине.
Рањен сердар на бедем се смије,
Од радости крупне сузе лије;
Златија га све рукама бије
И радост му на срцу открије:
«Нек вам барјак па граду се вије,

Србска војска под њим нек се смије.»
Сердаре се и још више смије;
Велики је шенлук оборијо,
А на граду врата отворијо,
Крсташ барјак на њем поперијо.
Банови се туна састадоше,
У весељу дана прославише
И рујна се вина напоише;
Јер слободно града задобише.
Вуче жељу своју напунијо
И Златију за собом добијо;
Поведе ју у влашке Котаре.
Но искочи Јанковићу Павле,
Пак он моли Мандушића Вука:
«Дај ти мене Куну-Асан-агу,
Кои мене млого јада дао:
Није шала ни за девет дана,
А камо-ли за девет година;
Оћу јаде моје покајати,
Кои патим за девет година.»
Предаше му Куну-Асан-агу;
Погуби га Јанковићу Павле.

Въ введеніи (стр. 21) мы уже имѣли случай высказать, что въ Черногоріи поется много пѣсенъ, не входящихъ по содержанію въ черногорскій циклъ, и поются онѣ еще больше, чѣмъ свои мѣстныя. Въ особенности оказывается много пѣсенъ о котарскихъ сердаряхъ. С. Радуловичъ и Б. Средановичъ напечатали въ журналѣ «Нова Зета» (1890 и 1891 г.) 25 пѣсенъ, между которыми есть въ 700 и болѣе стиховъ. Ихъ было больше; но нѣкоторыя утратились.

Наша пѣсня пополняетъ это собраніе.

Содержаніе ея довольно сложное и заключаетъ въ себѣ какъ-бы два отдѣльные эпизода: несчастный походъ котарскихъ сердарей на Удбину, потерпѣвшихъ тамъ пораженіе отъ турокъ едва спасшихся бѣгствомъ, при чемъ погибла вся ихъ дружина, тридцать человѣкъ, и освобожденіе изъ плѣна отца одного изъ нихъ въ связи съ эпизодомъ романическаго характера.

Личности, дѣйствующія въ этихъ событіяхъ, упоминаются и въ другихъ пѣсняхъ, есть при томъ историческія. Стоянъ Янковичъ въ 1669 г. и со стороны Венеціанской Республики признанъ былъ сердаремъ надъ Морлаками. Но въ то время какъ по другимъ источникамъ отцомъ его былъ Янко Митровичъ, въ нашей пѣснѣ таковымъ является сердарь Павелъ Янковичъ. Не знаемъ, значится-ли такъ въ оригиналѣ пѣсни или передѣлано васоевичами, какъ они изъ града Удбины передѣлали Будимъ градъ, естественно имѣя очень смутное понятіе о географіи мѣстности, гдѣ происходило дѣйствіе. Часто упоминаются и въ другихъ пѣсняхъ Куна-Асанъ-ага, какъ правитель Удбины и тамошней крѣпости.

Въ одной пѣснѣ онъ требуетъ, чтобы за него вышла замужъ красавица Марія, сестра сердаря Дьюрковича, помолвленная за Илью Смилянича; но послѣдній её отбиваетъ у него. Въ другой онъ-же хочетъ отбить невѣсту у Бая Пивлянина, Андьелію, дочь сеньскаго Ива-капетема, но тутъ самъ погибаетъ.

Въ пѣсняхъ, изданныхъ Богишичемъ (Бѣлградъ 1878, кн. I), есть одна, въ которой Иво Сенянинъ освобождаетъ Михаила Десанчича изъ темницы Асанъ-аги въ Прологѣ (№ 108); а по двумъ другимъ тотъ-же Иво Сенянинъ отнимаетъ у Асанъ-аги градъ Яйце (№ 110) и градъ Биоградъ близь Задра (№ 111). Былъ это Куна-Асанъ-ага или другой, мы не знаемъ; но во всякомъ случаѣ и это имя историческое. Упоминаются также дѣвушка магометанка Златія и корчмарица Мара или Яна.

Въ названіяхъ мѣстностей пѣвецъ смѣшалъ только Удбину съ Будимомъ; а въ остальныхъ упоминаетъ извѣстныя Кунару— планину и рѣку Кораву. Послѣднюю по названію можно-бы

пріурочить къ Коранѣ, текущей по границѣ между Босніей и Хорватскаго краиной; а по положенію скорѣе можно отнести на Корбаву въ области того-же названія рядомъ съ Ликой.

19.

Двѣ пѣсни изъ войны Карагеоргія за освобожденіе Сербіи, записанныя Мицой Радоничемъ изъ Андріевицы въ Васоевичахъ.

I.

Бој на Тополу.

А потоња рата кад бијаше
И дахије земљу разурише,
Силно земљи отежаше
И истоме Богу досадише.
А Бог пусти своје угоднике,
Сви усташе и воеват сташе
И нишане по небу туришe.
Кад су прве турили нишане,
То загрме, кад му вакат није,
О ледноме дану Савиноме.
И гром пуче на часне вериге,
Те удари усред Бијограда,
У бијелу Јакшићеву кулу;
Је да види сиротиња раја,
Ја се дигне србин на оруже,
Да се раја од зулума брани.
Јадна раја ништа не виђаше;
Ко виђаше, дић се не смијаше;
Јер-бо раји старешине нема.
А Бог пусти и друге нишане:
Изашле су крваве звијезде,

На звиjезде крвави барjаци,
Све пролазе поврх Биjограда;
Jе да види сиротиња раjа,
Jа устане раjа на оруже.
Раjа за то ништа не виђаше,
И ко види дић' се не смиjаше,
Jер-бо раjи старешине нема.
А Бог пусти и треће нишане:
Те виђоше на светог Тривуна,
Ђе се трипут сунце преузима
И опет се на исток повраћа;
Jа с' обрати раjа на оруже.
Раjа опет ништа не виђаше,
И ко види, дић' се не смиjаше;
Jадна раjа старешине нема.
То виђели све седам даиjа,
Коjи сjеде на Jакшића кули.
А да ти jа по имену кажем:
Аганлиjа и Кучук-Алиjа,
Мула-Jусуф-велики даиjа,
Стари Фочо са Мемедом сином,
Jусуф-Ага-грацка таинџиjа,
А седмо jе Jанузе-кавазе.
Кад виђаше, таман говораше,
И на Фочу риjеч ослонише:
«Ка' си, Фочо, настануо давно,
Сто и тридес' љета папуниjо,
Jеси л' ово чудо запазиjо,
Ољ нишане небесне видиjо?»
Стари Фочо њима бесjедиjо:
«Jа ниjесам чуда запазиjо,
Нит' нишане небеске видиjо;
До сам чуо од стариjа људи,
Кад смо Србско Царство отимали

И два њине цара изгубили —
Костадина и цара Лазара,
И Шишмана, бугарскога краља.
Јес' Лазара Милош осветијо
И Мурата цара распоријо,
У животу злом га оставијо;
Живијо је три дана бијеле,
Све је клео, доклеп је зачео:
««Ја погибо, за добива' царство,
Не мојте ме рајом осветити;
Раја није за Милоша крива;
Не мојте им глобе истуриват,
Ни биједе њима натурават;
Не мојте и данак придизати,
Нек је порез двапаес динара,
Царски арач двадес' и четири,
Ка што ним је Лазар узимао.»»
Ви проклете, до седам дахија,
Не гледасте бурунтије старе,
На раје ча од цара Мурата;
Но на рају јадну нагазисте,
Сиротињи на крст поулисте,
А велики данак навалисте:
Удовици, самој кућелици,
Све по добру краву јаловицу;
На болара (?) и на базрђана
Чабар вина, товар фурметина;
А на кнеза по трјес' дуката;
С миром паре примит не ођасте,
Но по тридес' удри му батина,
Без невоље и без истизата,
До на правди Бога истинога.
А знаш, биче, што си учинијо?
Ти по села начини чардаке,

На њи таман збира' колозлуке,
Момке младе береш и ђевојке;
Момци свире гајде и борије,
За даије и за даворије;
А невјесте код њега играју
И поноћи уз њега лежају.
Облежасте триста ђевојака,
Начинисте триста ђеце лудо;
Држаше и по Морави каде
Од год до год дванаес' година;
Доклен луда ђеца пристасаше,
Не даду им оџе под мунаре,
Нити срби уљеħ у олтаре;
Њима триста душа изгубисте,
С тијем њима на крст поулисте,
Па и нашу вјеру погазисте.
Па знаш, биче, песретње ти било,
Кад обљуби младу попадију,
Она бјеше попа Николића,
Сестра мила Ђока Петровића;
Не љуби је у зеленом лугу,
Но је љубиш у олтар од цркве;
То се деси на Васкресеније,
Те се народ без причешћа врну;
У Султана даве понијеше,
Два фермана царске извадише.
Сад им иде пара од два цара;
А дошли им топи од ћесара.
Чини ми се од моје памети,
Јала—кардаш нема царовања,
Довран—јалдаш наше бити неће».
Мемет-ага таман проговара:
«Стари Фочо душу изгубијо
И за добро Бога не молијо,

Ка'да си се јуче покрстијо;
Што си на нас, турке, оборијо?»
— О, Мемете, мој милосни сине!
Ако мене нећеш вјеровати,
А ти викни Јануза — каваза,
Нека пође низ нову чаршију,
Нек доведе оџе и аџије,
Да донесу књиге старостојне,
Да видимо, турци, у књигама;
Може-ли ни бити дуго царство? —
И он вика Јануза — каваза;
Он доведе оџе и аџије,
И дервише, турске књижевнике;
Сви донеше књиге старостојне.
Све гледаше турци по књигама;
Књиге њима тако кажевају,
Да им глава на рамена нема.
Таман Фочић Меметага вика:
«Сиктер отлен, оџе и имами!
Ја не могу зарад 'рза свога,
Сабљом би ви главе изгубијо,
А књиге ви у глиб загазијо».
Поблегоше један за другијем,
Под пазуом књиге понијеше.
Таман вика остарио Фочо:
«Нуто сина мојег' Мемет-аге!
Не вјерујеш књиге, ни ћитапе,
Не вјерујеш оџе, ни имаме;
А ти викни Јануза — каваза;
Пошто ово пишта не вјерујеш,
Нек довати демирли тепсију,
Нек заити воде са Дунава.»
И он вика Јануза — каваза;
Он донесе воду у тепсију;

Постави њу међу даијама.
Сви се турци око ње скупише
И у њу се сваки огледаше:
Њима главе на рамена нема.
Тад латише челичне ђулуке,
Те сломише демирли тепсију,
Пробачише на пенџер од куле.
Тада турци редом говорише:
  «Да си знала, не би с' преломила!»
Наљути се један на другога;
Искочише један за другијем;
На велику каву прескочише;
Посједоше јадан код другога,
Па све гледа један на другога.
Сваки мучи, каменом му биле!
Опет гледа један на другога,
Кои ће им започет зборити.
Док се Фочу мучат досадило,
Руку десну у шаљваре маши,
Из шаљвара тутун—ћесу вади,
Те напуни у лули дуапа;
Тутун пије, у гуши га вије
И на поље дима не пуштаје,
Докле турчин лезет извадио,
Даијама тако говорио:
  «Дате, турци, да се пасулимо:
Сваки има по магазу блага;
Да на бојне куле изидемо,
Пуне капе блага напунимо,
А не шурду, но све рушпу жуту;
Да скупимо триста ћеса блага,
Да кренемо низ тридес' наија,
Да делимо сиротињи благо;
Је да с тијем рају умпримо,

Да се не би дигла на оруже.
А ми ћемо порез порезати,
Опет ћемо благо покупити,
У магазе паше потурити».
Мемет-ага њему одговара:
«Мучи, Фочо, каменом ти биле!
Више с нама пашовати нећеш.
Ја ћу сјутра пред Бијоград поћи
И истурит пред Бијоград благо
И за благо рату да окренем;
А навалит' низ тридес' нанја,
Изгубићу два кнеза — витеза,
Понапријед Ваљевац Јована
И брата му Грговац Алексу;
Па послије Гузанац Ђорђија:
С ћесаром се ортак учинијо,
Те са њиме свиње куповао,
Велико је закучијо благо,
За благо ће рату окренути.
Па ћу посјећ Бирчанин Илију:
Ја га тури земљи арачлију
И великог мога берешћара,
Да ми бере порез и араче,
Да под кулу носи на ђогина
И карата *) води поводника.
Он под кулу оседне ђогина,
А с чизмама уза скале трупа,
С опанцима по сецади чепље,
Десну држи на балчаку руку,
Баци мене завезане новце.
А ја почнем, паре да есапим,
А он мени љуто одговара:

---

*) Вар. крхата.

«Бре! ја сам и једном есапијо;
Што ти можеш боље проесапит?
Раја ти се здрављем поздравила:
Не мој више порез разреживат,
Јер га неће више подмириват.»»
А ја баци под сеџаду новце,
Је да би се беда откапила.
Он се врне низ бојанли кулу,
Па под кулу поседне ђогина,
А карата води поводника,
Попијева изпод Меденика. *)
Воли би га сабљом ударити,
Но цареву хазну задобити.
Још ћу посећ два кнеза витеза,
Оџа Меја и оџа Продана,
Што су, свиње, калем научиле:
Они с њиме рушпе растапају,
А са њима лис' књиге писају,
А шиљу ји у земљу Московску,
Све се мучу, да изведу војску».
Ј'опет стари Фочо одговара:
«Мемет-аго, а мој мили сине!
Ти дофати шаку сламе суве,
Мани шњоме поврх ватре живе:
Прије ће се слама запалити,
Но што ће се ватра утулити.
Кад се кука и мотика крене,
Оте турске мајке закукати».
Саде турци на ноге скочише,
Пред Бијоград благо истурише,
Шес' хиљада војске покупише.
Таман Фочић Мемет-ага вика:

*) Вар. Мeђедника.

«Да је мајка родила јунака,
Да избира шесдесет момака,
Да отиде ноћем без месеца
У Тополи на Карађорђија.»
Вас је диван ником поникнуо,
Но не ниче Јанузе — кавазе,
Но га бира шесдесет момака,
Па отиде ноћем без месеца;
У Тополу осамнуше турци.
Кад је софи-зора ударила,
Пред Ђокову батисаше кулу.
У Ђорђија добар адет бјеше,
У кулу га застат не могаше,
Како зора од истока свине,
Но пријеђе у витком чардаку;
Код њега је тридесет момака.
Умили се и Богу молили
И по чашу ракије попили;
Јануз стиже у дижер — авлију;
А сви стоје на коњима турци.
Тад изиде Ђорђијева љуба;
Испитује Јанузе — кавазе:
«А ђе ти је Петровић Ђорђија?»
Она њему таман одговара:
«Отиша је по дно Меденика,
А да тражи Бирчанин Илију,
А да купе порез и араче
И да носе стојном Бијограду.
Ако нема Петровића Ђока,
Дома му је вијерница љуба,
Па ви ништа лоше бити неће.
Вама доста пива изобила,
А коњима јечма и сијена».
А то гледа Петровићу Ђорђе,

Па момцима тако проговара:
«Да ме ође сада послушате
И да њима сада ударимо»
А то момчад једва дочекаше
И Ђорђију сваки говораше:
«Ми ћемо те сада послушати,
Већ с'не може зулум поднијети,
Сви да ћемо главом погинути.
Тад једанак на ноге скочише,
У авлији на турке удрише;
Кад се часним крстом прекрстише,
Па на турке огањ оборише.
Неки бије с џемајли — пенџера,
Неки бије са врата чардаку,
Опет неки кули за ћошкове.
У авлији исекоше турке,
Од турака нико не утече,
До утече Јанузе — кавазе
И одбјежа стојну Бијограду,
Да се жали код турски даија,
Како га је Ђоко дочекао.
То је јутро тридес' осамнуло,
Кад Јануза дивно поздравише
И код куле Петровић Ђорђија,
А у вече триста замркнула,
До у јутру три иљаде равно,
Све момака, добрија јунака
Од Србије, земље Шумадије.
Абер дође Фочић — Меметаги
У ономе стојном Бијограду,
На Небојшу Јакшићеву кулу.
Абер дође, аирли бит неће:
У Тополи погибоше турци
Од сокола црнога Ђорђија.

Тада Мемет грдно учинијо,
Те превари два кнеза-витеза
На велику божу вјеру тврду,
Преваријо, те је уфатијо;
Тад посјече Грбовац Алексу
И брата му Ваљевац Јована.
Кад Јовану оскочила глава
И паде му на ледину мртва,
Три пут му је мртва говорила:
«Не у турке и у змије љуте,
Не у турке, ако Бога знате!
На вјеру ве оте преварити
И на муке душу извадити;
Но се бран'те, како сами знате».
Тада, како окренуо војску,
Запаљи се Млава и Ресава,
А уби се Босна и Морава,
Док изгоре мрка и крвава.
Тада чујеш на свакоју банду,
Ђе из гласа србин попијева;
Борби овђе краја бити неће.
Из Тополе процвета ни цвеће,
Што ће србе макнут из несреће.
Не знам даље, дао Бог нам здравље!

Бој на Ужицу и Сеницу и Нови — Пазар.

Санак снила була на Ужицу,
Љуба вјерна Заим — Кучук-аге;
Да какав је добар сан уснила!
Ђе Ужице опколила гуја
И силно се поље отравило,
Све лијепом гором јеловином

И по гори крстати орлови.
Поле бјеше магла уфатила,
Полу плава, а полу крвава,
И ведро се небо проломило,
На Ужицу граду наклонило,
А гром бије саврх терезије,
Мета муње од села Подлужја,
Те погоди на Ужицу кулу
И сломи јој златну терезију.
Вруће сунце бјеше попануло,
Месечина у траву папула;
Разагнате на небо звијезде;
Сури вуче изауча уче,
Була са дно Смедерева каже.
Тада була на ноге скочила,
На кресиво ватру запалила,
Заин-аги на кулу изишла
И оде му сана јадовати:
«Што сам ноћас чудан сан вињела
И у сан се млада препанула.»
Па му оде сана каживати.
Таман Заим — Кучук-ага вика:
«Што си снила, на тебе се сбило;
Злу се сану лако досетити.
Но неј-ли ме, љубо, послушати,
А ти сађи у шикли — одају,
Те се свуци, те се преобуци;
Па навали низ нову чаршију
До на кулу ђевера твојега:
Он држаше ћитап — табирлију,
Санак ће ти табир учинити;
Па се мене на кулу поврати,
Да ми причаш, што ти ћитап каже.»
Једанак га була послушала

И истрчи у шикли — одају;
Па се свуче, па се преобуче.
Навлачила три златна кавата,
Један зелен до зелене траве,
Други црвен до земљице црне,
Трећи мавен, што беħаре мами.
На њу младу гаħе од беара,
Жеженијем навезане златом;
До кољена вуци и ајдуци,
А навише паше и везири;
На учкуру двије тевабије,
Те чувају саат и димије.
Па запали на камиш дуана;
Оде млада низ нову чаршију,
До на кулу ђевера својега,
Је с' ђеверу Бајагића Салку;
Зацука му алком на капију;
На капију отворише врата.
Була млада «саба» казиваше;
Турише јој стола дрвенога.
Седе була млада у столицу;
Слуге одма каву донијеше.
Пију каву, а пуше дуана,
О свачијем билуришу млади.
Оде му се була јадовати:
«Мој ђевере, Бајагића Салко!
Ја сам ноћас чудан сан уснила,
Од сана се млада препанула;
Но донеси од злата ћитапа,
Даби санак табир учинијо».
Он једанак на ноге скочијо,
И донесе злаћена ћитапа.
Оде була санак каживати:
«Бјеше Ужиц гуја окружила,

А бјеше га магла притиснула,
Пола плава, а пола крвава.
И бјеше се поле отравило
Све лијепом гором јеловином,
И по гори крстати орлови,
И ведро се небо проломило,
На Ужицу граду наслонило,
А гром бије саврх терезије,
Муња мета од села Подлужја,
Те погоди у Ужицу кулу
И сломи јој златну терезију;
Бјеше вруће сунце погинуло,
Месечина у траву панула,
Разагнате на небу звијезде;
Сури вуче од зауча уче;
Була са дно Смедерева каза,
Ту питоме тице запеваше,
А сафи је зора ударила».
— Снао моја, каменом ти било!
Мога' би ти казат без ћитапа,
Али ми је лакше из ћитапа:
Што је Ужиц опколила гуја,
То га Ђорђе с војском опколијо;
А што га је магла притиснула,
Полу плава, а полу крвава,
То је војска Мутава Лазара,
Полу чоа, пола бјело сукно;
А штоно се поле отравило,
Те, кажете, гором јеловином
И по гори крстати орлови,
То је војска Бугарина Вељка,
И вију се поврх ње барјаци;
Што се ведро небо проломило,
То су срби бедем проломили;

Вруће сунце што је погинуло,
То је наше царство не стануло;
Што гром бије саврх терезије
И што пуче од Подлужја муња,
То пе Ђоко гађе абердаром,
Абердаром и топом гранатом,
Саломи те златну терезију;
Што је месец пануо у траву,
То је пала са Заима глава;
Што препуше по небу звијезде,
То су наше робле разагнали».
Како була сан табирисала,
А она се у џепове маши,
Те извади два дуката жута,
Те дарова златнога ћитапа;
Па запали срмајли чибука,
Заим-аги отиде на кулу.
О спу табир ста му каживати,
У то сафи зора ударати,
А у зори вила кликовати:
«Зло ти, туре Заим-ага, било,
На тебе је сила уочила;
Ного бјежи али се предаи.»
Заим-ага вили одговара:
«Тебе — каже — на беседи фала!
А за то ти ни мало не фала!
Мене, док је паша од Пазара,
Брзо ће ми доћи у индату;
Па још туре Скоплак Сулејмане;
И док су ми сеничани турци,
И док ми је паша од Гусиња
Са Ђулбегом, сивијем соколом,
Он ће довест Плава и Гусиња
И наије о те оба града.»

Таман вила њему одговара:
«А зла нада на четири града,
Заим-ага, у то се не надај;
Што ми турке сеничане кажеш,
Сеница је јуче изгорела;
Сулејмана жива уфатише,
А цијело робле разагнаше.
Што ти пашу од Пазара кажеш,
На њега је Ђорђе оправијо
Љуту гују Плакић Антонија;
А што пашу од Гусиња кажеш,
Његова се одметнула раја,
Васевичка крвава Наија.
Ђулбега му брата обранили,
Који му је војску подизао;
Рањен лежи на душеку меку;
Он не може о раји радити,
А камо-ли доћи у помоћи!»
Па још вила бегу каживала:
«Па та раја има поглаваре,
А на име Мојси калуђера
И Лакића од села Коњуа,
Војвода је цијеле Наије.
Ђорђију су помоћ оправили
И пред њима Бошка војводића.»
Оде вила, куде наумила;
У то сафи-зора узорила.
Заим-ага дурбин дофатијо,
Па га разви на седам каната;
Поле гледа на седам саата,
Те у поле чудо угледао,
Он угледа силовиту војску:
На јунаке мрки талагани,
А изпод њи вире јатагани.

Сад се вију поврх њи барјаци
И бобоћу, ка' небом облаци.
Али вика: «Зло ми јутро било!»
У то Ђорђе гађа абердаром,
Те погоди кулу кроз авлију
И сломи јој златну терезију.
Тад на бедем срби кидисаше,
И Ужиц-град одма приватише;
Заимбега жива уватише.
Пошто с града робље расћерашс
И по зломе путу оправише,
А да силне војске саставише,
Па на двоје војску дијелише, —
С пола Ђорђе пође на Сеницу,
С пола Мутав Лазар на Пазару;
У Сеницу коњска потрчица,
Те Сеницу одма приватише,
И Сеницу огњем изгореше.
Тад Ђорђију добар индат дође
Од Наије из Васојевића
И пред њима Бошка војводића
И за њиме Драговог Стојана,
И за њиме остала дружина.
Тад Ђорђију они помагаше,
Те Сеницу до дна ископаше
И цијели Бијор поараше.
Онда Ђоко на Пазар удари,
Аџи Продан на Наију пође,
По̑ Пазара Ђорђе приватијо,
Па и цијо ћаше приватити
И с Црном се Гором саставити;
Ал' да видиш јада изненада!
Ал' Ђорђију књига допанула
Од Дамјана, главнога војводе,

С Делиграда од Нишке краине,
Продријеше у Србију турци.
Тада Ђоко повратијо војску
И он иде низа Шумадију,
Кад поара три царева града.

Пријатељу, песма ти на здравље!

Три пѣсни изъ напечатанныхъ прежде.

Перепечатываемъ эти пѣсни, потому что въ одной изъ нихъ (Лазар Пецирел) мы можемъ видѣть отношеніе между преданіемъ, которое мы сообщили раньше (т. II, ч. 2, стр. 84) и его пѣсенною переработкой; а въ двухъ другихъ въ циклъ чисто сербскій вводится и Россія, насколько она соприкасалась съ сербами въ войнахъ противъ Турціи. А между тѣмъ пѣсни эти трудно найти, такъ какъ онѣ напечатаны — одна въ моемъ соч. «Петръ II Петр. Нѣгошъ» (Спб. 1889), мало кому извѣстномъ, а другія двѣ въ черногорскомъ календарѣ «Грлица» за 1835 и 1836 г., который также очень трудно найти въ общественныхъ библіотекахъ.

1.

Иво Подгорица и Мехмет-Арапин.

(Записана протодіакономъ Филиппомъ Радичевичемъ со словъ Филиппа Андрина, нѣкоего усташа изъ Лѣшкополя, близь Подгорицы).

Подигну се Мехмед-Арапине;
Иде Арап од града до града,
Те јунаке на мегдан позивље,

Јунака се наћи не могаше.
Доклен дође Московији славној,
Под новијем Петробуром градом;
Ни у њем се не нађе јунака,
Да Арапу на мегдан изађе.
А кад виђе Мехмед-Арапине,
Туна харап шатор разапео,
Пак је тешки харач ударио:
Колико је у Русију кућах,
На јунака тридесет дукатах.
На ђевојку по седам дукатах,
А свак оброк по јагње печено
И барио вина црвенога,
И три оке љеба бијелога.
Кад то виђе Русинска Царица,
Пак је ситну књигу направила,
У Земун је граду опремила,
На рукама Ива Подгорице;
Овако му Царица говори:
«Драги синко, Иво Подгорица!
Да си спрешно Бечу бијеломе».
Кад је Ива књига допанула,
Мегдану се србин домислио;
Обуче се, што љепше могаше,
И свога се коња прифатио,
А вјерна му љуба говорила:
«О, Иване, драги господаре!
Ал' је тебе књига допанула
Од питоме шехер-Подгорице,
Од Периша, брата рођенога;
Али ти је Перо преминуо?» —
Иво мучи, ништа не говори;
Него пође Бечу бијеломе.
Ходио је за петнаест дана,

Док је круни ћесаровој доша.
Кад је доша у Беч код ћесара,
Дивно му се србаљ поклонио,
Па му љуби руке и кољена.
Њега ћесар дивно дочекао:
Па му даје свијетло оружје,
Исправи га у Земљу Русију,
Баш на име Русинске Царице;
Право Иво пут Русије пође,
У велику земљу православну;
Ходио је за шесдесет дана,
Док је доша стојну Петробуру.
А кад Иво пред царицу дође,
До земље се њојзи поклонио,
Па је љуби у бијеле руке.
А царица њему говораше:
«Добро доша, Иво Капетане!
Кажи право, тако био здраво:
Јели какво мјесто Подгорица
И питома Зета, земља равна?
Јели каква црква ца Цетиње?»
Ал' царици Иво одговара:
— Дивно бјеше мјесто Подгорица,
А још љепша Зета, земља равна;
Но је клети турци притискоше
И велики зулум почињеше;
Од зулума ја сам утекао,
Да не гледам јаде од ришћапа;
Све сам своје тамо оставио.
Дивна бјеше на Цетиње црква,
Ал' је скоро турци опалише».
Тад' му рече Русинска Царица:
«О, Иване Подгоричанине!
Мош' ли мене нешто послушати,

Па ћу тебе сретња учињети:
Оли поћи на мегдан Арапу,
Д'ако би ти Бог и срећа дала,
Да би њега не мегдан добио?
Јер је мене хвалом додијао,
Позивљући не мегдан јунаке.
Ја ћу тебе дивно даровати
Пред господом турском и кавурском;
Нека знаду, да љубим јунаке!»
Тадар рече Иво Капетане:
«Чуј ме добро, Ришћанска Царице,
Наше јарко од истока сунце!
Хоћу поћи, ако нећу доћи,
Да Арапу не мегдан изидем
Усред поља на дно Петробура,
Да се мушки оба погледамо,
И сабљама мегдан прекинемо,
Па што коме Бог и срећа дадне!»
Пак приступи великој Царици,
Те је љуби у скут и у руке;
Па на ноге лагане скочио,
Витеза се коња прифатио,
Па отиде пољем широкијем,
У дно поља покрај Петробура,
Докле дође близу до Арапа;
Кад ми сједи Мехмед-Арапине,
Око њега русинске ђевојке
Те му црно измивају лице.
Тад му рече Иво Подгорица:
«Ајд' на ноге, турска жабо црна!
Немаш када умивати лице,
Неговаља мегдан дијелити
Са јунаком Ивом Капетаном!»
Одговори Мехмед-Арапине:

«Младо момче, кукала ти мајка,
Која тебе на мегдан справила!
Немам нашто гријешити руке,
Нити моју ћорду мрцинити;
Него сједи, па пиј вино хладно».
Кад то зачу Иво Подгорица,
Плану јунак, као ватра жива,
Па појаха коња претилога,
Удари га плетеном канџијом;
На чадор му коња нагонио;
Рашћера му скупљене ђевојке
И просу му два мијеха вина;
Окиде му коноп од чадора.
Кад то виђе Мехмед-Арапине,
Срдито је на ноге скочио
И појаха срдитога вранца.
Два се добра састаше јунака,
На бритке се сабље ударише.
Махну пријед Мехмед-Арапине,
Те удари Ива Подгорицу,
На образ му рану учинио.
У то плану јунак на Арапа,
Па се ближе њему примакао,
Па истрже сабљу димишћију
На јунака Мехмед-Арапина;
Удари га сабљом иза врата.
Колико га силно ударио,
Одједном му главу окинуо.
Паде турчин у зелену траву;
Па му узе главу и гаврана,
Понесе је Русинској Царици
Усред града пред царскијем двором,
Нека виде мехмедову главу.
Кад то виђе Ришћанска Царица,

Позвала га у царскоме двору,
Дарова му колахину златну,
Да је јунак носи око врата;
Па му царску ријеч бесједила:
«Драги синко, Иво Подгорица!
Бог ти дао и Богородица,
Ђегођ, синко, на мегдан ходио,
Свуђ јуначки мегдан задобио!»

Въ поясненіе этой пѣсни приводимъ слѣдующее, существующее въ Подгорицѣ преданіе.

Это былъ простой житель Подгорицы, обладавшій состояніемъ и съ хорошимъ именемъ. Однажды, наканунѣ Пасхи онъ приходитъ къ мяснику турку (потурченцу) и, заказавъ ему для себя хорошую часть бараньей туши, чтобы разговѣться, отправился въ церковь. Воротившись изъ церкви, онъ не нашелъ заказаннаго мяса, которое было продано другому, турку. Иво сталъ упрекать мясника, а тотъ его ругать: «Крмче-од крмка (свинья отъ свиньи)!—крикнулъ турокъ на него — еще смѣешь со мною тягаться!»—и при этомъ ударилъ его рукою. Тотъ не стерпѣлъ, выхватилъ изза пояса пистолетъ и убилъ турка. Послѣ этого онъ не могъ больше оставатьсь въ Подгорицѣ и бѣжалъ: черезъ Лѣшанскую нахію онъ добѣжалъ въ черногорское село Додоши (противъ турецкой, въ то время, крѣпости Жабляка); оттуда въ лодкѣ переѣхалъ въ Виръ (въ Цермницѣ), потомъ сухопутно по венеціанской территоріи въ Будву, откуда сѣлъ на какое-то судно, которое, вѣроятно, шло на Тріестъ; далѣе-же черезъ Австрію онъ пробрался въ Россію; куда именно нрибылъ онъ въ Россіи, не извѣстно, какъ и вообще о его жизни тамъ. Только поступилъ онъ въ военную службу, находясь въ которой, отличился въ войнѣ и получилъ отъ императрицы Екатерины II большія милости и земли, и наконецъ сдѣлался графомъ и помѣщикомъ Харьковской губерніи. Въ 1840 г. мы встрѣчаемъ имя

полковника Өедора Подгоричани, который большое свое имѣніе Пархомовку Богодуховскаго уѣзда (Харьк. губ.) по завѣщанію передалъ племяннику своему Лукѣ Петровичу Вукотичу, родомъ тоже изъ Зеты (дальнѣйшее объ этомъ см. мою книгу «Петръ II» стр. 217—219). Отъ него-же, по всей вѣроятности, происходитъ и нынѣ существующая въ Россіи фамилія графовъ *де-Подгоричани.*

2.

Бег Љубовић и Лазар Пециреп.

(*Грлица*—1835 г. стр. 110—116).

Фала Богу, фала великоме,
Ђе кауре турци братимљаху,
Бег Љубовић Луку Радовића!
И даде му двије пушке мале,
Па бег Луци ријеч бесјеђаше:
«Јадан Луко, мио побратиме!
Издај мени, Лука, три хајдука».
Лука му се криво кунијаше:
«Ја нијесам видио хајдуке.»
А бег Луци ријеч проговара:
«А како не, мио побратиме!
А ја знадем, који су хајдуци
И да ти их по имену кажем:
Је-ли једно Лазар Пецирепе?
Је-ли друго Лука Сочивица
Са синовцем Станком Сочивицом?
И још да ти, побратиме, кажем
И ођело, што је на хајдуке:
На сокола Пециреп — Лазара,
На њега је шајак — сукненица,
А за појас јатагана — ножа,

Покрај њега двије леденице,
О рамену сјајна џефердара;
На јунака Сочивицу Луку,
На њега је зелена долама,
Врх доламе црвена јечерма,
А за појас двије пушке мале
И уза ње јатагана — ножа,
О рамену лахка прекоморка;
На синовца Сочивицу Станка,
На њега је танахна кошуља,
Врх кошуље зелена јечерма,
А за појас јатагана — ножа,
А уз нож су двије пушке мале,
О рамену дугачка брешкиња.
И још да ти, побратиме, кажем,
Што си синоћ с њима вечерао:
Јеси л' њима јагње зготовио,
Јагње црно, а главе бијеле?
Но ми издај, Лука, три хајдука;
А даћу ти царева фермана,
Да не држиш рало, ни мотику,
Ни да дајеш царева харача
За живота и вијека твога.»
Лука бегу ријеч одговара:
«Остан' з Богом, бего побратиме,
Е ја пођо у гору зелену,
Нећу л' наћи ђегоде хајдуке.
Ма ако би, бего, погинуо,
Аманат ти моја ђеца луда.»
Па отиде Лука на дворове.
А када је на дворове доша',
Виђела га вијерена љубовца,
Те је млада њему бесједила:
«А што ти је, Лука господару,

Што си нешто сјетно — невесео?»
Лука њојзи ријеч бесједио:
«Прођи ми се, вјерена љубовцо!
Нешто ми је забољела глава,
А моја се свијест обрнула». *)
А она му млада бесједила:
«Нека, Лука, драги господаре!
Не мој, Лука, издат три хајдука,
Та те твоја пушка не издала,
Ђе би тебе од невоље била!
Него издај бега Љубовића,
Нека њега воде црногорци.»
А Лука јој ријеч проговара:
«А буд' ли ћу ја издати бега,
А да што ће моја ђеца луда?
Што-ли ће кућа и баштина?
А куд ли ћеш ти, вјерена љубо?»
А она га сјетовала дивно:
«Ти си не бој, мили господаре!
Ако издаш бега Љубовића,
Да поведу њега црногорци,
Све ће тебе Црној — Гори доћи;
Што л' ми кућу и баштину кажеш,
Кад те проша' Лазар у Косову,
Прошла те је кућа и баштина.»
Када Лука разумје љубовцу,
Узе пушку, оде у планину,
Те Лазара Пецирепа нађе;
Све Лазару право кажеваше,
А од бега и вјерне љубовце.
А Лазар му ријеч бесједио:

*) Далѣе, очевидно, пропущена исповѣдь Луки, что его мучило т. е. рѣшеніе выдать бегу гайдуковъ.

«Пођи, Лука, к бегу на дворове,
Не ли како бега преварити,
Да ми дође на рок у Липице.
Овако ћеш њему бесједити:
— Да се мени више досадило
Већ стојати малој Гори — Црној;
Него идем у Херцеговину;
Ја сам позна друме и путове
Од Новога до Жабљака-града;
Ја ћу сјећи црногорске главе;
Дановаћу у Ловћеп-планину,
Задаваћу владици грозницу;
Но не води ти млого тураках;
Но нек дођу три-четири друга».
Када зачу Радовићу Лука,
Брзо бегу на дворове пође,
Пак је бегу овако зборио:
«Лазар иде у Херцеговину;
Него хајде да се састанете;
Ма не чини шушур у тураках;
Него узми три-четири друга
И понеси вина црвенога,
С хајдуцима кад би с' састанули,
Да би смо се вина напоили.»
Оно бего једва дочекао,
Да не води он млого тураках,
А неће ли уфатит Лазара,
Да на њега остане поштење.
Па он узе црвенога вина,
С собом води три-четире друга,
Па пођоше у гору зелену.
Када Лука на Липице дође,
Зави Лука, како мрки вуче;
Гракну Лазар, како црни вране;

По томе се они састадоше.
Па кад Лазар бегу приступио,
Оћаше му љубити кољена,
А бег њему љубити не даје,
Уза себе расправи Лазара,
У бјела се лица пољубише,
Па сједоше један код другога.
Стаде тутањ зелене планине,
А Лазару дођоше дружина;
Посједаше по зеленој трави;
Па хајдуци посјекоше месо,
Па почеше пити вино хладно.
Тек по чашу пише вина хладна,
Али Лазар ријеч проговара:
«Зле ужине, бего Љубовићу,
Зле ужине зелену траву!»
Па од земље на ноге скочио,
Те за грло бега дофатио,
На земљу му плећи положио,
Па му веже наопако руке.
Оне турке клете погубише,
А отале бега поведоше.
Кад дођоше малој Гори — Црној,
Тада Лука ситну књигу пише
И шиље је на Босни везиру:
«О, везиру, драги господаре!
Не мој тражит бега Љубовића;
Ево ти га малој Гори — Црној;
Поведе га Лука Радовићу
Са соколом Пецирен — Лазаром.
Него купи хиљаду дукатах,
Да дијелим благо хајдуцима,
А благо ће дати сиротиња.
И пошљи ми стадо из планине,

Е ма немој једпог брава.
И пошљи ми моју ђецу луду;
Не moj, ђеца да на коњма јашу,
Да ми ђецу коњи не помрве;
Него ђецу нека носе турци.
И пошљи ми вјерену љубовцу
На дебела хата Љубовића.
На Грахово да се састанемо,
Да ми наше робље размјењамо.»
Када књига дође у везира,
Везир скупи хиљаду дукатах
И посла му стадо из планине,
И његову малу ђецу луду;
Али ђецу ђе носаху турци;
Ето јаши Лукина љубовца
На дебела хата Љубовића,
Док дођоше на Грахово равно.
Ту ми дође Лука Радовићу
И доведе бега Љубовића;
На Грахово те се састадоше
И за робље ту се мијењаше.

Пѣсня эта имѣетъ для насъ значеніе въ томъ отношеніи, что показываетъ, какъ добродушно черногорскіе гайдуки относились къ исконнымъ своимъ врагамъ туркамъ; но она расходится съ простымъ разсказомъ объ этомъ эпизодѣ, помѣщенномъ нами въ главѣ «Война» (II т., 2 ч. стр. 84—86), по которому бегъ Любовичъ, взятый въ плѣнъ, жилъ на Кчевѣ у тамошняго воеводы, какъ гость и свой человѣкъ. Характерную черту составляетъ и то, что противъ выдачи гайдуковъ туркамъ возстаетъ женщина, которой болѣе, чѣмъ мужчинѣ, было-бы свойственно поддаться эгоистичному чувству самосохраненія.

Въ разсказѣ вѣрнѣе, чѣмъ въ пѣснѣ, передается самый спо-

собъ плѣненія бега; а также и мѣстность, гдѣ это произошло; до Грахова это было слишкомъ далеко, и по всему видно, что составитель пѣсни или самъ былъ изъ Грахова или изъ его сосѣдства, или почерпнулъ свои свѣдѣнія не изъ настоящаго источника. Итальянское слово *шушур* (susurro) — шумъ, разглашеніе чего-либо, толки, — показываетъ, что составитель пѣсни былъ изъ мѣстности болѣе близкой къ приморью и болѣе зараженной итальянщиной.

3.

Бој руски и турски код Чесме (1770 г. 26 іюня).

(*Грлица* 1836 г. стр. 79—96).

Војску купи цар Мустафа силни
У Стамболу на дивану своме,
Све његове паше и везире
И велике аге и спахије
И остале турске витезове.
Када их је царе сакупио,
Овако је ријеч бесједио:
«Витезови, турци и господо!
Је-ли була родила јунака,
Ко ће поћи пред мојом армадом,
Да уфати Орла ђенерала
Од Русије, земље православне?
Кад би њему Бог и срећа дала,
Да би Орла жива уфатио
И довео на дивану моме,
Ја бих њега дивно даровао;
Дао бих му велико — везирство
Без промјене дванаест годинах».
Колико је ордије цареве,
Ко чујаше, свак се глух чињаше,
Ко виђаше, очи одвраћаше.

Адмиранта од војске цареве
Овако ми цару бесјеђаше:
«Сплни царе, наше жарко сунце!
Ја ћу поћи пред твојом армадом;
Не ће проћи ни петнаест дана,
Ја ћу Орла жива уфатити,
Довести га на дивану твоме,
И без ране, и без мртве главе».
Кад га силан царе разумио,
Тад весело на ноге скочио,
Алај — барјак зелен износио,
На коме је царево зламење,
Наврх њега мјесец и звијезда;
Усред њега Отмановић — царе,
А до цара два веља везира;
На дно њега тешка топузина.
На ђемије барјак поставише,
Осам дана шемлук учинише,
Заједрише морем дебелијем.
Тражи паша Орла ђенерала,
Орла тражи, нађ' га не могаше.
Орле боја под Моријом бије,
Под Модуном и под Наварином,
Ал' га књиге танке допадоше
Од некаква добра пријатеља:
«На знање ти, руски ђенерале,
Ето на те све силе цареве!
Да ти имаш крила соколова,
Не би перја меса унијела;
Бјежи мудро, а не гини лудо!»
А кад Орла књига допанула,
Књигу штио, пак се маскарио,
Овако је собом говорио:
«Фала Богу, луда каурина!

Што ми пише у књиги бијелој,
Да ја бјежим низ море царево!»
Пак је Орле војску окренуо,
Уз царево море заједрио.
Иште паша Орла ђенерала,
А ђенерал пашу — капетана.
Кад су били код Једрене — града,
Ђенералу страже говориле:
«Паша крупно, Орле ђенерале!
Што је мора испод Едри — школа,
Да се мора виђети не може,
Но све једра, весла и лантине;
Велика је војска у турчина.»
Кад је Орле ријеч разумио,
Три барјака с крстом износио:
Један барјак Господ Исус Христос,
Што ј' Татару — цару одузео,
Кад је прије ш њиме боја био;
Други с крстом светога Андрије,
Баш патрона од свете Русије;
Трећи Орле барјак износио
Са знамењем стрмоглав мјесеца,
А виш њега крст се надвисио.
На обједу сабира господу,
На обједу и на договору;
Пак их меће за софром свијетлом,
Лијепо их Орле разредио:
С једне стране Евистона-бана,
А до бана Драган' ђенерала;
А с лијеве кавалијер' Лèса,
Паликућу од Новога-града,
Кога роди Словинска — краина,
Словинскога рода и племена;
Још до Леса ђенерал' Тодора.

Па овако Орле говораше:
«Евистопе, вјерна вјеро моја!
Ти си мене вазда вјеран био,
Ако Бог да и свети Андрија,
Данас ћемо бити боја с турком;
И прије смо с њиме боја били,
С проклетијем Царем — Татарином,
Кој је виши од Отмановића;
Али смо га с Богом предобили;
Ето тебе бојне нави двије
И уз тебе Драган' џенерала;
Имаш снажно удрити на турке.
А ти, Лесо, мој сиви соколе!
Родила те Словенска — краина,
Словинскога рода и племена,
На тебе су три царска зламења:
Крст, медаља и златна колајна;
Није ти их бабо оставио
Нити си их за паре купио;
Но их јеси јуначки добио,
Узимљући цареве градове;
Сад ето ти бојне нави двије
И уз тебе џенерал Тодоре;
Имаш снажно удрити на турке.
Ја ћу удрит с мојом бојном навом
На турчина пашу — капетана,
На његове силне Султаније,
Но вас молим, браћо и господо!
Кад би коме до невоље било.
Живијем се огњем изговите,
Турчину се живи не предајте:
Поштеније нама погинути,
Но срамотно у Русију поћи
Преко мора из земље Латинске.

Кад је Орле војску разредио,
Тада силни паша ударио.
Кад се, брате, близу састадоше,
Не мило се они поздравише,
А живијем огњем ударише.
Двије уре не бијаше,
А слано се море не виђаше
Од тјелесах турских и ришћанских;
По хиљада на једно падаше,
Један другом јаде задаваше,
А Света се гора одзиваше
Од велика огња жестокога.
Ал' турчину боља срећа бјеше.
Жарко сунце зађе за планине,
Бунаца је море уфатила,
Такале се фуште и галије
И русинске наве и фрегаде
Под цареве силне каравеље;
А био их данак оставио,
Тавна их је ноћца уфатила.
Паша пође под Чизмом бијелом,
А ђенерал под Једреном-градом;
Па када је по зорици било,
Ђенерала књига допанула
Од некога грчкога момчета,
Намјесника од војске цареве:
«На знање ти, руски ђенерале!
Е те чека паша-капетане,
Баш под Чизмом да се ударите.»
А кад Орле књигу прогледао,
Пак је своју војску подигао;
Заран' Орле Чизми долазио,
Нешће бити цареве ђемије,
Него чека, док му данак прође,

Данак прође, тавна ноћца дође.
Каде ноћи неко доба било,
Под турском се војском примакао,
Три бурлота огњем учинио,
Сву пашину флоту запалио.
Фала тебе, наш једини Боже,
Ђе ми Орле предоби Сокола.

Языкъ.

Языкъ, на которомъ говорятъ въ Черногоріи, составляетъ особенный говоръ южнаго сербскаго нарѣчія *штокавскаго*, при томъ *скающаго*, въ которомъ *ѣ* произносится, какъ *је*, а не какъ *и*. Сходясь больше всего съ герцеговинскимъ, онъ и отъ этого отличается нѣкоторыми особенностями. Въ этихъ особенностяхъ мы не найдемъ, конечно, ничего такого, чего совершенно не нашлось-бы по отдѣльности и въ другихъ говорахъ сербскаго языка; но въ немъ замѣчается только особенное пристрастіе или склонность къ тѣмъ или другимъ формамъ, что̀ и сообщаетъ ему особенный характеръ.

Тѣмъ не менѣе говоръ черногорскій давно уже обращалъ на себя особенное вниманіе ученыхъ изслѣдователей и знатоковъ сербскаго языка. Вукъ Караджичъ весьма много взялъ изъ него и внесъ въ свой словарь; въ изданіи пословицъ онъ также множество взялъ изъ Черногоріи; а въ *Ковчежичѣ* (1849 г.) помѣстилъ свои замѣчанія объ особенностяхъ черногорскаго нарѣчія, предпославъ тому замѣчанія о различіи между сербскимъ и хорватскимъ языками. За нимъ Даничичъ въ грамматикѣ и другихъ своихъ сочиненіяхъ о сербскомъ языкѣ также постоянно дѣлаетъ отмѣтки объ особенностяхъ черногорскаго нарѣчія.

Насколько черногорское парѣчіе обособляется отъ другихъ сербскихъ-же, можно видѣть изъ того, что «Горски Вијенац» владыки Петра II, который хорошо понимаетъ всякій простой черногорецъ, оказывается несовсѣмъ понятнымъ другимъ сербамъ, что̀ и дало поводъ г. М. Решетару, дѣлая новое изданіе этого произведенія, снабдить его комментаріями не только относительно содержанія, но и относительно языка, между которыми многіе оказываются совершенно излишними для читателя черногорца.

Особенно-же отличается черногорскій говоръ своимъ удареніемъ, на что̀ давно уже обратили вниманіе Дьюро Даничичъ, Стоянъ Новаковичъ и другіе филологи; а въ новѣйшее время спеціально изучали его г. М. Решетаръ и А. А. Шахматовъ.

Кромѣ того, не смотря на чрезвычайно малую територію и незначительность населенія Черногоріи, въ ней мы встрѣчаемъ нѣсколько говоровъ мѣстныхъ, по которымъ черногорцы различаютъ, кто изъ какой мѣстности или племени. Не говоримъ уже о болѣе крупныхъ единицахъ, какъ Нахіи Катунская, Рѣцкая, Цермница, племена Васоевичи, Кучи и др.; по говору отличаются и болѣе мелкія единицы, какъ напр. принадлежащіе одной и той-же нахіи Нѣгушъ, Цекличъ, Цуца и Озриничъ. Въ Подгорицѣ по говору отличаются магометане отъ православныхъ. Наблюдательный черногорецъ эту обособленность отмѣтилъ въ слѣдующемъ характерномъ анекдотѣ.

Люботинянинъ (изъ племени Люботинъ Рѣцкой нахіи), возвращаясь домой изъ какой-то другой мѣстности въ Черногоріи-же и встрѣтясь на пути съ сосѣдомъ цеклиняниномъ (тоже Рѣцкой нахіи), обрадовался и говоритъ: «Аферим ти, куме Мошо, кадумијеш зборит' нашки љуботински!», какъ-будто въ остальной Черногоріи совсѣмъ другой языкъ.

Различіе въ говорѣ черногорцевъ обусловливается отчасти доселеніемъ изъ различныхъ мѣстностей—изъ Приморья, Босніи и Герцеговины и изъ Старой Сербіи; а частью находится въ связи съ обособленностью племенной жизни, при которой каждое

племя крѣпко держится своего и не поступается ничѣмъ изъ своей народной жизни въ пользу слiянія въ одно общее цѣлое. Но съ тѣхъ поръ, какъ Черногорія изъ союза отдѣльныхъ племенъ преобразилась въ политическую единицу, въ государство, духъ племенной обособленности ослабѣваетъ; къ тому-же ведетъ и болѣе живое и тѣсное общеніе между отдѣльными племенами; а главнымъ факторомъ въ дѣлѣ объединенія является школа. Подъ вліяніемъ этихъ условій на нашихъ глазахъ сглаживаются отличительныя черты быта и физіономіи отдѣльныхъ этнографическихъ особей и вырабатывается общій типъ черногорца. Тѣмъ не менѣе до полнаго сглаженія всѣхъ особенностей еще далеко; благодаря присущему народу консерватизму, эти особенности еще живутъ, бросаясь въ глаза болѣе тонкому наблюдателю.

Мы не можемъ, однако, указать эти особенности для отдѣльныхъ мѣстностей, хотя многія и отмѣчаемъ. Особенное затрудненіе для насъ составляетъ удареніе, по которому главнымъ образомъ и различаются эти говоры. Поэтому мы представляемъ матеріалъ, по которому можно-бы было составить себѣ понятіе только объ отличіи цѣлой совокупности черногорскихъ говоровъ отъ говоровъ внѣ предѣловъ Черногоріи; а не говоровъ каждой отдѣльной мѣстности въ Черногоріи.

Весь собранный нами матеріалъ мы располагаемъ по рубрикамъ: удареніе, фонетика, словообразованіе и флексія, сочетаніе и управленіе словъ, фраза и фигуральныя выраженія и наконецъ небольшой словарь. Отдѣльную статейку посвящаемъ мы указанію на лексикальное сходство съ русскимъ и другими славянскими языками и на заимствованія изъ чужихъ языковъ, главнымъ образомъ изъ итальянскаго.

I.

Удареніе.

Сербскій языкъ сохранилъ отъ древности,- а можетъ быть, развилъ въ позднѣйшее время акцентуацію до такого разнообразія, какого мы не встрѣчаемъ ни въ одномъ изъ современныхъ

европейскихъ языковъ. Поэтому памятники древней сербской письменности испещрены надстрочными знаками, въ которыхъ ученые и усматриваютъ различное удареніе. Первый обратилъ на это вниманіе и старался указать законы ударенія ученый хорватъ Юрій Крижаничъ; затѣмъ идутъ Игнатій Берличъ (словинецъ) и Іоакимъ Стулли (Дубровчанинъ). Объ нихъ имѣется капитальная работа А. А. Шахматова «Къ исторіи сербско-хорватскихъ удареній» (пять статей въ журн. Рус. Фил. Вѣстн. Варшава. тт. IX, XXIII, XXIV, XXXIII и XXXIV). Изъ нихъ три статьи, посвященныя Берличу и Стулли, составляютъ, такъ сказать, введеніе къ разсмотрѣнію ученія Крижанича о сербско-хорватскомъ удареніи. Ст. Новаковичъ обратилъ вниманіе на самыя старыя книги, печатанныя въ Черногоріи и Венеціи, въ соч. «Акценти штампаних српско-словенских књига црногорскихъ и млетачких (Глас. Срп. Уч. Друштва кн. XLIV стр. 1—153)» и даетъ печатнымъ книгамъ преимущество передъ рукописными, такъ какъ печатанье производилось подъ наблюденіемъ просвѣщеннѣйшихъ людей того времени; а о рукописныхъ часто бываетъ неизвѣстно не только, кѣмъ онѣ писаны, но и къ какому времени относятся. Онъ взялъ для этого октоихъ 1493—94 г., псалтырь 1495 и псалтырь-же изданія Божидара Вуковича 1536 г. Онъ приводитъ 23.180 примѣровъ и указываетъ на принятыя въ тѣхъ книгахъ три ударенія (острое ´, тяжелое ` и облеченное ˆ) и придыханія (тонкое ᾿ и густое ῾). Есть двойные знаки (два тяжелыхъ ̏ и тонкое придыханіе съ острымъ удареніемъ ῎). Вотъ какое объясненіе этимъ знакамъ даетъ г. Ст. Новаковичъ. 1) Острое представляетъ главное удареніе «слова или акцентированной группы», не означая тѣмъ долготу или краткость акцентированнаго слога; 2) тяжелое — второстепенное (споредно) удареніе, которое часто ставится на концѣ слова; въ большей-же части случаевъ оно означаетъ долготу, а также занимаетъ мѣсто остраго; 3) два тяжелыхъ почти правильно ставятся надъ долгимъ; 4) облеченное, какъ и предъидущее, можно принять за знакъ долготы; 5) придыханія считаетъ онъ подра-

жаніемъ (знак за параду) и 6) акцентуація больше, чѣмъ нынѣшняя, падаетъ «на коренные слоги (стр. 149—150).

Чтобы помочь нѣкоторому уясненію вопроса о древнемъ сербскомъ удареніи, мы напечатали вновь всю грамоту Ивана Черноевича 1485 г., которая была уже напечатана Миклошичемъ въ «Monum. Serb.» безъ соблюденія, однако, надстрочныхъ знаковъ; мы-же сохраняемъ ихъ, точно переписавъ съ оригинала (т. I, стр. 766—771).

Для новѣйшаго сербскаго языка, конечно, самымъ точнымъ указателемъ служитъ Вукъ Караджичъ, который съ удареніями издалъ свой словарь (1818).

Ученая-же разработка этого вопроса начата Д. Даничичемъ *).

Въ большей или меньшей степени вопроса о сербской акцентуаціи касаются въ различныхъ своикъ трудахъ Миклошичъ, Мажураничъ, Ягичъ, Брандтъ, Коржавинъ, Я. Гротъ, Гатала, Будмани и др.

Въ новѣйшее время больше всѣхъ сдѣлалъ для уясненія этого вопроса академикъ Шахматовъ. Кромѣ означенныхъ выше, статей о Юріѣ Крижаничѣ, раньше того, написавшій «Къ исторіи сербско-хорватскихъ удареній» (Русск. Фил. Вѣст. т. XIX, XXIII и XXIV). Особенное вниманіе обратилъ онъ на Черногорію, гдѣ для этого и провелъ нѣкоторое время.

Эти статьи вызвали г. М. Решетара, который написалъ: «Neuere Ansichten über das Wesen u. die Entwickelung der serbokroatischen Accentuation. Wien. 1896 (Arch. für Sl. Phil. B. XIX), вызвавшее въ свою очередь новую статью А. А. Шахматова: «Къ исторіи удареній въ славянскихъ языкахъ» (Извѣст. Отдѣл. рус. яз. и слова. И. Академіи. Н. 1898 г. т. III, кн. 1), на которую опять отвѣтилъ г. М. Решетаръ (Arch. f. sl. Phil. B. XX. 1898 въ отдѣлѣ Kritischer Anzeiger S. 395—405).

---

*) Akcenti u glagola—Rad. VII;—u adjektiva—Rad. XIV; Prilog za istoriju akzentuacije hrvatske ili srbske. R. XX; Српски акценти. (Гласн. Срп. Уч. Др. кн. II, III, IV. VIII и IX).

Кромѣ того г. Решетаромъ еще прежде была написана статья: «Alter steigender Accent im Serbischen» (Arch. f. sl. Phil. XVII, 1895 S. 192—198); а объ одной его работѣ мы знаемъ только по реферату академика В. Ягича «Ueber Dialectforschung auf der Balkanhalbinsel» и т. д. (Vorläufige Berichte der Balkan-Comission. I Heft. I—VI 1900, S. 1—25).

Мы не могли услѣдить, вышла-ли эта работа отдѣльно и въ цѣльности, а знаемъ её только по упомянутому реферату, въ которомъ, кромѣ отдѣльныхъ замѣчаній относительно акцентуаціи въ Черногоріи, находимъ её подведенною подъ систему. Съ этою системою и считаемъ умѣстнымъ познакомиться здѣсь, чтобы дать матеріалъ и обратить вниманіе людей, въ томъ компетентныхъ, прежде всего, конечно, самихъ черногорцевъ, спеціально посвятившихъ себя изученію своего родного языка.

Основное положеніе г. М. Решетара состоитъ въ томъ, что древнѣйшее сербское удареніе было восходящее (steigende) т. е. что слово произносилось тономъ, слабымъ въ началѣ и усиливающимся въ концѣ, а новѣйшее падающее или низходящее (fallende), обратное первому.

Въ этомъ отношеніи онъ дѣлитъ Черногорію на двѣ зоны.

Къ зонѣ съ новѣйшею акцентуаціей онъ относитъ области, присоединенныя къ Черногоріи послѣ 1878 г. отъ Герцеговины, также Грахово, Пѣшивцевъ, Дробнякъ и Морачу; а при старой акцентуаціи остается, такъ называемая Старая Черногорія (за исключеніемъ Грахова, Пѣшивцевъ, Дробнякъ и Морачи) и изъ вновь присоединенныхъ находящіяся къ югу.

Само собою разумѣется, что нельзя провести рѣзкой границы между этими двумя говорами; нерѣдко встрѣчаются переходныя полосы. Особенно интересны въ этомъ отношеніи Бѣлопавличи съ долиною р. Зеты. Въ ней удареніе отъ чисто герцеговинскаго (въ сѣверныхъ селахъ) черезъ посредство смѣшанной полосы (среднія села), гдѣ старый акцентъ сохранился только на длинныхъ слогахъ, переходитъ почти въ чисто древнѣйшее (ок. Спужа).

Вторую зону съ древнѣйшею акцентуаціей онъ дѣлитъ на 4 группы (стр. 15).

1) Восточная (Зета, Пиперы, Кучи и часть Бѣлопавличей), въ которой древніе акценты сохраняются правильно, исключая краткихъ конечныхъ слоговъ, гдѣ древній акцентъ въ формахъ съ окончаніемъ на гласную отчасти уже отступилъ на предъидущій слогъ въ видѣ падающаго, 'такъ что слышится напр. только *језӥк;* но рядомъ съ *вино̏* есть также *вйно* (стр. 16).

2) Сѣверная группа (Озриничи, Загарачъ, Команы и опять часть Бѣлопавличей), въ которой древній акцентъ съ короткихъ конечныхъ слоговъ отступилъ уже на предъидущій слогъ, и именно, если послѣдній слогъ короткій, то въ формѣ падающаго; а если длинный, то въ формѣ восходящаго акцента, напр. *жѐна*, *но̏га*, но есть и *вйно*, *јуна́ка*. Исключеніе составляютъ формы съ окончаніемъ на согласную, гдѣ прочно держится старое удареніе, напр. *језӥк*.

3) Центральная (нахіи Катунская, за исключеніемъ 2 группы, Рѣцкая, Лѣшанская и Цермница), которая отъ сѣверной отличается настолько, что въ этой (сѣверной) оказывается падающій тонъ, такъ: *вӣно*, *јунӑка*.

4) Южная (нахія Барская, Антивари), которая согласуется съ группою 3, но въ деклинаціи слѣдуетъ по образцу paroxytonirten Nominativs, напр. род. пад. ед. *рӯке*, *ђеце* по именит, *рӯка*, *ђеца*.

Представивши литературу предмета, мы должны-бы были представить относительно его и собственныя наблюденія и соображенія; но тутъ мы должны сознаться, что, проживши такъ долго между сербскимъ народомъ и усвоивши его языкъ и обычаи, мы никакъ не могли усвоить ударенія, потому, во первыхъ, что оно слишкомъ капризно, а затѣмъ нашъ слухъ настолько не развитъ, чтобы различать всѣ тонкости, такъ сказать, музыкальную сторону говора. Мы можемъ различать въ словѣ удареніе и протяженность; но въ сербскомъ языкѣ принято четыре знака акцентуанціи: ` означаетъ болѣе короткое или слабое удареніе:

пòток, сèло, мàгла, вòда;" болѣе рѣзкое или сильное: сила, слȁва кȍло, кȕћа, мȉслити и т. д. Мы этой разницы не чувствуемъ. Мы чувствуемъ разницу въ произношеніи словъ: грâд—городъ и грȁд—градъ; сâд—садъ и сȁд—теперь, пâс—поясъ и пȁс—песъ, собака; сâт (сахат)—часъ и сȁт—сотъ меда и т. д., при чемъ въ первомъ случаѣ намъ слышится нѣкоторая протяженность или долгота, очевидно являющаяся вслѣдствіе соединенія двухъ гласныхъ въ одинъ, какъ у чеховъ, у которыхъ, кромѣ неозначаемаго на письмѣ постояннаго ударенія на первомъ слогѣ, означается именно такой-же болѣе долгій.

Но не различаемъ мы разницы въ словахъ: спâвâ — спитъ и спáва — спалъ; ȉдê — идетъ и ȉде — шелъ и т. д., все равно какъ въ словахъ: пр̏стêн, пȁмêт, кȁмêн, крȅмêн, плȁмêн, сȍкô — мы чувствуемъ только одно первое удареніе; точно такъ для насъ почти одинаково звучатъ ударенія, пишущіяся различно: кòнац, кóнца и кȍнци; трȅсти и трéсем; дȕшо и дýшâ (род. мн.); дȁти и дáдем.

Намъ иначе слышится удареніе въ словахъ: надостáвљати, совуљáга, несрéтница, нестáшица вм. принятыхъ: надòстављати, нèсретница, нèсташица; а также не можемъ усвоить своимъ слухомъ выговоръ: понèдêјљник, ȕтôрнӣк.

Въ школѣ ученикъ отвѣчаетъ на экзаменѣ: «Пуж се храни зéмљом»; учитель поправляетъ: «земљòм»; другой отвѣчаетъ: «кóсом»; его поправляютъ «косòм». Здѣсь очевидно, что ученики и учитель изъ разныхъ мѣстностей.

Спрашиваю я одного: «Пóстите-ли ви добро?»; тотъ отвѣчаетъ «Постѝмо». Въ другой разъ, чтобы поправиться, я спрашиваю: «Постѝте-ли ви?» — отвѣтъ: «Пóстимо». Если въ этомъ случаѣ разницу можно приписать тому, что спрошенные мною были изъ различныхъ мѣстностей, то въ слѣдующемъ случаѣ такое объясненіе не имѣетъ мѣста. На мой вопросъ объ урожаѣ я получаю отвѣтъ: «Кад сам кренуо из дома, шеница још није *зрéнула*, али сада држим, да је већ *зренý*ла».

Для меня это служитъ указаніемъ того, что удареніе во-

обще не постоянно и твердо, а передвигается не только сообразно съ измѣненіемъ слова во флексіи, но еще въ зависимости и отъ цѣлой фразы. Не это-ли г. Ст. Новаковичъ имѣлъ въ виду, говоря о старопечатныхъ черногорскихъ книгахъ, что тамъ есть главное удареніе «слова или *акцентуированной групиы*», не означая тѣмъ долготу или краткость самаго слога?

Говоръ подгоричанъ, во флексіи и фонетикѣ, сходный съ говоромъ Зеты, отличается скоростью, при чемъ къ концу фразы дѣлается повышеніе голоса, какъ въ вопросѣ или какъ будто выражается удивленіе.

Въ герцоговинскомъ говорѣ, который во всей Черногоріи считается самымъ чистымъ, мы находимъ очень отчетливое произношеніе съ протяженіемъ нѣкоторыхъ слоговъ, помимо главнаго ударенія, и въ этомъ отношеніи оно напоминаетъ намъ нашъ вятскій и нѣкоторые сибирскіе говоры. Но рядомъ съ этимъ, въ нѣкоторыхъ случаяхъ встрѣчается произношеніе очень краткое, гдѣ удареніе на одномъ слогѣ совершенно подавляетъ остальныя, напр. два́ брӑтӑ, бр́те (бра́те) ти мој; ко́либа, преко́-поља, по́-оке (половина оки). Вообще удареніе преобладаетъ на первыхъ слогахъ; но съ расширеніемъ слова вслѣдствіе добавленія слоговъ во флексіи, оно переходитъ къ концу: не могу их бранит́ од *вуко́ва;* полеħело јато *голубо́ва;* нека иду *складови́ма; изводни́о*, *проводни́о.* Въ Пивѣ есть названія мѣстностей: Стабна̀, Безу̏ј, въ Дробникахъ — Шавни̏к, Међѐд. Но больше всего это замѣтно у Васоевичей: Мили̏ħ, Љаки̏ħ, из Будимљѐ, кафѐ, мути̏ се вода; боли̏ ми глава, он ħера̀ коње; ја перѐм аљине; они добро перу̏ кушуље; они беру̏ коломбоħ, главни̏ пут; браственѝк, племени̏к, сђецо̀м.

Удареніе ставится на предлогѣ, если въ немъ заключается вся сила, напр. «Пала роса коњу до̀-носа, мени до̀-паса»; но при существит. многосложномъ предлогъ теряетъ удареніе: «коњу до сама́ра, мени до ħерда́на». Иногда удареніемъ измѣняется смыслъ слова: «на срамо́ту» — къ стыду; «на́-срамоту» — тоже что «силом»—на силу: «на́-срамоту одведоше ђевојку». Послѣднее почти

въ томъ-же смыслѣ употребляется и въ старой Черногоріи: «Ласно бисмо шиħар заузели *на-срамоту* кула и пандура» (Срп. Оглед.) — тожо что силой или не смотря на нихъ.

Сознавая свою неспособность усвоить не только спеціально черногорское, но и вообще сербское удареніе, мы обратились за содѣйствіемъ къ мѣстнымъ преподавателямъ (Сава Вулетичъ, Зарія Радичевичъ и Андрей Радьеновичъ) и встрѣтили съ ихъ стороны отзывъ. Но ихъ замѣчанія относятся больше къ фонетикѣ и грамматическимъ формамъ; объ удареніи-же Сава Вулетичъ сдѣлалъ слѣдующее замѣчаніе: «Въ сербскомъ языкѣ по правилу краткое удареніе не можетъ быть на послѣднемъ слогѣ; а между тѣмъ въ Зетѣ это постоянно бываетъ при выговорѣ въ двухсложныхъ личныхъ именахъ муж. и жен. рода, которыя по правилу должны-бы имѣть долгое удареніе на первомъ слогѣ. Зетянинъ выговариваетъ: Саво̀, Марка̀, Мара̀, Јела̀ и т. д.». И З. Радичевичъ сдѣлалъ замѣчаніе въ томъ-же родѣ: «Теперешнее молодое поколѣнье очень мало соблюдаетъ правильность акцентуаціи; а 15—20 лѣтъ назадъ было еще хуже; и только у старыхъ людей, мужчинъ и женщинъ, особенно у магометанъ можно слышать правильное удареніе, и всегда на концѣ слова». Цѣлую статью спеціально объ удареніи по нашей просьбѣ написалъ г. И. Лѣпава, также преподаватель и въ то-же время инспекторъ гимназіи и учительско-богословской школы. Её мы и предлагаемъ здѣсь цѣликомъ въ переводѣ.

«Говоря объ особенностяхъ черногорскаго говора относительно ударенія, нужно имѣть въ виду, что Черногорія состоитъ изъ разныхъ племенъ и населена выходцами изъ разныхъ сербскихъ краевъ; а потому здѣсь не можетъ быть одного извѣстнаго правила и однообразности. Въ Никшицкой нахіи, самой обширной, и въ Граховѣ, а отчасти и въ нѣкоторыхъ другихъ мѣстахъ говорятъ также, какъ въ Босніи и Герцеговинѣ, съ которыми

она до недавняго времени составляла одно цѣлое. Но мы будемъ имѣть въ виду только настоящую, старую Черногорію.

«Въ современномъ черногорскомъ говорѣ мы уже не встрѣчаемъ всѣхъ четырехъ сербскихъ удареній. Говоръ черногорца сравнительно съ говорами другихъ сербовъ отличается большею живостью и энергіей, что совершенно соотвѣтствуетъ болѣе подвижной и горячей его природѣ. Болѣе или менѣе флегматическій темпераментъ банатянина, босняка и др. дозволяетъ имъ растягивать свой говоръ (довѐди ми мо̑га ко́ња) до крайности; тогда какъ болѣе пылкій черногорецъ старается выразиться скорѣе, живѣе и энергичнѣе. Въ этомъ отношеніи герцеговинскій говоръ занимаетъ середину и относительно ударенія считается самымъ благозвучнымъ.

«Въ черногорскомъ говорѣ, можно сказать, почти нѣтъ слабаго и восходящаго ударенія; а есть только низходящее и рѣзкое (̑ и ̏). Тамъ, гдѣ вообще въ сербскомъ языкѣ восходящее удареніе, черногорцы сначала рѣзко ударяютъ голосомъ, а потомъ немного протягиваютъ т. е. дѣлаютъ низходящее удареніе: *гла́ва* въ коренной Черногоріи произносится *гла̑ва̑*, также *ру̏ка*, *бра̑да*, *сла̑но*, *окопа̑вати* и т. д.; а гдѣ слабое, тамъ въ черногорскомъ говорѣ рѣзкое т. е. сильно ударяютъ голосомъ и потомъ сразу обрываютъ: *во̀да* по черногорски *во̏да*, также *но̏га*, *ро̏са*, *по̏ље* во множ. ч. у прочихъ сербовъ *по̀ља*, въ род. пад. *по̀ља̑*, а дальше короткое или слабое; въ черногорскомъ же говорѣ и во множ. ч. удерживается рѣзкое удареніе: по̏ља̑, по̏љима (точно такъ же и въ чакавскомъ нарѣчіи).

«При склоненіи именъ двухсложныхъ жен. рода въ род. пад. ед. ч. удареніе переносится на послѣдній слогъ, а первый остается безъ ударенія: *во̏да*, род. п. *воде̏* (у прочихъ сербовъ *во̀де̑*); *водо̑м* вм. *во̀до̑м*. Удареніе на послѣднемъ слогѣ въ этомъ случаѣ слышно еще, хотя и очень рѣдко, въ нѣкоторыхъ мѣстахъ и Босніи (*шљиве̑*, *воде̑*); между тѣмъ какъ отъ глагола *водити*, 3 л. мн. ч. *во̏де̑* (водятъ).

«То-же самое бываетъ при спряженіи глаголовъ въ настоя-

щемъ времени въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ вообще въ сербскомъ языкѣ удареніе слабое, короткое: *пе̏чем* по черног. *печѐм, печѐш*; 3 л. мн. ч. *пеку̏*. Въ черногорскомъ говорѣ удареніе на последнемъ слогѣ бываетъ не только при образованіи грамматическихъ формъ; но и въ другихъ случаяхъ: Милй̏ћ, Лакй̏ћ, кату̑н, капту̑н, канта̏р, овча̏р, коша̏р и т. д.

«Въ многосложныхъ словахъ въ черногорскомъ говорѣ удареніе съ третьяго или четвертаго слога переносится за одинъ, рѣже за два слога кпереди и дѣлается рѣзкимъ: рукавѝца вм. общесерб. рука́вица; тоже: водѝца, гранѝца, коле̏но. Еслибы въ подобномъ случаѣ удареніе приходилось на последній слогъ, то, чтобы этого не случилось въ многосложномъ словѣ, удареніе возвращается на одинъ слогъ назадъ т. е. переходитъ на корень слова, такъ: врије̏ме въ Черногоріи произносится врѝјеме; а род. пад. у всѣхъ сербовъ вре̏мена и т. д.; мн. ч. им. пад. времѐна-черногорцы, какъ и чакавцы, вре̏мена (т. е. какъ род. пад. ед. ч.); род. пад. време́на̄ почерног. вре̏ме̏на̄; дат. вре̏менима вм. времѐнима и т. д. Случается, что въ серединѣ слова слабое удареніе остается на томъ-же мѣстѣ, но переходитъ въ рѣзкое, которое, однако, не во всѣхъ мѣстахъ одинаково рѣзко, такъ что приближается къ слабому: врете̏но вм. вретѐно; общее правило, что, гдѣ въ общесербскомъ языкѣ слабое, тамъ въ черногорскомъ говорѣ рѣзкое.

«Если встрѣтится слабое удареніе на корнѣ въ глаголѣ въ 1 и 2 л. мн. ч., то у прочихъ сербовъ оно переходитъ въ наприметное восходящее, а у черногорцевъ переносится на корень и дѣлается рѣзкимъ: пе̏чемо, пе̏чете вм. пече́мо, пече́те; пле̏темо, пле̏тете вм. плете́мо, плете́те.

«Глаголы съ восходящимъ удареніемъ: пи́сати, до́ћи, ка́зати, и т. д. въ общесербск. яз. въ аористѣ задерживаютъ удареніе основы неопред. накл.: пи́сах, пи́сасмо, пи́састе, пи́саше; а въ Черногоріи въ ед. ч. восходящее удареніе переходитъ въ нисходящее: пи̏сах; а во множ. ч. переходитъ въ наприметное рѣзкое: писа̏смо, писа̏сте, писа̏ше; дође̏смо, дође̏сте, дође̏ше.

«Гдѣ вообще въ сербскомъ яз. рѣзкое или низходящее, тамъ оно остается и въ черногорскомъ говорѣ, и въ произношеніи нѣтъ никакой разницы».

Насколько трудно понять черногорское удареніе, видно изъ
что и у Вука Караджича оно составляетъ слабую сторону. По этому поводу мы читаемъ въ вышеупомянутомъ рефератѣ академика Ягича о работѣ г. Решетара слѣдующее: «Дѣйствительно должно удивляться тому, что Вукъ, уже въ первомъ изданіи своего словаря показавшій особенно тонкій слухъ въ опредѣленіи акцента, послѣ своего перваго посѣщенія Черногоріи такъ мало сообщаетъ о своеобразной акцентуаціи этой страны. Но въ позднѣйшее время онъ больше уже не возвращался къ вопросу, и, сколько мнѣ извѣстно, послѣ него никто этимъ не занимался» (стр. 11). Указываютъ даже, что иногда встрѣчаются у него и неправильныя обозначенія удареній.

Г. М. Решетаръ (Neuere Ansichten и т. д.) въ этомъ трудномъ вопросѣ вводитъ въ число требованій отъ наблюдателя извѣстныхъ музыкальныхъ способностей и придаетъ большую цѣну въ этомъ отношеніи проф. Флоршюцу (Dr. J. Florschütz), который соединилъ въ себѣ не только филолога, но и музыканта, и опредѣлилъ 4 акцента нотами (стр. 580). Далѣе у него-же мы читаемъ: «Установленіе интерваловъ между различными слогами, по моему мнѣнію, довольно пустое дѣло (müssige Sache), потому что интервалы въ говорѣ и пѣньи отнюдь не совпадаютъ; а затѣмъ они измѣняются сообразно со страной, возрастомъ, поломъ, свойствомъ голоса (альтъ, сопрано и т. д.), состояніемъ голоса (охриплость и т. д.), душевнымъ настроеніемъ и т. д. — Какія при этомъ возможны уклоненія, доказываютъ намъ транскрипціи Сторма, который въ выговорѣ слова *око* въ одномъ случаѣ слышалъ цѣлую октаву, въ другомъ только четверть его» (581).

Это, съ одной стороны, предъявляетъ слишкомъ большія

требованія отъ наблюдателя надъ языкомъ; съ другой, показываетъ шаткость основаній, по которымъ опредѣляется произношеніе, и потому не допускаетъ слишкомъ положительныхъ рѣшеній. Возражая А. А. Шахматому, который, само собою разумѣется, руководился личными наблюденіями, произведенными имъ, во время пребыванія въ Черногоріи, г. М. Решетаръ высказываетъ между прочимъ и слѣдующую оригинальную мысль: «Что о сербско-хорватскомъ акцентѣ можно писать, не будучи туземцемъ, а также не состоя въ непосредственномъ общеніи съ народомъ, это блестящимъ образомъ доказалъ Лескинъ». (Arch. f. sl. Phil. XX, стр. 405).

Это справедливо въ томъ случаѣ, если наука обладаетъ уже достаточнымъ запасомъ фактовъ и наблюденій; но какъ примѣнить это къ черногорскому акценту, относительно котораго такихъ наблюденій слишкомъ мало и гдѣ оно подвергается такимъ многообразнымъ измѣненіямъ, имѣющимъ видъ какого-то каприза или произвола?

Это мы замѣчаемъ не только относительно акцента, вообще трудно уловимаго, но и по отношенію къ фонетикѣ и грамматическимъ формамъ языка. Поэтому предложенное г. М. Решетаромъ раздѣленіе Черногоріи по ударенію на зоны мы считали-бы преждевременнымъ, тѣмъ болѣе что оно не совпадаетъ ни съ дѣленіемъ того населенія по его происхожденію изъ различныхъ мѣстъ, ни по другимъ особенностямъ языка.

Примѣчаніе. Наблюдая произношеніе черногорцевъ при чтеніи церковныхъ книгъ и пѣніи церковныхъ пѣсенъ, мы часто замѣчаемъ измѣненія ударенія, означеннаго въ книгахъ, при томъ въ противность современному черногорскому ударенію, переносимое на конецъ слова: единороднáго сына своего и спасȁ нашего, Бога великáго, глаголáти, глаголȁ, глаголи́те, глаголáше, глаголáху; плакáху; господи силъ съ нами будѝ и т. п.

II.

Фонетика.

1) Здѣсь мы прежде всего останавливаемся на звукѣ *е*, изображаемомъ въ церковнославянскомъ языкѣ буквою *ѣ* и совершенно различно произносимомъ въ сѣверномъ и южномъ нарѣчіяхъ сербскаго языка.

Въ этомъ отношеніи мы замѣчаемъ у черногорцевъ особенное пристрастіе къ произношенію этого звука, какъ *ије* вм. *је*: вријеме, прijеклад, сијено, цијена, дријево, дијете, унапријед, тијесто, пијена, мијена, ждријебе, пријеша, пријеђоше, колијевка, болијест, обијест, ријеч, ријека, Ријечани, Пријепоље, Пријевара, превијерити, умријети, сриједа, укријепити, бријег, свијет; пролијећу коњи без тураках (и тамъ-же: и стадоше хитро долетиват); испријечи на се излијечи; одсијећи главу; Маре Марка биједила; посиједати, снијевати, пролијевати; село Полиjегало, Требијес; претијече турке низ Забрђе; дријен, сријемоша (раст. черемша, дикій лукъ) или сријемужка, сијело (сједник, посидѣнки) и т. д.

Въ этихъ словахъ есть и такія, въ которыхъ *ѣ* даже не имѣетъ мѣста.

Есть примѣры, еще болѣе рѣзко выставляющіе эту особенность, какъ: поднијети; чохе ће се изнијети (вас., износиться). Такихъ примѣровъ много и въ сочиненіяхъ влад. Рада: својим полијетом (Слобод. 108)*); сто тисућах талијерах; блијесак; пробјеснути (вм. проблеснути — разведрить) и др.

Рядомъ съ этимъ, конечно, въ тѣхъ-же случаяхъ употребляется и је, главнымъ образомъ чтобы только соблюсти размѣръ въ стихѣ, а также и въ простой рѣчи: рјека, брјег, ждрјебац, Сјеница, пољем сјеничкијем; кољевка; Требјеш; сједе

*) По изданію братьевъ Іовановичей въ Панчевѣ «Дјела Његоша» 1884 г. Петра II Петровића.

Јанко, ситну књигу пише; сједник; не смједоше чету дочекати; под њом сједи млади Мујо; дјете; уљеђи; посјеђи главу; и уљеже одмах у шаторе; вино пије од Будима краље; ту је шљегао (пришелъ) и крштено кумство и т. д.

Есть случаи, гдѣ съ измѣненіемъ выговора измѣняется и смыслъ, напр. *запјевати* — запѣть; а *запијевати* — начать голосить или причитать по покойникѣ или по случаю какого-либо несчастія.

Употребляется наконецъ *е* и безъ всякаго јотированія, какъ въ сѣверномъ нарѣчіи. Такъ: рядомъ съ Ђед, Рогођед (названія мѣстностей) говорится: дед, Дедовић. Кучи говорятъ *дете* вм. дијете. Особенно это замѣчается у Васоевичей: Миловане, моје дете лудо; трава детелина; овога вечера нећемо сеђети (не будетъ сѣдника, посидѣнокъ); седијаше, болест, Сеница; ово село рано полегало (и тамъ-же: полијегало); и седе му уз десно кољено; Ђулмиона брегом шета, над брегом се навијује; бог му даде свега на свету; вруће сунце недра твоја; драга моја, бледа ти си; невоља ми бледој бити; сремоша; сабљом ћу ти одесећи главу (и тамъ же: са рамена одсијећи главу); но се сами црногорци лече (и: па се излијечи); он посече, посекоше. Есть, хотя и рѣдко, и у другихъ: Речине, улегоше (Морач.), смерео (смиренно), Бјеоград или Биоград выговаривается иногда близко къ Београд; тесно вм. тијесно; тело; овде вама пријеваре нема (Срп. Оглед.); већ ме овде виђети нећете (тамъ-же). У влад. Рада встрѣчаемъ: двије главе са две паше (Слобод. 56). Впрочемъ такое смѣшеніе можно объяснить тѣмъ, что печаталось это тамъ, гдѣ другой говоръ сѣверовосточный.

Есть въ Черногоріи и слѣды *икавщины*, которая, однако, проявляется исключительно у магометанъ Зеты и особенно Подгорицы, которые говорятъ: бриг, дите, млико, сино и т. д. Не полагаясь на себя, мы и въ этомъ слуоаѣ обращались къ мѣстнымъ наблюдателямъ, которыхъ упомянули выше. Они подтверждаютъ это, при чемъ С. Вулетичъ приписываетъ это исключительно подгоричанамъ, не упоминая жителей Зеты; а

З. Радичевичъ добавляетъ, что также выговариваетъ и нѣкоторая часть православныхъ. Относительно Бара А. Радьеновичъ приводитъ одинъ примѣръ: вриħа, который находимъ и у г. Решетара; но тамъ-же есть и совсѣмъ противуположное: делити, несам.

Интересно, что подобное-же явленіе г. Решетаръ нашелъ въ Босніи въ Посавинѣ, гдѣ выговариваютъ *ѣ* какъ *и* исключительно католики. А прежде того Вукъ Караджичъ замѣтилъ, что въ Котарахъ и Буковицѣ въ Далмаціи католики и православные различаются по выговору словъ: первые выговариваютъ *гди* и *нисам*, а вторые ђе и *нијесам*.

Въ смыслѣ различія говоровъ въ самой Черногоріи служитъ употребленіе или неупотребленіе *л* послѣ губныхъ *б*, *в*, *м*, *п*, смягченныхъ јотомъ. Одна часть избѣгаетъ *л*: сакупјати, робје, жупјани, љубјаше; и не траже пјачке, ни шиħара; ловјаше, ломјавина, копје, Пјешивац, Пјевје, стрпјење, копје и т. д., и господствуетъ тотъ говоръ въ Плешивцахъ и Бѣлопавличахъ, откуда переходитъ частью и въ окрестности Никшича. Не съ такимъ постоянствомъ мы его находимъ и въ Катунской нахіи, что особенно примѣтно въ первыхъ произведеніяхъ влад. Рада: Пјевју питомоме (Чард. Ал. 108 и С. Огл.); сву пјачку попјачкали (тамъ-же 119); сломјене турске војске, војску поломјену; турско робје, огњем, мачем и робјењем; почеше се окупјати; просипју турску крвцу; с нестрпјењем; мјаше, да ħе опет обладати; помамјене. (Слоб. 146, 51, 53, 58, 63, 100, 90, 49) и т. д. Рядомъ съ этимъ у него-же: прослављаше; крв се просипље; вале мрачне ускипљене (Слоб. 60, 154, 151); окупљамо се (Гор. Вѣн. 23) и т. д. Отчасти то-же самое встрѣчаемъ и въ произведеніяхъ кн. Николая.

Въ Срб. Огл. часто та и другая форма стоятъ рядомъ: «Ту му војско робје довоħаше, Бег за робље турке дариваше»; «На дно Копља, високе планине», а далѣе и «низ Копје — планину».

Въ Цермницѣ говорятъ: јемеш вм. лемеш.

Представителемъ другого говора, оказывающаго въ тѣхъ-же

случаяхъ пристрастіе къ *л*, является Подгорица съ окрестностію. Здѣсь *л* вставляется часто даже въ противность общему сербскому говору, напр. блежати, влера, невлеста, влечноје житије, не смледоше, Треблес, заблело (забио—лѣсная роща для рубки дровъ), блелоћа, плена, млесто, живлети. Иногда даже *в* отбрасывается и говорятъ: лера, лереник, лeровати, нелеста.

То-же самое, но гораздо въ меньшей степени встрѣчаемъ у Пиперъ, Кучъ и Васоевичей: очи моји обле не гледале, обле су јој очи искапаше; на њеча су млого облележа; па је мале пушке дофатио и обле је ватром заватрио; блеж из двора, Малисоре; момче оде ноћом без млесеца (Вас. и рядомъ: Новјанин-Алија; и њему су поломјене гране).

3) *Јот*, играющій весьма важную роль вообще въ славянскихъ языкахъ, претворяя широкіе гласные въ тонкіе и смягчая согласные, ту-же роль играетъ и въ черногорскомъ говорѣ. Такъ въ Черногоріи больше, чѣмъ въ другихъ сербскихъ говорахъ, онъ употребляется для избѣжанія зіянія въ 3-мъ л. гл.: бијо, купијо, окрвавијо, родијо, покупијо војско, љушнујо, панујо, извадијо очи и т. д.

Јотируются чистые гласные въ началѣ словъ: јуларе, јорба, јон, Јаливера, у коњском јахару вм. уларе, орба и т. д. И въ серединѣ словъ: пајун, бајул и др.

Ставится онъ также при соединеніи двухъ словъ, если одно изъ нихъ гласнымъ оканчивается, а другое начинается: не види нико јо(д) свата; јопет — и опет.

Иногда наоборотъ, јотъ выбрасывается: ђевока, тво, не мо, уришати вм. ђевојка, твој, не мој, јуршати.

Въ чисто герцеговинскихъ краяхъ онъ не употребляется и въ оконч. 3-го л. гл. наст. вр. и въ причастіи: имау, гледау, неваљау, слушаући и т. п.

Въ нѣкоторыхъ случаяхъ, гдѣ јотъ сливается съ согласнымъ *л* или *н*, нѣтъ послѣдовательности въ писаніи; такъ пишутъ: поље, књига, ш њиме и: поле, книга, с ниме.

Такая-же непослѣдовательность и въ писаніи мѣстоименій и

нарѣчій, соединенныхъ съ неопредѣл. *нѣ*. По всей Черногоріи, кромѣ Цермницы, а въ Приморьѣ у Паштровичей, говорится: неко, неколико, некад, некам вм. њеко, њеколико и т. д. А между тѣмъ вотъ рядъ примѣровъ изъ соч. кн. Николая «Хајдана»:

Њешто ново ваља наћи (стр. 7, стихъ 1). Да су момчад с поселица срднула се њешто мало (18—1); да ће њешто учинити (31—5); и по њешто собом раде (33—2); везир сједи на дивану, око њега њеке паше (10—3); у прстен се каменови, као искре њеке сјали (36—3); а Периша у радости чисто њекој растијаше (31—2). А есть тамъ-же и обратное: па на божју некако ме правду јадног суминуо (36—1); ту стадоше неколико (10—1). То же найдемъ и у другихъ черногорскихъ писателей.

По духу говора јоту нѣтъ мѣста послѣ шипящихъ *ж* и *ш*: оруже, божа вјера, ближи пуш, горша, тврдша; но есть и: оружје, божју вјеру, божја помоћ. Иноогда онъ претворяется въ *в*: вјероватно, приватно изъ вјеројатно, пријатно.

Јотированные *д* и *т* давно уже имѣютъ свои особые знаки *ћ* и *ђ*, хотя и въ иной формѣ. Въ полной силѣ мы ихъ знаемъ въ рукописяхъ начала XVII в., а есть и раньше. Но въ болѣе отдаленное время ихъ замѣняли первый *г*, второй *к* и *т*. Такъ, въ грамотѣ Ивана Черноевича 1485 г. мы встрѣчаемъ такія формы: по *мегы* съ метехомь; *такоигкрь*; що годіе *догь* на тои диѡ; ѿ *гинова* брьда до наше *мегк*; ѡ*стоики*, ѿвѣкк дарѡвахь имь; коукѩ; *радосаликь* и гюргь *мрькщикь*; *кипоуріе*; *црьновикь*; *цьтлынѩны*. Въ позднѣйшей перепискѣ эта форма измѣняется такъ: ратка *остоика*, *кутьіе*; медья *ловтьенска*; ніему мука да *подье* залуду; по *медьіах* и др.

Когда стали употреблять для выраженія этихъ звуковъ особый знакъ, то сначала былъ одинъ общій знакъ, какъ видно изъ документовъ Дубровника въ monum. Serb.: Паске *Менчетићь* (1358); *опћини* (1419); поставише руцѝ на св. *еванћелию* (1419); *жегуће куће* и *труће* винограде (1451); записую, *хоћу* и *тврьћу* (1451). Особый знакъ, однако, существовалъ и

гораздо раньше: «вьсѣмь *граћамь* (1189), *еванђелие* (тоже); *меќа* (1195); но переписка позднѣйшая.

Изъ этого выговоръ *ќ* какъ *к* сохранился въ современномъ македонскомъ нарѣчіи, а также у сербовъ Призрена съ окрестностью; *ђ* какъ *г* въ Черногоріи въ Барѣ, частью въ Цермницѣ и особенно въ Краинѣ, гдѣ и теперь говорятъ «ге идеш»? вм. гђе или *ђе*.

Кромѣ того, *ђ* и *ќ* въ Черногоріи часто переходятъ въ *ј*: *куј-гој* вм. куд -гођ; *преја*, *онје* вм. пређа, онђе; *дој*, *пој* и *пеј* вм. доќ̀, поќ̀, пеќ.

Это особнино распространено въ Васоевичахъ.

При пѣньи *уз гусле* часто вм. *о* слышится *у*, какъ будто его легче вытянуть: у Котору граду *латинскуме*; прискочише браћа *црногурци*; по Љепиру твојој пустојбини. Слышится это и въ Зетѣ въ простомъ говорѣ:

«Ја нећу *бугу* ми, ја се бујим» (П. Мајић — «С мора на Морачу» Гл. Црног. 1901, № 38).

Еще страннѣе въ Мркоевичахъ (между Боромъ и Ульциномъ) говорятъ: суам, пуошао, туамо, цигуанин, руод, буарка, стуапуо вм. сам, пошао, тамо, циганин, род, барка, стануо.

При этомъ невольно напрашивается сравненіе съ бѣлорусскимъ, гдѣ тоже говорятъ: руодны, голуовка, куожны, жуонка, нуоччу вм. родны, головка, кожны, жонка, ноччу (А. Соболевскій. Очеркъ русской діалектологіи. Жив. Стар. 1892, III, стр. 6.

Послѣ этихъ, наиболѣе оригинальныхъ фонетическихъ особенностей, характеризующихъ черногорскій говоръ, перейдемъ и къ другимъ, менѣе рѣзкимъ явленіямъ въ области фонетики.

4) Начнемъ съ гласныхъ.

а) Здѣсь мы отмѣчаемъ особенное произношеніе *а*, среднее между *а* и *е*, которое приблизительно можно выразить принятымъ для русскаго языка *э*: опэнци, пэс, кэд, никэд; кэк; кэкэв-си!; котэ (котао), кэба (кабао, древ. кьбль), дэн, сэд, не вэљау (не

ваљаjу); полагэно и т. д. Это бываетъ большею частью, какъ замѣтилъ еще В. Караджичъ, въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ въ старослав. стоитъ ъ или ь. Рѣзче всего это слышится въ Цермницѣ и довольно ощутительно въ Рѣцкой и Катунской нахіяхъ и въ Пиперахъ; существуетъ также и въ Васоевичахъ, гдѣ говорятъ: играти козэ (козах); под главу њоj снопэк дjетелине; поновэк (вм. поновак, род. п. поновка—новь, вновь поднятая земля подъ ниву); да ми *старэк* стапэк да; *овэс;* но есть и *овас.* Одно и то-же слово выговаривается иногда различно: обычно гов. пас (собака); близь Беранъ — *пэс;* а еще въ одномъ селѣ *пес.* Есть слово пэњат вм. пањ (пень).

Слышится это-же произношеніе и въ Кучахъ. Въ Барѣ *пањ, кад* выгов. пэњ, кэд; но *опанци* — *опинци.*

Совершенно не существуетъ это произношеніе въ герцеговинскихъ краяхъ, какъ Пива, Дробняки, Баняны, Рудины и Грахово.

Въ нѣкоторыхъ случаяхъ *а* употребляется на мѣстѣ *и*: зад, задина (зид — стѣна); бак (васоев.) вм. бик., и вм. *е* — баздавница (бездана). Въ другихъ случаяхъ *а* уступаетъ мѣсто *е*:

Синове *сем* му поженила
Све од господе;
Шћерце *сем* му разудала
Све за воjводе;
Ђога *сем* му угоjила,
Као наjбоље. (Вас.).
Фала богу, лиjепа л' *сем*!

Е те *нисем* тебе даривала (В.).—
Да не овђен турци не *сегоре* (В.).

Или *а* и *е* чередуются: седленик (коњ) и седланик; пресковрjе и праскозорjе; Саћавац и Саћевац; Дибрана и Дибрена; тачаство и отачество. Тоже самое и съ *о:* гоjтан, догоћаj, совjет и гаjтан, догаћаj, савjет.

б) *Е* вм. о: греб, гребље (Пива); jагечина, међу себом (кучи)

вм. гроб, јагочина (или јагорчина; раст. primula). Или они чередуются: три ђевојке путом ишле и путем; ћолав и ћелав; Данило, Гаврило, Михајло, Андро, побро и Даниле, Гавриле, Михајле, Андре, побре.

в) Чередуются между собою также *и* и *је* или *е* въ глаголахъ: јисти и јести; живити и живјети; каживати и кажевати; въ другихъ *и* исключительно заступаетъ древній *ѣ*: сијати, грijати, свитати. Есть это и въ другихъ словахъ: биљег и бељег или бјељег (и биљега).

Въ Барѣ говорятъ: *глиб* въ смыслѣ глыбь, глубина; а въ словѣ *спорињати* (сберегать) на Цеклинѣ *и* выговаривается очень близко къ *ы*.

г) Есть стремленіе распространить слово вставкою гласныхъ: бадијава, джебеана вм. бадава, джебана; проз оца га побратим зоваше; одесећи главу; одколен вм. о(д)клен; натрага вм. натраг; за њом приста момчеце.

Кучи и Подгоричане говорятъ: раад Бога (ради Бога, зарад).

Есть и обратное: оро вм. орао, каба вм. кабао; доша, стига утека или дошо, стиго, утеко вм. *ао* на концѣ.

Иногда сокращенія дѣлаются для соблюденья размѣра: јест оваца осамнест стотинах; Васевићи, Васевићки.

Старославянскій *ъ* раскрывается въ *а*: «рата (рать, война), Билећа (городъ, винит. пад. Билећу), бола (боль); па опета војску купи.

Въ выговорѣ турецкихъ словъ, вошедшихъ въ сербскій языкъ, есть разница съ Сербіей: дурек, тугла вм. дирек, тигла; калабалак, шенлак, селамлак и т. д., гдѣ окончаніе *лак* вм. употребляемаго въ Сербіи *лук* и *лык*.

5) *Согласные.*

а) Между ними особенно разнообразенъ выговоръ *х*. То онъ совершенно не выговаривается: ум, умци, ума земља, ладно, вала, ат, ила, илав, ни абера нема, соа, ора, Ораоштица, бјеу,

стра, страовито; особенно же теряетъ его Зета съ Подгорицей: свјатаго дуа, Ристос, аджија; или замѣняется јотом: Мијајло, снаја, соја, кијати (кихати), кијавица, Бијор; а бијорци њему говорају; оћају вм. оћаху; дадох се тијому Дунаву (Морача). В. Караджичъ приводитъ слова: греј, смеј, чего однако намъ не удалось слышать; но есть: метех и метеј; први копак Пеху широкоме и Пеј, Пеовац.

Исчезаетъ *х* въ серединѣ сложныхъ словъ, какъ: Врсута изъ Врх-сута (гора), Вршаникъ — врх-шавника.

Или-же онъ замѣняется другими согласными, какъ *г:* и његово руго и оружје; њигово добро; све пјевагу и пушке метагу; двије бјегу у заладку куле; бијагу, не могагу, зборагу (Морача); врг; ђе су они, што гледагу и мјерагу земљу (Пива); с онога врга; магом; они су узели маг (Баняны); Ораг (село близь Никшича); измјери оку крушака љепијег (Дробн.) и т. д.; какъ *к:* оћеш-ли? — ја бик (Церми.), джебекана, сабаке (Рѣка), пећак, виђок, питај њик, ја чук, одок (Дробн. и др. герцег. края); но ми дај руко мијатово; ту се вране меса накранио; то је глава Закари сердара; он појака вранца дебелога; и брђана крабрија јунака; узми одма двадес' товар праќа (Морача); ни њега некуде дружина; под тобом је кладна вода (Васоев.); или переходитъ въ *в:* увода (ухода), из небува, буварица, Глуви-до, глувача (ружье), уволажа (ухолажа), зијевати (зијехати), сова (соха), Расоваш, Расоватац (назв. горы по фигурѣ, отъ расоха); Метовија (Метохија, Гацко); хаке и доводке (доходы), силав или силах и силај; страва, стравити, стравичан (отъ страх). Васоевичи употребляютъ вм. него *н* въ словахъ: први ман, други ман (разъ).

Въ производствѣ словъ *х* претворяется въ *с:* дисати, стио, стео, изъ хтио. Оттуда можетъ быть и ласно изъ лахко (вм. лагко, лагак), обычно лако.

Рядомъ съ этимъ идетъ и самый ясный выговоръ его, какъ сильно придыхательнаго звука: Хум Ораховски, хапа, бјеху, беах, харно, хајати и нехајати, Нехај — град, хоћаше, хујна (птица), джебехана, Топхана (островокъ на Скадрскомъ оз.),

скрхати, хулити, ба̀хат, рахат, хумава зе̏мља, хрбат, рухо, хрз, хиљаду коњах и воловах; серхатлије; много блага, хесапа му нема; но хајдете на Цетње поле; испод хрида; Влахиња планина; халат (алат-коњ); хазна, захира. Часто онъ придается въ началѣ словъ въ видѣ придыханія: Хорлево вм. Орлево, хеглен вм. јеглен; хрт, хрвати-се (и село Хрвати) вм. рт (мысъ), рвати-се (бороться). Вставляется онъ также и въ серединѣ словъ: «у малехно село Мартиниће; зовни када лагахну орфану; лагахна крила; танахна кула; па узеху танахну ђемију; увехнути; Дробњаци махнити јунаци.

Очень ясно звукъ *х* слышится на концѣ въ род. пад. множ. ч. сущ. и прилаг.: колико је стругах и чобанах; добријех јунаках; лијепијех женах; Крињицах и т. д. и въ другихъ случаяхъ: ланих, лелех неволе», вм. лани, леле.

Меньше всего онъ терпимъ, кромѣ Зеты и Подгорицы, въ Пиперахъ, потомъ въ Катунской-Нахіи, Цермницѣ и Цеклинѣ.

б) звукъ *ф* въ сербскомъ языкѣ какъ-бы чужой и потому съ одной стороны онъ замѣняется другими—*в*: Воча (Фоча), Ворта (Форта — магомет. имя), вилософ, Стеван, Јеврем, Јевросима, вириун (фиорин), тевтер, карвана (изъ орфана), вој или вољ вм. фољ (foglio); — *п*: Пилип, Шћепан, чипчије (и чивчије), сеп тебе и сеф мене; — *хв*: Хвилип, Стехван (есть и въ старыхъ грамотахъ), хвајда, — *х*: кахе вм. кафе; съ другой стороны *х* употребляется вмѣсто другихъ, но также неправильно: фабити, фрба, фир вм. вабити, врба, вир, фети (ветхій), прифатно вм. приватно (изъ пријатно); утуфити, телфа вм. утувити, телва, фена (vena, слой земли), фенаст камен или крш (слоевого сложенія); фрло јак вјетар; кад пухне најфрли југ. Поэтому оба эти звука смѣшиваются: фрисну и врисну, джебхана и джефана, дуња, гуња и фуња; хвала и фала; кофа и кова (бадья для вытаскиванія воды изъ колодезя).

в) *л* выговаривается трояко; твердо, почти какъ въ русскомъ языкѣ или въ польскомъ: лук, лукав, јаблан, локва, будала, лопата, лабуд, плам, мало, малачко, хвала, слава и т. д.; средне:

полагано, лако, боловати, болује, Милан, Годочелане, мало и малечко, оклен, поле, клен и т. д.; и мягко: љуска, пљусак, љоскавац, кљусе, домишљан, јегуља, Миљан, поље, боље, бољештина, купљена, постављен и др.

Въ этомъ отношеніи Зета съ Подгорицей отличаются тѣмъ, что у нихъ не существуетъ смягченный љ, а вмѣсто него употребляютъ средній *л*: лубав, лубица, лето, боле, лепше, ѕоблу, каплу, крвлу, безумле и т. д. Тоже и въ Барской окрестности. О замѣнѣ имъ јота мы уже говорили.

Чередуется онъ еще съ *н* и *р*: млого, млим, мљавам; дај да слимим с тебе тешу; зламеније, перулика; узми собом Кољевић Комљена; и—мњечар, рогамњани, Орња-лука, Велимња, у мнин вм. мљечар (euphorbia), рогамљани, Орља-лука (и Орја-), Велимље, у млин; тељара, плеперица, плијевар, волтица вм. телал, препелица, пријевор, фортица (fortezza); Лебершник и Ребершник. Иногда *л* переходитъ въ *j*: тојага, свирајa вм. тољага, свирала; и тѣмъ-же путемъ вышло: «ал' је ора*ј* поломио крила» (С. О. II, 4).

Подобно тому, какъ произошли слова: вук, пук, чун и т. д., изъ старой формы *обвлъгло*, по русскому произношенію *обволгло*, произошло слово *обвугло* — отсырѣло. Въ противность общему правилу, по которому *л* пропускается, встрѣчаемъ: толковати, бол, стол, кол и човјек вм. човјек.

г) Относительно другихъ согласныхъ замѣтимъ чередованіе между ними или замѣну одного другимъ. Такъ, чередуются между собой *в* и *б*: дибљи, провати, дровњак, Вранковић вм. дивљи, пробати, дробњак, Бранковић; зебати и зевати (оттуда зенуо — говорится о только что распустившемся лѣсѣ или виноградѣ); *в* и *м*: димно, рамно, вного, ловна Црногора, обравница, осамнуше вм. дивно, равно, много, ломна Ц., обрамница, освануше; *в* и *н*:

Волим свекру, *него* бабу,
А свекрви, *него* мајци;
А ђеверу, *вего* брату,
Волим драгог, *вег'* вас род (Герцег.);

в и *п*: липсати, процаптио, каведал и ливсати, процавти, капитал;

м смѣшивается съ *н*: наком себе спомен оставити, почимљем, почимљући, почамши и након, почињати;

н вм. *р*: вечен, јучен, джевердан, абердан и вечер, јучер, джевердар, абердар;

п вм. *к*: у повије, међу опе двије; проћох проз гору и: ковије (или кофије), кроз;

к вм. *т*: најпокоња жена, опек вм. најпотоња, опет;

к и *ц*: кињан, цињан, цињ.

Въ концѣ слова или по срединѣ слова передъ согласными смѣшиваются — *г* и *к*, *з* и *с*, *т* и *д*: дик се, бего, не дигнуо главе! буљуг-баше; маска и мазга; јакму ујагмише. Тоже самое продолжается, хотя-бы и передъ гласнымъ: у бисаке и бисаге; на ноге лакане; усак, нисак вм. узак, низак; инадити се, слатак, солат, солата; — и: инатити се, сладак, солад, еолада.

Чередуются *с* и *ц*: ласкати и лацкати; грискати и грицкати; брацки и браски; *т* и *ц*: теста, трнокоп и цеста, црнокопица; *ж* и џ: жупа, жуква и џупа, џуква; *ч* и *ш*: љепче, Новчићи, чкрип, сутлијач, чкола (преимущественно въ Кучахъ) вм. љепше, Новшићи, шкрип, сутлијаш, школа. Вм. *школа* въ Катунской нахіи говорятъ большею частію *скола*.

Въ немногихъ случаяхъ *р* употребляется вм. *ж* и *г*: каре, море, јур, боре, борме и бора ми вм. каже, може, јуж, боже, богме и бога ми. Сюда же можно отнести и «барча ђевојачка» вм. башча.

Вмѣсто *з* и *с* употребляютъ *ж* и *ш* (особенно Озриничи): жнам, нажиравати (назиравати), ражумјем, шам, шнаха, шенат (сенат и сент); па га узе мјеште (вмѣсто) сина свога; шежањ; за чашни крст; лиштак (или лишњак, листњакъ *) и т. д.

---

*) Много примѣровъ для этого приводитъ В. Караджичъ и видитъ въ томъ вліяніе итальянскаго языка, такъ какъ это больше всего у Озриничей, а частью и въ Цермницѣ; тогда какъ въ глубь Черногоріи, дальше отъ Приморья

Передъ тонкимъ или јотированнымъ *е* (ѣ), напр. въ словахъ сјено, сјекира, сјерак, сјено и т. д., *с* произносится, подобно какъ въ польскомъ языкѣ въ словахъ: śiekira, śiemę, śieść и др., и въ нѣкоторыхъ говорахъ Сибири; а передъ смягченными согласными *с* и *з* переходятъ въ *ш* и *ж* постоянно, по правилу: шњим, шљива, мишљаху, мјесто бољешљиво, рашћерати, жље, ижљубити се и т. п., хотя часто это и не соблюдается. Въ *ш* переходятъ *зт* и *кт*: угришћу зелену јабуку; испешћу јаре.

В. Караджичъ замѣтилъ также, что въ Черногоріи часто въ повелительномъ наклоненіи употребляется *ч* вм. *ц*, какъ: речи, сијечи, печи, вучи, гдѣ въ *ч* или *ц* переходитъ *к*. Мы-же такое претвореніе, какъ: «Ајде речи ономе јунаку» (Васоев.) встрѣчали очень рѣдко; а постоянно *ц*: вуци, пресјеци, испеци; но въ *ч* переходитъ *ц*: мичи, тичи, бачи отъ мицати, тицати, бацати. Отъ усиленія звука *ц* произошла и двоякая форма: бацати и бачити, нарицати и наричем. Подобно тому, какъ *к* переходитъ въ *ч* и *ц*, *г* переходитъ въ *ж* и *з*: трагати и тражити, теглити и потезати, вргнути и врзти, заврзе се и завргла се кавга.

И наборот, есть: привегнути (слегка привецать) вм. привезати, борго (Васоев.) вм. брзо.

Между особенностями черногорской фонетики слѣдуетъ отмѣтить большую свободу въ выпускѣ звуковъ ради стиха или легкости произношенія и сокращенія цѣлыхъ слоговъ; а иногда наоборотъ дѣлаются вставки.

а) Выпускаютъ въ началѣ словъ *б*, *в*, *к* и *п*: зова (бзова, бузина), ладика, лаке ајдучке (влаке—мѣстность), лачити, ласуља

и къ востоку этого много меньше. На это можно замѣтить, что такого претворенія упомянутыхъ звуковъ, гораздо меньше въ Далмаціи, которая гораздо ближе къ Италіи и находится въ болѣе тѣсномъ общеніи съ итальянцами. Но подобное мы встрѣчаемъ въ другихъ славянскихъ языкахъ; особенно въ польскомъ и русскомъ есть стремленіе усилить свистящій *с* до шипящаго. Въ словахъ же, какъ шешнаест, шежањ, мы видимъ ассимиляцію, въ силу которой и въ русскихъ говорахъ есть: шешнацать, Шаша (имя Саша), шушеный (сушеный) и др. Поэтому излишне, по нашему мнѣнію, искать объясненія въ иностранномъ вліяніи.

(власуља — растенье), лизати се (клизати се); шеница, тица, суjе, совка; въ серединѣ и концѣ тѣ-же звуки — и *д*, *т*, *к* и *м*: биjелу му о(п) колише кулу, са(о)ће тебе главу о(т)кинути; по(д)чадором; о(д) себе jу шаком ударила; но о(д) земље на ноге устаде; jа ка(д) сам се с тобом братимио; по(д) шатором; По(д)гаjеви, По(д) пеће; пре(к)о брда, Пре(к)арница (гора); сjедок (свjед-), сjетовати (свjет-), цр(в)лен, с(в)рби и Срабље-jезеро; опра(в)ља, ласт(в)а, оста(в)љати, рога(м)љани; осомнаес'; jа ћу тебе убос' ножем.

Въ образованіи однократнаго вида глагола выпускаются *н* и *т*: ка(п)нути, сви(т)нути, прогу(т)нути (jа прогуњам). Въ глаголѣ *одоцнити*, происходящемъ отъ *доцкан*, выпущенъ *к*, а иногда онъ явственно слышится: *одоцкнио*. Сюда-же, полагаемъ, слѣдуетъ отнести и слово *поленути* изъ *полекнути* (или полетнути?): «поленула му jе нога» — человѣкъ оступился, и нога пошла не туда, куда слѣдовало.

б) Въ прошедшемъ прич. *ао* часто сокращается въ *а* или *о*: jа доша или дошо, купова и купово, има и имо и т. д. Но есть сокращенія въ глаголѣ-же и другихъ словахъ болѣе смѣлыя: *мож'* ли (можеш) мене сана толковати; *оли* вм. oћеш-ли: оли ми дат? и еще: «Маjко, даj откупа!» — Марко, *штоj* откупа? Што oћеш, *штоj?* — глаj, поглаj (гледаj); дох, досмо, досте (дођох, дођосмо); «насмо-ли мотику нашу? — нађосмо»; уjте (удjите или уjдите) от лен, три тичице, иште (идите) отлен двиjе злокобнице; гора се листом лиjа (листа); на ви час: зáва (заова); по олико (оволико); сатови, соjе вм. сватови, своjе; госпар (въ герцеговинскихъ краяхъ) изъ господар; чоек, чоjк, чоjче; маjно (малехно) село, маjна кћерушка; Ас'от (имя Асан-хот).

в) Въ противуположность выбрасыванію бываетъ и вставка лишнихъ буквъ въ началѣ или серединѣ словъ: брезати лозе; псето њу ближе (лиже); гмилити и милити (ползти; говорится о насѣкомыхъ); овса (оса); громила вм. гомила; брез вм. без и сложныя слова — брезпослица, брезобразан; карта бресезиjа (без jазиjе-неписанная), фарцулет; иментовати; вставляется *д* передъ *р*: наздрjех њоjзи на прозор; у њедра њоj дуња здри; ти

здрениваш, па се помлађиваш; Озро и Оздро, Призндрен; крадњи вм. крајњи; крсмет вм. кисмет. Въ словѣ *нугао* мы имѣемъ придаточный эвфоническій *н*; оттуда собственное имя мѣстности Зануглина. Такою-же эвфоническою приставкою, въ видѣ придыханія передъ гласною, бываетъ *в*: «Што ти са мном не говориш, *вуста* медена? (Морача); Чија је *воно* ђевојка? (тоже).

г) Очень часто дѣлается перемѣщеніе слоговъ (метатезисъ): мало тко (кто), јурале вм. јуларе или уларе; уловажа изъ уволажа (также есть уловача и уволача), въ турецкой формѣ—урладжа; а въ Цермницѣ — у(х)орача-двухвостка, насѣкомое, влѣзающее въ ухо; порон вм. понор (также норити и ронити, норац и ронац, иначе—гњурац—утка нырокъ); лозе на ордене (на одрине-распяленныя по рѣшетинамъ); што се копочериш вм. кочопериш (кочевряжишься, ломаешься, важничаешь); чепурке вм. печурке (грибы); отац, отца вм. оцат, оцта; чварати (тоже что гатати) не отъ *врачати*-ли?; цавтити, осавнути, вириун, анамати, бркењача, маврени љекар, каламрак, жлица и злица, зличица (подложечка), пеливор вм. цватити, освануги, виорин (фиорин), аманати, бакрењача (древня мѣдная монета), марвени љекар, карамлак, лъжица, перивој (иногда перивол).

Тѣмъ же путемъ, вѣроятно, произошла двоякая форма въ словахъ: доњи и дојни, сумња и сујма, вајда и вада, вађевина, вјереница и вијерница, дођох и дојдох, барјак и бајрак.

7. Въ Далмаціи и Боккѣ-Которской въ топографическихъ собственныхъ именахъ стараго времени часто встрѣчается превращеніе слова *свят* въ *сут* или *су* (безъ *т*). Такъ, есть нѣсколько церквей, посвященныхъ святому Стефану, которыя носятъ названіе *Сушћепан* въ Боккѣ подъ Новымъ (Castel novo), близь Дубровника на Рѣкѣ (Омбла) и близь Сплета; Су-Петари Сут-Иван на остр.-Брачѣ; Суђурац или Чуђурац (св. Ђорђе) между Сплетомъ и Шибеникомъ; Сутвара (св. Варвара) въ Грблѣ между Которомъ и Будвой; Суторина близь Новаго не святая-ли Ирина? Въ Далмаціи въ общинѣ Буковицы (къ сѣв.-вост. отъ Задра) есть село и рѣка Сутина, гдѣ была римская Svetonia.

Въ Черногоріи между Цермницей и Баромъ есть хребетъ или собственно перевалъ черезъ него, называющійся *Суторманъ*, и кто-бы могъ подумать, что это названіе произошло отъ *Сут— или Свет-Роман?* Найдя сначала въ грамотѣ Стефана Уроша II (1318 г.) названіе этой церкви и рядомъ Суторманъ (см. наше соч. т. II, ч. I, стр. 35) и узнавъ изъ разспросовъ, что тамъ именно находятся слѣды церкви св. Романа, мы дѣйствительно нашли основаніе маленькой церкви, разрушенной не такъ давно турками.

Въ сѣверной части обширнаго Барскаго залива рядомъ съ портомъ Спичъ (Spizza, *спица*—мысъ), доставшимся по берлинскому трактату Австріи, находится мѣстность, называемая Сутоморе, а въ старыхъ документахъ Сутоморщина, и возвышающаяся надъ этой мѣстностью гора Врсута (909 метр.). Тотчасъ за Спичемъ, семь лѣтъ назадъ, мы видѣли также основаніе большой церкви, которую народъ помнитъ подъ именемъ Света-Марія. Но не называлась ли она прежде Сута-Марія, откуда въ послѣдствіи произошло Сутоморе? Она могла называться кромѣ того просто *Сута* т. е. Святая, какъ монастырь въ Краинѣ назывался *Света-Краинска*; а тогда объясняется и названіе упомянутой горы: *Врх-Сута* т. е. гора надъ мѣстностью, носившею названіе святой Маріи.

Надобно замѣтить, что въ томъ краю, начиная отъ Цермницы къ востоку вдоль моря и по р. Боянѣ многія мѣстности получили свои названія по святымъ или по посвященнымъ имъ церквамъ; но эти мѣстности, попавъ въ руки албанцевъ, получили имена, подъ которыми довольно трудно узнать ихъ старыя названія. Такъ, *Шињин* — San Giovano (какъ близъ Рѣки-Черноевича Шинђон), *Снерч* — S. Giorgio, Самрич — S. Marco, *Широка* — отъ церкви S. Rocho.

Мы вдались въ толкованіе географическихъ названій, потому что въ нихъ именно и встрѣчаемъ претвореніе слова *свят* въ *сут*.

8. Наконецъ въ Черногоріи слышится иногда носовое про-

изношеніе; особенно это замѣтно въ Кучахъ, что можно приписать вліянію албанскаго языка, которому это присуще. У другихъ племенъ это проявляется въ пѣснѣ и выражается тѣмъ, что вставляется *н* передъ согласной; такъ, въ Морачѣ поютъ:

Засинђела, миле мој,
Засинђела, браца Јоца,
Засинђела у село ђевојка.

и у Пиперъ:

Загорончице мојо,
За гором си ми расла,
За гором под јабланом;
На јаблан роса паде и т. д.

Въ обоихъ случаяхъ *н* произносится нѣсколько въ носъ, а во второй пѣснѣ и вм. *м* слышится *н*. Но тамъ-же поютъ и безъ малѣйшаго носового оттѣнка:

Под оном гором зеленом
И оном вишом планином
Мало се село виђаше и т. д.

Изъ этого мы заключаемъ, что носовое произношеніе здѣсь вытекаетъ не изъ духа языка, а изъ напѣва.

Въ Черногорскомъ говорѣ иногда передъ *б* и *п* вставляется *м*, а передъ *г* и *д* — *н*, что въ нѣкоторыхъ словахъ можно считать выраженіемъ древняго юса, какъ: гундјети, трумба, кандило; но эта вставка бываетъ и въ такихъ словахъ, какъ: стомбор, тамбор, тамбарина (tabarro — плащъ), данциja, кумбура, тремпеза, инкона, ринга (итальян. riga), рингана карта; из левђена (кувшина) сребрнога и др., въ которыхъ юсамъ вовсе нѣтъ мѣста.

III.

Словообразованіе и флексія.

1. Имя существительное.

Всякій языкъ, нетронутый много литературной обработкой, богатъ выраженіями конкретными и словами простыми, краткими и выразительными; такъ и въ черногорскомъ нарѣчіи много такихъ словъ, какъ *љуђ* — мѣстность изъ голыхъ, твердыхъ скалъ (оттуда Заљуђе — собств. имя мѣстности), *цич* — сильный морозъ, *цик* зоре — разсвѣтъ, *пека* на кога—злоба, когда человѣкъ имѣетъ нѣчто на душѣ противъ другого; *зоб* (што се зобље) овесъ или ячмень; *врлеђ*—мѣстность вся въ глубокихъ провалахъ и обрывахъ; *голеђ* — слишкомъ голая мѣстность и т. д.

Для словъ съ отвлеченнымъ понятіемъ первообразному слову дается окончаніе *-ија:* морија отъ мор (моръ на людей и вообще на животныхъ); висија (плато) отъ вис (высота или вершина горы); провалија вм. провала; безданија отъ бездана; брђанија отъ брђани (жители Брд); также тосканија или тоскалија (тоски-арнауты); момчадија, пјешадија отъ момчад, пјешад (собират. какъ-челад, пашчад, телад); житија — множ. число отъ жито, но какъ бы отъ *житіе* *).

Одинаковое значеніе имѣютъ формы — *имање и иматје: клање* и *клатје.*

Нѣкоторымъ словамъ дается окончаніе, взятое у иностран-

*) Вукъ Врчевичъ, писатель изъ народнаго быта Герцеговины и Черногоріи, а самъ родомъ герцеговинецъ, употребляетъ и слѣдующія слова: мјестија, винија, вратија, по селијама.

ныхъ словъ: вјерованцпја или повјерење; ми имамо с турцима ћеранцију—тяжбу (отъ ћерати се); наподобіе употребляющихся и теперь словъ sentenzia, falenzia, собств. по итальянски sentenza, fallenza.

Слова въ такой формѣ, какъ: женетина, бабетина, кучетина, крпетина, пушчетина, коњурина, травулина, картулина отъ: жена, карта и т. д. получаютъ смыслъ презрѣнія или означенія низшаго качества предмета *).

Во многихъ случаяхъ употребляютъ турецкое слово, сообщая ему свою форму, какъ: двије *кубурлије*—два пистолета, которые носятся въ кубурахъ; *седсфлија* (пушка) — ружье, украшенное перламутомъ (седеф.); *джагадур* — человѣкъ, готовый на все безъ разбора средствъ, сорванецъ; хотя окончаніе *дур* можетъ быть взято и изъ итальянскаго, какъ *стимадур* изъ stimatore — оцѣнщикъ; а по этому образцу составлены и собственныя слова: *пјандура* — пьяница, *плачидура* — плакса. Съ тѣмъ же итальянскимъ окончаніемъ и такимъ-же корнемъ составлено слово, котораго въ итальянскомъ языкѣ нѣтъ, это слово *бастадур*—отъ-bastare, чел., «којему баста̀».

Съ тур. окончаніемъ образованы слова: *бадаваджија* — отъ *бадава* (даромъ), кто все любитъ получать на даровщину; *проводаджија* — одинъ изъ сватовъ на свадьбѣ; *силеджија* — насильникъ.

Особенное окончаніе представляютъ слова: љутеза — очень скалистое мѣсто, и собств. имена мѣстности: Репеза, Релеза; **) и *грдосија* — очень большой, громадный человѣкъ; *силесија* — безчисленное множество.

Насколько форма измѣняетъ смыслъ слова, можно видѣть

---

*) Есть и такое выраженіе «јеси л' купио у тога, што је носио оне *картине?*» Здѣсь разумѣется то-же, что и въ русскомъ — картины, различные портреты и т. п.; а собственно *картина* тоже что *картулина* — бумага, на которой что-нибудь написано или нарисовано.

**) У васоевичей есть слово *балтеза*—невѣстка, сестра моей жены; но это слово албанское.

изъ слѣдующаго примѣра: «Под њом (ракитом) *робље* починуло, и у робља̂ *робљеница*», гдѣ первое означаетъ просто людей, челядь, отъ *роб* — человѣкъ, членъ семьи; а второе — плѣнницу, которая въ той-же пѣснѣ называется *робиња* и *заробљеница*.

Форма слова разнообразится вставками слоговъ внутри его или на концѣ, и это не измѣняетъ смысла слова, напр. *пушкарице* и *пушкетарице* — отверстія въ стѣнѣ для стрѣльбы изъ дома, бойницы; *судница* и *сударница* — зданіе суда; *звијезда* и *звијездан* — солнце, *циљ* и *цињан* — межевой камень и т. д.

Очень легко составляются сложныя слова, какъ: *пушкомет* — разстояніе на одинъ ружейный выстрѣлъ; *каменотур* — бросанье камня; *стаклорез* — алмазъ; *штетибразд* — быкъ въ плугѣ, всегда выбивающійся вонъ изъ *борозды; розопек* — самый сильный жаръ; *губодроб* — прожорливый человѣкъ, и др. Эта способность создавать новыя слова не оставляетъ черногорца и въ новѣйшее время. Такъ въ недавнее сравнительно время возникли слова: *глувача* — ружье Мартини, безъ наружнаго замка; нож *бјелокорац* или *црнокорац* — съ бѣлою или черною рукояткой; *великосудија* — членъ высшаго (великаго) суда; *пре́слике* — ученики школы назвали картинки, которыя переводятся на чистую бумагу,—«што се преслика»; сушило — пропускная бумага и т. д.

Переходя отъ образованія словъ къ флексіи, мы прежде всего остановимъ вниманіе на окончаніяхъ словъ, которыя при флексіи подвергаются различнымъ измѣненіямъ.

Имена личныя муж. р. въ имен. пад. оканчиваются часто, а собственныя большею частію на *о*: «скочи бего, ка' да се помами»; доро (дорат коњ); Драго, Јанко, Саво, Симо, Марко, Салко, Машо и т. д. Это простирается и на иностранныя собств. имена), какъ: Карло, Бисмарко.

Вмѣсто *о* часто бываетъ *ое:* Радо и Радое, Васо и Васое, Озро и Озрое, Мрко и Мркое, Видо и Видое, Стано и Станое; или-же *е:* Вуло (оттуда Вулов, Вуловић) и Вуле (Вулев, Вулевић,

Вулета и Вулетић), Радо и Раде, Рађо и Рађе. По тому-же образцу слѣдуетъ въ сред. р. двоякая форма-рамо и раме; а въ жен. *е* вм. *а:* Маре, Стане, Маке и т. д.

Въ томъ-же случаѣ часто бываетъ *а*: владика, војвода, Никола, Сава, Перка; «оно ти је Мрка Усеине; а вели му Мрка Усеине; рече ага Ђухаревић Салко; виче Вуча, што му грло даје». — Со смягченнымъ окончанијем *а* претворяется въ — *ија:* Илија, Зарија, Шибајлија.

Эти имена склоняются, конечно, по примѣру именъ жен. р. и въ добавокъ согласованіе ихъ идетъ также въ женск. родѣ: «вино пију двје српске војводе; но бог уби друга најгрђега, из Ровина Вучу Ресковића; у Вуксана, ровачке војводе; о Савићу, наша купивојско!; турску буљукбашу, туре зорно Мрку Усеина; незнана делијо; турска војска погинула, коју бјеше Царе оправио; кила вм. кило (килограм); хај на ноге, крвава газијо!; моја вјерна слуго! и т. д.

Вообще есть склонность къ жен. р. на счетъ муж.: да ми вучју трагу (траг—слѣдъ) ископамо; срдачна поздрав; она крај шира, с ону крај дебља; у прву мрак; и чередуются: ја не ојдох оно вече, но ја ојдох другу вече.

Тоже самое и со сред. р.: златан ћемер до бедре; уз бедру му сабља писата; сломио му бедре обедвије; полећеле три птичице, пери шарене (вм. пера шарена). Есть и обратное: *миш* (мышь) муж. р.

Въ иныхъ словахъ возстановляется изъ древне-славянскаго находившійся на концѣ — ь, и иногда вмѣсто него стоитъ *а:* рата вм. рат (рать, война); данас је велика студ и студа; тамо је сада велика *глиб* (глубь, глубина). Иногда прямо жен. р. вм. муж. и чередуются: Троглав—и Троглава-планина; славуј и «у планини славја пјевала»; страва см. страх.

Въ склоненіи извѣстно сильно распространенное оконч. на *х* въ род. пад. мн. ч.: ал' се бране тридест трњинарах; у јунаках срца; попуцала; нема људих; на град гради троја врати(х); добријех женах; (пљенише) педесет добрија говеди(х); са дно

Берих; с врх Трепача на дно Дубочака. Есть и обратное: узми одма двадес' товар прака (праха); десет хиљад војске црногорске; десет фат и фати (сажень).

Есть двоякая форма род. пад. мн.: мјесеца и мјесеци; ноката и нокти; да имамо парах и парих; тоже въ дат. и твор.: *Брдама* и *Брдима*.

А въ окончаніи имен. пад., всѣхъ родовъ, представляющій собою бѣглый *е*, который въ косвенныхъ падежахъ выпускается, опять выступаетъ въ род. множ.: ноката, ота́ца, новаца, пушака, Баљаца (с. Баљци), крушака, патака (отъ патак-селезень или патка—утка), смотака, ребара, добара, гусака, конаца, бранилаца (брани—оц или—лац), гусала, и т. д. И то-же правило распространяется и на иностранныя слова: факата, колапа (colpo), из Млетака (Млетци, Венеція), солада.

Слово *дан* употребл. двояко: род. ед. дана и дневи, и во множ. дана и днева; а есть и: «о несретном дневу Видовоме».

Крв въ твор. пад. *крви и крвљу:* ту се вране (вм. вран, гавран) месом накрапио и јупачком крви напоио; свом крвљу и крви.

Кромѣ *кам* и *камен*, употребл. въ несклоняемой формѣ *ками:* «и ја велим, да му ками дамо (ничего)»; «од турака јаде починише, вељи ками натраг их се врати». Поэтому иногда и камен не склоняется: «камен, да је здрава! (нисколько)»; оттуда—камено здравље (никакого). «Каменом се похвалили турци», значитъ, нечѣмъ было похвалиться. *Ками* въ родѣ нарѣч.: немножко, чуть; все равно какъ—*лијек*, *лијечак*—чуточку; *хич*—нисколько: ја не мам хич!

Въ родѣ этого слова есть еще *грум* и *грумен или грумин* — кусок, и уменьшит.: «дај ми грумчић цукра».

Со вставкой *т* въ косвенныхъ падежахъ, кромѣ обычныхъ: теле, јаре, јаје, унуче и др., есть и: дрвета, ужета, сирћета, исета, парчета; «пише ћато, чарета му нема (въ Босніи есть чаге, чагета — полоса бумаги, бандероль); «остаде ти крај дупета глава».

Вм. *кħи* или *шħи* въ им. пад. употребляется и *кħер*, *шħер*; также и *матер*.

Очень распространена вставка *ов* или *ев* при образованіи множ. ч.; но часто та и другая форма стоятъ рядомъ: «азур свати, азур је ђевојка; сви сватови на ноге скочише»; и «да турамо редом столе, у столове златне чаше, е те доħи сада свати, да испију редом чаше». «жута дуња међу листовима»; «од србова (вм. срба) пуче гроз' пушака»; попијело сјењева (сијена).

Зват. ед.: господару, цару; отъ *кнез* — *кнего* (въ Бѣлопавл.) вм. кнеже—въ смыслѣ свекра.

Винит. пад. м. различно: «на Рогама (село въ Пиперахъ) војску оправио; да Рогаме село разуримо».

Дат. и твор. на *ма* безъ вставочнаго *и:* теладма, прасадма, коњма, људма.

Есть остатки двойств. числа: «ја сам остала без *очију*; испаде ми из руку; имамо доста гостију; остао је без очију».

Переходъ гортанныхъ *г*, *к* и *х* въ небные *з*, *ц* и *с* чередуется; такъ: у великој бризи; на муци; у тој сврси и т. д. и рядомъ: ја сам био на муки; паша Ајки љубав учинио; по десној га руки обранио; доклен дође Омутиħ — паланки; «не ударај војсци најпрвојзи», и тамъ-же: «а кад војски насриједу било».

Названіе мѣстности между Никшичемъ и Гацкомъ *Дуга* въ предлож. пад. ед. вм. обычнаго у *Дуги* или у *Дузи* у мѣстныхъ жителей имѣетъ у *Дугој*, напоминая тѣмъ происхожденіе его отъ прилагательнаго.

Въ уменьшит. именахъ различныя окончанія: «*коњиц;* доклен ħете путак путовати и путиħ; кутак—уголокъ, и кутиħ». Часто употребляется такая форма: Рибничица (отъ Рибница — рѣка), Јагличиħи, Којичиħи, сестричиħ, ђеверичиħ, шавничиħ (отъ шавник — прутъ). Очень много именъ ласкательныхъ (тепање), какъ: брајо, брале, брацо (брат); сејо, секо, селе (сестра), побро и пошо (побратиме); мејо (међед), лија (лисица), попе (попе), кале (калуђере), Гале (Гавриле), Голе (Госпава), Мике (изъ Милка). Объ этомъ еще будемъ говорить при именахъ личныхъ.

Въ двойныхъ собственныхд именахъ склоняется только послѣднее: да удари Марковић-Лазару; и сокола Мићков-Милутина; и проз њега уби Бојовић-Радоја; с побратимом Ђурашковић-Јанком; сваком свату од свиле кошуљу, Милош-свату од злата јабуку; хајде с војском варош — Подгорици, од бијеле варош— Подгорице.

Несклоняемое *добо* и *доба* употребляется въ этихъ двухъ формахъ, но родъ иногда не соображается съ окончаніемъ: «у та добо» и «у то доба».

Есть слово, которое по окончанію должно бы быть несклоняемымъ, а между тѣмъ склоняется: *ле*, *род. леа*, *дат. леу*—ось, на которой вертится мельничный жерновъ.

На томъ-же основаніи въ литературѣ иностранныя слова съ окончаніемъ, несоотвѣтствующимъ для сербскаго склоненія, склоняются: Сижеа (sujet), Бордоа, Делкасеа, Гетеа и др.—

2. Мѣстоименіе.

Здѣсь мы приведемъ только примѣры употребленія особенныхъ формъ.

Такъ, *ве* употребл. вм. *вас:* «да *ве* ја жив оставити нећу»; «и *ве* кумим богом истинијем».

Родит. вм. дат. *мене* вм. *мени или ми* и њ*и*(*х*) *вм.* њ*има:* «Ти си мене извадио очи»; и утекоше, срамота њи била». Въ Подгорицѣ говорятъ: «менеми је мило; тебе-ти је мило».

Въ грам. Иванбега есть такое выраженіе: «да вьсѣм *тъмемъ* ѡблада».

Ни—нама: «и ками *ни* село опалише».

Иј вм. њ*их*, при томъ часто вм. именит. пад.: и појахаше два брата јунака, па *иј* ето низ Васојевиће»; па *иј* ето Скадру бијеломе»; или вм. дат.: «божу *иј* (њима) је помоћ натурио»; и вм. вин. жен.: «и Ајкуну младу поведоше, ста *иј* питат од Скадра везире».

У Васоевичей часто употребл. *и* и *хи* вм. *их* или *њих*, и также часто *ње*. Употребл. и въ ед. ч. вин. пад. вм. имен.: и на тебе је војска окренула, па ето *ју* на Штавањ — планину». Это впрочемъ больше относится къ управленію словъ; а здѣсь намъ было нужно, чтобы показать и форму.

Притяжательныя мѣстоим. склон. такъ: «са Мемедом, са сином *мојијем*»; при томъ встрѣчается особенная форма род. пад. мн. ч.: «у Сеници овце остадоше, што *мојија*, а што свијецкијах»; «од Ас'(ан х) ота и *свија* главара».

Отъ *њих*—производныя *њихни* и *њин:* «и на *њихне* 60 пандурах».

Употребл. што или *шта* и *ништа*; въ род. пад.: *чеса* и *ничеса;* а производ. *чесови*, *ничесови* и *нечесови*. *Нитко:* «код оваца нигђе *нитко* нема»; «*нетки* и три, *нетки* и четири (главе), *неки* носе зелене барјаке».

Отъ *сам:* «тешко је *саму*»; есть и: «на *самани* Јовањ-дан.»; *сам-самцит.*

Отъ *кога и чега* производ. *коговић* и *чеговић.*

Те въ смыслѣ *который и что:* «оне ствари, *те* си видио код мене»; «дај ми паре, те смо погодили». Впрочемъ въ народной поэзіи мнѣ это слово въ смыслѣ мѣстоименія не встрѣчалось.

Часто можно слышать: дај да платим *ту* кафу — которую только что выпилъ и вообще опредѣленную, извѣстную; донеси *ту* ракію — которую потребовалъ. Это въ родѣ болгарскаго члена *тъ*, *та*.

3. **Числительныя.**

Употребл. *два и оба:* «са крилима с *обадвије* банде»; «уфатише *обадвије* врата»; «сломио му ноге *обадвије*»; «*обије* сам пушке истурио; на *обије* ноге устануо»; «*двије* се чете подигнуле, *обадвије* од Васојевића». «Богдан и Вукајло, *обоје* му бјеше без пушака»; «у кофије међу очи двије.» Говорится: «Један од двају»

— остатокъ двойств. числа; но чаще гов. «један од двојице». Есть *обоју и трију.*

Нѣсколько примѣровъ, какимъ образомъ производится счетъ: «*десетину* браће укопаше»; «двадест хиљад, мање ниједнога; пет стотинах, мање ниједнога», «седамдесет и више четири; двадест и више четири»; «обидио само стотину градовах и *толико троје* паланака; једно двије неђеље». Спрашиваю я одного: «Имаш-ли брата?», и на утвердительный отвѣтъ продолжаю: «Јесу-ли старији или млађи?». На это онъ отвѣчаетъ: «Без једнога сви су старији». Часто употребл.: седмоpo, петоро, четворо, петнаестоpo, шеснаестоpo, седамнаестоpo, дваестоpo и т. д.

Отъ *други* есть такая форма: «бачајте земљу један за *друзијем*» (Краина).

4. Прилагательное.

Образованіе изъ существительнаго прибавкою только — *к*: «заљућке отворише овце; бјелићке овце; Вранићке њиве; никшићки град; озринићка Ластва; васојевићке овце; Левишке — стране (отъ Левишта), Једношко — поље (отъ Једноши — село); и даже послѣ гласной: «све продаше турске кесимаче и ага*чке* хаке и доводке».

Если въ окончаніи *з*, то переходитъ въ *ш:* «док дођоше пољу Репешкому» (отъ Репеза С. О. XVII, 43). Очень рѣдко дается окончаніе *ск:* «крајем *Кусидскијем* (отъ Кусида; тамъ-же 42); а въ другомъ мѣстѣ есть и *Кусицкијем.*

Если въ окончаніи существительнаго гласные, то передъ оконч. прилагат. — *ск* вставляется еще *н:* русински; с Голинскога — поља широкога (отъ Голија); попадаше сохе кириджинске; да обучем у рухо делинско, ка' што носе цареве делије».

Иногда сверхъ того вставляется еще и *ј:* русијњски; Одријњска — гора.

Надобно замѣтить, что тамъ, гдѣ въ русск. яз. прилагат. оканч. на — *ій*, въ сербскомъ хотя и пишется — *и;* но въ произ-

ношеніи часто слышится на концѣ еще какой-то неполный звукъ; поэтому встрѣчаемъ такую форму: «шиђар *вељиј* за мало дружине; бољиј».

Съ турецкимъ окончаніемъ на — *ли* прилагательное не склоняется: «и пружи њој срмајли-ибрика; па отвори срчајли-пенџера; па се сигра низ бојанли-кулу». Но если только нѣтъ на концѣ *и*, то склоняется: «по зенђилој Васовој нахији», такъ какъ отвѣчаетъ сербскому окончанію, какъ — *ћор:* «и ћорога коња роганова». Другія турецкія слова также не склоняются, какъ *бириндџи:* бириндџи кула; он је био бириндџи ловац; уфатио је бириндџи јегуљу т. е. нѣчто самое лучшее, самое большое.

Есть несклоняемое прилагат. *паћ* — чистый: «ту је чисто, *паћ;* она је чиста жена, паћ», Въ томъ-же родѣ — *цип-ципан* дан (цијели, весь). Дѣлаются иногда вставки, которыми усиливается или точнѣе опредѣляется качество, какъ: здрав-здравцит, пун-пунцат; или выражается только приближеніе къ тому качеству: «паде хоџа с коња ђогатаста»; боја зеленкаста, црвенкаста, љубичаста (отвѣч. рус. зеленоватый красноватый).

Прилагательное съ полнымъ окончаніемъ расширяется еще вставкою — *је:* «пољем широкијем; с невјернијем другом; добријех јунака; дебелијех шесдесет товарах».

Прилагательное именного склоненія склоняется по мѣстоименному или вм. краткаго употребляется полное окончаніе: «од крвава Спужа царевога; од јесена данка Митровога; до прољетна дана Ђурђевога; гоне турке до дно Граховога; но им ужди змија испријека, испријека преко Крновога; и јаше ми коња братиногa». Тоже и съ мѣстоименіемъ: «Његовога мила побратима».

Сравнит. степ. съ оконч. на — *ши:* «црном свилом (извезене) понајвише, да је мајци *црнше* срце»; подобно какъ: љепши, бјелши, живши, грубши, старши.

Усиленіе качества, но не до превосходной степени, производится прибавкою *по* и *при:* поголем, помлад и придалеко, пристар.

Превосходная степень образуется прибавкою — *нај* къ срав-

нительной: најбољи, најдаљи, најжешћи; а есть примѣръ, гдѣ этою прибавкою превосходная степень и не выражается: (ђевојке) најстарија, *најсредња* и најмлађа.

Нѣкоторое усиленіе степени выражается еще и такою формою: величак, дугачак; количак-ли је порастао!

Прилагательныя сравнит. степ. волиј, радиј и въ жен. р. волија, радија — употребляются въ смыслѣ глагола: волиј сам изгубити, него се на судђерати; радија сам умријети, него се за немила удати.

5. Глаголъ.

И въ этой области, какъ мы видѣли въ другихъ частяхъ рѣчи, черногорецъ очень легко создаетъ производныя слова, при чемъ всегда видна конкретность и образность; напр. *наножити*— се — собственно стать на ноги, подняться съ постели послѣ сна или сильной, продолжительной болѣзни, когда онъ лежалъ — *логом*; је-ли *поступио?* — тоже самое; если говорится о ребенкѣ, то началъ-ли ходить?; онъ није прословио — не проговорилъ ни слова; јеси ли се *крвавио?*—спрашиваютъ охотника т. е. убилъ-ли что нибудь: *укњижити* — записать въ книжку, занести въ протоколъ; *укоричити*—переплести книгу въ твердый переплетъ; једва нијесам *изуларио* — чуть не померъ: собственно это говорится о лошади, съ которой обыкновенно, когда издохнетъ, снимаютъ *улар* (недоуздокъ); *убарабарити* — раздѣлить что-либо такъ, чтобы было *барабар* — одинаково; въ мѣнѣ — ухо-нá-ухо; да заједно, побре, *свадбујемо*, да пијемо, да се веселимо; стари су нам вјеру уфатили; пасијаху и *спопредоваху* (отъ *според* — рядомъ жить, *поредници*); *заратити* пушку (ружье или пистолетъ) — вскинуть, приложиться и приготовить её къ выстрѣлу; а дать выстрѣлъ — *уждити*, *ватром заватрити*, *саставити* огањ; послѣднимъ выражается сообщеніе огня пороху; *теменати* (отъ *теме* — темя или чело) — бить челомъ потурецки.

Очень легко оставляются глаголы изъ совершенно чужихъ,

напр. турецкихъ или другихъ иностранныхъ словъ, напр. *ашати* — отрицать (*аша* тур. слово — не знаю); *лакрдијати* — говорить зря, болтать (отъ тур. *лакрдија*); *отурачити* — сѣсть (отъ тур. привѣтствія *отур* — сядь, чаще съ прибавленіемъ *бурда* или *бујрум*); *похасити-се* — выбиться изъ повиновенія (тур. *хаси* — неповинующійся власти, непризнающій ея, бунтовщикъ); *похаининити се*—быть слишкомъ самовольнымъ, распущеннымъ (*хаинин ђевојка* — бѣдовая дѣвушка); *прифорцати*, *сфорцати* (sforzare)—прижать, принудить, совладать, осилить; *пофермати* (fermare) — подтверждать; *расфрешкати-се* -- освѣжиться; *супрешавати* (sopressare) — гладить бѣлье; и т. д.

Производя глаголъ отъ другого слова, не стѣсняются сократить его окончаніе, напр. отъ поштен глаг. *опоштити*, отъ побратим — *побратити:* «те опошти и мене и себе; када смо се лани побратили»; кад се с Вуком братѝ црногорцем (Вас.); — именити вм. именовати (иногда иментовати): «па имени два Шабанагића».

Приставкою къ одному и тому-же глаголу дается весьма тонкое измѣненіе смысла: «Ела није Махмут обсилио, теке што је мало посилио» — не сдѣлался сильнымъ, но усиливался и дѣлалъ нѣкоторое насиліе; «ја сам вазда био бољи повиђет, но виђет» — я смотрю по наружности лучше, чѣмъ нахожусь въ сущности; кажусь здоровымъ, а въ себѣ ношу, можетъ быть, какую нибудь болѣзнь.

Вставкою между корнемъ и окончаніемъ *к* или *шк* придается особенный смыслъ: «код нас се чује и *зборка* приватно» — поговариваютъ, болтаютъ; также *варкати*, *гуркати*, *лешкати*, *ваљушкати* — се вм. варати, гурати, лежати, ваљати се. — Этимъ выражается неоднократное повтореніе дѣйствія или нѣкоторая продолжительность состоянія, въ которомъ находится предметъ.

Есть приставки и въ началѣ слова, которыми видоизмѣняется заключающееся въ немъ значеніе, напр. «е је наша војска *посустала;* коње *покрадују*; момци лако *поскакују*».

Часто среднему глаголу дается значеніе дѣйствительнаго и

въ такомъ смыслѣ ему придается дополненіе въ винит. пад. или возвратное мѣстоим. *се* «да су њему *погинули* (вм. погубили) стрица; ја бих га (камень) *легао* (положио) — положилъ бы, изъ стоячаго положенія привелъ-бы въ лежачее; «да напијеш (напојиш) три српске војводе; јеси-ли легла или заспавала (положила или успавала) дијете?; ајде да најиjемо (наранимо) нашу ђецу грожђа; испеше се, па *се прескочише;* стани се, не мој напријед; кренусе на пут»; и обратное: «он је заклао србе и бугаре између себе вм. того, чтобы сказать, он је довео да *се закољу.*»

Часто заступаютъ мѣсто одна другой соединительныя гласныя *ѣ* (въ юж. серб. је) и *е:* «ту су ноћцу преноћ*ели* црну; љуто су ме турци прекор*ели;* од укора жи*вје*ти не могу; свиколици јуриш учињ*ели* и од њега (села) нешто опаљ*ели*; узе свирају, те почне свир*ет;* полет*ила* два голуба бјела; хт*ио* или ст*ио*; кад то зах*тије* његова света воља. «Иногда на мѣсто ихъ является *а:* «и ја виђах чудо не виђено; ал' ђевојка по пазару хода, а за собом мог, ђогата вода; машати (и машити) — бросать; рањати или храњати: ја рањам твоје писмо — берегу.» Очень прочно держится въ повелит. накл. *и*, даже въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ въ другихъ нарѣчіяхъ употребл. *е:* «продајите крсте и кандила, а да би ме само избавили; те гађите Малесију љуту; покољимо Црном-Гором турке; бранимо се, не издајимо се; хајде, Зеко, воду обидимо; ајд' идимо на нашег душмана; не идимо Виру дубокоме, нит идимо лугу Наратскоме, но хајдемо»...

Въ нѣкоторыхъ случаяхъ *и* выпускается: «бјежте; јед'те, вранци, јед'те зеленци; скуп'те се сви наједно».

Замѣчено уже употребленіе въ 1-мъ л. наст. вр. *у* вм. *им.*, какъ виђу, вељу, трпљу, скапљу (вм. скапам—умираю) и др. Въ Барѣ говорятъ: иду, једу, чују вм. идем, једем, чујем.

Въ 3-мъ л. множ. ч. наст. вр. употребляется иногда *у* (ѹтъ) вм. *е* (ѧтъ): «чувај новце, да се не *изгубу*; они се *љубу*, *сједу*, *оту*, *вољу*; наређено је било, да га *објесу*». Это главнымъ образомъ въ Подгорицѣ; а есть отчасти въ Кучахъ и Васоевичахъ, напр. «неко *јаву* Колашину — граду, неко Плаву, а неко Гусињу».

У Миклошича (Сравнит. морфолог. слав. яз.) есть форма *заповиду*.

Вотъ примѣры вставки между корнемъ и окончаніемъ *де:* «да ми дадеш 70 другах; не даду ме; а кад бидеш на прву пољану, ту ћеш наћи 30 турака; кад бидемо близу двора мога; стадоше се браћа на вечеру; нешћедоше бјежат пред турцима; ођеде се и опреми дивно̏; стаде бесједити̏; свирни, па зађеди; ако имадем; имаду; знадем, знадеш, и т. д.» Сюда-же нужно отнести и формы отъ глагола *обисти:* «вриjеме да се обидемо око равна поља Лукавице»; и производная форма: *обидовати:* «jеси-л' обидовао ново вино? «jесил' обидовао циjелу Црну-Гору?» иначе: «jесил' обишао».

Есть и противное т. е. что *д* выпускается, именно въ глаголахъ: jа грем, ти греш, он гре (особ. въ Кучахъ); а потомъ возстановляется: они греду; и отъ глагола гледати: гле, поглаj (погледаj); но ђе глеше и ошт се виђаше (Цеклинъ).

Иногда послѣ *д* приставляется еще *н:* «тек ми дадни 30 jунака; биднем, дадием, хћеднем.»

Въ глаголахъ, оканчивающихся на *ну*, выбрасываются *п* и *т:* «кинуло jе (млиjеко) три пута и доста-закипjело; каните и овђе мало земље (прибросьте, прибавьте); jа колико пушим дуван, али никад не прогуња̂м (прогутнути); свинуше (свитнуше) главе, као да су живе» (когда ихъ обмыли).»

Если тому окончанію предшествуетъ *г*, то и *н* выбрасывается: «саже му се (отъ — сагнути се), риjеч не учини»; или образуется краткая форма, какъ *врћи* изъ *вргнути:* врћу тебе, мио сестричићу, за валиjу из Уруменлиjе; и врћу га у Кључ капетаном; врћи на одкупе; врже руком за плеће jуначке; врзи мрвице шећера у ћикару; jа сам вргла кравама сламе; и врга их у тамницу мрачну; алабанда, заврла се кавга; заврже намарицу на рамена; на куле вргоше пандуре». Точно такъ: «дићи, стићи, налећи, моћи или съ *к:* таћи, маћи, утећи (такнути и т. д.).»

Усиленіемъ коренного гласнаго *о* въ *а* совершается переходъ отъ средняго значенія къ дѣйствительному, напр. *гарити* изъ

горјети: «Гарила га лака наусница, а љепши је од сваке ђевојке».

Употребляется *плије* вм. *плива* или *плова*, — *и сније* вм. *снијева*, *цулити* (подгор.) *вм. цјеливати*; *и* коњ *натовљен* отъ *товити*, а есть и *тити:* «Куд свој бије, туда *тије*; куд туђ' бије, туда гније»; и наоборотъ, *ровити* вм. рити, рије; оттуда и *ровила*—мѣсто, гдѣ зимой разрываютъ снѣгъ до земли, чтобы по ней насыпать соли для овецъ.

Глаголъ *ити* въ спряженіи принимаетъ вставки или наоборотъ подвергается сокращеніямъ: не смије *изисти́* (Вас.); оће исти́ на састанак (Морача); Батрић ојде у Васојевиће; ја ојдох; ан ојде, узме седам-осам другах; и с ђевојком ојде код хајдука; ђе ојдеш ти? кад одемо Плаву и Гусињу; надају се, дојте (доћиће) Ђулагићи; брзо трче, више се доше; на Иногор мало поље доше у Горње — Кокоте; сви пет поше к владици Данилу; како доше, удрише на турке; мајде (ма ојде?), стриче, лако с' не враћимо; озива се Карацићу Шујо: «Мајде, Ченгић Смаил-ага, нећу!». Другія сокращенія мы указали въ фонетикѣ.

Въ одной герцеговинской пѣснѣ встрѣчаемъ такую странную форму: «Ја се за ним *бацаше* јабуком, а он на мње не шће ни каменом». Не знакъ-ли это потери яснаго сознанія древнихъ формъ? Изъ сложной формы прошедшаго въ обыденномъ говорѣ и въ пѣснѣ часто остается, какъ и въ русскомъ яз., только причастіе. Для примѣра приведемъ одну пѣсенку—*Клетва од љубави.*

На долу му полегла пшеница,
А по кући све мушка ђечица,
У бријегу шестоpедац јечам;
А пчеле му небо премрежиле;
Вране-козе крше прекрилиле;
Овце му се три-пут хиљадиле;
А краве му катун проглушале,
А волови планину букали,
А планинке коло заметале (Вас.).

«Србско Оглед.» полно тѣхъ же примѣровъ. Это впрочемъ дѣлается въ видѣ злоупотребленія и главнымъ образомъ въ 3-мъ л. множ. ч.; вообще же формы глагола сохраняются во всемъ ихъ разнообразіи.

«Бих, бjех, беах; хотиjаше и оћаше; не знам, што би ми зима; баш беjаше ми зима; условно: би-ли пошао? — ja бих; ми образа не бисмо имали; она бjеше умрла (умерла-бы); коjи бjеше у боj погинули; заjмили су три стотин' оваца, боље бjеху, но шест боговиjех; уз чибук се збора зађедоше; не виђех га за годину дана; ja бjежиjах; од образа пушку жежиjаше».

Форма *ручахмо* (Дробњаки) употребляется иногда вм. ручасмо; ми *шћахмо* се оприjателит (Катун. н.).

Въ формѣ прошедшаго заключается смыслъ будущаго: «Бjежи, Петре, главе не униo! jер ти турци посjекоше главу! Оj, чардаче, огњем изгорио! Беж', Сћепане, зло ти jутро било, пипери те jутрос посjекоше». Есть и обратное: «и тада буду турци побjеђени».

Будущее условное: «ja знам, што ћу чинити, ако не даше ми; да извади очи онаj, коjи бидне погодио; кад буде он кренуо; ако будеш имао памети; сви коjи су се приjавили буду; ако узбудеш добро учио, биће за тебе добро; оћеш-ли у велики суд? — Ja оћу, ако ме зваше; ако сjутра имам пара, отишћу на Риjеку (у пазар); учињећу, ако могу будем» и — «ако нам рекоше».

Вообще для образованія простого будущаго служитъ гл. *хћети* слитно или отдѣльно, и есть такая форма: «он неће тет» — не захочетъ.

Употребленіе причастія наст. вр: «њемушти jезик; имате-ли што летуште? (птица); идушти-нападушти, сjедушти-одпадушти» — кто дѣйствуетъ, тотъ пріобрѣтаетъ; а сидячій теряетъ. Изъ причастія образуется имя существительное: «погоди усред *гледећега*» (Дробњ.)—зеница, зрачекъ.

Дѣепричастіе употребляется довольно часто, и иногда бываетъ особенное сочтаніе: «играjући хате четвертаке; шенлук чинећ и весеље драго; нисам могао доћ', будући имао сам посла;

«тешко каши, туђе млијеко чекајући»; «тешко је мени, јаране, лов ловећи, с турцима дијељећи»; или въ пѣснѣ:

И њему су поломјене гране,
Вјешајући турци џефердане.

Ктећи или нектећи, радећи или нерадећи — намѣренно или ненамѣренно.

Употребляется часто и дѣеприч. прошед. вр. Неопредѣл. накл. обыкновенно съ *и* на концѣ, а бываетъ и безъ него: «дође убит пашу под шатором; ја отидо уводит шаторе; ја ћу купит силовиту војску». При чемъ *т* выговаривается такъ, какъ будто на концѣ есть *ь* и потому часто пишется съ апострофомъ на концѣ; но иногда выговаривается совершенно твердо и отрывисто: «ја ћу тебе бит». Нѣтъ-ли въ этомъ указанія на утраченное supinum?

---

6. Нарѣчіе.

Самое обычное образованіе нарѣчій изъ прилагательныхъ и другихъ словъ съ окончаніемъ на *о* или *е*: лако и ласно; малечко; зорно; ноћно; спрешно руке на оружје ставља; договорно књиге направише — съ договора (ми смо договорни — согласны между собою; есть и *с договора*); бјелодано (среди бѣлаго дня, передъ всѣми, явно), да се обидемо, да видимо, ко је за јунаштво; пјешке, пјешице (есть и *пјешки*); натрашке; да идемо странпутице; већ се бију пушкам' врзимице; летимице, хотимице; побаучки (на четвереньках); — они су вазда нам чинили *добре* (вм. добро). Изъ творит. пад. именъ: зором ћемо ударит' на турке; нека спрешом к мене дође; малом (за мало) није погинуо.

Съ предлогами: «освануше *насред* од Рудинах; *посриједа* и *посриједи* пушке дофатише; натраг; мене страга допануше гласи; е Никшићи вјеру прометнуше; одприђе, одвајкада; тамо се може поћ *обданице*» — за одинъ день туда и обратно; ми ћемо пушит'

гредом»—пóходя на дорогѣ; па се једном *зá-се* абратио и угледа Чевкез-Асанагу; тоже и *нá-се*—назадъ: и ровчани на-се побјегоше; *пó-се* и *нáпосе* — отдѣльно.»

Сложное съ мѣстоим. *сей*, не существующимъ въ серб яз., въ сокращ. формѣ съ предлог. или безъ предл.:» јутрос, ноћас, вечарас; љетос»;

«Мичи ми се јутрос из овацах!
Дојутрос су твоје овце биле,
А појутрос моје, ако бог да!»

Иногда это слово означаетъ вообще новѣйшее время: «јутрос Аустрија не вјерује србину».

Поседоба (-по ова доба—до сего времени. Время, измѣряемое частями года, кромѣ обычныхъ, выражается еще слѣдующими словами: лани (и ланих) въ прошломъ году; *преко* — или *ономлани*—въ третьемъ году; *тяун* — или *таун-лани* — въ четвертомъ г. и *таунономлани*; тоже самое и относительно дней: ономад, ономадне, прекјучер; (и оновече) — третьяго дня; *таундан* и *таунвечер*—четвертаго дня и *зајучер* (Пива); *шалапаундан* —пятаго дня. Въ катун. нах. вм. *лани и преколани* гов. *прошле* и *предпрошле* године; а за будущій годъ—*до године.*

Тајмах, *тајман*, *тама и таман* — тогда; отличное однако отъ *таман*, (турецк. слово?), которое означаетъ какъ разъ, именно такъ: «таман си погодио; таман тако».

Након или *наком* тога—послѣ: *наком* десет година—по прошествіи 10 лѣтъ. *Тере* — тогда, и: «тере своју слугу дозиваше; то све било, дак огрија сунце, тер' освану Рождество Христово, пак се браћа натраг повратила».

Пак — потом; оттуда вѣроятно и *па*, иногда вопросительно. Если кто-нибудь разсказываетъ и остановится, то слушающій возражаетъ: *па?* т. е. что далѣе, потомъ?

Веħ — уже и еще, больше: «ја сам веħ свршио моје; ималп којега или што веħ?»—еще, кромѣ уже имѣющагося. *Једанак*—

тотчасъ: «једанак је книгу направно, *изненада*, *изнебуха* — неожиданно; опако-противно: «он ради опако»; и *наопако* — наоборотъ и дурно, скверно: «како живиш?—Наопако»—значитъ дѣла идутъ дурно (*опаки* коњ и човјек; *опачац* крап, у котораго чешуя приподнята обратно, къ головѣ; *изопачити* — попортить, перевернуть дѣло.

Коле: немам коле — мнѣ некогда; је-ли теби коле? оттуда-«доколен поп козе чува» (досужій).

Он је *здраво* слаб; *сила* му се лијеп учинио; ја сам био *крај* њега; дошао сам искрај њега (оттуда глаголъ—*искрајнитисе*—держаться въ сторонѣ, удалиться).

Подобно *крај* и другія существительныя употребляются, какъ нарѣчія: *врх*, *низ:* ја узимам паре *врх* куће (подъ залогъ); *низ* брдо.

Въ этомъ случаѣ нарѣчіе мѣшается съ предлогомъ, и предлогъ *до* употребляется иногда, какъ нарѣчіе, напр. «препали се *до*- три побратима; полако-те, до два побратима!» Иногда вм. *посље* говорится *потље* и *потла*, откуда и прилагательныя: «у *потлашњи* бој»; а иногда это слово имѣетъ смыслъ *кромѣ*:

У турака не има оружја,
Потље дуге бритке о појасу
И у руке сохе дрвенице.—

Много нарѣчій есть турецкихъ: *бош* и *джабе*—даромъ, безъ денегъ напр. играть въ карты, пить-ѣсть, оказать услугу кому; *салт* — только: «Салт не шета змија ластавицу (имя коня), сама јој се по авлији шета»; *бол* — много, сильно: «ја ћу тебе бол уклети»; *максуз* (Вас.) и *кастен* (катун. н,) — нарочно: «ја бих тамо максуз или кастен отишао»; *асли* — дѣйствительно: «он је асли поболео муто»; *асли* — турчин — настоящій, прирожденый; *гајрет!* — весело, живо: этимъ крикомъ ободряютъ рабочихъ, а также и какое нибудь общество побуждаютъ веселиться; оттуда глаг. *угајретити* — развеселиться.

7. Предлогъ.

Предлоговъ, которые-бы не употреблялись вообще въ сербскомъ языкѣ, въ черногорскомъ нарѣчіи не имѣется. Есть, можетъ быть, только болѣе или менѣе рѣдкіе, какъ: *сеп* (*сеф* и *севеп*) мене (порад мене)—ради, для меня (причина); *код* (въ древ. *кон*): ја сам дошао код тебе; погинуо је код Везирова моста.

Удвоеніе предлоговъ: «И дијете бановац Секуле и *са шњиме* сва њемачка војска; *до на* кулу попа од Лопижа; *до наврх* скала». *С и су*: «ја немам су чим, да живим, су његових 70 другах».

Слово *пут* употребл. въ видѣ предлога на вопросъ *куда*: «идете-ли ви *пут* Бара? ајдемо *пут* горње стране». Все равно какъ на вопросъ *гдѣ* отвѣч. слово *крај*; а на вопр. *откуда* — *искрај:* (примѣры приведены выше между нарѣчіями).

8. Союзъ.

Јер, *јера и јере* (ибо, потому что, такъ какъ) хотя и употребляются, но не такъ часто:

Ако харач и ђевојке дамо,
Ја у Црну стојат нећу Гору,
Јер слободе имати нећемо.

Ја говорим, камн да му дамо!
Јер сам волиј изгубити главу,
Нег' срамотно вијек вјековати.

И одоли свакојако њима,
Јер правицу сам Бог подпомаже.

Особенно часто употребляется *е* въ смыслѣ — что и потому что: «позна Пеја. *е* се насрдио; хабер даше у племе Пјешивце, *е* им турци плијенише овце; не мој санак у војску казати, *е* ћеш војску препанути; него ево за турке несрећа, *е* утече Мандушићу Вуче».

Вмѣсто обычнаго у сербовъ *зашто*, *пошто* въ Черногоріи чаще употребляется *зачем* въ томъ-же смыслѣ, какъ и въ русскомъ.

Употребленіе союзовъ—*веħ* (но), *но* (но и чѣмъ), *а* (а), *него* (но и нежели), *али*, *ма и ема* (но), *те* (и) лучше всего можно видѣть изъ примѣровъ, взятыхъ изъ народной поэзіи, напр. изъ «Српск. Оглед.»:

Једном га (џефердара) је Гашо опалио,
Рушевиħа Рама погодио;
Веħ му не знам гласа, ни аваза,
Ни од Гаша, што се учинило;
Но сам чула пушку џефердара.

Веħ се на њу Марко не обрну,
Но одаше трагом за овцама.

Ал' то зачу Вујадинов Гашо,
Он је на кам јунак искочио;
Али Сефер Марку говораше.

«Ја ти ншита казат не умијем,
Него синоħ, кад им ударисмо»....
Јошт хоħаше Сефер кажевати,
Но се Гашо намјерио близу,
Па опали сјајна џефердара
И погоди Сефера-пипера;
А пипери тада ударише,
Сваки пушком изгубио свога,
А у оне ноже повадише.

Сви рекоше; «Да му харач дамо!».
Ма имају непогодна друга.

«Ја му нигда ништа дати нећу!
Но сам волиј јунак погинути,
Него Никцу харач оправити;
Већ тако ми вјере, у коју сам!
Оћу скупит војску од Никшића.

Боље ми је ноћас погинути,
Но срамотно вијек вјековати.
Мисли Никац, да нијесу турци,
Него да су од планине вуци.
Тадер турци њему ударише
И бијеле овце опколише;
Ема Јакшар трчи на плужину.

Ноћу сведе у Изворе војску,
Те никчеве опколио овце.

Па уљезе Никац у плужину,
Те ми леже мало на гуњину.

Брани своје ојађеле овце,
А кликује браће црногорце,
Ал' га нико чути не могаше.

Три убио, *а* два обранио,
Ма фишека њему не стануло,
Те му турци овце одјавише.

Оли пли *али* вм. *или:* Да му не би која (ђевојку) потајили, *Ол'* за љепшу ружну подметнули.

Али ћемо ударит на Лијешће?
Оли ћемо ударит на Меоца?

Ако — если; но значитъ также и пусть: *ако-ако! теpако!*

Тешто-тешто! — да-да, ладно, ну-ну. *Барем* и *макар* — по крайней мѣрѣ и хотя-бы: «Дај мени барем моје; удариħу, макар главе не изнио».

---

9. Междометія.

Утвердительное *е* (да): если вы говорите кому-нибудь и тотъ желаетъ выразить согласіе, то все время приговариваетъ «*Е!*» и еще съ протяжкою — «Ее!» или «Еја!» Оно вполнѣ отвѣчаетъ малороссійскому *эге!* и не одно-ли и то-же съ церковно-славянскимъ *ей-ей?* Васоевичи говорятъ еще: «А-да-но!» — ну да, конечно.

Горе и сожалѣніе обыкновенно выражаются криками: *куку*, *леле!*, откуда произошли и глаголы *кукати* и *лелекати;* а есть и другія:

Аох њему, до Бога милога!

Авах, пашо, ранах допануо!

Авај, царе, рана допануо!

У то дође војвода Илија,
Удари се руком низ кољено:
Ајме њему до Бога једнога!
Ђе се данас кучи ископаше.

Ево — вотъ: ево ме, ево нас! Есть еще *ну* и *нуто:* Нуто нама ненаднога врага!

Ела и *ела-те* — выражаетъ согласіе, одобреніе: «Оħу-ли поħ' дома?» — Ела, ела! или: Ела-те! (отъ греч. ἐλαδὸ?).

Воззваніе: «*Хај*, помогај, пашо господаре! А, помагај, драги господаре!».

Негодованіе и презрѣніе: «*Пи*, зла среħо, оба побратима!» три ħе казат' ко доваца Вука, а овце ни турци одјавише! То је

ваша брука и срамота! — Окрикъ *бре*, кажется, взятъ отъ турокъ: «Стани, бре!». Въ томъ же почти смыслѣ и *море* — пренебрежительное отношеніе къ тому, къ кому обращаются.

Деде и дедер — ну: «*Дедер,* кажи ми» то и то, говоритъ учителе ученику.

Подраженіе смѣху *ких-ких!*—наше ха-ха!

Есть цѣлыя слова, которыя вставляются въ середину рѣчи, не имѣя съ нею никакой внѣшней связи. Такъ, слово *аман*, какъ мольба о пощадѣ; *аманати* — заклинаніе. Но есть такія слова, смыслъ которыхъ непередаваемъ и почти неуловимъ, какъ: *вала:* «Е, *вала*, нећу! е, вала, оћеш!» въ смыслѣ бо́льшаго подтвержденія глагола; *занаго* (въ Катун. нах.) и *бели* (у васоев). «ја *занаго* би пошао, да имам су чим! ја, *бели*, нећу с тобом! а, *бели*, оћеш!» тоже и *безбели* и *белћи*: «белћи, се он је отишао тамо»— по всѣмъ вѣроятіямъ, безъ сомнѣнія.

Дробнаки крѣпкую ругань завершаютъ словами: «Да́-били ти».

Про́пљу, *про́пио* — приблизительно, какъ будто: «*Пропљу,* тако је! тај исти».

Пајдос! — кричатъ рабочимъ на отдыхъ; *мели-мели!* — приговариваютъ, когда нѣсколько человѣкъ двигаютъ большой камень такъ, чтобы онъ обращался, какъ будто, вокругъ своей оси.

---

10. Частицы придающіяся въ концѣ словъ.

Ер: «Једа би се туђ*ер* одбранили; све остале туђ*ер* изгубише; како тад*ер*, тако и досад*ер*; свеђ*ер*».

Ка, *ке и ак*: «мене-ка, тебе-ка; не жали нас-ке; и за нас-ке знаде; садека, садачке, ондаречеке; кудијенак».

Зи, иногда склоняемое: «а клети-зи прискочише турци; док је моје на рамену главе, да твојојзи ништа бити неће; каж'те мени за вјери турској-зи; па уљезе у турској-зи лађи; другу

(војску) шиње на Орјој-зи луци; који-зи су наши пријатељи»; овезијех, онезијех.

Но: «Како-но или које-но смо жуђели одавно; који-но су, одвазда јунаци; које-но је у кавезу расло».

Те: «на ноге-те мои соколови! погибоше-те два момка; с богом-те! полако-те! нека-те!» (оставь).

IV.

Сочетаніе словъ.

Въ этомъ отдѣлѣ мы отмѣчаемъ согласованіе словъ (сказуемаго съ подлежащимъ, опредѣленія съ опредѣляемымъ) и управленіе глаголовъ и предлоговъ, требующихъ послѣ себя извѣстныхъ падежей. За этимъ слѣдуютъ особенные обороты рѣчи, въ которые входятъ: эпитеты, употребленіе отрицанія, порядокъ словъ въ предложеніи, иносказательныя и образныя выраженія, особенныя выраженія для означенія времени, ѣды и питья, кличка животныхъ, относительно войны; различныя выраженія по мѣстности и наконецъ скороговорки. Мы не можемъ все это распредѣлить строго по рубрикамъ, такъ какъ не для всякой рубрики можемъ дать достаточное количество примѣровъ; но въ общемъ постараемся, по возможности, дать больше матеріала вообще для фразеологіи.

1. Согласованіе и управленіе словъ.

Собирательныя имена сущ. сочиняются со множ. числомъ:

У авлију *друштво* уводио,
Па оваке *њима* бесједно.

Дивно *момчад' слушају* главаре.

Ни њега не *куде дружина.*
Сва *дружина* ником *поникнули.*
Да се *жене момчад'* млада.
Момчад' млада боја *започеше.*
Но га *момчад'* млада *маме.*

Сказуемое не согласуется съ форменнымъ подлежащимъ: «Е ја имам девет брата.... *сваки* добра коња *јашу*, *сваки* остру сабљу *пашу*».

При двухъ подлежащихъ сказуемое ставится въ единственномъ числѣ — иногда при первомъ, а иногда при второмъ и согласуется съ женскимъ именемъ: «Но намјера и Бог нанијела; ал' при њему бог и срећа била».

Числительное пересиливаетъ въ управленіи глаголъ: «мене, браћо, очи извадише, и *мојијем* осам *младих снахах*, мојим снахам и мојим јетрвам».

Есть прилагательное *многи*, которое сочиняется съ единственнымъ числомъ: «многи од нашијех побјегао је; многи турски огањ угледао» (С. О. XVII, 129) вм. «многе огњеве или много огњева».

Нарѣчіе *мало* сочиняется съ существительными, означающими предметы недѣлимые, говорится напр. «да би *мало цркве* саградили»; «ми грађимо мало куће» подобно тому какъ: мало љеба, мало кафе и т. п.

Мѣстоименіе или числительное ставятся въ среднемъ родѣ ед. числа, хотя бы ихъ существительныя были множ. ч. и другого рода: «су *његово* четрдесет *другах; једно* бјеше *Никац* од Ровинах, *друго* с Чева *Раде Балетићу*; то *зачуло* шесдесет пандурах; зацмиљеше три ваљатна сужња — *једно Лијеш*, пиперска војвода, *друга* бјеше Васојевић *Васо*, *треће Вуксан* од Булатовићах; не носи, момче, дарове, до *једно златно кошуљу* и *друго свилен' мараму*; тад скочише *двоје ђеце лудо*; срете ага Никца побратима и *његово четрдесет другах*. *Смѣшеніе винит. пад. съ предложнымъ:* «ја сам био на Ријеку, на Данилов-град, на

Цетиње; он је био код нас на харач; па уљези у турској-зи лађи; и ја ћу је (ђевојку) тебе поклонити *за Мехмедом*, за сином твојијем; ајде пођи *у Новом Пазару;* одмах скочи Бојовић Милошу *на прозору* од бијеле куле; ђе-ли ћемо, стрико, на конаку?; па изиди Крујн *на бедему*; што ме даде за самцом јунаком; но ме мајка *за недрагом* дала, за педрагом и за немилијем; док дођоше у Новом—Пазару; да изиде Јанку на мејдану; кренуо је Рисну на пазару; оправи га *у Стамболу-граду*; прије Ђуро у Медуну дође; даћи Лазу *у помоћи* нећу; бјела вила град градила ни *на небо*, ни на земљу» и т. д.

Здѣсь смѣшеніе не отъ того, что бы сгладилась грамматическая форма, но отъ потери чутья къ управленію, къ требованью глагола или предлога той или другой формы; а такимъ образомъ со временемъ должна произойти потеря чутья и къ формѣ, какъ то произошло уже въ болгарскомъ языкѣ.

Въ связи съ этимъ общимъ правиломъ находится и не отвѣчающее обычному употребленію сочетаніе съ извѣстными падежами предлоговъ, какъ: *под шатору* цара од Стамбола; *испод њему* кумбурлије вре; су стотину и педесет другах; су два друга; узети што су два прста; оде јунак *низ тој води* хладној; рањена га турци унесоше *у бијела Оногошта* града.

Предлогъ *од* часто употребляется вмѣсто *из* и соединенный съ существительнымъ служитъ вм. имени прилагательнаго: «Никац од Ровина, капетан од Никшића, везир од Босне, Јово од Ђурашковића».

Предлогъ *по* сочиняется съ творит. пад. «Има-ли бољести по вама?» и съ предлож: «Но ми чине зулум по крајинах; изван војске, што је оставио по границах на четири стране».

Несоотвѣтственный смыслъ придается предлогамъ *из* и *на:* «узми паре *из оџже*; донеси ми вина *из Јована*; он је то добио из мене; доктор иде *на бољесника* сваки дан; ја сам био *на рањеника;* ајде *на њега* (код њега), кад је тебе драго». Также и *у:* ајдемо у Акса; ја сад сам из њега; зима—у руке или у ноге; ити у дрва; трговати у браве, у стоку.

Есть особенности и въ управленіи глаголовъ: «док јунаке забољеше руке (вин. вм. дат.); заболио је њу зуб; у које су стотину пандурах (вин. вм. им.); а мене ће *муках* (род. вм. твор.) намучити».

Вин. пад. неодушев. предметовъ ставится въ формѣ родит. пад., вслѣдствіе того что этимъ предметамъ дается смыслъ одушевленныхъ: «до корах му ножа загонио; а да може ножа извадити; да он пали топа хаберника; он припаса мача зеленога». Иногда просто родит. вм. — вин: «сана толковати; испоручите тога овса».

Есть и обратное: «донеси ми који скобаљ (рыба) вм. скобаља.

Употребленіе падежей безъ предлога: «ја се не бојим мени; турићу те првога војводу, имам тебе најбољег пријатеља». Во всѣхъ случаяхъ избѣгнутъ предлогъ *за*.

Очень распространено употребленіе родит. пад. безъ предлога для описанія наружности субъекта или положенія, въ какомъ онъ находится: «крупног стаса, дугачког образа, црне или плаве косе' и т. д.; или: «па их воде руках везанијех, што је друго хала украј њега широкијех прсах и раменах» и т. д.

Въ родит. же падежѣ выражается удивленіе, иногда соединенное съ пренебреженіемъ: «Чудне ми штете, што нисам био тамо! лијепе-ли ђевојке! љепе цркве, дивнијех светаца!» и т. д.

Часто рпотребляется дательный падежъ вм. падежа съ предлогомъ: «Вруји води на обали равној; утекоше лугу и шевару; отиде граду Никшићкоме; отиште се граду низ чаршију».

Творит. пад. употребляется, какъ нарѣчіе, что мы отчасти видѣли выше: «до нашега богом (вм. полнаго — *по богу*) побратима; са својијем богом побратимом; турци бјеже главом без обзира; од Спужа су војску опазили, турску војску Намик — паше главом; он је учинио то собом» — самъ собою, безъ участія кого-либо.

Кромѣ сочиненія словъ формальнаго, выражаемаго грамматическими формами, оно бываетъ еще по смыслу, прп чемъ случается, что смыслъ, заключающійся въ опредѣлительномъ словѣ,

не относится прямо къ опредѣляемому, заключая въ себѣ цѣлое сокращенное предложеніе, напр.

«Дозиваше *камене* мајсторе»—каменьщиковъ, которые производятъ каменныя работы; «да се клети црногорци фале један другом у *пјане* механе; и ми да смо *главни* пријатељи — који су углавили (заключили между собою) пријатељство; укопа га у земљу *покајну* — у којој су њега покајали (оплакали по извѣстному обряду); ала море *неглeдна* јунака — каквога још нијесу гледали.

2. Рѣчь украшенная.

а) Нѣкоторыя имена собственныя или нарицательныя имѣютъ постоянные эпитеты, какъ: у слободној Црној — Гори и всегда слабодни црногорци, или од крваве српске Горе Црне; крвава крајина; у камене Цуце; Србија—равна, Босна каловита; на обале Зете валовите (въ Бѣлопавл.); кад широка Брда похараше (противуположность тѣсной Катун. нахіи); у Дробњаке на широке луке и од Дробњака, од племена јака; море сиње или слано; кам сињи; бијела влаиња; зелен плам (сильный вѣтеръ изъ пещеры), зелен и пламен мач, шаровите или танке пушке; сура кабаница и бедевија; китна црногорка (нарядная) и китњаста бесједа; пушка здрава или бо̂на; давњи човјек; дајем тебе вјеру неварану; сабљу непасану, коња нејахана, град невардан; убитна киша — очень сильная, которая сильно сбиваетъ землю и забиваетъ посѣвы; љут камеп и љуто гвожђе — очень твердые.

Нѣкоторыя прилагательныя, кромѣ своего обычнаго значенія, пріобрѣтаютъ особенный смыслъ въ фразѣ.

Слово *пусти* значитъ то-же, что и порусски: «пусто мјесто, пустиња и пустињак»; но въ то-же время можетъ означать нѣчто безграничное, великое, непонятное для человѣка: «пусти црногорац! пусто море! да се пу̂сту Богу намолимо»!

Јадан отъ сущ. *јад* — печаль, горе, часто употребляется въ смыслѣ ласкательномъ или для выраженія участія: «куд ћеш,

јадан? једи, јадан! сједи јадан! што сам била јадна на муци! о мој, јадо!» Это въ родѣ нашего *бóльзный.*

Слово *чарни* новые поэты употребляютъ въ смыслѣ *чаробни*— очаровательный и въ томъ-же значеніи принимаютъ его и въ народныхъ произведеніяхъ; напр. чарне очи, чарна гора; но не можетъ подлежать сомнѣнію, что оно употребляется и въ смыслѣ — *црн*, *црни*; напр.

Ал' планину турци притиснули,
Све барјаци ка' мрки облаци,
Бојна копља, како *гора чарна* (С. О. LII, 263—265).

б) Любятъ прибѣгать къ тавтологіи, чѣмъ какъ-бы придается рѣчи больше выразительности: у Љутезу љту; ватром заватрити; сва дружина ником поникоше; кад населих село на крајину; али рано рани Шалетићу; Мркоје је јунак за јунаштво; по избору бирана јунака; од преподне до мрклога мрака; робе робље, а сијеку главе; вијек вјековати; сви су турци муком замукнули; бојак бију, а крв прољевају; мајка мене пасом опасала; оградише града према града; ту му турчин турски селам даје; кнежева кнегињо, од Чева чевљане; ни грђевић, ни грђи од бега.

Два пребјега гором пребјегоше:
Пребјег момче и пребјег ђевојче;
У пребјег се разболи ђевојка.

Иногда ставятся два слова совершенно одного смысла: он извади ножа—јатагана; па му пише лист — књигу бијелу; крал доведе попа — свештеника; па завиче грлом и авазом».

в) Отрицанье противъ обычнаго можетъ и не повторяться: (Никацъ обѣщаетъ) да ће убит пашу под шатором, макар *један* (ниједан) не унио главе; "и један остануо није `вм. су погинули; Ал' за фајду, драги побратиме! јере турци бјеху измакнули и у Спуж се тврди затворили». Здѣсь *за фајду* значитъ *није фајде.*

г) Что касается порядка и размѣщенія словъ, особенно въ поэзіи, то въ сербскомъ языкѣ вообще большая свобода, и часто это обусловливается размѣромъ стиха, наблюдающимся до нѣкоторой степени и въ прозаической рѣчи. Тѣмъ не менѣе въ нѣкоторыхъ случаяхъ наблюдается извѣстный порядокъ, если не законъ.

Такъ мѣстоим. *се* употребляется въ возвратномъ глаголѣ отдѣльно и въ большей части случаевъ ставится передъ глаголомъ и иногда далеко отъ него: ја се не бојим никога; он се је заљубио; отолен се они подигоше; ту се с четом најавио Туро; он на вјеру оће се уздати; кад се Јашо пушке дофатио; мала се је чета подигнула».

Въ собственныхъ именахъ лицъ прежде ставится прозвище или отчество:

Николићу Марко, Бабић Јакшар, Вујадинов Гашо, Мирковић Ћетко, Петровић Драго; од Стругара Николић Иване. Званіе ставится послѣ: од Ђегуша Петровић сердаре, Јеси л' дома Вуче барјактаре, на Цетиње Петровић Владици, Хамза — капетан.

Ставится также прилагательное и вообще опредѣленіе послѣ своего опредѣляемаго: међу Гором Црном, Виру Црмничкоме, Лугу Наратскоме, Копље, висока планина; на Ђегуше, селу малехноме, Чево, крвава краино.

Употребляется, конечно, и иначе; но мы отмѣчаемъ то, что встрѣчается въ большинствѣ случаевъ.

Въ отвѣтахъ на вопросы на какое-бы вы слово ни ставили удареніе, вамъ отвѣтятъ глаголомъ, заключающимся въ томъ вопросѣ, хотя-бы въ немъ и не состояла вся сила.

Спрашиваю: зовеш се ли Саво? и дѣлаю удареніе на Саво; а мнѣ отвѣчаютъ: Зовем се. — Треба-ли *подједнако?* — треба. — Спавате-ли *под шатором?* — спавамо. — Идете-ли ви у школу *на 8 ура?* — идемо. — Узимате-ли на *вересију?* — узимамо. Јесу-ли *здрави* тамо твоји? — они бјеху. А иногда напротивъ, глаголъ пропускается: Што си куповао? — спрашиваете; а вамъ отвѣчаетъ: та сам цукра.

3. Спеціальныя выраженія въ различныхъ случаяхъ.

Какъ нѣкоторыя имена существительныя имѣютъ свои постоянные эпитеты, такъ же существуютъ особыя постоянныя выраженія и цѣлаго понятія или мысли. Эти выраженія могутъ относиться къ различнымъ областямъ человѣческаго наблюденія.

а) Относительно явленій природы и опредѣленія времени.

Мјесец грије вм. сјаје; сунце се рађа; дан умире; сунце се смирило-зашло; докле мрче и почине сунце; кад је умрла ноћ-глухая, послѣ полуночи; глуво доба-глухая, поздняя темная ночь, какъ въ малорос. *глупа ничъ*; кад даница лице помолила; кад истекла јутарња даница; кад опучи зора од истока (даница есть и вечерњача, а и зоря можетъ быть вечеромъ); што си се дигао у девет зора? — слишкомъ рано; живнуо је дан — сталъ длиннѣе (послѣ новаго года и особенно послѣ Савина дня 14 янв.); од баба земана, од давних давнина — давнымъ давно, въ старое время; тежачки дан — будній, рабочій день; којега је на ред? — каоое число (датумъ).

Киша (дождь) или сњег — пада, удара, находи; а есть: дажди, прши, росика, ромиња.

б) Относительно ѣды и питья.

Натискао се сам; нариндао се, наслапао се (когда хлѣбаетъ что ложкой, напримѣръ кислое молоко); нафелао се (нахлѣбался); он је отишао тамо да се набије (чтобы нажраться); колико сам сркао, као крава отељена — а отелившейся коровѣ дается все: остатки всякаго кушанья, мѣсетка изъ мякины и муки, остатки хлѣба и все, что называется *пометиш*.

Ућефити — быть навеселѣ отъ выпивки; а о опьянѣвшемъ

говорятъ: овај је уфатио рогоњу, узјахао на бабафингу; овај је лијепо повезао ушћупске товаре; ајдемо, да се надиплимо — напиться столько, чтобы запѣть; ајдемо, да слечамо*) — говорятъ, приступая къ выпивкѣ; пјан, као чап — совсѣмъ пьяный.

в) Выраженія взаимныхъ привѣтствій, увѣренія, просьбы и при другихъ случаяхъ, а также ругательства.

Обычныя привѣтствія мы сообщили уже выше (стр. 332); здѣсь остановимся на нѣкоторыхъ, взявъ ихъ со стороны языка.

Такъ, какъ первое привѣтствіе при встрѣчѣ составляетъ «помагај Бог», то въ пѣснѣ говорится: «Илија им *божу помоћ дава*».

Утромъ привѣтствуютъ другъ друга: «Како си свануо»? т. е. какъ тебя застало утро, въ добромъ ли здоровьѣ, или «како си спавао»? а также: «јеси-л' уранио»? т. е. рано-ли всталъ. На вопросъ: «Како си»? т. е. здоровъ-ли и все-ли у тебя благополучно отвѣчаютъ, если все хорошо: «Фала је Богу, добро»! — Но это выраженіе въ различныхъ случаяхъ принимаетъ различный смыслъ, смотря по тому, какимъ оно тономъ произносится, а также по тому, въ какомъ порядкѣ стоятъ слова. Такъ, говорятъ, не выражая удовольствія: «Фала Богу, сјутра удариће нама турци! Ф. Б., наши су голи, гладни, грдни! Ф. Б., како вријеме удара!». Вообще, когда говорится о чемъ нибудь непріятномъ, то фала ставится впереди. Узнавъ о смерти кого-либо и желая сказать что-нибудь въ утѣшеніе пострадавшему,

---

*) Это собственно герц. слово, котораго происхожденіе такое: *клече (клетче?)* или вез-узоры, которые вышиваютъ на рубашкахъ, чулкахъ, полотенцахъ; оттуда глаг. *с(к)лечати* — выводить эти узоры; и женщинѣ слишкомъ много занявшейся этою работой говорятъ: «доста си слечала»! и въ переносномъ смыслѣ: «што слечаш». — не говоришь прямо, фокусничаешь.

говорятъ: «Фала Богу»! другими словами: «На то воля божія». А одинъ, прійдя въ домъ, гдѣ былъ покойникъ, и желая показать свое участіе, только прекратилось *куканье* и *лелканье*, говоритъ: «Богу фала, пријатељу, е ве нађе ова жалост!» — Всѣ, бывшіе тутъ, не смотря на горе, ударились въ смѣхъ. —

Когда же хотятъ выразить полное довольство, то говорятъ: «Слава Богу»!

Если спрашивается объ урожаѣ, а его не было, то вамъ отвѣтятъ: «Враг попио! ђаволи залагај (љеба)»! На вопросъ, есть-ли ружья новой системы, отвѣчаютъ: «ђаво попио! ђавоља! (пушка).

Прося объ чемъ нибудь, выражаются такъ: «Додај ми воде, не буди ти под заповијед», также «заповјеђено» или «по заповјести».

Если предлагаете кому-нибудь что-нибудь, а онъ въ томъ не нуждается или просто не хочетъ принять, то, чтобы не обидѣть васъ отказомъ, онъ выражается такъ: «Фала ти, као да си ми дао».

Встрѣтивъ кого на дорогѣ и желая узнать, куда онъ идетъ, спрашиваютъ: «Ако Бог да»? но нельзя спросить: «ђе идеш»? потому что это неприлично *).

Очень много у черногорцевъ выраженій, служащихъ для подтвержденія ихъ словъ и принимающихъ форму клятвы. Самое обычное выраженіе «Тако ми Бога»! и затѣмъ идетъ призываніе во свидѣтельство святыхъ «Іована, Петра, Богородицы, св. ћивота, св. причешћа, пуња, и другихъ предметовъ, соединенныхъ съ церковью и вѣрой. Призываются также предметы и несвященные, но пользующіяся особеннымъ уваженіемъ народа и драгоцѣннаго для него: «Тако ми овога, што ијем или

*) Въ Новогородской губерніи въ этомъ родѣ при встрѣчѣ говорятъ «Миръ по пути», на что встрѣченный отвѣтитъ, куда онъ идетъ. Вообще же въ Россіи, а особенно въ Сибири не любятъ при встрѣчѣ вопроса *куда*, и въ отвѣтъ на него всегда можно расчитывать получить какую-нибудь грубость «къ кудыкиной матери» или еще хуже.

пиjем с тобом» — говоритъ черногорецъ, держа въ рукѣ хлѣбъ или поднимая стаканъ съ виномъ; «тако ми ове мученице»! говоритъ, показывая на графинчикъ съ водкой, которую принесъ для продажи; «тако ми образа, — живота, — соли», и т. д.

Въ разговорѣ часто слышится «Бога ми»! просто какъ поговорка, имѣющая однако значенье большаго увѣренія, на что въ видѣ легкаго сомнѣнія отвѣчаютъ «Бога ти»?, послѣ чего онъ увѣряетъ еще больше; или удивленіе «Аманати!».

Просятъ кого принять кумство словами: «Виjетам ти Бога и св. Іована».

По усопшемъ говорятъ: «Лака му земља» или, какъ въ пѣснѣ: «Оj земљице, не буди му тешка, оj травице, не буди му горка (вм. грка)».

Что касается ругани (псовка, грдња), то черногорцы въ томъ отношеніи далеко отстали отъ своихъ братьевъ на сѣверѣ, и брани скверной, похабной въ старое время въ Черногоріи вовсе не было, хотя теперь уже она слышится въ городахъ и даже отъ дѣтей. Самыя обычныя ругательныя слова: «Будала, бестиа, галиот и галиотица, шерет, алчак, никоговић, н. од никоговића, пасjа нога» и т. п., или же выражаются различныя дурныя пожеланія: «Бог те убио! змиjа те заклала; пас се твоjе крви налокао, пас му се наjио меса, дуг те jад убио; грдо, Бог те нагрдио, грдило! и т. п.; а есть и болѣе сложныя: «Да Бог да турске сахане лизао! такви су под Спушком (или Скадарском) главицом рађали»! то есть, противники Черногоріи, православной вѣры и народа, какими считались Спужане или Скадране. «Арбанасе, курвино копиле»! А въ Морачѣ самая сильная ругань: «Било ти усjеченије!».

г) Спеціальныя выраженія, относящіяся къ войнѣ.

Въ описаніи войны (глава XV, стр. 1—161) мы приводимъ много мѣстъ изъ народной поэзіи, которыми характеризуются

самыя дѣйствія; здѣсь-же соберемъ только фигуральныя выраженія, относящ;яся къ дѣйствію.

«Ми не дамо педесет невјестах *без краве сабље и пољане*» — то есть безъ боя: «да *на сабље живот дијелимо*» — побьемся на сабляхъ; «па *од ока* джефердара пали» или «*од образа* брешке огањ даје» — стрѣляетъ, не прицѣливаясь много; «гађати *се дим у дим*» — на самомъ короткомъ разстояніи, почти въ упоръ. Самый актъ убіенія и затѣмъ самая смерть и паденіе убитаго выражаются такъ: «*живот ћу му на сабљу узети*; шћаше њему *главу изгубити*; *с црном га земљом саставио*; жа' му било њега *оштетити*; у њедра му *срце изгорио*, а на плећи *прозор отворио;* седам их је Никац *одвоио, одвоио пушком од дружине*; а погоди голема јунака посред паса, *не даде* му гласа, а погоди доброга турчина, међу очи у турачку главу, *ни жива га земља не счекива*, паде турчин низ добра дорина; *задријема турчин на дорина* — зашатался, пораженный пулей, и упалъ. Бѣгство: «на турску ми ударише војску, с сваке стране привруђи турцима, турци бјежат' *плећи обрнуше*; бјеже турци *главом без обзира*. Общее дѣйствіе выражается въ слѣдующихъ словахъ въ пѣснѣ:

Пушке грме, кличу се јунаци,
Кони фиште, соколови пиште,
А криве се серхатлије турци.

Пораженіе непріятеля выражается такъ: «доста нама *меса приправили* турци»; а въ случаѣ поголовнаго истребленія непріятеля говорится: «од њих ока не утече жива; гласника не остаде; не остаде пилићника; док пилићник не утече; не остаде ни пилићни комадић». Здѣсь *пилићник* (отъ *пиле* цыпленокъ) означаетъ продолженіе рода, а когда и его не осталось, то и весь родъ прекращается.

Вмѣсто этого употребляется иногда турецкое выраженіе: «Хала пјаде», настоящаго смысла котораго мы точно не знаемъ.

д) Кличка животныхъ и названія различныхъ ихъ дѣйствій.

Это относится главнымъ образомъ къ животнымъ домашнимъ.

На первомъ планѣ находятся животныя, которыя составляютъ главный источникъ существованія черногорца, крупный и мелкій рогатый скотъ, а затѣмъ лошади, лошаки и ослы, какъ рабочая сила, и собака, которая также играетъ весьма важную роль въ жизни черногорца, оберегая его стада отъ злого звѣря и его самого отъ злого человѣка.

Всѣмъ этимъ животнымъ есть свои имена, по которымъ ихъ и кличутъ *). Окликая стадо овецъ и козъ, пастухъ издаетъ особенный звукъ губами въ родѣ чмоканья и свиста, на который онѣ ему отзываются. Собаку кличутъ по наружнымъ примѣтамъ: бéло, шаро, гаро и др. (бѣлка, пестрый, сѣркò) или *биза* (охотничья собака), иногда *куче*, *кут-кут*, если молодой щенокъ.

Кошку (мачка) зовутъ *мис-мис'*, а прогоняютъ — *пис'*, иногда съ прибавленіемъ — *де*.

Осламъ и лошакамъ собственныхъ именъ не даютъ.

Относительно издаваемаго ими крика говорятъ: овца—*блеје*, коза — *вечи*, волъ, корова — *реве* и *риче*, конь — *рже* оселъ или лошакъ — *риче*; о жеребенкѣ, особенно когда онъ ржетъ за матерью, говорятъ — *вришти*.

Когда подгоняютъ мелкій скотъ, кричатъ: *иш*, на лошадь — *ајде*, также и на лошака, а на осла — *уш*, *уш*, *мали*!

Свиней кличутъ также особеннымъ звукомъ; а клички имъ: молодому подсвинку *гудéља* и *бугар*; первое названіе отвѣчаетъ ихъ крику, когда они не хрюкаютъ, а визжатъ; слово же *бугар* неизвѣстно откуда взялось, но *бугарити* значитъ и тянуть какую нибудь пѣсню немного въ носъ; о поросятахъ говорятъ еще, что они — *гуроћу* (родъ хрюканья); вук *завија*; међед *дере се*.

---

*) См. II т. нашего соч. «Черногорія» стр. 639—641, 647 и 651—652.

Изъ домашнихъ птицъ самая обычная курица *кокошка*, которую зовутъ и *кока*: «Прже коке, љубе ђевојке». Кличутъ ихъ: *ћук-ћук*! а цыплятъ — *пиле*, *пиле*! что и значитъ цыпленокъ. Курица, собираясь снести яйцо, — *раколи*, а когда снесетъ, *кокоће*; насѣдка — *квокће*; цыплята — *цичу*, тоже и утята. А утокъ зовутъ: *па-па*! гусей: *гус-гус*! индюшекъ: *вити-вити*! (отъ винтуша или интуша); тоже относится и къ голубямъ (срв. наше витютень — крупный дикій голубь), ихъ крикъ — *гугућу*.

О нарожденіи разныхъ животныхъ говорятъ: *јагњи се*, а чаще *бљагни се* (овца), кози се, тели се, ждреби се, штени се (собака и волкъ); птица всякая *носи јаја*.

Но есть слово *коти-се*, которое распространяется на слишкомъ большой кругъ животныхъ, на всѣхъ четвероногихъ и на насѣкомыхъ, какъ — клопы, блохи, скорпіоны, и даже на растенія, которыя слишкомъ много сами собою размножаются.

О пчелахъ гов. *роје се* или *пуштају*.

Кромѣ названія дѣтенышей отдѣльно для каждаго животнаго, какъ: јагње, теле, ждребе, штене и т. д. — есть еще названіе общее для многихъ *тић*, собственно относящееся къ дѣтенышу птицы: *тић ад орла* или *сокола*; но также од *вука* и *лафа*; откуда глаг. *тићи се* вм. *коти се*; *утићићи се* — угнѣздиться, внѣдриться.

Относительно вредныхъ дѣйствій различныхъ животныхъ очень широкое значеніе дается слову *клати* — собств. кусать, а также и колоть: *заклао је пас*, *вук*; но коље также *буха*, *чела*, *змија*; *поклали се* — между собою люди; оттуда *покољ* — рѣзня, а можетъ быть, оттуда-же и *колеж*, — совершаемый на могилѣ умершаго и состоящій въ томъ, что кричатъ, плачутъ, женщины рѣжутъ косы и всѣ расцарапываютъ себѣ лица; не было-ли прежде и постоянныхъ закланій? Для насѣкомыхъ, какъ пчела и другія мухи, есть еще слово: она ме *печи* (ужалила), *опекла је*, *пецнула*; змѣя тоже и при томъ *опије* т. е. *отрује* — своимъ ядомъ.

е) **Вообще слова и выраженія иносказательныя и образныя.**

Мы не разъ уже имѣли случай видѣть, какъ слово измѣняетъ свой смысмъ при извѣстной обстановкѣ его въ фразѣ. Такъ, слово *рука* употребляется въ смыслѣ удачи: «Биће твоја, ако Бог да, рука; и за Вука *обрнула рука*, а турцима *обрну нерука*;— въ смыслѣ сорта: «ја имам робу *од двије руке*»; — въ смыслѣ близости сподручно: «додај ми (то и то), ако ти је *на руци*»; въ томъ-же смыслѣ говорится «на мéти» или «на палоку»; и противуположное: «то ми је било *през руку*» — въ сторонѣ, не съ руки, какъ и въ русскомъ языкѣ; дать «*од добре руке*» — на чай. *Шака*, — собственно кисть руки, длань, — въ смыслѣ возраста: «он је *од мале шаке* био жив и вредан.» — съ дѣтства.

Приведемъ для примѣра рядъ подобнаго рода словъ, употребляемыхъ въ иномъ стыслѣ, не заключающемся въ ихъ коренномъ значеніи. *Падати*: «он увијек *пада код мене на конак*; *испани на прозор*, да видиш, има-ли што; он је *испануо* (из куће) на ови час». *Старше* и *старij*: «Ма какав Лим (ријека), али, кад приђе Кра(љ)штица (ријека), нема *старше* воде; *старij* је Ком, но Бјеласица: въ первомъ случаѣ означаетъ вообще больше, во второмъ — выше.

Пуцати: «ниједно зрно (урметиново) није пуцало (није никло); боље нека не пуца».

Ноге од јабуке, од шипка-четвертинки, на которыя эти плоды разрѣзываются; а также и нижніе углы паруса на лодкѣ, которыми онъ привязывается къ бортамъ.

«Ластовичин снијег» — весенній, который падаетъ и тотчасъ таетъ.

Љутина — гнѣвъ, злоба и сухой морозъ, морозная зима; *љутац, љут' љутеза* — мѣстность изъ голаго камня; *љуто гвожђе* — очень твердое; *љути оцат* — очень крѣпкій, острый.

Напредак: «да знате то за напрęдак» — впредь имѣйте то въ виду; «држите-ли козе за продају или *за напредак*»? — для породы, на племя.

Рат: «Јесил' с ким *у рату*, у несбору»? спрашиваетъ священникъ исповѣдающагося.

«Образ изгубише, *женску страну* (женщину) што убише пушком»

«Она је била *самодруга*» — беременна. —

«Одкад сам челом на земљу пао» — родился.

«Чудан је Калуђер! тек купи прасца, одма му *извади очи*» — выхолоститъ (Пиперы).

Човјек *бахће* (бахат), а од коња *топот* (Команы).

Пушком *меће*, а каменом *бача*.

Жудим за другога, напр. видѣться съ кѣмъ; *желим* за себе — получить что нибудь; *жалим* кога — сожалѣю.

Требати и требовати: «ја то требам, мени то треба или од потребе; ми смо људи потребити» — находимся въ нуждѣ; черногорци потребни су љеба».

«У њега је љуба вјереница, за тебе би пашу *требовала*; нема друге ни у гори виле; за цара би твога *трęбовала*, а камо-ли за те, господаре»! — приличествовала.

Пролила се звијезда — говорится о падучей звѣздѣ.

«Онда попе ситну књигу пише, а Никола *ријечи наслаже*» — сочиняетъ; *струји вода*, когда только что закипаетъ, а когда вскипитъ и поднимутся пузыри — *кључа*. — Да-ли сте *нашли* сијена? — могли-ли собрать, покосить; можете-ли *отети* штогођ (кукурузы) — собрать съ нивы. —

«Кад *се дијели* — дијете или жена» — находится при послѣднемъ издыханіи, въ борбѣ со смертью; «кад се дијели *дан и ноћ*» — сумерки.

Треба узети човјека (для совѣта объ чемъ нибудь), који ничим *не мирише* т. е. ни въ чемъ лично не заинтересованъ, чистый, справедливый.

Свијетлити камару — мести и чистить.

Натопити зуб — запломбировать.

Приљубити штицу — пригнать плотно.

Запијавичити (сјекиру) тоже что *заклинчити* — заклепать; *пијавица* — клинъ, а въ каменной постройкѣ мелкій тонкій камушекъ, которымъ заполняется щель. «Ова *се вичу* Пошћенска језера» (Дробн.) — называются; «имати на кога *пеку*» — злобу за какое нибудь оскорбленье или по другой какой-либо причинѣ; «ја нијесам њему вјешт — хорошо не знаю его, хотя и знакомъ съ нимъ; «он се чини невјешт» — какъ будто ничего не знаетъ.

Мекообразан човјек — совѣстливый, слишкомъ мягкаго характера и уступчивый: «мекообразној ђевојци трбух до зуба» — забеременѣла.

«Виђа-ли се?» — спрашиваютъ женщину — бываетъ-ли менструація. — «Имате-ли *ситне војске?* — Имамо четворо и чекамо још пето» — дѣтей. «Ми све живимо *туђицом*» (Церм.) не имѣя своего скота, берутъ на паству чужой скотъ, чтобы удобрить землю. «Честу госту мјесто *за главњима*» — собственно мѣсто за очагомъ, куда выбрасываютъ головни, а здѣсь тоже что «чест долазак губи стиму»; «куд мјериш?» (идешь) — «Ми *мјеримо* пјацу» — бродимъ.

«*Голо* здравље; у *голу* кошуљу; он је у *голу* воду» — сильно вспотѣлъ; «он ми је *оперутао* 50 флорина» — обобралъ; «отегао је папке» — умеръ; «дошао је (такъ слабъ отъ болѣзни), да цјелива козу између рогова»; «сједјети по долини» — на полу, на землѣ; «дај паре на *долину*» — вынеси, выложи изъ кармана.

«Он је пљунути Филип» — вылитый Ф., такъ похожъ на него. *Лудо* дијете — малое; *луд* — глупъ; *луда шеница* — еще не дозрѣла; «имамо цера (дубъ), али још *луда дрва* (молодыя), па нама је жао посјећи».

«*На памет*-то је било у омер-пашино доба» — тоже что *од прилике* — приблизительно, мнѣ кажется; «*на памет* ти не збориш право».

«Моја земља, како *гађа* онај плот» — т. е. по его направле-

нію; «како *гађа* граница»; «како *заповједају* скалине» — сколько пространства занимаетъ лѣстница или высокое крыльцо со ступеньками.

Црн—черный; а кромѣ того, употребляется и въ такихъ случаяхъ: «*црн* ми образ!» — если случилось какое-либо несчастіе или нанесено бесчестье; *црно поље*—кукурузное, зеленѣющее свѣжею темною зеленью; «чесма *црно* реве» — если вода въ ней едва течетъ, слабо.

Затѣмъ слѣдуютъ цѣлыя изрѣченія, заключающія въ себѣ иносказательный смыслъ, какую нибудь картину и часто гиперболу.

«Вријe вода из пета» — говорится, когда человѣкъ очень вспотѣлъ; «радити из петних жила»—усиленно; «викати из свега мозга»; «радити на врат и на главу»; «хитати на врат, на нос»; «то је мени искочило на нос» — принесло много хлопотъ или безпокойства; «тадер Иво *на се помислио*»—передумалъ; «метнути штогођ' на уста или турити у уста (Вас.)»—съѣсть что нибудь; «узети кого на уста»—помянуть кого въ разговорѣ, что тому непріятно; поэтому говорятъ: «не мојте ме узимати на уста»; иногда употребляется въ смыслѣ сплетни. «Промијенити стање» — умереть; *лаф или лафе метати*, тоже что «подругивати се» и говорить зря: «Лафе мећеш, узети ме не ћеш; три пут си ме досада варао, а с другом си свеђ' ашиковао». Он ради *наф* да се о њему чује» — чтобы шла слава, говорилось.— «Угасила се ми свијећа»—не осталась въ домѣ никого муж. пола.—О больномъ, совершенно изсушившемся, говорятъ: «Кроз уши му можеш сунце виђет»; онъ выздоровѣлъ настолько, «да може сунце виђет»—выйти на свѣтъ божій. «Свакоме ријеч иде из уста, а теби као год' с рамена»—всегда готовая, чтобы поразить противника. «Пјан без вина» — дуракъ.

«Нит' ко црни, ни бијели» — говорится, когда кто, войдя въ собраніе людей, застаетъ всѣхъ замолкшими подъ впечатлѣніемъ какого-либо тяжелаго чувства или извѣстія, или прислушиваются къ происходящему внѣ ихъ круга (см. извѣстіе о смерти краля Душана въ «Пјесник и Вила» кн. Николая).

«Умро ми je онај, над ким немам кад поћ', да плачем» — т. е. человѣкъ, чужой мнѣ или котораго мнѣ не жаль.

«Хоџа *учи* (намаз на мунару)» — но отнюдь не льзя сказать *виче*, ни даже *пјева*. «Из чибука поимље или срка дувана» — куритъ; «а штоћу ти лакрдију дуљит» — много распространяться о чемъ. — «Изједе их укор и срамота»; «Будите ми добар за три наполеона» — поручитесь за меня въ трехъ наполеондорахъ; «ја сам *добар* за њега» поручаюсь. У ријечи, коју говораху» — о чемъ или о комъ говорили, то и случилось. «А ђевојка на брацку примила» — согласилась на то, что отъ нея просили во имя побратимства или посестримства.

«*Куд ће суза, него на око?!*» — говорятъ, когда обращаются съ просьбой къ кому либо, не имѣя никого другого.

«Растеш-ли?» — спрашиваютъ одного т. е. живешь-ли хорошо и идешь впередъ; а онъ отвѣчаетъ: «Као комад љеба у уста» — который постепенно исчезаетъ. «Ти се не дајеш виђет ни у плећи» т. е. нигдѣ не могу тебя найти, чтобы увидѣться. «Да прсташ, кудијен се петао» — бѣги, едва касаясь пальцами туда, откуда пришелъ спокойно, ступая цѣлою ногой (пятой). «Да нијеси замркнуо или освануо овђе» — убирайся прежде ночи или прежде утра. «Дај мени мало, да не пишају зуби» — когда кто нибудь ѣсть что-нибудь кислое, напр. гранату, и, глядя на него, чувствуется на зубахъ что-то непріятное; или когда одинъ особенно со вкусомъ ѣстъ, а у другого слюнки текутъ. «Намеће се, као кила на дријево» — надоѣдливый, привязчивый человѣкъ. «Пусти нашу краву, куд оћеш, биће сита, као бријег».

«Брашно ситно, као магла. — Гледај, да га не надими земља» — не запылить. О полной дѣвочкѣ говорятъ: «претила je, као тиква или као прасица». «Одрла се мрежом» — утерлася полотенцемъ, сдѣланнымъ изъ стараго невода. — «Омлечиће се, као риба у води» гов. о человѣкѣ изъ горной мѣстности, легко подвергающемся лихорадкѣ въ низменности. — Ком je осванyо, као јаје» ночью покрылся снѣгомъ и побѣлѣлъ. Гусинскіе турки объ отправляющемся домой для свиданія съ женой, говорятъ: «отишао

је, мало да се купље», на томъ основаніи, что дома онъ чаще исполняетъ обрядъ омовенія; а тоже выраженіе примѣняется и къ христіанамъ. «Они оте пришити ми реп»—наклеветать на меня.— «Што се натегао', као црева (собств. овнујско мудо) на угљеву!»— говорятъ о человѣкѣ разсердившемся. Одинъ, жалуясь на свою судьбу, говоритъ: «Коме олово плута (свинецъ плаваетъ), а мени плуто (поплавокъ) тоне.» «Што овца види испред себе лежећи, није далеко» — этимъ выражается ограниченность взгляда, недалновидность простого человѣка.

Герцеговинецъ, разсказывая о притѣсненіяхъ дѣлаемыхъ его соотечественникамъ Австріей, говоритъ въ заключеніе: «Пишти материно млијеко»; а австрійцамъ непріятны добрыя отношенія между православными и магометанами такъ, «као год' вадиш здрави зуб из вилица».

На спросъ одному, какъ живутъ въ его селѣ, онъ отвѣчаетъ: «жито јефтино, месо јефтино, а пара нема: *разминују се, као вук и добра срећа*». О несогласныхъ говорятъ: «Они се не могу сложити, као рогови у врећу или као со и очи». «Као сјекира у дрво» — говорятъ, если человѣкъ не умѣетъ дѣйствовать ловко, мягко; а просто отрѣжетъ что-нибудь напрямки, грубо, рѣзко.

Отсюда развилось пословицы и поговорки, которыя мы приводимъ въ другомъ мѣстѣ; и между ними есть даже турецкія изрѣченія, которыя употребляются, какъ свои, народныя: «де́рту — дерман» — говорятъ человѣку, который чѣмъ нибудь озабоченъ или опечаленъ, и этимъ утѣшаютъ, совѣтуютъ ему не унывать, а продолжать свою работу. — «Са́бер — селамет» — прежде обдумай, а послѣ дѣлай.

Приведемъ для примѣра здѣсь еще нѣсколько мѣстъ изъ народной поэзіи, показывающихъ способность черногорца выражаться не только образно, но и картинно.

Ожеднеше у гору ајдуци;
Замрзе им језик у вилице,
Утекоше очи у куктуру:

На рамо му бистра джеФердана:
Ђе науми, може погодити,
Ђе погледа, може дотурити.

Кад угледа доброга јунака
И на њега рухо и оружје:
Планину је сунце огријало
Од његових тока и јелека.

Сва дружина ником поникоше,
На планину траву погледаше,
Како расте на Тисовац трава.

Каква бјеше кула и авлија!
Баш да пукне муња из облака,
Не би њојзи квара учињела;
А камо-ли рука од јунака!

ж) **Скороговорки** (брзе изреке).

1) Ја прођох покрај котлокрповића кућа; котлокрповићи котлове крпјаху, котлокрповске жене кртоле стругаху.

2) Разјаребила се јаребица на Јаребарево гувно.

3) Пљиска сједи на букву, а пљисчићи под букву; пљиспљиска на букву, а пљисчићи под букву.

4) Припчићко поље, припчићке жене у припчићко поље просо жњеле.

5) Мој отац иде у страну, при страну, изнио браду прибрану.

6) Поп сједи на заду, држи прст на писму; ни попа на зиду, ни крста на писму.

7) Пљиска пече на плочу погачу; не печи, пљиска, на плочу погачу!

8) Поп иде уз луку, низ луку, сиров тополов колац носи у руку.

9) Проħе вран црнокљунац, пронесе нож црнокорац.

4. Различіе говора по мѣстностямъ.

Это различіе таково, что черногорцы по говору узнаютъ, кто изъ какой мѣстности. Главнымъ образомъ различіе это состоитъ въ фонетикѣ; нѣсколько разницы есть и въ грамматическихъ формахъ, а также и въ словарѣ; но замѣтнѣе всего оно въ удареніи и въ тонѣ, съ какимъ произносится фраза.

Что касается фонетики, то при ея изложеніи мы отмѣчали мѣстныя особенности; точно такъ въ грамматическихъ формахъ и фразѣ, если встрѣчалась какая нибудь особенность или рѣдкость употребленія, мы означили, гдѣ её нашли.

Относительно же ударенія и тона произношенія мы никакъ не могли ихъ уловить и усвоить.

Самымъ чистымъ говоромъ считается герцеговинскій говоръ, которому принадлежитъ большая часть Черногоріи. Къ этому говору относится вся Катунская нахія, населившаяся главнымъ образомъ изъ Босніи и Герцеговины, хотя на него имѣло вліяніе Приморье, откуда вошло значительное количество итальянскихъ словъ. Къ тому-же говору относятся изъ старой Черногоріи Грахово, Рудины, Бѣлопавличи, Никшицка-жупа, Морача съ Ровцами и Дробняки, Рѣцкая и Лѣшанская нахіи и присоединенныя къ Черногоріи въ позднѣйшее время Баняны, Опутная Рудина, Никшичъ съ окрестностью, Пива и Колашинъ. Изъ старыхъ составныхъ частей Черногоріи незначительными отступленіями отличается Цермница съ частью Краины, и тотъ-же говоръ мы найдемъ и въ Барскомъ округѣ, съ которымъ Цермница издавна была въ болѣе или менѣе тѣсной связи. Здѣсь мы встрѣчаемъ слѣды очень стараго мѣстнаго нарѣчія. Зета съ Подгорицей имѣютъ еще больше особенностей, которыя отчасти находятся и у племени Пиперъ. Тутъ, впрочемъ, можетъ быть заимодѣйствіе,

такъ какъ въ Подгорицѣ значительная часть населенія была изъ этого племени. Кучи также отличаются произношеніемъ, что можно отчасти объяснить вліяніемъ албанскаго языка вслѣдствіе тѣснаго общенія съ албанцами, а иногда и смѣшенія. Многіе изъ нихъ усвоили себѣ албанскій языкъ въ ущербъ своему сербскому; такой примѣръ представляетъ большое село Орахово.

Иногда въ одной и той-же этнографической группѣ являются особенности, отличающія одну ея часть, какъ напр. произношеніе магометанами *ѣ*, какъ *и*; или между герцеговинцами у жителей Пивы мы замѣтили особенную склонность вставлять ь послѣ *н* въ окончаніяхъ прилагательнаго и нарѣчія: Горањско, земља плужињска, стабањска (Плужине, Стабна), тањко и др., чего не встрѣчаемъ у живущихъ рядомъ герцеговинцевъ-же Дробнякъ. У Васоевичей, какъ мы уже замѣчали, есть склонность выговаривать *ѣ* какъ *е*.

Эти особенности мы отчасти отмѣтили въ статьяхъ объ удареніи, фонетикѣ и флексіи. Но есть разница и въ словарѣ или въ значеніи, въ какомъ употребляется то или другое слово.

Такъ, въ старой Черногоріи всякій даръ называется *колач*, а у герцеговинцевъ — *јабука;* но если вы скажете черногорцу: «Даћу ти јабуку», онъ вамъ отвѣтитъ: «Ни дао Бог! што сам ти учинио?» потому что яблоко посылается, когда вызываютъ на поединокъ.

Хлѣбъ въ большей части Черногоріи называется *љеб* и одно насѣкомое (тараканъ), поѣдающее его, назыв. *љебар*; но въ Катун. нах., особенно въ западной части есть и слово *крух*, употребляемое хорватами; и есть общесербская пословица. «с трбухом за крухом».—Лить—*сипати*, полить—*посути*; но въ Васоев. говор. *полити*, что въ остальной Черногоріи имѣетъ совершенно другое значеніе и очень дурное, тоже что *политати*. У Кучей есть слово *немањиħи* — люди ничего неимѣющіе, особенно движимаго имущества; а въ другихъ мѣстахъ это слово не извѣстно. Тамъ-же вм. *прађед* — гов. *пађед*, при чемъ и частицѣ *па* придано совершенно обратное значеніе. Относительно уборки вино-

града также говорится различно: *брати* (берба) и *тргати* (тргање). Вм. обычнаго *сан* въ Банянахъ и Граховѣ—говорятъ—*пријесан*: «у пријесан мени је било то и то» (приснилось); *лаз*—срубъ лѣса,—въ Пивѣ—доска, бревно черезъ воду; *урметин*—въ Вас. *коломбоћ*; светац, свечани дан — тамъ же *празник*; *кртола* — *крумпир; поклади* (заговѣнье) въ Краинѣ *запости*; тамъ-же *сувјерица* — вјера, беса (временной миръ). Идти косогоромъ, полугорьемъ въ Дробнякахъ «ити *страном*», въ Вас. *напопрек*. Въ Краинѣ особенно много такихъ варіацій: *табан* вм. *под*, *темељ*, *трпине* вм. *мрвице* (крошки хлѣба). Въ Дроб. гов. «како се навадила киша сваки дан»; на Рѣкѣ—«како се научила». Въ Вас. *отарасити* — свршити: «Ти си мене отарасио»? спрашиваетъ васоевичъ художника, который снималъ съ него портретъ. Обычно говорятъ *пећи ракију* (гнать водку), а въ Подгорицѣ — *варити*; тоже въ Барѣ и Мркоевичахъ.

Эти варіанты не синонимы, которые всегда заключаютъ въ себѣ особенный оттѣнокъ, какъ напр. вољити и љубити, жуђети и жељити; увијек, вазда, свагда или свакад; љепота и красота (отъ лијепо и красно), дом и кућа, ручак и објед и т. д.; но слова, совершенно тожественныя, только преимущественно употребляющіяся въ извѣстныхъ мѣстностяхъ, а въ случаяхъ заимствованія, принятыя отъ различныхъ сосѣдей. Для примѣра приведемъ хотя небольшой рядъ такихъ словъ:

трница и појата.	шатор и лумрела.
варити и кувати.	влага и думидеца.
ленцун и чаршав.	вапно, вар, клак, креч.
завичај и сент.	двор, авлија, стобор.
стеница, кимак, татабит.	контати и рачунати.
цијено и јефтино.	банда и страна.
вруће и жарко.	виљушка, пирун, пантанур.
ковчег и скриња или сандук.	мучати и шутити.
вериге, ланац, синџир.	оцат и сирће.
ручник, пешкир, шугоман.	догања, бутига, дућан.

веладун и капут.
огањ и ватра.
дажд и киша.
доста, много, бол, големо.
давија и парница.
баздава и аптовина.
колач и пешкеш.
утробица и джигерица.
ожица и кашика.
подница, штица и даска.
клизати-се и фујати-се.
сафица и коната.
пот и зној.
трајати и дурати.
комин, оджак и димњак.
конац и крај, на концу или на крају живота; а въ то-же время и нитка, преимущественно льняная, небумажная.
перивој, башча и зграда.
гојтан и свирада (Брда)
нема фајде и нема користи.

Такихъ словъ множество.

5. Сходство съ русскимъ языкомъ въ различныхъ его говорахъ и заимствованія изъ чужихъ языковъ.

При такомъ лексикальномъ различіи внутри той маленькой территоріи Черногоріи, къ которой относятся приведенныя наблюденія, весьма интересно обратить вниманіе на другую сторону факта: на сходство съ другими славянскими нарѣчіями.

Южно-славянскія нарѣчія мы исключимъ изъ этого; такъ какъ, не смотря ни на какія разъединяющія ихъ историческія судьбы, они въ главной сущности составляютъ одно нераздѣлимое цѣлое; для насъ особенный интересъ представляютъ наблюденія этого сходства съ русскимъ языкомъ, область котораго слишкомъ отдалена отъ сербской, чтобы предположить заимствованіе. Но сходство это существуетъ, при томъ больше въ глубинѣ народа, въ областныхъ нарѣчіяхъ. Не будемъ говорить о словахъ общихъ для всѣхъ славянскихъ языковъ, какъ: земля, вода, хлѣбъ, отецъ, мать, братъ и т. д.; сходство это распространяется на предметы изъ жизни и воззрѣній народа. Эти слова въ Россіи и Черногоріи часто употребляются совершенно въ одномъ

и томъ-же смыслѣ, а иногда и въ различномъ. Есть слова, употребляющіяся въ двухъ формахъ, при чемъ одна совершенно совпадаетъ съ русскою, какъ: мркло је и *смркло* (смерклось); први мрак и *сумрачак* (сумерки).

Лучше всего это можно видѣть изъ примѣровъ.

Планине вполнѣ отвѣчаютъ *полонинамъ* въ Галицкой Руси, гдѣ и пастушеская жизнь на полонинахъ совершенно отвѣчаетъ *планинской жизни* въ Черногоріи. Цвѣту рогатаго скота *плави* вполнѣ отвѣчаетъ малорос. *половый*. Тоже самое и въ Бѣлоруссіи: «Ратае твое всё молодые, волики твое всё *половые*» *); лобода, куњати (дремать, задуматься надъ чѣмъ), прелаз — перелазъ черезъ плетень, скриња (сундукъ), постуле или постоле, загрнути, разгрнути—розгорнути; харно — гарно; хај, хајати въ словѣ — не хай!; утвержд. е, ее, е—ја—эге!; мургаст—муругій; каљуга—калюжа (луженка); мулина — мулъ, замулити, затянуть иломъ; устава (прудъ) — ставъ, ставокъ; кут, кутак — кутъ, кутокъ; печурке—печурици, и др. Рядомъ со словами *кавјар и ајвар*, въ смыслѣ нашей черной икры, есть слово *икра* — чешуя на рыбѣ; вм. врат (шея) въ Подгор. говор. *шеја*, а есть и пословица: «шија врат — један комат»; вм. жуљ, каљ въ Васоев. мозољ; свијећњак и шандан; *шмигнути*: гуштерица шмига; шмигурице— личинки лягушекъ, быстро двигающіяся въ водѣ; *жустар коњ*— строгій: только тронешь ногами, сейчасъ въ скачъ; наше — шустрый человѣкъ; «он мене *приспичи*» (судья на допросѣ) — тоже что у насъ: приспичить, прижать такъ, что некуда податься; вм. срећа, нафака, икбал., гов: «како изнесе *талан*»—кому какой таланъ, счастье. *Кренути*—значитъ тронуться въ путь; а въ Петерб. говорятъ: «когда ледъ *кренулся* (на Невѣ)»; «вотъ теперь поѣздъ изъ Торбина кренулся» (Новгород. губ.). Въ Черногоріи слышалъ я такое выраженье: «*Залуђели* га, да не види ништа»—

---

*) П. Безсоновъ (Бѣлорус. пѣсни и т. д. М. 1871. стр. 73), по нашему мнѣнію, даетъ неправильное толкованіе: «племенныя, на племя (та́кже плавые, половые и т. п. прозвище древнѣйшее)».

завязали глаза въ игрѣ въ жмурки; сравни съ этимъ упоминаемую въ русск. лѣтоп. позолоченную *луду*, которую старый норманъ Якунъ носилъ на глазахъ; у Шевченка: «Розпадетця *луда* на очах ваших неситих». Въ Дробнякахъ гов: *лука́че* пуне боровнице (черниги)», иначе—*крбуле*,—что отвѣчаетъ нашему лукошку изъ луба дерева. «*Трчи* камен из земље», иначе вири — торчитъ.

«Запали ту *трубку*» (Дробн.) вм. симсију вељу».

«Немам *печаље*» тоже что — *бриге*. *Љешник* — мелкій русскій орѣхъ; тоже слово есть во Влад., Екатериносл. и Самарск. губ.; есть и *лѣсковина*. *Клопан*—по русски *клопоухій*. Въ Боккѣ: «биће *клопота*»—хлопотъ; «која то глава *дурна*, кад за десет година није научио језик».

Жара — низменное мѣсто подъ горой: «вода је добра, само што излази при самој *жари*» срв. рус. ѣхать *жаромъ*—лѣсомъ; *жаровыя* дрова—пригнанныя не водой, а сухимъ путемъ (Влад. губ.); *жаровой лѣсъ*—бревно, которое росло на высокомъ, сухомъ мѣстѣ; то-же слово, но понятіе противуположное, чему, однако, можетъ найтись объясненіе. *Ко́рица*—(въ Герц.)—наше *кори́ца*; *поднос* (собств. въ Боккѣ)—тоже что наше вм. итальян. *гвант*ијерна и ново-скованнаго *послужавник*. *Калуп или калап*—форма для литья пуль и для другихъ вещей—въ Сибири—*калыбь*; *кудеља*—конопля, тоже въ Сиб.; земља *бухава*, бухонна, рыхлая, пухлая; (*в*)*ласеница*—трава—*волосецъ*; *плиска*, *тисигузица*—плишка, трясогуска; *затес*, *утес*—тоже что *тесъ*, *маякъ*—межевой знакъ или обозначеніе дороги посредствомъ снятія куска кожи съ дерева; *лопате* мѣстность изъ невысокихъ пригорковъ; срв. *лопатка*—сухое мѣсто въ порогѣ на серединѣ рѣки; *састати*—*состались*, сошлись, собрались; *ђенутисе*—дѣваться куда; *вјештица*—тоже *вѣщица*—колдунья и сорока; *збиља*, *озбиљно*—*взаболь*, *взабыль*—въ самомъ дѣлѣ, безъ шутокъ; въ Россіи *куть* назыв. часть избы, отдѣленную перегородкой, гдѣ печь; въ томъ-же смыслѣ въ Черногоріи понимается и *кућа*. *Сомић*—отверстіе въ каменной стѣнѣ подъ конькомъ, въ

трехугольномъ щитѣ, черезъ которое проходитъ балка, служажащая поддержкою конька; а у насъ *ссомить*, *ссамливать* — срѣзывать доску или бревно наискось; такъ рѣжутъ доски въ щитѣ подъ крышей, наискось и кверху все короче, и назыв. *сомцы*. *Утулити* ватру—и у насъ *утулить* огонь, приглушить; *разбој* тоже и въ Сиб. ткацкій станъ. Уклева (рыба scoranza) срв. наше *уклея*, *уклейка*; *обданица* — обыденка; *гаћник* — гашник; *развратно*—тоже что въ Сиб.—раздоръ, несогласіе; *стреха*—тоже что у насъ напускъ крыши; «залишна камера; треба имати залишно»—лишнее; рапе, рапаво *или храпаво мјесто*—неровное, состоящее изъ ямъ и торчащихъ камней; срв. на Волгѣ *храпы* (въ Сиб. торосъ)—ледъ, ставшій неровно, торчащими глыбами. Въ черногорскомъ смыслѣ говорится въ Россіи *скупле* — дороже. Одинаковы и заимствованныя слова: *моржанъ* (мерджан), *мангалъ*, *дизгины* (поводья), *тибритъ или мусатъ* (на Дону)—огниво; *зимбиль* (въ Астрах.) — мягкая корзинка, плетенная изъ тонкаго камыша; *суджук* — сычугъ (нѣск. въ друг. смыслѣ); *утиja* — утюгъ; «он je био код нас на *харач*» — на харчахъ; *jатак* — пристанодержатель, срвн. съ нашимъ *ятка* — подвижная лавка изъ досокъ или холста, и много другихъ словъ, заимствованныхъ нами отъ татаръ, а черногорцами отъ турокъ.

Возьмемъ теперь рядъ примѣровъ изъ словаря нашихъ областныхъ нарѣчій.

Начнемъ съ малороссійскаго, при чемъ будемъ брать слова и изъ сочиненій извѣстныхъ писателей.

У Котляревскаго мы встрѣчаемъ слѣдующія слова: *шслевки* соснови—шуљ, шуљеви—короткіе обрубки дерева; *колыво* съ кути зробыты — коливо, папагија — кутья при поминаніи умершихъ; *килым* — самолет — ћилим-коверъ; *ваганы* — ваган-деревянная чашка, изъ которой ѣдятъ всѣ вмѣстѣ; *дамки*—играти на дамешашки; *кондійка* — кондиjер-ендова, большая чаша для питья; *куделя*—кудеља-мычка льна; *печеня*—печење-жареное (баранье и другое); *люлька* — лула-трубка; *коменъ* (печка) — комин-труба печная; *вапна* — вапно-известь; *дзвонъ* — звоно-колоколъ; *дижа*,

дижка — дежва, дежвица — квашня, деревянная кадушечка, въ которой замѣшиваютъ тесто (срв. англ. *dish* — блюдо); *барило* — барило-боченокъ; *кадный* (дымный) — кад-дымъ, чадъ; *млынъ* — млин-мельница; *левада* — ливада-лугъ покосный; *лой* — лоj-сало; *кожухъ* — кожух-шуба, вообще верхняя одежда изъ бараньей шкуры; *псовать* — псовати (пасиj сине, пасjа нога) — ругать; *свердло* — сврдао — буравъ; *скрыня* — скриња — сундукъ и гробъ; *сокира* — сjекира — топоръ; *скубти* — скубсти — дергать, щипать, рвать (траву, шерсть, волосы); *частовати* — частити — угощать; *торба* — торба, торбица — сумка, котомка; *оцетъ* — оцат — уксусъ; *креденцъ* — креденца — буфетъ, шкафъ съ посудой и т. д. Тѣ-же и другія сходныя слова мы встрѣчаемъ во множествѣ и у новѣйшихъ писателей. Между прочимъ есть такія выраженія: Обіднеі вже *доби* сама пани вкотила якъ на колесахъ; годывся-бъ у конопли на *опудало* (пугало) срв. серб. пудар — сторожъ надъ виноградниками; *миршавенько* козыня—мршав — худой, тощій; дохлій *хортъ* — хрт — охотничья собака. Такихъ словъ найдется, конечно, множество. Но особенно интересно слово *царина*, означающее у сербовъ таможенную пошлину; откуда *царинар* и *царинарница* — сборщикъ таможенныхъ пошлинъ и таможня. Въ Черногоріи есть двѣ мѣстности, носящихъ названія — *Царине*; одна въ Нѣгушахъ, гдѣ можно предположить существованіе таможни, во времена Венеціанской республики, хотя на то мы не знаемъ ни единаго указанія; а другая подъ Комомъ, гдѣ теперь существуютъ только катуны, а была когда-то и мельница; но нѣтъ никакого указанія на то, что-бы тутъ была граница между двумя государствами или провинціями, гдѣ можно-бы было предположить мѣсто сбора пошлины.

Въ Екатеринославской губерніи *царина* — нива, съ которой только что убранъ хлѣбъ, нивье, стернище; а также неубранная нива. Святятъ *ца́рину* — совершаютъ молебствіе надъ неубранной нивой. Въ одномъ малороссійскомъ разсказѣ «Черезъ що люде бидніють (по Грыцьку Квитки)» есть выраженія: «не всипвъ

выихать за *царыну*, якъ поле дощъ; пыйшовъ за *царину;* пахнувъ зъ поля свижій витерецъ; Помолились Богу ще разъ, пійшли. Выйшли *за царину*. «Прощай, Миколо!» каже старшій; іхати у *царину*.

Сербизмы или сходство съ сербскимъ языкомъ мы встрѣчаемъ въ старыхъ записяхъ (1713 г.) русскихъ пѣсенъ (В. Н. Перецъ — Замѣтки и матеріалы для исторіи русской пѣсни. — Изв. Отд. Рус. яз. И. Акад. Н. 1901 г. кн. VI, 2). Тамъ часто встрѣчаются слова *Јипакі* и *hајдикі;* послѣднее, впрочемъ, въ другомъ смыслѣ. А есть и такое мѣсто:

Bratia choroszyie, mołodcy chozyie wo *krwi* lezat:

Bez chołowy *tyię*, bez plecza drachiię piasok *zoblat* (стр. 73).

Здѣсь особенно важны во второй строкѣ глаголы чисто сербскіе: *тити* и *зобати*.

Обращаемъ вниманіе на это сходство въ языкѣ вмѣстѣ со сходствомъ въ нѣкоторыхъ бытовыхъ чертахъ сербовъ и малороссіянъ, на что мы уже не разъ указывали.

За этимъ слѣдуетъ бѣлорусское нарѣчіе, для котораго воспользуемся словаремъ П. В. Шейна при его сборникѣ «Бѣлорусскія народныя пѣсни» (Спб. 1874 г.).

Вотъ рядъ словъ изъ этого словаря:

буйный — роскошный, крупный, изобильный, тучный; — *бујно расте, бујà* — тоже роскошно, сильно.

выръ и виръ — водоворотъ въ рѣкѣ или озерѣ: — *вир* — яма, глубокое мѣсто въ рѣкѣ.

гай — чаща, роща; — *гај* — тоже лѣсъ, лѣсокъ.

колесы и колы — простая телѣжка; — *кола* — телѣга; а *коло* — колесо, кругъ и пляска въ кругу.

кошуля — рубаха тонкая; — *кошуља* — всякая рубашка; *кошуљница* — наружная оболочка кукурузы; на юговостокѣ Россіи — *рубашка*.

луска — 1) шелуха; 2) чешуя рыбья; — *љуска* — то-же самое; *ољуштити* — очистить отъ шелухи или скорлупы.

лъпшій — лучшій; — *љепши*.

люлка — 1) трубка; 2) колыбель; — *лула* — трубка; 2) *љулајка* — качели, *љуљати* — качать ребенка въ колыбели и на качели.

млыня и млынъ — мельница; — *млин*, *мљети*.

не(я)дзъля — воскресенье; — *неђеља*.

ночвы — большое корыто для мытья бѣлья; — *начве* — корытце, въ которомъ мѣсятъ хлѣбъ; то-же самое есть и въ Россіи.

обора — скотной дворъ; — *обор* — дворъ вокругъ дома.

оброкъ — дача для лошади: — то-же для человѣка: одинъ обѣдъ или ужинъ.

пасъ — поясъ, кушакъ; — тоже

паша — подножный кормъ; тоже пастбище.

плотъ — бревенчатая изгородь; тоже — плетень.

поглядъ — взглядъ; — *поглед*.

половый и пловый — (см. выше).

пудзиць (вят. губ. пудить) — пугать: — *пудар*: — караульщикъ виноградниковъ отъ птицы и разныхъ животныхъ.

раме — плечо; — тоже

торба—котомка, нищенская сумка; — тоже — вообще сумка.

хортъ — гончая собака; — *хрт*.

цурка — дочка; — *цура* — дѣвушка.

чекаць — ожидать, — *чекати*; общерусское: быть *начеку̀* — наготовѣ.

бардзо и барзо — скоро; — *брзо*, и др.

Сочиненіе Н. Я. Никифоровскаго «Очерки просто-народнаго житья — бытья Витебской губерніи» (Витебскъ 1895 г.) даетъ намъ возможность провести параллель не только въ языкѣ, но и въ самомъ бытѣ черногорца съ бѣлорусомъ.

По бѣлорусскому обычаю не слѣдуетъ выходить утромъ «на *ще* сердце»; а нужно «троху хлусиць, кабъ ни було̀ на *щѐ* сэрцо» (стр. 59); у черногор. тоже «на ште срце». Хула̀ (хвала) тобѣ, Бужухно! (102) — «Фала Богу». *Кошуля*, *кошулька* — ру-

башка съ разрѣзомъ посреди груди (104); ставъ (ткацкій станъ), кужель, вовна, пасмо, числина (стр. 156—57) срв. черног. стан, кудјеља, вуна, пасмо, чисмица (т. II, ч. 1 стр. 493—94); *шума* — соръ, выметаемый изъ избы (стр. 24); тоже и почерногорски; *шулы*, *шулины* (271) черног. шуљ, шуљеви; *виры* — водовороты, мѣста *виристыя*—ямы въ днѣ рѣки (489)—ч. *вир*, *вирови*; *уклея*—мелкая рыбка, *уклеичная* сѣтка (503)—ч. уклева. Названіе домашняго скота *ста́ток*, *стачи̂на* и *животы*, *живоцина* (353)—ч. стока и живо; *ляда*—цѣлина (392)—ч. ледина; *дятлина* — клеверъ (469) — ч. ђетелина — и мн. др.

Череповецкаго уѣзда Новгор. губ.:

волочуга, *волочушка*—небольшой возъ сѣна;—*влачег*—цѣпь, которою ярмо прикрѣпляется къ плугу.

вершокъ — чулокъ; *напрстокъ* — носокъ, чулокъ; срв. *навршци и напрстци* — надѣваемые на переднюю часть ступни сверху чулка.

галуха, *галиться* — смѣхъ, смѣяться; — *разгалити* — развеселить, разведрить (говорится, когда появится солнце послѣ дождя).

гуня, *гунька*—дѣтская пеленка;—*гуњ*—верхняя одежда мужская въ родѣ кафтана; тоже есть и въ Россіи.

езъ, *езовище* — запруда черезъ всю рѣчку или ручеекъ изъ вбитыхъ въ дно ихъ кольевъ, переплетенныхъ между собою съ нѣсколькими отверстіями, въ которыя вставляются «кужи» для ловли рыбы;—*јаз*, *јажа*—отводъ воды изъ рѣчки для мельницы или для поливы посредствомъ канавы, при чемъ въ неё вода изъ рѣки поднимается запрудой, которая собственно и назыв. *јаз*; оттуда—*зајазити*—сдѣлать запруду и затормозить какое нибудь дѣло.

зобенька—корзинка съ ручкой,—*зобница*—сумка съ овсомъ или ячменемъ для корма лошади.

кислица — щавель; — *киселица*.

мадежи — пятна на тѣлѣ; — *матеж*.

порозъ, *порозочекъ* — быкъ, бычекъ; — *праз*.

Пошесть — эпидемическая болѣзнь; — *пошалица, потка, поточка* — половой членъ у маленькихъ мальчиковъ; срв. *почкати* — мочиться (тоже говорится о дѣтяхъ).

Стожаръ — шестъ, вокругъ котораго наметываютъ стогъ сѣна; — *стожер* — тоже, и столбъ, вокругъ котораго на гумнѣ гоняютъ лошадей при молотьбѣ.

тюмирь, тюмири — угрюмый, необщительный; — *тмуро, потмуро* — угрюмо; — *натмурити се* — нахмуриться, говорится о человѣкѣ и о покрывшемся тучами небѣ.

щера — камень плитнякъ; — джора, джоре; — язвица и язвецъ — барсукъ; — јазавац.

(М. Герасимовъ — О говорѣ крестьянъ южной части Череповецк. у.; Живая Стар. 1803, III, стр. 374—388).

Каргопольскаго у., Олон. губ.

Братанъ — двоюродный братъ; — тоже *и братанић, — на.*

Граять — каркать; громко и долго смѣяться; — *граја, грајати* — крикъ, шумъ, кричать, шумѣть.

еретина — первая шерсть съ молодой овцы или барана; — *јаретина* — тоже; *зобать* — ѣсть муку, зерна въ ихъ естественномъ видѣ; — *зобати* — ѣсть, говор. больше о животныхъ, а и о человѣкѣ, когда онъ ѣстъ ягоды или какія-нибудь зерна; оттуда — *зобница.*

косарь — большой ножъ съ загнутымъ концомъ, употребл. для очищенія пожень отъ порослей; *косијер* — тоже, на длинной рукояткѣ; служитъ для рубки кустарника на дрова и вѣтвей.

крятать—трогать, двигать съ мѣста;—*кретати, кренути* — въ знач. сред. глаг.; *обутка* — обувь; — *обут.*

пóртно — холстъ; — *пртено* — противуположное слову *памучно* — изъ хлопчатой бумаги (наше *портяное*).

(Я. Свѣтловъ—О говорѣ жит. Каргоп. у. Жив. Стар. 1892, III, стр. 156—165).

«Кой ножъ, кой усовъ»! — восклицаніе при какомъ нибудь недоразумѣніи или удивленіи (Черепов.) и «кои жолви, кои

усови»? — что за шутка, чего еще надобно (при ссорѣ; Каргоп.). *Усов* въ Черногоріи означаетъ обвалъ снѣжный или земляной: но говорится: «усовна маска»—упрямая, капризная, кидающаяся въ сторону, бьющая ногами.

Сходство можетъ проявляться не въ словахъ только, но и въ концепціи понятій, напр. *отвѣдывать* — узнавать, справляться и пробовать ѣду; въ Черногор. тоже *обидовати* — пробовать кушанье и изслѣдовать; — *самоходка* — дѣвушка, вышедшая замужъ безъ согласія родителей; — тоже въ Черн. *самопошла*; *межень* — жаркое время въ серединѣ лѣта (Каргопол.; на Волгѣ — уровень воды, когда совсѣмъ спадетъ половодье); въ Черн. *међудневица* — самое жаркое и самое сухое время отъ конца іюля до полов. авг., а въ другихъ мѣстахъ отъ 15 авг. до 8 сент.

Въ Череп. у. во время разговора о чемъ-либо страшномъ, чтобы отвести отъ разговаривающихъ дурныя послѣдствія, прибавляютъ: «на лѣсъ сказано!»; а въ Черногоріи прибавляютъ: «у кам удрила!», когда говорятъ о какой-либо опасной, трудно излѣчимой болѣзни. Когда говорятъ о нечистой силѣ, нужно плюнуть, при томъ непремѣнно черезъ лѣвое плечо.

Такое совпаденіе воззрѣній, которое можно прослѣдить и дальше, имѣетъ не меньшее значеніе, чѣмъ прямое сходство словъ.

Не можемъ также не замѣтить, что многія слова, употребляющіяся въ сербскомъ языкѣ и исчезнувшіяся или употребляющіяся совсѣмъ въ другомъ смыслѣ въ языкѣ русскомъ, мы встрѣчаемъ въ старинныхъ русскихъ памятникахъ.

Такъ, слово *влѣзти*, въ смыслѣ войти мы на многихъ мѣстахъ встрѣчаемъ у Даніила Паломника, также *лежати ночлѣгъ*; *доверечи* — добросить (серб. вргнути), *тутнати* (тутањ, тутњети), *почестити* (почастити), *тверды* (тврђа) каменистое мѣсто; лучій и *болій*, *насопъ* (насап), *борго* (брзо), *водокрсщи* (водокршће),

мска (маска), *скуть* (скут), мѣсто *гроздно* (грожђе) — гдѣ много виноградниковъ и т. д. И въ Домостроѣ встрѣчаемъ: «иногда свой обиходъ прибыльно *промѣзетъ*; по сколку изъ котла *араки* (ракија) *первой* (првенац) и другой; рыбу держать въ *крошнях*ъ (крошња); да то *борзо* изведетъ, а деньги платити *вручь* (рукодаћа и наруч)» и др. —

Множество сходныхъ словъ найдемъ въ описаніи стариннаго русскаго быта: *яблоко* — золотой шаръ; *миндеръ*, *бездыханъ*, *нишанъ*, *туфэк*, *накра* (накараде) и др. (П. Савваитовъ. — Описаніе старинныхъ русскихъ утварей и т. д. Спб. 1896).

Встрѣчаются слова, одинаковыя съ чешскими: *прши* говорится объ дождѣ, когда чуть роситъ; «попршио је мало» по чеш. *prší*; *спојити* — соединить связать напр. два деревянныхъ бруска, наше (спаять); *опетовати* (подгор.) — повторять; *теста* или *цеста* — большая дорога; *поливка* (Дробн.) — супъ, похлѣбка; *шпатан* (Дробн.) — дурной, дрянной; есть фамилія *Пиводићи*, а у Чеховъ *Pivoda*.

У чеховъ въ старыхъ документахъ есть слово *hvozd* — въ смыслѣ лѣса; у черногорцевъ и теперь одна мѣстность (между Луковымъ и Шавниками въ Дробнякахъ) называется *Гвоздъ* и тоже лѣсистая; но есть и нарицательное слово *гвозд*, означающее мѣстность, гдѣ всюду торчатъ голые камни, при томъ въ ямахъ; но не были-ли и онѣ когда-то покрыты лѣсомъ, котораго позднѣйшія поколѣнія уже не застали?

Всѣ эти факты очень любопытны и имѣютъ значеніе въ исторіи языка и народа. Кое-что можетъ быть объяснено заимствованіемъ; но большая часть сходства относится, по нашему мнѣнію, къ тому старому времени, когда славяне жили вмѣстѣ и изъ одной мѣстности вынесли одинаковыя слова и понятія, пока исторія не раздѣлила ихъ на особыя группы, поставивъ ихъ въ другія условія физическія и подвергнувши другимъ вліяніямъ

историческимъ. Есть мнѣніе, что сербы впервые населились въ Богеміи.

Перейдемъ теперь къ прямымъ заимствованіямъ, сдѣланнымъ при томъ сравнительно въ недавнее время.

Здѣсь мы прежде всего встрѣчаемся съ вліяніемъ турецкимъ, которое шло вообще за господствомъ турокъ на Балканскомъ-полуостровѣ и особенно за распространеніемъ магометанства между его народами, При этомъ замѣтимъ, что у черногорцевъ турецкихъ словъ меньше, чѣмъ у другихъ сербовъ, не исключая и сербовъ Королевства; а въ самой Черногоріи ихъ можно найти больше въ мѣстностяхъ, гдѣ долже держалось турецкое господство, какъ Пива, Дробняки, Баняны, Васоевичи и др.

Затѣмъ идетъ вліяніе итальянское, которое происходило частію черезъ непосредственное общеніе между Италіей и Зетскимъ государствомъ, а частію черезъ сосѣднее Приморье, гдѣ господствовала Венеціанская республика и гдѣ въ оффиціальной и общественной жизни итальянскій языкъ господствуетъ.

Здѣсь мы видимъ то-же самое, что у сѣверныхъ сербовъ, гдѣ у австрійскихъ сербовъ нѣмецкій языкъ вторгается насильственно черезъ правительство, а къ сосѣдямъ ихъ сербамъ Королевства входитъ путемъ торговыхъ сношеній и новаго культурнаго склада жизни. Поэтому заимствуются слова, относящіяся къ тѣмъ понятіямъ и къ тому обиходу въ народной жизни, которыхъ въ ней прежде не было, какъ: бирташ, кељнер, штумадља, плајвајс, шлајпик, (Shreibbuch), шверцовање и др. Въ соотвѣтствіи этимъ нѣмецкимъ словамъ вы находите въ Черногоріи итальянскія: локандјер, камарјер и камарјера, лапис, тоболац, контрабанад.

Но въ Черногоріи распространеніе и итальянскихъ словъ таково, что рѣчь простого черногорца, особенно нѣгуша, цеклича, цуцы, живущихъ пограничпо съ Боккой, гдѣ итальянскій языкъ господствуетъ, положительно пересыпана этими чужими словами. Тамъ напр. слышатся такія фразы: «Како се вам до-

падају наше *монтањи*? Он има *грацију* (желаніе, расположеніе), да се научи. — Грација ми је!» — такъ хочу! «Ја се не могу купати у море, кад има *колпе* (волны) и т. п. *Шјор*, *шикуро*, *дункве*, *ши-ши* — вы услышите тамъ на каждомъ шагу.

Помимо такой утрировки, къ которой всегда бываютъ склонны простые люди, желающіе показать себя не простыми, множество итальянскихъ словъ получило полное право гражданства и повсемѣстное распространеніе: они одинаково съ народными подвергаются флексіи и проникли въ народную пѣсню.

Для примѣра приведемъ рядъ такихъ словъ.

Бестиа (bestia) — скотина, глупецъ.

биджи (biso) — горохъ, зеленый горошекъ.

бутарга (bottarica, bottarga) — икра желтая или красная, преимуществ. изъ рыбы кефала.

брока (brocca) — жестяное ведро для воды и кувшинъ для умыванія.

бутига (bottega) — лавка.

бутижјер — лавочникъ.

вaja, ваје (baia) иначе—пошалица, поруга, лудорије—шутки, пустяки, насмѣшки.

вапор (vaporiera), иначе пароброд — пароходъ.

веладун (velata, velatone) — пальто.

ваљати (vagliare), обще-серб. вриједити—стóить, заслуживать вниманія, быть достойнымъ, годнымъ.

безличпо: ваља — должно, слѣдуетъ; ваљан, ваљаст;

неваљао човјек.

варда! (guarda) окрикъ — берегись!

гот (gotto), иначе чаша, путир — стаканъ.

девентати (diventare) — вилять, уклоняться отъ истины.

дењати (degnare) — удостоивать, дать свое благоволеніе: «он не дења са мном да разговара».

дестрагати и бестрагати (destruggere) — разрушить, разорить кого, его состояніе.

дешпет (dispetto), за дешпет, иначе инат — перекор, на зло дѣлать что-либо.

дисипати (dissipare) иначе трошити — растрачивать.

дација (dazio) — государственная подать.

догања (dogana) — лавка и таможня.

дуперати (adoperare), иначе: поднети, имати, употребљавати доста — имѣть достаточно; безлич. мнѣ довольно.

дурати (durare) — продолжаться, выдерживать, выносить; прилаг. дурашан — прочный, постоянный.

кандаљер (candallière) — свјетњак, чир (въ Герцег. шандал) — подсвѣчникъ.

кантун (cantone), иначе: угао, нугао, ћошак — уголъ.

кастрадина (отъ costrato) — сухое, продымленное мясо баранье или козье.

ке (che!) — какъ! куда! гдѣ тамъ!

кимак (cimice) иначе: стеница, татабит — клопъ.

клак (calce) иначе: вапно, креч — известь.

кого и кужина (cuoco, cucina) — поваръ и кухня.

конат, контати (conto, contare) иначе: рачун, — ати — счетъ, считать.

контент или контен (contento) иначе: задовољан — доволенъ.

коћета (cochetto, или отъ франц. couchette) иначе: одор — кровать, преимущественно желѣзная.

креденца (credenza) — шкапъ, буфетъ съ посудой.

кошет (còscia) — задняя нога бараньей туши, свѣжей или вяленой.

крепати (crepare) од глади — умирать; тоже и скапати (scapare).

куфин (confine), иначе: међа, граница — граница.

кушин (cuscino), иначе: јастук, по(д)главар, поглавница — подушка.

куштум (costume), иначе: обичај, одијело — обычай, одѣяніе: «тако је по нашем куштуму».

лапис (lapis) — карандашъ.

лентрат (ritratto), иначе: слика — картина, портретъ.

љустрати (lustrare) — чистить (сапоги), полировать (дерево).

манестра (minestra), иначе: чорба, супа, пољевка — супъ, похлебка.

марангун (marangone) — мастеръ, преимущественно столярныхъ работъ, а также и желѣзныхъ, при томъ иностранецъ.

паљ (pala), иначе: лопата, ћурек — лопата, заступъ.

пасати (passare), иначе: проћи, минути — пройти, миновать.

«пасај се или проћи се тога» — оставь то, недѣлай того, не трогай.

полуменат (fundamento), иначе: темељ — фундаментъ, основаніе постройки.

пачати се (impacciarsi) — мѣшаться во что:

«не пачај се у туђе послове». —

пипун (popone, лат. pepo) — дыня.

пирун (pirone), иначе: пантанур, виљушка — вилка.

погача (focaccia) общесерб. — пшеничный хлѣбъ.

понта (punta), иначе: рт. — мысъ.

пофермати (fermare), иначе: потврдити — утвердить.

«сви му аге ријеч пофермаше».

приформати (forzare), иначе: приморати — припудить, заставить, напр.: уплатить долгъ; довести непріятеля до крайняго состоянія.

пршут (presciutto) — ветчина, свиной окорокъ.

саламур (sale di mare?) — разсолъ, въ которомъ держатъ огурцы, паприки и др. овощи.

скала (scala) — лѣстница, подъемъ по ступенькамъ;

скалине — ступеньки.

скалати се (scalare) — упасть, понизиться (говорится объ убыли воды).

скапулати (scapulare) — спасать и спасаться.

спендати (spendere), иначе трошити (въ Далмаціи говорятъ — тратити) — тратить, издерживать.

спензе (dispensare) — издержки: «ја не мам спеназа; али ти је спензе не стануло?».

стима (stíma) и стимати — угощеніе, чествованіе: «ти мене премного стимаш; чест долазак губи стиму»; — оцѣнивать имущество, продающееся съ аукціона; откуда — *стимадур* — оцѣнщикъ.

супреш,-авати (soppressa) — утюгъ.

таволин (tavola), иначе: стол, трпеза — столъ.

теља (tela) — полотно.

тоболац (tabellione?) — кошелекъ для денегъ.

торнати (tornare) — соотвѣтствовать чему:

«не торна̀ ми конат» — мнѣ нѣтъ расчета.

трепјељ (treppiede) — треножникъ, на который ставится сосудъ съ жаромъ.

трајна (traina) — шнуръ, которымъ мѣрятъ.

тремпета (trombetto), иначе: бубањ — барабанъ.

ћакулати (chicchillare) — болтать, сплетничать.

ћикара (chichera) — кофейная чашка и стаканчикъ на телеграфномъ столбѣ.

ужанца (usanza) — обычай, привычка:

«таква му је ужанца или тако он ужа̀».

урметин или фурметин (formentone) — кукуруза.

фацулет (fazzoletto) — марама, крпа — платокъ женскій на голову и носовой.

фин (fino) — тонкій, изящный: «е ти имаш лијепу ђевојку, јесте фина, ка'у гору вила».

фортуна, фрдуна (fortuna) — буря.

фрегати (fregare) — чистить, мыть полъ.

фрешак (fresco) — свѣжій: «ајдемо да се расфрешкамо на вјетар».

фундаћ (fundaccio) — гуща, остающаяся въ кофейникѣ.

шега, шегати (sega,—ге), иначе: пила, пи̏мати — пила.

шеста (sesta), иначе: чап — циркуль.

шканција (scancia), иначе: полица — полка.

шкољ (scolio)—маленькій островокъ-каменистый, скалистый.

шкрипторија (scrittorio) — письменный столъ.

шкрокати (scroccare) — дать осѣчку (о ружьѣ).

шкуре (scuri) — ставни.

шоверљан (съ франц. surveillant) — надсмотрщикъ надъ работами.

шпаг (spago) — шнурокъ, тонкая веревочка.

(неизвѣстно откуда шпаг, иначе джеп — карманъ).

шугоман (sciugomano), иначе: ручник, пешкир, утирач — полотенце.

джардин (giardino), иначе: зграда — садъ, преимущественно для цвѣтовъ и зелени, но не для фруктовыхъ деревъ.

Этихъ итальянскихъ словъ въ нѣкоторыхъ частяхъ Черногоріи такъ много, что мы не знаемъ, больше-ли ихъ найдется въ Приморьѣ и Далмаціи, исключая городовъ, гдѣ прямо говорятъ по итаљански, благодаря бывшему тамъ очень продолжительному господству Венеціанской республики и католицизму, дѣйствующему на народъ черезъ церковь и школу.

Эти слова, какъ мы сказали, пріобрѣли въ Черногоріи полное право гражданства и съ ними поступаютъ, какъ со своими, подвергая не только флексіи, но и другимъ, такъ сказать, самоволіямъ, которымъ подвергается родной языкъ.

При этомъ дается имъ отчасти и другое значеніе, такъ слово *guarda* перешло въ какой-то крикъ *урдаха*! (у турокъ тоже) — какъ предостереженіе передъ взрывомъ положенной мины. Оттуда, по всѣмъ вѣроятіямъ, произошло и названіе нѣкоторыхъ мѣстностей, какъ въ Банянахъ — *Варда-планина* и въ Васоевичахъ *Варду*, то же возвышенная коса, на которой, можетъ быть, когда-то стояла стража; а въ то же время возникъ и глаголъ *вардати* — производить шумъ, тревогу, суматоху: «Не вардај, не вардај» — кричитъ сидящій въ комнатѣ на стукъ въ дверь кого-то, пришедшаго съ визитомъ; «тамо је велико вардање!» — говорятъ, когда гдѣ-нибудь происходитъ тревога или если въ домѣ все перевернуто, не находится на своемъ мѣстѣ.

О человѣкѣ, который, куда ни прійдетъ, всѣхъ потревожитъ въ худомъ и добромъ смыслѣ (расшевелитъ), говорятъ: «он је велики вардаклија».

Въ томъ-же направленіи продолжается заимствованіе словъ и въ настоящее время и также имъ придается особенный смыслъ по народному пониманію, а иногда свое собственное отождествляютъ съ чужимъ; напр. «ја теби то поручујем и то треба да буде *морални*» — т. е. по приморању — обязательно.

Слово *званично*, отвѣчающее иностранному *оффиціально*, получило значеніе чего-то особенно важнаго, хорошаго, хотябы къ оффиціальности не имѣло никакого отношенія.

«То је уље најцивилније или најцивиластије, само за владику», — самое лучшее. Отъ слова *джјусто* (giusto) — барабар, ровно, одинаково—употребляютъ глаголъ: «треба *уджјустити*»; говорится о вѣсахъ въ смыслѣ вывѣрить ихъ.

Въ Королевствѣ Сербіи (Краљсво, Параћин, Ниш) и Старой Сербіи у людей спеціальныхъ занятій (мутавджије, ужари и грнчари) существуетъ особый языкъ, на которомъ они разговариваютъ между собою, когда желаютъ, чтобы другіе ихъ не понимали. Его называютъ *немушти језик*, какъ и тотъ, который дается человѣку сверхъестественными существами для пониманія животныхъ *). Такого языка у черногорцевъ мы не знаемъ; а есть *козарски језик*, состоящій въ томъ, что къ обыкновеннымъ словамъ въ началѣ или въ концѣ придаются извѣстные слоги (въ Россіи — *говорить по херамъ*), на которомъ переговариваются пастухи молодые или дѣти.

---

*) Объ этомъ есть статья J. «Др. Ватрослав Јагић у Србији и Софији» (Годиш. Н. Чуп. 1895, књ. XV, стр. 71—111), въ которой авторъ ссылается на соч. Ягича «О немуштим језицима у Словенскихъ народа».

ЗАКЛЮЧЕНІЕ.

Смотря на языкъ, какъ на органическое проявленіе народнаго духа, неразрывно связанное со всею жизнію народа; какъ на органъ, посредствомъ котораго народъ выражаетъ свое духовное содержаніе, мы его соединяемъ вообще съ этнографическимъ изученіемъ народа, и предлагаемая статья о черногорскомъ нарѣчіи составляетъ одну изъ главъ этнографическаго отдѣла въ нашемъ сочиненіи о Черногоріи, какъ и остальной этнографическій матеріалъ, а не филологическій. Поэтому многое въ той статьѣ пополняется другими отдѣлами упомянутаго нашего сочиненія. Такъ, для грамматическихъ формъ и фразеологіи найдется много примѣровъ въ приведенныхъ нами на своемъ мѣстѣ пословицахъ, пѣсняхъ и другихъ умственныхъ произведеніяхъ черногорскаго народа.

Для словаря много матеріала найдется въ описаніи быта, и наконецъ мы прилагаемъ небольшой словарь отдѣльно.

А. Собственныя имена лицъ

(личныя, по отчеству и прозвища).

---

1. Личныя имена.

Личныя собственныя имена, дающіяся каждому при его рожденіи, въ главномъ тѣ-же самыя, какія находятся въ требникахъ восточнаго православнаго исповѣданія, съ добавленіемъ нѣкоторыхъ именъ, принятыхъ исключительно въ сербскихъ календаряхъ, какъ: Милутинъ, Драгутинъ, Душанъ, Милена, Милица и др. Изъ массы именъ, находящихся въ требникахъ, въ народномъ употребленіи въ Черногоріи около пятидесяти: Авксентій, Авраамъ, Александръ, Алексѣй, *Андрей*, *Арсеній*, Аѳанасій, Богданъ, Борисъ, *Василій*, *Витъ*, *Гавріилъ*, *Георгій*, Григорій, Дамьянъ, Даніилъ, *Димитрій*, *Евѳимій*, *Захарій*, *Илья*, Исаій, Іоакимъ, Іаковъ, *Іоаннъ*, Кириллъ, (или Киръ?), Константинъ, Ксенофонтъ, *Лазарь*, *Лука*, *Маркъ*, Мартинъ, Матѳей, Мина, *Михаилъ*, Моисей, *Николай*, Павелъ, Пантелеймонъ, *Петръ*, *Савва*, *Стефанъ*, Трифонъ, Филиппъ, *Христофоръ*, Ѳеодоръ, *Ѳома* и еще нѣкоторыя. Чаще всего употребляются, отмѣченныя у насъ курсивомъ; другія-же употребляются рѣдко, хотя нѣкоторыя приняты и въ родовыхъ прозвищахъ, какъ: Мартиничи и Мартиновичи, Богдановичи, Филипповичи, Глигоровичи и др. Нѣкоторыя имена исключительно монашескія, какъ: Герасимъ, Никодимъ, Ромилъ, Пахомій, Руфимъ и т. д.

Женскихъ-же календарныхъ именъ совсѣмъ мало: Ангелина, Анна (или Іоанна), Екатерина, Елена, Елисавета, Любовь, Марія, Христина. Изрѣдка встрѣчаются имена: Марта, Сара, Софія и Маргарита.

Въ послѣднее время стали давать имена: Вѣра, Ольга, Ксенія; какъ между мужскими Владиміръ. Александръ и Алексѣй смѣшиваются, все равно какъ Михаилъ и Милутинъ. Женское имя Александра усматривается въ имени Роксанда. Есть и имя *Луція* (Міовича въ Колашинскомъ полѣ).

Нѣкоторыя имена усвоены въ западной формѣ: Абрамовичи (есть и Авро, Аврамовичи), Блажо изъ Blasius (Власій).

Кромѣ именъ календарныхъ, употребляется масса именъ, несуществующихъ въ календаряхъ.

Вотъ ихъ перечень, хотя и не полный: Бајо, Балета, Баро, Батро, Баћо, Бацо, Бего, Бењо, Биро, Благоје, Божо, Божина, Бо̀јо, Борило, Бранко, Брацан, Брзота, Булат, Буљо, Буho, Веко, Велиша (отъ Велимир), Веселин, Весо, Вешо, Војин, Врко, Вуко, Вулаш, Вушур, Гардаш, Гвоздо, Гледо, Гога, Голо, Голуб, Горо, Горчин, Грубан, Грубеља, Гусо, Даица, Драго (отъ Драгутин), Дука, Думо, Жарко, Живаљ, Живко (переводъ Виталій?), Жутко, Завиша, Зеко, Зец, Зоро, Кезо и Кезун, Косо, Краљ и Крале, Лабуд, Лале, Лијеш, Лимо, Лутко, Љубомир, Ма́лин, Маџо, Миго, Милан и Миљан (Милосав), Милован, Мимо, Мишеља, Момчило, Мрваљ, Мрдо, Мушика, Недо, Неђељко, Ненад, Ново, Обрад, Обрен, Огњан, Паун, Пеан, Пиле, Преља, Пујо, Пуцо, Пуљан, Пуниша, Пуnош, Пуро; Радован, Радисав, Радуле, Реља, Ремо, (Еремија?), Рого, Секула, Славо (Славомир), Сладоје, Сјеро, Спако, Спасо, Спахо, Срдо, Сретен, Стамат, Станко (Станислав), Станоје, Стојан, Токача, Топушко, Туро, Туцо, Ћетко (Цвјетко), Холета, Хрнко, Цемо, Џуро, Чило, Чокета, Чуко, Шкрњо, Шого, Шујо, Шујо, Шундо, Шуто, Шутин, Шуша, Шарац.

Женскія имена: Бела, Бења, Беша, Бистра, Блажија, Бојана, Босна, Була, Бота, Видна, Вишња, Горда,-ана, Госпа,-ава, Грана, Грмуша, Грозда, Даница, Дафина, Дивна, Добра (перев. Итал. Вопа?), Дожа, Доста, Драга, Дуња, Живана, Загорка, Злата,-ана, Зора, Играна, Јаглика, Јагода, Јара, Јаска, Јешна, Када, Каме́ра, Кева, Кокна, Коса, Круна, Куса,

Љепосава, Малина, Манда, Медуна, Мида, Мика, Милана, Милева и Милена, Мира, Неда, Пиле, Плана, Прња, Радна, Ракита, Руда, Румија, Ружа и Руса, Смиља или Цмиља, Спасија, Стана, Стоја, Тека, Темзија, Ћаке, Ћетна, Цвјетка и Цвјетна, Циграна, Чума, Чупа, Шагра, Шајка, Шуња, Шута.

Сверхъ того, многіе носятъ имена магометанскія, какъ: Адем, Аџо, Асан, Бећир, Бућо, Ибро, Ка́сим (велестовац), Мемед, Мујо, Мурат, Муса, Реџо, Сефо, Синан, Суљо, Тале, Шабан и др.; или прямо называется Турчин, откуда Туро и производное Турчиновић.

Между женскими именами магометанскія мы знаемъ только: Була, Када и Фата.

Магометанскія имена, какъ мы уже объясняли выше, давались дѣтямъ, чтобы такъ сказать, замаскировать ребенка и тѣмъ спасти отъ *вѣштицы;* но оставались за нимъ на всю жизнь. Въ Трепчахъ (Никшицк. округа) мы встрѣтили имя *Мујо* на надгробной плитѣ на кладбищѣ возлѣ тутъ-же стоящей церкви.

Есть указанія, что въ древней Россіи такимъ-же образомъ употреблялись имена татарскія: Бахтеяръ, Муса, Сабуръ *).

Иногда, давши ребенку одно имя христіанское, потомъ перемѣняютъ его на другое, тоже христіанское: Николая назовутъ Петромъ или наоборотъ.

У Пера Томова (старшаго брата влад. Петра II) былъ сынъ, котораго дома звали Лазаремъ; а когда послали его въ Россію учиться, онъ назывался уже Павломъ. По всѣмъ вѣроятіямъ, послѣднее было записано въ метрической книгѣ, а первое было семейное, и подъ этимъ именемъ его знали въ народѣ. Ђиру Ефтову Вулетичу было настоящее имя Томо; одному изъ Поповичей было имя Петръ, а его зовутъ Драго. Одного изъ Спасоя сдѣлали Лазаремъ (Шаулић въ Дробнякахъ).

---

*) А. Соколовъ. — Русскія имена и прозвища въ XVII в. (выбраны изъ писцовыхъ и отказныхъ книгъ и другихъ документовъ, относящихся къ Нижегородскому и Казанскому краю). Казань, 1891.

Нѣчто подобное было и въ древней Руси. У Н. М. Тупикова *) мы встрѣчаемъ слѣдующее: «Онософоръ Дѣвочка (прозвище и духовное лицо); родися вел. князю (московск.) сынъ Тимофей, а дали имя ему Іоаннъ».

Относительно двойныхъ именъ въ древней Руси интересное замѣчаніе находимъ у Н. Чечулина **). «Иногда говоритъ онъ— было три имени: прозвище и два крещеныхъ имени, — одно явное, другое тайное, извѣстное только тому, кто его носилъ, духовнику да самымъ близкимъ. Это дѣлалось по вѣрованію, что лихіе люди, зная имя человѣка, могутъ ему дѣлать вредъ чародѣйственными способами и вообще иногда легко сглазить человѣка» (стр. 74).

У Тупикова-же мы встрѣчаемъ нѣсколько именъ, утратившихся въ Россіи, но до сихъ поръ употребляющихся въ Черногоріи: Томанъ, Ненадъ, Воинъ и Воиславъ, Олюша сокальникъ (Олица). А у Чечулина находятся женскія имена, образовавшіяся аналогично съ сербскими: Богданица, Голуба, Досадка, Дуня, Некраса, Купава, Смиренка.

Имя Милютинъ въ Россіи существуетъ, какъ фамилія (отъ Милюта?); и мы знавали Міята (серб. Мијат и Михаћ) и Милована.

По разсказамъ-же одного стараго священника прежде въ Россіи давались имена: Спасъ, Спаска, Сретька, которыя потомъ запрещены по распоряженію высшей духовной власти.

Относительно происхожденія и толкованія этихъ народныхъ именъ прекрасное изслѣдованіе представляетъ д-ръ Т. Маретичъ ***).

---

*) Замѣтки къ исторіи древне-русскихъ личныхъ собственныхъ именъ. Спб., 1862.

**) Личныя имена въ писцовыхъ книгахъ XVI в., не встрѣчающіяся въ православныхъ святцахъ. (Библіографъ, 1890, №№ 7—8).

***) O narodnim imenima i prezimima u Hrvata i Srba (Rad Jugosl. Ak. Knj. LXXXI i LXXXII).

Онъ также различаетъ имена христіанскія, даваемыя при крещеніи (krsna imena), и имена, даваемыя потомъ въ семействѣ по различнымъ качествамъ ребенка или по другимъ, случайнымъ причинамъ и обстоятельствамъ; это — просто домашнія клички.

Между послѣдними г. Маретичъ различаетъ: ласкательныя (од milosti, тепање) и насмѣшливыя (podrugljiva). Онъ приводитъ массу именъ, почерпнутыхъ главнымъ образомъ изъ письменныхъ историческихъ и другихъ источниковъ и даетъ имъ объясненія.

Еще больше матеріала собрано священникомъ М. Морошкинымъ въ соч. «Славянскій именословъ» *) и т. д.

Оба эти сочиненія представляютъ матеріалъ, который они собирали по цѣлой относящейся къ тому литературѣ, при томъ первый захватываетъ въ своемъ изслѣдованіи все юго-славянство, а второй — все славянство (въ его соч. одна литература предмета занимаетъ стр. 1—23 и источники стр. 106—108). Собирая матеріалъ въ такой обширной области, они стараются объяснить происхожденіе именъ на основаніи общей филологіи, протолковать соединенный съ ними смыслъ и различныя вліянія, подъ которыми они сложились (христіанство и международныя отношенія). Въ то-же время они указываютъ и извѣстный методъ.

Наша задача гораздо у́же: область нашихъ наблюденій составляетъ исключительно Черногорія. При томъ мы не выходимъ изъ предѣловъ современности и представляемъ матеріалъ, не входя въ его дальнѣйшую научную разработку; но только въ виду освѣщенія этого матеріала даемъ объясненія, на которыя наводитъ насъ наблюденіе тоже современной жизни.

Руководясь такимъ взглядомъ, мы представимъ, какимъ об-

---

*) Славянскій именословъ или собраніе славянскихъ личныхъ именъ въ алфавитномъ порядкѣ. Спб., 1867.

разомъ въ Черногоріи даются эти имена; а затѣмъ остановимся на объясненіи нѣкоторыхъ изъ нихъ болѣе распространенныхъ.

Въ описаніи обряда крещенія мы упомянули, что при именованіи ребенка совсѣмъ мало сообразуются съ показаніемъ календаря, какого святого въ тотъ день, и священникъ предоставляетъ это самому семейству, при чемъ прежде всего спрашиваютъ бабушку или дѣдушку; иногда выбираютъ имя родители; а случается, что обращаются къ дѣвочкѣ, спрашивая, какъ-бы она хотѣла назвать брата, или къ мальчику относительно новорожденной сестры.

Не справляясь съ требникомъ или календаремъ, сообразовались иногда съ днемъ рожденія, если тогда былъ какой-либо праздникъ. Такъ, называли Недѣлькомъ, если ребенокъ родился въ воскресенье (неђеља) или его крестили въ этотъ день; Божо или Божичъ, если родился въ день Рождества Христова (Божић); Спасое въ спасовъ — день (вознесеніе); Тьетко или Цвѣтко на вербной недѣлѣ (цвијети); Сретенъ — на Срѣтеніе Господне.

Но какое-бы имя ни было дано при крещеніи, оно могло быть замѣнено другимъ и то тотчасъ-же или впослѣдствіи путемъ такъ называемаго *тепања* т. е. различныхъ эпитетовъ, даваемыхъ ему при нянченьи съ нимъ въ видѣ ласки.

При этомъ имена могли быть и несовсѣмъ похвальныя, но идущія ребенку по его физическимъ и нравственнымъ качествамъ; а иногда давались имена, не имѣющія опредѣленнаго смысла.

Такъ произошли имена: *Веселин* (веселый), Голуб, Лабуд, Малиша (малый), Мргуд (отъ мргодити се — смотрѣть хмуро, угрюмо), Мрко (тоже), Пиле (цыпленокъ и вообще дѣтенышъ птицы: Пиле орлово, соколово), Зоро (зорити се — гордиться, красоваться), Шарац (рябой), Шого (лысый или съ рѣдкими волосами), Булё (булити очи — таращить глаза), Зеко (съ сѣ-

рыми или голубыми глазами), Зецъ (пугливый), Шуто (молчаливый, спокойный), Шкрњо (мелкій, отъ шкрња — обломокъ отъ чего-либо, соринка), Здравко, Косо (имѣющій большія густые волосы), Срдо (сердитый), Мрша или Мршуља (худой, тощій) и т. д.

Это собственно *надимци* — имена, которыми хвалятъ и льстятъ или осуждаютъ и дразнятъ, но отнюдь не въ оскорбительномъ тонѣ, а тоже лаская; какъ и у насъ надѣляютъ человѣка бранными словами въ видѣ похвалы.

Нѣкоторыя изъ этихъ именъ давно уже стали общими, утративши свой первоначальный конкретный смыслъ, какъ и другія христіанскія. Таковы имена: Бего, Бело, Брзота, Гордан, Горо, Грубан, Голо, Гледо, Жарко, Крале, Лудо, Мрваљ, Рого, Славо, Спахо и др.

Между такими именами самое распространенное *Вук*. Нѣкоторые возводятъ его къ христіанскому Вуколъ; но это натяжка. У черногорцевъ и вообще у сербскаго народа съ этимъ именемъ соединяется понятіе о волкѣ, звѣрѣ хищномъ, смѣломъ и ловкомъ, качества котораго въ видѣ похвалы переносятъ и на человѣка.

В. Ястребовъ *) приводитъ имя *Вовкъ* у малороссіянъ, при чемъ характеризуетъ носящаго это имя человѣка такъ: «хищный и жадный, и по виду, и по характеру, съ громкимъ голосомъ, какъ у волка» (стр. 9). У малороссіянъ саратовск. губ. мы знаемъ прозвище Бирюкъ — тоже волкъ, какъ и другія прозвища по животнымъ: Ворона, Сорока, Котъ (а сынъ его Котёнокъ).

Въ цитированномъ выше соч. Тупикова между именами, изъ русскихъ документовъ, мы встрѣчаемъ: «Иванъ *Волкъ* Курицынъ, дьякъ Московскій 1492 г.». Это еще ближе къ сербскому: если въ первыхъ примѣрахъ имя Волкъ составляетъ прозвище, то здѣсь оно личное имя.

---

*) Малорусскія прозвища Херсонской губерніи. Одесса, 1893.

Нѣкоторыя имена, съ которыми соединяются извѣстныя конкретныя понятія, могли возникнуть сначала на христіанской почвѣ; а послѣ народъ придалъ имъ смыслъ по своему разумѣнію. Такъ, *Паун* могло произойти изъ христіанскаго Павлинъ; но народъ этого не сознаетъ; также и въ женскихъ именахъ *Љубица* и *Босиљка* народъ не подозрѣваетъ христіанскихъ именъ Любовь и Василиса, а соединяетъ съ ними понятіе извѣстныхъ ему и любимыхъ имъ растеній.

Не знаемъ, можно-ли съ послѣднимъ именемъ соединить женское-же имя *Босна*, какъ то дѣлаетъ Маретичъ; но народъ въ Черногоріи разумѣетъ подъ этимъ именемъ страну Босну.

Остановимся на нѣсколькихъ именахъ, которыя получили уже толкованіе со стороны ученыхъ спеціалистовъ.

Маретичъ имена — Медак, Медо, Медун (въ Черногор. женск. и. Медуна) приводитъ въ связь съ словомъ *мед*. Въ общемъ это вѣрно; но въ Черногоріи есть имя Медо, происходящее отъ магометанскаго *Ме(х)мед*, и на Цетиньѣ есть одинъ уголокъ какъ разъ у монастыря, называющійся *Медовина* или *Медоевина* по имени нѣкоего *Медоја*, черногорскаго потурченца, жившаго тутъ со своимъ родомъ.

Имя *Булат* г. Маретичъ производитъ отъ *Будимир*. Есть и въ Черногоріи это имя, какъ личное, есть и цѣлое братство въ Ровцахъ *Булатовичи*; но не турецкое-ли это слово, означающее, какъ и въ Россіи, желѣзо, сталь? *Лало* онъ производитъ отъ *Лазар*. Въ Черногоріи это имя не составляетъ постояннаго собственнаго имени; а оно придается старшему въ семействѣ, особенно уважаемому, какъ титулъ, и такъ зовутъ его исключительно его семьяне. Иногда это имя дается и маленькому ребенку, особенно всѣми любимому, и онъ до нѣкоторой степени командуетъ въ семействѣ, а впослѣдствіи это имя остается за нимъ на всю жизнь, какъ собственное. По нашему мнѣнію, его можно сравнить съ упоминаемымъ въ пѣсняхъ «лали и везири», гдѣ *лали* представляютъ во дворѣ турецкихъ султановъ родъ какихъ-

то придворныхъ дядекъ или воспитателей при младшихъ дѣтяхъ султана.

Немања толкуется Маретичемъ qui non decipit, связывая съ словомъ *манити* — decipere. Но сербскій историческій Неманя не библейское-ли имя? а въ современной Черногоріи *немања* означаетъ человѣка, ничего не имѣющаго; въ томъ-же смыслѣ употребляется и *немањићи*.

Трудно также допустить, чтобы *Миган*, *Мигић*, *Мигор* — происходили отъ *Милисав* или *Митар*. Скорѣе можно-бы это имя связать съ словомъ — *мигати*, откуда *намигота*; трудно, однако, допустить и это; а существуетъ какое-нибудь другое слово, на которое мы не нападаемъ. Такія имена остаются для насъ необъяснимыми, пока не найдется подходящаго объясненія въ народномъ языкѣ или въ письменныхъ документахъ.

Морошкинъ имя *Лало* сопоставляетъ съ *Рад* (ссылаясь на Каравелова), что совсѣмъ неудобопонятно. Онъ-же приводитъ имя *Гормуша* рядомъ съ чешскимъ *Hormuza*, *Hrmos;* а въ Черногоріи есть имя *Грмуша* и названіе одного вида змѣи *грмуша* (родъ гремучей).

Есть имена, даваемыя дѣтямъ въ семействахъ (надимци, тепање) и остающіяся потомъ за ними уже взрослыми, какъ *Цицја*, *Бења* (Марія) *Џуџо* (Николай), *Кева* и др.; мы добивались объясненія въ семействахъ, въ которыхъ они создались, и не могли получить опредѣленнаго отвѣта: «Такъ какъ-то и ничего то не значитъ».

Есть, однако, много именъ, которыя объясняются легко. Такъ, *Чупа* — дѣвочка, у которой густые, вѣчно всклокоченные волосы; *Руда* — съ волнистыми или кудрявыми волосами; *Пуцо* — пухленькій мальчикъ; *Врко* — очень подижной; *Чило* — по особенному цвѣту волосъ; *Лабуд*, *Голуб*, *Златка*, *Зора* — обычныя ласкательныя имена.

Какъ рѣдкое явленіе можно указать присвоеніе мужчинѣ женскаго имени: такихъ мы знаемъ одного Милица (въ Пи-

перахъ) и другого Мара (въ Кучахъ); но, какъ это произошло, намъ не объяснили.

Что касается женскихъ именъ, то, кромѣ исключительно женскихъ, они легко образуются простою перемѣною мужского окончанія на женское. Такимъ образомъ произошли имена: Васа, Ивана, Коста, Милана, Пауна, Петра, Стана; или съ нѣкоторыми вставочными слогами: Іованка, Илиjнка, Петрана, Спасиjа, Живана, Блажиjа, Томна (отъ Томан).

Обладая, кромѣ именъ, находящихся въ святцахъ, множествомъ именъ народныхъ, черногорецъ значительно увеличиваетъ ихъ число, употребляя одно и то-же имя въ различныхъ формахъ.

Такъ, имя Іоаннъ является въ слѣдующихъ формахъ: Јован, Јоле, Јоко, Јоша, Јовета, Јовица, Јокан, Јокаш, Јокица, Јанко; Иван, Иво, Ивица, Иваниш, Иванко. Изъ Јокица произошло Окица, изъ Јоле — Олица. При этомъ, кого зовутъ Јоле, нельзя назвать Јоко, Ивана—Иво; также различаются Окица и Јокица, Петар и Пе́тро, Митар и Ми́тро.

Такимъ образомъ изъ различныхъ формъ одного и того-же имени создаются совершенно отдѣльныя имена.

Остановимся на этихъ именахъ, которыя въ то-же время знакомятъ насъ съ народнымъ способомъ словообразованія.

Называя кого-либо по имени или окликая, стараются рѣзче выразить главные, хтрактерные звуки и слоги того имени. Для этого прибѣгаютъ къ двумъ способамъ. Берутъ только первые слоги и придаютъ имъ какое-либо окончаніе, какъ Стано, Драго, Мило, Гаjо, Ристо, Зако, Сено, Димо, Косто, вм. Станиславъ, Драгутинъ, Милутин или Милосав, Гавриле, Захариjа, Ксенофонтъ, Димитриjе, Константинъ или наоборотъ, удерживаютъ послѣдніе слоги: Миро, Сандро, Савета, Санда изъ Димитриjе, Александро, Елисавета, Роксанда.

Затѣмъ идутъ разнообразныя окончанія и вставочные слоги, которыми сообщается имени особенный характеръ, чтобы, сколько возможно, сократить слово, не отнявъ у него выразительности.

Лучше всего это можно видѣть на примѣрахъ для чего и возьмемъ имена, болѣе распространеоныя. Начнемъ съ мужскихъ:

Георгій: Ђорђе, Ђоко, Ђоле, Ђуро, Ђуран, Ђурица, Ђуриша, Ђуза, Ђукан, Ђон, Ђек и Ђека. На трехъ послѣднихъ видно албанское происхожденіе.

Въ Цермницѣ Ђоновичи именно албанскаго происхожденія.

Петръ: Петар, Петко, Пеко, Перо и Перко, Перован, Перица, Периша, Перун, Перута, Песјо и Пешо, Пејо, Пејан; производное Перкочевиђи.

Николай: Никола, Нико, Никица, Никац, Никша; производ. Никочевиђи, Никчевиђи и Никиновиђи. Не извѣстно, *Никетичи* происходитъ отъ Николая или Никета, иначе Никита.

Христофоръ: Ристифор (монахъ), Ристо, Ристан, Крсто, Крцо, Крцун, Крко, Кркица, Киђо, Киђун, Кињо, Кико.

Ѳедоръ: Тодор, Тодо, Тошо и особо Тијодор.

Маркъ: Марко, Маркиша, Машо, Машан, Машут. Не оттуда-ли и Мацо?

Изъ *Сава* вышло Шако и Сјако; есть особенно — Савеља, Савељиђ.

Вукъ: Вуко, Вукац, Вукашин, Вукота, Вуча, Вучко, Вучета, Вучур (не то-же ли Вушур, откуда въ Бѣлицахъ родъ Вушуровиђи?), Вујо, Вујадин, Вујош, Вујица, Вуле, Вулета, Вуло, Вулаш; производ. Вујачиђи; Вуксан(?).

Радован, Радисав и Радосав: Радо, Раде, Рађо, Рајо, Рајко, Радоња, Рако, Рашо, Рашко; производ. Радиђи и Радичевиђи, Рајевиђи

Мы уже говорили, что у черногорцевъ смѣшиваются имена Алексѣй и Александръ, а также Михаилъ и Милутинъ; поэтому Миђо и Мишо употребляются одинаково для послѣднихъ двухъ

именъ; хотя Миħо больше отвѣчаетъ Милутину. Отдѣльно употребляются: Михајло или Мијајло, Михо, Мијо, Мико, Микоња, Мишура.

Маретичъ отмѣчтетъ рѣдкое употребленіе въ сербскомъ языкѣ именъ съ окончаніемъ — *ул*; и въ Черногоріи мы знаемъ только два такихъ: Секула и Радуле (есть большое братство Радуловичей); но въ Никшичѣ на одномъ старинномъ надгробномъ памятникѣ стоитъ и имя «Дракула» воевода. Въ старыхъ докум. есть Вукъ Дракуловъ (наше соч. II, 1, стр. 271).

Съ окончаніемъ — *ман* мы знаемъ только два — Радоман и Вукман, но, какъ прозвища, а не личныя имена. Есть турецкое имя *Кариман*, которое носилъ одинъ цуца, принявшій магометанство.

Есть имя *Радан* (герцегов) въ смыслѣ прозвища; какъ въ Приморьѣ — *Љубиша*, *Микијељ*, и въ Далмаціи *Милаш* (происхожденіемъ изъ Чирногоріи). Маретичъ-же упоминаетъ имя *Ivesa*, по всѣмъ вѣроятіямъ, отъ Иво; а въ Черногоріи давно уже живетъ перебѣжавшій изъ сосѣдняго племени хотъ албанецъ по фамиліи *Ивезић*.

Часто, особенно въ Васоевичахъ, съ патронимическимъ окончаніемъ на — *иħ* употребляется имя личное: Милиħ, Савиħ, Вукиħ, Љакиħ, Periħ и др.

Женскія имена.

Изъ *Јован* вышли: Јована, Јованка, Јане, Јаница, Јоке, Јока, Јоша, Иве, Ивана и сокращенно Ике, то-же и для Илијнка.

Изъ *Митар* — Митра и Мира, Мируна; изъ *Ангелина* — Анђа, Ђуша, Ђеља, Ђаке; изъ *Марија*—Мара, Марица, Мака, Маша; есть Маца и Маца; изъ *Христина* — Киħа; Стана переходитъ въ Ħане и Цане, Стака въ Ħака; есть и Стача; Софија— Сока.

2. Имена по отчеству и прозвища или фамиліи (презимена).

Относительно отчества мы уже говорили, что въ Черногоріи, въ отличіе отъ другихъ сербскихъ краевъ, вмѣсто окончанія — *ић* преобладаетъ — *ов* или *ин:* Шако Петров, Новак Рамов, Перо Андрин, Маре Томова; а окончаніе на — *ић* дается только по дѣду и другимъ болѣе отдаленнымъ предкамъ, и становится уже прозвищемъ (фамилія). Только у озриничей и особенно у чевлянъ (Чево или Кчево) и по отцу зовутъ на — *ић*. Обычная-же форма такая: Нико Шкрњов Кусовац, Нико Ђорђин Поповић, Марко попа Јока Мартиновић и т. д.

Женщина замужняя теряетъ свое отчество и зовется по мужу: Стане Пера Митрова, Мара Пера Томова (Петровича) *).

Въ личныхъ сношеніяхъ не принято величать по отчеству, а только по личному имени, при чемъ въ послѣднее время, обращаясь къ чиновнымъ людямъ, прибавляютъ *господине* или титулуютъ по его званію или чину: војвода, сердар, командир, барјактар, водник, професор и т. п. Заочно-же прибавляютъ и отчество, чтобы отличить отъ другихъ съ тѣмъ-же именемъ: Марко Миљанов, Мило Савов, Станко Гајов, Марко Белов, Вуко Дајчин (Даица), Томо Кусипов, или-же по фамиліи: Стеван Матановић, Саво Радуловић, Станко Радонић и т. д.; а часто добавляютъ къ личному имени только званіе его или чинъ: сердар Шкрњо, војвода Мијајло, поп Илија, онъ-же — војвода Пламенац. Въ маленькой странѣ всѣ другъ другу такъ извѣстны, что подъ этими именами ихъ всякій знаетъ.

Зовутъ иногда по старшему брату: Никола Тасов, мало и зная его фамилію Јовановић, и очень часто по матери: Јово Ћакин, Томо Маричин, Стево Гордин, Јован Бабин и т. п.

Отсюда произошли прозвища по женскимъ именамъ: Марићи,

*) Въ старой Руси было иначе: «Софья Ярославна Ростиславича Глѣбовича» (Тупиковъ).

Косиħи, Дожиħи, Јешњиħи, Радњиħи, Попађиħи, Камериħи, Анђушиħи, Стачиħи и др.

Вообще настоящія прозвища-фамиліи употребляются больше въ оффиціальныхъ отношеніяхъ и въ письменныхъ актахъ.

Каждый черногорецъ прежде всего прозывается по своему племени, которому принадлежитъ по братству, роду или по мѣсту населенія. Эти имена у насъ собраны въ отдѣлѣ о племенномъ составѣ Черногоріи. Они, само собою разумѣется, внутри своего племени не употребляются, а только другими, посторонними людьми. Если-же отдѣльныя личности поселяются въ мѣстности другого племени или въ городѣ, то племенное имя дѣлается его прозвищемъ: Јован Пипер, Ново Куч, Павле Васојевиħ, Томо Баица, Јошо Његуш, Саво Бокотљанин, Саво Загарчанин, Иво Команин, Јован Цуца и т. д.; или по мѣстности, откуда онъ пришелъ: Бючевиħи, Голијании, Јабучани, Бјелош и т. п.

Есть прозвища: Маџар (Добрское с.), Симон Хрват (Даниловградъ), Перо Тунгус (Герц.), Арап (Подгорица), Кавајa (Добр. с.), напоминая того-же имени городъ въ Албаніи; Љумовичи (Пиперы) напоминаютъ того-же имени албанское племя Љума въ Старой-Сербіи.

Давались прозвища и по занятію.

Ковачи (кузнецы), Кујунџије (серебряныхъ дѣлъ мастера), по которымъ теперь существуютъ роды Ковачевичей на Граховѣ и Куюнджичей въ Дробнякахъ.

Сюда-же могутъ быть отнесены Майстори — поселенье въ Нѣгушской общинѣ, *Штитари* и *Седлари* въ Лѣшанской нахіи. Но вообще такихъ прозвищъ мало, такъ какъ между черногорцами очень слабо были распространены мастерства; а ремесло кузнеца считалось исключительнымъ занятіемъ цыганъ и потому презрительнымъ.

Больше всего распространены прозвища по званію, при томъ почетному.

Очень много Поповичей, такъ какъ званіе *попа* въ старой Черногоріи было почетнымъ. Затѣмъ идутъ:

Кнежевичи, отъ *кнез* — племенной старшина; а иные производятъ себя и отъ князей, при чемъ всегда существуетъ и относящееся къ тому преданіе; Воеводичи, Сердаревичи, Контичи, Беговичи.

Есть и Калудьеровичи (калуђер — монахъ) въ Цекличахъ и Люботинѣ. По всѣмъ вѣроятіямъ, монахъ былъ воспитателемъ какого-нибудь сироты, своего родственника, который сдѣлался потомъ родоначальникомъ цѣлаго поколѣнія. Но нѣкоторые разсказываютъ, будто одинъ такой монахъ, чтобы поддержать свой родъ, по желанію своихъ одноплеменниковъ и съ разрѣшенія митрополита, женился и оставилъ послѣ себя дѣтей, получившихъ по нему свое прозвище.

Въ Цермницѣ существуетъ цѣлый родъ Хайдуковичей, называвшихся прежде иначе (Страхиничи), а потомъ принявшихъ это прозвище по одному своему предку, который дѣйствительно занимался хайдучествомъ въ сосѣднихъ турецкихъ предѣлахъ и въ Приморьѣ, находившемся тогда подъ властью Венеціи.

Что касается патронимическихъ прозвищъ, которыхъ больше всего, то въ нихъ переходили и турецкія имена: Мехмедовићи, Нешо Чебић, Челебићи, Дулетићи, Дурковићи*), Дурутовићи, Караџићи, Калабићи, Калезићи, Рамадановићи.

Есть фамиліи итальянскаго или вообще западнаго происхожденія. Въ Цермницѣ въ с. Брчелахъ есть фамиліи Талија и Тотаменти; въ Нѣгушахъ—Кустодији или Кустудићи; въ Цуцахъ—Пешикани—отъ pesce Cane; а можетъ быть, и отъ Пешика, производное изъ Петар.

Въ Рѣцкой нахіи есть Бастаћи какъ будто греческаго происхожденія (среднегреч. Βάσταξ — по Даничичу — garulus).

Въ Люботицѣ Џоно напоминаетъ албанское *Ђон*.

Есть имена очень старыя. Такъ, въ с. Угняхъ близъ Цетинья есть *Беладе*, а въ одной грамотѣ Иванбега встрѣчается *Беладин*, откуда теперь въ Боккѣ фамилія *Беладиновичи*. Въ грамотѣ-же

*) Въ Мркоевичахъ есть поселокъ *Дура́ковићи*.

Иванбега упоминается *Клиса,* по которому, вѣроятно, и называется теперь родъ Клисичей въ с. Лимланахъ (Цермница). Существуетъ одинъ домъ Штиляновичей (Цермница), старинный знатный родъ, и одинъ Никола Штиляновичъ упоминается въ грамотѣ Георгія и Стефана Черноевичей. Въ Бѣлопавличахъ на краю Косова-луга есть поселокъ Страхиничи.

Въ нѣкоторыхъ фамиліяхъ выражаются семейныя отношенія: Домазетовичи, Братиничи, Стриничи, Буразеровичи, Очевичи и др.

Наконецъ множество прозвищъ возникло по какимъ-либо случайнымъ обстоятельствамъ и особеннымъ качествомъ ихъ носителей: Злотвори, Кривокапа, — ичи, Кршикапа, — ичи, и просто Капа и Капичичи, Раслапчевичи, Црвенко, Лубарда, Лопушина, Мудреши, Пламенци, Огненовичи, Правиловичи, Бркичи.

Б. Топографическая терминологія

и собственныя имена отдѣльныхъ мѣстностей.

Живя въ горахъ и обладая только незначительными ровными пространствами, черногорскій народъ создалъ въ своемъ языкѣ богатую терминологію для мѣстностей гористыхъ; для мѣстностей-же ровныхъ даетъ сравнительно очень мало особыхъ названій. При этомъ своеобразно у него понятіе вообще о равнинѣ. Онъ называетъ пространство ровнымъ, хотя-бы оно состояло изъ горъ, только-бы онѣ не представляли утесовъ и разсѣлинъ и не были сплошь загромождены скалами. Поэтому и область Васоевичей называютъ ровною, хотя вся она состоитъ изъ горныхъ хребтовъ, перерѣзанныхъ глубокими долинами, но всюду сохранившихъ зеленый покровъ, не обнаженныхъ до голаго камня и покрытыхъ лѣсною или травяною растительностью. Въ этомъ смыслѣ говорится «равно брдо» и «раван пут», хотя-бы на послѣднемъ и было много подъемовъ и спусковъ. Равнины и

низменности, находящіяся въ Черногоріи всегда между горами, получаютъ свою характеристику прежде всего по отношенію къ высотамъ, между которыми онѣ находятся или у подножія которыхъ разстилаются; а затѣмъ въ деталяхъ такимъ мѣстностямъ присвоиваются различныя названія по различному положенію ихъ въ видѣ высокаго плато или въ углубленіи, въ долинѣ, надъ рѣкой и въ образуемыхъ ею извилинахъ, по тому, покрыты онѣ лѣсомъ или травой или оголены отъ земляного покрова и усѣяны каменьями и т. п.

Особыя названія существуютъ для лѣсныхъ пространствъ и для различныхъ скопленій воды.

Сообразно съ этимъ мы разсмотримъ по отдѣльности горы, равнины, лѣсъ и воды. Къ этому мы присоединимъ собственныя имена отдѣльныхъ мѣстностей, такъ какъ и въ нихъ часто заключается та-же общая топографическая терминологія.

Собравши въ этомъ направленіи матеріалъ исключительно въ Черногоріи и ограничиваясь (по необходимости) только своимъ личнымъ, единичнымъ наблюденіемъ, мы чувствуемъ, что не можемъ дать ему должнаго научнаго освѣщенія; потому что для этого нужно быть хорошо знакомымъ съ географіей и топографіей всѣхъ земель Балканскаго-полуострова; а это не по нашимъ силамъ. Но, чтобы сколько-нибудь пополнить этотъ недостатокъ, мы позволяемъ себѣ въ нѣкоторыхъ случаяхъ пользоваться другими источниками. Такими источниками намъ служили словарь Вука Караджича, «Рјечник из књижевних старина српских» Даничича, Monumenta Serb. — Миклосича, статьи Гласника Серб. Уч. Общ. и Сербск. Лѣтоп. и рукописный словарекъ Павлиновича (намъ былъ сообщенъ Симою Матавулемъ, извѣстнымъ сербскимъ новеллистомъ).

Эти заимствованія мы будемъ отличать начальными буквами— В., Д., М., Г., Л. и П.

---

1. Горы.

Общее понятіе о горѣ даетъ слово *брдо.* Оно употребляется въ смыслѣ отдѣльной горы, какъ — Ђиново-брдо, Обло-брдо, Веље-и Мало-брдо, Лисац, Вртијељка и др., или въ смыслѣ цѣлой горной области, какъ: Црна—Гора и Брда и владыка назывался «црногорски и брдски»; на народномъ языкѣ говорилось: «Црна-Гора и седам Брда», подъ которыми разумѣлись цѣлыя племена, впослѣдствіи присоединившіяся къ Черногоріи, какъ Бѣлопавличи, Пиперы, Кучи, Васоевичи, Морача, Ровцы и Дробняки. Въ послѣднее время это названіе относится преимущественно къ Бѣлопавличамъ; а Васоевичи подъ нимъ разумѣютъ Кучъ.

Производныя слова: брдашце, брдовито мјесто, *брђанин* *), узбрдица и низбрдица, брдарити — заниматься рубкою лѣса, оттуда брдаренье.

Другое слово, отвѣчающее тому-же понятію, *гора*, употребляемое, однако, въ настоящее время въ смыслѣ лѣса, который въ Черногоріи и находится почти всегда на горахъ и то на высокихъ. Но въ то-же время, когда говорится *горнато мјесто*, то разумѣется гористое; *горштаци* жители высокихъ горъ противуполагаются *хумњацима*, жителямъ низменностей, болѣе изнѣженнымъ мягкимъ климатомъ и неспособнымъ переносить суровость климата, обычную для горца. Иногда это слово, какъ и *брдо*, означаетъ отдѣльную гору.

Въ одной пѣснѣ есть такое мѣсто:

Владика ми бјеше излазно
На высоку *гору* Вртијељку,

на вершинѣ которой очень уже давно нѣтъ никакого лѣса.

---

*) Почти въ томъ-же смыслѣ у албанцевъ горныя племена около Скадра называются *Мальси* (горцы, жители горъ).

Есть съ этимъ названіемъ горы значительной высоты: Злагора (1.437 метр.), Лучка-гора (1.715 метр.).

Есть въ Цермницѣ село *Подгорь*; а и въ старыхъ документахъ упоминается *подъгорик* — montana «царь въ *подъгорія*, звѣри хоте ловити» (Д.), и *опогорь* (dejectus montis): «по дѣлоу оу плавь на *опогорь*» (M. S. 94); на *опогорь* (deorsum) прѣко низь дѣљ (Г. XV, 302).

«Ити гором» — по верху, надъ долиною или рѣкой; противуположное — *оздола*: «Мени је лакше ити *горо́м*, но ћемовским пољем».

Существуютъ въ Черногоріи нѣсколько *горицъ*, тоже въ настоящее время безлѣсныхъ: подъ одною, на югъ отъ нея расположена Подгорица, а за нею равнина, идущая къ р. Морачѣ, назыв. *Загоричъ*.

Двѣ такихъ-же горицы въ Лѣшкополѣ и то-же имя носятъ каменистые островки на Скадрскомъ озерѣ: Старчево, Бешка, Морачникъ и Топалъ (Топхаке).

Слово *хум* (холмъ) задержалось только въ собственныхъ именахъ: *Хум-Очинићки* (974 м.) въ Приморскомъ хребтѣ между Цетиньемъ и Будвой, *Ораховски* (1909 м.) въ Кучахъ, на Вучьемъ въ Морачѣ и *Хотски* или просто *Хум* въ равнинѣ Нижней Зеты у такъ называемаго Хумскаго — блата.

Хумци — поселокъ на каменистомъ холмѣ на Цетинской равнинѣ.

На Поповомъ полѣ (близъ Требинья въ Герцеговинѣ) разбросано множество голыхъ скалистыхъ холмовъ, которые также называются—*хумак*, *хумци*; а между ними (између хумака), по 2 и по 3 вмѣстѣ, въ группѣ, назыв. *хумчице*.

Въ Герцеговинѣ же противъ Мостара черезъ р. Неретву отдѣльная высота тоже называется *Хумъ*.

Но самое распространенное названіе высокихъ горъ — *планина*, которому противуполагается — `*жупа*, какъ мѣсто болѣе низкое и потому болѣе теплое и болѣе способное для обработки земли подъ посѣвъ хлѣбовъ.

Такъ, область Пивы дѣлится на Пивскую — планину и Пивскую — жупу.

Планинштак — употребляется въ томъ-же смыслѣ, какъ и *горштак.*

Планинско-мјесто, — которое находится на высокихъ горахъ, очень холодное, гдѣ ничего не сѣютъ, а только лѣто проводятъ со скотомъ на катунахъ, и это главное значеніе планины въ экономической жизни черногорца.

На планинахъ-же находятся лѣсъ и покосы.

Если говорятъ: «Ми имамо своју планину», это значитъ, что имѣются пастбища и лѣсъ; а если «Немамо планине», то—нѣтъ ни того, ни другого.

У В. планина назыв. Bergwald, mons silvosus; а итальянцы переводятъ altipiani.

Это не отдѣльная гора, а горная область, въ которой иногда ни одна отдѣльная вершина неноситъ общаго названія планины. Такъ, въ планинѣ Ловченѣ отдѣльныя вершины носятъ названія: Језерски-врх, Штировник, Бабљак, Звјеринац и др., но ни одна не носитъ названія Ловчена.

Тоже и въ Дурмиторѣ, гдѣ отдѣльныя вершины называются: Боботов-кук, Ћирова-пећина, Мећед, Штулац и др.

Въ пѣснѣ есть такія выраженья:

Примише *се брду на планину.*
Кад изишли брду *на планину,*
Сједи јунак крај друма широка.

Въ этой общей горной системѣ части ея, состоящія изъ отдѣльныхъ равнинъ, покрытыхъ лѣсомъ или травою и всегда почти съ источниками воды, носятъ также названія планинъ съ особенными собственными именами:

Крња-јела, Вратло (въ Синявиной), Царине, Бирућак (подъ Комомъ), Криви-до, Шарењак, Јеловица (между Лисой и Ключемъ) и т. д. Это уже спеціально пастбищныя мѣста, гдѣ и устраиваются катуны.

У Даничича планины переводится mons; затѣмъ по документамъ видно, что она вспоминается «уз влахе»; а села всегда упоминаются со своими планинами, хотя-бы они имѣли пастбища и на другихъ мѣстахъ: «с планинами и з грьмьемь и щъ е *на повръши* (M. S. 340, 346 — superficies).

Понятіе о пастбищѣ такъ тѣсно связывается съ названіемъ планины, что планиной называется вообще пастбищное мѣсто, хотя-бы оно и не находилось на высокихъ горахъ и находилось-бы совершенно въ низинѣ. Такъ, жители Криницъ (въ Краинѣ) называютъ своею планиной Гаведій-бродъ, мѣстность по сѣверному берегу Скадрскаго-озера настолько низкую, что её затопляетъ озеро.

Нѣкоторое отношеніе къ тому должно имѣть собственное имя Плана въ Годиняхъ (въ Цермницѣ): небольшое возвышенье, наверху плоское, ровное. Такое-же находится и близь Билечи (Герцегов.) на правомъ берегу р. Требишницы.

Въ Черногоріи есть нѣсколько *Планиницъ*: между Никшичемъ и Острогомъ, близь Лѣвой-Рѣки, въ Кучахъ и др.

Слова *хрбат* и *ланац* (хребетъ и цѣпь горъ) въ народѣ не употребляются, хотя отчасти извѣстны, что мы приписали-бы вліянію школы и книги.

Но есть *дебло* — кряжъ горъ, отъ котораго идутъ развѣтвленія.

Отдѣльныя горы, ихъ вершины и другія части имѣютъ особыя названія по ихъ наружному виду и характеру, и такихъ названій очень много, хотя нѣкоторыя можно считать синонимами.

Общее названіе вершины горы-*врх*: Вељи-врх, Голи-врх, Врхови (или Печорац въ Синявиной-планинѣ), Јабланов-врх (2.168 метр. тамъ-же); и производныя: Međувршје (между Језерскимъ-врхомъ и Штировникомъ), Завршје, Подврш.

Въ томъ-же смыслѣ употребляется и *вис*, а иногда въ

смыслѣ центральнаго возвышенія, отъ котораго идутъ развѣтвленія, иначе называемый *чвор* (узелъ). Высшая точка на горѣ назыв. *клик:* «паде тица на највећи *клик од планине*».

Ком — одна изъ самыхъ высокихъ горъ Черногоріи и принадлежитъ двумъ племенамъ — Кучамъ и Васоевичамъ; поэтому одна его вершина называется *Кучки-Ком*, а другая *Васоевићки.* Онъ, какъ Дурмиторъ и другія планины, составляютъ цѣлую область, которой принадлежатъ другія, меньшей высоты планины.

Другой *Комъ-Рѣцкій*, представляющій возвышеніе на приниженіи высокаго острова Одриньска-гора въ устьяхъ рр. Морачи и Рѣки-Черноевича. А въ то-же время это слово употребляется и въ смыслѣ отдѣльной высоты или вершины. Такъ, говорятъ: «ћирова-пећина — највисочиј *ком* у Дурмитору». Въ Сербіи *комови* называются нѣсколько отдѣльныхъ высокихъ холмовъ (въ округѣ г. Карановца), называемыхъ также *столови* по плоской поверхности ихъ вершинъ, въ родѣ столовыхъ горъ.

Жителей Зеты прежде называли *Закоманами;* а теперь въ Черногоріи находится племя, называемое *Комани*; и близь Цетинья по направленію къ Бѣлошамъ есть *Команова-главица.*

Производныя слова: *Међукомје* — перемычка между двумя вершинами Кома; *мјесто окомито* — съ крутымъ спускомъ обрывомъ.

Небольшое возвышеніе называется *главица* въ общемъ смыслѣ, которая по формѣ можетъ быть *обла* (округлая) или *остра.* Такова въ Зетѣ близъ р. Морачи Миран-главица. Но есть Каблена-главица въ Рудинахъ, высота которой 1.134 м.; другія такія-же высокія горы называются *глава:*

Ерипя-глава (1.523 м.), Закова-глава (2.084 м.).

Еще меньшую величину, чѣмъ главица, представляетъ *(х)обер* — холмъ; *оберасто мјесто*, *обераст пут* — холмистая мѣстность съ частыми спусками и подъемами; *оберчић.*

Бријег — собственно невысокій край долины и въ то-же

время не высокая горка, пригорокъ, всегда съ обрывистыми боками; *брежуљак, бријешчић, бреговито мјесто;* но есть мѣстность значительной высоты *Старжики-брегови* (1.145 м., Убли чевскіе).

Груда небольшой холмъ на равнинѣ: Веља-и Мала-Груда на Цетинскомъ полѣ; оттуда, вѣроятно, и *Груды* — албанское племя близъ Подгорицы, нѣкогда сербское.

На Ульцинской равнинѣ подъ хребтомъ Мажурой находится группа холмовъ, носящихъ названіе *Кодре*, по всѣмъ вѣроятіямъ, албанское, напоминающее древнее Scordus, откуда и Скадръ.

Горы, идущія отъ главной высоты, какъ ея продолженія и развѣтвленія, называются *ноге*: таковы по отношенію къ Кому-Штавна — планина, Пэ (или Пэх), Љубан и др.; а по отношенію къ Дурмитору-Штулац (Вељи и Мали), Савин-кук, Ивица и др.

Иначе онѣ называются *ограници, оброници* и *окомци.*

Трудно опредѣлить, что означаетъ *кућ или куће. Кућ од Врмоше* (между Комомъ и Проклитіеми) представляетъ какъ бы косу горы Врмоши; *Куће* на сѣверной сторонѣ хребта Можуры — приниженіе, не имѣющее опредѣленной формы, состоитъ изъ холмовъ и углубленій между ними; въ Люботинѣ *Мали-кућ* подъ высотой Капа; а за нею *Куће* — равнина.

Нѣсколько высотъ, довольно значительныхъ, носятъ названіе *сук* или *сука:* Сук-Хотски (иначе Дечић), — Грудски (поалб. Сука-Грудитъ), изподъ котораго идетъ коса Сука-Магрива; а въ Ульцинѣ *Сука* называется мысъ, вдающійся въ море, отвѣчающій такому-же мысу между Баромъ и Спичемъ *Ртац* или *Ротац* (отъ *рт* — мысъ) и развалинами на немъ стараго монастыря.

Подъ Комомъ находится *Тисови-рт* — коса.

Ко́са то-же, что и порусски: протяженіѐ отъ главной высоты, спуск болѣе или менѣе пологій съ долинами по обѣ стороны.

Говорятъ: — *ити косом*, како ками вали (M. S. 73), clivus по Д. «Ити *узкос*» — подниматься на гору по откосу и плыть по рѣкѣ не прямо противъ теченія, а наизкось. Въ Синявиной пл. есть Забрдска-коса (1.776 м.); *Коса*—хребетъ между Суторманомомъ пл. и Руміей.

Почти тоже представляетъ *било*; это — собственно легкая ложбина, идущая сбоку косы, по которой легче можно совершить подъемъ на высоту.

Бокъ горы называется *страна* и, если онъ пологій, то по нему пролагаютъ путь, обходя гору кругомъ; оттуда выраженіе *ити страном* (въ другихъ мѣстахъ *напо́прек*); а прямо по этому боку идти въ гору — *уза страну*, *преко стране*. Если этотъ бокъ идетъ съ большой высоты, то говорятъ — *велика страна*, слѣдовательно подъемъ трудный. Бока горы называются также *ребра*: *ребра од* Лебершника (на границѣ съ Гацкомъ). *Стиjена*— отвѣсный каменный спускъ съ горы. Въ Пиперахъ есть цѣлое селенье, находящееся подъ такою стѣной и носящее то-же названіе; *Црвена Стиjена* такой-же спускъ Вельего-брда. Мѣстность съ такимъ характеромъ назыв. *стиjење*. Въ Дубровникѣ *стиjена* означаетъ вообще камень: «он је ме удрио стиjеном».

Греда отдѣльная скала: *Црна-Греда* близъ Цетинья; *Острошке-греде* — цѣлый рядъ скалъ, идущій по краю хребта Острогъ надъ долиною р. Зеты.

Иногда гора имѣетъ довольно отлогій спускъ вверху и внизу, между ними отвѣсная каменная полоса въ видѣ пояса; это назыв. *обруч*., называемый также *стиjена* и *крш*. Близъ Фунданы (Кучи) есть Елезавића-обруч.

На хребтѣ, имѣющемъ склонъ на двѣ стороны, опредѣляютъ линію, откуда вода стекаетъ на ту и другую сторону, а вмѣстѣ съ тѣмъ сноситъ и камни. Эта линія называется *водоваља* или *камивал*, и по нему опредѣляются границы земельныхъ владѣній.

Вода, стекшая съ горы внизъ, образуетъ углубленіе, по

которому несетъ и камни, и это называютъ въ одномъ мѣстѣ *струг* (Дробн.), которымъ иногда, если онъ не очень крутъ, пользуются и для подъема на гору; а въ другомъ — *точило* (Васоев., Пива).

Иногда по этому-же *стругу* спускаютъ бревна, срубленныя наверху горы, или-же отъ этого спуска образуется стругъ. Въ Васоевичахъ *стругови* называютъ еще въ Комѣ ложбины между скалами, покрытыя травой.

Камень, носимый этими потоками и нагромождаемый внизу, въ Пивѣ называется *усов*; тоже, если обвалится съ горы земля, при чемъ заваливаетъ нивы, скотъ, дома и людей (такой случай однажды былъ въ Пивскихъ-Церквицахъ, гдѣ оторвалась громадная масса земли отъ горы Сокола). У Васоевичей такъ называются снѣжныя лавины, тоже иногда заваливающія проходящихъ людей и скотъ, и обвалы земли. Въ Кучахъ это зовется *загонъ*; есть и собственное имя мѣстности. То-же значенье имѣютъ названія *урвина* и *утргъ* (Утргъ село въ Цермн.). *Опучина и осов* назыв. отсыпь съ бока горы, по которой можно пройти пѣшкомъ спѣшнымъ, однако, ходомъ; въ противномъ случаѣ можно скатиться внизъ.

Прло — мягкое, постоянно обваливающееся мѣсто по краю какого-нибудь оврага или рѣки.

Уступъ въ горѣ въ видѣ площадки или террассы назыв. *склад*: «ити *складовима*».

Площадка на краю *стъны* состоящая изъ голой плиты, назыв. *платно* и *платије* (πλατεῖα, D. platea). По ней иногда прокладываютъ путь, который очень опасенъ, если наклоненъ къ стремнинѣ. Такой путь *преко платија* есть надъ р. Морачей.

У Васоевичей *платија* назыв. луговинку на краю стѣны.

Въ томъ-же родѣ *литице* (цѣльныя каменныя плиты) и *лелије* (стрмењ).

Край горы назыв. *ивица* (собств. имя въ Дурмиторѣ); *ивер* — острымъ гребнемъ край вдоль хребта (собств. имя *Нверак*).

Оме́тина (Васоев.) наверху горы открытое мѣсто, на кото-

ромъ не держится снѣгъ, сносимый вѣтромъ, и трава не растетъ. Въ томъ-же родѣ *злобак*, *злобчиħ* — не наверху, а на откосѣ маленькое открытое возвышеніе.

Приниженія въ горномъ хребтѣ, черезъ которыя дѣлаютъ переходы, имѣютъ различныя названія: *седло*, *превиjа*, *превала*, *превоj*, *пренка*, *пресло*,-*вина*, *прелаз*, *ждрjело*, *шкрбина* *), *трубjела* (есть и собств. имя).

Высшую точку на перевалѣ назыв. *крстац*. Крстцевъ въ Черногоріи нѣсколько: между Которомъ и Нѣгушами, въ Никшицкой Дугѣ, на пути изъ Никшича въ Шавники и др.

Въ Васоевичахъ и Кучахъ есть слово *ħафа*, высшая точка вообще на подъемѣ, съ которой можно видѣть на ту и другую сторону. Въ Кучахъ *Ћафа од Гвозденица*, черезъ которую идетъ путь изъ с. Орахова въ Затрѣбачъ.

Есть еще названіе *пресjека*, которая также составляетъ перевалъ черезъ гору. Такихъ пресѣкъ, въ смыслѣ собственнаго имени нѣсколько: въ Никшицкой Дугѣ, между Цермницей и Приморьемъ, гдѣ находилось австрійское укрѣпленіе, недавно брошенное и разрушенное, есть подъ Ловченомъ, въ Пивѣ, Кучахъ.

Но имѣетъ она и другой смыслъ, какъ загражденіе пути, для чего въ лѣсныхъ мѣстахъ срубаютъ деревья и заваливаютъ ими дорогу, и это называется еще *засjека* и говорится *засjеħи пут*. Въ старыхъ документахъ *прѣсѣка* — praeclusio: «да имь сте *присѣку* учинили и поставили до самого трьга, до струге, терь имь не дате излазити вань трьга на воду». (Г.).

На эти перевалы ведетъ иногда дорожка, круто поднимающаяся по природнымъ выступамъ въ скалахъ, или усовершенствованная человѣческимъ трудомъ въ родѣ лѣсенки, и называется *скала*: *Бjела-скала* на пути изъ Бара въ Краину черезъ перевалъ изподъ Руміи; *Шкала од Мокре* близъ Брзкута; *скалице*—

---

*) У Словинцевъ въ Краинѣ хребетъ Шкрбина, черезъ который есть пѣшеходный путь къ Адріатическому морю къ ст. Набрезина.

по дорогѣ изъ с. Лимлянъ (Цермн.) на планину Пепичи; нѣсколько ихъ при спускахъ изъ Затрѣбча къ Цѣвнѣ. Иначе такіе подъемы назыв. *стубе* и *стубице* (Стубице — село въ Пѣшивцахъ).

Тѣсный проходъ между скалами назыв. *кланац**), *богаз*, *струга*, *вратло* и *врата*, и между нагроможденьями скалъ *кљештина* (*већи шкрипац*); а проходъ, пробитый искусственно, *просјечница* (Пива).

Подъемъ въ гору долгій, хотя-бы былъ пологій и ровный, назыв. *вадидух*. Въ стар. докум. «међа планини Ограђеници отъ дѣла на *измидоухь*» (Т. XV, 300).

Ступ — мѣсто, откуда начинается спускъ съ горы: «Ми стојимо одмах на *ступ* Лучке-горе»; у Павл. тоже — мѣстность на склонѣ горы.

Обращается вниманіе на то, какая сторона горы обращена на полдень — *присоје*, и какая въ обратную сторону — *осоје*. Въ Васоев. есть одинъ поселокъ назыв. *Присоје*; а въ стар. докум. есть *Осоѥ* и *Осоина* (M. S. 198, 199.

Очень много названій, которыми характеризуется каменистая мѣстность въ деталяхъ.

Самое общее названіе отдѣльной скалы — *крш: Орлов-крш* надъ Цетинскою равниной; а на самой равнинѣ былъ *Дворички-крш* (въ послѣднее время при выравниваніи улицъ уничтоженъ); *Већи- и Мали-крш* надъ Андріевицей (Васоев.), *Зечиј-крш* въ Забрдьѣ (тамъ же), *Пастушки-крш* — въ Загарчѣ и др. То-же самое означаетъ — *чукар*. *Кам*, *камен*, сверхъ общаго своего значенья, примѣняется къ цѣлой высотѣ: «Ловћен је посљедњи *камен*, што види црногорац из свога завичаја, кад полази у далек туђи свјет»; *Кам-бијели* (гора въ Голіи 1.213 м.). Есть мѣстность *Међукамење* между двумя горами, собственно поле

---

*) Въ герцегов. краяхъ — перелазъ черезъ плетень, при чемъ схватываются руками за два кола и перескакиваютъ.

между двумя каменными стѣнами. Это въ томъ-же смыслѣ какъ и у насъ на Уралѣ: Павдинскій-камень, Закаменье.

Мѣстность, гдѣ сплошь все скалы и камни, назыв. *тврђа*, *љут* (женск. р.) и *љутеза* (љути камен и љуто гвожђе — очень твердое); мѣстность *Заљуће*. Плоская каменная поверхность — *литица*, *плоча* или *литна плоча* (плита). *Спила* — скала въ видѣ громаднаго цѣльнаго камня, представляющаго гору; подъ нею бываетъ углубленіе со скопленіемъ воды. Такова *Спила-Граховска* въ с. Вилусахъ. *Спиле* (во множ. ч.)—скалистыя горы въ видѣ каменнаго гребня. *Лола* почти тоже, что *тврђа* — сплошь голый камень, ни клочка земли и растительности: «код нас јe жестока *лола*». Съ такимъ характеромъ Лола-планина.

Хрид, *хридине* — нагроможденіе камней (храпави крши), между которыми трудно пройти. Такое же мѣсто очень неровное, изрытое водомоинами, заросшее кустарникомъ, трущобистое — *врандук*: «код нас *врандуци*» т. е. никуда негодныя мѣста. Есть Врандукъ въ Босніи.

Если при томъ находятся глубокіе провалы и стремнины, то мѣстность назыв. *сутунлије*, *сунулије*, *санталије*; вообще непроходимыя мѣста — *врлет*, *врлетна мјеста*; а въ Пивѣ и Дробнякахъ *боре*. Но въ Цетиньѣ *бор* назыв. мѣстность подъ нависшимъ утесомъ въ родѣ пещеры, куда приходятъ чобаны со скотомъ на *пландовање* т. е. полуденный отдыхъ. Иногда такое мѣсто бываетъ совершенно въ родѣ тора и даже съ воротами (природными же).

Сопот — стремнина на краю какого-либо углубленія. Въ Чарадьѣ (Никш. Дуга) такъ называется провалъ, въ который втекаетъ потокъ.

Въ старыхъ документахъ встрѣчаемъ выраженія: «низь потокь оу Сопоть; у велику рѣкоу оу Сопоть» (Т. XV, 280 и 202).

Надъ Мориньемъ въ Боккѣ-Которской такъ называется пещера въ отвѣсной стѣнѣ, откуда по временамъ съ шумомъ низвергается водопадъ.

У Вука К. нѣсколько источниковъ съ именемъ *Сопот*.

Гора съ острою вершиной называется *кук* и *цук*: «*на куку од планине*»; тоже *чир*.

Очень заостренная, пирамидальная вершина — *цугуљасти врх*; имѣющая форму шапки — *капа*: «*капа* од Љовћена» и собств. и. большая гора Капа Морачка.

Въ цѣпи горъ, окаймляющихъ Рѣку-Черноевича съ лѣвой ея стороны, близь Жабляка есть гора Бобія, состоящая изъ трехъ пологихъ вершинокъ.

Въ пл.-Гарчѣ есть также Веља и Мала-Бобија; это — собственно нарицательное имя горы съ округлою вершиной. Такъ, говорится: «ја сам био наврх бобије од Гарча». Есть это-же названіе и въ другихъ мѣстахъ.

Есть названіе *молибог* или *богомоља*: это — мѣсто близь села на высотѣ, откуда вы видите церковь впервые, когда подходите къ нему, или въ послѣдній разъ, когда уходите, при чемъ обыкновенно молятся на церковь.

При этомъ всегда находится какой-нибудь камень, на которомъ можно отдохнуть, иногда приспособленный для того искусственно (опочивало). Такое мѣсто находится близь Цетинья по дорогѣ въ с. Угни; близь Горанска (Пива) на Стоцѣ и въ другихъ мѣстахъ.

Если въ скалѣ сбоку находится выпуклость, торчитъ камень, — это назыв. *сиса*, и тоже самое въ стѣнѣ зданія и въ каменномъ дверномъ косякѣ.

Розсыпь камня на склонѣ горы или въ какой-либо ямѣ и ложбинѣ, свалившаяся сверху, но ненанесенная водой, называется *џак* и *грохот*; болѣе мелкій камень, щебень — *шкаља*.

Камни, торчащіе въ ямѣ или ложбинѣ, назыв. *чокот*, *чокоти*; а на высотѣ — *клис*, *клисови*.

Скалистая мѣстность со множествомъ расщелинъ и ямъ — *шкрка*, *шкрке*. Такая мѣстность находится надъ Цетиньемъ выше монастыря. Въ стар. докум. есть *Скръка*, — *ке* (Г. XI, 134, XIII, 371, М. S. 144). Въ верховьѣ р. Рыбницы русло ея

наполнено валунами, которые назыв. *џора*. Узкая яма, трещина, щель въ скалѣ назыв. *шкрип*, куда, попавъ ногой, человѣкъ или животное можетъ её сломить, что и случается.

Пещера назыв. *пеħина*, *пеħ*; маленькая пещерка — *запеħак*; а по берегамъ рр. Морачи и Рыбницы, углубленія, собственно вымоины внутрь берега, куда можно укрываться отъ дождя, назыв. *петник*. Не въ связи-ли съ этимъ назв. *Петње-брдо* въ Дугѣ Никшицкой? *Пеħина*-же называютъ и гальку, мелкій камень, нанесенный водой; иначе — *шљунак*, *газ*, *брод*. Вообще камень округленный теченьемъ воды назыв. *ваљ*, *ваљутак*.

Углубленія въ каменистой мѣстности, особенно если ихъ много, назыв. еще *јазбине*.

До сихъ поръ мы говорили о мѣстахъ на значительной высотѣ, при томъ о формахъ поверхности, обусловливаемыхъ главнымъ образомъ ея каменистымъ составомъ; теперь обратимся къ мѣстностямъ, лежащимъ между ними или у ихъ подножія, къ долинамъ и равнинамъ, а также къ углубленіямъ на нихъ.

Мѣстность у подножія горы, откуда идетъ болѣе или менѣе ровная поверхность, назыв. *под* и *подање*. Такъ, когда спустишься съ вершины Кома къ долинѣ р. Перутицы, ровная площадь на краю ея долины назыв. *Борови-под*; а внизу подъ Андріевицей болѣе обширная равнина при сліяніи рр. Злорѣчицы и Лима, называется *Подање*. Въ старыхъ документахъ мы встрѣчаемъ *подоліе*-vallis (Д.); и въ томъ-же смыслѣ *падь*: «селу Лубиню шла међа на хусарску падь и тупшинску падь; цвѣткова падь; Поточцу на велику падь». Въ Далмаціи *поданак* называютъ склонъ горы и землю на этомъ склонѣ (П.).

Слово *долина* въ Черногоріи имѣетъ значеніе вообще низа: сјести *по долини* — на полу, на землѣ; избаци ми *паре по долини* т. е. выложи мнѣ деньги на полъ; њему су цријева испапули *по долини* т. е. на земљу.

Понятіе о долинѣ, по которой протекаетъ рѣка, въ Черно-

горіи не существуетъ, хотя въ Васоевичахъ, Дробнякахъ, Морачѣ и Пивѣ таковыя существуютъ. Въ Пиперахъ *дóлина* означаетъ вообще мѣстность, покрытую травой, хотя-бы то была гора. Поэтому говорятъ: «ово све је била *долина*; скоро је постао голи крш» т. е. было покрыто землей съ травой, которую снесло.

Иногда долинѣ дается имя *јама*, что означаетъ, кромѣ того, и всякое отверстіе, напр. въ чубукѣ. Такъ неточно и неопредѣленно у черногорца понятіе о долинѣ. Но есть названія *до* и *долац* (*долови и доци*), которые представляютъ углубленія неправильной формы, круглой или продолговатой. Отсюда происходятъ собственныя имена: Глуви-до (Цермн.), Дуги-до (Нѣг.), Криви-до (Васоев. и Кучи) и др. Первыя два и въ Кучахъ — села; а въ Васоевичахъ — катуны.

Есть эти *долы* совершенно маленькіе и представляютъ площадки въ глубинѣ, которыя обрабатываются, таковы: Ђевојачки-до (Нѣг.), Кобиљи-долови (Ловченъ), Суви-до, Орани-до, Просени-до, Пирни-до и т. д.

На высокихъ планинахъ эти долы служатъ для пастбищъ и катуновъ: Криви-до (Васоев.), Добри-до, Пирни-до (Пива); а въ болѣе низкихъ мѣстахъ они обрабатываются подъ посѣвы хлѣбовъ.

Доци или *позидови* называются искусственно сдѣланныя на склонахъ каменистыхъ горъ терраски, также засѣваемыя хлѣбомъ.

Есть однако слово *продо* — боковая долина (Баняны); у В. vallis, *пресјека*, *раздоље*.

Дубодолина — очень глубокая долина; въ Ровцахъ просто *дубоко:* Веље-дубоко и Мртво-дубоко; у Кучъ узкая долина между высокими горами назыв. *љуг*; это-же слово у Пиперъ означаетъ то-же, что *увала*—ложбина, впадина: мјесто *љугасто*, иначе — *уваљено*, *коритасто*. У Васоевичей *рапа* — означаетъ узкую долину, ущеље; а у Кучъ долину-же, только болѣе широкую. Между Сукомъ грудскимъ и другою горой есть *рапа Сје-*

вик, въ которой расположены катуны Хотъ; у Пиперъ тѣмъ-же именемъ означаютъ въ р. Морачѣ глубокія ямы между скалъ, въ которыхъ зимой собирается лаксфорель, гдѣ её ловятъ съ помощью крючка на древкѣ, ныряя въ глубь. У В. *рапе*, *храпе*— Unebenheiten, и въ Черногоріи *храпаво мјесто*.

Въ Васоевичахъ *думача* означаетъ пространство, сплошь покрытое папортникомъ; а у В. — глубокую долину; въ Невесиньѣ (Герцег.) съ этимъ именемъ есть рѣчушка въ долинѣ между высокими горами. Въ Ликѣ узкая долина назыв. *драга*.

Иногда долинѣ дается названіе *јама*, что озрачаетъ и просто углубленіе въ землѣ, проваль, и всякое отверстіе, напр. въ чубукѣ.

Чаще и съ бóльшею опредѣленностью употребляется слово *вала* или *увала* — впадина, логотина, отъ небольшой ложбины до приниженія цѣлой области между горными хребтами, напр. такую *валу* представляетъ значительная часть Катунской нахіи между Приморскимъ хребтомъ и горами, составляющими окраину долины Средней Зеты,

Эта обширная *вала* разбивается на множество углубленій, называемыхъ *рупе*, какъ и возвышенныя части, загроможденныя скалами, между которыми находятся мѣстечки, годныя для обработки, а иногда и болѣе значительная ровная площадь, называемая — поле. Это впрочемъ главнымъ образомъ въ старой Черногоріи, въ Катунской нахіи; а кучи и васоевичи *вала* зовутъ и глубокую долину.

Мѣстность, состоящая изъ множества подобнаго рода углубленій называется *валовита*, а если это относится къ мѣстностямъ, не имѣющимъ скалистаго характера, какъ Боснія и Сербія, то говорятъ — *каловита* — грязная, въ смыслѣ жирнаго слоя земли, покрывающаго поверхность и превращающагося въ дождливое время въ грязь.

Въ *рупахъ* собственно и ютилась жизнь старой Черногоріи. Какой-нибудь десятокъ домовъ составлялъ уже село и иногда

имѣлъ свою церковь, а то разбросаны поселенья по три—четыре дома, раздѣленные при томъ значительными разстояніями.

Совсѣмъ другое поле: это уже болѣе обширная, замкнутая со всѣхъ сторонъ равнина, съ перерѣзывающимъ её сухимъ русломъ, въ которомъ въ дождливое время собирается вода, сбѣгающая съ горъ, и въ видѣ потока устремляется въ нижайшую часть, гдѣ и исчезаетъ въ такъ называемыхъ *понорахъ*.

Таковы поля: Нѣгушское, Цетинское, Граховское, Никшицкое, Копилье въ Пиперахъ и др. Это — мѣста большихъ поселеній.

Есть поля и съ другимъ характеромъ, какъ *Цемовское-поле* въ Подгорицѣ, отдѣленное отъ горъ рѣками Рыбницей, Цевной и Морачей, въ которыя стекаются всѣ собирающіяся на его поверхности воды и уносятъ ея земляной покровъ, вслѣдствіе чего оно постепенно все больше оголяется и весьма скудно покрыто травяною растительностью.

Совсѣмъ другой характеръ носитъ Лѣшко — поле, которое, благодаря разбросаннымъ по нему холмамъ и углубленіямъ между ними, покрыто значительнымъ слоемъ земли; и потому по нему разбросаны поселенья, имѣющія нивы, огороды, виноградники, фруктовыя деревья и рощицы мелкаго лѣса.

Есть еще названіе *пољице,* употребляемое во множественномъ числѣ *пољица.*

Въ Цермницѣ такъ называется довольно обширная и низкая равнина посрединѣ ея, состоящая изъ нивъ и ливадъ. За городомъ Беранами въ Нижнихъ-Васоевичахъ (въ турецкихъ предѣлахъ) такъ называется цѣлая область; при томъ названіе употребляется въ той-же формѣ, но въ смыслѣ единственнаго числа: «Он је с Полице».

Поникаа называется плоская возвышенность надъ долиною Зеты къ юго-востоку отъ Острога. Откосъ ея покрытъ лѣсомъ; а наверху углубленная равнина, покрытая травой, но въ то-же время и скалистая.

Скалами этими она и дѣлится на *4 поникаице: веља, средња,*

сува и *вражегрмачка.* Одна изъ нихъ особенно богата ключами. Есть и другія пониквы и пониквицы; а въ Сербіи (королев.) есть планина *Поникве* (срв. чешское ponikev).

Очень распространено въ Черногоріи названіе *рудина*, что означаетъ мѣстность наверху пологаго возвышенія, не загроможденную скалами, хотя и усѣянную каменьями, и покрытое мелкою травой (*чипа*), которую не косятъ; а за то она служитъ хорошимъ пастбищемъ.

Въ народной пѣснѣ она упоминается такъ:

Док се гора преођене листом,
А *рудине* травом ђетелином.

Пале су патке у слано море,
А препелице у равно поле,
А јаребице у *руденице.*

Въ Подгорицѣ такъ называютъ лужайку, покрытую травой, и говорятъ: «Ајдемо, да сједнемо *на рудину*».

По всѣмъ вѣроятіямъ, это названіе общаго происхожденія съ прилагат. *руд: руда вуна, коса, руди брци* — волнистые, вьющіеся; *рудо*, као вуна на овци; *зарудили* момску брци — показался первый пушокъ на губѣ.

Въ то-же время въ Команахъ есть *Бјела-рудина* — голая площадка на возвышеньи съ однимъ деревомъ, подъ которымъ обыкновенно *плапдуютъ* стада, а также отдыхаютъ и прохожіе люди; бѣлою она названа, вѣроятно, отъ покрывающаго её бѣлаго камня. Съ такимъ-же характеромъ мы знаемъ рудину въ с. Подгори (въ Цермницѣ).

Въ Пиперахъ такъ называется одна мѣстность, состоящая изъ голыхъ каменныхъ плитъ. Но не были-ли и эти мѣста когда-то покрыты травой и оголѣли послѣ?

Въ стар. докум. есть *дупьна рудина* — cavus (Д.).

Рудины называется мѣстность между Граховомъ и Никши-

чемъ, имѣющая нѣсколько поселеній и составляющая цѣлую административную единицу. Она холмиста, съ прекрасными пастбищами и съ некрупнымъ лѣсомъ. Изза пастбищъ этихъ происходила постоянная война между племенемъ Озриничами и Никшицкими турками.

Есть *Опутна-Рудина* на западной границѣ Черногоріи, тоже административная единица. Она представляетъ высокую окраину долины р. Требишницы, также богата пастбищами, особенно много кустарника *зановета* (citisus), который такъ любятъ овцы.

Не менѣе распространено названіе *ластва* — равнина или терраса на уступѣ горы, подъ которымъ идетъ спускъ, если не стѣной, то вообще очень крутой. Въ Цермницѣ *ластве* и *ластвице* называются искусственныя терраски, извѣстныя въ другихъ мѣстахъ подъ именемъ *доци* или позидови.

Есть и большія пространства съ тѣмъ-же именемъ, какъ Ластвы Чевская и Никшицкая, на которыхъ находятся катуны и постоянныя жилища.

Въ Паштровичахъ (въ Приморьѣ) есть Кастель-Ластва, сокращенно сербами называемая *Кастио* (Castel — укрѣпленіе). Въ Далмаціи *ластва* называется тоже терраса между утесомъ и обрывомъ, покрытая травой.

Въ Дробнякахъ *ластвице* или *ластавице* называются изгибы по дорожкѣ, ведущей на гору, иначе *канице*. Говорятъ: «Ја сам тебе чекао на четвртоj *ластавици*».

Если у подножія горъ образуется земляная отсыпь, которая принимаетъ холмистый видъ, вслѣдствіе того что её прорѣзываютъ временные потоки, образуя углубленія, спускающіяся къ рѣкѣ или большой долинѣ, то такая мѣстность называется *лопате*. Такъ называется часть села Лѣвой-рѣки (Васоев.); близь Морачскаго монастыря, между Требчемъ и Дрезгой въ Пиперахъ, въ Подгорицѣ противъ холма Любовича на берегу р. Морачи, гдѣ поэтому и перевозъ черезъ неё называется *на лопате*.

Тотчасъ за Морачскимъ монастыремъ небольшой кусочекъ земли на высокомъ мысу, вдавшемся въ рѣку, назыв. *лопар земље.*

Не знаемъ, нельзя-ли сюда-же отнести существующее въ Далмаціи названіе *лапат земље* — полоса пахатной земли; а также *лапат тканине* — кусокъ матеріи (П.).

Въ Васоевичахъ маленькія терраски земли назыв. *ножице.* Какъ собственное имя *Ножица* — мѣсто въ Лѣвой-рѣкѣ, гдѣ по преданію впервые поселилось васоевицкое племя.

Тамъ-же *зано́га* означаетъ травянистую равнинку, иногда окруженную небольшимъ лѣсомъ, при подошвѣ горы. Такія находятся на Лисой-планинѣ и на Штавной, и послѣдняя называется *Чижева-занога.*

Шкрапица земље — кусочекъ земли въ ямкахъ между камнями.

«Земља лежи у *кључу*» — въ углѣ между горъ или въ изгибѣ рѣки (у В. curvatura fluminis). *Кључаница* — уголокъ земли: «они (арбанаси) знаду овђе сваку *кључаницу*».

«Њему земља лежи у *ободу*» — пространство, окруженное горами. Съ такимъ характеромъ *Обод,* откуда вытекаетъ Рѣка-Черноевича, иначе *Ободска-ръка.*

Острый уголъ въ изгибѣ рѣки (р. Матица) назыв. *којат*; менѣе острый *куљар* или *копито*; а широкою дугой — *котлиш.*

Пољанка — зеленая круговинка среди безтравной, голой мѣстности, какъ Цемовское поле.

Ледина — земля, давно не паханная, а также мѣсто, чистое отъ камня и сплошь покрытое травой: «Тамо све *ледина*, нема крша».

Улица — узкій проходъ между живою изгородью или между каменными стѣнками, окружающими нивы и другія угодья въ селѣ; а также между скалами, и фарватеръ рѣки, какъ въ Вирштицѣ отъ Вирбазара до озера. У Д. platea.

Влака — узкое мѣсто, долина, большею частью съ лѣсомъ; въ Гарчѣ такъ называется ложбина на сѣверномъ его склонѣ,

покрытая густымъ лѣсомъ; то-же, кажется, и *увлака* — длинное и пологое приниженіе между горъ, служащее переваломъ между верховьями двухъ рѣкъ. По такому приниженію идетъ путь черезъ Яворье изъ Тушины въ Морачу.

Влака иначе выговаривается и *лака:* «Он (Вук Томановић) отиде у *хајдучке* лаке».

Герцеговинцы такъ называютъ гору, въ которой находятся такія углубленія, густо заросшія лѣсомъ, въ которыхъ укрывались ихъ гайдуцкія четы.

Въ Далмаціи *влака* — мѣсто на морскомъ берегу, гдѣ вытаскиваютъ суда для починки (П.).

Млаке — земля по откосу русла рѣки или потока, куда иногда поднимается вода, при чемъ на ней осаждается наносъ, дѣлающій её очень плодородной. Таковыя находятся по берегамъ р. Сушицы, впадающей въ Зету (Загарачъ и Бѣлопавличи). Въ Команахъ это — мѣсто, надолго потопляемое водой, которое по спаденьи воды, высыхая, растрескивается и по ней растетъ крупная трава въ родѣ проса *сјерчина.*

Въ стар. докум. *млака* (lacuna): «међа посредь баре низ *млаку*.... оу горнѥ чело млаке» (Т. XV, 302). Есть и планина *Млаке.*

У В. «као слатина, гдје вода пшити из земље».

Опутина — мѣстность при дорогѣ: нивы, луга и пастбища или пустопорожнія пространства.

Въ окрестности Цетинья есть три мѣстности, которыя носятъ названіе *лашор.* Одинъ изъ нихъ находится при дорогѣ въ Цермницу и на Обзовицу и представляетъ собою возвышеніе у подножія скалистаго холма; на немъ нѣсколько старыхъ буковыхъ деревьевъ, оставшихся отъ бывшаго здѣсь лѣса, и очень хорошій колодезь (убао); другой Очиничскій и третій Бѣлошскій, также со слѣдами бывшаго лѣса и съ скопленіями воды. Говорятъ: «Не може се проћ кроз један *лашор*», потому что все *здрка или здрпља*—очень густая заросль мелкаго лѣса и кустарника.

Лонца—небольшое возвышенье, наверху котораго находится площадка, покрытая травой, и потому всегда съ эпитетомъ *зелена*. У турокъ это — мѣсто, гдѣ они сидятъ и угощаются, во время прогулокъ на *теферич*; у черногорцевъ оно служитъ тоже мѣстомъ увеселительныхъ сборищъ, а также и для народныхъ *скупштинъ*, хотя спеціально для того служащія мѣста называются *зборница* и *зборна главица*. Въ Рѣкѣ такъ называютъ глиняный сосудъ, вверху широкій, а къ низу суживающійся; въ немъ легче, чѣмъ въ другомъ сосудѣ, можно сварить что-либо на маломъ огнѣ. У В. die Terrasse (auf der Dache).

Углубленья на вершинахъ горъ назыв. *лонци*; оттуда высшая вершина въ Сутерманѣ — *Лонац*.

Всѣ, разсмотрѣнныя нами мѣстности, если не всегда находятся на высотахъ, то лежатъ довольно высоко надъ водою и потому болѣе или менѣе сухія: перейдемъ теперь къ низменностямъ, мѣстамъ подводнымъ и потому мокрымъ. Для такихъ мѣстностей немного названій.

Полоја — поемный лугъ, прежде всего заливающійся рѣкой или подъемомъ воды въ озерѣ.

Жала и жалица—низкое мѣсто, потопляемое водою на долгое время; а потомъ (приблизительно въ половинѣ іюня) вода спадаетъ, и его засѣваютъ, при чемъ урожай бываетъ отличный; но раннею осенью опять можетъ потопить, прежде чѣмъ уберутъ хлѣбъ, и тогда урожай погибаетъ. Такія мѣста находятся въ устьяхъ Рѣки и вокругъ Жабляка. У В. *жалица*—рит, тршчака.

Въ Истріи *жал* и *жало*—берегъ моря пологій и песчаный; *жаљиво*, *жаловито* мѣсто — песчаное или покрытое мелкою галькой, негодное для посѣва.

Жар, *жарови* — низкія, болотистыя мѣста, сильно поросшія камышомъ, чаканомъ, окугой и другими болотными травами. Подъ прикрытіемъ ихъ цеклиняне въ своихъ ладьяхъ дѣлали за-

сады албанцамъ и обратно, албанцы имъ. У В. некаква трава, као оштрика. Вообще болотистая мѣстность, въ низменности или на высотѣ назыв. *барушшина*, *барљиво мјесто*. Таковы: на Лукавицѣ пл. *Бојовића — баре*; въ Васоевичахъ поселенье *Баре* подъ горою Трешневикомъ; въ Дробнякахъ — *Барно-језеро*.

Есть слово *блато*, *блатурина* — тоже въ смыслѣ болота, грязнаго мѣста, а на Ловченѣ есть углубленіе, въ которое стекаетъ вода съ горъ, называемое *Блатишта*.

Маква — называютъ мѣстпость ровную или въ видѣ пологой впадины, по которой разливается вода изъ находящихся выше ключей и заболачиваетъ её (у Д. *мака* — palus).

То-же самое и *локва*, означающее также лужу и лунку вокругъ дерева для поливы. Въ Васоевичахъ на высотѣ Пэ мѣстность *локвице* состоитъ изъ нѣсколькихъ подобнаго рода впадинъ, по которымъ ростетъ лѣсъ; а выше находятся покосные луга и пастбища. Въ послѣднее время и лѣсъ этотъ вырубаютъ, отчего почва высыхаетъ и землю раздѣлываютъ подъ пашню. Тамъ-же *локва* называютъ глубокое мѣсто въ рѣкѣ, въ другихъ краяхъ называемое *вир:* «Овђе (у Лиму) је *велика локва*».

Ждрали — назыв. низкое луговое мѣсто, иногда съ небольшимъ лѣскомъ. У В. *ждралица* — потокъ, текущій въ р. Лепеницу близь Крагуевца.

Есть еще *батлак* и *бинџа* — глубокая грязь, топь, гдѣ лошадь можетъ завязнуть (Кучи, Васоев. и др.).

Много названій существуетъ относительно углубленій и разрывовъ на поверхности.

Очень глубокій обрывъ — *провала*, *правалија*; а *безад*, *бездана*, *бездавница* тоже, что наше пропасть просто или бездонная. То-же самое *амбис*, *амбол* или *амбола* — очевидно, чужое слово. Отверстіе, въ которое уходитъ вся вода съ поверхности въ видѣ рѣки, какъ Зета въ Никшичѣ, или временно текущіе потоки, какъ на Цетиньѣ и Граховѣ, называется *понор*. Такое-

же отверстіе меньшихъ размѣровъ въ воронкообразныхъ углубленіяхъ (вртача)—*џомба* или *џомбос*, откуда *џомбосати*—свалиться съ обрыва, провалиться; говорится о человѣкѣ, упавшемъ въ какую-нибудь яму, и о землѣ, которую уноситъ въ отверстіе водой. Близко къ этому *сутюрати се или сутурати се*; не оттуда-ли въ Боккѣ Суторина, гдѣ «се сутура» т. е. сносятся съ сверху земля и камни внизъ къ морю?

Поноры, закрытые сверху землей, въ которые также уходитъ вода, но не вдругъ, а постепенно, назыв. *издухе*. Такія находятся на поляхъ Цетинскомъ и Граховскомъ.

Есть вертикальные провалы, глубиною до десяти и больше саженъ. Въ нѣкоторыхъ при днѣ имѣется еще боковое отверстіе, которое вводитъ въ пещеру. Таковъ спускъ въ Липскую пещеру надъ Добрскимъ селомъ. Это называется просто *јама*. Въ такой ямѣ, спускающейся отвѣсно, бываетъ выступъ, вслѣдствіе чего упавшій туда человѣкъ можетъ не долетѣть до дна и задержаться на этомъ выступѣ, который называется *заподак*. Глубокое, но широкое отверстіе, на днѣ котораго растетъ лѣсъ, назыв. *бохор*.

Есть еще названіе *лазба*. Это—цѣлая поляна или маленькое поле, окруженное со всѣхъ сторонъ отвѣсными скалами; люди спускаются на него съ помощью особыхъ приспособленій; а скотъ (мелкій) спускаютъ и поднимаютъ на веревкахъ. Въ Ровцахъ двѣ такихъ *лазбы*, въ которыхъ живутъ люди и держатъ скотъ, и въ одной изъ нихъ теперь находятся три дома.

Промоина, образуемая временнымъ потокомъ въ горѣ въ видѣ громаднаго глубокаго оврага, а потомъ продолжающаяся на равнинѣ и остающаяся въ сухое время безводною, называется *жљеб* и *сувоарина*. По ней вода несетъ съ горы массу камня, который, отлагаясь на равнинѣ, дѣлаетъ её ни къ чему негодною. Такой потокъ въ Кучахъ идетъ отъ Безіова черезъ Цвилинъ и спускается на равнину с. Ублей; а другой съ Ловчена спукается къ морю.

Относительно земельныхъ угодій мы привели всѣ термины въ отдѣлѣ «Земледѣліе» (Т. II, ч. 1). Здѣсь мы сдѣлаемъ только небольшое дополненіе.

Достойно вниманія то, что для обозначенія владѣнія или пользованія сообща употребляются иностранныя слова: *комун* или *комуница* (латин.), *метех* или *метеј* (греч. отъ μετέχειν—partem habere. Д.) *) и *вакам* (турецкое). Съ этимъ соединяется понятіе объ общемъ пользованіи села, племени или братства пастбищемъ или лѣсомъ. Есть еще слово *муша* (Грахово, Баняны, Рудины), означающее общую «испашу» т. е. паству скота; и то, кажется, турецкое.

Такія-же и слѣдующія два слова: *интифак или истифак* у Васоевичей, означающее мѣстность съ извѣстными границами, на которой можно пасти скотъ возлѣ села, пока не отправятся всѣ на планину; и *илака* (Васоев., Пива и Дробн.) въ смыслѣ предѣла (удут), находящагося во владѣніи одного рода: «Илака Бакића» — владѣніе Бакичей; а также и одного семейства, глава котораго говоритъ: «То је моја илака».

---

2. Лѣсъ.

Общее названіе *шума* и *гора*. Говорится: «наше горе лист», «шума се обукује листом». Въ пѣснѣ поется:

Киша пада, трава расте, гора зелени;
И гора се с листом саста и т. д.

Разница между ними та, что въ то время какъ *гора* относится къ мѣстности, преимущественно возвышенной и къ лѣсу, хотя-бы еще не покрывшемуся листомъ; *шума* относится главнымъ образомъ къ зеленому одѣянью лѣса. *Шума* называютъ и

*) Есть и глаголъ; *метехати се* — имѣть съ кѣмъ-либо сообща лѣсъ, пастбища или другое угодье.

листья на капустѣ и на другихъ растеніяхъ. Отъ этого слова имѣется и глаголъ *зашумити* — запустить срубленный лѣсъ и насадить вновь. Того-же корня, вѣроятно, названіе Сербіи *Шумадія* и въ Чехіи лѣсъ *Шумава*.

Густой лѣсъ называется: *халуга*, *тмор*, *мрча*, *омар*, *гвозд*, *ада*, *осоја*. Первое какъ будто чужое, тоже и *ада* (срв. въ Сербіи на р. Савѣ нѣсколько островковъ, покрытыхъ лѣсомъ, — *аде*); два вторыя напоминаютъ темноту и мракъ (тмурити и мркнути) густого лѣса; кромѣ того, *мрча* или *смрча* означаетъ хвойное дерево (пихта?); *омора*, *оморика* или *оморина* (или съ *х*: хомора и т. д.) называютъ преимущественно ель; а *омар* въ Езерахъ называютъ мѣстность, покрытую густымъ буковымъ лѣсомъ. У В. подъ словомъ *омора* приводится: «А пред њима букова омора». Вверху хребта Яворья, откуда вытекаетъ р. Морача, есть мѣстность *Морје* (оморје), потому что покрыта «гором омориковом».

Осоја относится къ лѣсу, такъ какъ лѣсъ въ горахъ растетъ преимущественно на *осойной* (сѣверной) сторонѣ.

Гвозд — мы уже упоминали; а здѣсь приведемъ нѣсколько фактовъ, изъ которыхъ больше уясняется его значеніе. Изъ старыхъ документовъ видно, что подъ этимъ именемъ разумѣется лѣсная мѣстность: «чрьни гвоздь и чисте да сѣку оу опкиноу — до *гвозда* у грохоть (Д. и М. S. 95). Въ Кучахъ *гвозд* называется густой лѣсъ близь Курлая. Между Ораховымъ (Кучи) и Баньканами (Затрѣбачъ) есть высота, называемая *Гвозденац* и вся покрытая смѣшаннымъ лѣсомъ изъ бука, клена и др., которымъ, однако, прикрывается мѣстность очень скалистая и потому едва проходимая. Тамъ-же по дорогѣ отъ Орахова къ Затрѣбчу находится *ћафа од Гвозденца*. По дорогѣ отъ Никшича къ Шавникамъ подъ Войникомъ также есть мѣстность, называемая Гвоздъ, тоже скалистая и лѣсная.

Въ Пиперахъ говорятъ: «јелови гвозд», разумѣя подъ этимъ еловое дерево, бревно; а въ Рѣцкой — нахіи названіе *гвозда* приписывается мѣстности безлѣсной, но скалистой, такъ что пройти нельзя.

Д. толкуетъ его латинскимъ Silva; а В.—saxum: «у планини камен израсто у висину» (у Ц. Г.).

Изъ такого различнаго толкованія этого слова можно вывести двоякое заключеніе: что мѣстность эта была непремѣнно лѣсная и оголѣніе произошло впослѣдствіи, или наоборотъ, что мѣстность была каменистая, а впослѣдствіи, когда мѣстность была брошена по причинѣ ея недоступности, на ней возникъ лѣсъ; но, по нашему мнѣнію, данныхъ больше за первое.

Лѣсъ носитъ различныя названія по его объему и по хозяйственному назначенію: *гај* — отдѣльная роща (у В. nemus, луг); *дубрава и грм* — лѣсокъ, принадлежащій отдѣльному дому, который и пользуется имъ (у В. забран); *забјел, забио*, тоже *метех и забран* — лѣсокъ, принадлежащій общинѣ городской или сельской вблизи населеннаго мѣста, служащій для дровъ и мелкихъ домашнихъ потребностей, а въ то-же время и для пастьбы скота.

Листосјек — лѣсокъ, въ которомъ рубятъ вѣтви дли корма скота; онъ можетъ принадлежать одному дому или общинѣ (D. silva septa). Иногда рощица называется *дуб*, хотя-бы порода деревьевъ была и другая.

Группа деревьевъ на вершинѣ горы назыв. *кита;* въ Дугѣ есть гора Кита.

Роща молодого тонкаго лѣса назыв. *матина* (въ Сербіи *батинац*); а молодая поросль отъ корня или ствола срубленнаго дерева — *поданци*.

Шибут, шибуће то-же что *грмење* — мелкій лѣсъ, кустарникъ; то-же и *шава, шавице* — тальникъ, орѣшникъ и др.; а также прутья, связанные въ пучекъ. Оттуда, вѣроятно, и р. Шавникъ, а по ней и мѣстечко Шавникъ или Шавници. По старой дорогѣ изъ Нѣгушей на Цетинье есть *Вршаникъ* (верх-шавника). Есть и на Рѣкѣ мѣсто *шавник*.

Мѣсто, непроходимое отъ густого лѣса, назыв. *андрава* и *андрћ;* а гдѣ больше кустарникъ—*рамеж;* также *дрпља, здрпља, дршља*. По густому лѣсу или кустарнику по берегу р. Рыбницы,

гдѣ теперь Подгорица, можетъ быть, одна часть ея (махала) и носитъ названіе *Дрпе*, напоминающее древнюю Дрепу, гдѣ родился Неманя.

По роду лѣса называются многія мѣстности: нѣсколько Буковацъ, Букова — поляна, Дубовикъ, Грабовикъ, Заграбье, Боровикъ, Борова — глава, Брезовикъ, Брезны, Церовица, Ясенова — поляна, Орахово, Липовица, Липовнякъ, Липов — продо, Еловица и др.

Иногда мѣстность называется прямо именемъ одного дерева: Дубъ, Грабъ, Липа, Орахъ, Веља-буква, Крња-ели и др. Мѣстность при поселкѣ Липа (надъ Добрскимъ — с.), гдѣ нынче Бельведеръ, называлось Прилипъ. Молодая поросль ели назыв. *јелари;* поросль вербы на низкихъ мѣстахъ, иногда совсѣмъ въ водѣ — *врбиш*. Такой есть одинъ на Рѣкѣ и два въ Зетѣ вблизь р. Морачи и около Миран-главицы.

Прогалины или полянки среди большого лѣса назыв. *прогалице* и *пропланци;* а также *пáсјека*, что указываетъ на вырубку лѣса. Въ Далм. это назыв. «ледина усред букве».

Мѣсто, гдѣ срубленъ лѣсъ, назыв. *лаз* или *лазина*, если срублена часть лѣса полосой въ родѣ просѣки. Если это мѣсто послѣ корчевали или просто, срубивши лѣсъ, сожгли его, чтобы сдѣлать на немъ посѣвъ (прежде всего картофель) или обратить въ лугъ, то въ Васоевичахъ такое мѣсто назыв. *жар*, *жарови;* такихъ мѣстъ тамъ много и въ Полимьѣ между Муринымъ и Печами есть мѣсто съ этимъ названіемъ, какъ собственное имя.

Лазовъ также много; извѣстенъ Царев-лазъ въ Лѣшанской нахіи, гдѣ при влад. Даніилѣ въ 1712 г. черногорцы одержали знаменитую побѣду на турками. Въ Пиперахъ есть *Равни-лаз* — полянка, окруженная утесами и лѣсомъ; на ней есть поселенье и нивы.

Оттуда-же происходятъ названія селъ нѣгушскаго племени *Вељи — и Мали — Залази*. Въ старыхъ документахъ слово *лаз* въ смыслѣ вырубки лѣса встрѣчается очень часто; а Д. переводитъ его *ager novalis*.

3. Вода.

Различается вода *жива* и *мртва*, какъ у насъ текучая и стоячая. Первая имѣетъ свои источники — *изворе*, которые потомъ собираются у *потоке и риjеке*. Если вода чуть пробивается изъ земли маленькимъ ключикомъ и не идетъ далѣе, то говорится — *пишти;* откуда названіе скопленій воды въ такихъ мѣстахъ, иногда искусственно сдѣланный резервуаръ, — *пиштет*, и такихъ много: есть въ Байцахъ, Цуцахъ, Пивѣ и др. Если-же вода настолько сильная, что идетъ далѣе, то говорится — *тече;* оттуда *точак*, иначе *чесма* (турецк.). Вода, текущая очень сильно, — *реве*; падающая съ высоты назыв. *скок*, *скакавица* и *сикоч* (Васоев.); если падаетъ цѣлая рѣка высокимъ порогомъ, то называется *слап*. Такой находится въ среднемъ теченьи р. Зеты. Потокъ, вытекающій изъ озера, назыв. *оток* (Езера). Ключъ назыв. еще *jезер* и *jезеро:* «Пржник (гора) наjтврђе мjесто, али нема више *jезера* (ключей), свуд *jезеро*». На Ловченѣ есть *Jезерски — врх*, подъ которымъ тоже находится ключъ; въ Цекличахъ есть поселенье *Jезер*; въ Грађанахъ также скопленіе воды изъ ключей, довольно глубокое, назыв. *jезеро*.

Русло рѣки или постояннаго потока назыв. *корито*; а въ тѣснинѣ между горами назыв. и *труло*. Такое имѣетъ р. Ораоштица (въ Цермницѣ), гдѣ изъ каменистыхъ береговъ вымываетъ мелкіе гранаты (близь с. Брчелей).

Жвала и *жвалице* также называется протокъ между двухъ горъ, между высокими и крутыми берегами. *Жвалице* назыв. долина р. Матицы, когда она протекаетъ между Вельим-брдомъ и Зеленикой. Въ Езерахъ есть поселенье *Међужвалье*, находящееся между двумя глубокими долинами съ потоками (жвала), спускающимися къ р. Тарѣ.

Природныя стоячія воды собираются въ озерахъ. Въ Дробнякахъ изобилующая ими мѣстность носитъ названіе Језера; затѣмъ идутъ: Бокумирское и Рикавацъ въ Кучахъ, Плавское и

т. д. А рядомъ съ этимъ: Скадарско-блато, тоже Хумско, Горње, Зогањско, Шаско. Это—озера съ низкими берегами кругомъ или только съ одной стороны, которые потопляются водою, и образуется болотистая мѣстность. Часть ея высыхаетъ лѣтомъ и обработывается или обращается въ луга.

О замкнутыхъ природныхъ и искусственныхъ водахъ, какъ каменица, дубеница, убао и др., мы уже говорили. Здѣсь добавимъ, что на Цеклинѣ прудъ—*став*, *устава* назыв. еще *струг*, откуда, вѣроятно, и названіе села *Стругари*. Тамъ-же есть прудокъ *пиjавица*, откуда брали воду для питья, да и теперь иные пьютъ; но больше она служитъ для водопоя скоту, а также и купаются въ ней.

Въ рѣкѣ, извѣстное время перестающей течь, какъ р. Сушица, текущая въ Зету справа, остаются только отдѣльные плеса, которые называются *купала*, а въ другихъ мѣстахъ *вирови*.

Большая вода отъ дождей или таянья снѣга назыв. *по́мута*: «овај млин меле само *у по́муту*». Почти тоже означаетъ *плима*, съ чѣмъ соединяется понятіе о затопленіи извѣстнаго сухого пространства.

Въ старыхъ документахъ мы встрѣчаемъ названія *обрьше* и *обрьшина*, которыя Даничичъ толкуетъ collis: «Рибьница и сь вьсѣми обрьшми (М. 11), — дѣломь выше обрьши (Г. XV, 279) подь Роудницоу вь обрьшь Смолоуше (М. 123)—на обрьши Бистрице» (Г. XV, 301). Мы протолковали-бы это словомъ *вершины* или *верховья* рѣки т. е. потоки, которые впадаютъ въ нее въ ея верховьяхъ и изъ которыхъ она образуется, и прилегающее къ нимъ пространство.

Относительно моря у черногорцевъ не могла сложиться своя особенная терминологія, потому что они не жили на морѣ; а пользуются терминологіей, какая существуетъ у сербовъ южнаго приморья. Между прочимъ слова *плима* и *осjека* употребляютъ не только въ смыслѣ прилива и отлива, но и вообще въ смыслѣ высокаго или низкаго стоянія воды въ зависимости отъ времени

года, зимой высшее, лѣтомъ низшее. Слышатся также *прилив* и *одлив*.

Морской токъ называется *куренат*; вмѣсто *рт* и *сука*, означающихъ мысъ, употребляется *понта*; а тянущійся отъ этого мыса тонкій, низкій носъ называютъ *спица*: «Оћеме-ли држати на ону *спицу*»? спрашиваетъ молодой рулевой другого, болѣе опытнаго. Оттуда, вѣроятно, произошло названіе приморскаго мѣстечка Spizza, посербски передѣланная съ Спичъ.

---

4. Собственныя имена.

Въ этихъ собственныхъ именахъ мы встрѣтимъ отчасти превращенныя въ нихъ нарицательныя, а отчасти оригинально составленныя; въ нѣкоторыхъ-же случаяхъ эти имена являются наслѣдіемъ отъ древняго времени и неизвѣстно, какого происхожденія.

Начнемъ съ горъ.

Много горъ съ эпитетомъ *црн*: Црна-гора въ Пивѣ, Црна-гора въ Васоев., Црна-планина тамъ-же, Црни-врхъ въ Езсрахъ, и всѣ онѣ покрыты лѣсомъ.

Есть еще Црни-врхъ надъ Рѣкой съ слабою растительностью, Црни-кукъ въ Банянахъ и Црна-греда близь Цетинья—голыя, черныя скалы. Затѣмъ идутъ различные эпитеты, которыми характеризуется форма и вообще внѣшній видъ горы:

Обло-брдо, Лиса-планина, Руњава главица (покрытая мелкимъ лѣскомъ), Мокра-планина (много ключей), Баљаста-главица, тоже что Лиса и Пљешивац.

Въ старыхъ докум. есть Плѣшь (планина, М. 92, 97) и «плѣша рудина» (М. 198).

Выше мы привели названія мѣстностей по роду находящагося на нихъ лѣса; замѣтимъ при этомъ, что иногда лѣсъ

этотъ въ тѣхъ мѣстахъ почти не существуетъ: такъ, въ Брезнахъ только на одной сторонѣ осталось нѣсколько деревьевъ березы; тоже самое и въ Брезовинкѣ. Все равно какъ въ Россіи есть Березовки, бывшія рѣчушки, въ настоящее время совершенно голые овраги, по которымъ вода идетъ и очень бурно только весной или послѣ сильныхъ дождей, и нѣтъ ни прута.

Ябланов-врхъ такъ названъ, вѣроятно, по растущему на нему цвѣтку *јаблан* (trollius); Соминна — одна въ Дугѣ, другая между верховьями рр. Морачи и Тушины по растенію *сомина* (можевельникъ); Зеленика — покрыта вѣчно зеленымъ дубомъ, Штировникъ по растенію *штир* (родъ лебеды), Бусовникъ отъ покрывающей его мелкой травы *бус*, *бусење*; Шаренякъ покрытъ какимъ-то растеніемъ съ крупнымъ пестрымъ листомъ, Бротьникъ по растенію *броћ* (морена) и т. д.

Есть и другіе признаки, по которымъ даются названія: два Маглича въ Пивѣ и Кучахъ, очень высокіе, названы такъ, безъ сомнѣнія, по туману (магла), часто покрывающему ихъ вершины; Синявина, тоже такая туманная, что на ней часто плутаютъ, и имѣетъ тогда видъ синевы; въ стар. докум. *Синіавица* (Т. XV, 301). (По Д. *синь*-ravus); Вѣтерникъ и Вѣтерно по сильно дующему на нихъ вѣтру; Каменикъ, гора въ Пиперахъ и высокій островъ въ устьяхъ рѣки, по ихъ скалистому характеру; Сто и Сточица по плоской формѣ ихъ вершинъ, *Кабао* (род. пад. Кабла) надъ Цетиньемъ по формѣ въ родѣ перевернутаго вверхъ дномъ котла, откуда, можетъ быть, Каблена главица въ Рудинахъ; Лонацъ (Цермн.), Криви-до (Васоев.), Острогъ (Бѣлопавл.), Острвица (Морача), Джамія (Полимье), Бѣлуха, Бѣлошъ, Утесъ (пограничн. между Дугой и Банянами), Леденицы (въ Пивѣ; у D. fovea ad conservanda glaciei frusta) и др.

Много горъ и цѣлыхъ мѣстностей носитъ названіе, взятое отъ слова *тријебити* — расчищать отъ лѣса или камня: Тријебач, Трјебачка-главица, Трепча, Требјеш, Затријебач и др.

Иногда въ собственномъ имени задержалось нарицательное, вышедшее изъ употребленія у мѣстнаго населенія и сохранилось

гдѣ-нибудь далеко въ другомъ мѣстѣ. Такъ, въ Черногоріи находятся три Сурдупа: одинъ на Лукавицѣ, конусообразная гора, спускающаяся къ долинѣ р. Бѣлой сначала стѣной, а послѣ въ видѣ отсыпи, очень крутой, которая, однако, покрыта травой и косится; другой на юго-западъ отъ Лукавицы недалеко отъ Никшицкой равнины и представляетъ двѣ высоты, между которыми промежутокъ въ видѣ узкой разселины, а по ней по временамъ несется бурный потокъ, увлекая съ собою массу каменьевъ, и тутъ-же по краю проложена дорожка; и въ Кучахъ гора близъ Широкара; но мы его не знаемъ.

Въ словарѣ В. мы находимъ: «*сурдук* (у Сриjему) vide провалиjа, jаруга (гдjе je н. п. пут између два брда).

Къ ю.-з. отъ Боботова-кука, высшей точки Дурмитора, находится гора Пруташъ, рѣзко выдѣляющаяся своею остроконечною вершиной; а на южной сторонѣ его, спускающейся стѣною, по нему видятся полосы, означающія различнаго цвѣта слои. Полосы эти народъ называетъ *прутови*; поэтому и могло произойти его названіе. Но можетъ быть и другое объясненіе. Въ словарѣ Павлиновича мы находимъ названіе *прутац* въ смыслѣ горнаго отрога, какимъ и можно считать Пруташъ по отношенію къ Дурмитору.

Въ Кучахъ при спускѣ отъ Медуна къ Долянамъ есть мѣсто, называемое Мосуръ; а есть слово *мосур* съ двумя значеніями: катушка или цѣвкаа, на которую наматываются нитки, и ледяныя сосульки, а также одинаковой съ ними формы сталактиты.

Въ этой мѣстности съ высокаго уступа падаетъ небольшой ключикъ, при чемъ зимой образуются сосульки, а есть, можетъ быть, и мелкіе сталактиты; поэтому не оттуда-ли его названіе? Тѣмъ-же путемъ можно-бы было объяснить и названіе Можуры — или Мажуры-планины между Баромъ и Ульциномъ, если это не чужое какое-либо названіе. Припоминается при этомъ Мосоръ, гора надъ Сплѣтомъ, которая въ римское время называлась mons aureus. Изъ этого видно, какъ иногда въ позднѣйшемъ на-

званіи совершенно измѣняется древнѣйшее, первоначальное его значеніе, и какъ трудно найти связь между названіемъ и заключающимся въ немъ реальнымъ смысломъ.

На сѣверѣ Черногоріи находится высочайшая ея гора Дурмиторъ; а на противуположномъ краю въ племени Цеклинъ есть источникъ воды, называющійся Думиторъ. Является вопросъ: можно-ли предположить какое-нибудь соотношеніе между этими двумя названіями?

К. Јиречекъ обратилъ вниманіе на участіе христіанскаго элемента въ топографической номенклатурѣ Балканскаго-полуострова*), которое выражается въ названіяхъ мѣстностей по святымъ, по церквамъ, монастырямъ, христіанскимъ праздникамъ и т. п. Въ этомъ отношеніи мы имѣли уже случай привести нѣсколько названій по имени св. Саввы; есть нѣсколько Церквицъ, Церковина, Церковница. Тройца, гора между Цермницей и Паштровичами, такъ названа, вѣроятно, по церкви св. Тройцы (не знаемъ, есть-ли), какъ Суторманъ по церкви св. Романа. По пути изъ Бара въ Скадръ есть гора св. Владиміръ. По св. Ѳеклѣ (Ђекла) называются два племени Цекличи и Цеклинъ. Есть *Крали*чина-вода между Цетиньемъ и Рѣкой и Краличино-око (въ р. Церковницѣ), названныя по св. Кралицѣ Еленѣ.

Во многихъ мѣстахъ камни съ гладкою поверхностью въ родѣ стола называются *святыми трапезами*, на которыхъ закусывала св. Кралица или Богородица, когда путешествовала по Черногоріи.

Есть названія по христіанскимъ именамъ, въ которыхъ, однако, не всегда можно усматривать святого или церковь, посвященную ему. Въ названіяхъ Иліино-брдо надъ Граховымъ Иліина-глава въ Дурмиторѣ, Иліина-глава въ Васоевичахъ надъ р. Перутицей и въ Цермницѣ и др. можно усматривать св. Илью пророка, такъ какъ въ Черногоріи былъ обычай посвя-

*) Das Christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer. Wien. 1897.

щать ему церкви на горахъ и самыя горы; сюда-же можно отнести и Костадинъ надъ Рѣкой. Но, кромѣ указанныхъ, другихъ примѣровъ мы не знаемъ. А много названій съ христіанскими именами по извѣстнымъ и неизвѣстнымъ личностямъ, не святымъ: Тодорови-долови (катуны подъ Дурмиторомъ), Иванова-корита и Ивань-градъ по Иванбегу, Штепань-градъ и Штьепань-поле (въ Пивскихъ Церквицахъ) по герцогу Степану, Рашково гувно близь Лѣвой-рѣки, Седло Ранисава (въ Дурмиторѣ), вода Маргарита по имени дѣвушки, умершей на ней, Бойовича-бары на Лукавицѣ,录Доминъ-бріегъ, Матанова-глава, Драгова-лука, Вуково-врело, Иваня, Дьюрково-брдо — въ окрестностяхъ Никшича, Еринья-глава (между рр. Лимомъ и Злорѣчицей) по женѣ Дьюрдья Смедеревца, Закова-глава (въ Бѣластицѣ) и др.

Большая-же часть собственныхъ именъ горъ и другихъ мѣстностей произошло отъ нарицательныхъ.

Мы уже приводили имена по растеніямъ; теперь приведемъ имена по животному царству. Въ этомъ случаѣ изъ птицъ играютъ особенную роль орелъ и соколъ: Орловъ-кршъ надъ Цетиньемъ, надъ которымъ еще на нашей памяти вились и играли въ воздухѣ стаи орловъ, въ послѣднее время исчезнувшіе; Орья-лука въ Бѣлопавличахъ, Орлово-брдо и Орлина близь западной границы Черногоріи; Орлево (или Хорлево) въ Кучахъ; Соко-ключъ близь Цетинья, Соко-гора надъ Цѣвной въ Кучахъ и въ Пивск. Церквицахъ; Соко-градъ въ Лѣшанской нахіи. Есть имена и по другимъ птицамъ и животнымъ: Яребичкиврхъ, Гусаръ (гора), Гусанацъ (заливъ въ устьѣ Рѣки—Черноевича), Враничи, Косови-лугъ, Птичъ, Ястребица, Вучье, Вукодо, Турія (по водившимся когда-то турамъ), Медведъ, Еленакъ, Зечи-кршъ, Зміино-озеро, Жаблякъ, Кокоты, Кокотичъ и т. д.

Иныя горы получили свои имена по особымъ обстоятельствамъ. Такъ, *Вртіелька* близь Цетинья получила свое имя отъ особой игры того-же имени, которую дѣти-пастухи устраивали

на ея вершинѣ. Двѣ горы носятъ названіе *Волопустъ*, одна надъ Брезнами (Пива), другая надъ р. Комарницей противъ дробняцкаго села Дужи. Мѣстные жители дали мнѣ такое объясненіе: жители тамошніе начинаютъ пахать свои равнины, когда сосѣднія горы покрыты еще снѣгомъ; а когда снѣгъ на нихъ стаетъ и зазеленѣетъ трава, приблизительно въ продолженіи тридцати дней, тогда прекращаютъ пашню и отпускаютъ воловъ на отдыхъ. *Стражиште* (Баняны) такъ названо, потому что на немъ стояла стража; есть еще Старжески — иначе Стражески-брегови. *Варды* (нѣсколько) также получили названіе отъ *варда* (стража).

Волуякъ (въ Пивѣ) и *Волуица*—иначе Воловица (въ Барѣ)—отъ пастьбы на нихъ быковъ.

Въ нѣкоторыхъ названіяхъ, очевидно, участвовала фантазія, какъ: Войникъ, Старацъ, Дѣдъ, Рогодѣдъ, Лояникъ, Злоступъ, Вила, Ружица, Проклетія, Дьиново-брдо и т. д.

Много названій такихъ, въ основѣ которыхъ находятся слова, имѣющія опредѣленный смыслъ въ современномъ языкѣ; но не можемъ истолковать, почему оно присвоено той или другой горѣ и какъ произошелъ самый обликъ названія: Зелетинъ, Лукавица, Лучка-гора, Лебершникъ, иначе Ребершникъ, Маганикъ (магаңити — осквернять), Штитъ, Сѣкирица, Падежъ, Челинацъ, Штулацъ, Ноздре, Мравьиникъ, Добрелица, Власуля, Силевикъ, Луканье-чело, Ключъ, Нѣгошъ, Стримія, Румія (*урум*-греческій) и др.

Нѣкоторыя, очевидно, чужого происхожденія: Какарицка-гора (у римлянъ Cacarici — народъ), Ставоръ*), Бостуръ, Дьебеза, Курлай, Арванъ и др.

Нѣсколько названій, также чужихъ, отличаются при томъ особенною формой, именно — окончаніемъ на—*тор*: Дурмиторъ, Пирлиторъ, Виситоръ, Креситоръ. Нѣкоторые считаютъ ихъ

*) У Павлиновича *ставор* — ghiro, по серб. *пух* — лѣсная мышь, питающаяся простыми орѣхами и хранящая запасы ихъ въ дуплахъ деревьевъ, но къ горѣ врядъ-ли это можетъ относиться.

кельтскими (Ами Буэ). Не рѣшая вопроса объ томъ, чьи это слова, и будучи не въ состояніи протолковать ихъ реальный смыслъ (а есть толкованія), мы сдѣлаемъ только одно замѣчаніе относительно Пирлитора. Связанная съ нимъ легенда о воеводѣ Момчилѣ и Кралѣ Вукашинѣ позднѣйшаго происхожденія. Момчило, сначала болгарскій разбойникъ, потомъ византійскою императрицею Анной наименованъ былъ деспотомъ въ южной части Македоніи; но своимъ самостоятельнымъ поведеніемъ возбудилъ противъ себя Константина Кантакузена, который навелъ на него турокъ, и въ битвѣ съ ними 1345 г. Момчило погибъ при Периѳеоріи*).

Это, однако, не устраняетъ одновременнаго съ Периѳеоріей существованія Пирлитора и какого-то эпизода, ошибочно пріуроченнаго къ Момчилу.

Есть названія съ окончаніемъ — *ман*, какъ мы то видѣли въ личныхъ именахъ: Шишманъ (окрест. Никшича), Косманъ (Пива), Корманъ (Дробн.).

Наконецъ нерѣдко встрѣчаются названія съ окончаніемъ — *штак* или *штик*: Добрштакъ, Цеклинштакъ (между Цет. и Рѣкой), Вируштакъ (Никшичъ), Игерштакъ (Васоев.), Хамештакъ (близь Подгор.), Свинштикъ, Сеоштикъ и Злоштикъ (Люботинъ).

Тоже окончаніе мы встрѣчаемъ въ словахъ: *Ђурђевштак*, *Јовањштакъ* и др. въ смыслѣ празднующихъ день св. Георгія, Јована и др.

Въ связи съ этимъ можно поставить названіе рѣкъ: въ Цермницѣ Вирштица и Ораоштица, въ Васоев. Вранештица, близь Колашина Муштица, Куріоштица—протокъ Морачи близь ея устья.

---

*) См. Флоринскаго — Южные Славяне и Византія во второй четверти XV в.; выпускъ II, стр. 74—75.

Остановившись на собственныхъ именахъ горъ, мы можемъ не вдаваться въ большія подробности относительно другихъ мѣстностей: долинъ, равнинъ и т. д., такъ какъ горы составляютъ главную характерную черту Черногоріи и въ опредѣленіи ихъ формъ главнымъ образомъ и изощрился языкъ черногорцевъ, прибѣгая часто къ словамъ, взятымъ и изъ чужого языка.

Остановимся, однако, на нѣкоторыхъ именахъ, дающихъ поводъ различнымъ толкованіямъ.

Таковою является Дуга, иногда съ эпитетомъ Никшицкая. Она представляетъ собою приниженіе, что черногорцы называютъ *вала*, между высокими горами — Соминой, Нѣгошемъ, Голіей, Леденицами и др., тянущееся отъ Гацкаго — поля къ Никшичу, и въ турецкое время находилась въ вѣдѣніи Никшича. Черногорцы употребляютъ это имя, какъ существительное: «у Дуги крвавој»; а герцеговинцы склоняютъ его, какъ прилагательное: «у Дугој крвавој». А въ одной черногорской пѣснѣ оно является въ смыслѣ имени нарицательнаго:

Како вије сабља вуксанова
Проз сокаке Скадру на Бојану,
Широки је сокак учинио
И *крваву дугу* оставио,
Доклен на мост од Бојане дође.

(Огл. С. LX, 122—162).

Трудно рѣшить, заключается-ли въ этомъ словѣ понятіе о горномъ проходѣ, какъ въ приведенномъ мѣстѣ изъ пѣсни разумѣется проходъ въ родѣ улицы среди турокъ или ихъ войска; или это эпитетъ *дуга вала*, такъ какъ проходъ этотъ дѣйствительно длинный (ок. 40 килом. или 8 часовъ хода).

Есть *Дужи* и монастырь того-же имени при сліяньи рр. Морачи и Малой — рѣки, принадлежащій Кучамъ.

Мы видѣли, какъ слово рудина переходитъ въ собственное

имя; то-же самое и со словомъ *жупа*. Никшицкая жупа чаще всего употребляется безъ эпитета никшицкая; затѣмъ идутъ жупы: Пивская, которая противуполагается Пивской — планинѣ, Цеклинская, Добрская. Но больше всего распространено слово *до*, *долови* съ различными эпитетами: Дуги-до, Просени-до, Ржани-до, Орани-до, Драгоми-до, Крушев-до, Ивачев-до, Суви-до. Петров-до, Малошин-до и т. д.

На Цетинской равнинѣ обращаютъ на себя вниманіе два названія — *Романовина* и *Скендеровина*.

Первое относится къ мѣстности, на которой въ настоящее время находятся: Зетскій — домъ, садъ паши, русская миссія, домики офицеровъ и общественное гулянье; а прежде все это представляло одну сплошную ливаду, которая въ свое время косилась, а была собственностью монастырскою. Откуда произошло это пазваніе, никто не знаетъ. На мой вопросъ одинъ семидесятилѣтній старикъ, знатокъ мѣстныхъ преданій, отвѣтилъ мнѣ, что онъ когда-то спрашивалъ дѣда своего, и тотъ не могъ ему дать никакого объясненія. Романа въ Черногорской исторіи мы никакого не знаемъ (былъ влад. Ромилій 1551 г.). Не происходитъ-ли это отъ названія растенія *хармон*, иначе *рамина* и *роман* (chamomilla), которымъ была покрыта эта ливада? и теперь, когда незастроенная часть ея цвѣтетъ, то надалеко чувствуется отъ нея пріятный запахъ, хотя совсѣмъ отъ другого растенія, которому народъ не знаетъ названія, а потому и приписалъ имя растенія, ему извѣстнаго.

Скендеровина—называется мѣстность, гдѣ теперь находится дворецъ Наслѣдника и пространство черезъ улицу къ Локандѣ. Народъ объясняетъ это такъ: въ 1785 г., когда Цетинье разгромилъ Махмудъ-паша Бушатлія, здѣсь были его станъ и палатка, и ему, какъ правителю Скадра и Албаніи, носившей названіе Скендеріи, присвоили названіе Скендера; а оттуда и Скендеровина.

Но Скендаровина эта упоминается въ одной записи 1690 г. между владыкою и потурченцами изъ Байцъ, которые занимали

у владыки деньги подъ залогъ *Скендаровины*, принадлежавшей имъ; а въ 1752 г. её-же, какъ свою *бащину*, продаютъ тоже Байцы, но уже христіане (см. нашу кн. т. II, ч. 1, стр. 14). Это съ одной стороны показываетъ несостоятельность народнаго объясненія, а съ другой наводитъ насъ на другое объясненіе: мѣстность эта принадлежала цетинскимъ потурченцамъ изъ Байцъ, тогда какъ байцы здѣсь не имѣли своей земли; поэтому, не досталась-ли она имъ отъ Скендербега Черноевича, которой нѣкоторое время былъ санджакомъ, управлялъ Черногоріей и стоялъ на Цетиньѣ? не было-ли здѣсь какое-либо принадлежавшее ему зданіе?

Съ подобными толкованіями мы еще будемъ имѣть дѣло при разсмотрѣніи названій населенныхъ мѣстъ; а теперь обратимся къ собственнымъ именамъ рѣкъ и другихъ водъ.

Главныя рѣки Черногоріи — Зета, Морача, Тара, Лимъ, Пива извѣстны подъ этими именами во время очень отдаленное, и значенье ихъ теперь не поддается толкованію. Можно только сказать, что Морача напоминаетъ двѣ Моравы сербскую и чешскую; Лимъ въ албанскомъ языкѣ означаетъ вообще воду или рѣку, и есть Лимская — рѣка въ Цермницѣ, по которой и находящееся тамъ поселенье назыв. Лимляны, тоже что въ долинѣ перваго — Полимье.

Обращаясь къ названіямъ, смыслъ которыхъ для насъ не утратился, мы замѣчаемъ склонность не называть рѣку особеннымъ именемъ. Такъ, Рѣка Черноевича, иначе Ободская, обычно называется Рѣка безъ прибавленія какая, и оттуда названіе городка Рѣки и Рѣцкой нахіи. Въ старой Черногоріи это облегчалось еще тѣмъ, что другой рѣки и не существовало. Тамъ-же недалеко есть маленькій поселокъ Рѣчаны, такъ названные по существовавшей тамъ рѣчушкѣ, на которой когда-то были и мельницы; близь Колашина по такой-же рѣчушкѣ названо село *Рѣчины*, а самая рѣка Рѣчинска — рѣка.

Подобно Ободской—рѣкѣ есть р. Обоштица въ Пѣшивцахъ, впадающая въ Зету и вытекающая изъ мѣстности съ названіемъ обода; въ Васоевичахъ есть Куцка р., вытекающая изъ мѣстности, называемой Куты; Краштица (собств. Краљштица) названа по селу Крале; Штитска р. — вытекаетъ изподъ Штита, Дьюлицка р. по селу Дьюличи. По быстротѣ теченья рѣки, при чемъ она рветъ берега (*дере* и *пере*) и сильно шумитъ (реве) названы: *Брзкутъ* (у В. есть нарицат. брскут, брзак, брздица); *Бистрицы* (хотя *бистар* значитъ чистый, прозрачный); *Перутьица*, *Дрцка*, *Вруја* (вријети), *Рикавацъ* (риче), *Скроботуша*. *Веруша* названа по очень извилистому теченью (вера, веруга — извивается); Грачаница (Никш. Жупа) и Градишница (Васоев.) получили свои названія отъ *град* и *градиште*. Есть двѣ рѣки: одна называется *Лијева*, другая *Десна*; но первая впадаетъ въ Малу р. съ правой стороны, а другая въ Перутицу съ лѣвой. Откуда такое несоотвѣтствіе, мы не могли дознать. *Мала—рѣка* называется такъ, конечно, по отношенію къ главной р. Морачѣ; есть *Велика*, впадающая въ р. Лимъ и въ сущности горный потокъ. По синему цвѣту воды называются два *Синьца*—одинъ впадаетъ въ Пиву близь Пивскаго монастыря, другой въ *Горнее — блато*; обѣ рѣчушки очень короткія. *Бѣла—р.* цвѣтомъ воды отличается отъ Буковицы и Шавника, съ которыми соединяется, какъ то встрѣчаемъ и у другихъ рѣкъ, какъ Зета и Морача. *Тушина* р. такъ называется по туфу, который находится въ ея руслѣ и въ старое еще время вывозился для постройки Морачскаго монастыря *). Въ *Желѣзницѣ* въ Барѣ, по всѣмъ вѣроятіямъ, и народомъ замѣчалось *присутствіе* желѣза, дающаго водѣ особую, коричневую окраску.

Глаголъ *требити*, участіе котораго мы показали въ названіяхъ горъ и отдѣльныхъ мѣстностей, участвуетъ и въ именахъ рѣкъ: р. *Требишница* между Опутною — Рудиной и Герцеговиной, *Требчаница*, съ Матицей образующая Ситницу, которая

---

*) Туфъ назыв. *туфља*, а мѣсто его добычи *тушина*.

впадаетъ въ Морачу въ Нижней — Зетѣ; *Требѣшница* течетъ въ Сѣверницу, впадающую въ Морачу. Пересыхающія лѣтомъ и сохраняющія воду только въ глубокихъ плесахъ рѣчушки называются *Сушицы* — пивская, текущая въ Тару, и загарачско-бѣлопавлицкая, текущая въ Зету. Есть рѣки, называющіяся по роду лѣса: *Буковица*, *Грабовица* (въ Дробн.), *Јеловица* (въ Васоев.), *Врбица* (въ Кучахъ близь Подгорицы) и *Врбница* (въ Пивѣ).

Въ другихъ названіяхъ выражаются особенныя обстоятельства и свойства, при чемъ иногда принимается во вниманіе ея польза или вредъ для человѣка: *Плужинска* р.—по находящимся на ней *плужинамъ* (родъ шалашей пастушьихъ), *Моштаница* (по мосту), *Мртвица* — по слишкомъ холодной водѣ (въ долинѣ Мртво — дубоко въ Ровцахъ); *Злорѣчица* (въ стар. докум. *Зьла Рѣка*) въ Васоевичахъ по великому, наносимому ею вреду и отсутствію въ ея водѣ питательныхъ веществъ, какъ въ другихъ водахъ. Названія *Опасаница*, *Комарница*, *Сѣверница*, *Пожня*, *Ратня*, *Црня*, *Преспка*, *Свиняча*, *Враньештица*, *Любашница* и др. требуютъ объясненія, которое заключается въ ихъ свойствахъ, для насъ неуловимыхъ, или въ особыхъ, случайныхъ обстоятельствахъ, исчезнувшихъ изъ памяти и самихъ мѣстныхъ жителей.

Нѣкоторыя рѣки носятъ имена лицъ или родовъ: подобно рѣкѣ Черноевича близь Колашина существуютъ рядомъ двѣ — *Мушовича* р. и *Капетанова* р.; сюда-же можно отнести *Станича — потокъ* въ Нижней — Зетѣ, текущій въ Скадрское озеро.

Иныя названія чужого происхожденія: *Пеака* и *Кура — Марія* въ Васоевичахъ, *Каратуна* — вѣтвь отъ р. Морачи, идущая мимо Жабляка въ лиманъ Рѣки — Черноевича. *Цѣвна* — полагаемъ—передѣлано изъ *Цемъ*; поэтому подгорицкая равнина называется *Цемовско-поле* (Ћемовско), и, вѣроятно, албанскаго происхожденія. И наоборотъ въ Барскомъ окружьѣ изъ *Медьюречъ*, какъ называютъ эту рѣчушку мѣстные сербы, тур-

ки сдѣлали на картахъ *Мегуредъ* — по албанскому произношенію.

Тотъ-же способъ давать названія и другимъ водамъ т. е. озерамъ, потокамъ и искусственнымъ скопленіямъ.

Цѣлая мѣстность въ Дробнякахъ носитъ названіе *Езера*, гдѣ отдѣльно ея озера называются: *Рибье*, *Вражье* (?), *Барно*, *Валовито*, *Црно*, *Зелено*, *Сврабье* (его водою лѣчатъ домашнихъ животныхъ отъ *свраба* — чесотки или паршей); *Трновицко* (въ Пивѣ), *Слано* (близь Никшича), *Капетаново* (къ вост. отъ Лукавицы); *Биоградско* е. и вытекающая изъ него *Биоградска р.*, названныя такъ не извѣстно, почему; *Бокумирско* и *Рикавачко* (объ нихъ мы говорили); *Поштьенско* отъ с. Поштьенье (собств. Подстѣнье) въ Дробнякахъ; *Шишко* е. на сѣв. границѣ Черногоріи со старою Сербіей; *Шаско* е. со стороны Ульцина на границѣ съ Турціей произошло отъ мѣстности *Шасъ* или *Свачъ*, *Sfacia*, гдѣ была католическая епископія. Какъ Скадрское оз. вмѣстѣ съ его частью Горнимъ оз. называются *блатомъ*, такъ и маленькое озерцо близь Ульцина назыв. *Зоганьско-блато*, которое затопляетъ пространство, прежде свободное отъ воды, и поэтому около него образуются болотистыя мѣста, поросшія окугой, тростникомъ и другими болотными травами.

Ключи назыв. *струденци*: въ Никшичѣ просто *Студенци* и оттуда Студенаначке—главице; въ Команахъ—*Вучьи—студенци*, а въ Кучахъ подъ Магличемъ *Вучьи-потокъ*. Если собирается вмѣстѣ нѣсколько ключей, то они называются *врела*: близь Цетинья въ селѣ Угняхъ, въ Езерахъ надъ р. Тарой. Или-же они называются *вода*: *Добра-вода* въ Мркоевичахъ близь Бара; Башина—и Пашина воды наверху Сутормана и между Планиницей и Острогомъ; *Маркова—вода* или—*овъ Студенацъ* при подъемѣ на Суторманъ отъ Цермницы; Нова-вода подъ Вртіелькой.

Выкопанные колодцы — *убао*, *убли* носятъ часто чье-нибудь личное имя: *Агановъ-убао* по дорогѣ отъ Шавника къ Никшичу, *Бешинъ—убао*—на сѣверо-западной сторонѣ Гарча; въ Краинѣ, въ части ея отошедшей къ Турціи, есть гора *Пет-убала*. Безъ

всякаго эпитета называются *ублами* цѣлыя села: близь Кчева, въ Цекличахъ и въ Кучахъ; а по сосѣдству съ Черногоріей въ Боккѣ тоже есть село Убли.

Слатина—соленый и солонцеватый источникъ, въ которомъ содержаніе соли ничтожная, но она осаждается на камняхъ, которые лижетъ домашній скотъ, и это называется *лизало*. Въ Черногоріи это нарицательное имя обратилось въ собственное имя мѣстностей, и такихъ Слатинъ селъ нѣсколько: въ Дробнякахъ, въ Бѣлопавличахъ, въ Васоевичахъ. Такихъ Слатинъ много упоминается и въ старыхъ документахъ (M. S. 94, 194, 195, 198, Г. XI 139; XV 283, 285).

Ключевая и вообще текучая вода назыв. *жива вода*; оттуда нѣкоторыя мѣстности и носятъ названіе — *Жива*. Одну такую мы знаемъ въ Пивѣ, гдѣ дѣйствительно всегда находится вода; а другая близь Грахова, въ которой воды вовсе нѣтъ, а была когда-то.

Въ Дугѣ существуетъ мѣстность *Ноздре*, гдѣ было турецкое укрѣпленіе (оно недавно уничтожено пожаромъ), при которомъ находилась громадная цистерна; въ ней собиралась дождевая вода съ крышъ укрѣпленія, а также были и ключи, какъ внутри ея, такъ и внѣ. Не по нимъ-ли произошло это названіе, такъ какъ есть ключикъ *Ноздрћ* по старой дорогѣ изъ Котора подъ Крстцемъ, и еще *Ноздрућ* и *Ноздрца* (не припомнимъ, гдѣ).

Что касается собственныхъ именъ населенныхъ мѣстъ, то достаточно матеріала мы представили уже въ отдѣлѣ о племенномъ составѣ Черногоріи, при чемъ, останавливаясь на каждомъ племени въ отдѣльности, мы приводимъ названія занятыхъ ими мѣстностей и отчасти даемъ толкованія этихъ названій (Т. II, ч. 1, стр. 3—149).

Въ этомъ отношеніи мы находимъ двоякое происхожденіе этихъ именъ: въ одномъ случаѣ населеніе сообщаетъ мѣстности свое имя въ патронимической формѣ на — *ичъ* или и безъ того,

какъ, Васоевичи, Озриничи, Бѣлопавличи, Кучи, Пиперы и др.; въ другомъ само населенье той мѣстности получаетъ отъ нея свое общее имя: церминчане, катуняне, пивляне, морачане, дробняки и т. д. по именамъ тѣхъ областей: Цермница, Катуны, Пива, Морача, Дробняки (въ древности Дровняки).

При этомъ и имена въ патронимической формѣ иногда принадлежатъ не современному населенію, а болѣе старому, отъ котораго оно у наслѣдовало это имя. Такъ было напр. съ бѣлопавличами и озриничами (см. указанную выше статью во II т. нашего соч.).

То-же самое мы встрѣчаемъ и въ именахъ отдѣльныхъ частей той или другой области, селъ и мѣстечекъ.

Такъ, въ Цермницѣ есть села съ именами Сотоничи и Болевичи, въ Бѣлопавличахъ Богмиловичи, въ Васоевичахъ Дьюличи и др., которыхъ не носитъ ни одинъ родъ или братство, проживающіе въ тѣхъ селахъ, а имѣютъ свои особыя прозвища; тогда и въ этомъ случаѣ нужно предположить, что эти имена существовали раньше поселенія въ тѣхъ мѣстахъ современныхъ жителей.

Въ то-же время, конечно, множество населеныхъ мѣстъ носитъ имена занявшихъ ихъ родовъ или братствъ, какъ Дьюрашковичи, Пейовичи, Машановичи, Михалевичи, Лопичичи въ на Цеклинѣ; въ Люботинѣ — Вукичевичи, Прли, Радоманы, Шабаны и др.; Миляничи, Перовичи, Огненовичи, Бѣляновичи въ Банянахъ; Калезичи, Јовановичи, Богичевичи, Шобаичи и др. въ Бѣлопавличахъ и т. д.

Но часто подъ общимъ именемъ одного населеннаго мѣста живутъ нѣсколько различныхъ родовъ. Такъ, на Цетинской равнинѣ въ Дольнемъ краѣ находятся: Ивановичи, Иванишевичи, Шпадіеры, Почеки; въ Цермницѣ въ с. Подгори Хайдуковичи, Чавловичи, Маричи; въ Брчеляхъ — Поповичи, Гойничи, Иличковичи, Дьоновичи; въ Кучахъ въ Фунданѣ Рашовичи и Премичи; въ Васовичахъ въ Лѣвой — рѣкѣ на Лопатахъ — Раевичи, на Ножицѣ Новаковичи, въ Грби — до — Міомановичи; въ нѣ-

гушскомъ селѣ Дуги-до Пуношевичи, Јововичи, Оташевичи, Станишичи, Парачи и Маричевичи.

Въ этомъ случаѣ мы видимъ, что собственныя имена населенныхъ мѣстностей не зависятъ только отъ ея населенія; а даются ей и по другимъ признакамъ или обстоятельствамъ, и въ нихъ, какъ и въ именахъ другихъ мѣстностей, чаще всего выражается разсмотрѣнная нами выше общая топографическая терминологія.

Много именъ подобнаго рода, въ которыхъ выражается характеръ мѣстности, мы уже привели выше, какъ: Подгорица и Подгорь, Горичаны, Дубовикъ и Дубово, Буковица, Подбуковица, Језеръ, Жаблякъ, Равно, Превлака, Стругари, Шавникъ, Рѣка, Орахъ, Орахово, Ораховица, Орашье; Градацъ, Подградъ, Заградъ, Забрдье (нѣск.), Старо-село и Ново-село, Медьюречь, Луге, Поле, Поля, Полица, Убли, Крнице, Ниве, Сеоце, Сеоца и Поселяни, Присое, Забрдье, Превлака, Церово, Дубраве нѣсколько Слатинъ; Трново и Трновица; Липа, Липово, Липле; Лази и Залазы и т. д.

Есть имена, въ которыхъ понятно нарицательное значеніе слова; но мы не можемъ опредѣлить, почему оно присвоено тому или другому мѣсту. Таковы имена: Грахово, Ждребаникъ, Копилье, Прогоновичи, Боково, Косіери и Косіерево, Очевичи, Зубцы, Печурица, Братица (рѣки и община), Гостиль и Гостиле, Голубовцы, Златица и др.

Въ нѣкоторыхъ именахъ можно легко добраться и до причины, почему мѣсто такъ названо; напр. въ селѣ Кутьишта въ Цекличахъ есть остатки старыхъ построекъ домовъ; есть и еще село того-же названія; Синяцъ по рѣкѣ, въ которой вода синяя; Брзкутъ тоже по рѣкѣ, какъ и Цетинье по бывшей когда-то рѣкѣ; Моштаница въ окрестности Никшича по мосту черезъ Зету; Бѣлоши по бѣлому цвѣту скалъ (есть и гора Бѣлошъ); Сусташъ близь Бара, гдѣ нѣсколько ключей составляются вмѣстѣ; Превишъ въ Дробнякахъ одного корня съ Превія (близь Андріевицы); Пелевъ—бріегъ, собственно Пейовъ отъ Пея, извѣстнаго

братоножичскаго воеводы. Жители лѣшанской нахіи, лѣшняне объясняютъ свое имя тѣмъ, что они пришли изъ Лѣша (Alessio); то-же самое подтверждаетъ и Ганъ (Albanesische Studien); но въ Черногоріи есть и другія мѣстности съ именами похожими: *Ліешне* и *Ліешта* въ Морачѣ и Кучахъ; *Лѣшевъ — ступъ* село въ Бѣлицахъ; *Лѣшевица* — село въ Рудинахъ; есть *Лѣшница* рѣка (внѣ Черногоріи). Это названіе вяжется со словами *лѣха* и *лѣсъ*. Въ старыхъ документахъ встрѣчается *лѣха винограда*, и говорится, какъ Елена, вдова Сандаля, дала церкви въ Горицѣ винограды *у лѣсѣхъ*. Въ М. S. читаемъ: горе, поліа, *лиесь*, траве; *лѣшева рудина*, *лѣшевь доль* (№ 106). *Лѣшко-поле*, принадлежавшее Лѣшанской нахіи, не представляетъ-ли противуположнаго Нахіи, покрытой когда-то лѣсомъ?

Именъ, усвоенныхъ отъ какой-либо церкви или святого, въ Черногоріи почти нѣтъ. Есть село въ Опутной — Рудинѣ *Церквица* и въ Пивѣ Церквицы — Горняя и Дольняя, какъ цѣлая населенная территорія, и только мѣстечко въ Васоевичахъ называется *Андріевица* по существовавшему тамъ храму во имя Андрея Первозваннаго.

Совсѣмъ другое въ этомъ отношеніи представляетъ Приморье, гдѣ есть *Сутвара*, *Сущепанъ* и др., и сосѣдніе албанскіе края; тамъ мы находимъ: Шинколъ (San Nicolo), *Снерчъ* (S. Giorgio), *Самричъ* (S. Marko), *Широка* (S. Rocco). Отъ албанцевъ-же осталось и въ Черногоріи названіе села близь Рѣки *Шиндьонъ* (S. Giovano).

Есть имена будто славянскія, которымъ, однако, трудно найти объясненіе, какъ Чево или Кчево, Брчели, Угни, Улотина, Цецуны, Гошичи, Големады, Додоши, Салевичи и Салковина, Матагужи, Гадьи, Релеза, Ресна или Решња, Стабна, Тузи и др.

Мы уже говорили о селахъ Куява и Улпчи, напоминающихъ особыя племена, жившія на границахъ древней Руси; есть еще село Рокочи въ Цуцахъ, которое напоминаетъ подобное-же имя у мадьяръ.

Такія имена, какъ Турунташъ (Опутная-Рудина), Махала и

Балабаны (Ниж. Зета), — могли появиться въ позднѣйшее время, когда тамъ господствовали турки. Но вообще такихъ именъ очень мало.

Если нѣкоторыя имена современное населеніе нашло на мѣстѣ готовыми; то есть и обратное: они принесли эти имена съ собою изъ своего прежняго отечества. Такъ, имя Колашинъ въ Черногоріи не принесено-ли изъ Старой Сербіи, въ которомъ между прочимъ жилъ извѣстный первопечатникъ Яковъ «од камене рѣке». Но въ Черногоріи есть уже и производное *Колашиновичи* въ Бѣлопавличахъ; а также и въ Герцеговинѣ, гдѣ «съгради Али—паша Ченгиѣ градь на Колашиновиђу 1651». (Л. 85).

Есть въ Черногоріи (въ Кучахъ) Косоръ и Косоричи; послѣдніе упоминаются, какъ «село у Хвосну» (М. 138).

Наконецъ, нѣкоторыя имена унаслѣдованы отъ римлянъ: Медунъ (Medeon) и Фундана (Fontana) въ Кучахъ и въ Пиперахъ Медунацъ, Дукля; въ Никшичѣ Дукэ.

И многія имена, которымъ нельзя найти объясненія въ современныхъ языкахъ, славянскомъ, албанскомъ или турецкомъ, можетъ быть, составляютъ наслѣдіе отъ другихъ народовъ, которые нѣкогда обитали въ этихъ предѣлахъ, потерпѣвшихъ съ тѣхъ поръ громадныя измѣненія во всѣхъ отношеніяхъ, въ наружномъ видѣ поверхности и климатѣ, а съ тѣмъ вмѣстѣ перемѣнившихъ цѣлый рядъ населявшихъ ихъ народовъ.

Такимъ образомъ изученіе этихъ именъ представляетъ данныя, которыя открываютъ намъ различныя этнографическія наслоенія, происходившія въ этихъ краяхъ и сохранившіяся только въ географическихъ именахъ.

В. Словарь.

Все наше сочиненіе, за исключеніемъ отдѣла исторіи, представляетъ обильный матеріялъ для словаря, въ особенности этнографія, гдѣ съ описаніемъ быта приводятся постоянно соотвѣтствующія тому спеціальныя названія. Небольшое количество собранныхъ словъ, однако, не вошло въ середину текста, потому что они не относятся къ этнографіи и другимъ отдѣламъ, принадлежа собственно области языка; а иныя, хотя и находятся въ текстѣ, но, приведенныя для извѣстнаго только случая, нуждаются въ болѣе точномъ общемъ опредѣленіи. При томъ слова эти не находятся въ словарѣ Вука Караджича *), а если и находятся, то у насъ они имѣютъ другое значеніе и служатъ варіантами. Помѣщаемъ мы, однако, слова, находящіяся у Вука и съ тѣмъ же значеніемъ. Это мы дѣлаемъ въ тѣхъ случаяхъ, если у насъ имѣются примѣры, пополняющіе его объясненіе и дающіе болѣе точное опредѣленіе слова; а иногда даемъ при этомъ цѣлое объясненіе, котораго не достаетъ у Вука. Возьмемъ для примѣра слово *духовник*, которое у Вука толкуется *исповједник* и больше не говорится ничего. А между тѣмъ въ Черногоріи хотя въ настоящее время всякій исповѣдуется у своего приходскаго священника, имя духовника присвоивается исключительно монаху. То-же самое было въ Босніи и Герцеговинѣ.

Не знаемъ, какъ было въ Сербіи (нынѣшнемъ Королевствѣ); но въ общесербскихъ пѣсняхъ, если упоминается духовникъ, то всегда подразумѣвается *калуђер*.

То-же самое было и въ греческой церкви, какъ то видимъ изъ соч. Е. Голубинскаго «Исторія Русской Церкви» (т. I, стр. 434—43) **), гдѣ вмѣстѣ съ тѣмъ дается и объясненіе такого явленія. Мы не могли не отмѣтить этого факта, показывающаго,

---

*) Мы ограничиваемся однимъ словаремъ, потому что другихъ не могли имѣть подъ руками.

**) «Чтенія Общ. Ист. и Древн. при Моск. Унив.» 1904 г., кн. 209.

въ чемъ выразилось и сохранилось до настоящаго времени греческое вліяніе въ Черногоріи. Съ этимъ мы еще встрѣтимся въ отдѣлѣ археологіи при описаніи старыхъ черногорскихъ монастырей и церквей.

Для словъ, попавшихъ въ текстъ, служитъ указатель (index rerum), который будетъ приложенъ при концѣ нашего сочиненія; но нѣкоторыя изъ нихъ помѣщаемъ въ словарѣ, если они въ текстѣ недостаточно объяснены, а иногда только приведены безъ всякаго объясненія.

Много у насъ словъ турецкихъ, точнаго значенія которыхъ мы не можемъ знать вслѣдствіе незнакомства съ турецкимъ языкомъ; но толкуемъ ихъ въ томъ смыслѣ, какъ они употребляются и понимаются сербами.

Еще больше у насъ названій растеній, которыя вошли въ самый текстъ. Конечно, желательно-бы было рядомъ съ народнымъ поставить и научное, ботаническое названіе растенія или дать его точное описаніе. Но это не въ нашихъ средствахъ. Пользуясь сочиненіями Панчича, Шулека, Богдановича (для русскихъ названій) и др., мы и дѣлаемъ это т. е. проставляемъ латинскія названія; но, не имѣя надлежащихъ свѣдѣній въ ботаникѣ, дѣлаемъ ошибки.

Особенно много ошибокъ мы послѣ сами замѣтили въ нашемъ первомъ томѣ и теперь въ словарѣ стараемся ихъ исправить; сомнѣваемся, однако, въ вѣрности этихъ исправленій и потому часто ставимъ при нихъ вопросительный знакъ.

Мѣшаетъ этому и то обстоятельство, что въ народномъ языкѣ часто одно и то-же названіе служитъ для совершенно различныхъ растеній и, наоборотъ, для одного растенія существуютъ различныя названія. Такъ, *лопух* называютъ настоящій лопухъ (lappa), вообще всякое широколистное растеніе, затѣмъ, кувшинку водяную (nymphaea lutea) и вербаску; а одно растеніе sedum sempervivum tectorum назыв. *бека*, *чуваркућа*, *зебрице*, *узлудобар*.

Кромѣ того, и въ ботаническихъ сочиненіяхъ мы встрѣчаемъ

непослѣдовательность въ транскрипціи латинскихъ названій. Такъ, въ одномъ случаѣ мы читаемъ sambuccus ebulus, въ другомъ sambuccus nigra (муж. и женс. р. чередуются).

По какимъ-бы то ни было причинамъ, въ этомъ отношеніи мы признаемъ свою нестоятельность; но въ нашемъ словарѣ, составляющемъ дополненіе къ статьѣ объ языкѣ, важно не то, къ какому именно растенію относится то или другое названіе, а названіе само по себѣ; такъ какъ въ немъ мы наблюдаемъ народное воззрѣніе и способы воплощать это воззрѣніе въ слово (объ этомъ мы говоримъ особо, см. II т., 2 ч., 474—76).

То-же самое мы должны сказать и относительно названій животныхъ.

Обративъ вниманіе на нѣсколько названій для одного растенія, мы удивляемся тому, имѣя въ виду очень малые размѣры Черногоріи вообще; но есть примѣры такой разницы на разстояніяхъ малыхъ до крайности. Такъ, нашъ ковыль (stipa) такъ и называется въ Люботинѣ; въ Кучахъ-же въ верхнемъ Медунѣ назыв. *гладиш*, въ нижемъ М. *ковыљ*, а на Фунданѣ *горофиљ*. Такая разница въ одномъ племени и на разстояніи между Медуномъ и Фунданой одинъ часъ, а между Медуномъ еще меньше.

Бываютъ и такіе случаи, что знаютъ названіе растенія и имѣютъ его, но самаго растенія не знаютъ.

Это похоже на загадку и къ такой загадкѣ относится хмѣль: названіе это извѣстно черногорцу и знаетъ онъ, что хмѣль употребляется при приготовленьи пива или почерногорски *биры*; но самаго растенія не знаетъ, хотя оно растетъ всюду по Черногоріи, начиная отъ самыхъ сѣверныхъ ея предѣловъ, Пивы Дробнякъ, и до южныхъ Цермницы и Приморья; а называютъ его въ большей части *шкромутовина* (цѣпкій ломоносъ, clematis vitalba), потому что оба эти растенія одинаково вьются на деревья; на Рѣкѣ — *зечево имање*, *цзбачено грожђе*, а въ Цермницѣ *дивљи броћ* ( ); можетъ быть есть и другія названія. Объ употребленіи же его, конечно, нѣтъ и помина.

Различныя названія являются иногда вслѣдствіе различнаго произношенія слова, въ зивисимости отъ фонетики.

Такъ, бузина называется *зова*, *бзова*, *обзова* и *базговина*; насѣкомое сороконожку назыв. *уолажа*, *уорача*, *урладжа*, *глувача* и особо *кица*.

Имѣя въ виду, что мы представляемъ не собственно словарь, а матеріалъ для словаря, мы даемъ довольно подробное описаніе предмета, къ которому относится слово. Напр., для словаря собственно было-бы слишкомъ много, что говоримъ мы по поводу слова *шкрипац* или *котленик*, при чемъ мы даемъ болѣе ясное понятіе о словѣ *мађупница*, которое у Вука объясняется только переводомъ culina monasterii и ссылкой на слово *довиjа* со ссылкою обратно. Къ сожалѣнію мы не можемъ дать объясненія самаго слова. Въ Барѣ *мађуп* назыв. — цыганъ (изъ *Jеђуп*— египтянинъ); но это сюда не идетъ.

Отмѣчаемъ мы, къ какому краю Черногоріи относится слово, но въ тѣхъ только случаяхъ, гдѣ мы предполагаемъ, что оно не въ общемъ употребленіи въ Черногоріи. Больше всего такихъ словъ въ Васоевичахъ и въ Герцеговинскихъ краяхъ; а также нѣсколько обособляются Цермница съ Краиной и Баръ.

Ссылаясь на Вука Караджича, мы отмѣчаемъ В. в., что означаетъ варіантъ, или просто В., если слово у насъ имѣетъ то-же значеніе; а иногда прямо указывается, что у него совсѣмъ другое. Дѣлая то-же самое по отношенію къ нашему сочиненію, мы отмѣчаемъ томъ I и II и части 1, 2 и 3, и послѣ всего страницы.

А.

Абавиjе — суконный чахолъ на сѣдлѣ (на деревяшкѣ), чапракъ.

абдика, *апта*, *аптовина*, аптуга (есть и *афтовина и офтовина*) — низкорослая бузина, sambuccus ebulus.

аваз — голосъ: «Па се грлом и *авазом* виче»; *авази,-ле* — громко, вслухъ (II, 3 ч. 403—04).

азбашча — садъ, служащій для украшенія, гдѣ находятся цвѣты (II, 3 ч. 147).

ако-ако — пусть, хотя-бы, въ смыслѣ согласія на то, что вы сдѣлали; на ваше заявленіе, что вы взяли то-то, отвѣчаютъ: «Ако-ако!» и «терако».

алабанда — въ смыслѣ начала боевой схватки: «Алабанда завргла се кавга!» (у В. на страни, са стране).

алаванта — то-же что *калаба* — суматоха, толкотня.

алаисати, *алаишем* (вас.) — понимать, что намъ говорятъ. Не въ связи-ля съ этимъ: «*Алал-ти*!» — согласенъ съ тобой.

алалити — одобрять; у В. *хвала*.

амица, то-же *стриц* — дядя по отцѣ.

апац — животное въ родѣ черепахи, но черепъ у него нѣсколько другой и длиннѣе хвостъ; оно кусаетъ и укушеніе считается ядовитымъ (Рѣка-Черноев.).

аргат, иначе *мазгала*, *пушкарица*—отверстіе въ стѣнѣ крѣпости или дома, черезъ которое отстрѣливаются, бойница:

Од *аргата* трче до *аргата*,
Те ми турке бију кроз аргате.

Употребл. также и въ женс р.: *аргата и оргата*.

асли — настоящій, прирожденный «Он је асли турчин.

атлас — черная бумажная матерія, смѣшанная съ шерстью, въ родѣ саржи.

атула — большая полка вдоль стѣны тотчасъ при входѣ въ домъ, на которую ставятъ мѣшки съ мукой, кадушечки, корытца и др. посуду. У В. другое.

ашик-врата — (только въ пѣсняхъ) ворота, въ которыхъ ведутся любовные разговоры.

ашкрап — животное въ Скадрскомъ озерѣ, особенно въ разливѣ его у сѣвернаго берега; объ немъ много разсказываютъ и остерегаются, плывя въ челнокѣ; но врядъ-ли оно въ дѣйствительно существуетъ; а по описанію въ родѣ крокодила (I, 219—20).

Баба — глава од самара сприjеда, передняя лука въ самарѣ (вьючномъ сѣдлѣ).

баба jела — кузнечикъ.

бабак — мелкія стеклянныя монисты, снаружи красныя, какъ коралъ, внутри бѣлыя.

баведати — разсказывать вещи, которымъ можно вѣрить или не вѣрить; разсказчикъ не настаиваетъ на своемъ и добавляетъ: «Тако баведаjу» или «баведе»; то-же почти, что *баjати* и *гонетати*.

бадаљ — репей особаго рода, xanthium acantifolium, появившійся не такъ давно; говорятъ, что въ Черног. появился онъ со времени пребыванія Французовъ въ Боккѣ и въ то-же время появилось насѣкомое *чкаљ*, «што убиjа браве поноћи» (разсказ. чевлянинъ) (т. I, 300).

базговина — то-же *обзова*, *бзова* и *зова* — бузина, sambuccus nigra.

базрђан — торговецъ:

На болара и на базрђана
Чабар вина, товар фурметина.

баир или *баjер* — высокое мѣсто, гдѣ охватываетъ вѣтромъ: «Изашао je на баjер, да се разлади». Въ Сербіи это означаетъ высокій берегъ рѣки; часть г. Шабца расположена «на баиру», гдѣ, бывало, ожидали прибытія парохода.

баjато — нѣчто приторное, скоро пресыщающее человѣка и онъ не можетъ больше ѣсть: «Нема за мене ништа *баjатниjе*, као jардум (самое густое молоко въ августѣ мѣс.); jа сам *баjат*» — пресытился, не могу больше, претитъ.

балабан — скупой безсмысленно: «То je прави *балабан*: за jедну козjу длаку би све ђаволисао».

балтеза (вас.), тоже *своjачица*, *свастика* — свояченица, сестра жены.

баљ, *баљаст*, *баљо* — лысый, говорится о человѣкѣ; а также

и о скотинѣ (овца, быкъ, лошадь), если по головѣ темной масти вдоль морды идетъ бѣлая полоса.

баљешка — водяная курочка, лысуха.

банити — жить господиномъ, ничего не дѣлая: «Што си забанио?» — ничего не дѣлаешь.

бараџ или *цједиљка* — бутикъ, мелкая окужка, juncus; изъ нея дѣлаютъ рѣшотку, на которую откидываютъ сыръ, чтобы стекла вода.

бареч и *баречина* — насѣкомыя въ домѣ, какъ тараканы, пауки и проч.

басма (Подгор.) — широкая бумажная матерія и ситецъ съ поперечными полосами, идущая на копораны, памукліи и др.

батинац — молодой тонкій лѣсокъ, гдѣ деревья въ колъ и могутъ служить для мелкихъ построекъ; то-же *матина* (Вас.).

батисати — совсѣмъ изнемочь физически отъ болѣзни или потерять всѣ средства къ жизни.

баџа — отверстіе въ землѣ, ходъ въ родѣ корридора; дырочка въ чемъ-нибудъ, напр. въ дудкѣ: «девета баџа на свирали» — что-нибудь лишнее, ненужное.

бедреница, иначе *перда* и *ребреница* — доска вдоль деревянной кровати; ихъ двѣ и между ними помостъ, на которомъ стелется постель.

без-бели (вас.) — *без сумње*.

бе́ка — растенье съ мелкими мясистыми листиками и звѣздчатыми жолтыми цвѣточками, стелющееся по скаламъ и каменнымъ стѣнамъ, sedum sempervivum tectorum.

белај, тоже что *ђаво* и несчастье: «Гледај да не останеш на белају; да не отидне сва твоја радња к ђаволу» (II, 3 ч., 336).

беле, *бели*, *бели вала* (вас.) — выражаетъ согласіе; соглашающійся съ вами отвѣчаетъ: «Е, беле, бели вала» — ну хорошо, ладно; прибавка почти безъ значенія, настаиванье на своемъ: «Ја, бели, не ћу с тобом — А, бели, оћеш!»

белћи — возможно, по всѣмъ вѣроятіямъ: «Белћи и он је отишао тамо». (II, 27, 489; 3 ч., 360).

бепити — ударить кого, напасть: «Ако ко мене *бепи*, срамотан ће отист.»

бехар, тоже *беар* — цвѣтъ плодовыхъ деревьевъ и кустарниковъ, напримѣръ *шефтели-бехар* — ц. абрикоса (II, 3 ч., 452).

бечити се — тражити нешто из заступе, очима јако гледати, тянуться за чѣмъ, выглядывать изза чего.

биљмез од бильмеза — брань, тоже что *галијот*.

бимбер, тоже что *бибер* — черный перецъ.

биочуч — колечко въ цѣпочкѣ, въ панцырѣ и уши у котла.

бирати — испытывать, пробовать: «Бирао сам све — и зло, и добро.»

биринци — нѣчто самое лучшее, самое красивое: *биринци* — кошуља, кула, ђевојка.

бјелаче (вас.) — шерстяные чулки.

бјеле челе, *бјело унуче* — правнуки.

бјеловак (вас.) — родъ дуба.

бјелопутаст (челов.) — бѣлокурый.

блута — вино, испортившееся отъ жара, но не окисшее, а сдѣлавшееся только мутнымъ съ особеннымъ непріятнымъ вкусомъ и запахомъ (II, 1 ч., 776). Это бываетъ съ виномъ слабымъ, водянистымъ, изъ винограда недостаточно зрѣлаго и сладкаго, вслѣдствіе такого положенія мѣстности или вслѣдствіе дождей передъ сборомъ его.

бљудва — круглый, плоскій глиняный сосудъ обливной, малый или великій, все равно.

бол (*вас.*) — много, довольно: «Имамо тога *бол*».

бољ — близко къ *бол*: «Ја ћу тебе *бољ* уклети».

боничина (*Рѣка Црн.*), тоже что *зузар* — большая толстая муха, которая появляется особенно около скошеннаго и сложеннаго въ копны сѣна; жужжа, она вьется надъ сѣномъ и нападаетъ на проходящаго человѣка, но ничего ему не дѣлаетъ. На ней есть какая-то пыльца, которой и приписываютъ свойство прививать человѣку болѣзнь (лихорадка, малярія).

бордулан — матица, главная перекладина, на которой держится потолокъ въ домѣ.

борлике (пиперы), боровница (колаш.) — чернига.

ботал — цѣлый свертокъ холста.

боца см. бадаљ.

бош — даромъ, безъ денегъ, напр. оказать услугу, играть въ карты (В. в.).

брдарити (Никш.) — идти на рубку лѣса для постройки; оттуда *брдарење* — занятіе этимъ.

бриди ми — ощущенье боли, напр. когда морозитъ уши, въ ранѣ что-то слегка колетъ, тоже въ плечахъ колетъ или щемитъ, когда по рукѣ пойдутъ мурашки, если её перележишь, когда крапива обожжетъ немного; а когда много, то — *пали*.

бркљача — колючее растенье въ родѣ репья.

броћ — марена, — *дивљи* (Цермн.) — хмѣль, растущій въ дикомъ состояніи.

броцкиња — колючее раст. съ иглами на концѣ листьевъ; цвѣтокъ лиловый съ бѣлымъ, формою, какъ львиный зѣвъ.

брча — время, когда овцы больше всего доятся.

бубало (вас.) — куриный желудокъ, что у насъ называютъ пупкомъ (В. *бубрег*).

бубешке, тоже *печурке* — печерицы и вообще грибы съѣдобные (II, 1 ч. 549); а *бубине* (Дробн.)—грибы, которые не ѣдятъ.

букарити — волновать, мутить, бунтовать: «Што ти ми *букариш* људи?»

булумаћ—человѣкъ полусумашедшій, ничего непонимающій.

бумбак, тоже что *памук*—хлопчатая бумага и ткань изъ нея.

бумбарећи — поздравленіе съ новинкой: новою одеждой, постройкой, если у васъ въ комнатѣ поставили печь и т. п.

бурно живети — широко, роскошно, въ полномъ удовольствіи; *буран живот*.

буразер (*герц. края*) — родной братъ.

Вада — отдача или взиманье чего-либо взаемъ на срокъ — хлѣба, денегъ: «вада три године» — срокъ уплаты; оттуда *вађевина* (II, 2 ч., 353).

вакам — кромѣ значенія *комуница* (лѣсъ въ общемъ пользованіи), означаетъ все общественное, чѣмъ можетъ пользоваться всякій изъ той общины. Поэтому и «манастир *вакам је*»; такъ какъ онъ долженъ принимать всякаго и давать ему содержаніе даромъ (такъ было прежде, а теперь этого нѣтъ, потому что правительство взяло монастыри въ свое управленіе и во всемъ требуетъ отчетности).

вакат, *вáкта* — опредѣленное время, пора: «ја иду вактом» — на срокъ; «вакат је у пут или не, није још вакта» — пора или нѣтъ еще; «сњег пада — вакат је; свему је свој вакат; ништа се не чини без вакта; чему вакат, томе и земан.»

вар — самое жаркое время: «у сами *вар* дневи» (В. в.).

вар — тоже что *креч*, *клак* — известь.

варосати тоже, что *шербетити* (вас.) — побѣлить известью.

веље — *биље* — Шул. atropa belladona (?); — *зеље* — Шул. mandragora officinalis (?) см. *морач*.

вентати — увертываться, оправдываться, придумывая для того что-либо: «Што *венташ?* не вентај.» (В. *вент* — praetextus). Оттуда и *девентати* — что-либо выдумывать въ свое оправданіе: «Нико не умије тако *девентати*, као арбанас.»

верати се — «Он се вера (и вере) по кршному стијењу» (В. в.)

веселица (герц. кр.), то-же *пекна* — изжаренный поросенокъ для Рожества.

веснути се — ободриться, воспрянуть духомъ. Человѣкъ задолжалъ, не идетъ никуда, не работаетъ; пріятель ему и говоритъ: «Што си се скаменио? *весни се!*» А онъ: «*Весивао се сам:* ишао сам тамо и тамо, али не (не помаже)!»

вијећа — собраніе для обсужденія чего, для договора:

И *вијећу* таку учинише,
Да сакупе младе црногорце.

И *вијећу* с њима учинио.

И велики јеглен отворише,
До поноћи *вијећали* турци (В. в.)

вилина коса (Любот.)—ковыль, stípa, и другое растенье паразитное: оно въ видѣ павители обвиваетъ другое растенье, напр. шалфей, и пускаетъ тонкіе волоски въ его стебель и листья. (В. cuscuta europaea).

висибаба, *висигаће*—бѣлый подснѣжникъ, galanthus nivalis.

вит—кривой, изогнутый: *вита штица*, въ которой слои идутъ непрямо, и потому её нужно очень много тесать, чтобы дать ровную, гладкую поверхность; *вито ребро* (В. в.).

вјенчанице—верхній рядъ брусьевъ въ стѣнахъ деревяннаго дома (В.).

водењак, тоже *мехур*—мочевой пузырь (В. другое).

вуг или фуг (вас.), тоже *дугуљаст*—длинный, тонкій, поджарый; говорится о лошади.

Габељ—такъ называютъ кочующихъ цыганъ.

габоњати—совершить что-либо, навлекающее на совершившаго немилость и гоненіе: «Што си *габоњао*, те тебе тако ћерају?»

гајрет,-но,-није—живо, весело; этимъ словомъ понукаютъ рабочихъ; а также говорится: «Ми смо *гајрет*»—довольны, веселы.

галеб и халеб—гоголь, бѣлая чайка (В. в.).

галити—лежать въ постели, не спя, нѣжиться.

гарац (вас.)—огарокъ (?): «у кућу му *гарац* од свијеће».

гаста—газета, старая венеціанская мелкая монета: «Пропао је, као *гаста* принципова»—исчезла, вышла изъ употребленія.

гелав (герц.)—хромой; *гелати*—хромать.

гиликати — щекотать малое дитя, приговаривая: «гили — гили»; — се: «не мој се гиликати» — въ томъ же смыслѣ.

гладиш (верх. Медунъ) — ковыль; въ нижн. Мед. *ковиљ*, а въ Фунданѣ — *горофиљ*.

гладно — углубленіе на ногѣ подъ стопой.

глотан љеб — дурной, негодный для ѣды; такимъ считаютъ хлѣбъ изъ озимой ржи; въ герц. краяхъ *глотно жито* — нехорошо очищенное и *глотно* все, что плохо (В. в.).

глувача (Кучи), то-же *уволаджа* — двухвостка или сороконожка, залѣзающая въ ухо.

глумити се — дѣлать глупости или безобразія: кутить, засиживаться по ночамъ въ корчмахъ и т. п.

голуб — *морски*, иначе *полуриба* — плоская, широкая рыба въ родѣ камбалы; ловится въ морѣ и Скадрскомъ озерѣ.

гонити — преслѣдовать кого судомъ: «Жестоко-ли она *је гонила* њега!» — иначе *давијала*; — *се*, тоже *ћерати се* — тягаться передъ судомъ: «Колико смо се гонили!» (В. в.),

гравањ — большая черепица, которую кладутъ на краяхъ черепичной крыши или по ея коньку.

грађани — жители града или города; прежде такъ назывались исключительно пикшицкіе турки, послѣ и колашинцы, а въ новѣйшее время и жители Данилова града; а для васоевичей это гусиньяне:

И даде му шесдесет *грађана* вм. гусињана. (В. в.),

граораст, тоже *мораст* — цвѣтъ сѣрый иззелена: *граорасте* очи, иначе — *мачји* (В. в.):

Дика *граораста*, ал' је ђавољаста.

грежити сњег — идти по снѣгу такъ, что нога въ немъ грузнетъ; «сњег се греже» — проваливается.

грун: «сви су у грун» — сбились въ кучу.

гука (герц. кр.) — войско, солдаты, сбитые въ одну массу.

гутоваља, *тоже рутоваља* (Пива, Дробн.) и *шмањак* или

шмоњак—дико растущій крыжовникъ; послѣднимъ именемъ называютъ и мелкій картофель.

Давити (вас.)—убить, зарѣзать: «Оћемо-ли *давити* кравуљпну?» (В. в.).

дамари — жилы и слои или пласты въ камнѣ.

даскал (вас.) — иконописецъ.

дезвиjа човjек—безпокойный, встревоженный; оттуда *дезвиjати*: «Што си *подезвиjао?*» — встревожился.

дестрагати (италь. distruggere) и *бестрагати*—розорить кого въ конецъ, преслѣдовать, извести.

дзидзуља (*Баръ, Ульц.*)—дерево съ мелкимъ продолговатымъ плодомъ съ косточкой, который ѣдятъ; пофранц *jиjир*, по италь. *giuggiola*.

диба—парча̀ (В. в.). Срв. старинное русское *дыба*.

дивона (*Баръ*)—тоже *догања*, *ђумрук*—таможня.

динарике—плодъ колючаго кустарника paliurus aculeata, получившій такое названіе отъ формы круглой и плоской, какъ мелкія монетки (динари).

доврин—*и довран*—*jалдаш*—военный спутникъ, товарищъ; встрѣчается въ пѣснѣ «Боj на Тополу», гдѣ приводится длинная рѣчь султана Мурата при его послѣднемъ издыханіи, въ которой онъ предсказываетъ, что дѣло турокъ въ борьбѣ съ Карагеоргіемъ будетъ проиграно, и заключаетъ такъ:

Јала—кардаш (братъ—спутникъ), нема дарована,
Довран—jалдаш, наше бити неће (II, 3 ч., 443).

допадати се—нравиться и казаться (вас.): «Мени *се допада*, да ти не ћеш тамо» или «да то jе претешко».

доскочити чему—догадаться; *доскочљив човjек*—догадливый, умѣющій найтись въ трудныхъ обстоятельствахъ (В. в.).

дохакати кога—совладать одолѣть:

У Цара се не нађе jунака,
Да *дохака* мене и обрани.

драча — вообще колючій кустарникъ: трн, бјели — трн (боярышникъ) и въ особенности paliurus, который иначе называется *вукодржица*.

дрезга — бѣлая звѣздчатка на мокрыхъ мѣстахъ, ranunculus aquatica (?).

дреказа, употребл. во множ. ч. *дреказе*: въ Цермницѣ такъ назыв. полевую клубнику.

ду(х)ат — на вопросъ: «Како си?» отвѣчаетъ: «Дуат сам» т. е. держится еще духъ и есть кое-какія силы, но въ общемъ настоящей силы нѣтъ.

дупки — надыбы: «Коњ скаче *дупки*».

думати на кога — разсердиться:

«Како он *дума* на мене!»

думан и доман (герц.) — глубокая дума, озабоченность: «Он је сада *у великом думану*», не зная, откуда ждать помощи; «Што си се *задуманио?*—сумраченъ, невеселъ. Также туманъ или тонкая пыль надъ водопадомъ: «Над Црним — врелом (на Неретвѣ) увјек стоји *думан*»; а наконецъ — дымъ (Пива): «Ми смо вићели, како се *думани* дигли из кућа» — когда австрійцы, зажгли село въ Герцеговинѣ близь черногорской границы. «Што не думаниш? задумани и ти» — кури трубку.

дуовник — собственно духовное лицо, у котораго исповѣдаются; но въ Черногоріи это означаетъ непремѣнно монаха, котораго иначе зовутъ калуђер.

дупер (пиперн) — большой бекасъ, вальдшнепъ.

дуперати (*италь. adoperare*) — «Ја не могу тога *дуперати*» т. е. *поднети*»—вынести: «Хаљина ће мени доста *дуперати*» — одеждъ мнѣ будетъ достаточно; «тога (шапа — квасцовъ) ми *дуперамо* много» — употребляемъ много.

дућити и дучити некуд, тоже что *стркнути*, но еще сильнѣе: уйти, себя не помня, куда глаза глядятъ (В. в.).

ђермешик (вас.) — кустарникъ съ мелкою сердцевиной, изъ

котораго дѣлаютъ чубуки: тоже. кажется, *фудлика*, *фулика* и *утлика*, viburnum lantana.

ђинђибер (*juniperus*) — можевельникъ, иначе *клека*, *смрека*, *сомина*.

ђонути и ђохнути се — немного подпить, куражиться, поднять носъ: «А ла ти си *се ђонуо!*»

Ела, *елате* — выраженіе согласія или одобренія: ну-ну! хорошо, ладно.

елда — гречиха.

елдопита, *тоже изљевуша* (Зета)—родъ оладей (приганицы) на *варин* — *дан* (св. Варвары, 4 дек.).

ервајле (*вас.*), тоже *истоветно*, *онаки исти* — точно такой.

ешкија, тоже *усташ* — повстанецъ, бунтовщикъ.

Жабурина—жабникъ жолтый, съ весны сплошь покрывающій низкія нивы (zannichellia palustrís), и маргаритка (bellis perennis).

жујица — пята у дверей;—*це*: въ двери-же два шпинька—одинъ вверху, входящій въ верхній брусокъ надъ дверью (притолка), а другой внизу, входящій въ порогъ.

Забродити — разъѣзжать по своей волѣ (ћефу), куда вздумается, если человѣкъ при средствахъ.

загојатити камару — завалить, загромоздить разными вещами и хламомъ.

задунавити — зазеленѣть: «Ово све ће на пролеће *задунавити»*; *задунавило* је заросло сорною травой. Это бываетъ, когда семья цѣлымъ домомъ отправляется на планину и остается тамъ все лѣто, и за это время весь дворъ заростетъ травой; такъ какъ

почва навозная, а никто не топчетъ траву. *Задунавити* се—замглиться, затуманиться, задымиться.

закосити — когда вносятъ громоздкую вещь черезъ тѣсное пространство, гдѣ она прямо пройти не можетъ, тогда нужно *закосити* т. е. держать наискось, бокомъ.

закучали овце — хвораютъ, когда имъ долго нѣтъ свѣжей травы, а все только сѣно.

заладак — тѣнь, покрывающая цѣлую, отдѣльную мѣстность.

заличити — закрыть чѣмъ-нибудъ лицо: «Код Мркојевића жене иду *незаличене*».

замбак — бѣлая лилія.

зановет — ракитникъ, citisus (I, 91, 92),

запиjавичити, тоже *заклинчити* — утвердить, забивши клинъ, топоръ, мотыгу, кирку на рукояткѣ.

заспичити — въ каменной постройкѣ втиснуть камень между двумя другими, неприлегающими другъ къ другу плотно, чтобы они не шатались.

заставни сат — первый сотъ въ ульѣ, съ котораго пчелы и начинаютъ работать.

заушница — болѣзнь свинка; — *це* — жабры у рыбы, тоже что *зебрице* и *шкрге*.

звиjезда—звѣзда и солнце: «Како је припекла *звиjзда!*» тоже и *звеjездан*: въ пѣснѣ «Звјездане дане, мој мио брале» (В. в.).

звјеждан (Цермн.) — родъ клевера съ жолтымъ цвѣтомъ, medicago sativa (?).

звјерати—сверкать глазами, смотрѣть дико, жестоко (В. в.).

здравац, тоже кукуриjек — helleborus nigra.

здригнути—говорится о молокѣ, когда оно при вареньи его на сыръ только что начало густѣть: «Тек *jе здригнуло*».

зевати — говорится о лѣсѣ, когда на немъ развертывается листъ: «Гора јe почеле *зевати*; гора јe *зенула*» (корень забати съ претвореньемъ *б* въ *в*).

зечево имање или избачено грожђе (рѣка Черн.) — хмѣль.

зиjамет — жалованье, годовая плата за службу (у турокъ):

Дворе цара за девет година,
Издворише *девет зијамета*,
Свијех девет даше за пашалук (В. в.).

зловременица, иначе *ковач* и *ћурлија*—буревѣстникъ (птица).

злопитан — человѣкъ, не имѣющій аппетита, слабаго, деликатнаго желудка.

змијин чешаљ — родъ стоножки, и укушенье его считается ядовитымъ.

зузар см. *боничина*, sphynx (?); у васоев. медоносная муха, кажется, шмель, и игра.

зуква, *иначе дивљака* — дикая яблоня, на которой яблоки мелкія и кислыя, но очень сочныя.

Изанђети — говорится объ одеждѣ, когда она, хотя не изорвана, на сильно истаскана, истлѣла, такъ что расползается; о землѣ — истощилась (В. в.).

издвојити—выдѣлить, отличить отъ другихъ: «Они оте да се *издвоје*, да се одвоје од другијех» — по поводу раздачи бронзовой медали (жута медаља), которой иные не хотѣли брать, потому что её всѣ имѣютъ.

изљевуша см. *елдопита*.

илач (вас.) — лѣкарство: «Нема ни за *илач*» иначе «ни *за лијек*» — нисколько нѣтъ.

илам — тоже *сетенца* — рѣшенье суда.

интопати (ит. intopparе) — случиться, встрѣтиться чему-нибудь: «Купиħу (коња), ако интопа», и съ мѣстоим. *се*.

искрајнити се — удалиться, посторониться: «Ми се *искрајносмо*»—отступились, не хотимъ вмѣшиваться въ дѣла; «бришите собу, а ми оħемо се *искрајнит*».

испат (вас.)—изслѣдованіе дѣла на мѣстѣ при свидѣтеляхъ; *испатити*.

испоручити — опорожнить, опростать — мѣшокъ, боченокъ или какую другую посуду отъ содержимаго.

истрошити се — устать, утомиться ходьбой или какой работой; о землѣ — истощиться.

исчирити — изнемочь.

исђуђуглавити — потерять память и другія душевныя способности отъ старости; у *В. излапити.*

иђрам, тоже *почаст* — честь, почесть; «Срби су њима (арбанасима) *иђрам* учинили».

јаблан — цвѣтокъ въ родѣ жаркого цвѣта въ Сибири, trollius; жолтый, со многими рядами лепестковъ, какъ махровая роза; внутри много тычинокъ, съ очень пріятнымъ запахомъ; растетъ на высокихъ равнинахъ на Синявиной пл., Бѣластицѣ и др.; цвѣтетъ въ іюлѣ. По нему одна планина назыв. *Јабланов* — врх, и въ пѣснѣ говорится: «Планине се наките *јабланом.*» Въ пѣсняхъ онъ часто упоминается. Тоже имя носитъ и раина, пирамидальная тополь, иначе называемая просто *топола.* Поэтому въ одной пѣснѣ произошло такое смѣшенье:

Жут *јаблане*, подигни ми гране,
Да проведем коња краденога
И на њега брата рањенога (II, 3 ч., 164).

Эпитетъ *жут* указываетъ на цвѣтокъ, а изъ дальнѣйшаго видно, что это дерево.

јаглика — primula acaulis; иначе назыв. *јагочина*; изъ нея, какъ изъ листьевъ свеклы и другой зелени, дѣлаютъ питу.

јадан — у В. arm, miser, отвѣчаетъ нашему народному болѣзный, но выражаетъ иногда не сожалѣніе, а просто ласковое обращеніе: «Куд ћеш, јадан? једи, јадан! сједи јадан! Што сам, јадна, била на муки!»

јалова земља — оставшаяся незасѣянною: «Оста нива ову годину јалова» (В. в.).

јамак, тоже *саплак* — оловянный ковшъ, довольно массивный, глубокій, съ плоскимъ дномъ и маленькою ручкой съ бока, какъ у чайника (В. в.).

јања, иначе орница — маргаритка, bellis perennis; зовутъ также *ђевојчица*.

јарик, тоже прша — мелкій, сухой снѣгъ.

јаруга — снѣгъ, сбитый въ ровъ или яму, гдѣ онъ смѣшивается съ водой, и говорятъ: «*ујаружио* се снијег».

јатак—мѣсто, гдѣ человѣкъ можетъ помѣститься на ночлегъ; отсюда и пристанодержатель для воровъ и другихъ дурныхъ людей. Срв. наше *ятка*—шатеръ или досчатая подвижная лавочка, гдѣ торгуютъ калачами, пряниками и др. (В. в.).

јењавати — стихать, ослабѣваетъ, переставать: «Рат је почео *јењавати*; киша јењава» (В.).

јордамлија човјек — который гордится (зори се, поноси, велича се); но въ хорошемъ смыслѣ: гордый, гдѣ слѣдуетъ, особенно передъ высшимъ и сильнѣйшимъ, а передъ меньшимъ и слабѣйшимъ скромный (В. в.).

Кабулити (вас.) — нравиться и одобрять: «Како се теби *кабули* ова воденица? Он то нам не *кабули*».

кавез — 1) клѣтка для птицъ, тоже *кемпа*; 2) въ магометанскихъ домахъ рѣшотка въ окнѣ изъ деревянныхъ планочекъ, расположенныхъ ромбовидно, часто одна къ другой, чтобы съ улицы не льзя было видѣть внутрь дома, раскрашенныхъ въ жолтую и зеленую или синюю краску, но никогда въ красную и другіе цвѣта; 3) сѣтка изъ конскихъ волосъ, надѣваемая магомет. дѣвушками на глаза въ видѣ полумаски вмѣстѣ съ верхнимъ покрываломъ.

Въ одной пѣснѣ дѣвушка, собираясь искупаться въ рѣкѣ,

Бачи *кавез* у зелену траву,
А кошуљу код воде студене;

а подсмотрѣвшій это молодой постухъ

Украде њој *рухо са кавезом*
И њезину свилену кошуљу.

кала (итал. calare) — што претече сувише — пара или чеса другога и сбавка.

калати — понизить цѣну, сдѣлать скидку; *кала* вода — идетъ на убыль (В. в.).

калика — небольшое деревцо съ плодомъ, похожимъ на рябину; но его не ѣдятъ.

калауз — факторъ, черезъ котораго можно совершить покупку; турокъ, который проводитъ возчиковъ (кириџиjе) христіанъ черезъ турецкую землю; вообще путеводитель по неизвѣстнымъ мѣстамъ: «Земља туђа, *калауза* нема». Черногорскіе перебѣжчики обыкновенно служили калаузами никшицкимъ туркамъ, когда они нападали на Черногорію. Оттуда и глаголъ *калаузити* (В.).

калиж — гадость, послѣднее дѣло (поганство, рђавство): «То jе калиж!» выражается черногорецъ о скверной ругани австрійскихъ сербовъ. То-же и о человѣкѣ, никуда негодномъ (В. в.).

калуђерац — синій цвѣтокъ низко растущей горечавки, gentiana acaulis, — *ђерица* — головастикъ, одна изъ метаморфозъ лягушки.

калужати, *скалужати* — загрязнить, запачкать, напр. забросать кого грязью, золой и т. п.

каља (вас.) — мясо мелкими кусочками, приготовленное съ картофелемъ или капустой (В.).

камастре (*герц.*), *тоже вериге* — цѣпь, на которой виситъ котелъ надъ огнищемъ.

ками — мало, немножко, чуть (В. в.).

канат (герц.) — одна пола у двустворчатой двери: «врата о два каната или двокриљна». (В. в.).

канташ (вас.) — камень для украшенія оружія и другихъ вещей (яшма?)

капурица, *иначе шева*, *шеврљуга* — жаворонокъ.

капурице, *тоже печурке* — грибы съѣдобные.

каранфиљ, *тоже катмер* — гвоздичка душистая, caryophyllus.

каракол — стража по границѣ страны или вокругъ города и патруль.

карат — масть лошади:

. . . . . па сједне ђогина,
А карата води поводника,
Попијева испод Меденика (II, 3 ч. 446, 47).

каретити (герц. кр.), тоже *нагрдити* — осрамить, опозорить: «Ако ћеш ми давати батал (попорченное, брошенное ружье), као да ћеш мене каретити».

карта — штукатурка: *картати*, *картижати* — штукатурить.

касароња, тоже *рашак* — рогатый озерный орѣхъ, чилимъ, trapa natans, поалб. *кацирон* (I, 197—98).

кастра — гдѣ все свалено въ кучу, сплошь: «да се леже у *кастру*» — въ повалку; *велике кастре* — люди лежатъ одинъ возлѣ другого.

катил — убійца, палачъ. (В. в.)

каун (вас.):

Фазли асли поболео љуто
Од кауна срца јуначкога.

кеисати — кинуться: «Све је *кеисало*, да копају урметин.

кемпа см. *кавез*.

кепез — человѣкъ негодный, ни къ чему неспособный: то-же въ Морачѣ *климпаћ*, *линдик*.

киселица — щавель, rumex; срв. сибирск. кислица; есть и въ видѣ трилистника.

китошити се, тоже *кицошити* се — нарядно одѣваться, щеголять.

кица (вас.) — двухвостка или сороконожка.

кичица — centaurea amara или erythraea centaureum, съ розовыми крестикомъ цвѣточками, очень горькая, у потребляется противъ лихорадки.

клапац (*Рѣка Ч.*)—грецкій орѣхъ, покуда находится въ зеленой скорлупѣ (въ верх. Далм., Истр. и Краинѣ — мальчикъ 10—15 лѣтъ).

клапити (*вас.*) — бредить во снѣ или въ болѣзни. (В.).

клијеште (*Бар.*), *рожице*, *рогови* — стропила, составляющія остовъ крыши (В. v.).

кликовати — пѣть, весело кричать (В. v.).

климпаћ см. *кепез*.

клин, *клинови* — сосульки смерзшейся воды, текущей съ крышъ.

клица — родъ, поколѣнье: «клица људска» (В.).

књига — (пјешив.) — грибъ съѣдобный.

ковач см. *зловременица*.

кокошка — выброшенный изъ трубки еще горящій пепелъ, посредствомъ котораго закуриваютъ другую трубку, а также горящій окурокъ папироски (В. в.).

колеж — плачъ, крикъ при погребеніи и все остальное, что при этомъ продѣлывается: царапанье лица, битье себя по головѣ и въ грудь и т. д.

колозлуци — насильственные, незаконные поборы.

коноnјасак:

У ђевојке црне очи,
У момчета *коноnјаске*.

конштина — змѣя короткая и очень толстая, при томъ неядовитая (близь Никшича); не та-же-ли змѣя назыв. *блавор* или *сљепа?*

коњски—реп (вас.) — татарникъ, equisetum; колючія шишки его запутываются въ чубъ, хвостъ и гриву лошадей и въ шерсть овецъ.

копчар и копче — крючокъ и петля для застегиванья доколѣнницъ и другой одежды. (В.).

корица, *то-же полутица* — средняя часть бараньей туши въ сушеномъ мясѣ.

корњач — черный тараканъ.

коросан — матеріялъ для обмазки внутри цистерны изъ толченой черепицы и извести.

кострика — ruscus aculeata, вѣчнозеленая, листья на концахъ съ колючками, плодъ круглый, когда созрѣетъ, красный (II, 3 ч. 126—72).

котац — котцы (Астрах. губер.), которыми ловятъ рыбу.

котлокрпиќ — цыганъ и вообще не *сојевиќ* или *куќиќ* — темнаго происхожденія.

котурац (Морча) — мелкій горошекъ, въ другихъ мѣстахъ *биц*.

кошет — задняя нога въ сушеной бараньей тушѣ.

кошќела, тоже косцела (см. I, 295,—96).

кошуте, — *тице* — cyclamen.

криваец (вас.) — родъ артишока, называемый *питоми* — низкій, его ѣдятъ, ростетъ въ болѣе теплыхъ мѣстахъ; а другой, высокій и очень колючій, растущій на высокихъ мѣстахъ, назыв. — *шошка*, которую не ѣдятъ.

крвице (*Церм.*) — мелкіе желѣзные гвоздочки, иначе *броке* и *клинци од гвожђа*.

крвопатно мјесто — трудное для жизни, въ горахъ, гдѣ долгая зима, тощая почва.

крдисати, тоже *сломити*, *сатрти*.

Које оно бјеху три војводе,
Што на моју *крдисаше* војску? (В.).

деотрагати — сломить, уничтожить:

крецељ, *дивљи дуван* — простой, низшаго сорта табакъ.

кривореп — хромой.

кријес, *крјес* или *кријецељ* — cicada fraxini, жестокрылая муха, которая въ сильные жары, сидя на вѣтвяхъ деревьевъ, издаетъ трещащій звукъ. Ихъ бываетъ масса, и звукъ этотъ наполняетъ воздухъ. Другіе называютъ его lucilia sirinata и grillus.

Срв. франц. crécelle трещетка.

крмјељав — о глазахъ, когда они слипаются отъ гноя: «закрмјељавили су му очи».

крт, крто — ломкій; говорится о томъ, что не имѣетъ гибкости и потому ломается; поэтому при вязкѣ сноповъ употребляютъ прутья, «који нијесу крти». О мясѣ, когда оно сухое, безъ жира (В.).

крут — човјек, коњ и др. — крѣпкій, тоже и другіе предметы твердые, не поддающіеся внѣшнему напору: «он је био *крут* у снаги; вјетар је понио све, што није било *круто*, као дубироге, сјено, стаје, диреке телеграфске. — И ту *круте метеризе* (шанцы) граде».

Оттуда: *укрутити се* — окрѣпнуть, закаливъ себя противъ всѣхъ внѣшнихъ вліяній, напр. противъ зимняго холода.

крџа, тоже *дограм* — низшій сортъ табака, какъ нашъ махорка.

кршан — хорошій, красивый — человѣкъ, домъ, садъ и т. п. *кршно*:

Кршно ти ми ово лето дође,
Кршно мени и дорату моме:
Дорату ми не роди ливада,
А мене се преудаде драга (здѣсь иронія).

(У В. только felsig, saxosus).

кршњак (Вас.) — sedum, въ Сиб. скочки; ядовитое растеніе, и имъ отравляютъ рыбу.

куке — молодые, только что вышедшіе изъ земли побѣги вьющаго растенія — *скромутовина* (clematis vitalba), которые варятъ и ѣдятъ, какъ спаржу.

кукуријек — helleborus nigra и дикій макъ съ краснымъ цвѣткомъ (особенно между пшеницей).

куља, тоже что *кучка* — сука.

кума, кумица, тоже *невјестица* — ласица (италь. donnola).

купина, *купљена* — черная малина, rubus frutiosa; плодъ ея называютъ *малина* и *мамина* (см. I, 166; II, 1 ч. 549).

купусац (Комъ.) — lepidium draba или isatis canescens (?).

курак — деревянный гвоздь въ дышлѣ рала, къ которому прикрѣпляется гужъ, а гужъ къ ярму.

кутарити — возиться, приводить все въ безпорядокъ: «Ти што ми *кутариш* по кући? ђеца, миши — *кутаре*. *Раскутарити*, *то-же развардати*, *раскалабити* — все привести въ безпорядокъ, растеребить, разбросать.

Лале од бисера — украшеніе въ формѣ цвѣтка на стебелькѣ изъ проволоки, которое продѣвается сквозь колечка серьги или затыкается за ухомъ.

лампа — жаръ такой, что сжигаетъ хлѣбъ и траву.

лапати—говорится объ огнѣ, когда онъ очень высоко поднимается: «Како плам лапа!» *залапала* кућа» — домъ загорѣлся и пламя поднялось, охватывая его весь. *Залапало се* жити — сгорѣло отъ жара.

лентра и лентрат (итал. ritratto) — рисунокъ, картина; *лентрати* — рисовать, чертить, снимать планъ.

либина — падаль, издохшая скотина; *либинари* — назыв. цыганъ, потому что они занимаются уборкою падали.

лик, *лијек*, *љечак* — немножко, чуточку (В.).

линдик см. *кепез*.

ликсија — щелокъ, въ который кладутъ черное бѣлье передъ мытьемъ.

линцура — горечавка, gentiana lutea; коренья ея употребляется для настоя въ водѣ, а больше въ водкѣ; считается полезнымъ для желудка; много этого корня идетъ за границу (II, 1 ч. 354, 626).

лиња, — *е*, *тоже мртвило* — чувство слабости, особенно весной: «Спопала ме некаква *лиња*»; у васоев. *немоштиња*.

лињати — износиться, постарѣть, исчезнуть (В. v.).

лозар, *лозвар* (*вас.*) — вьющееся растенье, не дающее видимаго плода; скотъ его ѣстъ охотно.

лоптами сњег пада — хлопьями.

лопух—то-же что и у насъ лопухъ и другія широколистныя травы; водяная кувшинка жолтая и бѣлая, nymphaca lutea et alba; на Нѣгушахъ — вербаска съ крупнымъ жолтымъ цвѣтомъ.

лукшија см. *ликсија*.

љуска — яичная скорлупа; а въ герц. кр. такъ назыв. и самое яйцо, потому что вѣжливѣе.

Магрива—въ Вас. рябина; въ другихъ мѣстахъ то-же, что *пресловина*, prunus Mahaleb.

мајнати се—«Да се тога мајнаш! прођи се тога!»—оставь, брось, не моги. Вѣроятно, одного происхожденія со словомъ, употребляемымъ на пароходахъ при спускѣ груза въ трюмъ, когда онъ достигъ уже дна: «Мајна!» — попусти цѣпь, на которой спускали.

маканица — малое дитя.

максуз, *иначе кастен* — нарочно: «Ја бих тамо *максуз* отишао».

мантије — тонкіе кусочки тѣста ромбовидной формы, которые варятся, какъ лапша и др.

маре — рога у якоря.

матина см. *батинац*.

махор — первые волосы, пушокъ на лицѣ юноши; то-же и козій пухъ; въ Сербіи *власина*.

медар (Вас.) — то-же что у насъ смоктуны: на толстомъ стеблѣ струкъ, обсаженный свернутыми лепестками бѣлаго и розоваго цвѣта, въ которыхъ заключается медъ; дѣти вытаскиваютъ ихъ и высасываютъ.

меѕга гора — въ деревьяхъ весной поднимается сокъ и надувается почка.

мекуша (*Вас.*)—деревцо съ плодомъ, дающимъ черный сокъ; по Шулеку «суврст трешње црнице» (?).

мелун (герц.) — притворщикъ: «Он је фини *мелун*»; *умелунити се*, тоже *упреподобити* се — прикинуться кѣмъ (В. v.).

мем — сырость, плесень, покрывающая стѣны дома.

меневше, тоже *љубица* — фіалка душистая.

мерак, то-же воља, жеља ћеф (Вас.) — «Ја имам *мерак*, да те гледам» — я желаю, мнѣ пріятно.

мехрамет — добрый, великодушный, всепрощающій человѣкъ. Одинъ подгорицкій турокъ, смотря на картину, изображающую, какъ русскій царь передаетъ саблю Осману-пашѣ говоритъ: «Ми вичемо на *мехрамета*» т. е. на царя, добраго и великодушнаго. Совершившій какой-нибудь проступокъ противъ своего господина, приходитъ къ нему или къ судьѣ и говоритъ: «Мој кабахат, твој *мехрамет*» — моя вина, твоя милость.

мижђети — струиться (о водѣ): «вода мижди низ крш.»

милеглед — цвѣтокъ, anemone hepatica.

милет — народъ, народность, языкъ: «У Русији има свакојакога *милета*».

мислица (Вас.) — трава въ родѣ горчака, растетъ на высокихъ мѣстахъ кустикомъ или пучкомъ; скотина её ѣстъ, но неохотно. По ней дѣвушки гадаютъ: берутъ два листка и складываютъ въ переплетъ, приговаривая: «Мислица, мислица! је-ли Мара вјештица?» и послѣ развертывая, рѣшаютъ утвердительно или отрицательно; но почему, — не знаемъ.

морач — многолѣтнее растенье, съ травою, какъ на моркови, но большимъ, высокимъ кустомъ; корень съ сильнымъ запахомъ; его кладутъ въ сундукъ съ бѣльемъ.

мородавити — мучить, напр. «дијете наукама».

мраморе (*Цермъ*) — водяное животное, формы продолговатаго овала, съ заостренными концами, величиной до 10 милим., со множествомъ ногъ съ боковъ, быстро двигающееся и то поднимающееся наверехъ, то припадающее на дно.

муацери, — *ими* — эмигранты турки изъ Никшича, Подгорицы и др., поселившіеся въ Скадрѣ и другихъ мѣстахъ Турціи.

мужђети — обшмыгнуть рукой листья съ вѣтки (одного

корня съ *музти* — доить, по одинаковому дѣйствію рукой, какъ при доеньи).

мум—свѣча; *мум—маказе*—щипцы для сниманья со свѣчи въ домѣ и въ церкви.

мурґаст (*вас.*) — бураго цвѣта (срв. малорус. *муругіе быки*) (В. v.).

мутвиħ—всякое деревцо, невысокое, но здоровое, крѣпкое и безъ сучьевъ до верхнихъ вѣтвей.

муханат — челов. упрямый, металъ заржавѣлый или тусклый, и глаг. *муханатити*: ведомый на казнь морачскій воев. говоритъ палачу:

На мене су токе позлаћене,
Свуци ми их, да их не крвавим,
Е од крви *муханати* злато».

Набрецати — дѣлать окрикъ, приказывать:

«Па набреца гејакуши младој».

набубњавити, *то-же набрекнути*, *набубрити* — говорится о зернѣ, брошенномъ въ землю, гдѣ оно отъ влаги надувается и развивается. Срв. малорос. *набубнявити* — говорится о горохѣ.

навала — мелкій напортникъ, aspidium felix mas.

навалити — прійти куда: «Кад си навалио у Андије вицу? Што си *навалио* овамо»? вступить: «Навали на пут» — вступи на дорогу, которая была въ сторонѣ. *Свалити* — спуститься куда:

«Свали доле» — спустись внизъ (В. v.).

најенчити се — приготовиться къ чему-нибудь, чтобы дать отпоръ или пуститься въ трудный, опасный путь:

«Дај да *се најенчим*, па да кренемо».

накарале, *тоже накараде*—различные музыкальные инстру-

менты: трубы, бубны и т. п.; въ древне-русскомъ языкѣ *накра* (II, 3 ч. 153, 563) (В. другое).

налбахана, *то-же насиље*, *зор*, *салтанет* — надменность, величанье самого себя и пренебреженье ко всякому другому, кто стоитъ ниже:

«Не може се живјет од велике турске налбахане».

намантати (*герц.*) — навадиться:

«Долази-ли курјак у тор?» — Долази, кад *наманта*.

намедити-се — нахмуриться; говорится о небѣ, когда его сплошь затянетъ: «Како се *намедило!*»

намосурити се, *то-же намрђодити се* — насупиться, смотрѣть хмуро, сердито.

наножити се (*вас.*) — встать отъ сна и быть готовымъ, чтобы выйти:

«Јеси-љ се *наножио?*» — ты уже готовъ?

наруарити се см. *руар*.

натотамити се (*герц.*) — наѣсться вдоволь, до отвала.

натра — кромѣ ткацкаго стана, имѣетъ значенье цѣлаго прибора, тоже что *окрута*, все, относящееся къ плугу или чему другому: «Донеси ми сву *натру*».

натрусити — натрусить, набросать: «*Натрусио сам* мало сјена, легао, па затљао» (задремалъ).

натутамити — попасть на что случайно, наудачу.

нашвено (*Дробн.*, *Морача*) — въ судѣ одинъ чиновникъ спрашиваетъ другого: «Погледајте у протокол, како стоје ти рачуни»; а другой отвѣчаетъ: «*нашвено*» т. е. нађено и уређено. Употребляется и въ насмѣшливомъ смыслѣ: какъ много написано и напутано. *нева*, *невица*, *то-же невјестица*, *ласица* — ласочка. Въ Вас. *невјестица* означаетъ полевой красный макъ.

незер — временное запрещеніе пасти скотъ на комунскомъ пастбищѣ:

«Кад сте учинили *незер?* аjде, да *занезеримо*».

нејакуша — слабый, потерявшій духъ:

«Војска, кад се сломи, постаће *нејакуша.*»

неродимља — женщина бездѣтная; въ Кучахъ говорятъ о такой женщинѣ: «Она нема ђеце више, но маска».

неслан човјек — черствый, тупой и непривѣтливый.

њедра (*црковна*) (*герц.*), *то-же пјев нице* — клиросы въ боковыхъ выступахъ.

Објављени, *то-же чувени*, *проглашени* — извѣстный, знаменитый:

«Наш бостане објављени».

обојак — обычно суконная стелька въ опанкѣ, а въ Подгор. *обојци* — кусокъ сукна, которымъ обматываютъ всю голень.

оботница, *иначе осмоног* — морское животное, octopus.

огуглати — привыкнуть къ чему-нибудь, не замѣчая того за собой, напр. быть постоянно въ зломъ настроеньи духа, пить вино и т. п.: «Он је *огуглао*».

озојати — перейти мѣру: «то *озоја* т. ј. премножило је».

окрут (ж. р.) — все, что относится къ плугу: «Оћеш-ли ми дати сву *окрут?*» иначе *окрута* — то-же и *коњска*: узда, сѣдло и проч.; — *црковна:* одежды.

омаганити се — о человѣкѣ: ослабѣть, захирѣть. В. v.

оматуфити см. *исћућуглавити.*

ончито мјесто, *ончица* — крутизна; собств. *омчито.* В.

оплакати — обмыть, смыть: «Даj, да оплачем филџан. — Вода *оплаче* гнојеви долу», — сноситъ перегной съ горы внизъ, то-же и *сплаче*, оттуда *сплачине.*

оран — готовъ, заслужилъ: «Ја сам *оран* за ракију» — въ

смыслѣ заслужилъ, потому что работалъ и сдѣлалъ то, что было нужно.

орашковина (*Кучи*) — ольха.

оргати (*герц.*) — производить шумъ, тревогу, когда напр. гремятъ телѣги по улицѣ или кто въ домѣ возится: «Што ми *оргаш!*» — *оргање* иначе *вардање.*

orгата — небольшое четвероугольное отверстіе въ каменной стѣнѣ, куда вставлялись бревна для лѣсовъ при постройкѣ дома. Срв. *аргата.*

оринути — очистить, напр. конюшню и станъ отъ навоза; иначе *освјетлити.*

осац или осињак (вас.) — оса, гнѣздо осиное и рой.

осјекнути се — высморкать носъ. (В. v.).

ост — острога, которою бьютъ крупную рыбу.

остркотина — брызги, осколки, которые летятъ отъ камня, когда его разбиваютъ или обдѣлываютъ, а также и отъ бомбы: «Њега уби *остркотина*».

остружити се — обриться.

отуташно (*Морач*) — слишкомъ много напр. приготовлено ѣды.

офресина — чаберъ, богородская трава, saturea и верескъ.

оџак (вас.) — каминъ, огнище у стѣны, съ трубой (В. v.).

Паздријен, тоже *маклен* — пакленъ, родъ клена.

паламар (вас.) — большой желѣзный гвоздь, шпигорь (В. v.).

пало́ка и палука, выраженье *на палоку* — сподручьё: «Би-ли ми узајмио ту ствар, ако ти је *на палоку?* Додај ми то, ако ти је *на палоку*», то-же *на мети*, *на руци.*

папак — копыто у овцы и козы; а у крупныхъ животныхъ *копито* (В. v.).

парати, то-же *дизати*, *мицати* — поднять, двинуть, напр. въ игрѣ въ *перстень* поднять чашечку, подъ которой онъ скрытъ. (В. v.).

па́ртати (вас.) — принимать участіе, имѣть долю въ чемъ: «*Парта-ли* он штогод' у том послу (у кавзи, у расправљању)?»

пауница — паразитное растенье см. *вилина коса.*

пелим — шалфей, salvia officinalis, что въ Босніи назыв. *кадуља*;— *питоми* — кудрявая или испанская полынь;— *грки*— обыкновенная сѣрая полынь. Албанцы шалфей назыв. *шарвеља*; а полынь *пелим.*

перда — перегородка, напр. между двумя комнатами (*мулетин*) изъ досокъ или для отдѣленія садика отъ двора, для раздѣленія комнаты надвое; въ турецкихъ домахъ при входѣ въ главную комнату дѣлается перегородка, высотою менѣе одного метра, изъ поперечной балки и балясъ или просто узкихъ досчечекъ; такъ называютъ и шторы на окнѣ (В. v.).

петрати се — взбираться куда, ходить безъ дѣла, шляться: «Ми не ћемо допуштити, да се сваки *петра* на те крше».

петровац—родъ крупной ромашки на высокихъ равнинахъ; cristhmum maritimum.

пијавицо — пьявка; а также: клинъ, которымъ раскалываютъ бревно; клинушекъ, которымъ закрѣпляется топоръ или мотыга на рукояткѣ, и потому говорится *запијавичити*, собст. *заклинчити*, и въ каменной постройкѣ камушекъ, которымъ заполняется какая-нибудь щель между камнями. А также маленькій прудокъ.

пијенка — маленькая дикая утка, чирокъ.

пилиħник—слово, употребляемое только въ извѣстныхъ выраженіяхъ. Такъ о погибели въ войскѣ говорятъ: «погибоше, пилиħника од њих не остаде; не остаде ни *пилиħника*, ни гласача; не остаде ни *пилиħни* комади».

Въ тѣхъ-же случаяхъ говорится: «посјекоше, нико не утече; од њих ока не утече жива; гласника остануло није». Главный смыслъ тотъ, что некому было и дать вѣсть о погибели; а въ самомъ словѣ заключается смыслѣ и объ томъ, что не осталось ни одного человѣка, отъ котораго произошло-бы новое поколѣнье (*пиле, а пилиħник* — какъ бы гнѣздо цыплятъ, мѣсто для разводки, распложенья (В.).

пир, пировина — пырей, triticum repens.

пиштет — ключикъ воды и резервуаръ, сдѣланный для ея собиранья или природный въ углубленіи.

пишћети — говорится о водѣ, пробивающейся изъ земли и иногда текущей ключикомъ; въ такихъ мѣстахъ и земля вѣчно влажная и назыв. *пишталица.*

плас од мотике — кусокъ толстаго желѣза, изъ котораго можно сдѣлать мотыгу.

плесати сјено у стогу — сбивать ногами, утаптывать; *земља се плеше* — сбивается сама собою и оттого плотнѣетъ.

плот — граница: «ходио је *на плот* од Србије»; тамъ дѣйствительно былъ когда-то *плот* (плетень и вообще огорожа).

пљепер (на Рѣкѣ Черноев. и Скадр. озерѣ) — родъ цапли, только поменьше, съ рыжеватыми крыльями; мясо ея ѣдятъ.

повјеран—повѣрливъ: «Буди ми *повјеран* за сто флорина»— одолжи, повѣрь мнѣ.

подвала — нижній рядъ бревенъ въ деревянномъ домѣ.

подлога (подгор.) см. *обојак.*

подпала — въ табакѣ на корню нижніе листья, желтѣющіе, когда всѣ другіе еще не созрѣли.

подпалило се жито — въ кукурузѣ, когда нижніе листья засушились.

појмити-се — оправиться послѣ болѣзни:

«Он се бјеше већ појмио».

поколебљив чов., несташан — непостоянный.

поленути — оступиться, поскользнуться:

«*Поленула* ми је нога»; а также

«*поленуло* ми је» — вода или что твердое попало мнѣ не въ то горло.

пољак (*вас.*)—(въ прежнее время) караульщики полей и луговъ, получавшіе за то извѣстную плату и глобы (штрафы) за поимку нарушителей; *пољаци и пољка.*

поманатити — заплѣснѣвѣть; говорится о хлѣбѣ, скорупѣ и др.; въ Бѣлопавл. «*упљесниви се љеб*».

помести се — озябнуть: «Да-ли си се *помео?*; *пометла и помела се, пометени* (В.). *пометен* — «Јио сам, као *пометен.*»

попонац (Вас.) — душица; у другихъ тоже, что *афресина* — чаберъ (у В. другое).

поредници — чобаны сосѣдья, стерегущіе стада по очереди: «Друга нема, *поредника* нема»; тоже *споредници* (см. *супона* — II, 1 ч. 660); срв. *спореднице* — звѣзды (II, 2 ч. 442).

пословица — народный разсказъ, преданье, напр. о св. Василіѣ и Корнетскомъ владыкѣ.

постат — мѣсто, опредѣленное, чтобы сжать, полоса нивы (срв. сибир. *постать* въ томъ-же смыслѣ).

поступ — подтопъ, подпоръ воды снизу на мельницѣ: «Сад су млини у поступу» — не могутъ работать. (В. иначе).

потезати — получать: «Он потеже из господара 500 фиор. плате». (В. v.).

похабити, у В. похабати — помрачить, очернить:

Хоте нама село изгорјети (турци)
И све наше робље поробити,
Све јунаштво наше *похабити.*

похват — передышка; *похватити* и *поатити* — вздохнуть, перевести духъ напр. при восхожденіи на гору.

првенци (*вас.*) *и првијенци* — предводители отдѣльныхъ частей войска:

Барјактари, узмите барјаке,
А *првенци* на коње јашите» чтобы ѣхали передъ войскомъ (В.).

предигалац — переселенецъ; *предигнути, предизати* — переселяться.

презирати — пугаться: «Коњ презире».

прекинути (*кат. нах.*), *прекратити*, *искратити* (*вас.*) *дрва* — нарубить, перерубить длинныя бревна на болѣе мелкія полѣнья.

прекрити — припрятать, напр. шапку у кого-либо ради шутки; въ игрѣ «козе» *прекривају прстен*.

прелог (*Пива*) — перелогъ, залежь, запущенная пашня.

преправљено — чуть посолено мясо или другое кушанье.

пресукача — сыръ въ тонкихъ пластинахъ, свернутый въ комъ трубкой; онъ довольно прѣсный и дѣлится слоями.

претворити се — представить себѣ что, вообразить. Одинъ убійца изъ Пѣшивцевъ показывалъ на судѣ: «*Претворило ми се*, да њега оћу убити» — пришло въ голову вдругъ, противъ воли, и убилъ. (В.).

пријеступ (*вас.*) — выступающій изподъ стрехи конецъ бруса, лежащаго на двухъ стѣнахъ: «Тури кожу на таван *на пријеступ*» — для сушки.

прикојаса — случай, независящее отъ нашей воли обстоятельство, какъ пожаръ, смерть, гибель имущества на морѣ и т. п. несчастія. Говорятъ о человѣкѣ: «Он је поштен, исплатиће свакоме, што је дужан, ако није каква *прикојаса*».

присједник — улей, который не роится.

приспичити — приспичить, прижать человѣка, довести до того, что ему некуда податься и нужда *приспичи*.

прљага, во множ. употреб. *прли*, *прлеви* — рычаги деревянные, бревна, которыми ворочаютъ или поднимаютъ большіе камни и другія тяжести.

прљад, *труло дрво* — гнилушка.

пропљу — приблизительно; кажется, такъ: «пропљу тако је.»

проћик — «човјек, који умије докучити, што други не знају.» — проницательный, мудрый, остроумный.

пртва (Зета) — ломоносъ, clematis vitalba; поднимаясь высоко по деревьямъ, она достигаетъ значительной толщины; очень гибкая и крѣпкая; поэтому изъ нея свиваютъ кольца

(гужы), въ которыя вставляютъ весла на лодкахъ. Вообще она служитъ для плетенья, какъ прутья тальника или виноградная лоза.

пртљати — переселяться куда-либо, выселяться со всѣмъ имуществомъ.

пукнути — ударить, подняться: «Кад велико вријеме, овђе *пукне* јака вода. (В. v.).

пуољ (*вас.*) — тонкій пепелъ на потухшемъ углѣ, который, чуть дунь на него, такъ и отлетитъ; у В. *пухор.*

путњак — маленькій паучекъ и всякій другой, ткущій тенета изъ паутины.

пушити (*герц.*), *ћерати* — гнать, преслѣдовать: «Који те *пуши? припушио је* ме!»

пушкаровина (Цекл.) — бузина; такъ названа отъ того, что дѣти дѣлаютъ изъ нея ружья, вынимая мягкую сердцевину.

Разабирати — развлекать: «Он мене у мојој несрећи разабира».

разасипати (Подгор.) — размѣнивать деньги: «Имате-ли ви, да ми 50 фиорина *разасипите?* также *разбити* и *размјењати.*

разблудница овца — которая часто ягнится: А ја имам овцу *разблудницу*, Родиће ми овна десетака. (В.).

разврат (*герц.*)—несогласіе, раздоръ: «Међу њима сад нема *разврата*, ал'прије било је развратно».

разглавити се—разшататься, не держаться твердо на мѣстѣ; говорится о трубкѣ на чубукѣ, топорѣ на топорищѣ: «Нешто се ми симсија разглавила»; поправить дѣло — *заглавити.*

разгон (Вас.) — видъ дикой гречи; ростетъ ближе воды.

разлијевача см. *пресукача.*

размитити — раздвинуть кусочки мяса на вертелѣ, табачные листья на шнурѣ.

рака — могила и вообще яма:

> А ногама бије о земљицу (коњ):
> Колико је *раку* ископао,
> Добар би се јунак укопао». (В.).

ракита — 1) вообще прутнякъ: 2) особое растенье въ родѣ чернобыла, и 3) родъ тонкой, мелкой лозы, съ узкими длинными листьями; но стебель очень хрупкій; цвѣтетъ метелкой розоваго и бѣлаго цвѣта; запахъ полынный. Много его на низкихъ мѣстахъ около Жабляка и Рѣки, Вирбазара, по Морачѣ близь Подгорицы, въ Барѣ; цвѣтетъ въ концѣ августа. В. salix caprea purpurea); по другому vitex agnus castus. (I, 299).

Въ Дубровникѣ это растенье называютъ *коноп* — по сходству съ коноплей его листьевъ.

рањ, *рањевина* — видъ дуба.

рапта (*Рњка*) — могила, гробница.

распичити — разобрать на части телѣгу, какую-либо машину, каменную стѣну и т. п.

раскотарити — разорить.

растрвити см. *стрв.*

растрлити се см. *трла.*

рашина (Рѣка) — листья, какъ у лиліи, выгоняетъ высокій стебель, на которомъ цвѣтки мелкими чашечками лиловаго или бѣлаго цвѣта; въ другихъ мѣстахъ, какъ на Стравчѣ въ Кучахъ съ бѣлымъ цвѣтами назыв. *чапљан.* Этотъ послѣдній у В. herbae genus, у Шулека asphodelus ramosus.

ргати — чистить зубы перомъ или иглой: толкать, шевелить *тркачем* или щипцами дрова на огнищѣ, чтобы сильнѣе горѣли, и жаръ въ мангалѣ (В. в.).

репља — репа; смѣшиваютъ со свеклой.

ризница — не только хранилище церковныхъ одеждъ и утвари, но и вообще драгоцѣнныхъ вещей (по стоимости, рѣдкости или старинѣ), книгъ и рукописей, а также звонкой монеты.

рилица (Церм.), *једна устна* — губа. (В.).

ринути сњег — расчищать мѣсто отъ снѣга: «Тамо непрекидно *рину* сњег, да ставе шаторе; пречеше на путу *ринути* сњег» (В. в.).

ристово цвијеће (Баняны) — судя по описанію, ландышъ *ђурђиц*.

рожац — изнеможенье отъ сильнаго физическаго напряженья: «Ждралови, кад иду с љетовишта на зимницу и обратно, често пута падају мртви *од рошца*» (В.).

ромача — четверть, пядь (мѣра).

ртитељ (Зета) см. *дупер*.

руар или *рувар* — весь багажъ, который носитъ на себѣ черногорецъ: «Ми смо донели наш *руар*» т. е. торбицу, какіе то узелки и въ томъ числѣ ружье. «Што си *се наруарио?*» — собралъ все свое имущество, какъ будто собрался куда-то идти.

рума сњега, говорится и просто *рума* (вас.) — много снѣга.

рутав — говорится о человѣкѣ, у котораго все лицо заросло волосами; а также волоса по рукамъ и по всему тѣлу. Въ переносномъ смыслѣ — простой, грубый, необразованный. Оттуда покрытое волосками растенье *рутавац*, называемый также *рањевац*, потому что служитъ для лѣченья ранъ.

рутоваља см. *гутоваља*.

Сабљице — ирисъ, иначе *перуника*.

сабор (герц.), иначе *божје дрвце*, artemisia (?).

сагаст — негромоздкій: «Оно је *сагасто*» — легко можетъ быть уложено и не займетъ много мѣста; *приложито*.

садњи по рукама — раны, царапины, ссадины (В. в.).

сајкуша — птица, родъ совы, которая кричитъ по ночамъ.

салангоч (Баръ) — деревцо, похожее на туйю; tamarix europaea; иные называютъ *сомина* — по сходству съ можевельникомъ.

самсар — самецъ куній съ бѣлымъ горлышкомъ; мѣхъ его дороже всякаго другого куньяго; тоже и *сансар* — торговый коммиссіонеръ или агентъ въ Тріестѣ или другомъ городѣ (В.).

сарај — дворецъ: такъ въ Барѣ называли дома Селимбега, иначе *дворови*.

сврш (вас.) — муха въ родѣ осы, только много больше и жалитъ сильнѣе (шершень?).

сеаџ — турецкая молитва:

Стади, оџо, изучи *сеаџа*.

севеп, *сеп*, *сеф* (вас.) — для того, ради:

«Сеп тебе ја ћу остати».

се(х)ирити (герц.) — наслаждаться видомъ чего-либо, любоваться или просто глядѣть на что съ любопытствомъ: «Ајдемо, да *сеиримо* сватове». В.

секање (герц.): ми смо били на *секање*» говорятъ женщины, бывши позваны на угощенье. Не отъ *сека*-ли (сестрица), какъ обычно привѣтствуютъ одна другую женщины?

сермија (Подгор. — капиталъ и вообще имѣнье, наслѣдованная отъ отца, *очевина*. (В.).

селамет (*отъ селам*) — благополучіе, благоденствіе:

Се ламет турски, кијаљет кавурски (II, 3 ч. 45).

сељвија, *тоже чемпрес* — кипарисъ.

серазија — мирное соглашеніе:

Сви су *серазију* учинили;
Но бог уби једна брђанина! (II, 3 ч. 376).

сермија (Подгор.) — капиталъ и вообще имѣнье, наслѣдованное отъ отца *очевина* (В.); отдѣльное имущество женщины, наслѣдованное отъ матери (*материнство*); (вас.) отдѣльное имущество мужчины или женщины одинаково: одежда, скотина, земля, деньги; *осббина*.

сибијан (герц.) тоже *робље* — домашняя челядь.

сивац (Вас.) — кормовая трава, Шул. milium nigrum (?).

сиљевина (Комъ) — peucedanum officinale или pimpinella saxifraga (?).

синџирац — одуванчикъ, leontodon taraxacum.

сиџим (герц.)—приколъ, къ которому привязываютъ лошадь пастись.

сјетлика — сушникъ, сухое полѣно изъ дровъ. Когда посылаютъ въ лѣсъ по дрова, то наказываютъ: «Бери само сјетлику.— Гори, као *сјетлика*; донеси ми једну *сјетлику*».

сјецавица (герц.) — тоже *боквица*, plantago offic.

скопост — сила, крѣпость тѣлесная:

«Посно јело неће ти дати скопости» (В. другое).

скробаница — *пита* изъ зелени: свекольнаго листа, капусты и другія.

скромут,— *овина* — clematis vitalba; В. *скробут*,— *ина*, въ Лѣв. Рѣкѣ назыв. *паветина*.

скубина (*Вас.*) — невыдѣланная, а только высушенная баранья или другая какая кожа.

сличка (*Бан.*), *лужања* (*Цуц.*) — луговое растенье въ родѣ гіацинта съ цвѣткомъ голубымъ, пучкомъ, но чашечки не раскрываются, а остаются закрытыми шариками; muscari botryoides.

смиљ или цмиљ — gnafalium arenarium.

смрдуша — въ родѣ болиголова; Шул. ballota nigra или angiris foetida.

смрча — abies.

соколић, тоже *шкврљ* и *шкрљ* — щуръ, врагъ пчелъ.

сомина — видъ можевельника (II, 1 ч. 653).

сочиц — щавель въ видѣ трилистника.

спона — пряжка:

Притежи му *на споне* колане (В.).

споредници чобани — постухи сосѣды, стерегущіе стада попемѣнно, *на според*, *на измјену*, *на измјенице* (В.).

спориьати уштедити — сберечь.

споро—медленно—идти, работать «наша ствар (дѣло) нешто *споро* иде».

српић (*Церм.*)—стрижъ, родъ ласточки.

српуља—трава съ запахомъ мастики; стебли ея ѣдятъ, ободравъ кожицу, по Шул. serratula tinctoria v. arvensis.

срушити се—упасть съ высоты и сильно разбиться: «Он *се је срушио* са стијене и оста је жив, ал' је посљен умро».

стаjгати се (*вас.*)—собраться и договориться: «Људи нису још *се стаjгали*».

стима—почесть, оказываемая кому-либо; *стимати*—оказывать честь; а также дѣлать оцѣнку скота или другого чего, подлежащаго продажѣ или для другой какой цѣли; *стимадур*—оцѣнщикъ (В.).

стопити и стопити се—(вас.)—потерять и потеряться, заблудиться: «Не мој ту књигу (письмо) *стопити*».

стрв—остатки погибшаго домашняго животнаго (наше стерва, стервина): «Изгубио се брав, находи се ли му игђе *стрв?* нигђе *стрва*». Ругань: *стрвино* једно! Нѣчто негодное; такъ, одинъ разсказываетъ, какъ въ одномъ домѣ подрались между собою люди и какъ кто пострадалъ; а другой его перебиваетъ: «Не питам ја те за *стрвине* (дрянь—люди); но јесу-ли људи здраво и мирно?» *Бестрв*, *отићи у бестрв*—безъ возврата и безъ слѣда исчезнуть. *Растрвити*—растерзать и растащить, разбросать; одинъ объ отысканныхъ имъ остаткахъ овцы (брава) говоритъ: «Глава му врху Сушњате-главице, ребра му на Грабову-плочу и т. д., све је *растрвљено*».

стркнути—говорится о человѣкѣ, который отъ нужды отправился въ свѣтъ, самъ не зная, куда именно (наше *стрекнуть*).

стрмоглавице лежати—перемѣнить положенье: гдѣ были ноги, туда лечь головой.

стројити месо—приготовлять такъ называемую кастрадину (В. в.).

стругла (*вас.*)—деревянная шайка или ведерко съ однимъ

ушкомъ въ родѣ нашей доёнки (подойника), въ которой держатъ молоко или воду.

струња — струна изъ конскихъ волосъ на гусляхъ, иначе *жица:* «И маш-ли *струње* или *струња* на гуслама?».

стрчак. — 1) при доеньи коровы тонкая струйка, отдѣляющаяся отъ главнаго тока молока (*млаз*); иногда эта струйка вдругъ прыснетъ и попадетъ доильщицѣ въ глазъ: «Стрчак ударио је мени у око» — жалуется она; то-же самое и относительно падающей сверху воды; 2) маленькое отдѣленье войска, чета; 3) когда кто начинаетъ хвалиться, то другой, чтобы осадить его, говоритъ: «Што си био тада? ти си био *стрчак*, а ја сам већ радио то и то?»

стули — падаетъ дождь и холодаетъ, какъ-бы передъ снѣгомъ.

суљмен — сулема (?); имъ лѣчатъ скотъ.

сума—сортъ: «Боља је *сума* оваца код нас, но у Црној-Гори».

сумати, *сумавати* (Вас., Куч.)—думать, предполагать, рѣшать: «Нека они *сумавају међу собом*; а ја ћу пристати».

суноглав (*Братонож.*), тоже что *висибаба.*

суртук човјек (Дробн.), то-же *особит, зли и лукав*—эгоистъ, думающій только о своей выгодѣ, а на счетъ другого.

сутука—нѣчто случайное, неожиданне: «То је *сутука!* дошли су мени до руку паре» (В. в.).

сутурати и — се: кого-либо столкнуть съ крутизны или обрыва или самому сорваться; оттуда *сутуран* — безтолково суетливый человѣкъ.

сућијати се (*пјешив.*) — выросги и развиться; говорится о мальчикѣ или молодомъ парнѣ: «Како се *сућио* момак!» тоже и *бачити се*: «Што *се бачио*, што се учинио момак! учинио се дегенек.» (тамъ-же).

Табија или табља—площадка, устроенная на башнѣ въ крѣпости или просто на стѣнѣ для пушекъ. (В.).

табир учинити—толковать, напр. сонъ; оттуда «ћитап *табирли*»—книга, по которой дѣлается толкованіе (II, 3 ч. 451,—52—54).

табират—нравъ, природа: «Он зна добро наш *табират*».

та́врити гнать,—преслѣдовать, не давать покоя: «Што ме *тавриш? иставристе ме!*» — загнали.

таин—провіянтъ для войска, а также и у частныхъ людей: «Ја увијек имам *таин* с собом»; оттуда *таинџија*—завѣдующій провіянтомъ (В.).

таксират — доля, участь: «Таков је мој *таксират!*» иначе «срећа».

таламарити, *тоже пљачкати* — мородерствовать, грабить.

талем (*герц.*) — военное ученье; оттуда *талемити-се*.

тањивати се — дѣлаться тоньше, терять объемъ: «Метла од фудљика никад *се не тањива*» — не теряетъ листьевъ (В. в.).

татабит (*вас.*) — клопъ.

тврдо (*герц.*)—плохо, въ нуждѣ: «Ми живимо *тврдо*: ни стоке, ни љеба!» На вопросъ: Какъ у васъ родился хлѣбъ?—отвѣчають: «*Тврдо*». «*Тврдо* стоји Црна — Гора: тамо тишти њу Аустрија; тамо проти њој Турска; тамо још одговарај пред цијелом Европом».

тевабија — узелъ на шнуркѣ:

На учкуру двије *тевабије*,
Те чувају сахат у димије (В. в.).

тевећелити — зря говорить, болтать:

Тек, Иване, неће *тевећели* (sic.):
Штогод' биде дара зетовскога,
Да ми дара нико не дијели.

тегљити—тянуть: «Потегли још»—потяни еще веревку — говоритъ одинъ другому при обвьючиваньи лошади (В. в.).

тела — полотно льняное.

тел — телеграфъ; *телити* (вас.): «Тели мени» — телеграфируй.

темерут или *теремут* — человѣкъ, никуда негодный, лѣнивецъ; ничто ему не удается, всякая работа изъ рукъ валится.

темесуħ — росписка въ получены денегъ.

термин (Дробн.) — опредѣленное время, сезонъ: «И њима (фіялкамъ) изашао је *термин*, да цвјетају».

тесличати дуван (Подгор. Зета) — взрыхлять землю около стебля особымъ орудіемъ — *теслой* — форма маленькой мотыги на короткой рукояткѣ.

тестек — распорка между стропилами и верхнею балкою на крышѣ деревяннаго дома.

тестемељ — платокъ, служащій передникомъ: «Опери ми *ал-тестемељ*».

тетељати — говоритъ невнятно: «*Отетељао* му језик» — говорятъ о пьяномъ, который по русскому выраженію лыка не вяжетъ.

тетко — споро, медленно.

теша — 1) ноша, багажъ; 2) дѣтская игра въ родѣ нашей «въ чижа».

тешто — *тешто* — да-да, ладно, ну-ну.

тиква (*Дробн.*) — черепъ или цѣлая голова мертваго человѣка.

тиловина, тоже что *griffin* — citisus.

тиња — осадокъ на днѣ потока, озера, лужи; (наше тина), пока въ водѣ онъ представляетъ грязную массу; а когда вода высохнетъ, то обращается въ самую тонкую пыль.

тира́ке — помочи для панталонъ:

Когод' носи гаħе *на тираке*,
Не говори: «Добро јутро, брате!»
Но «буџорно» и то у риједко.

(воев. Мирко Петровичъ).

тисгузица (*Цермн.*), *плиска* (*вас.*) — трясогузка.

тмина — мгла, сухой туманъ, то-же что *чајина* (В. в.).

токмак — большой деревянный молотъ, колотушка (В. в.).

тола, *тоже гомила*, *руља* — толпа людей.

точак — вода изъ ключа, текущая по желобку; колесо въ телѣгѣ и большое колесо, съ навѣшанными ведрами для черпанья воды изъ рѣки для поливы (чигирь) (В.).

трагати — идти по слѣду, находить дорогу: «Ја добро *трагам* пут.»

треска (*вас.*), *иначе грмљавина* — гроза.

треснути (*вас.*) — встряхнуть, ударить объ что-нибудь войлокъ, одѣяло, чтобы освободить отъ пыли; а также вм. турити: «*Тресни* џезву (жестяной сосудъ для кипяченья воды) на огањ за воду».

трјазан (*вас.*), *тоже будан* — неспящій:

«Ја сам био *трјазан*» — не спалъ.

трла (вас.) — крикъ, слишкомъ громкій говоръ, *трлати*; и то же что *калаба*: суматоха, сутолока, когда въ домѣ все въ безпорядкѣ; «Данас је у њихову кућу велика *трла*; нека *се растрли*».

трн — вообще колючій кустарникъ; — *бјели* — боярышникъ; — *питоми* — нашъ тернъ, prunus spinosa.

троскот — то, что у насъ назыв. спорышъ, растущій при дорогѣ, стелющійся; а также и *пировина* — пырей; у В. polygonum aviculare.

трошка, *трошчица* (*вас.*) — крошка, маленькій кусочекъ (хлѣба); у В. троха, трошица.

трун — соръ въ домѣ и нечистота въ водѣ; «Ова је вода пуна *труна*.»; *трунити* — сорить; *потрунили кућу* — насорили въ ней, загрязнили (В.).

тршунати — забавлять ребенка, его ученками бить въ ладошки.

турити (*вас.*) — положить: «Тури капу на сто; *јеси л' туриo* штогод' у уста?» поѣлъ-ли? (В. в.).

турма — толпа людей или множество скота (В. в.); тоже *трупа* (II, 2 ч., 422).

тутољак (*Морач.*) — маленькій ростомъ человѣкъ.

ћемиза, тоже цјелица — нѣчто цѣлое, нетронутое. Земля, когда её вспашутъ мелко, внизу остается твердою и тогда на ней не льзя окапывать кукурузу: «Како ћу копат, кад је доле *ћемиза.*» (В.).

ћеперно дијете — веселое, живое, держащееся свободно, открыто.

ћефин или кефин (*магометанское*) — саванъ: «Како ћу га (отца) копати, кад немам ни *ћефина,* ни памука!»

ћосати, тоже ашиковати (*подгор.*) — когда дѣвушка и парень сходятся тайно на улицѣ или въ какомъ-нибудь углѣ, чтобы полюбезничать.

ћулиани коњи — съ навостреиными ушами; отъ *ћулити уши* — навастривать.

ћурлија см. *зловременица.*

Уабити се — онѣмѣть отъ удивленія: «Што си *се уабио?*»

увар — порція, количество пищи, которое человѣкъ можетъ съѣсть или попить за одинъ пріемъ: «Сваки дан по паоке вина, то ће бити њему *увар или за увар.*» у В. безъ объясн.

увлача и уловача, уволажа, урлаца — двухвостка, сороконожка (В.).

уврлелејати се (вас.) — завянуть (?):

Што се гора *уврлелејаше,*
Јел' од вјетра, јел' од сунца љетња?

уговити — находиться въ такомъ состояніи, что человѣкъ смотритъ и ничего не слышитъ и не понимаетъ: «Што *си уговио?*»

узавријети, узавирати—«узаври!» кричатъ, когда нѣсколько человѣкъ хотятъ дружно, сразу поднять очень большой камень; «*узаври за камен*», когда нужно поддѣть, захватить его рычагами, чтобы поднять или перевернуть.

узканути или *укануги се* (Цеклин.) — пріѣсться, опроти-

вѣть: «Мени *узкануло* или *укануло* ми се»—ѣсть рыбу, поститься и т. п.

узма—слабый, ни къ чему не годный человѣкъ: «То је једна *узма!*»

уклеја — какая-то мелкая рыбка; срв. наше *уклейка* (В.).

укрутити — укрѣпить, утвердить напр. мостъ, чтобъ не снесло водой; — се укрѣпиться, претерпѣться противъ холода; *укруте се зуби*—перестаютъ шататься отъ какой-то травы.

умнина или хумнина — низкое мѣсто: «Упланину добро је родила, а у *умнину* ништа».

упеља — филинъ.

упиждрити у кога — уставиться глазами, вбзриться, заглядѣться съ опредѣленною цѣлью или мыслью: «Што си *упиждрио* у мене?»; а съ неопредѣленною цѣлью «*избечити очи*», иногда прибавляютъ «као брав.»

урати се — двигаться съ мѣста: «Који кам *ура*, око њега трава нениче»; отвѣчаетъ нашему: «Лежачій камень мохомъ обростаетъ».

утребетити кога — убѣдить и довести до послушанья.

утувити или утуфити (*герц.*, *вас.*) — запомнить: «*Утуфи* добро, што сам теби казао; ја нијесам то добро *утуфио*» — не помню хорошо. И то же что *удесити:* — подогнать, сказать что либо кстати напр. пословицу или разсказъ.

ухалица — ночная птица, родъ совы, филинъ (?).

ушатка — порода нырковъ, съ куринымъ носомъ, черная, съ ушами на щекахъ, съ ногами слишкомъ близко къ хвосту; крылья небольшія, поэтому она слабо летаетъ (Скадрск. оз.). Её ѣдятъ только горожане и то мало, потому что пахнетъ рыбой; но собираютъ шкурки. У насъ эту птицу назыв. *поганка* или *изъ хвоста ноги.*

ушња трава — Шулек. sempervivum tectorum.

Факин (facchino) — ничего неимѣющій, бѣднякъ, живущій поденнымъ заработкомъ; изъ нихъ носильщики тяжестей; часто употребляется, какъ ругательное слово.

филиз (*Баръ*) — молодой побѣгъ у дерева или кустарника; *филизати* — давать побѣги.

фитија (*вас.*) — бутылка.

фрашка—полѣно, расколотый круглый обрубокъ; а полѣно-же круглое — *биља*.

фортуна и фрдуна — сильный вѣтеръ, штормъ: «*Фортуна* пуши».

фрктати (вас.) — порошить: «Јучерје *фрктао* сњег и по пашој планини.»

фудлика, фулика см. *ђермитић*.

фујати се (*Вас.*)—скользить по льду, по мокрому снѣгу или по грязи, поскользнуться: «Мени се је *пофујала нога*»; *фујалица* — склизь по гололедицѣ.

Хајлук — услуженье по найму, батрачество.

хала (*вас.*) — пламя, пылъ: «Маклен даје најбољу *халу*»; у В. другое.

хамови — упряжная конская сбруя: хомутъ, шлея и проч.

харно (*вас.*) — лијепо, добро (В. в.).

хич (*Колаш.*) — желанье, воля: «Ја немам *хич*, да јијем» — нѣтъ аппетита; (*вас.*) — ничуть, нисколько: «А ни *хич!*»

хрбат (*вас.*) — куча, множество: «Донесоше за откуп цјео *хрбат* ствари: леденице, ханџаре» и т. д.

хујна — птица въ родѣ совы, которая всю ночь кричитъ: «вуј-вуј»; летаетъ и днемъ и стелется, какъ всѣ ночныя.

Цакленик прах — лучшій сортъ, полированный порохъ.

цвјет, иначе полијеле — паникадило.

цека — самое лучшее, что-бы то ни было: табакъ, вино и др.

цецель (*герц.*) — слишкомъ много посоленное. (В. в.).

цибри — говорится о погодѣ: ясная, ведро:

Цибри божиħ — празан кошиħ,
Мутан божиħ — пун кошиħ.

изцибрити — разведрить; говорится и о винѣ, когда оно хорошо отстоится и становится чистымъ, прозрачнымъ.

цијелац — цѣликъ, непроложенная дорога:

«Јесил' ишо све *цијелцем?*»

црijево — кишка для переливанія вина изъ одной посуды въ другую.

Чајина см. *тмина.*

чакмачити се — украшаться и бодриться:

«Узалуд *се чакмачиш:* стар си, ништа не помаже».

чама см. *невид.* В. другое.

чамати — жить, задерживаться, оставаться: «Оħеш-ли дуго овђе чамати?» — медлить: «Не мој *чамати!*» (В. другое).

чапур — пень и колода въ дровахъ, которую кладутъ на огнище. (В.)

чевра, тоже что марама, фацулет (герц.)—платокъ, расшитый золотомъ, какъ свадебный подарокъ.

чегрст — злоба, желанье отомстить:

«Они имају *чегрст* на куче». (В. в.).

чегртуша — (Лѣшанск. нах.) — змѣя длиною болѣе метра, а когда ползетъ, то у нея что-то гремитъ.

челиħ, тоже что *челина љубица* — лилово-синій цвѣтъ въ родѣ нашей медуницы; Ш. melissaofficinalis.

чеља (герц.) — первое вино, которое отпѣживаютъ изъ кади, и первая ракія изъ котла, *првенац*.

чепурке см. *печурке*.

чесмин — вѣчно зеленый дубъ; ростетъ небольшимъ деревомъ, а больше кустарникомъ (Баръ, Ульцинъ); quercus ilex, поолб. *ħеруца*; тоже названіе усвоили и черногорцы.

чирити — торчать, высовываться: — «чири крш» при кладкѣ стѣны, не гладко, не плотно ложится (камень) одинъ на другой.

чили — разсвѣтаетъ, начинается зоря.

чиљети, *тоже малксати* — упасть духомъ, потерять силы, прійти въ упадокъ (въ имущественномъ отношеніи). В. v.

чкврљ (Рѣка) — щуръ, врагъ пчелъ (В. неопредѣл.).

чудо — не только въ нашемъ смыслѣ, но и вообще нѣчто крупное съ дурными послѣдствіями: «Без *чуда* Аустрија неħе покупити солдате»; «Ја сам се нашао на сто *чуда*» — препятствія.

Џаклица (*вас.*) — сумочка, саквояжъ.

џбањ — сосудъ для воды въ родѣ кувшина, но книзу уже и внизу *пипа* (носокъ), поднятый кверху, — если сосудъ полонъ, то вода бьетъ фонтаномъ.

џамала (Морача), *тоже что диванија*, *будала* — глупецъ.

џезва — жестяной сосудъ, въ которомъ варятъ кофе.

џука — окуга.

Шаропèро, *шаролист* — растенье съ пестрымъ листомъ, въ родѣ кермека, только крупнѣе.

шемулина (Цермн.) — манная крупа, иначе *гриз*.

шепичица — мелкій, желтый жабникъ.

шеста — (итаљ. sesto) — циркуль; (В. *шестар*).

шефија (*кучи*) — сосѣдъ.

тефтели-бехар — цвѣтокъ персика.

шиљте—коврикъ, на которомъ магометане совершаютъ молитву и чтобы сидѣть одному на *миндеръ* (низкій деревянный помостъ для сидѣнія), иногда плетенный изъ чакана.

штарамбеч (Цеклин)—черный тараканъ.

шкор (герц.)—скорпіонъ.

шкрабија, иначе шкриторија — ящикъ въ письменномъ столѣ.

шкрипац, иначе котленик — этому мы должны предпослать нѣкоторыя подробности относительно самаго предмета. Въ прежнее время, когда монастыри жили самостоятельно, въ нихъ постоянно были люди-богомольцы и простые посѣтители, которыхъ монастырь принималъ и кормилъ. А для этого нужно было имѣть большіе запасы съѣстного продовольствія, и они имѣли его, храня въ особомъ помѣщеніи, гдѣ находилась и кухня, служившая въ тоже время и трапезаріей (столовой). Эта кухня-трапезарія и называлась *мађупница*, а поваръ—*мађуп*. Котелъ, въ которомъ готовилась ѣда, былъ слишкомъ большой, чтобъ его можно было подвѣшивать надъ огнищемъ на цѣпи (вериге) и снимать руками, какъ обыкновенный котелокъ; а для этого служило особое приспособленіе. Близь огнища находится столбъ, который представляетъ собою большую ось или валъ вращающійся между поломъ и потолкомъ, а къ нему прикрѣпленъ былъ рычагъ, на который и привѣшивался котелъ внѣ огня, а потомъ поворачивался на огонь и, когда нужно было снять, опять отворачивался. Это и есть *шкрипац или котленик*

шкрипац—раст. щелкунъ, silene inflata; надутою чашечкой его дѣти производятъ щелкающій звукъ.

шкрња, тоже трун—соринка въ водѣ, винѣ, въ глазу; мелкій кусочекъ отъ камня или дерева.

шкудеља — глиняный сосудъ въ видѣ кружки — для воды, молока, кофе съ молокомъ и т. п.

шмигорица (цуц.)—головастикъ; въ Кучахъ — калуђерице, въ Никшичѣ — *жмур*, въ старой Сербіи—*пеш*.

шоверљан (surveillant) — надсмотрщикъ при постройкѣ дороги.

шпатан (герц. и нѣгуши)—не хорошій: «*шпатно* је код нас, ништа се не рађа без јечма».

шпоред (sparherd)—желѣзная печь съ плитой, на которой готовятъ. Это уже новѣйшее.

шпорко (итал.-sporco) — нечисто, грязно; *нашпоркати* — нагрязнить.

штатан (вас.)—испорченный, поврежденный: «*штатно* му око»; ненастоящій глазъ. «На леденици *штатно је* сребро».

штива—слой, рядъ: *штивати*—складывать слоями или рядами дрова, мѣшки съ чѣмъ-нибудь и др. *наштивати*—сложить такимъ образомъ одно на другое.

штина—тощій желудокъ; *на ште срце*—натощакъ.

штрига (strega)—тоже *вјештица*.

штругла—ведерко для молока и воды съ однимъ ушкомъ.

штурни—бѣшеный, горячій:

Те је свога вранца узљутио
Те му *штурни* скаче попријеко пусти.
Е, је Варда (планинка) *штурна—валовита*.(?)»

Опечатки и авторскiе недосмотры.

Стран.	*Строка.*	*Напечатано.*	*Слѣдуетъ читать.*
5	5 снизу	ми лу'с	милујс
12	12 сверху	недрагом	недрагим
14	14 снизу	рука	руке
17	6 »	тамбамбурица	тамбурица
21	3 сверху	равно	давно
26	11 »	одно	одного
27	10 »	выходящемъ	выходившемъ
31	2 »	1825 и 1835	1725 и 1735
—	15 »	Ликовиђ	Ликовић
—	16 »	оправно	оправио
—	17 »	стр.	ст.
33	8 снизу	съ	въ
41	2 »	VI 498 стихахъ	LVI 498 стиховъ
42	13 сверху	140	123
—	14 »	150	162
44	2 »	досете	донесте
—	12 снизу	биемо	бисмо
—	13 »	увдрити	ударити
45	12 »	выбросить слово: кану	
46	16 сверху	з бока	за бога
49	1 »	Вука	у Вука
—	5 снизу	тргогце	трговце
50	13 »	на вробу излзио	на врбу излазио
54	16 сверху	не изъ своихъ, а о Бановичѣ мѣстныхъ	не изъ своихъ мѣстныхъ, а о Бановичѣ
62	6 снизу	пежердане	пефердане
63	1 »	по	но
66	5 сверху	Фалима се	Фалила се
67	3 »	землу	земљу
69	13 »	ђевојка	ђевојке
—	7 снизу	додоше	дадоше
70	11 сверху	ми	им
—	3 снизу	мило	мила
75	4 »	брле	брале
83	4 сверху	да	га
93	12 снизу	застало	заспало
—	13 »	страћа	стража

Стран.	*Строка.*	*Напечатано.*	*Слъдуетъ читать.*
97	13 сверху	затлити	загрлити
—	16 »	какви	какве
—	17 »	паходити	походити
101	6 »	у тори	у гори
—	9 снизу	Бсеје	Бије
102	1 »	тнца	тица
103	7 сверху	тором	гором
105	4 снизу	шестаредац	шесторедац
—	7 »	та	га
107	2 сверху	пашетах	пошетах
—	2 снизу	честе	често
108	12 сверху	за	на
109	10 снизу	марите	морите
113	10 »	жата	жута
—	11 »	тико	ти ко
119	12 сверху	драгот	драгог
—	6 снизу	на	па
—	11 »	отпишје	отпишује
121	5 сверху	процотијо	процавтијо
122	10 »	наносила	на носила
—	11 и 12 »	тех	тек
128	5 снизу	та	те
131	6 сверху	путе	пута
135	6 »	припеках	припекох
137	8 снизу	застале	заспале
138	12 сверху	та	га
140	1 »	фата	Фата
144	5 снизу	Сатнусмо	Станусмо
154	3 »	него	нею
158	10 »	ојетко	ијетко
164	6 »	ље	ме
168	8 »	сито	што
180	7 сверху	вано	воно
182	10 снизу	воља	ваља
185	6 сверху	III	VII.
193	14 »	Асоната	Асановъ
198	11 »	никто	нитко
204	10 снизу	шушље	шушње
205	5 »	пешек	пешкеш
—	8 »	кротко	кратко
209	1 сверху	пролеђе	пролеће
214	2 »	забјелина	забјелила
215	13 снизу	Mtija	Matija
217	16 »	одна	онда
245	1 сверху	каму	кому
—	2 »	се	са

Стран.	*Строка.*	*Напечатано.*	*Слѣдуетъ читать.*
246	8 снизу	на наднесни	но, наднесни
255	10 »	«передѣлывалъ	и передѣлывалъ
257	14 »	Гундіади	Гуніади
263	8 сверху	со не	с оне
266	1 »	сијеђељљ	сијеђсља
267	10 »	паша'	поша'
274	7 снизу	леса	меса
279	6 сверху	каи	кад
—	13 »	авда	авдес
288	6 »	видиш	види
—	8 »	свата	свате
304	10 »	безъ	бегъ
305	1 »	Комнск	Комлсн
307	10 снизу	мѣло	мало
309	2 сверху	сјеђи	сјећи
—	11 снизу	отнеслась	относилась
317	14 »	научно	научио
330	5 сверху	кад	код
345	7 »	Радона	Радоња
347	1 »	Милот	Милош
—	6 »	тридеот	тридест
354	4 »	бижићу	божићу
377	7 »	подстст	педесет
—	17 »	у ходе	уходе
379	1 и 3 »	Лубан	Љубан
382	2 снизу	но	на
390	1 сверху	дана	дала
395	16 »	тахнану	танахну
415	7 »	которска	котарска
—	11 снизу	которана	котарана
419	17 сверху	Је	Ја
—	5 снизу	окрсиц	окрсну
422	16 »	лугови	лугова
429	15 сверху	Јоданак	Једанак
—	10 снизу	од	о
432	17 сверху	рана	дана
439	12 снизу	Ива—капетсма	Ива—капетана
445	13 сверху	јадан	један
454	6 снизу	Скоплак	Стопљак
467	16 сверху	зелену	на зелену
471	8 »	Ценералу	Џенералу
472	5 снизу	изговитс	изгорите
474	8 сверху	Языкъ.	XX. Языкъ.
—	11 »	скающаго	скающаго
482	3 снизу	ћердана	ђердана
486	5 сверху	изъ что	изъ того, что

Стран.	*Строка.*	*Напечатано.*	*Слѣдуетъ читать.*
488	17 сверху	сријемужка, сјодник	срнјемужа, сједник
489	4 »	н	на
—	14 снизу	смерсо	смерно
494	4 »	прескозарје	прескозорје
498	14 сверху	тељара, плијевар	телара, плијевор
499	7 »	опе	окс
—	16 »	еолада	солада
501	12 снизу	от лен	отлен
—	3 сверху	са(о)ћс	са(д)ћс
—	6 »	прекарницс	Прекорницс
508	1 снизу	добрнја	добрија
—	5 »	см.	вм.
519	12 сверху	ан	он
522	7 снизу	дак	док
523	4 »	муто	љуто
527	1 »	ко добаца	код оваца
530	12 »	грађимо	градимо
531	9 сверху	даћи	доћи
546	13 снизу	наф	лаф
558	4 »	кошуљница	копуљица
566	13 сверху	costrato	castrato
568	3 снизу	пимати	пилати
573	8 »	выбросить слово: Шујо	
586	5 »	Люботицѣ	Люботинѣ
587	2 сверху	Лимланахъ	Лимлянахъ
588	6 снизу	Вуико	Вука
590	4 сверху	montana	montaua:
—	17 »	Топхаке	Топхане
592	4 »	изъ	що
—	10 »	Гаведій	Говедій
594	3 »	Старжики	Старжсски
—	5 снизу	и	съ
595	7 »	Елезавића	Елсзовића
596	2 »	Пверак	Иверак
598	10 сверху	Т	Г.
599	5 снизу	—	—
608	13 »	пшити	пишти
—	15 »	Т.	Г.
615	5 сверху	Буковацъ	Буковицъ
—	7 »	Липов	Липова
618	14 »	Црнагора	Црногора
619	16 снизу	Т.	Г.
621	5 »	Иліина—главе	Иліинс—главс
622	6 »	Медведъ	Медьедъ
623	12 »	Мравьиникъ	Мравьяникъ
630	13 »	Струденци	Студенци

Стран.	*Строка.*	*Напечатано.*	*Слѣдуетъ читать.*
633	16 сверху	выбросить слова: Забрдье,	Превлока,
—	12 снизу	рѣки	рѣка
638	2 »	броћ( )	броћ (марена)
—	3 »	цзбочено	избачено
649	1 »	мелкою	мягкою
655	3 »	иечурке	печурке
658	9 »	на	но
667	7 »	комадп	комад
674		выбросить 15 и 16 строку	снизу
—	12 снизу	се ламет, кијаљет	селамет, кијамет
—	8 »	једна	једног
676	1 сверху	работать	работать:
678	14 снизу	проти	прети.
681	14 »	паоке	пооке
683	12 сверху	ђермитик	ђермишик
685	3 »	олб.	алб.
—	4 снизу	шепичица	шеничица
686	4 сверху	штарамбеч	шкарамбеч